

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Дем'янишин Василь Григорович

УДК 336.14

ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Науковий консультант

доктор економічних наук, професор

Юрій Сергій Ілліч

Тернопіль – 2010

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОЇ ДОКТРИНИ ДЕРЖАВИ	19
1.1. Концептуалізація бюджетної доктрини у системі фінансової науки	19
1.2. Структуризація розвитку бюджетних відносин в Україні	50
1.3. Форми функціонування бюджету та напрями їх реалізації	62
1.4. Трансформація наукових концепцій бюджетного дефіциту в економічній системі держави	93
Висновки до розділу 1	107
РОЗДІЛ 2. НАУКОВА ПАРАДИГМА БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У ФОРМУВАННІ І РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ	111
2.1. Особливості та іманентні ознаки бюджетної політики у контексті бюджетної доктрини	111
2.2. Сучасні реалії і суперечності формування нормативно-правової бази бюджетної політики	147
2.3. Класифікація та проблематика інформаційного забезпечення бюджетної політики	167
Висновки до розділу 2	180
РОЗДІЛ 3. БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ У МОДЕЛЮВАННІ ПРАКТИЧНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ДОКТРИНИ	184
3.1. Діалектика і протиріччя розвитку бюджетного механізму в реалізації бюджетної доктрини	184
3.2. Сутність бюджетного прогнозування і планування у формуванні бюджетної доктрини	208
3.3. Розвиток бюджетного нормування у системі тактичних методів бюджетного механізму	226
3.4. Теоретичні засади та напрями модернізації бюджетного	

регулювання у контексті бюджетної доктрини держави	239
Висновки до розділу 3	252
РОЗДІЛ 4. БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ У РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ	256
4.1. Податковий механізм та його роль у наповненні бюджетів в умовах реструктуризації економіки України	256
4.2. Особливості та перспективи розвитку неподаткових джерел доходів державного та місцевих бюджетів	280
4.3. Бюджетне фінансування у контексті реалізації бюджетної доктрини держави	290
4.4. Методологія та напрями розвитку бюджетного контролю для вирішення стратегічних і тактичних завдань підвищення ефективності управління бюджетом країни	310
Висновки до розділу 4	327
РОЗДІЛ 5. РЕАЛІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ НА ОКРЕМИХ СТАДІЯХ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ	331
5.1. Концептуальні засади та особливості організації бюджетного процесу	331
5.2. Напрями реалізації бюджетної доктрини держави у процесі складання проектів бюджетів	348
5.3. Модернізації підходів до вирішення питань бюджетної політики у процесі розгляду і затвердження бюджетів	376
5.4. Реалізація засад бюджетної доктрини при виконанні бюджетів для стабілізації макроекономічного розвитку	393
Висновки до розділу 5	408
ВИСНОВКИ	412
ДОДАТКИ	421
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	667

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРК	Автономна Республіка Крим
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ВНП	Валовий національний продукт
ГоловКРУ	Головне контрольно-ревізійне управління
ДКРС	Державна контрольно-ревізійна служба
ДКУ	Державне казначейство України
ДР	Державна реєстрація
ЄС	Європейський Союз
МСА	Міжнародні стандарти аудиту
МСБО	Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку
МСФЗ	Міжнародні стандарти фінансової звітності
НАН	Національна Академія Наук
НБУ	Національний банк України
ПДВ	Податок на додану вартість
РФ	Російська Федерація
СОТ	Світова організація торгівлі
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
EUROSAI	European Organisation of Supreme Audit Institutions (Європейська організація вищих органів фінансового контролю)
INTOSAI	International Organization of Supreme Audit Institutions (Міжнародна організація вищих органів фінансового контролю)
OLAF	Office européen de lutte anti-fraude (Європейська комісія боротьби з шахрайствами)

ВСТУП

Актуальність теми. Організація та забезпечення стабільної позитивної динаміки економічного і соціального розвитку країни на належному рівні тісно пов'язані з ефективним використанням відповідних економічних інструментів та важелів управління, серед яких центральне місце займає бюджет. З його допомогою держава має змогу регулювати розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту, забезпечуючи оптимальне поєднання економічних інтересів усіх членів суспільства й створюючи при цьому міцний фінансовий фундамент для якісного виконання своїх функцій.

Побудова вітчизняної економіки на ринкових засадах, стратегічний курс України на інтеграцію до ЄС, глобалізація економічних процесів у поєднанні з кризовими потрясіннями, спричиненими зовнішніми та внутрішніми чинниками, потребують посилення ролі бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку в поєднанні з ринковими важелями й інструментами. Завдання полягає у тому, щоб з урахуванням переваг ринкової економіки підвищувати роль економічних методів управління, зокрема за допомогою доходів і видатків бюджету, та посилювати їхній вплив на зміцнення економіки й зростання добробуту громадян.

Однак сучасний стан фінансової науки і практики не відповідає зростаючим вимогам та стратегічним цілям, які ставить перед собою суспільство. Здебільшого проблеми і недоліки виникли через недосконалість організації управління фінансами країни та невідповідність фінансової теорії практиці. Одне з не вирішених питань фінансової науки – це відсутність комплексних досліджень, які стосуються обґрунтування й розробки бюджетної доктрини держави та реалізації цих розробок на практиці. Незважаючи на те, що інші галузі знань широко використовують доктрину при розробці теоретичних питань і практичних документів стратегічного значення, вітчизняні фінансисти досі не сформуvalи підходи до трактування бюджетної доктрини та не з'ясували її місце у розробці концептуальних засад бюджетної

філософії й бюджетної політики, в якій відобразилися би відповідні сутнісні положення бюджету за умов збереження своєї самобутності та визначеності з огляду на рівень впливу суб'єктивного чинника.

Взагалі проблеми бюджету держави у різних аспектах викликали інтерес у фахівців різних спеціальностей, передусім у філософів, юристів, математиків і економістів. Окремі теоретичні й практичні питання цієї галузі знань розглядали зарубіжні вчені. Варто також звернути увагу на наукові праці російських дослідників кінця XVIII – початку XX ст., присвячені бюджетній тематиці. Певні теоретичні напрацювання у галузі бюджету зробили економісти радянського періоду.

Сучасна українська фінансова наука, з одного боку, застосовує надбання світової науки та результати досліджень радянських вчених, а з іншого – активно використовує розробки російських фінансистів і водночас має власні напрацювання у галузі бюджету. В наукових працях таких дослідників, як М. Азаров, О. Амоша, В. Андрущенко, В. Бабич, В. Базилевич, О. Барановський, В. Бодров, О. Василик, Т. Вахненко, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Даниленко, О. Данилов, А. Єпіфанов, Л. Єрмошенко, С. Єрохін, Т. Єфименко, А. Загородній, І. Запатріна, М. Карлін, О. Кириленко, Л. Клець, О. Ковалюк, В. Кравченко, О. Крайник, А. Крисоватий, М. Крупка, В. Кудряшов, В. Лагутін, І. Луніна, І. Лютий, С. Львовчкін, П. Мельник, С. Мочерний, Ц. Огонь, С. Онишко, В. Опарін, К. Павлюк, Ю. Пасічник, О. Романенко, М. Сивульський, В. Симоненко, С. Слухай, А. Соколовська, І. Стефанюк, В. Суторміна, В. Федосов, І. Чугунов, Л. Шаблиста, С. Юрій, і багатьох інших вчених розкрито теоретичні засади бюджету держави та розглянуто практичні питання, пов'язані з бюджетним процесом.

Однак, незважаючи на великий обсяг наукових публікацій з цього напрямку дослідження, вони не охоплюють усіх аспектів такої складної проблеми, якою є формування й реалізація бюджетної доктрини України. Потребують подальшого дослідження: підходи до розробки бюджетної політики, її стратегії і тактики; роль бюджетного механізму в реалізації засад

бюджетної політики та бюджетної доктрини; розвиток бюджетного процесу відповідно до сучасних вимог.

Велике значення для суспільства й важливість дослідження проблем трактування, формування, розробки і реалізації бюджетної доктрини України, її теоретична й практична значущість, а також недостатнє висвітлення у фінансовій літературі цих питань зумовили вибір теми дисертації, актуальність і логіку викладу її основних положень.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри фінансів Тернопільського національного економічного університету та є складовою наукових тем “Фінансова політика в стратегії соціально-економічного розвитку України” (№ ДР 0105U000861) і “Концептуальні засади розвитку бюджетного процесу в умовах демократичних та економічних перетворень” (№ ДР 0109U000048), у межах яких обґрунтовано необхідність і доцільність формування бюджетної доктрини України й розроблено теоретичні положення та окремі напрями практичної реалізації наукової проблеми. Низка наукових розробок й їхні результати знайшли відображення у звітах про виконання науково-дослідних тем “Удосконалення фінансових відносин в умовах становлення економіки ринкового типу” (№ ДР 0101U002355), “Бюджет в системі регулювання економічних і соціальних процесів” (№ ДР 0197U003465), “Розробка основних напрямів стратегії і тактики управління фінансами” (№ ДР 0104U000404) та “Реформування фінансового механізму вищої освіти” (№ ДР 0106U000531). Автором запропоновано шляхи вдосконалення планування, фінансування, механізму використання бюджетних коштів і контролю видатків бюджету.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних засад формування та реалізації бюджетної доктрини України й обґрунтування пропозицій щодо розвитку бюджетної політики, підвищення ефективності використання бюджетного механізму і вдосконалення

бюджетного процесу в контексті цієї доктрини. Реалізація визначеної мети передбачає виконання таких основних завдань:

- з'ясувати економічну сутність бюджетної доктрини держави, її структурні елементи, характерні ознаки й особливості її формування в умовах ринкових перетворень;

- розкрити концептуальні підходи до трактування бюджету держави з використанням філософських категорій та законів діалектики;

- виявити особливості функціонування і структуризації бюджетних відносин у суспільстві та простежити їхній вплив на побудову бюджетної системи України;

- дослідити форми функціонування бюджету держави і тенденції розвитку системи доходів та видатків і напрями їхньої реалізації й удосконалення у сучасних умовах, а також процес трансформації наукових концепцій бюджетного дефіциту та особливостей їхнього використання в Україні;

- встановити іманентні ознаки й особливості бюджетної політики у контексті сучасної бюджетної доктрини і обґрунтувати пропозиції щодо оптимізації її стратегії та тактики;

- розкрити практику формування нормативно-правової бази бюджетної політики, її недоліки, проблеми та напрями вдосконалення й охарактеризувати сучасний стан інформаційного забезпечення реалізації бюджетної політики і його роль у прийнятті управлінських рішень;

- дослідити діалектику розвитку бюджетного механізму, його сутність, структуру та роль у реалізації бюджетної доктрини держави;

- обґрунтувати сутність бюджетного прогнозування, планування, нормування і регулювання й подати рекомендації щодо їхнього вдосконалення та посиленні ролі у формуванні бюджетної доктрини;

- проаналізувати зміст податкового механізму, його роль у наповненні бюджетів, сучасний стан і тенденції розвитку, дати оцінку стану застосування

методів мобілізації неподаткових доходів та окреслити перспективи їхнього розвитку;

– визначити місце і роль бюджетного фінансування у забезпеченні реалізації бюджетної доктрини держави, методологію та напрями розвитку бюджетного контролю при вирішенні стратегічних і тактичних завдань управління бюджетом країни;

– розглянути концептуальні засади й особливості організації бюджетного процесу в Україні та розкрити особливості реалізації засад бюджетної доктрини держави на окремих стадіях бюджетного процесу;

– сформулювати пропозиції щодо вдосконалення бюджетного процесу, модернізації підходів до вирішення питань бюджетної доктрини у процесі складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів.

Об'єктом дослідження є бюджет та бюджетний процес в Україні.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні й прикладні засади формування і практичної реалізації бюджетної доктрини України в умовах ринкової економіки.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації слугує діалектичний метод. Теоретичну основу становлять висновки та узагальнення світової й вітчизняної економічної науки, концептуальні положення економічної теорії, напрацювання вітчизняних і зарубіжних вчених з економіки. У роботі використано історичний, логічний, герменевтичний, порівняльний, системний, синергетичний, інституціональний, структурний, функціональний та комплексний підходи. Для дослідження категоріального апарату з метою розробки концептуальних підходів до проблеми наукового дослідження застосовано діалектичні, гносеологічні й логічні методи, основне місце серед яких відведено законам і категоріям діалектики. Тракткування фінансових категорій базується на загальних формально-логічних методах, зокрема на: аналізі та синтезі, абстрагуванні, узагальненні, індукції й дедукції, аналогії та теоретичному моделюванні. У процесі дослідження питань фінансової практики, пов'язаної з наповненням дохідної частини і

використанням коштів видаткової частини бюджету та функціонуванням бюджетного механізму, використано такі методи емпіричних досліджень, як спостереження, вимірювання, порівняння, емпіричного опису, математичні й статистичні методи. При науковому аналізі проблем організації бюджетної політики та бюджетного процесу застосовано методи формалізації, аксіоматичний, сходження від абстрактного до конкретного і від конкретного до абстрактного. У дисертації широко використано системно-функціональний, функціонально-структурний, комплексний та графічний методи, за допомогою яких пояснено більшість бюджетних явищ і процесів.

Інформаційно-нормативну базу роботи формують Конституція України, закони й інші нормативно-правові акти України, дані Міністерства фінансів України, Державного казначейства України, Державної податкової адміністрації України, Головного контрольно-ревізійного управління України, Рахункової палати України, матеріали Державного комітету статистики України, наукові розробки та звіти науково-дослідних центрів, рекомендації міжнародних експертів з питань фінансово-економічного розвитку країни і практичні дані головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій та міських адміністрацій міст Києва і Севастополя.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації теоретичні та практичні результати спрямовані на вирішення важливої наукової проблеми обґрунтування теоретико-методологічних засад формування і реалізації бюджетної доктрини України за умов ринкових трансформацій та інтеграції нашої держави в європейську фінансову систему. До найважливіших результатів, які містять наукову новизну, належать такі:

вперше:

– обґрунтовано сутність бюджетної доктрини як систематизованого вчення, цілісної концепції, сукупності ідей, положень, принципів, завершеного комплексу наукових пояснень взаємопов'язаних між собою об'єктивних і суб'єктивних засад функціонування бюджету держави та бюджетних явищ у суспільстві з відображенням результатів у спеціальному нормативно-правовому

акті. Доведено, що бюджетна доктрина є найбільш концептуалізованою формою підходу до трактування бюджету держави, безпосередньо орієнтованою на практичну дію, втілення в життя і дотримання у політиці, яку застосовують для означення поглядів з елементами схоластичності, догматизму та суб'єктивізму;

– розроблено нові теоретико-методологічні підходи, які дають змогу з'ясувати економічний зміст бюджетної доктрини держави, її необхідність, специфіку і характерні ознаки в системі фінансової науки та структурні елементи. Аргументовано, що бюджетна доктрина – форма синтетичного знання, у межах якого окремі поняття, ідеї, принципи, концепції, вчення, закони і всі інші складові фінансової науки втрачають автономність та перетворюються на елементи цілісної системи;

– запропоновано цілісну наукову концепцію формування і реалізації засад бюджетної доктрини України з виділенням в її основі чотирьох логічно взаємопов'язаних етапів: формулювання наукових підходів до обґрунтування бюджетної доктрини та розроблення державного стратегічного документа; формування засад бюджетної політики, її стратегії й тактики; уточнення бюджетного механізму відповідно до засад бюджетної доктрини і бюджетної політики; спрямування бюджетного процесу на реалізацію бюджетної доктрини;

– обґрунтовано необхідність побудови національної моделі формування доходів бюджету на загальнодержавному рівні з урахуванням стратегічних підходів до бюджетної доктрини України та дотриманням логічного взаємозв'язку і послідовності виконання таких етапів: а) уточнення функцій держави та частки ВВП, яку необхідно мобілізувати для їхнього виконання; б) визначення пропорцій централізації ВВП з допомогою податкового і неподаткового методів; в) встановлення обсягу податкових надходжень, які потрібно мобілізувати до бюджету, визначення оптимального співвідношення між: прямими та непрямими податками; податками на доходи і прибуток, податками на споживання, податками на майно та ресурсними платежами;

власними, закріпленими і регулюючими податками, загальнодержавними та місцевими податками і зборами; г) обґрунтування переліку податків та зборів, концептуальних підходів до їхнього визначення й сплати; д) формування переліку неподаткових надходжень та побудови механізму їхньої мобілізації до бюджетів усіх рівнів; е) налагодження дієвого механізму взаємовідносин між державним і місцевими бюджетами, який відповідатиме ринковим умовам господарювання;

удосконалено:

– теоретико-методологічні підходи до трактування бюджету держави як об'єктивної економічної категорії, яка має матеріальні субстанції за своїм явищем, змістом, формою, організаційно-структурною побудовою та правовим характером. На відміну від існуючих ці підходи базуються на використанні філософських категорій якості й кількості, сутності і явища, змісту та форми і законів діалектики: переходу кількості в якість, єдності та боротьби протилежностей і заперечення заперечення;

– визначення бюджетної системи України за сутністю, змістом, формою та організаційною побудовою і формулювання принципів її побудови (самостійності, єдності, адміністративно-територіального і функціонального), необхідність розмежування принципів на дві групи: принципи побудови бюджетної системи та принципи організації бюджетного процесу; обґрунтування доцільності поділу місцевих бюджетів на дві ланки: регіональні бюджети і бюджети територіальних громад, що дасть змогу оптимізувати розподіл доходів та видатків між окремими бюджетами й бюджетний процес;

– трактування бюджетного контролю на основі вчення про бюджет держави та економічний контроль як об'єктивного економічного явища, характерного для бюджетних відносин і зумовленого розподільчими процесами й економічною діяльністю суспільства. Доведено, що бюджетний контроль на практиці виявляється як реальне втілення контрольної функції бюджету, є складовою фінансового контролю, базується на категорії контролю як функції

системи управління суспільними процесами та застосовується там, де існують бюджетні відносини, що сприятиме вдосконаленню методології контролю;

набули подальшого розвитку:

– класифікація бюджетного дефіциту з виокремленням активного і пасивного напрямів бюджетного фінансування, обґрунтування доцільності переходу в Україні від пасивного напрямку до активного, що дасть змогу проводити дефіцитне фінансування тільки тих видатків, які сприятимуть економічному зростанню. Реалізацію цього положення можна здійснити за умови запровадження практики складання бюджету з розподілом на поточний бюджет та бюджет розвитку (поточний бюджет складатиметься за балансовим принципом, а бюджет розвитку за необхідності – з дефіцитом). В результаті на відміну від існуючого підходу, для погашення дефіциту бюджету розвитку стане можливим передбачення не лише обсягу джерел, а й можливості отримання та обсягів додаткових доходів від вкладання ресурсів, які у перспективі можна спрямовувати на компенсацію заборгованості держави, внаслідок чого бюджетний дефіцит набуде антикризового характеру;

– систематизація видів ефективності бюджетної політики і поглиблення методологічних підходів до визначення її показників залежно від стадій бюджетного процесу шляхом виділення п'яти груп: наступної (на основі звітних даних про виконання бюджетів та даних про підсумки соціально-економічного розвитку за звітний період, які сприятимуть здійсненню оцінювання фактичних результатів бюджетної політики); поточної (на основі оперативних даних про наповнення дохідної частини, використання коштів видаткової частини бюджетів, міжбюджетних відносин, стану державного боргу й оперативних даних про виконання соціально-економічних прогнозів, показників); очікуваної (на основі очікуваних даних про виконання бюджетів і програм соціально-економічного розвитку за поточний рік); планової (на основі показників бюджетів та соціально-економічного розвитку на плановий рік), стратегічної (на основі даних стратегічного розвитку, які можуть використовуватися у процесі оптимального вибору варіантів бюджетних

прогнозів і стратегічних бюджетних програм). Це дасть змогу, на відміну від існуючого порядку, вибирати критерії оцінювання цих видів ефективності залежно від мети й завдань та застосовувати систему кількісних і якісних показників з метою оптимізації вибору управлінських рішень;

– трактування бюджетного механізму як складової бюджетної доктрини держави, основного інструменту її практичної реалізації: за змістом – як сукупності конкретних методів, форм, важелів, інструментів, стимулів та санкцій, котрі забезпечують мобілізацію і використання коштів бюджету держави; за формою – адекватних способів та прийомів наповнення доходів, розподілу і спрямування видатків основного фінансового плану держави; за організаційною побудовою – поєднання організаційних та методологічних положень і засобів, які забезпечують функціонування бюджетної системи країни; за правовою ознакою – сукупності законодавчих та нормативних положень, які регулюють бюджетні відносини у суспільстві. Це сприятиме вдосконаленню елементів бюджетного механізму і посиленню їхнього впливу на досягнення стратегічних цілей суспільства;

– класифікація бюджетного регулювання на стратегічне й тактичне залежно від терміну. Її застосування допоможе конкретизувати механізми та інструменти цього регулювання, забезпечити єдність стратегічного і поточного бюджетного планування, гарантувати стабільність надходжень міжбюджетних трансфертів, передусім тих, які надаються з Державного бюджету України місцевим бюджетам, та збалансувати останні незалежно від обсягів додатково мобілізованих органами місцевого самоврядування власних надходжень;

– визначення бюджетного процесу як діяльності органів державної влади, державного управління, місцевого самоврядування й інших учасників бюджетних відносин, що здійснюється на основі відповідних принципів, положень, заходів, методів та засобів, регулюється правовими нормами і пов'язана з визначенням цілей, завдань бюджетної політики на наступний бюджетний рік та середньотермінову перспективу відповідно до бюджетної доктрини, а також складанням, розглядом, затвердженням, виконанням,

розглядом і затвердженням звітів про виконання бюджету держави. На відміну від існуючих визначень бюджетний процес пов'язується з обґрунтуванням концептуальних підходів та форм бюджетних процедур, їхнім логічним спрямуванням на досягнення поставлених завдань – забезпечення держави таким обсягом грошових коштів, якого вона потребує для виконання своїх поточних завдань і стратегічних цілей.

Практичне значення одержаних результатів. Результати проведеного дисертаційного дослідження мають теоретичне та практичне значення, можуть бути використані у процесі розробки і реалізації бюджетної доктрини України, при формуванні стратегічних засад бюджетної політики країни й тактичних підходів до її реалізації, у діяльності органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування щодо розробки і застосування на практиці бюджетного законодавства стосовно вдосконалення бюджетного механізму та бюджетного процесу.

Отримані результати щодо підвищення ефективності бюджетного контролю при проведенні аналітичного спостереження за динамікою видатків на фінансування бюджетних програм, результатами виконання цих програм, економічним й соціальним ефектом використано Рахунковою палатою України (довідка № 05-23/177 від 14.12.2009 р.).

Пропозиції стосовно реалізації Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю при упорядкуванні його основних форм і методів, рекомендації щодо координування діяльності органів Державної контрольно-ревізійної служби України з іншими органами фінансового контролю з питань використання бюджетних коштів використано Головним контрольно-ревізійним управлінням України (довідка № 26-14/33 від 15.12.2009 р.).

Висновки та рекомендації щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 95 Конституції України і словосполучення “збалансованість бюджету”, що міститься у частині третій цієї статті, використано в рішенні Конституційного Суду України від 27 листопада 2008 р.

№ 26-рп/2008 у справі про збалансованість бюджету (довідка № 22-16/1343 від 24.11.2009 р.).

Окремі результати дисертаційного дослідження щодо розвитку механізму наповнення доходів та спрямування видатків місцевих бюджетів області, управління бюджетними резервами використані Тернопільською обласною державною адміністрацією і Тернопільською обласною радою у Концепції підготовки переведення народного господарства Тернопільської області до роботи в ринкових умовах, рекомендаціях круглого столу “Стратегія підвищення конкурентоспроможності територій” (лютий 2008 р.) та Стратегії розвитку області на період до 2015 року (довідка № 02-79-32 від 24.11.2009 р.).

Положення дисертаційного дослідження впроваджені у навчальний процес Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126-02/2575 від 25.11.2009 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною науковою роботою, в якій розроблено власні концептуальні підходи і запропоновано нові шляхи вирішення важливої наукової проблеми формування й реалізації бюджетної доктрини України в умовах ринкових трансформацій та євроінтеграційних процесів. Теоретичні узагальнення, розробки, висновки, пропозиції й інші наукові результати, які виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні, методологічні розробки і результати дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на таких міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних, тематичних і науково-методичних конференціях: “Фінансовий механізм в умовах переходу до ринку” (травень 1991 р., м. Тернопіль); “Проблеми роздержавлення власності та їх реалізація в умовах ринкової економіки” (жовтень 1991 р., м. Тернопіль); “Податкова політика України та її нормативно-правове забезпечення” (грудень 2000 р., м. Ірпінь); “Бюджетно-податкова політика в Україні (проблеми та перспективи розвитку)” (грудень 2001 р., м. Ірпінь); “Розвиток фінансової системи України в умовах ринкових

трансформацій” (жовтень 2004 р., м. Вінниця); “Фінансова система України: становлення та розвиток” (квітень 2005 р., м. Острог); “Проблеми розвитку бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту у контексті впровадження в Україні Положень (стандартів) бухгалтерського обліку та Міжнародних стандартів аудиту” (листопад 2005 р., м. Бучач); “Наука та освіта – 2006” (січень 2006 р., м. Дніпропетровськ); “Розвиток фінансової системи України в умовах ринкових трансформацій” (лютий 2006 р., м. Вінниця); “Сучасні наукові дослідження – 2006” (лютий 2006 р., м. Дніпропетровськ); “Фінансовий потенціал регіонів України в умовах ринкової економіки” (березень 2006 р., м. Чернівці); “Фінансова система України: становлення та розвиток” (квітень 2006 р., м. Острог); “Проблеми фінансової теорії та практики в постстабілізаційний період” (квітень 2006 р., м. Тернопіль); “Обліково-аналітичні системи: глобальний і національний аспекти” (травень 2006 р., м. Полтава); “Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в постстабілізаційний період” (квітень 2007 р., м. Тернопіль); “Фінансова система України: становлення та розвиток” (квітень 2007 р., м. Острог); “Проблеми економічної інтеграції України до Європейського Союзу: світові економічні кризи і Україна” (вересень 2007 р., м. Анталія, Туреччина); “Особливості фінансово-бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку регіону” (жовтень 2007 р., м. Чернівці); “Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки” (жовтень 2007 р., м. Тернопіль); “Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період” (квітень 2008 р., м. Тернопіль); “Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах світової економічної кризи” (квітень 2009 р., м. Тернопіль); “Науковий простір Європи – 2009” (квітень 2009 р., м. Пшемисль, Польща); “Основні проблеми сучасної науки” (квітень 2009 р., м. Софія, Болгарія); “Ефективні інструменти сучасних наук” (травень 2009 р., м. Прага, Чехія); “Модернізація суспільного сектору в умовах глобальних змін” (жовтень 2009 р., м. Тернопіль).

Публікації. Основні наукові положення, висновки і результати дисертаційного дослідження опубліковано у 68 наукових працях загальним обсягом 95,3 д. а., з них одна одноосібна монографія, 11 колективних монографій, підручників та навчальних посібників, 30 статей у наукових фахових виданнях обсягом 85,6 д. а. та 29 інших публікацій, у тому числі статті в збірниках наукових праць за матеріалами конференцій обсягом 9,7 д. а.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Роботу викладено на 420 сторінках, вона містить 12 таблиць і 33 рисунки. Список використаних джерел охоплює 487 найменувань на 46 сторінках, 64 додатки займають 246 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОЇ ДОКТРИНИ ДЕРЖАВИ

1.1. Концептуалізація бюджетної доктрини у системі фінансової науки

Соціально-економічна інфраструктура будь-якого суспільства будується і розвивається на фундаментальних засадах економічних наук, важливою складовою яких є фінансова наука. Представляючи фінанси у вигляді особливої сфери економічних відносин та складової частини цих відносин, фінансова наука окреслює межі підпорядкованості фінансів закономірностям розвитку суспільства, розкриває їхні специфічні ознаки, виявляє зворотній вплив фінансів на становлення та розвиток відповідного суспільно-політичного устрою, визначає напрями використання фінансів у вирішенні найважливіших стратегічних завдань соціально-економічного розвитку суспільства.

Будучи упорядкованим процесом отримання знань, їхньої організації та систематизації в світлі певної парадигми [4, с. 12], фінансова наука досліджує діяльність усіх суб'єктів фінансових відносин, пов'язану з формуванням і використанням різноманітних фондів грошових коштів та фінансових ресурсів, а також закони й закономірності фінансових явищ і процесів у їхній взаємодії і взаємозв'язку. Оскільки фінансові ресурси суспільства обмежені, завданням фінансової науки є пошук можливих варіантів формування і використання грошових фондів, обґрунтування найприйнятнішого з них з метою оптимального задоволення економічних інтересів суспільства, суб'єктів господарювання, населення з урахуванням закономірностей фінансових явищ, їхньої об'єктивної необхідності та фінансових можливостей.

Зважаючи на те, що фінансова наука є багатогалузевою, кожний її напрям розв'язує окремо певні проблеми, використовуючи відповідний інструментарій. Враховуючи центральне місце бюджету у фінансах суспільства, наукові

проблеми, пов'язані з функціонуванням бюджетних відносин, є визначальними серед проблем, що досліджує фінансова наука.

У цілому за рівнем розвитку, а саме внутрішньою логічністю зв'язків окремих елементів фінансової науки та повнотою відображення предмету дослідження, глибину наукових знань про фінанси можна класифікувати за трьома ознаками: базовий, середній та вищий (рис. 1.1).

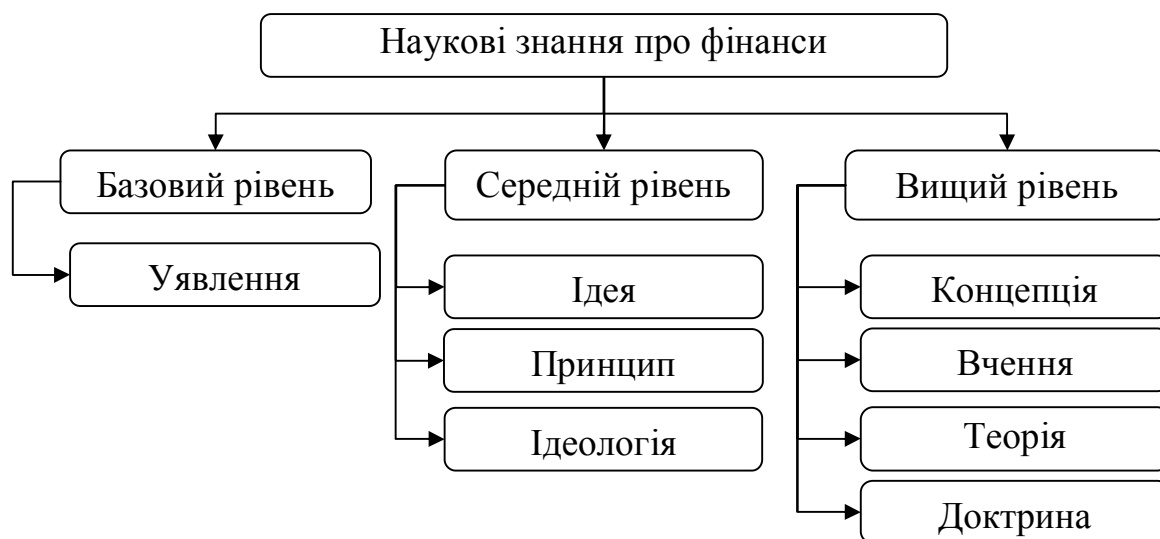

Рис. 1.1. Класифікація наукових знань про фінанси за їхніми рівнями*

*Складено автором

Базовий рівень знань проявляється у вигляді уявлення, а саме як певний візуальний образ, створений продуктивним відображенням або форма почуттєвого відображення чи образного знання про фінанси.

Наступний, середній рівень знань включає: ідею (форму осягнення розумом фінансових явищ, процесів, фінансової реальності, яка включає усвідомлення мети, перспектив подальшого пізнання і практичної реалізації); принцип (вихідне положення фінансової науки, або внутрішнє переконання науковця, його погляди на найважливіші питання функціонування фінансів); ідеологія (система фінансових поглядів та ідей, у яких усвідомлюються та оцінюються питання фінансового регулювання суспільних відносин, а також містяться цілі або програми розвитку фінансів на перспективу).

Сформовані на базовому та середньому рівні наукові знання про фінанси дають змогу досягнути вищий їх рівень у вигляді концепцій (певного способу розуміння, тлумачення, інтеграції фінансових явищ, процесів, головної точки зору на них, сукупності ідей), вчення (сукупності теоретичних положень щодо фінансів, системи поглядів вчених-економістів на фінанси), теорії (комплексу поглядів, уявлень, ідей, які спрямовані на тлумачення фінансових явищ і процесів) та доктрини (систематизованого вчення про фінанси, цілісної концепції, сукупності принципів з урахуванням та впливом суб'єктивного чинника).

Зміст системи фінансової науки становлять фінансові теорії, вчення, концепції, доктрини, судження, постулати, аксіоми, проблеми, гіпотези, наукові методи, поняття, категорії тощо. Щодо більшості цих складових фінансова наука має достатньо великий обсяг напрацювань, які використовують вітчизняні вчені й практики при розробленні, обґрунтуванні та прийнятті тих чи інших рішень.

Питанням теорії і практики фінансів, зокрема, найважливішої їхньої складової – бюджету держави присвячені праці таких вчених: В. Андрущенко, С. Булгакової, О. Василика, М. Єрмошенко, О. Кириленко, В. Кудряшова, В. Кравченка, І. Луніної, С. Львовичкіна, Ц. Огня, В. Опаріна, К. Павлюк, Ю. Пасічника, В. Родіонової, О. Романенко, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія, Ф. Ярошенка та ін. У них розглянуті питання сутності, ролі та розвитку фінансів, фінансової системи, бюджету, бюджетних відносин, бюджетної політики та її реалізації.

Однак поза увагою залишалася така важлива складова наукових знань, як фінансова (у її складі бюджетна) доктрина, хоча цей елемент використовують інші науковці, й він знаходить практичне застосування у різних сферах діяльності держави. Терміни “фінансова доктрина”, “бюджетна доктрина” дуже рідко зустрічаються у наукових публікаціях, причому, їхній зміст не розкривається.

Оскільки термін “бюджетна доктрина” поєднує дві важливі складові (бюджет – економічну категорію та доктрину – елемент системи наукових знань), формування концептуальних підходів до трактування бюджетної доктрини в її науковому та практичному аспектах, на нашу думку, доцільно пов’язувати з дослідженням значення цього поняття.

Під доктриною філософська наука розуміє “... систематизоване політичне, ідеологічне чи філософське вчення, концепцію, сукупність принципів” [427, с. 142], або “... вчення, систему теоретично обґрунтованих поглядів на важливі соціально-політичні, моральні, релігійні та ін. питання” [432, с. 187]. В економічній науці доктрину розглядають як “... сукупність принципів, положень, ідей, покладених в основу економічної теорії” [129, с. 170].

У російській літературі доктрину трактують як “... сукупність офіційно прийнятих поглядів на будь-яку проблему і характер засобів її вирішення” [386]; “... вчення, наукова концепція (як правило про філософську, політичну, ідеологічну теорію)” [418]; “... вчення, наукове, філософське або політичне твердження, положення” [419]; “... вчення, наукова або філософська теорія, політична система, керівний теоретичний чи політичний принцип (наприклад, військова доктрина) або нормативна формула” [23]; “... керівний теоретичний або політичний принцип” [24, с. 252]. Автори Великого тлумачного словника сучасної української мови під доктриною розуміють політичне, наукове, філософське, військове вчення, теорію, систему поглядів [63, с. 314].

Таким чином, враховуючи підходи більшості вітчизняних та зарубіжних науковців, можна зробити висновок, що доктрина об’єднує ідею, принципи, концепцію, вчення. Охарактеризуємо ці складові доктрини.

Ідеєю вважають форму осягнення дійсності в думці, що охоплює усвідомлення мети і способи подальшого пізнання, вона “... поєднує в собі об’єктивне знання про дійсність і суб’єктивну мету, спрямовану на зміну дійсності” [432, с. 236]. Сукупність ідей є важливою формою теоретичного опанування дійсності, в якій відбувається найповніший збіг фінансової думки з прогнозами фінансових (у т. ч. бюджетних) змін; це перспективне, конкретне та

всебічне фінансове знання, придатне для практичної реалізації. Така сукупність дає змогу підсумувати досвід попереднього розвитку знань про бюджет держави, є основою, яка синтезує знання у цілісну систему та виконує роль евристичних принципів пізнання бюджету, пошуку нових шляхів розв'язання бюджетних проблем.

Принципи наука розглядає, з одного боку, як першопочаток, "... те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки" [432, с. 519]. Принцип є центральним поняттям, основоположною ідеєю, що пронизує систему фінансових знань і субординує його. У межах теоретичного знання про бюджет держави принцип означає вимогу розгортання самого знання у систему, де всі теоретичні положення логічно пов'язані між собою і певним чином впливають одне на одного. З іншого боку, принцип можна розглядати як "внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті, в різноманітних сферах діяльності" [432, с. 519].

Під концепцією розуміють систему "... понять про ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння; тлумачення якихось явищ, подій; основна ідея будь-якої теорії" [432, с. 301]. Концепція бюджету держави – це певний спосіб розуміння, тлумачення, інтерпретації бюджету, головна точка зору на нього, провідний задум, що визначає стратегію у здійсненні бюджетних реформ, програм, планів.

Остання складова доктрини – систематизоване вчення означає сукупність теоретичних положень у сфері фінансів (бюджету), систему поглядів вчених фінансистів на бюджет держави.

Отже, доктрина, об'єднуючи ряд елементів фінансової науки, виступає найбільш концептуалізованою формою підходу до трактування бюджету держави, яка безпосередньо орієнтована на практичну дію, втілення в життя, дотримання у політиці. На відміну від усіх її складових, доктрину використовують для позначення поглядів із відтінком схоластичності, догматизму, впливу суб'єктивного чинника.

Таким чином, бюджетною доктриною пропонуємо вважати сукупність принципів, положень, ідей, цілісну концепцію, систематизоване вчення, закінчений комплекс наукових пояснень, взаємозв'язаних між собою об'єктивних та суб'єктивних засад функціонування бюджету держави, бюджетних явищ і процесів у суспільстві з відображенням результатів у конкретному державному документі стратегічного значення .

У цілому бюджетна доктрина є формою синтетичного знання, в межах якої окремі поняття, ідеї, принципи, концепції, вчення, закони та всі інші складові фінансової науки втрачають колишню автономність і перетворюються на елементи цілісної системи. Отже, за побудовою бюджетна доктрина є внутрішньо диференційованою, але цілісною системою знань, яку характеризують логічна залежність одних елементів від інших, можливість виведення змісту окремих положень доктрини за певними логічними та методологічними правилами.

Формування бюджетної доктрини залежить від понять і категорій, які при цьому використовують, і від того, який зміст у них вкладають.

Найважливішою складовою словесного терміну бюджетної доктрини є бюджет, який виступає об'єктивною економічною категорією та одночасно має матеріальні субстанції за своїм явищем, змістом, формою, організаційно-структурною побудовою, правовим характером тощо. У вітчизняній економічній літературі більшість економістів до рангу категорій відносять державний бюджет, його ж вважають основним фінансовим планом держави, централізованим фондом грошових коштів і т. д. При цьому місцевим бюджетам окремі вчені відводять другорядну роль, стверджують, що вони є не категорією, а звичайним поняттям або явищем, не належать до централізованого грошового фонду держави (хоча органи місцевого самоврядування на рівні з органами державної влади є тими суб'єктами, через які відповідно до статті 5 Конституції України народ здійснює свою владу).

Основна причина в тому, що сучасна фінансова наука, з одного боку – пристосовується до ринкових механізмів функціонування, а з іншого –

використовує термінологічні поняття командно-адміністративної економіки. За часів колишнього СРСР Державний бюджет України був справді єдиним централізованим фондом грошових коштів держави, і його розглядали як економічну категорію. За таких умов республіканський та місцеві бюджети не було підстав відносити до категоріальних понять, оскільки їх вводили до Державного бюджету України, і вони були рівнозначними його ланками.

У незалежній Україні функції державного бюджету перейшли до колишнього республіканського, а тодішній державний бюджет перетворився на зведений. Логічно, категоріальне значення могло б залишитися за зведеним бюджетом, а не за колишнім республіканським, а нині державним бюджетом. Отже, була допущена методологічна помилка, одну частину бюджету держави (державного) – віднесли до економічної категорії, а іншу (місцеві) – ні, внаслідок чого місцеві бюджети перестали бути такими, які вони мали б бути згідно з фінансовою теорією. У сучасній економічній літературі є спроби виправити допущену помилку у фінансовій теорії. Зокрема, В. Кудряшов [237], Ц. Огонь [288], В. Опарін, В. Федосов [49], О. Романенко [364] пропонують категоріальний рівень закріпити саме за зведеним бюджетом, а не державним, відповідно зведений бюджет називати бюджетом держави, що на нашу думку, заслуговує повної підтримки.

У зв'язку з цим наші теоретичні дослідження і практичні рекомендації будуть зосереджені на бюджеті держави. Ми вважаємо, що за таких умов державний та місцеві бюджети не можна відносити до економічних категорій, а слід розглядати рівнозначними ланками бюджетної системи, які, будучи самостійними, тісно пов'язані між собою.

Сучасні дослідження вітчизняної фінансової науки стосовно сутності бюджету держави та його ролі у функціонуванні і розвитку суспільства базуються на економічній теорії, а також на досягненнях світової та вітчизняної економічної науки протягом останніх шести століть. Розвиток наукових досліджень тісно пов'язувався із розвитком держав на відповідних етапах і досягнув найвищого свого рівня у ХХ столітті. Ми не ставимо перед собою

мету і завдання досліджувати ці вчення, оскільки вважаємо це об'єктом дослідження інших наукових проблем, тому зробимо тільки деякі узагальнення.

Аналізуючи загальні напрями фінансової думки радянської доби, О. Кириленко прийшла до висновку, що однакового підходу у той час до визначень державного бюджету не було. Він розглядався з різних позицій, а саме як: економічна категорія, фінансовий план держави, централізований фонд грошових коштів, центральна ланка фінансової системи; або двояким підходом, зокрема як: основний фінансовий план і центральна ланка фінансової системи; централізований фінансовий фонд держави, баланс доходів і видатків; сукупність економічних відносин і головний фінансовий план держави; основна форма планомірного планування та розподілу загальнодержавного фонду грошових ресурсів [200, с. 48].

Грунтовний аналіз поглядів радянських економістів на сутність державного бюджету провела В. Родіонова (професор Московської фінансової академії при уряді РФ), на основі якого вона сформулювала наступне визначення, що стало класичним: “Як економічна категорія соціалізму державний бюджет відображає грошові відносини, які виникають між державою та іншими учасниками суспільного виробництва у процесі планомірного розподілу і перерозподілу вартості суспільного продукту шляхом утворення централізованого фонду грошових коштів держави та його використання на цілі розширеного соціалістичного відтворення, підвищення рівня життя народу і задоволення інших суспільних потреб” [362, с. 16].

У законодавчих актах радянського періоду та у фінансових, фінансово-кредитних словниках державний бюджет трактувався виключно як “... основний фінансовий план утворення і використання централізованого фонду грошових коштів Радянської держави” [429, с. 325], а Державний бюджет України – “... основним фінансовим планом утворення і використання державного фонду коштів Української Радянської Соціалістичної Республіки” [178, с. 3].

Подібні підходи збереглися і в Україні після відновлення її незалежності. Так, у Законі України “Про бюджетну систему України” було дано визначення бюджету [147, с. 48], яке з несуттєвими доповненнями перенесено у Бюджетний кодекс України і використовується як офіційне по сьогоднішній день. Відповідно до Кодексу “бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду” [47, с. 8]. Наведені визначення, на нашу думку, є невдалими. З одного боку, у них правильно зазначено, що бюджет – це план, яким він дійсно є за формою, а з іншого – нічого не згадується про його сутність або зміст, що робить дані визначення неконкретними, які можна застосувати до будь-яких фінансових ресурсів держави (бюджету Пенсійного фонду України, бюджетів різноманітних фондів державного соціального страхування, державних резервів тощо). Та й сама згадка про фінансові ресурси у невизначеному стані посилює цю неконкретність.

Неточність офіційного визначення бюджету держави пов’язана, на нашу думку з спірним тлумаченням самого терміну “бюджет”, на що ми звертали увагу у наших наукових публікаціях [100; 101].

У вітчизняній фінансовій літературі після проголошення незалежності України першими проблеми бюджету у 1991 р. розглядали Л. Буряк, Д. Бутаков, С. Огородник, В. Суторміна, В. Федосов та інші. Державному бюджету вони відводили центральне місце у фінансовій системі, трактували його як категоріальне поняття. На їхню думку державний бюджет – це “... система грошових відносин, що виникають між державою, з одного боку, підприємствами, організаціями і населенням – з другого, по формуванню і використанню централізованого фонду державних грошових ресурсів для задоволення суспільних потреб” [74, с. 158]. Дане визначення було класичним. Всі інші економісти свої підходи до дослідження бюджетних явищ і процесів базували саме на цьому визначенні.

Початком активного видання наукових праць з проблем бюджету можна вважати 1997 рік. Ці праці відрізняються проблемним аналізом бюджетних процесів і явищ, і різними підходами до тлумачення бюджету. Так, І. Д'яконова, А. Єпіфанов, І. Сало розглядаючи бюджет як економічну категорію зазначали, що він "... відображає реальні виробничі відносини, відтворює відносини розподілу і перерозподілу, концентрує рух грошової маси як самостійної вартості, що нібито не пов'язана з рухом товарної маси" [133, с. 20]. Це визначення є надто узагальнюючим, яке можна застосувати не тільки до бюджету, а й інших розподільчих категорій.

В. Кравченко до бюджету підходив як до фінансового плану [222, с. 237]. На відміну від В. Кравченка О. Василик розглядав на той час бюджет з трьох позицій. Він писав: "Державний бюджет України – централізований фонд фінансових ресурсів держави, який використовується для виконання покладених на неї функцій, передбачених Конституцією України. В організаційному аспекті – це план утворення і використання фінансових ресурсів, що знаходяться в розпорядженні держави" [55, с. 28]; "Економічний зміст бюджету і його ланок розкривається в розподільчих відносинах, які за своєю сутністю дуже різноманітні й охоплюють усі рівні державного управління" [55, с. 36].

Опубліковані у 1991-1997 рр. наукові підходи до сутності бюджету, його ролі у суспільстві стали базовими для послідувачих наукових досліджень бюджетних проблем та наукових дискусій.

Систематизувала трактування бюджету К. Павлюк у монографії "Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України" [303], тому ми вважаємо недоцільним акцентувати нашу увагу на цих питаннях. Однак зупинимось на окремих аспектах даної проблеми, які мають безпосередні стосунки до дослідження бюджетної доктрини держави.

У сучасних умовах ряд економістів бюджет держави розглядають за сутністю економічної категорії, матеріальним змістом, формою прояву, правовим характером. Зокрема, О. Романенко стверджує: "Як економічна

категорія бюджет являє собою економічні відносини між державою, з одного боку, і юридичними та фізичними особами, з іншого боку, з приводу розподілу і перерозподілу ВВП (частково і національного багатства) з метою формування і використання бюджетного фонду, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій” [364, с. 146]. Подібні визначення дають І. Благун, О. Вовчак, В. Загорський, І. Чуй [435, с. 92], В. Опарін, В. Федосов [296, с. 119; 49, с. 34] та інші вчені. Ми підтримуємо такі підходи і вважаємо їх обґрунтованими.

Особливі погляди на бюджет держави має Ц. Огонь, котрий характеризує його за економічним змістом, як інструмент державного регулювання та основний фінансовий план держави. На його думку бюджет – це “... багатозмістова фінансово-економічна категорія з досить широким функціональним призначенням, держава використовує його як головний інструмент регулювання і впливу на розвиток суспільно-економічних процесів та управління потоками фінансових ресурсів” [288, с. 54].

Й. Бескид [44], С. Булгакова [439], С. Юрій, В. Стоян, О. Даневич [462] розглядають бюджет за економічним, матеріальним і правовим змістом. Й. Бескид, С. Юрій, С. Булгакова дають наступне визначення бюджету: “Як економічна категорія бюджет відображає відносини, які виникають, з одного боку, між державою і підприємствами, організаціями, установами усіх форм власності, а з іншого – між фізичними особами з приводу утворення централізованого фонду грошових коштів держави і його використання на розширене відтворення, підвищення рівня життя і задоволення інших суспільних потреб” [439, с. 65; 44, с. 26].

В. Базилевич, Л. Баластрик [11], Л. Василенко [43], Ю. Пасічник [315], П. Леоненко, В. Осецький, А. Ільєнко, П. Юхименко [415] та інші бюджет трактують як економічну категорію та фінансовий план. Так, П. Леоненко, В. Осецький, А. Ільєнко, П. Юхименко та інші вважають, що “як економічна категорія бюджет відображає фінансові відносини щодо формування та використання централізованого фонду грошових ресурсів держави” [415, с.

223]. На думку В. Базилевича та Л. Баластрик “державний бюджет як економічна категорія відображає реальні економічні відносини між державою та іншими економічними суб’єктами з приводу утворення та використання централізованого фонду грошових ресурсів країни, призначених для виконання функцій держави шляхом розподілу та перерозподілу ВВП” [11, с. 49].

Позитивним у підходах названих груп економістів до визначення концептуальних засад бюджету та формулювання його дефініцій є комплексність. Бюджет за їхніми визначеннями є, з одного боку, об’єктивним категоріальним поняттям, а з іншого – матеріальною субстанцією, однак кількість і комбінації цих субстанцій є різною, не співпадають між собою. Дискусійним також є віднесення до рангу категорій тільки державного бюджету, як однієї з ланок бюджетної системи, а місцеві бюджети (як інша ланка) залишилися у теоретичному плані за межами об’єктивного функціонування на другорядних місцях, що, на нашу думку, можна вважати несправедливим.

У сучасній вітчизняній економічній літературі зустрічаються й інші підходи до трактування бюджету. Основна їхня особливість полягає у тому, що вони не розглядають бюджет за сутністю економічної категорії, основну увагу звертаючи на зміст або форму вияву цієї категорії.

К. Павлюк вважає, що бюджет – це “... частина вартості валового внутрішнього продукту, відокремлена в процесі його руху у формі суспільного грошового фонду, що перебуває у розпорядженні органів державної влади і місцевого самоврядування й витрачається на ухвалені суспільством в особі представницьких органів економічні, соціальні, політичні цілі” [303, с. 32]. Вона підкреслює, що “... бюджет насамперед – це суспільний грошовий фонд, що перебуває у розпорядженні державної і місцевої влади. У цьому полягають його найхарактерніші риси, які відображають взаємозв’язок системи економічних відносин із формою їхньої планової організації” [303, с. 32].

Дотримуючись подібних підходів, дещо відмінне визначення бюджету дають А. Загородній, Г. Вознюк, Т. Смовженко, зокрема: “Бюджет державний –

основний загальнодержавний фонд централізованих грошових ресурсів, що виражає економічні відносини у процесі розподілу валового суспільного продукту та національного доходу” [142, с. 55]. У ньому не бюджет як категорія виражають економічні відносини, а їхнє відображення приписується змістовному вираженню цієї категорії – грошовому фонду, що не відповідає діалектичному методу. Адже основу категорії складає її сутність, яка є законом, а зміст, явище, форма є зовнішнім виявом категорії бюджету.

На матеріальному вираженні бюджету акцентують свою увагу й інші економісти. Так, М. Карлін під бюджетом розуміє основний фінансовий план, централізований грошовий фонд та засіб перерозподілу національного доходу не звертаючи увагу на інші сторони [119, с. 21], О. Ковалюк бюджет вважає одним з фінансових інструментів [207, с. 277], а М. Крупка зазначає, що державний бюджет – це, “... з одного боку, річний план державних видатків та джерел їхнього фінансового покриття, а з іншого – головний важіль державного регулювання перерозподілу фінансових потоків у країні” [232, с. 209]. Дійсно, з макроекономічних позицій бюджет є тим інструментом, за допомогою якого держава регулює фінансові потоки у країні. Однак здатність такого регулювання закладена у самій сутності бюджету як об’єктивної розподільчої категорії.

В. Андрущенко трактує бюджет держави як “... законодавчо (на підставі вибору певних соціально-економічних і політичних пріоритетів) аналітично обґрунтований розрахунок передбачених на визначений період видатків, зумовлених обсягом і структурою забезпечуваних державою благ, послуг і трансфертів, та призначених для їх оплати грошових надходжень з підведенням загального балансу” [49, с. 594]. У даному визначенні основна увага зосереджена на формі бюджету, а не на його сутності. Звичайно, форма тісно пов’язана із сутністю та змістом бюджету, однак є значно вужчим від них поняттям.

Наявність такого розмаїття поглядів на сутність бюджету і форми його існування обумовили концентрацію зусиль на глибшому дослідженні

бюджетних процесів і явищ, які б могли розкрити внутрішні характеристики, зв'язки бюджету держави як об'єктивної економічної категорії, її матеріального вираження та функціонування у суспільстві.

Досліджуючи сутність бюджету держави та його необхідність, скористаємося загальними філософськими методами та спеціальними, конкретно науковими методами, які використовує фінансова наука.

З одного боку, бюджет держави є центральною ланкою фінансової системи суспільства, тому всі загальні ознаки, властиві фінансам, будуть характерними для бюджету. З іншого боку – бюджет є самостійним поняттям, реальною дійсністю, елементом буття.

З'ясування глибинних засад та особливостей бюджету держави можливе за умови використання діалектичного методу як способу і мистецтва “...розв'язання таких проблем – визначення протилежностей, аналіз і розмежування, їх синтез в деяке ціле, розкриття руху і розвитку відповідних структур, напрямів, тенденцій їх генезису” [432, с. 161] та діалектичної логіки.

Процес дослідження вимагає використання відповідного інструментарію, до якого належать філософські та економічні категорії, закони і закономірності, принципи тощо. Під категоріями філософська наука розуміє “... найбільш загальні поняття тієї чи іншої галузі знання, філософії науки, що слугують для “скорочення” досвіду, знаходження предметних відношень, розчленування і синтезу дійсності” [432, с. 272].

Генетичну структуру бюджету держави як елементу буття “... утворюють три основні категорії: якість – кількість – міра. В ній діє закон переходу якісних змін у кількісні і навпаки. Оскільки речі з'являються і зникають, вони постають як явища, і через них мислення заглиблюються в сутність” [432, с. 160].

На нашу думку, філософська категорія якості стосовно бюджету відображає такий обсяг централізованого фонду грошових коштів держави, який за наявного ВВП задовольнив би інтереси суспільства (держави, юридичних та фізичних осіб), а категорія кількості – обсяг фактичного,

наявного централізованого фонду. Співвідношення між цими категоріями схематично зображено на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Співвідношення між кількісними та якісними характеристиками бюджету держави*

*Складено автором

Ми вважаємо, що взаємозв'язок між кількісною і якісною сторонами бюджету полягає у тому, що вони, з одного боку, відмінні між собою, а з іншого – здатні переходити одна в одну. Якість є проявом бюджету саме таким, яким він є безпосередньо і чим відрізняється від інших фондів грошових коштів суспільства. Кількісні характеристики бюджету та відмінності його обсягів від величини інших грошових фондів відображають категорію кількості. Якість переходить у кількість тому, що межі, які виникли у бюджеті при завершенні процесу становлення, є такими, що їх відокремлюють і поєднують. А це значить, що різні аспекти бюджету є єдиними, такими, що можуть переходити одне в одне і цим засвідчувати свою однорідність. Відповідно кількість переходить у якість.

По суті, якісна характеристика бюджету свідчить про теоретичну модель бюджету, а кількісна – про реальну. Реальна модель базована на теоретичній, переходячи з якості в кількість, а теоретична – на реальній, переходячи з кількості у якість. Єдність кількісної і якісної сторін бюджету постає як міра. Тому зміст діалектичного закону переходу кількості у якість полягає у тому, що

бюджет держави містить відповідне співвідношення кількісних і якісних характеристик у межах певної міри.

Вчення про сутність бюджету держави доцільно базувати на дослідженні дії закону єдності та боротьби протилежностей за схемою: сутність – явище – дійсність. Відповідно до вчення Гегеля всі речі самі в собі суперечливі, а суперечливість є корінь всякого руху і виражається як єдність протилежностей. За Гегелем існує подвійний перехід від сутності до явища і навпаки [432, с. 160-161].

Взаємозв'язок філософських категорій сфер буття і сфери сутності, на нашу думку, у процесі формулювання теоретичних засад бюджету можна простежити на рис. 1.3.

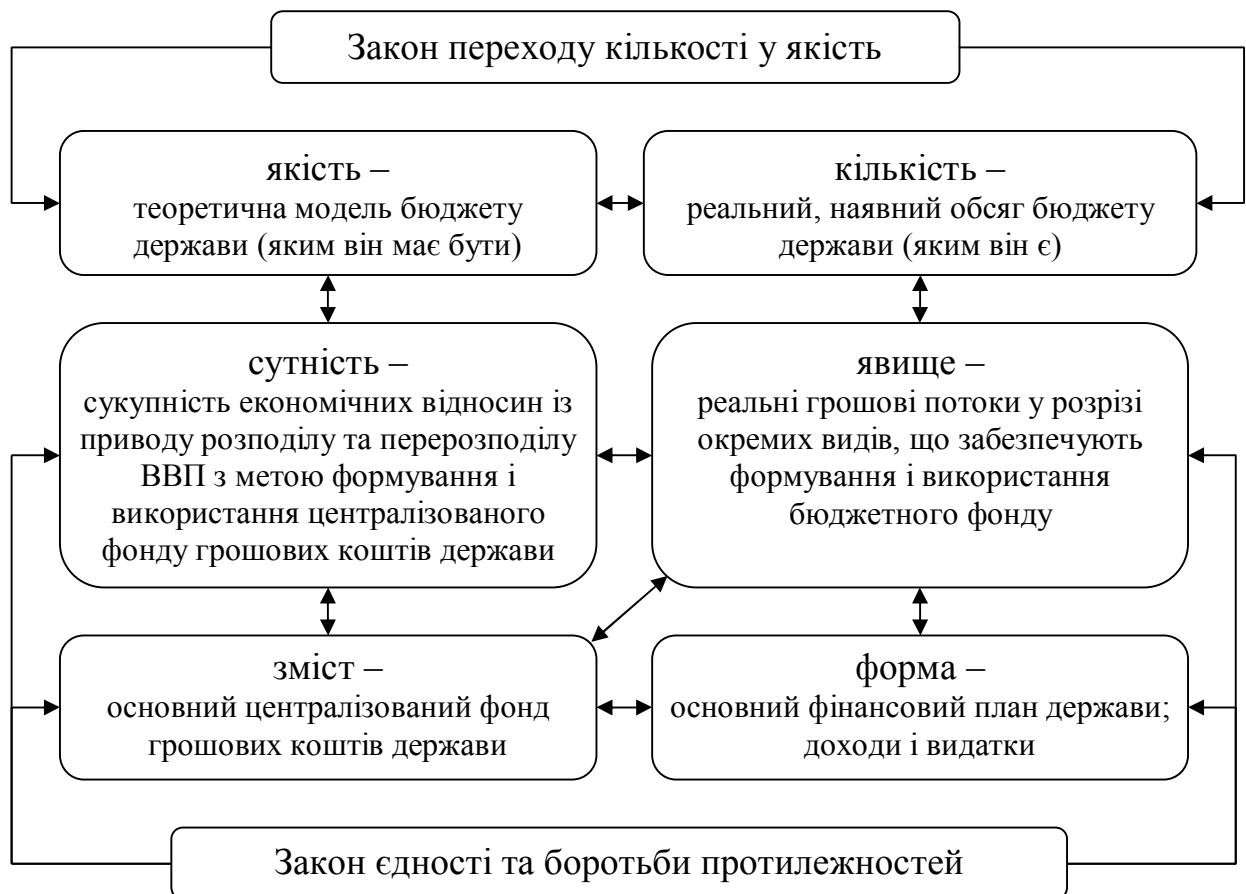

Рис. 1.3. Взаємозв'язок філософських категорій при дослідженні теоретичних засад бюджету держави*

*Складено автором

Ми вважаємо, що філософська категорія якості тісно пов'язана з категорією сутності, оскільки якість відображає теоретичну модель бюджету, а сутність – сукупність розподільчих відносин, які формують цю модель. Аналогічний зв'язок між філософськими категоріями кількості та явища, адже перша категорія відображає наявний обсяг бюджету, а явище – грошові потоки, пов'язані з джерелами його формування і напрямками використання коштів.

Необхідність застосування полярних (парних) філософських категорій пов'язана з тим, що сформулювати концепцію бюджету держави не можна інакше, ніж за допомогою зіставлення окремих категорій із тими, що протилежні до них.

Наприклад, якщо суспільству буде відомо все без винятку про бюджет, то нема потреби досліджувати його сутність. Остання передбачає, що суспільство сприймає у реальному бюджеті далеко неповне, недостатнє, тобто не сутність, а явище. Але явище вказує на сутність, а сутність припускає її явище. А це означає, що сутність бюджету не відокремлена від явища, а постає її певною стороною і характеристикою.

Сутність бюджету розкривається через закон як стійкий, повторюваний зв'язок між явищами або всередині явища між його окремими елементами. Однак закон фіксує стале, у той же час під сутністю бюджету ми розуміємо те відношення або той внутрішній зв'язок його характеристик, який стягує на себе інші, сутність не залишається тою ж самою.

Ми підтримуємо думку більшості економістів, зокрема, Й. Бескида [44], В. Базилевича і Л. Баластрик [11], С. Булгакової [439], Ц. Огня [288], В. Опаріна [296], О. Романенко [364], В. Федосова [49], С. Юрія [462] та інших, що за сутністю бюджет держави є об'єктивною економічною категорією, яка пов'язана з розподілом і перерозподілом ВВП з метою формування і використання централізованого фонду грошових коштів держави. Бюджетні відносини мають такі ознаки: розподільчий характер; вартісне вираження; кінцевою метою бюджетних відносин є формування і використання основного централізованого фонду грошових коштів держави.

Бюджет держави формується за рахунок внутрішніх (ВВП, частина національного багатства) і зовнішніх джерел. Основним джерелом формування бюджету держави є ВВП. Держава, як учасник розподільчих процесів, організує розподіл і перерозподіл ВВП в інтересах усіх членів суспільства та суб'єктів суспільного відтворення. З одного боку, держава як власник засобів виробництва має право на певну частку ВВП на стадії його первинного розподілу. З іншого – держава виконує суспільні функції (управлінську, соціальну, економічну), що конституційно закріплені за нею. Без необхідного обсягу грошових коштів ці функції виконати неможливо. Тому держава організовує перерозподільчі процеси з метою централізації частини ВВП у відповідному бюджетному фонді, що є, по суті, платою суспільства за виконання державою своїх функцій.

Отже, бюджетним відносинам властивий всеохоплюючий характер, вони є дуже складними, багатогранними, масштабними і поєднують такі види розподілу та перерозподілу: між окремими суб'єктами господарювання; внутрішньогалузевий; міжгалузевий; між виробничою сферою та сферою послуг; між окремими адміністративно-територіальними формуваннями; між окремими ланками бюджетної системи; між окремими категоріями населення; між Україною та іншими державами; між Україною та міждержавними фінансовими об'єднаннями тощо. Серед розмаїття бюджетних відносин можна виділити такі основні групи грошових відносин: між державою та підприємствами, організаціями й установами усіх форм власності; держави з громадськими організаціями; між державою і населенням; між Україною та іншими державами і міждержавними організаціями.

Сукупність перерахованих відносин, на нашу думку, характеризує бюджет як економічну категорію і знаходить матеріальне відображення в основному централізованому фонді грошових коштів держави. Враховуючи наявність в Україні різноманітних ланок фінансової системи, яким відведена специфічна роль у розподільчому процесі, бюджету належить центральне місце. Це обумовлено тим, що через бюджет здійснюють розподіл і

перерозподіл валового внутрішнього продукту в усій його повноті. Іншої ланки, що могла б забезпечити у такому масштабі розподільчі та перерозподільчі процеси, у державі нема. Характер і масштаби участі держави у розподільчих процесах залежать від моделі фінансових відносин у суспільстві.

Таким чином, бюджет держави як об'єктивна економічна категорія – це сукупність грошових відносин, пов'язаних з розподілом і перерозподілом ВВП і національного багатства, з метою формування і використання основного централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій.

Вияв сутності бюджету як економічної категорії, специфічні способи відображення властивих цій категорії рис здійснюється за допомогою функцій. Функції є похідними від сутності, об'єктивними і не можуть прирівнюватися ні до функціонального призначення множини форм прояву категорії, ні до її ролі у суспільному відтворенні. Як об'єктивна властивість економічної категорії функція передбачає певний рівень абстрагування, дозволяє властивості, характерні множинним формам прояву категорії, показати в узагальненому, синтезованому вигляді.

Функцію будь-якої економічної категорії не можна ототожнювати з її роллю в суспільному відтворенні, яка відображає результат використання категорії на практиці. Питання про функції бюджету повинні вирішуватися виходячи з економічної сутності даної категорії та способів її реалізації.

Зважаючи на те, що бюджет держави є складовою фінансів суспільства, функції, які виконують фінанси, будуть властиві й бюджету. Абсолютна більшість економістів схиляється до думки, що бюджет, як й фінанси, виконує дві функції – розподільчу і контрольну.

Зміст розподільчої функції полягає у розподілі і перерозподілі ВВП у цілому, та фінансових ресурсів, зокрема, між різними суб'єктами бюджетних відносин (підприємствами, організаціями, установами, галузями, територіями, сферами діяльності, секторами економіки тощо). Саме завдяки розподільчій

функції держава має змогу централізувати частину ВВП у своїх руках і використати їх на задоволення загальнодержавних потреб.

Контрольна функція бюджету характеризується специфікою, пов'язаною з особливостями розподільчої функції. Вона дозволяє оцінювати якість перерозподільчих процесів, своєчасність і повноту надходжень фінансових ресурсів у державну казну та їхнього розподілу, ефективність їхнього використання.

Однак окремі економісти приписують бюджету інші функції, критична оцінка яких дана нами у наукових публікаціях [100; 101].

Отже, будучи об'єктивною економічною категорією, за умови її матеріалізації бюджет набуває конкретних речових форм. Як матеріальне вираження категорії бюджет доцільно розглядати: за явищем; за змістом; за формою; за організаційною будовою; за правовим характером; за рівнем впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Хоча в економічній літературі подібне комбінування частково використовується [11; 44; 54; 141; 288; 296; 362; 364; 426; 435; 439; 462], наші підходи суттєво відрізняються.

Ми вважаємо, що за явищем бюджет є сукупністю реальних грошових потоків у розрізі їхніх окремих видів, які забезпечують формування і використання бюджетного фонду. Під бюджетним фондом ми розуміємо об'єктивно обумовлену економічну форму руху тієї частини ВВП, яка пройшла певні стадії розподілу і надійшла у розпорядження держави для задоволення загальнодержавних потреб.

Філософська категорія явища бюджету тісно пов'язана з його кількістю та сутністю. Якщо сутність відображає об'єктивні розподільчі відносини, за допомогою яких формують і використовують кошти основного централізованого грошового фонду держави, то явище – конкретні грошові потоки, організовані та спрямовані державою відповідно до об'єктивних відносин. Таким чином, за допомогою бюджетної політики, законодавства держава надає об'єктивним розподільчим відносинам імперативності,

матеріалізує їх у вигляді конкретних видів податків, неподаткових надходжень, доходів від операцій із капіталом, офіційних та міжбюджетних трансфертів, видатків тощо. Отже, бюджет як явище, на відміну від сутності, суспільство сприймає, бачить його обсяги, напрями, відчуває вплив.

В економічній літературі трапляється підміна значень сутності бюджету його явищем, що, ми вважаємо, завдає великої шкоди фінансовій науці й практиці. Справді, сутність бюджету побачити нереально, однак, не пізнавши її, неможливо виявити розходження між оптимальним розподілом ВВП та реальним, між ідеальним бюджетом і наявним, а, значить, і сформулювати шляхи розв'язання проблем.

За матеріальним змістом, на нашу думку, бюджет є основним централізованим фондом грошових коштів держави. Поряд із такими централізованими фондами, як Пенсійний фонд України, державні соціальні фонди, державні резерви, бюджету відведена основна роль, хоча у більшості джерел його називають або централізованим грошовим фондом [296; 364; 404; 426; 462], або фондом фінансових ресурсів держави [43; 54; 119; 439].

Категорія змісту бюджету тісно пов'язана з його сутністю та явищем. Сутність, відображаючи розподільчі відносини, містить їхню мету – формування і використання централізованого фонду грошових коштів держави, що є змістом бюджету держави як економічної категорії. З іншого боку, сукупність елементів бюджету як явища теж постає його змістом, а спосіб зв'язку – формою.

Бюджет, будучи за змістом основним централізованим фондом грошових коштів держави, на наш погляд, характерний такими ознаками: винятковим правом держави на розпорядження коштами фонду; державно-правовим регулюванням процесу формування і використання коштів фонду; одностороннім рухом грошових коштів у процесі формування і використання коштів фонду; суворо цільовим призначенням фонду; динамічністю; мобільністю і масштабністю.

Як і більшість економістів [11; 44; 54; 296; 362; 364; 426; 435; 439; 462], ми вважаємо, що за формою бюджет є основним фінансовим планом держави, займає центральне місце серед інших фінансових планів, які існують у країні. Крім цього, формою бюджету як економічної категорії є доходи і видатки як складові централізованого фонду грошових коштів та основного фінансового плану держави.

На нашу думку, філософська категорія форми бюджету пов'язана, з одного боку, із бюджетом як явищем, оскільки реальні грошові бюджетні потоки відображаються у бюджеті як основному фінансовому плані, та доходах і видатках централізованого фонду грошових коштів держави, а з іншого – зі змістом бюджету, оскільки він відображає сукупність елементів явища. По суті, форма бюджету як економічної категорії характеризує спосіб зв'язку між окремими елементами бюджету як явища.

У бюджеті як основному фінансовому плані відображені результати розподільчих процесів, що здійснюються за допомогою бюджетних відносин, передбачені джерела й обсяги надходжень, напрями розподілу та використання коштів централізованого грошового фонду держави. Бюджет як фінансовий план має власну форму, є збалансованим, його показники тісно взаємопов'язані з іншими фінансовими планами. Вертикальна структура цього плану відповідає структурі бюджетного устрою. Хоча зведений бюджет України відповідно до Бюджетного кодексу України не затверджують (у процесі бюджетного планування його показники розраховуються), з позиції фінансового плану бюджет держави розглядають як сукупність Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів. Складовими бюджету як фінансового плану є поточний бюджет, бюджет розвитку, загальний фонд бюджету і спеціальний фонд бюджету.

Незважаючи на тісний взаємозв'язок між сутністю і явищем, змістом і формою бюджету, ці філософські категорії бюджету є полярними. Досліджуючи категорії сфери буття, зокрема, міри, ми дійшли до висновку, що кількісні і якісні характеристики бюджету не можна відокремити одну від

одної, що відмінність цих характеристик умовна, вона діє тільки у певному діапазоні. Тому внутрішню будову бюджету визначають через внутрішні відношення. Ці ж відношення мають своїми межами протилежні стани бюджету як речі. Звідси й випливає закон єдності та боротьби протилежностей, який полягає у тому, що сутність бюджету, а також можливості її змін визначаються внутрішнім співвідношенням протилежностей.

За організаційною будовою бюджет України є центральною ланкою фінансової системи суспільства та основною ланкою державних фінансів, яка має власну структуру, відображену у бюджетній системі. Бюджет держави поєднує державний бюджет та місцеві бюджети, за допомогою яких реалізують увесь обсяг бюджетних відносин, причому, в кожній із цих ланок бюджетні стосунки визначаються місцем відповідного бюджету в ієрархічній структурі бюджетної системи.

Підтримуючи думку Й. Бескида [44], В. Опаріна [296], О. Романенко [364], В. Родіонової [362], В. Федосова [49], С. Юрія [462] та інших, ми вважаємо, що за правовим характером бюджет держави є юридичним актом. Так, закон про Державний бюджет України - один із основних законів України економічного спрямування. Він визначає основну спрямованість фінансової політики держави, зміст і структурні основи фінансової діяльності країни, органів державної влади та державного управління. Рішення Верховної Ради АРК та місцевих рад є основними нормативними документами місцевого значення. Як закон, так і рішення про бюджет обов'язкові для виконання всіма суб'єктами відносин, пов'язаних із формуванням доходів і використанням коштів бюджетів.

За рівнем впливу на соціально-економічний розвиток суспільства бюджет вважаємо одним із найважливіших інструментів регулювання всіх соціально-економічних процесів. Здатність регулювати ці процеси закладена у сутності бюджету як економічної категорії.

Призначення і роль бюджету держави у суспільстві в економічній літературі розглядається дуже широко. Наприклад, Ц. Огонь вважає, що це

призначення “... проявляється, в першу чергу, в процесі формування і розподілу ВВП, здійснення і забезпечення розширеного відтворення бюджетних коштів та виконання зобов’язань держави” [288, с. 53]. В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін та інші вчені акцентують свою увагу на такій важливій ролі, як регулювання економіки із застосуванням економічних методів [426]. О. Василик вбачає призначення бюджету у “забезпеченні фінансовими ресурсами потреб економічного й соціального розвитку на основі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту в державі” [54, с. 6]. Ю. Пасічник зазначає: “В Україні, яка трансформує свою соціально-економічну систему, здійснює перехід до ринкових умов господарювання, бюджет (як загальнодержавний, так і його місцеві частини) виконує роль основного регулятора цих процесів” [315, с. 273-274]. Можна було б навести багато й інших позитивних прикладів, на яких акцентують свою увагу вчені фінансисти, розглядаючи призначення і роль бюджету у суспільстві.

На нашу думку, основне призначення бюджету полягає у мобілізації до основного централізованого фонду грошових коштів держави такого обсягу фінансових ресурсів і у такі терміни, які б дали їй змогу у повному обсязі та своєчасно профінансувати усі заходи, пов’язані з якісним виконанням своїх функцій. Забезпечення такої мобілізації і використання коштів централізованого грошового фонду держави здійснюються у процесі розподілу і перерозподілу ВВП.

Розподіляючи ВВП держава зобов’язана обирати оптимальну модель, за умови дотримання якої можна було б якнайкраще задовольнити потреби усіх учасників бюджетних відносин, забезпечуючи при цьому необхідне співвідношення між виробництвом та споживанням матеріальних благ.

Аналізуючи динаміку ВВП за роки незалежності України (рис. 1.4; додатки: А; Б, табл. Б.1), можна зробити висновок, що з 1991 р. до 1999 р. у нашій державі щорічно скорочувалися обсяги валового внутрішнього продукту у цілому, а також у розрахунку на одну особу, причому епіцентром такого

зниження був 1994 рік, коли індекс фізичного обсягу ВВП порівняно з 1993 р. склав 77,1%.

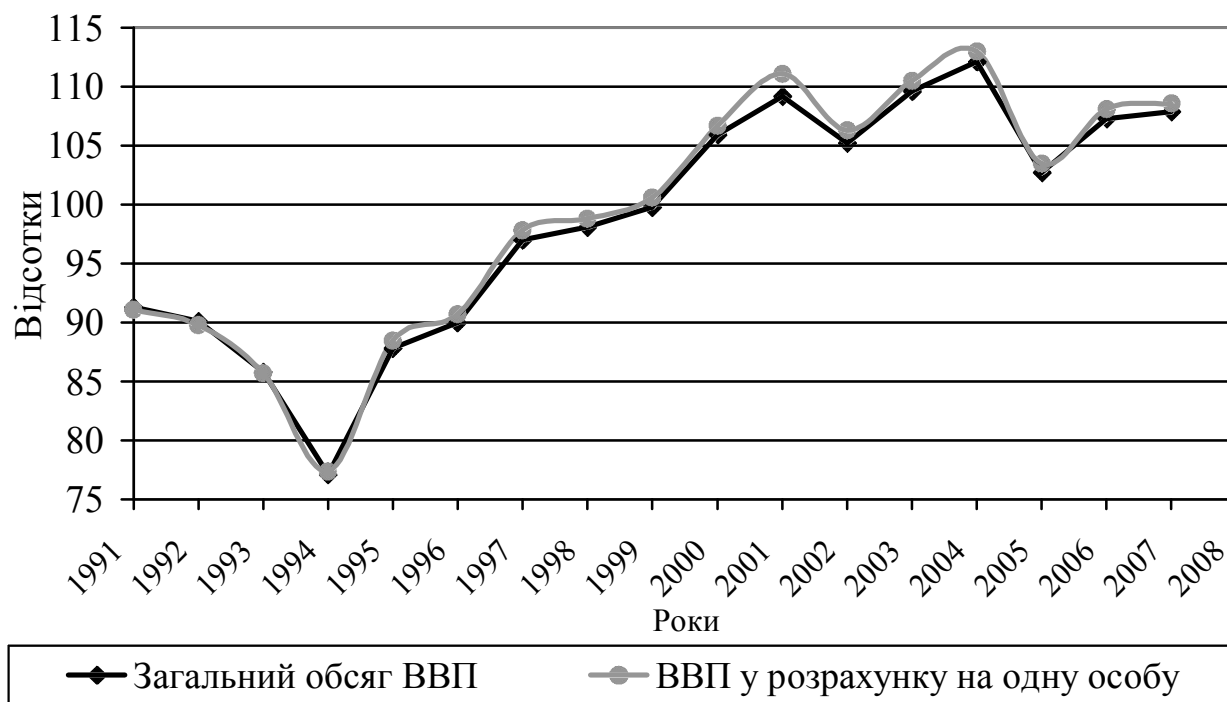

Рис. 1.4. Динаміка індексів фізичного обсягу ВВП (у % до попереднього року)*

*Складено автором на основі [396]

Починаючи з 1995 р. спостерігаємо зниження темпів скорочення обсягів ВВП, яке тривало до 1999 р., хоча у розрахунку на одну особу цього року валовий внутрішній продукт порівняно з 1998 р. зріс на 0,6 відсоткових пунктів. Характерним для 1999 р. є досягнення найнижчого рівня ВВП відносно 1990 р. – 40,8 відсотка, що негативно вплинуло на обсяги бюджету та фінансові можливості держави. У вітчизняній економічній літературі називають різні причини такого негативного явища, включаючи як об'єктивні, так й суб'єктивні. На нашу думку, серед таких причин були, у першу чергу, суб'єктивні, пов'язані із створенням сприятливих умов для роздержавлення і приватизації державного майна за невиправдано низькими цінами, фіктивного банкрутства державних підприємств.

Після завершення приватизації найважливіших галузей виробництва та державних підприємств з 2000 року щорічні обсяги ВВП почали зростати, у

результаті чого у 2008 р. в Україні було вироблено 74,1% ВВП порівняно з 1990 р., була створена відповідна матеріальна основа для нарощування бюджетного фонду держави та нагромадження ресурсів для прискорення темпів соціально-економічного розвитку суспільства.

У цілому структура валового внутрішнього продукту у 2000-2008 рр. за категоріями доходу характеризується даними табл. 1.1.

Таблиця 1.1

**Структура валового внутрішнього продукту за категоріями доходу
у 2000-2008 рр.* (відсотків)**

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Відхилення у 2008 р. порівняно з 2000 р.
Валовий внутрішній продукт	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	X
Оплата праці найманих працівників	42,3	42,3	45,7	45,7	45,6	49,1	49,4	48,8	49,0	+6,7
Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт	16,8	13,4	12,2	11,3	10,2	12,7	13,5	12,2	12,5	-4,3
на продукти	15,2	11,6	10,9	10,1	9,3	12,0	12,9	11,9	12,9	-2,3
інші, пов'язані з виробництвом	1,6	1,8	1,3	1,2	0,9	0,7	0,6	0,3	-0,4	-2,0
Валовий прибуток, змішаний дохід	40,9	44,3	42,1	43,0	44,2	38,2	37,1	39,0	38,5	-2,4

*Розраховано автором на основі [396]

Наведені дані свідчать, що у цій структурі має місце тенденція до зростання частки оплати праці найманих працівників (за період 2000-2008 рр. вона збільшилась на 6,7 пункти і складає 49,0%) при одночасному скороченні податків та валового прибутку і змішаного доходу. Для суспільства такі

тенденції є позитивними. Виробництво і розподіл ВВП за видами економічної діяльності можна проаналізувати на основі даних додатку Б (табл. Б.2).

У результаті розподілу ВВП формуються його найважливіші напрями кінцевого використання. Динаміка валового внутрішнього продукту за категоріями його кінцевого використання характеризується даними, наведеними у додатку Б (табл. Б.3), які свідчать про позитивні у цілому тенденції, зокрема, зростання частки споживчих витрат домашніх господарств (з 54,3% у 2000 р. до 60,7% у 2008 р.), валового нагромадження основного капіталу (з 19,7% у 2000 р. до 27,2% у 2008 р.). Однак у структурі кінцевих споживачів витрат скоротилась частка некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства (з 2,3% у 2000 р. до 0,8% у 2008 р.), незначний рівень сектору загального державного управління (у межах 18%). Такий стан свідчить про досить низький рівень соціально-економічного розвитку суспільства та добробуту населення.

Динаміка ВВП та фінансових ресурсів, які розподіляються і перерозподіляються за допомогою бюджету держави, характеризуються даними додатку В і табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Динаміка обсягів ВВП та доходів і видатків зведеного бюджету України за 2001-2008 рр.*

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з 2001 р.
ВВП									
- млрд. грн.	204,2	225,8	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7	949,9	745,7
Доходи зведеного бюджету									
- млрд. грн.	54,9	62,0	75,3	91,5	134,2	171,8	219,9	297,8	242,9
- % до ВВП	26,9	27,5	28,2	26,5	30,4	31,6	30,5	31,4	4,5
Видатки зведеного бюджету									
- млрд. грн.	55,5	60,3	75,8	102,5	142,0	175,5	226,1	309,2	253,7
- % до ВВП	27,2	26,7	28,4	29,7	32,1	32,2	31,4	32,6	5,4

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Як свідчать наведені у табл. 1.2 дані, частка фінансових ресурсів, які розподіляються за допомогою зведеного бюджету протягом 2001-2008 рр. має тенденцію до зростання. Так, якщо загальний обсяг ВВП за цей період збільшився у 4,7 рази і склав 949,9 млрд. грн., то доходи бюджету держави зросли у 5,4, а видатки – у 5,6 разів. Якщо у 2001 р. частка бюджетних ресурсів у ВВП складала 26,9%, то у 2008 р. – 31,4%. Збільшення обсягів зведеного бюджету та його питомої ваги у ВВП характеризує посилення впливу держави на розподільчі процеси та, відповідно, ролі бюджету у регульованні соціально-економічного розвитку суспільства і покращення економічної ситуації. Такі тенденції можна, на нашу думку, вважати позитивними, оскільки за таких умов Україна може наблизитися до економічного розвинутих країн, північної Європи у яких за допомогою бюджету розподіляється біля половини ВВП.

Отже, процес формування бюджетної доктрини і реалізації її засад, на нашу думку, доцільно пов'язувати з бюджетом держави із виділенням взаємозв'язаних між собою етапів, які схематично зображені на рис. 1.5.

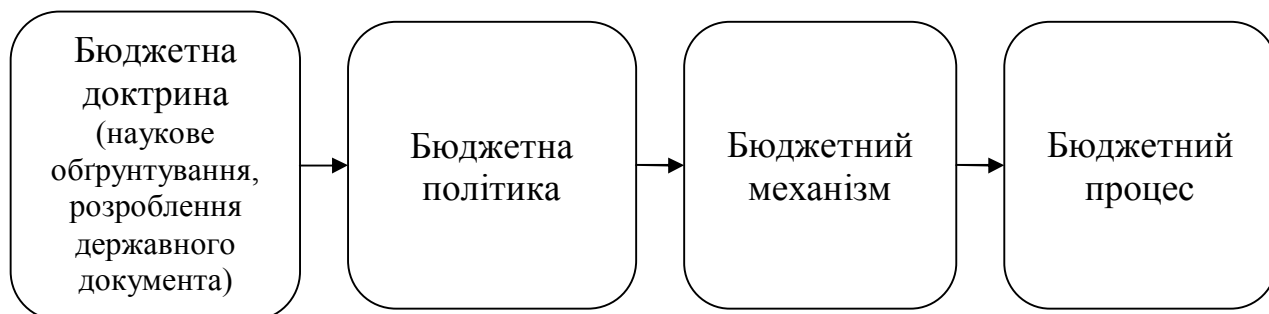

Рис. 1.5. Формування і реалізація засад бюджетної доктрини України*

*Складено автором

На першому етапі пропонуємо сформулювати наукові підходи до обґрунтування бюджетної доктрини, її засад, на основі чого розробити державний документ, що визначав би найважливіші параметри цієї доктрини. Доцільно, щоб такий документ затвердила Верховна Рада України, і використовувати його для керівництва органами державної влади, державного управління та місцевого самоврядування. Наукова частина доктрини постійно

перебувала б під увагою вітчизняних вчених, її б удосконалювали, на основі чого можна було б вносити корективи у державний документ.

Маючи розроблені та обґрунтовані наукою засади бюджетної доктрини, доцільно переходити до другого етапу – формування бюджетної політики, її стратегії і тактики. Бюджетну політику ми вважаємо найважливішим середовищем реалізації бюджетної доктрини України. У процесі розроблення бюджетної стратегії на базі бюджетної доктрини можна було б передбачити цілісну систему дій держави, які спрямовували б на реалізацію мети, завдань, пріоритетів довготривалого курсу бюджетної політики.

Третій етап пов'язаний із формуванням бюджетного механізму відповідно до засад бюджетної доктрини і бюджетної політики. Бюджетний механізм є зовнішньою оболонкою бюджету, його розглядають як систему форм і методів організації бюджетних відносин та реалізують у бюджетній практиці. Розроблення дієвого бюджетного механізму пов'язане з налагодженням такої економічної структури, яка б відображала послідовність і способи дій відповідних державних органів у процесі мобілізації та використання бюджетних коштів із застосуванням достатньої кількості видів, форм, методів, інструментів для їхньої організації.

Четвертий етап пов'язаний із організацією бюджетного процесу, під час якого засади бюджетної доктрини, бюджетної політики за допомогою бюджетного механізму використовують практично. Бюджетний процес ми розглядаємо як засіб реалізації бюджетної доктрини держави. Тому цей етап є найскладнішим, найсуперечливішим і найважливішим, оскільки він дає відповідь на питання про реальну ефективність бюджетної доктрини та шляхи її реалізації на практиці.

Державний документ, що містив би засади бюджетної доктрини, на нашу думку, доцільно складати на тривалу перспективу (не менше 25 років) із розбиванням на десятиріччя або п'ятиріччя. У зв'язку з відсутністю такого документа, на нашу думку, його розробку доцільно починати із визначення структури і наповнення змістом кожного розділу.

Ми вважаємо, що така структура може включати наступні підрозділи:

- анотацію, у якій дається загальна характеристика доктрини та її призначення;

- принципи побудови доктрини та документи, якими регулюються ці принципи. У цьому підрозділі можна виділити міжнародні та національні принципи;

- сфера застосування положень і стандартів, визначених бюджетною доктриною, де має бути включений перелік сфер і ланок, на які розповсюджується положення доктрини;

- відповідальні за реалізацію положень доктрини та характер цієї відповідальності. Цей підрозділ мав би містити перелік організацій та фізичних осіб, які несуть безпосередню відповідальність за реалізацію певних положень бюджетної доктрини та конкретні заходи впливу на суб'єктів, що порушують положення доктрини;

- рівні застосування доктрини. На нашу думку, у цьому підрозділі можна виділити чотири рівні: міжнародний, загальнодержавний, регіональний, базовий;

- основні цілі доктрини, де ми пропонуємо зосередити увагу на наступних цілях: досягнення найважливіших макроекономічних показників; засади і пропорції розподілу ВВП; обсяги бюджету; засади розподілу доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи; засади міжбюджетних відносин; підходи до розподілу видаткової частини бюджетів; найважливіші показниками соціальних гарантій; інші цілі;

- основні результати, які повинні бути забезпечені внаслідок застосування положень бюджетної доктрини. Ці результати можна об'єднати в окремі групи, наприклад: політичні, економічні, соціальні тощо;

- стандарти бюджетної політики у конкретних сферах та на різних рівнях. Зважаючи на досвід складання окремих галузевих доктрин, ми пропонуємо у бюджетній доктрині виділити три групи таких стандартів: фундаментальні, інституційні та поточні. Фундаментальними стандартами можна вважати такі,

які необхідно виконувати на всіх стадіях бюджетної доктрини без оцінок їхньої доцільності та ефективності. До інституційних доцільно відносити такі стандарти, які потрібно виконати на момент закінчення тієї чи іншої стадії доктрини. Поточними можуть бути стандарти, які виконуються за певний час до закінчення окремої стадії доктрини;

- зміст бюджетної доктрини. Цей розділ є основним, де у розрізі кожного рівня застосування доктрини перераховуються засоби та показники на перспективу (наприклад, на 25 років) з розбивкою по 5 років;

- порядок публічного моніторингу застосування бюджетної доктрини, окремих її стандартів;

- порядок періодичної оцінки результатів застосування положень і стандартів доктрини;

- порядок підготовки та прийняття рішень про внесення змін до бюджетної доктрини та окремих її стандартів.

Перелік показників змістовної частини доктрини розглянуто нами у наукових публікаціях [86; 94; 100; 437].

Обґрунтованість і реальність стратегічних засад, визначених бюджетною доктриною, залежить від тісноти та їхнього зв'язку зі соціально-економічною доктриною держави, оскільки між ними мають бути взаємна залежність та обумовленість. Так, від окремих прогностичних показників соціально-економічної доктрини (наприклад, ВВП, розмір заробітної плати, прожиткового мінімуму, рівень інфляції тощо) залежатимуть показники бюджетної доктрини (наприклад, обсяги доходів, видатків бюджету), і навпаки, від прогнозів, закладених у бюджетній доктрині, залежатимуть прогностичні показники соціально-економічної доктрини, а прогнози, що стосуються соціальних гарантій, мали б бути спільними для обох доктрин. Незважаючи на тісний взаємозв'язок і спільні показники, бюджетну та соціально-економічну доктрини, доцільно, на нашу думку, оформити у вигляді окремих державних документів.

Таким чином, від глибини та якості наукових пояснень взаємозв'язаних між собою об'єктивних засад функціонування бюджету держави, бюджетних явищ та процесів, обґрунтування перспективних напрямів розвитку цих засад, відображення їхніх показників у бюджетній доктрині як державному документі стратегічного значення залежатимуть ефективність фінансової діяльності держави, її фінансові можливості, якість виконання покладених на неї функцій, рівень соціально-економічного розвитку суспільства та добробут населення.

1.2. Структуризація розвитку бюджетних відносин в Україні

Ефективне функціонування держави та якісне виконання покладених на неї завдань залежить від умілого застосування наукових підходів до структуризації бюджетних відносин, їхнього упорядкування на всіх рівнях управління. Така структуризація тісно пов'язана із функціями держави, визначеними Конституцією, а також її роллю та обсягами державного регулювання соціально-економічних процесів.

Оскільки бюджетні відносини є об'єктивними і реалізуються у межах конкретної соціально-економічної системи, вони функціонують не хаотично, а логічно упорядковано і вимагають глибокого дослідження та пізнання з боку суспільства, особливо владних структур. Поєднання об'єктивних начал бюджету з практичною моделлю держави є запорукою успішного забезпечення позитивної динаміки соціально-економічного розвитку країни та досягнення її стратегічних цілей.

Теоретичні підходи до структуризації бюджетних відносин є реальним підґрунтям для формування бюджетного устрою країни, а саме, для обґрунтування принципів побудови бюджетної системи, виділення та групування відповідних її ланок, розподілу доходів і видатків між окремими бюджетами, визначення характеру міжбюджетних відносин відповідно до державного устрою країни.

Таким чином, основою для структуризації бюджетних відносин у країні є її державний устрій, адміністративно-територіальний поділ, сфера й обсяги конституційних повноважень держави в особі органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування. У результаті належного упорядкування бюджетних відносин створюються об'єктивні передумови для повного і якісного виконання конституційних функцій як державою у цілому, так і самоврядними структурами територіальних громад, їхніх об'єднань, регіонів (районів, областей, АРК), загальнодержавними органами влади та управління.

Загальноприйнятим для фінансової науки і практики є те, що процеси державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства та реалізації ефективної фінансової політики залежать від розуміння змісту бюджетного устрою країни, бюджетної системи, механізму її функціонування. Сьогодні не можна недооцінювати значення бюджетної системи країни, адже за допомогою її ланок держава упорядковує бюджетні відносини у суспільстві залежно від рівнів управління, забезпечує перерозподіл більше третини ВВП. Бюджетна система суттєво впливає на всі соціально-економічні процеси як на загальнодержавному, так і на регіональному та місцевому рівнях, вона є важливим інструментом соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць.

Однак у сучасній економічній літературі не оправдано мало звертається увага на дослідження теоретичних питань побудови бюджетного устрою та бюджетної системи, що негативно відбивається на практичних аспектах функціонування цієї системи. Так, тлумачення змісту бюджетного устрою зникло з останніх законодавчих та нормативних документів, включаючи Бюджетний кодекс України. Застосовуються одnobокі підходи стосовно трактування сутності бюджетної системи, внаслідок чого невдало сформульовані принципи її побудови. Це внесло непорозуміння та створило виникнення штучних проблем розмежування доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи, а також стосовно організації взаємовідносин між

бюджетами. Велике значення теоретичних і практичних засад побудови бюджетного устрою країни, бюджетної системи, наявність багатьох невирішених проблем, пов'язаних з механізмом функціонування цієї системи обумовлюють необхідність поглибленого дослідження цих питань, особливо у контексті формування і реалізації бюджетної доктрини України.

Одним з перших законів України, де було дано визначення бюджетного устрою, вважається Закон “Про бюджетну систему України” від 5 грудня 1990 року. У ньому записано, що бюджетний устрій – “... це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи” [147]. Цей устрій відповідно до вказаного закону визначається з урахуванням державного устрою та адміністративно-територіального поділу України. Подібні визначення бюджетного устрою дають О. Василик [60, с. 159], Л. Фільштейн [433, с. 48].

Серед зарубіжних вчених поширеним вважають визначення бюджетного устрою, дане Ш. Бланкартом: “Бюджетний устрій являє собою організацію та принципи побудови бюджетної системи країни” [19, с. 450]. На відміну від ряду науковців, Ш. Бланкарт справедливо, на нашу думку підкреслює, що бюджетний устрій країни будується на наукових принципах, під якими він розуміє “... юститабельні правила, вимогам яких має відповідати будь-який бюджет. За порушення урядом даних правил потерпілі в результаті цього особи або їхні представники можуть подати судовий позов, оскільки ці правила закріплені в Конституції” [19, с. 450]. До таких принципів німецький науковець відносить наступні: повноти, ясності, єдності, точності, своєчасності, спеціалізації, гласності, загального забезпечення, щорічності” [19, с. 450-454]. Ми підтримуємо такі підходи вченого і вважаємо доцільним їхнє застосування в Україні.

Наведені трактування бюджетного устрою у цілому розкривали його зміст, виділяли властиві йому характерні особливості. Однак у них не знайшли відображення такі характеристики, як розподіл доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи.

Дуже вдалимими, на нашу думку, є підходи до тлумачення бюджетного устрою В. Опаріна [296, с. 130], та авторів підручника “Бюджетний менеджмент” за ред. В. Федосова [49, с. 95]. Дані економісти вважають, що бюджетний устрій показує, у який спосіб побудована бюджетна система, тобто це організація вертикальної структурної побудови бюджету держави за рівнями адміністративно-територіального поділу країни.

Ми погоджуємося з В. Опаріним, що основи бюджетного устрою відбивають загальні напрями та форми вертикальної побудови бюджету держави, а саме: виділення всіх видів бюджетів; установлення принципів побудови бюджетної системи; розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи; організація взаємовідносин між бюджетами [296, с. 130]. Враховуючи ці основи вважаємо, що під бюджетним устроєм слід розуміти організацію і принципи побудови бюджетної системи, її структуру, розподіл доходів і видатків та організацію взаємозв'язків між окремими ланками бюджетної системами відповідно до державного устрою та адміністративно-територіального поділу України. Таким визначенням з розкриттям принципів побудови, на нашу думку, доцільно доповнити статтю 5 Бюджетного кодексу України та Конституцію України.

Центральним питанням бюджетного устрою є виділення окремих видів бюджетів та їхня структуризація відповідно до політичного устрою та адміністративно-територіального поділу країни. В економічній літературі розглядаються три теоретично можливі варіанти структурної побудови бюджету держави [49, с. 95-96]. Перший варіант полягає у створенні єдиного у країні централізованого бюджету, що значно спростило б управління бюджетними коштами. Однак такий варіант є неефективним, оскільки при ньому органи місцевого самоврядування були б недієздатними, та й з єдиного центру неможливо врахувати всі потреби на місцях. Другий теоретичний варіант полягає у створенні тільки місцевих бюджетів, при цьому фінансування загальнодержавних потреб могло б здійснюватися за рахунок відрахувань з кожного місцевого бюджету. І такий варіант є неприйнятним через велику

трудомісткість, складність, неефективність, обумовленими надмірною децентралізацією. З огляду на неприйнятність перших двох варіантів виникає необхідність такої структурної побудови бюджету держави, яка б оптимально могла поєднати централізовані та децентралізовані засади.

У світовій практиці таке поєднання реалізується за допомогою третього теоретичного варіанту – встановлення вертикальних рівнів бюджетів відповідно до політичного устрою країни та її адміністративно-територіального поділу, які б передбачали наявність двох видів бюджетів: центральних та місцевих. Країни з федеральним устроєм мають змогу формувати два різновиди центральних бюджетів, зокрема, загальнодержавний та центральний для членів федерації. Оскільки Україна згідно з Конституцією є унітарною державою, вона формує єдиний центральний бюджет, який називається державним. Кількість та склад місцевих бюджетів в Україні визначається адміністративно-територіальним поділом, зокрема, бюджет Автономної республіки Крим, обласні, районні, міські, сільські, селищні бюджети залежно від кількості рівнів такого поділу.

В Україні відсутні єдині підходи стосовно визначення бюджетної системи. За Бюджетним кодексом бюджетна система України – це сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного та адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права [46, с. 4]. В. Опарін під бюджетною системою розуміє сукупність усіх бюджетів, які формуються у даній країні згідно з її бюджетним устроєм [296, с. 130]. Л. Фільштейн вважає, що бюджетна система – це сукупність всіх бюджетів [433, с. 48]. І. Петровська та Д. Клиновий дають визначення бюджетної системи як сукупності бюджетів різних видів і рівнів, що знаходяться у певному взаємозв'язку [319, с. 79]. В. Базилевич та Л. Баластрик пропонують під бюджетною системою вважати сукупність бюджетів усіх рівнів, які врегульовані правовими нормами і формуються на єдиних принципах під впливом державного устрою та адміністративно-територіального поділу країни [11, с. 27]. Подібне визначення знаходимо у

С. Юрія та Й. Бескида, які під бюджетною системою України розуміють сукупність окремих її ланок, юридично пов'язаних між собою, яка базується на загальноприйнятих принципах, що відповідають міжнародним стандартам [44, с. 5].

Цікавими є підходи Ю. Пасічника до трактування бюджетної системи, який пропонує два її визначення: “Бюджетна система – складова фінансової системи, яка включає сукупність бюджетів держави всіх рівнів, має управлінську структуру і функціонує згідно з юридичними та фінансовими нормами. Бюджетна система – елемент фінансової системи – структурно складається з доходів і видатків відповідних рівнів територіально-адміністративного устрою, зв'язків із зовнішнім та внутрішнім середовищем; правила і напрями розвитку визначаються вищими надсистемами” [316, с. 127].

Всі перераховані та інші трактування мають право на існування. Однак у них відображені окремі сторони зовнішнього вияву бюджетної системи, не вдаючись до суті даного поняття.

На нашу думку, бюджетна система – це складне поняття, зовнішній вияв якого залежить від суті, що ми вкладаємо у нього, та мети, яку переслідуюмо у процесі дослідження.

Оскільки бюджет держави є об'єктивною економічною категорією, формування бюджетної системи є об'єктивним процесом, пов'язаним із структуризацією бюджетних відносин, а бюджетна система є об'єктивним явищем. Зважаючи на це та враховуючи, що будь-яка система складається із ланок, які тісно взаємопов'язані між собою під бюджетною системою як об'єктивним поняттям, на нашу думку, слід розуміти сукупність взаємопов'язаних між собою ланок, у яких функціонують бюджетні відносини.

Саме за допомогою бюджетної системи як об'єктивного економічного явища можна у теоретичному й практичному аспектах структуризувати бюджетні відносини відповідно до рівня управління, адміністративно-територіального поділу країни та функцій, повноважень і завдань, які вирішуються на кожному з цих рівнів. Так, на загальнодержавному рівні

бюджетні відносини дають змогу органам державної влади та державного управління якісно виконувати свої функції відповідно до Конституції України. Ці відносини функціонують у межах такого централізованого фонду держави як державний бюджет, який вважається центральною ланкою бюджетної системи. У межах окремих регіонів (АРК, області, райони) відповідно до Конституції України, законів України “Про місцеві державні адміністрації”, “Про місцеве самоврядування в Україні”, місцеві державні адміністрації, обласні та районні ради наділені певними повноваженнями у межах своїх адміністративно-територіальних формувань, які за своїм обсягом, є значно вужчим від повноважень Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, однак ширшими від повноважень органів місцевого самоврядування територіальних громад. Відповідно бюджетні відносини на цьому рівні будуть стосуватися формування і використання централізованих грошових фондів даних адміністративно-територіальних утворень, обмежуватися їхніми границями та мати певні взаємовідносини із державним бюджетом і бюджетами територіальних громад.

На базовому рівні міські, сільські та селищні ради здійснюють свою діяльність відповідно до Конституції України і закону “Про місцеве самоврядування в Україні”, а виконання їхніх повноважень забезпечується функціонуванням бюджетних відносин у межах територіальних громад і знаходять своє матеріальне втілення у централізованих фондах грошових коштів тих чи інших адміністративно-територіальних формувань.

Таким чином, бюджетна система України, будучи організаційною формою бюджету держави як об’єктивної економічної категорії, дає змогу структурувати бюджетні відносини суспільства, прив’язати їх до конкретного рівня управління та адміністративно-територіальних формувань відповідно до адміністративно-територіального поділу України.

Будучи об’єктивним явищем, бюджетна система за відповідних умов набуває матеріального вираження. Так, наприклад, за змістом під бюджетною системою ми вважаємо сукупність централізованих фондів грошових коштів

держави та органів місцевого самоврядування. За формою бюджетна система – це сукупність основного фінансового плану держави та основних фінансових планів органів місцевого самоврядування. За організаційною побудовою під бюджетною системою пропонуємо вважати сукупність всіх видів бюджетів відповідно до бюджетного устрою країни, які взаємопов’язані між собою.

Такі підходи до трактування бюджетної системи дають змогу привести її визначення у відповідність до змісту. Більшість наявних у економічній літературі, включаючи і Бюджетний кодекс України, визначень неточно характеризують суть бюджетної системи, плутаючи її з формами існування бюджету, чого робити не доцільно. Допущені при цьому неточності негативно відобразилися на підходах до формування ланок цієї системи, принципів побудови та взаємовідносин між ними.

Відповідно до Бюджетного кодексу України бюджетна система нашої держави складається з двох ланок: державного бюджету і місцевих бюджетів. Місцевими бюджетами визнаються бюджет Автономної республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування (бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об’єднань) [46, с. 10].

Таке виділення ланок бюджетної системи, на нашу думку, є дискусійним. По-перше, кожна ланка має свою точну назву, яка відповідає рівню адміністративно-територіального поділу та конкретного органу влади, управління та самоврядування. У наведеному переліку всі бюджети, крім АРК, є іменними. Невизначеним залишився тільки бюджет АРК, який ми пропонуємо перейменувати у республіканський бюджет Автономної республіки Крим. Невдалим є відокремлення обласних, районних бюджетів, бюджетів районів у містах від бюджетів місцевого самоврядування, адже всі перераховані бюджети належать органам місцевого самоврядування (обласній, районній радам). Та й об’єднання бюджету АРК в одну групу з іншими місцевими бюджетами є не дуже вдалим, адже функціонування першого регламентується Конституцією АРК, а інший – Законом України “Про місцеве самоврядування”. На нашу

думку оптимальним міг би бути поділ місцевих бюджетів на дві групи: регіональні (республіканський бюджет АРК, обласні, районні бюджети) і бюджети територіальних громад (міські, селищні, сільські бюджети). Питання про виділення регіональних бюджетів в окрему групу місцевих бюджетів розглядаються в економічній літературі [49, с. 96; 296, с. 130], що можна вважати позитивним явищем. Адже при цьому зовсім не йдеться про регіональну федералізацію України, а про виділення адміністративних регіонів у якості об'єднання територіальних громад, як це передбачено Конституцією України та Законом України “Про місцеве самоврядування”.

Відповідно до запропонованого нами підходу бюджетна система України може мати вигляд, зображений на рис. 1.6.

Рис. 1.6. Рекомендовані автором підходи до складу ланок бюджетної системи України*

*Складено автором на основі [46]

Переваги рекомендованої нами схеми бюджетної системи над визначеною Бюджетним кодексом України полягають у тому, що у нашому випадку виділені групи бюджетів відрізняються не тільки межами функціонування (держава, регіон, територіальна громада), а перш за все економічною базою. Так, державний бюджет має власну дохідну базу, яка у першу чергу, забезпечується наявністю державної форми власності та особливим статусом держави, її правом встановлювати державні податки. Відповідну базу мають бюджети територіальних громад, яка забезпечується існуванням комунальної форми власності. Поряд з цим, регіональні бюджети такої бази не мають, тому процес формування їхніх доходів буде істотно відрізнятися від державного бюджету та бюджетів територіальних громад. Відсутність власної дохідної бази обумовлює необхідність виключного застосування при наповненні регіональних бюджетів міжбюджетних трансфертів бюджету вищого і нижчого рівнів або системи регулюючих доходів. Саме такі підходи, на нашу думку, мали б бути покладені в основу розподілу доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи та організації міжбюджетних відносин.

Неточності при трактуванні сутності бюджетної системи України у Бюджетному кодексі спричинилися до спірних, на нашу думку, підходів щодо формування принципів побудови цієї системи. Серед одинадцяти наведених у Кодексі принципів є дев'ять (збалансованості, повноти, обґрунтованості, ефективності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості неупередженості, публічності та прозорості, відповідальності учасників бюджетного процесу) таких, які, на наш погляд, не мають відношення до побудови бюджетної системи (їх швидше можна віднести до принципів побудови державного бюджету або бюджетного процесу).

У наукових публікаціях більшості вчених і практиків з питань перерахованих у Кодексі одинадцяти принципів не ведеться дискусія, ці принципи сприймаються як догма, що, на нашу думку є дискусійним.

Однак окремі вчені критично відносяться до сформульованих законодавцем принципів. Причому кожен із них бачить проблему по-різному. Так, наприклад, С. Єрохін, І. Плужніков, А. Соколовська пропонують змінити трактування окремих принципів та доповнити їхній список ще чотирма [182, с. 46-48]. Ю. Пасічник вважає доцільним виділити 24 принципи побудови бюджетної системи, які він об'єднує у три групи: управління (8 принципів); стабільності (11 принципів); розвитку (5 принципів) [316, с. 136]. В. Опарін, аналізуючи задекларовані у Бюджетному кодексі принципи бюджетної системи зробив чотири найважливіших висновки: перший – усі вони за своїм визначенням фактично є принципами бюджетного процесу; другий – визначенні принципи досить нечіткі і викликають багато заперечень; третій – значна частина зафіксованих у Кодексі принципів є, власне, вимогами до бюджету; четвертий – принципи побудови бюджетної системи у Бюджетному кодексі не визначенні [299, с. 180-195]. На нашу думку, всі ці погляди є обґрунтованими і мають право на існування. Однак, виходячи з сутності поняття “принципи”, вважаємо, що бюджетна система України побудована на чотирьох принципах: єдності, самостійності та адміністративно-територіальному та функціональному. Перші два принципи розкриті у Бюджетному кодексі України. Зміст третього принципу полягає у тому, держава та кожна адміністративно-територіальна одиниця, яка має свій орган влади, управління чи самоврядування, повинна мати свій бюджет. Відповідно до четвертого принципу кожна ланка бюджетної системи забезпечує виконання функцій та повноважень відповідного органу державної влади, державного управління і місцевого самоврядування.

Питання розмежування доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи та міжбюджетних взаємовідносин пов'язані з організацією бюджетного устрою і є його невід'ємними елементами. Вони мають безпосереднє відношення до державного устрою України і реалізації повноважень на всіх його рівнях.

Ефективне функціонування бюджетної системи України можливе за умови її поступового розвитку та приведення у відповідність до стратегічних завдань соціально-економічного розвитку суспільства і її бюджетної доктрини. Серед найважливіших напрямів розвитку цієї системи ми можемо виділити наступні:

1. Поступову передачу бюджетного навантаження з державного бюджету на місцеві, що сприятиме розширенню фінансових можливостей органів місцевого самоврядування, децентралізації влади, розширенню демократичних засад в управлінні суспільством. Якщо станом на сьогоднішній день частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України складає близько третини, то оптимальним співвідношенням (з урахуванням досвіду розвинутих країн світу) можна вважати 50 відсотків – частку державного і 50 відсотків – місцевих бюджетів.

2. Конкретизацію бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування на всіх його рівнях та відповідну структуру бюджетних відносин. У кожній ланці бюджетної системи виконання любого повноваження повинно бути забезпечено необхідним обсягом бюджетних коштів, незважаючи на те, чи воно є власним, чи делегованим.

3. Значне розширення власної дохідної бази у кожній ланці місцевих бюджетів шляхом передачі більшості прямих (всіх ресурсних і майнових) податків, частини податків на споживання із державного бюджету місцевим, розширення бюджетних прав органів місцевого самоврядування з питань встановлення на своїй території окремих місцевих податків і зборів.

4. Мінімізацію залежності всіх ланок місцевих бюджетів від державного. Застосування прозорих методів міжбюджетних відносин і поступовий перехід до базування цих відносин на довготривалій основі.

5. Запровадження практики стратегічного прогнозування та стратегічного менеджменту у кожній ланці бюджетної системи з використанням новітніх прогресивних технологій, методів і моделей.

6. Удосконалення законодавчого та нормативного забезпечення функціонування бюджетної системи.

1.3. Форми функціонування бюджету та напрями їх реалізації

Бюджет держави як об'єктивна економічна категорія на практиці реалізується за допомогою відповідних форм, зокрема, основного фінансового плану країни, доходів та видатків. У бюджеті, що має форму основного фінансового плану держави, відображається певна сума доходів і видатків, якими органи державної влади, державного управління та місцевого самоврядування будуть розпоряджатися у наступному році. Цьому плану властиві всі ознаки, які характерні для будь-якого планового документа. Основним фінансовим планом країни вважають бюджет у зв'язку з тим, що він має силу закону та його показники, як у дзеркалі, відображають показники фінансових планів усіх суб'єктів бюджетних відносин.

Найважливішими формами функціонування бюджету є його доходи і видатки, які будучи плановими показниками, протягом поточного бюджетного року набувають конкретного грошового наповнення і використовуються державою для реального виконання своїх функцій.

У науковій літературі відсутні єдині підходи до трактування сутності доходів бюджетів, теоретичні положення у багатьох випадках не стикуються з практикою, що негативно відображається на ефективності функціонування бюджетної системи. Більшість науковців зосереджують свою увагу на практичних питаннях доходів бюджетів, не вдаються до глибокого дослідження їхньої сутності, принципів, класифікаційних ознак, у наслідок чого неможливо дати якісну оцінку сформованій у державі системі доходів, виявити суттєві відхилення її чинної моделі від оптимальної. Адже тільки за допомогою теорії можна сформулювати таку оптимальну модель, яка здатна бути орієнтиром для побудови практичної моделі.

Зокрема, у Бюджетному кодексі України зазначено, “доходи бюджету – усі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротні основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, дарунки, гранти)” [46, с. 6]. Одночасно надходження до бюджету трактуються як “... доходи бюджету та кошти, залучені в результаті взяття боргових зобов’язань органами державної влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування” [46, с. 7]. На нашу думку, у законодавчому акті давати визначення доходів як надходжень і надходжень як доходів некоректно.

Прагматичне визначення доходів державного бюджету дає М. Карлін, зокрема як “... сукупність грошових надходжень до централізованого фонду фінансових ресурсів держави, що використовуються нею для виконання її основних завдань і функцій” [119, с. 28]. У ньому акцентується увага на зовнішній формі доходів бюджету, однак вираз “централізований фонд фінансових ресурсів держави” доцільно було б замінити на “централізований фонд грошових коштів держави”, оскільки це різні поняття.

Ю. Пасічник під доходами державного бюджету розуміє частину централізованих фінансових ресурсів держави, які врегульовані відповідними нормативними актами і необхідні для виконання її функцій [315, с. 355]. Одночасно під доходами місцевих бюджетів він вважає “... сферу економічних відносин суспільства, яка пов’язана з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів регіонального рівня і використовується місцевими органами влади для забезпечення поточних і перспективних завдань розвитку регіону” [315, с. 360]. У цих визначеннях доходи бюджетів тісно пов’язані з фінансовими ресурсами і функціями держави, що є правильним. Однак, на нашу думку, у наведених трактуваннях є великі розбіжності, які формують у читача не зовсім чітку уяву про доходи бюджетів як комплексне поняття.

О. Василик вважає, що “сукупність усіх видів доходів бюджетів, що формуються різними методами, їх взаємопов’язане застосування становлять

систему доходів бюджетів” [54, с. 64]. Доходи бюджетів він аналізує, з одного боку, як результат розподілу вартості ВВП між різними учасниками відтворювального процесу, а з другого – як об’єкт подальшого розподілу сконцентрованої у руках держави вартості, що, на нашу думку, є обґрунтованим.

Ц. Огонь розглядає доходи бюджетів як цілісну єдину систему специфічних фінансових відносин, які функціонують в умовах розподілу і перерозподілу ВВП з метою формування державних фінансових ресурсів і здійснення видатків на виконання конституційних повноважень [288, с. 158]. Враховуючи ці позиції Ц. Огонь запропонував для розгляду філософію фінансової стабільності за формою: “зобов’язання – доходи – суспільні блага – видатки” як вихідну основу у побудові стратегії збалансованого розвитку зобов’язань і доходів бюджетів [289, с. 23], що, на нашу думку, заслуговує уваги.

О. Романенко під доходами бюджету вважає економічну категорію, котра виражає “... економічні відносини, які виникають у державі з юридичними і фізичними особами в процесі формування бюджетного фонду країни” [364, с. 164]. Вона стверджує, що формою прояву цієї категорії служать різні види платежів підприємств, організацій і населення у бюджет, а їх матеріальним втіленням – грошові кошти, які мобілізуються до бюджету. Унаслідок аналізу О. Романенко робить висновок, що “... доходами бюджету є ті грошові кошти, що надходять у розпорядження держави на безвідплатній і безповоротній основі у відповідності із діючим бюджетним і податковим законодавством” [364, с. 165]. На нашу думку, такі підходи мають право на існування, оскільки вони дають змогу глибше дослідити внутрішній зміст та зовнішню форму доходів бюджетів як унікального, складного економічного явища.

На розподільчому характері доходів бюджетів акцентують свою увагу й інші вітчизняні економісти, що ми вважаємо обґрунтованим.

Наші дослідження сутності бюджету базуються на розподільчих і перерозподільчих процесах. Ми пропонуємо зміст доходів бюджетів розглядати з використанням тих же підходів, що й зміст бюджету держави. Як об’єктивна

економічна категорія бюджет держави відображає такі економічні (грошові) відносини, які пов'язані з розподілом і перерозподілом ВВП з метою формування та використання централізованого фонду грошових коштів держави.

Отже, бюджетні відносини охоплюють з одного боку – процес формування централізованого фонду грошових коштів держави, а з іншого – процес використання коштів цього фонду. У першому випадку – бюджетні відносини виступають у вигляді доходів, а у другому – у вигляді видатків.

Таким чином, під доходами бюджетів ми вважаємо об'єктивне економічне явище, яке пов'язане із сукупністю економічних відносин з приводу розподілу і перерозподілу ВВП із метою формування централізованого фонду грошових коштів держави. За своєю сутністю доходи бюджетів, з одного боку є результатом розподільчих процесів, а з іншого – об'єктом дальшого розподілу коштів централізованого грошового фонду на окремі цільові фонди відповідно до функцій держави. Отже, обсяг доходів бюджету безпосередньо залежить від обсягу функцій та повноважень держави в особі органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування, визначених Конституцією та законами України.

Будучи об'єктивним економічним поняттям, за відповідних умов доходи набувають матеріального вираження. Так, якщо бюджет держави розглядати за змістом як централізований фонд грошових коштів держави, тоді доходи бюджету за змістом будуть виступати у вигляді конкретного обсягу бюджетних коштів, нагромадженому у загальному та спеціальному фондах. Розглядаючи бюджет держави за формою як основний фінансовий план держави, доходи бюджету набирають конкретних видів та обсягів за кожним видом і відображаються відповідно у дохідній частині цього плану. Тому за формою доходами бюджетів ми вважаємо суму бюджетних коштів, мобілізовану державою у вигляді податкових і неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, цільових фондів та міжбюджетних трансфертів в обсягах, необхідних їй для виконання своїх конституційних повноважень і функцій.

При дослідженні бюджету за його організаційною побудовою, на нашу думку, доходи бюджету виступають у якості власних, закріплених, регулюючих доходів і міжбюджетних трансфертів. У правовому відношенні процес формування доходів регулюється чинними законами і нормативними актами. Саме завдяки законодавчому і нормативному забезпеченню доходи бюджету із невидимих економічних відносин перетворюються у конкретні форми і види, а саме: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, цільові фонди, міжбюджетні трансферти.

Форми і методи мобілізації грошових коштів до бюджету залежать від умов і методів господарювання, завдань, які вирішує суспільство на конкретному етапі свого розвитку, стану економіки, величини валового внутрішнього продукту.

Раціонально побудована система доходів бюджету, на нашу думку, повинна розв'язувати три найважливіші взаємопов'язані завдання: фіскальні, регулюючі та стимулюючі. У зв'язку з цим ми вважаємо, що процес формування дохідної частини бюджету має базуватись на таких наукових принципах: політичного підходу та політичної доцільності; соціальної справедливості; рівнонапруженості; економічної ефективності; поєднання гнучкості і стабільності; демократичності; обов'язковості; відповідності доходів обсягам функцій та конституційних повноважень держави; поділу доходів на податкові, неподаткові, доходи від операцій з капіталом, цільові фонди, міжбюджетні трансферти; поділу доходів на власні, закріплені і регулюючі; єдності; повноти; реальності; наукової обґрунтованості; плановірності; системності; гласності; матеріальної зацікавленості; матеріальної відповідальності; бюджетного контролю.

Залежно від призначення доходи бюджету класифікуються за різними ознаками. У вітчизняній економічній літературі немає єдиного підходу до такої класифікації. Тому, на нашу думку, можна прийняти за основу наші підходи до класифікації доходів за такими критеріями: за змістом – доходи загального фонду і доходи спеціального фонду бюджету; за групами і видами: податкові

надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, цільові фонди, міжбюджетні трансферти; за відношенням до бюджетної системи: доходи, які поступають у державний бюджет, доходи, які поступають у місцеві бюджети, змішані доходи, надходження до державних цільових фондів; за значенням: державні і місцеві доходи; за організаційною побудовою та результатами розподілу між ланками бюджетної системи: власні, закріплені, регулюючі; за повнотою зарахування до бюджетів: доходи, які зараховуються повністю і доходи, які зараховуються частково; за методами залучення: доходи, які залучаються податковим, неподатковим методами та методом міжбюджетних трансфертів; за джерелами: доходи, джерелами яких є ціна, собівартість, прибуток, дохід; за періодичністю зарахування: систематичні, разові доходи; за об'єктом справляння: доходи, об'єктом справляння яких є додана вартість, доходи, прибуток, майно, земля, природні ресурси, послуги тощо; за суб'єктами справляння: доходи від юридичних осіб, доходи від фізичних осіб; залежно від громадянства суб'єктів: доходи які сплачуються резидентами і нерезидентами. Така класифікація, на нашу думку, дає змогу систематизувати дохідну базу бюджетів та її упорядкувати.

Як уже зазначалось, в організаційному плані та за результатами розподілу між ланками бюджетної системи всі доходи бюджету як у теоретичному, та й у практичному відношенні діляться на власні, закріплені і регулюючі. В основі такого розмежування мають бути покладені такі основні принципи:

- територіальний. Його сутність полягає у тому, на чий адміністративній території знаходиться платник, у той бюджет будуть спрямовуватися сплачені ним кошти;

- відомчий. Цей принцип означає зарахування у відповідний бюджет надходжень від суб'єктів відносин за рівнем підпорядкованості;

- значимості. Його суть полягає у тому, що зарахування доходів здійснюється у той бюджет, якого значення даний платіж і хто його установив.

У сучасній економічній літературі немає єдиних підходів щодо трактування власних, закріплених і регулюючих доходів.

Власними доходами бюджетів, на нашу думку, є такі доходи, які відповідно до чинного законодавства віднесені до тих чи інших бюджетів. Так, наприклад, загальнодержавні податки, обов'язкові платежі, неподаткові та інші доходи державного значення є власними доходами Державного бюджету України. Власними доходами місцевих бюджетів можна вважати місцеві податки і збори та неподаткові надходження місцевого значення. Ми не погоджуємося з тим, що доходи, які не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів відповідно до Бюджетного кодексу України, є власними доходами місцевих бюджетів, оскільки серед них є й державні податки, які за своєю сутністю аж ніяк не можуть бути місцевими.

Закріпленими доходами ми вважаємо такі доходи, які, будучи власними доходами бюджетів вищого рівня, у законодавчому порядку повністю або частково закріплюються за певними бюджетами нижчого рівня. Таке закріплення може бути як постійним, так й тимчасовим.

Під регулюючими доходами ми розуміємо такі доходи, які є власними чи закріпленими доходами бюджетів вищого рівня і частково передаються бюджетам нижчого рівня для їхнього збалансування у вигляді процентних відрахувань.

Відповідно до завдань та принципів розмежувань доходів між ланками бюджетної системи, чинним податковим законодавством, Бюджетним кодексом України, та щорічними законами про Державний бюджет України установлений діючий порядок розподілу доходів між окремими бюджетами, який застосовується у бюджетному процесі кожного року.

Як свідчать статистичні матеріали, зокрема, дані рис. 1.7, додатків В, Д. дослідження динаміки ВВП, доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів дає змогу констатувати, що більше 30 відсотків ВВП країни розподіляється за допомогою доходів бюджетів усіх рівнів. Цей показник за роки незалежності України коливався від 43,5 відсотків у 1994 році до 25,2 відсотка у 1999 році. Вагомою залишається частка доходів Державного бюджету України у розподілі ВВП, яка зберігається на рівні 20 відсотків і

коливається від 28,5 відсотка у 1994 році до 15,3 відсотків у 1999 році. Відповідно частка місцевих бюджетів знаходиться у межах 16,0 (1993 рік) – 11,0 відсотка (2000 рік).

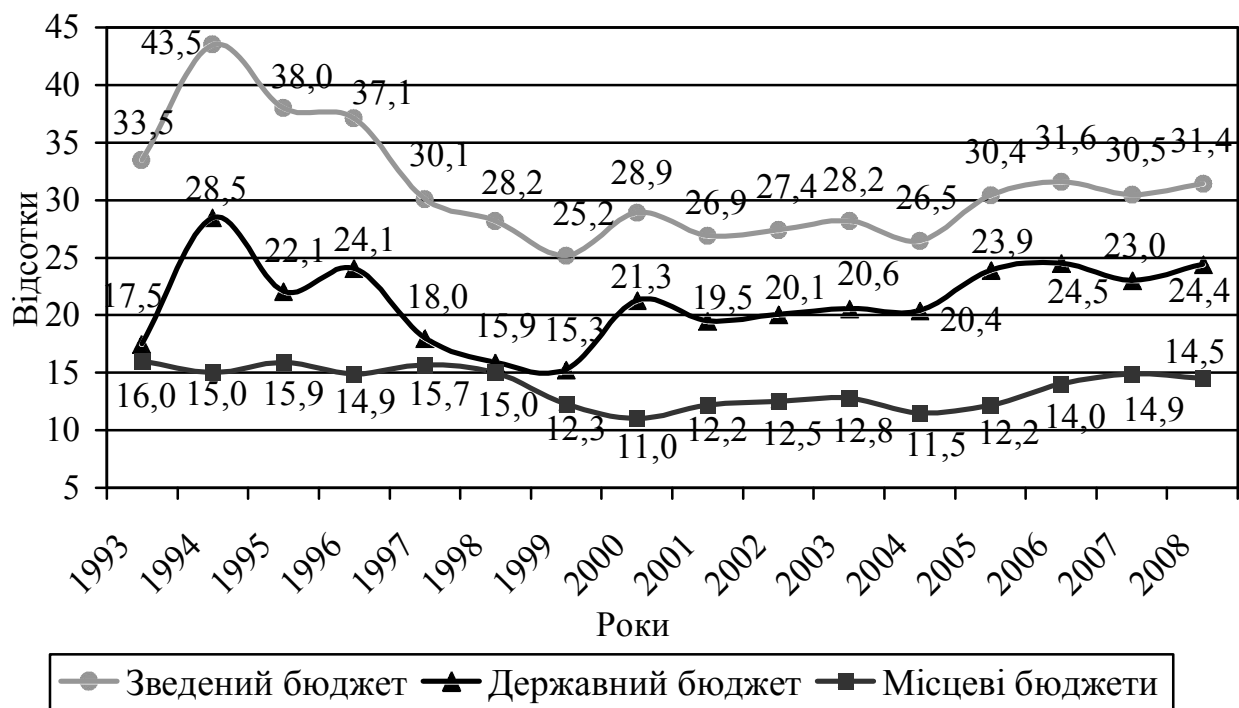

Рис. 1.7. Динаміка частки доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів України у ВВП за 1993-2008 рр.*

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

З початком бюджетної реформи відповідно до Бюджетного кодексу України (2001 р.) в Україні спостерігаємо чітку тенденцію до зростання частки зведеного бюджету України у ВВП з 26,9 до 31,4 відсотків у 2008 р. та державного бюджету з 19,5 у 2001 р. до 24,4 відсотка у 2008 р. Одночасно частка місцевих бюджетів коливалася, причому, до 2003 р. вона щорічно зростала (з 12,2 у 2001 р. до 12,8 відсотка у 2003 р.), у 2003-2004 рр. – скоротилась до 11,5 відсотка, після чого почала поступово збільшуватися до 12,2 відсотка у 2005 р. та 14,5 відсотка у 2008 р. Наведені дані свідчать про посилення ролі держави у розподільчих процесах та поступова централізація

значної частки ВВП у розпорядженні центральних органів влади та управління із дуже незначним зміцненням фінансової основи місцевого самоврядування.

У цілому результати дослідження свідчать про зниження цієї частки під час економічної кризи до 1997 р., максимальне наближення питомої ваги доходів державного та місцевих бюджетів України у 1997-1999 рр. та позитивну динаміку даної частки у 2000-2008 рр. із деяким відставанням у ній місцевих бюджетів.

Зміни фактичних обсягів доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів України можна на прослідкувати основі рис. 1.8.

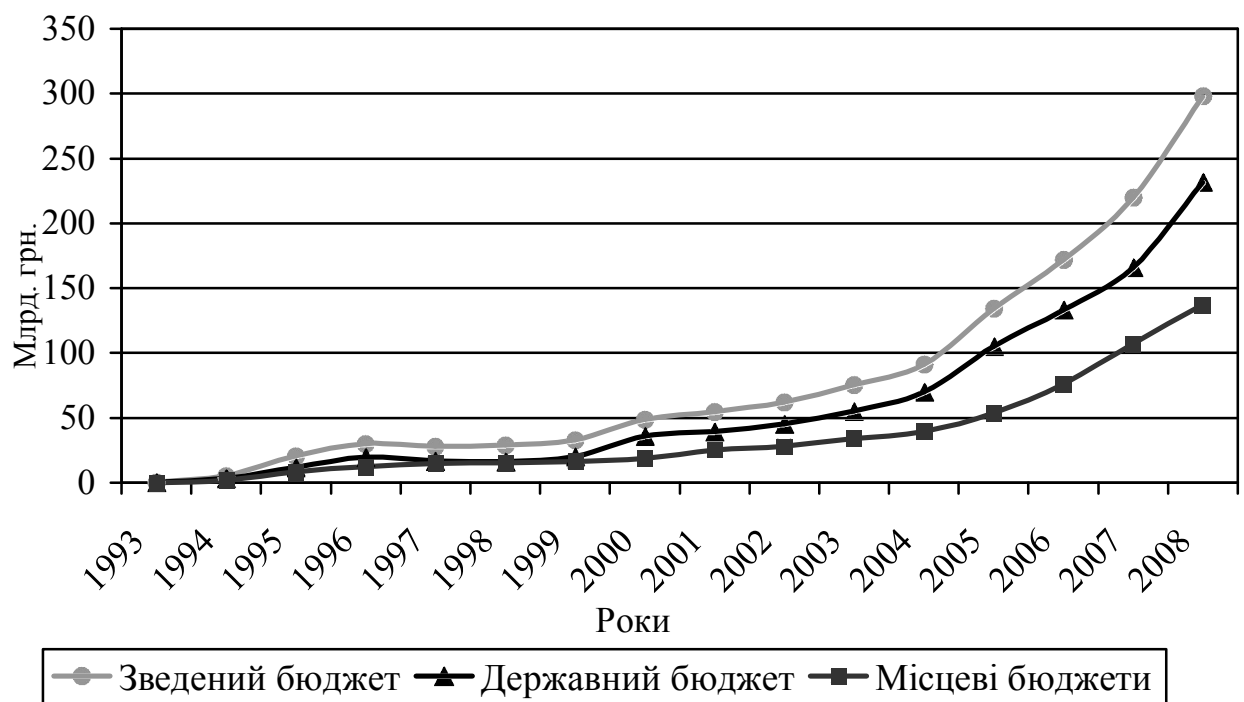

Рис. 1.8. Порівняльна динаміка доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів України за 1993-2008 рр.*

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Наведені на рис. 1.8 цифрові дані свідчать про стабільні тенденції до зростання абсолютної суми доходів усіх бюджетів протягом 1993-2008 рр., причому ці суми з 1993 р. до 1999 р. зростали повільніше, ніж протягом 2000-2008 рр. Так, наприклад, якщо щорічний середній приріст доходів до 1999 р. в Україні складав: по зведеному бюджету – 5,4, державному – 3,2, місцевих

бюджетах – 2,7 млрд. грн., то з 2000 р. до 2008 р. він зріс по зведеному бюджету – до 31,1 млрд. грн., державному – 24,4, та місцевих бюджетах – до 14,8 млрд. грн. Отже, бюджетна реформа 2001 р. мала суттєвий позитивний вплив на соціально-економічні процеси у суспільстві та фінансові можливості держави.

Рівень демократизації суспільства та роль у ньому місцевого самоврядування характеризується співвідношенням частки доходів державного та місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України, динаміка якого характеризується наведеними на рис. 1.9 даними.

Рис. 1.9. Динаміка частки доходів державного та місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України за 1993-2008 рр.*

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

У результаті аналізу цих даних можна зробити висновок, що протягом 1993-2006 рр. відсутня стабільна тенденція яка б характеризувала позитивну чи негативну динаміку такого співвідношення. До 2000 р. чотири рази доходи державного бюджету не перевищували 60% обсягів зведеного бюджету України, а чотири рази – були більшими, причому на різну величину. З 2001 р. до 2008 р. спостерігаємо постійне зростання частки доходів державного бюджету у доходах зведеного бюджету України з 67,7 до 75,2%. При цьому

відбувалося скорочення питомої ваги місцевих бюджетів з 32,3% у 2001 р. до 24,8% у 2008 р., хоча у 2007 р. можна спостерігати незначне збільшення даної частки до 26,5%. У цілому таку динаміку не можна назвати оптимальною, оскільки вона свідчить про високий рівень централізації бюджетних ресурсів і дуже слабку фінансову базу органів місцевого самоврядування, що не відповідає стандартам Європейського співтовариства.

Динаміку і структуру доходів зведеного бюджету України можна прослідкувати на основі даних таблиці 1.3 та додатку Д (табл. Д.1, Д.2, Д.3).

Результати аналізу наведених даних свідчать про швидкі темпи зростання доходів зведеного бюджету, зокрема, у 2008 р. порівняно з 1999 р. у 9,1 разів. Стабільними темпами проходить збільшення податкових і неподаткових надходжень. Досить високою у доходах зведеного бюджету залишається частка податкових надходжень (76,3 відсотка), хоч з 2002 до 2004 р. спостерігалось її зниження при одночасному зростанні неподаткових надходжень.

У цілому протягом 1999-2008 рр. податкові надходження зведеного бюджету України збільшилися у 9,1 разів при незначному скороченні їхньої частки у загальній сумі доходів з 76,5 до 76,3%. Неподаткові надходження за цей час зросли в 17,8 разів, а їхня питома вага – з 10,3 до 20,3%. Порівняно незначні структурні зрушення спостерігаємо по таких групах доходів, як доходи від операцій з капіталом, офіційні трансферти від міжнародних організацій, цільові фонди. За час проведення бюджетної реформи та дії чинного Бюджетного кодексу України відбуваються, на нашу думку, позитивні структурні зміни дохідної частини зведеного бюджету України. Частка податкових надходжень у цілому має тенденцію до зростання. Питома вага неподаткових надходжень за цей період скоротилась з 29,9 до 20,3%.

Аналогічні зміни спостерігаємо в обсягах та структурі доходів Державного бюджету України, хоча динаміка таких змін має певні особливості (додаток Д, табл. Д.4, Д.5, Д.6). Так, протягом 1999-2008 рр. доходи державного бюджету зросли у 11,5 разів і досягли 231,7 млрд. грн.

**Динаміка обсягів та структури доходів зведеного бюджету України
за 1999-2008 рр.***

Групи доходів	Роки										Відхилення у 2008 р. порівняно з:	
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	1999	2007
Податкові надходження												
- у млрд. грн.	25,1	31,3	36,7	45,4	54,3	63,2	98,1	125,7	161,3	227,2	202,1	65,9
- у %	76,5	63,8	66,8	73,3	72,1	69,1	73,1	73,2	73,3	76,3	-0,2	3,0
Неподаткові надходження												
- у млрд. грн.	3,4	12,7	16,4	14,7	18,3	24,6	31,8	40,5	48,6	60,5	57,1	11,9
- у %	10,3	25,8	29,9	23,7	24,3	26,9	23,7	23,6	22,1	20,3	10,0	-1,8
Доходи від операцій з капіталом												
- у млрд. грн.	0,4	0,1	0,5	1,1	1,8	2,5	2,8	3,2	6,4	6,7	6,3	0,3
- у %	1,3	0,1	0,9	1,8	2,4	2,7	2,0	1,8	2,9	2,2	0,9	-0,7
Офіційні трансферти												
- у млрд. грн.	0,1	–	0,2	0,4	0,2	0,4	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0
- у %	–	–	0,4	0,6	0,3	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
Цільові фонди												
- у млрд. грн.	3,9	5,0	1,1	0,4	0,7	0,8	1,5	2,4	3,6	3,3	-0,6	-0,3
- у %	11,9	10,3	2,0	0,6	0,9	0,9	1,1	1,3	1,6	1,1	-10,8	-0,5
Усього доходів	32,9	49,1	54,9	62,0	75,3	91,5	134,2	171,8	219,9	297,8	264,9	77,9

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

У їхньому складі податкові й неподаткові надходження збільшилися у 11,8, при незначних відхиленнях доходів від операцій з капіталом, негативні тенденції офіційних трансфертів від міжнародних організацій та цільових фондів. У структурі доходів питома вага податкових надходжень зросла до 72,3%. Частка неподаткових надходжень збільшилась з 14,0% у 1999 р. до

22,2% у 2008 р., що свідчить про недоліки та недостатню ефективність чинної системи оподаткування, хоча з початку проведення бюджетної реформи (з 2001 р.) ця частка має тенденцію до скорочення.

Динаміку обсягів та структури доходів місцевих бюджетів України характеризують дані, наведені у додатку Д (табл. Д.7, Д.8, Д.9), результати аналізу яких свідчать про різке скорочення протягом 1999-2008 рр. частки податкових надходжень з 68,3 до 43,1%, незважаючи на зростання за цей період абсолютних сум даних надходжень у 5,4 рази. Оскільки податкові надходження є найбільш надійним та стабільним джерелом будь-якого бюджету, зменшення їхньої частки у доходах місцевих бюджетів свідчить про недоліки чинної системи розподілу доходів між окремими ланками бюджетної системи України та надмірну централізацію податків. Частка неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів протягом 1999-2008 рр. зросла з 3,7 до 5,6% при збільшенні загальної суми надходжень у 12,8 разів, хоча порівняно з 2001 р. спостерігаємо зниження цієї частки на 3,2 пункти.

Негативною, на нашу думку, є тенденція до швидкого зростання офіційних трансферів у доходах місцевих бюджетів як у абсолютних показниках, так й у відносних. Так, з 1999 до 2008 р. обсяг трансферів зріс в 20,4 рази (з 2,9 до 59,1 млрд. грн.), а їхня частка у доходах – у 2,4 рази (з 18,0 до 43,1 відсотка). Це свідчить про поступову втрату самостійності місцевих бюджетів і зростання їхньої залежності від державного бюджету.

Динаміку доходів місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів та без міжбюджетних трансфертів характеризують дані табл. Д.11 та Д.12 додатку Д. Наведені у цих таблицях дані свідчать, що обсяги власних та закріплених доходів як у цілому в Україні, так й у розрізі окремих регіонів за період проведення бюджетної реформи в умовах дії Бюджетного кодексу (2001-2007 рр.) зростали значно повільнішими темпами порівняно із збільшенням доходів з врахуванням міжбюджетних трансфертів (124,8% і 203,6% відповідно). Отже, Бюджетний кодекс України не сприяв зацікавленості органів

місцевого самоврядування у зміцненні власної дохідної бази місцевих бюджетів і не подолав споживацькі настрої місцевої влади.

Динаміку частки податкових і неподаткових надходжень місцевих бюджетів України у розрізі окремих регіонів без міжбюджетних трансфертів за 2001-2007 рр. можна спостерігати у табл. Д.13 додатку Д. Як свідчать наведені дані податкові надходження місцевих бюджетів України у 2007 р. склали 76,4%, а неподаткові – 11,0%, причому протягом дії чинного Бюджетного кодексу (2001-2007 рр.) частка податкових надходжень скоротилась на 6,8, а неподаткових – на 1,3 відсоткових пункти. Тенденція до зменшення частки податкових надходжень є негативною, оскільки основним джерелом будь-якого бюджету мають бути податки. Наявність такої тенденції свідчить про необхідність перегляду системи розподілу доходів між окремими ланками бюджетної системи України, а також місцевого оподаткування.

У процесі формування бюджетної доктрини України з боку органів державної влади та державного управління, на нашу думку, доцільно сформулювати таку систему доходів бюджетів, яка давала б змогу наповнити місцеві бюджети у першу чергу, податковими надходженнями.

Отже держава протягом усіх років своєї незалежності, особливо у процесі здійснення бюджетної реформи після прийняття у 2001 р. Бюджетного кодексу активно використовувала бюджет як інструмент розподілу та перерозподілу ВВП між різними регіонами, сприяючи вирівнюванню соціально-економічного розвитку усіх адміністративно-територіальних формувань.

Робота над проектом Податкового кодексу України виявила значні розбіжності у стратегічних підходах вчених і практиків до формування національної системи оподаткування та визначення її ролі у вітчизняній моделі наповнення дохідної частини бюджетів. На нашу думку, така модель мала б бути складовою бюджетної доктрини, а у її складі – бюджетної стратегії держави і повинна враховувати наступне:

- обсяги доходів усіх бюджетів (державного, регіональних і місцевих) мають відповідати потребі органів державної влади, державного управління і

місцевого самоврядування у такій величині бюджетних ресурсів, яка давала б їм змогу повноцінно виконувати свої функції;

- абсолютна більшість (не менше 90 відсотків) доходів регіональних і місцевих бюджетів повинні формуватись за рахунок власних і закріплених доходів. Частка міжбюджетних трансфертів при цьому не повинна перевищувати 10 відсотків;

- процес наповнення доходів усіх бюджетів повинен здійснюватися на стабільній економічній та законодавчій базі;

- сплата податків, обов'язкових і необов'язкових платежів не повинна негативно відобразитися на соціально-економічних процесах у державі та регіонах;

- процес формування дохідної бази всіх бюджетів має базуватися на наукових принципах.

Відповідно до вищезазначеного, на нашу думку, державі бажано дотримуватись наступних стратегічних підходів при розробці вітчизняної моделі наповнення дохідної частини бюджетів.

1. Найперше, державі доцільно визначитися на перспективу які функції вона буде брати на себе і яку частку валового внутрішнього продукту для цього їй потрібно буде централізувати. Розрахунок такого співвідношення мав би враховувати оптимальні пропорції, які б максимально задовольняли інтереси виробників та інтереси держави. Такі пропорції доцільно визначати на тривалу перспективу з урахуванням бюджетної стратегії держави, вносячи при необхідності до них несуттєві корективи.

2. Визначившись з часткою валового внутрішнього продукту, яку потрібно централізувати для виконання своїх функцій, держава мала б спрогнозувати, який обсяг з цієї частки доцільно централізувати податковим методом, а який – неподатковим.

3. Встановивши величину податкових надходжень, які необхідно мобілізувати до бюджету, державі доцільно визначитися концептуально з таких питань:

- якою має бути форма взаємовідносин між платниками податків та державою переважаюча (пряме і непряме оподаткування) і у яких пропорціях;

- якими мають бути співвідношення між суб'єктами оподаткування, а саме, хто має платити більше податків, а хто – менше і у яких пропорціях: багаті, середні, бідні; юридичні особи, фізичні особи;

- яким має бути співвідношення між об'єктами оподаткування (виробництвом, споживанням, доходами, прибутком, майном, капіталом, землею, ресурсами тощо);

- яким має бути співвідношення між державними і місцевими податками.

Після цього можна формувати національну систему оподаткування, визначившись з принципами її побудови та дотримуючись цих принципів.

4. Встановити конкретний перелік неподаткових надходжень, розробити дієвий механізм їхньої мобілізації до бюджетів усіх рівнів. Частку цих надходжень доцільно значно збільшити за рахунок надходжень від державної власності, державного майна та надання окремих послуг державними суб'єктами.

5. Розробити дієвий механізм взаємовідносин між державним, регіональними і місцевими бюджетами, який би відповідав ринковим умовам господарювання.

6. З урахуванням суттєвого впливу на ефективність функціонування системи формування доходів бюджетів суб'єктивного чинника, державі вкрай необхідно розробити і реалізувати заходи деонтологічного характеру. У цьому контексті система фінансової освітньої, наукової і практичної діяльності має бути спрямованою на формування високих моральних, етичних та професійних якостей фінансистів, які обслуговують наповнення дохідної частини бюджетів, причому процес такого формування повинен бути безперервним та ефективним. Важливим напрямом діяльності у цьому напрямі вважаємо координацію та синхронізацію роботи органів державної влади, державного управління, місцевого самоврядування, фінансового апарату держави,

включаючи фінансові, податкові, казначейські та контрольно-ревізійні органи, на всіх етапах мобілізації доходів до бюджетів усіх рівнів.

На нашу думку, такі стратегічні підходи держави дали б змогу розробити ефективну вітчизняну модель наповнення дохідної частини бюджетів, яку можна було б урахувати при розробці проекту Податкового кодексу України та фінансової стратегії держави.

Таким чином, основними напрямками удосконалення системи формування доходів бюджетів у сучасних умовах можна вважати наступні:

- розробку вітчизняної моделі системи формування доходів бюджетів з урахуванням об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства, інших об'єктивних та суб'єктивних чинників, а також завдань, визначених бюджетною доктриною, а у її складі бюджетною стратегією;

- розробку ефективної законодавчої та нормативної бази стратегічного й тактичного характеру, яка справляла б тільки позитивний вплив на наповнення дохідної частини усіх бюджетів;

- процес формування доходів бюджетів повинен пов'язуватися як із фіскальними, так і регулюючими завданнями, включаючи всі складові виробництва, розподілу, обміну й споживання;

- цілеспрямоване та ефективне формування морально-етичних та професійних якостей усіх учасників розподільчих відносин, пов'язаних з наповненням дохідної частини бюджетів, а також належного рівня фінансової культури та етики підприємництва;

- чітке розмежування функцій та повноважень, взаємоузгодження роботи органів державної влади, державного управління, місцевого самоврядування, координація діяльності фінансових, казначейських, податкових та контрольно-ревізійних органів у процесі мобілізації доходів до бюджетів усіх рівнів.

Якісне виконання державою своїх функцій може бути забезпечене за рахунок відповідних обсягів та оптимальної структури видатків бюджетів. Огляд останніх наукових досліджень і публікацій підтверджує, що в Україні зростає інтерес вчених до теоретичних і практичних проблем використання

видатків державного і місцевого бюджетів, з'ясування основних напрямів удосконалення планування, розподілу та використання видаткової частини бюджетів в умовах ринкових трансформацій. Окремі напрями згаданих досліджень відображені в роботах В. Базилевича, Л. Баластрик, О. Василика, Л. Василенко, А. Єпіфанова, А. Загороднього, В. Загорського, М. Карліна, І. Луніної, В. Опаріна, Ю. Пасічника, О. Романенко, В. Федосова, С. Юрія та ін. Вивчення праць згаданих науковців показало, що вони розглядають окремі проблеми, пов'язані з видатками бюджетів, у традиційному стилі. Однак залишаються невирішеними актуальні питання формування оптимальної моделі видаткової частини бюджетів, прогнозування видатків, їх раціонального розподілу за найважливішими для суспільства напрямками. При прийнятті важливих державних рішень у більшості випадків не враховуються об'єктивні закони і закономірності розвитку суспільства, спостерігається невідповідність чинної практики теоретичним засадам, внаслідок чого рівень бюджетного забезпечення функцій держави, особливо в сучасних умовах, дуже далекий від оптимального.

Загальноприйнятим у вітчизняній та зарубіжній економічній літературі є визнання провідної ролі видатків бюджетів у фінансовому забезпеченні потреб соціально-економічного розвитку суспільства. На обсяги, склад і структуру видатків бюджетів впливають обсяги і характер функцій держави, адже в умовах товарно-грошових відносин будь-яка держава повноцінно зможе виконувати свої функції, маючи для цього необхідну суму бюджетних ресурсів.

Однак підходи до трактування сутності видатків бюджетів у вітчизняній економічній літературі та законодавчих і нормативних актах суттєво відрізняються за своїм змістом і формою.

Так, наприклад, згідно з Бюджетним кодексом видатки бюджету – це “... кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум” [46, с. 5]. Причому поняття видатки розкривається за допомогою витрат, а витрати – за допомогою

видатків. Зокрема, у Кодексі записано, що “витрати бюджету – видатки бюджету та кошти на погашення основної суми боргу” [46, с. 5].

Дане визначення, з одного боку, є суто прагматичним, а з іншого – не зовсім вдалим, оскільки не розкриває сутності поняття і на перше місце ставить не об’єктивне економічне явище, яким є видатки у системі розподільчих відносин, а витрати, що є механічним використанням коштів.

На практичному аспекті видатків зосереджують свою увагу І. Благун, О. Вовчак, В. Загорський, І. Чуй та інші. Під видатками бюджетів вони розуміють “... законодавчо визначені норми і напрями використання бюджетних коштів” [435, с. 111], тобто ті положення законодавчих і нормативних актів, які регламентують напрями, обсяги і порядок використання бюджетних ресурсів. Однак, розкриваючи зміст такого суто прагматичного визначення, зазначені автори правильно, на нашу думку, підкреслюють, що соціально-економічна суть видатків визначається природою і функціями держави, рівнем розвитку країни тощо.

Інша група економістів під видатками бюджетів вважають інструмент розподілу державних благ. Так, В. Опарін зазначає, що “... в основі сучасного розуміння сутності бюджетних видатків має бути суспільний вибір... Видатки бюджету є інструментом досягнення вищого критерію справедливості у розподілі державних благ з метою досягнення граничного рівня добробуту для кожного члена суспільства” [49, с. 123]. Подібне визначення зустрічаємо в О. Василика: “Видатки бюджетів за своєю економічною сутністю є інструментом розподілу і перерозподілу централізованого грошового фонду держави та його використання за цільовим призначенням для забезпечення суспільного добробуту” [54, с. 123]. На нашу думку, у цих визначеннях позитивним є твердження про те, що за допомогою видатків, як економічного інструмента, здійснюється розподіл і перерозподіл централізованого фонду грошових коштів держави в інтересах суспільства, однак у ньому не розкривається сутність видатків як об’єктивного економічного явища.

Окремі економісти трактують видатки бюджетів як економічну категорію. Так, наприклад, Л. Василенко стверджує: “Як економічна категорія видатки державного бюджету – це економічні відносини, що пов’язані з розподілом та використанням централізованого фонду фінансових ресурсів держави” [439, с. 199]. М. Карлін зазначає, що “видатки державного бюджету являють собою особливу економічну категорію, що визначає відносини з приводу розподілу централізованого фонду грошових коштів та його використання за цільовим призначенням” [119, с. 59]. Подібні визначення дають: О. Романенко: “Видатки – об’єктивна категорія, яка має суспільне призначення – задовольняти загальнодержавні потреби” [364, с. 164], В. Базилевич, Л. Баластрик [11, с. 56] та інші. Зазначені підходи вітчизняних вчених заслуговують на увагу, оскільки розкривають сутність видатків як об’єктивних економічних відносин, що виникають з приводу розподілу коштів бюджетного фонду держави та його використання за цільовим призначенням. Однак дискусійним, на нашу думку, є твердження, що видатки бюджетів – це економічна категорія, оскільки категорії – це “... найбільш загальні поняття тієї чи іншої галузі знання, філософії науки, що слугують для “скорочення” досвіду, знаходження предметних відношень, розчленування і синтезу дійсності” [432, с. 272]. Як відомо, видатки бюджету не є найбільш загальним поняттям фінансової науки, а виступають складовою категорії “бюджет держави”. Видатки не можуть існувати самостійно, відокремлено від доходів, і тільки у тісному взаємозв’язку з доходами окреслюють межі розподільчих відносин, котрі визначають зміст бюджету як об’єктивної економічної категорії.

Розглядаючи видатки бюджету як економічну категорію окремі економісти, зокрема, С. Булгакова, Л. Єрмошенко, О. Колодій та ін. [439, с. 201] приписують їм спірні властивості, до яких відносяться імперативний характер, засіб додаткової експлуатації, прояв через функції тощо. На нашу думку, видатки як об’єктивне явище не можуть мати імперативного характеру, оскільки вони відображають об’єктивні розподільчі відносини. Спірним є також твердження, що видатки є додатковою експлуатацією населення, оскільки

одним із джерел їх фінансування виступають податки [439, с. 201]. Ми вважаємо, що податки не є елементом видатків (за рахунок податків формуються доходи, а не видатків бюджетів), а доходів, які відображають зовсім інший вид розподільчих відносин (пов'язаних з формуванням централізованого фонду грошових коштів) ніж видатків. Навпаки, видатки є чинником збільшення номінальних і реальних доходів населення.

Ми також ставимо під сумнів висновок, що сутність видатків державного бюджету проявляється через їх функції [439, с. 201]. Оскільки функції розкривають сутність категорії, а видатки не є категорією, а тільки об'єктивним економічним явищем (у складі категорії бюджету), остільки їхній прояв через окремі від бюджету функції неможливий. Адже за допомогою функцій розкривається сутність бюджету як об'єктивної економічної категорії, тому всі його складові (доходи, видатки) у взаємозв'язку будуть виконувати ці функції. Отже підходи до присвоєння окремих функцій доходам і окремих – видаткам є не зовсім переконливим.

Ю. Пасічник зробив спробу розкрити зміст видатків через витрати, останні – за допомогою економічних відносин за напрямками, визначеними законом. Він стверджує, що “видатки бюджету відображають витрати держави на виконання її функцій... Витрати виражають економічні відносини, на основі яких здійснюється процес використання централізованих коштів у напрямках, визначених законом” [316, с. 160]. З одного боку, зв'язок видатків бюджету із функціями держави, економічними відносинами характеризує діалектичний підхід автора до розгляду сутності питання, однак наповнення запропонованого визначення суб'єктивними чинниками робить його дискусійним.

Ототожнення термінів “видатки” і “витрати” характерне не тільки для наведеного визначення, а й для визначень у інших джерелах, включаючи Бюджетний кодекс України. Тому ми вважаємо доцільним зупинитись детальніше на розкритті змісту даних термінів. На перший погляд “видатки” і “витрати” характеризують одні і ті ж процеси. Однак, насправді, між видатками й витратами є суттєві відмінності.

Так, термін “видатки” використовується для найменування тих розподільчих відносин, які пов’язані з використанням централізованого грошового фонду держави. Вони здійснюються на стадії розподілу ВВП, характеризуються одностороннім рухом грошових коштів ($G \rightarrow$) і не обмінюються на відповідні еквіваленти. Суб’єкт відносин виділяє видатки (видає гроші з свого фонду) для їхнього подальшого використання без одночасного отримання еквівалентної вартості товарів чи послуг.

На відміну від видатків бюджету витрати здійснюються відповідними суб’єктами на стадії обміну, характеризуються двостороннім рухом вартостей ($G \rightarrow T$), тобто обмінюються на необхідний еквівалент вартості товарів чи послуг. Крім цього, витрати є елементом формування собівартості продукції і послуг, що виробляються і реалізуються розпорядниками бюджетних коштів. Тому проведення витрат виходить за межі сфери бюджетних відносин і стосується кінцевого використання бюджетних ресурсів держави. Отже, видатки бюджету за певних умов перетворюються на витрати (виплата зарплати, оплата вартості товарно-матеріальних цінностей, комунальних послуг тощо).

На нашу думку, заслуговують на увагу запропоновані визначення видатків бюджетів Г. Вознюком, А. Загороднім, Т. Смовженко, С. Юрієм та іншими вітчизняними вченими. Так, наприклад, автори фінансового словника під видатками бюджету розуміють “... економічні стосунки, що виникають у зв’язку з розподілом фонду грошових коштів держави та його використанням за галузевим, територіальним чи цільовим призначенням” [141, с. 88]. С. Юрій своє трактування розкриває наступним чином: “Видатки бюджету уособлюють економічні відносини, які виникають у зв’язку з розподілом централізованого фонду грошових коштів держави і його використанням за цільовим призначенням” [462, с. 46]. У цих визначеннях правильно акцентується увага на тому, що видатки бюджету – це об’єктивні економічні відносини, які пов’язані з розподілом і використанням централізованого фонду грошових коштів

держави, що є завершальним етапом перерозподільчих процесів за допомогою бюджетних стосунків.

Розподільчі процеси, пов'язані з видатками бюджетів, характеризуються різноманітністю та взаємозв'язком. Вони охоплюють розмаїття відносин з приводу спрямування і використання коштів бюджетного фонду держави і відображають напрями розподілу бюджетних ресурсів держави. В основі такого розподілу є функції держави, їхній обсяг і характер, визначені Конституцією України. Причому існує тісний діалектичний взаємозв'язок між видатками бюджетів і функціями держави, який полягає у тому, що збільшення функцій обумовлює збільшення видатків і навпаки. Функції держави є визначальним чинником, який впливає на обсяги видатків бюджетів та їхній розподіл і використання, адже без достатнього рівня бюджетних ресурсів такі функції якісно виконувати не можливо. Тому в теорії і на практиці при складанні бюджету, визначенні його параметрів держава зобов'язана виходити не з обсягів доходів, а з потреби у видатках. Це підтверджується світовим історичним досвідом та фінансовою наукою.

Більшість економістів вважають, що видатки бюджетів проявляються за допомогою конкретних видів, які характеризуються з якісної та кількісної сторін. Як стверджують О. Василик [54, с. 123], О. Романенко [364, с. 167] та інші якісна характеристика видатків дає змогу встановити економічну природу і суспільне призначення кожного виду бюджетних видатків, а кількісна – їх величину. На нашу думку, слід акцентувати увагу на тому, що кількісна і якісна сторони можуть вступати у протиріччя, причому гострота таких протиріч може бути суттєвою, мати руйнівні наслідки. Так, наприклад, потреби Української держави, що визначаються якісною характеристикою, значно перевищують кількісну сторону, тобто суму видатків, необхідну для задоволення відповідних потреб суспільства. Це супроводжується постійним недофінансуванням (більше половини) усіх галузей економіки та соціально-культурної сфери, одним з найнижчих рівнів життя громадяни серед європейських країн, інфляцією, бюджетним дефіцитом, соціально-економічною нестабільністю, зростанням

недовіри до влади, скороченням чисельності населення тощо. У таких випадках держава зобов'язана регулювати ці процеси, приймати оптимальні рішення, навіть якщо вони будуть непопулярними, мати розроблену стратегію поведінки.

Видатки бюджетів характеризуються певними ознаками. У сучасній вітчизняній літературі існують різні підходи до виділення та тлумачення таких ознак, причому спостерігаються певні протиріччя при їхньому обґрунтуванні [11, с. 57-60; 49, с. 73-75; 54, с. 130-137; 119, с. 51-54; 316, с. 160; 364, с. 167-170; 435, с. 111; 439, с. 202-204; 462, с. 47-48].

Наукову класифікацію видатків, на нашу думку, доцільно здійснювати за такими ознаками: роллю у виробництві ВВП (видатки пов'язані з розвитком виробничої сфери і видатки, за допомогою яких забезпечується функціонування і розвиток сфери суспільних послуг), роллю у відтворюючих процесах (поточні і капітальні), соціально-економічним змістом та суспільним призначенням (видатки на економіку, видатки на соціально-культурні заходи, видатки на соціальний захист населення, видатки на оборону та видатки на управління), рівнями бюджетної системи (видатки Державного бюджету України та видатки місцевих бюджетів), рівнями повноважень (видатки на здійснення неделегованих державних повноважень (які не можуть бути передані місцевому самоврядуванню), видатки на здійснення делегованих повноважень і видатки на здійснення власних повноважень), функціональним призначенням (відповідно до функцій держави згідно з Бюджетним кодексом України та функціональною класифікацією діляться на десять груп (до 2001 року таких груп нараховувалося 25), відомчим призначенням (відповідно до відомчої класифікації, де кількість груп залежить від кількості головних розпорядників бюджетних коштів), цільовим призначенням (конкретні види відповідно до економічної класифікації), програмним призначенням (відповідними бюджетними програмами), формами фінансування, характером проведення і списання.

Відповідно до діючого законодавства України всі видатки бюджетів розподіляються між ланками бюджетної системи. Такий складний і суперечливий процес розмежування видатків має базуватися на наукових

принципах і регулюватися чинним законодавством. Однак саме принципам розмежування в економічній літературі та правових державних актах не приділяється належної уваги, внаслідок чого практика такого розмежування видатків є недосконалою і викликає справедливую критику в Україні.

Процес розподілу видатків між окремими ланками бюджетної системи, на нашу думку, доцільно здійснювати за такими принципами:

- значимості. Цей принцип полягає у наступному: якого значення проводяться заходи, з бюджету такого ж рівня вони мають фінансуватися (заходи державного значення – з Державного бюджету України, заходи місцевого значення – з місцевих бюджетів);

- територіальний. Суть цього принципу полягає в тому, що фінансування підприємств, організацій та установ має здійснюватися з бюджету тієї громади (чи регіону), на території якої вони знаходяться;

- відомчий. Цей принцип означає забезпечення фінансування підприємств, організацій та установ з відповідного бюджету за підпорядкуванням;

- субсидіарності, за яким розподіл видатків повинен ґрунтуватися на максимально можливому наближенні надання суспільних послуг до безпосереднього споживача (на відміну від попередніх цей принцип закріплений у Бюджетному кодексі України).

В економічній літературі наводяться інші принципи, наприклад, принцип відповідності, “ефект масштабу” [462, с. 50] тощо. На нашу думку, відповідність між повноваженнями на здійснення видатків, закріплених за бюджетами та бюджетними ресурсами, а також відповідність видаткових повноважень щодо надання бюджетних послуг рівню органу влади є не принципом, а метою регулювання міжбюджетних відносин [46, с. 72]. Так званий “ефект масштабу” не може бути принципом розподілу видатків, оскільки стосується зосередження окремих видів бюджетних видатків за спеціалізованими видами соціальних послуг у видатках обласних бюджетів, що є результатом розподілу.

Незважаючи на позитивні досягнення при розмежуванні видатків між ланками бюджетної системи мають місце істотні недоліки. Вони перш за все пов'язані з недоліками конституційного характеру і стосуються нечіткого розмежування функцій між державною владою, регіонами та місцевим самоврядуванням. Започаткована у 2004 році конституційна реформа через політичні негаразди залишилася незавершеною. Чинні закони "Про місцеве самоврядування в Україні" та "Про місцеві державні адміністрації" не відповідають Конституції України та вимогам сьогодення. Без законодавчого вирішення цих проблем оптимізувати розподіл видатків між усіма ланками бюджетної системи України в інтересах суспільства неможливо.

Аналіз динаміки ВВП, видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів в Україні можна провести на основі рис. 1.10, 1.11 та додатків В, Е,Ж.

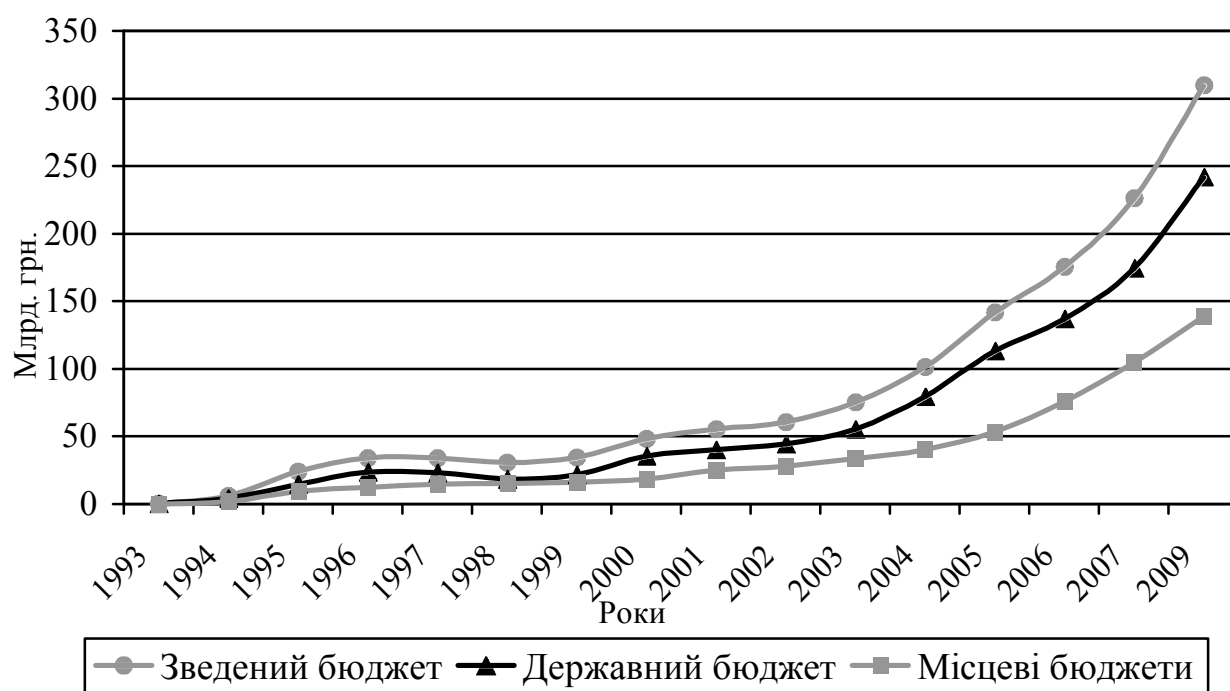

Рис. 1.10. Порівняльна динаміка видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів України за 1993-2009 рр.*

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

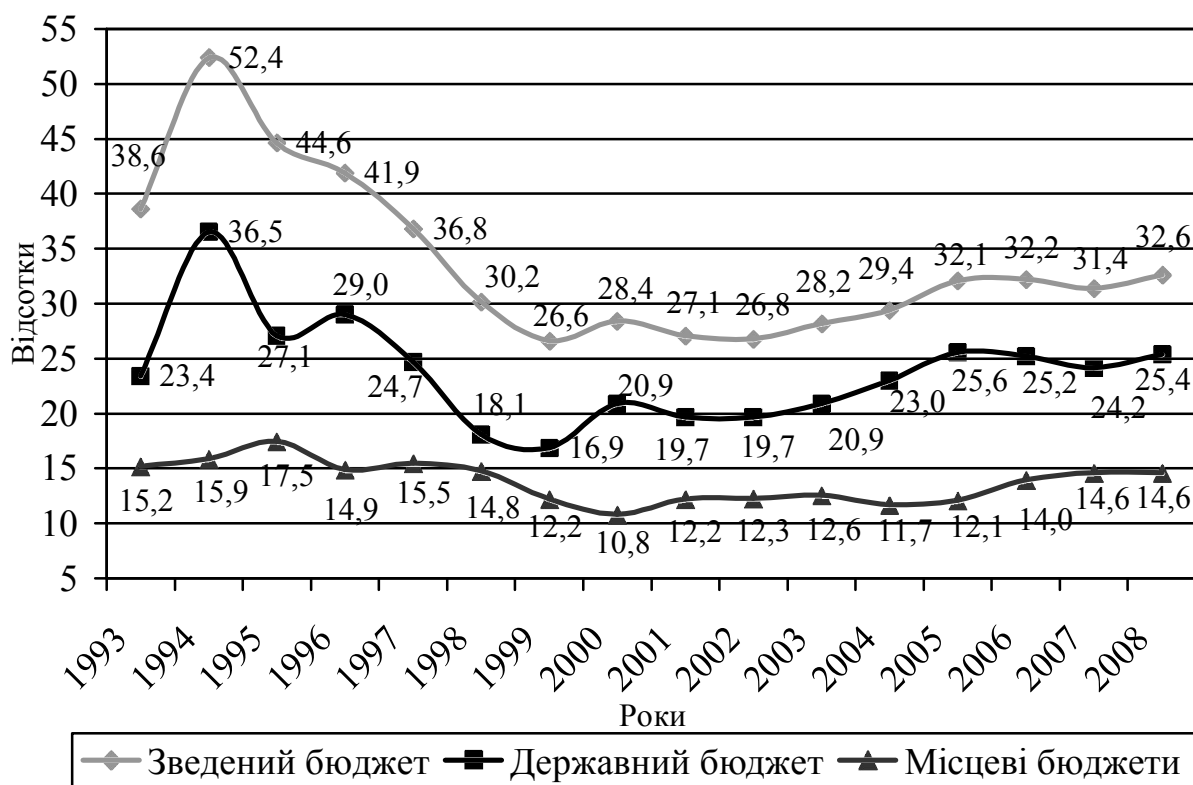

Рис. 1.11. Динаміка частки видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів України у ВВП за 1993-2008 рр.*

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Як свідчать наведені у таблицях і рисунках дані обсяг видатків зведеного бюджету України протягом 1993-2008 рр. зріс у 292,2 рази, тоді як величина ВВП збільшилась у 515,3 рази. Така динаміка пов'язана із загальним зниженням частки видатків у ВВП за даний період з 38,6 до 32,6%, хоча у 1994 р. ця частка зросла в 1,36 рази і досягла максимальної за роки незалежності України величини – 52,4%. Протягом 1994-1999 рр. спостерігаємо стабільну тенденцію скорочення частки видатків у ВВП майже на половину – до 26,6%, після чого у 2000 р. відбулося її збільшення до 28,4%. Наступні два роки (2001 та 2002 рр.) характеризуються незначним зниженням питомої ваги видатків зведеного бюджету України у ВВП, а починаючи з 2003 р. – поступове зростання.

Результати ознайомлення з динамікою показників дають підставу стверджувати, що загальний обсяг видатків бюджетів України в абсолютних

сумах має чітко виражену тенденцію до зростання. За період, що пройшов після проведення бюджетної реформи й прийняття Бюджетного кодексу України (2001-2008 рр.), обсяг ВВП збільшився у 4,7 рази, а видатки зведеного бюджету – у 5,6 разів. Характерним для цього періоду є зростання частки видатків зведеного бюджету у ВВП з 26,8% у 2002 р. до 32,6% у 2008 р., що свідчить про концентрацію більшої частки валового продукту у роках держави для виконання своїх функцій. Така тенденція є протилежною до періоду 1994-1999 рр., коли частка видатків зведеного бюджету скоротилась з 52,4% до 26,6% ВВП.

У складі зведеного бюджету видатки державного бюджету зростають значно швидшими темпами, ніж видатки місцевих бюджетів, причому динаміка видатків державного бюджету є дуже подібною до зведеного. Протягом 1993-2008 рр. видатки державного бюджету збільшились у 805 разів. Темпи зростання цих видатків в 1,4 рази випереджають аналогічні показники ВВП та в 1,6 рази – видатки зведеного бюджету. Найбільшу частку ВВП (36,5%) було розподілено за допомогою видаткової частини державного бюджету у 1994 р., після чого у наступному році ця частка скоротилася до 27,1%, а у 1996 р. – збільшилася до 29,0%. Найменшу частку ВВП (16,9%) було розподілено за допомогою видаткової частини державного бюджету у 1999 р. Порівняно стійкі тенденції динаміки видаткової частини державного бюджету спостерігаємо з часу проведення бюджетної реформи та прийняття чинного Бюджетного кодексу. Так, наприклад, загальний обсяг видатків Державного бюджету України за 2001-2008 рр. зріс у 12,3 рази і досяг 241,5 млрд. грн., частка цих видатків у ВВП за даний період збільшилась з 19,7% до 25,4%. Одночасно видатки місцевих бюджетів зросли у 5,6 разів (до 139,0 млрд. грн.), а їхня частка у ВВП – з 12,2% до 14,6% (за виключенням 2004 р., коли мало місце зменшення цієї частки до 11,7%).

Динаміка частки видатків державного та місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України характеризується даними рис. 1.12.

Рис. 1.12. Динаміка частки видатків державного та місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України за 1993-2008 рр.*

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Дані рис. 1.12 свідчать, що протягом 1993-2000 рр. частка видатків державного бюджету у зведеному бюджеті України п'ять разів (1994-1997 рр., 2000 р.) перевищувала 60% і двічі (1998, 1999 р.) – була меншою 60%. Така ситуація свідчить, з одного боку, про відсутність єдиної державної стратегії щодо розвитку бюджетної системи, а з іншої – про значну централізацію бюджетних ресурсів державою.

Аналіз динаміки обсягів та структури видатків зведеного, державного і місцевих бюджетів України (додаток Е) свідчить про нестабільність тенденцій, пов'язаних з невизначеністю бюджетної політики.

Найбільшу частку у зведеному бюджеті України (у 2008 р. – 33,2%) займають видатки на соціально-культурні заходи, серед яких на першому місці знаходяться видатки на освіту. За період 2001-2008 рр. обсяг цих видатків зріс у 6,2 рази і досягнув 61,0 млрд. грн., однак його частка у структурі видатків коливається від 17,8% до 20,3%. Серед видатків державного бюджету частка видатків на освіту є значно нижчою, має тенденцію до скорочення (з 11,3% у

2002 р. до 8,6% у 2007 р.). Це свідчить про те, що основний тягар фінансування освіти лягає на місцеві бюджети, роль яких з цього напрямку підвищується. У 2008 р. з місцевих бюджетів було профінансовано дві третини загального обсягу видатків на освіту.

Аналогічні тенденції спостерігаються стосовно динаміки видатків на охорону здоров'я, частка яких у 2008 р. серед видатків зведеного бюджету склала 10,9% (у 2003 р. – 12,8%), на відміну від Державного бюджету України, де видатки за аналогічним напрямом складають 3,1% (у 2002 р. – 4,3%) від загального обсягу. Біля 80% цих видатків фінансуються з місцевих бюджетів.

Друге місце у видатках зведеного бюджету відводиться соціальному захисту та соціальному забезпеченню, біля 80% яких фінансується з державного бюджету. Показники видатків цієї групи були не стабільними, хоча їхня абсолютна сума постійно зростала і у 2008 р. склала 74,0 млрд. грн. (у 2001 р. – 11,6 млрд. грн.). У складі Державного бюджету України видатки даної групи за 2001-2008 рр. зросли у 7,7 разів і досягнули 50,8 млрд. грн., що складає 21,0% загального обсягу.

На третьому місці знаходяться видатки пов'язані з управлінською та оборонною діяльністю, переважний обсяг яких фінансується з державного бюджету. Серед цієї групи видатків зведеного бюджету України найбільшу частку займають загальнодержавні функції, абсолютні суми яких зросли з 9,4 млрд. грн. у 2001 р. до 30,8 млрд. грн. у 2008 р. при суттєвому скороченні за цей час відсоткового показника з 17,0% до 10,0%. У Державному бюджеті України ці тенденції виражені у різкішій формі, зокрема частка видатків даної групи скоротилася з 19,6% до 9,0%.

Четверте місце серед видатків зведеного бюджету України відведено видаткам на економічну діяльність, загальний обсяг яких зріс з 7,0 млрд. грн. у 2001 р. до 51,4 млрд. грн. у 2008 р. при нестабільному відсотковому показнику, який коливається від 11,9% у 2002 р. до 19,1% у 2004 р. 74,9% видатків цієї групи припадає на державний бюджет. За роки незалежності України частка видатків на економічну діяльність мала тенденцію до зниження.

Видатки на охорону навколишнього природного середовища та на житлово-комунальне господарство займають незначну частку і характеризуються відносною стабільністю.

Динаміку видатків місцевих бюджетів у розрізі окремих регіонів України (АРК, областей, міст Києва та Севастополя) з урахуванням міжбюджетних трансфертів та без міжбюджетних трансфертів можна прослідкувати на основі табл. Е.10, Е.11 додатку Е.

Наведені у цих таблицях дані свідчать про те, що найбільшу частку серед видатків місцевих бюджетів окремих регіонів займають видатки міського бюджету м. Києва (15,7%), причому їхній обсяг протягом 2001-2008 рр. зріс на найбільшу в абсолютній сумі (11,37млрд. грн.) та найменшій у відсотковій величині (224,7%) порівняно з іншими регіонами.

Таким чином, аналізуючи показники динаміки обсягів та структури видатків бюджетів можна зробити наступні висновки. По-перше, характерною рисою динаміки структури видатків є зниження частки видатків, пов'язаних з виконанням загальнодержавних функцій, забезпеченням громадського порядку, безпеки та судової влади, а також оборони країни. Це пояснюється скороченням чисельності державного апарату, застосування найнижчих ставок зарплати для державних службовців, скорочення чисельності військовослужбовців. По-друге, спостерігається позитивна тенденція зростання питомої ваги видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення (з 20,9% у 2001 р. до 23,9% у 2008 р.), а також відносна стабілізація видатків на соціально-культурні заходи. Ці показники свідчать про чітко виражену соціальну спрямованість зведеного бюджету України. Однак реальна бюджетна забезпеченість соціально-культурних послуг і соціального захисту населення не покращилося. По-третє, у цілому знижується частка видатків на економічну діяльність, що негативно відобразиться у майбутньому на показниках зростання ВВП.

Оптимізація видаткової частини бюджету може бути досягнута за рахунок перегляду пропорцій розподілу ВВП та соціальних стандартів. На нашу думку, підвищення частки оплати праці у ВВП до 50-60% (на рівні

розвинутих країн світу), мінімальної зарплати до середньоєвропейського рівня дало б змогу не тільки наповнити бюджет, пенсійний та інші соціальні фонди, а й суттєво скоротити кількість громадян, які отримують із бюджету соціальні виплати, значно збільшити обсяг виплат кожному потребуючому одночасно скоротивши загальний обсяг видатків на соціальний захист населення. Вивільнені кошти можна спрямувати на розвиток економіки.

1.4. Трансформація наукових концепцій бюджетного дефіциту в економічній системі держави

Успішне вирішення питань бюджетного дефіциту є одним із найважливіших завдань фінансової теорії і практики, а його результати мають мати безпосереднє відношення до ефективності соціально-економічних процесів у суспільстві та формування й реалізації бюджетної доктрини. Однак розв'язання проблем дефіциту бюджету ускладнюється закритістю і непрозорістю фінансової діяльності держави, обмеженістю і недосконалістю бюджетної статистики, недосконалістю ринкових перетворень в Україні та відсутністю бюджетної доктрини держави.

Питанням бюджетного дефіциту приділялась увага провідними економістами світу. Значний внесок у розробку теоретичних і практичних питань бюджетного дефіциту зробили українські вчені, зокрема, В. Андрущенко, О. Василик, Т. Вахненко, С. Мочерний, В. Опарін, О. Романенко, В. Федосов, С. Юрій, та інші.

Проблеми бюджетного дефіциту у першу чергу пов'язані із збалансуванням дохідної та видаткової частини бюджету. Результати збалансування бюджету характеризують кількісні і якісні показники фінансового стану країни, рівень реалізації засад бюджетної політики і бюджетної доктрини, покладеної в її основу. У процесі співставлення дохідної і видаткової частини бюджету сальдо може характеризувати збалансованість,

набувати форми надлишку або дефіциту. Збалансований бюджет вважається ідеальним, оскільки величина бюджетних ресурсів відповідає потребам держави і суспільство є запевненим в отриманні від держави благ у повному обсязі. У випадку перевищення доходів над видатками виникає надлишок бюджетних коштів, який називають профіцитом, який використовується для погашення основної суми боргу та на забезпечення збереження розміру оборотної касової готівки, про що зазначено у Бюджетному кодексі України [46, с. 17]. Якщо ж обсяг отриманих доходів менший за видатки, таке явище називають дефіцитом, а бюджет – розбалансованим. Розбалансованість бюджетів характерна для різних епох і країн, а ставлення до неї з боку науки і практики неоднозначне.

У сучасній вітчизняній та постсоціалістичній літературі необхідність та зміст бюджетного дефіциту розглядаються, з одного боку, у ракурсі світової фінансової науки, а з іншого – опираючись на окремі постулати фінансової теорії радянської доби. Оскільки ринкові засади господарювання в Україні знаходяться у зародковому періоді на початковому етапі свого розвитку, зарубіжні вчення про природу та управління бюджетним дефіцитом можна застосовувати частково у зв'язку з відсутністю економічної бази. Тому ми спробуємо викласти власне бачення цієї проблеми.

У цілому, представники західної фінансової науки, розглядаючи дефіцит, акцентують свою увагу на двох аспектах, зокрема, що, з одного боку дефіцитом можна вважати ту частку видатків бюджету, яка перевищує його доходи, а з іншого – дефіцит відображає такий обсяг додаткових бюджетних ресурсів, які потрібно запозичити у національного приватного сектору або з зовнішніх джерел, щоб покрити запланований обсяг видатків. Ці аспекти ми можемо використати при формуванні наших концептуальних підходів до трактування дефіциту бюджету.

Бюджетний дефіцит є похідним економічним поняттям від бюджету держави. За своєю сутністю бюджетний дефіцит відображає об'єктивні економічні відносини, розвивається за відповідними економічними законами.

Зміст цих відносин полягає у залученні додаткових обсягів доходів (зверх наявних у бюджеті) і їхнього спрямування на фінансування видатків, передбачених бюджетом. Т. Сорокіна під бюджетним дефіцитом вважає “... систему економічних відносин, пов’язаних із залученням додаткових доходів, зверх наявних у державі, та їх використання на фінансування витрат, не забезпечених державними доходами” [393, с. 269]. Підтримуючи у цілому такий підхід можна зробити висновок, що вчення про бюджетний дефіцит, є складовою бюджетної доктрини держави, оскільки є невід’ємним від вчення про бюджет, економічні відносини, які пов’язані з бюджетним дефіцитом, включаються в орбіту бюджетних відносин і самостійно існувати не можуть. Отже, бюджетний дефіцит не може бути об’єктивною економічною категорією, існувати самостійно поза бюджетом, а виступає тільки специфічним економічним явищем, хоча суттєво впливає на соціально-економічні процеси.

Більшість вітчизняних авторів не заглиблюються у теоретичні засади бюджетного дефіциту, а розглядають його суто з прагматичного боку. Так, наприклад, В. Андрущенко вважає, що бюджетний дефіцит – це “... фінансовий результат за бюджетними операціями у розмірі перевищення видатків бюджетів над його доходами за певний період” [49, с. 744]. На думку В. Опаріна бюджетний дефіцит – це “... перевищення видатків над доходами бюджету, якими є податки й обов’язкові платежі, що згідно з бюджетною класифікацією віднесені до доходів бюджету” [49, с. 83]. У більшості випадків у літературних джерелах наводяться спрощені визначення дефіциту бюджету як перевищення видатків бюджету над його доходами, зокрема, автори економічної енциклопедії, економічного енциклопедичного словника під бюджетним дефіцитом розуміють “... перевищення видатками державного бюджету доходів” [126, с. 127; 129, с. 69] тощо.

Досліджуючи таке складне явище як бюджетний дефіцит, на нашу думку, необхідно звертати увагу на його природу і зміст, без чого неможливо якісно вирішити питання управління, оптимізації, фінансування. Ми вважаємо, що сутність бюджетного дефіциту полягає у функціонуванні системи економічних

відносин (у складі бюджетних), пов'язаних із мобілізацією додаткових доходів в обсязі перевищення річної суми видатків над постійними доходами та їхнім використанням на фінансування витрат, передбачених бюджетом. У цьому визначенні підкреслюється, що бюджетний дефіцит – це особливе економічне явище, яке відображає частину бюджетних відносин з приводу мобілізації того обсягу доходів, якого не вистарчає для покриття різниці між видатковою і дохідною частиною бюджету. Залучені за допомогою даних відносин додаткові доходи будуть спрямовані на фінансування видаткової частини бюджету.

Аналізуючи особливості бюджетного дефіциту в Україні, його динаміку й частку у ВВП можемо використати дані рис. 1.13.

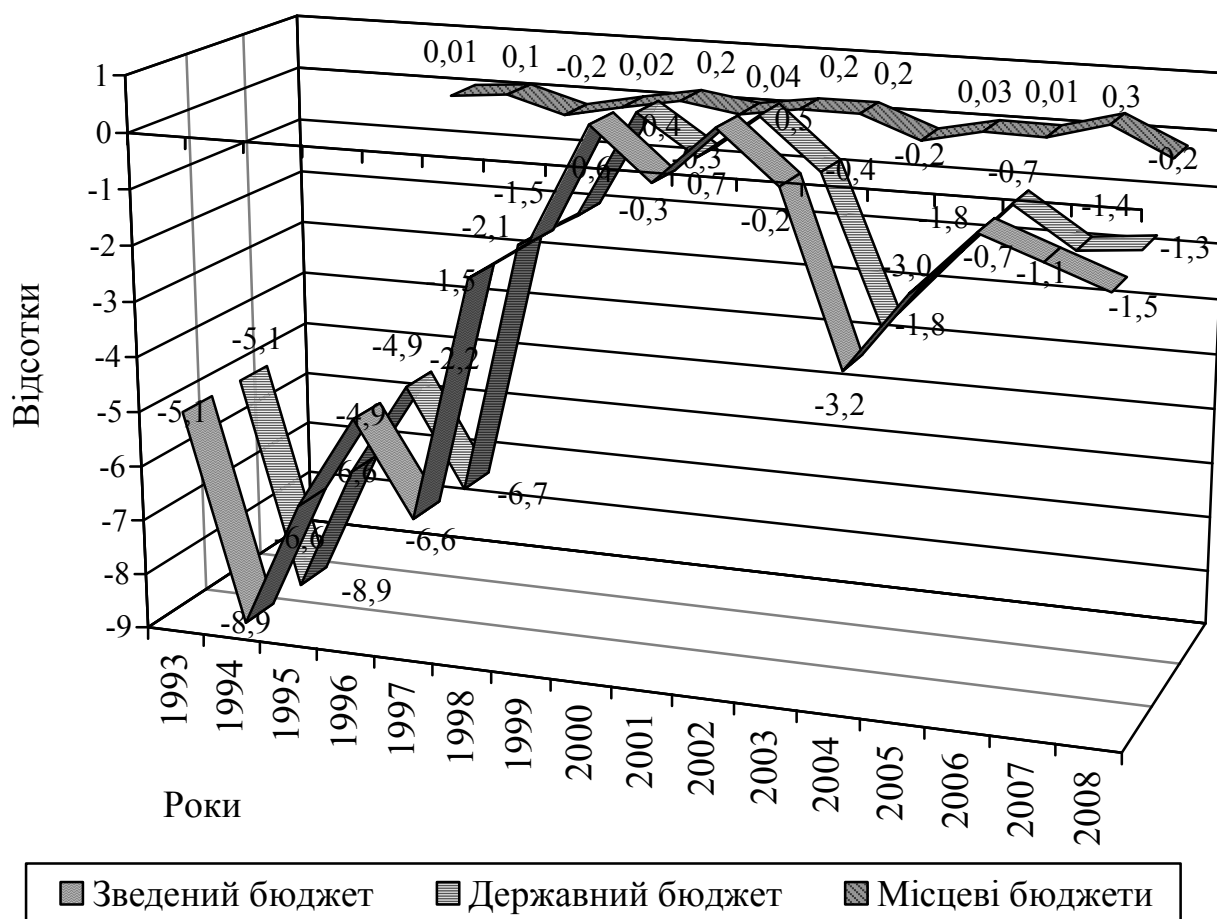

Рис. 1.13. Динаміка частки дефіциту (профіциту) зведеного, державного та місцевих бюджетів України у ВВП за 1993-2008 рр.*

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Співставляючи обсяги доходів і видатків за 1993-2008 рр., зведений та Державний бюджети України два рази (2000 р., 2002 р.) були збалансовані з профіцитом. Протягом решти років обсяги бюджетного дефіциту коливалися на різну величину без особливих закономірностей. Так, наприклад, частка дефіциту зведеного бюджету у ВВП у 1994 р. збільшилась до 8,9%. Починаючи з 1995 р. і до 2000 р. спостерігаємо тенденцію до зниження питомої ваги дефіциту зведеного й державного бюджету у ВВП. Період 2000-2008 рр. характеризується перемінною динамікою цієї частки у бік збільшення та зменшення.

Місцеві бюджети України за роки незалежності тричі зводилися з дефіцитом, зокрема, у 1998 р. в обсязі 0,2 млрд. грн. (0,2% від ВВП), у 2004 р. – в обсязі 0,8 млрд. грн. (0,2% від ВВП) та у 2008 р. – 1,7 млрд. грн. (0,2% від ВВП).

Отже, ознайомившись з динамікою дефіциту зведеного бюджету України, можна зробити висновок, що вона залежить від економічної і політичної ситуації у державі. Із напруженням цієї ситуації дефіцит зростає, оскільки для вирішення проблемних питань уряд вдається до збільшення бюджетних видатків. Таким чином, любі економічні та політичні потрясіння є першочерговими причинами збільшення дефіциту зведеного й державного бюджетів України.

Динаміка дефіциту Державного бюджету України за 2000-2008 рр. характеризується даними табл. 1.4.

Результати аналізу наведених у таблиці 1.4 даних свідчать про позитивну динаміку показників бюджетного дефіциту, причому протягом 2004-2006 рр. спостерігається тенденція до його скорочення як у фактичних обсягах (з 10,2 до 3,9 млрд. грн.), так й у відсотках до ВВП (з 3,0 до 0,7%), хоча планові абсолютні показники за цей період зросли з 7,4 до 13,2 млрд. грн. Однак ці тенденції ще не підкріплені реальним станом економіки та рівнем добробуту громадян, які є найнижчими в Європі. Протягом 2007-2008 рр. спостерігаємо різке збільшення обсягів дефіциту до 12,5 млрд. грн., що складає 1,3% ВВП

Тому пошук шляхів скорочення дефіциту бюджету є постійним завданням влади.

Таблиця 1.4

**Динаміка дефіциту (профіциту) Державного бюджету України
за 2000-2008 роки***

(дефіцит –, профіцит +)

Показники	Роки									Відхилення у 2008р. порівняно з	
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2000	2007
По плану - млрд. грн.	–	–	-5,6	-2,0	-7,4	-11,1	-13,2	-15,7	-25,0	-9,3	-25,0
Фактично - млрд. грн.	+0,7	-0,7	+1,1	-1,0	-10,2	-7,9	-3,8	-9,8	-12,5	-13,2	-2,7
- у % до ВВП	+0,4	-0,3	+0,5	-0,4	-3,0	-1,9	-0,7	-1,4	-1,3	-1,7	+0,1
Відхилення - млрд. грн.	+0,7	+0,7	+6,7	-1,0	+3,2	-3,2	-9,5	-5,9	-12,5	X	X

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

У процесі бюджетного менеджменту використовуються різні показники бюджетного дефіциту. В економічній літературі відсутні єдині підходи до класифікаційних ознак цих показників. Так, наприклад, О. Романенко виділяє чотири ознаки [364, с. 173], В. Опарін – три [49, с. 83-87] тощо. На нашу думку, з метою напрацювання оптимальних рішень, доцільно використовувати 18 показників, об'єднаних у 8 класифікаційних груп, що відображено на рис. 1.14.

Практичне застосування перерахованих показників сприятиме якісній оцінці бюджетного дефіциту, розширенню реальної аналітичної бази, прийняттю зважених управлінських рішень.

Однією із складних проблем є визначення реальної для України величини бюджетного дефіциту, яка б відповідала світовим стандартам і могла б бути пристосованою без нанесення шкоди в Україні.

У вітчизняній літературі пропонуються різні варіанти цього показника [364, с. 175]. Так, в окремих індустріально розвинутих країнах величина бюджетного дефіциту коливається у межах 3-4% від розміру ВВП при

середньосвітової величині 4,5%. У середньосвітовому вимірі існує тенденція до стабілізації бюджетного дефіциту на рівні 4-5%. Оскільки Україна не відноситься до розвинутих в економічному відношенні держав, потрібний особливий підхід до формування безпечних обсягів дефіциту, який мав би антикризове спрямування і гарантував би фінансову безпеку країни.

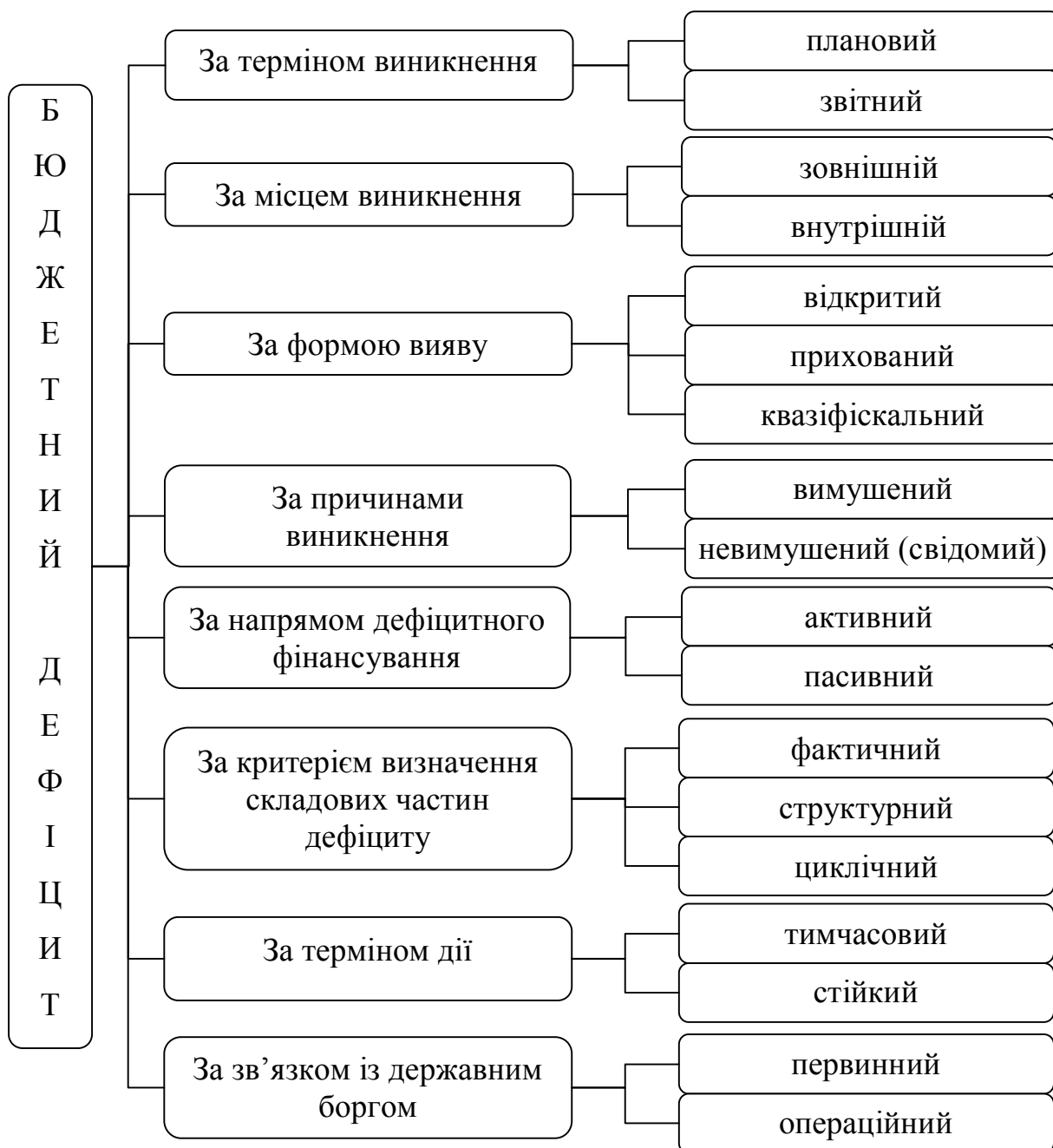

Рис. 1.14. Класифікація бюджетного дефіциту*

*Складено автором

Використовуючи цікаву методику розрахунку безпечних обсягів дефіциту бюджету для України, Т. Вахненко на основі виведеного співвідношення між обсягами дефіциту і макроекономічними показниками розрахувала максимально допустиму суму дефіциту державного бюджету за трьома сценаріями – оптимістичним, базовим і песимістичним [37, с. 213-214].

На практиці при визначенні максимально допустимого розміру державного бюджету Т. Вахненко рекомендує “... орієнтуватись на песимістичний сценарій. Тобто дефіцит державного бюджету не повинен перевищувати 1,2% ВВП. Лише у такому випадку будуть створені надійні гарантії для утримання фінансової стабільності в країні” [37, с. 214]. Отже, наявність дефіциту понад 2,3-2,9% ВВП може сприяти погіршенню кон’юнктури фондових ринків в Україні, мати дестабілізуючий характер і негативно впливати на кризову ситуацію.

Наступною, не менш складною проблемою, є оптимізація джерел фінансування дефіциту бюджету. Відповідно до Бюджетного кодексу України з урахуванням підходів МВФ розроблена система джерел цього фінансування, яка представлена на рис. 1.15.

Позитивним у виборі цих джерел можна вважати відсутність емісійного методу фінансування бюджетного дефіциту, який Кодексом заборонений.

Динаміка фінансування державного і місцевих бюджетів за типом боргового зобов’язання представлена у табл. 3.1 і 3.2 додатку 3. Як свідчать дані, державні запозичення залишаються практично єдиним джерелом дефіцитного бюджетного фінансування. Однак, на нашу думку, у цьому методі фінансування, поряд з позитивними якостями, скриті суттєві недоліки, які, не заглиблюючись у проблему, побачити важко. Особливо це стосується зовнішнього фінансування.

Переконливими, на нашу думку, є висновки Т. Вахненко про негативний вплив на фінансову систему держави зовнішніх запозичень [37, с. 207-208]. По-перше, ці запозичення призводять до ревальвації обмінного курсу національної валюти і стає причиною негативного сальдо торговельного балансу. По-друге, у

результаті погашення зовнішнього боргу виплати відсотків і основної суми боргу спричиняються до формування пасивного сальдо рахунку капіталів і дефіциту платіжного балансу, що у кінцевому результаті призводить до зовнішнього дисбалансу. По-третє, обслуговування зовнішнього боргу пригнічує сукупний попит на внутрішнє виробництво. По-четверте, надмірне використання зовнішніх запозичень зумовлює некероване збільшення державного боргу і може мати своїм наслідком розгортання боргової кризи.

Рис. 1.15. Класифікація фінансування бюджету: підхід МВФ*

*Складено автором

Перед урядами всіх держав серед найактуальніших проблем було, є і буде скорочення і подолання дефіциту бюджету. Звичайно, на перший погляд, ця проблема є простою, адже скоротивши видатки, її можна вирішити. Однак на практиці такий метод застосовувати нераціонально, а іноді – шкідливо.

На практиці існує два варіанти подолання дефіциту бюджету і макроекономічної стабілізації. Перший варіант полягає в тому, що структурні зміни економіки відбуваються “знизу” під тиском жорсткої грошово-кредитної політики. Такі підходи використовував уряд України, хоча й не дуже послідовно, протягом усіх років незалежності, однак бажаного результату він не приніс. Другий – забезпечується перебудовою економіки “зверху”, коли влада, змінюючи законодавче поле, міняє правила гри. Такий варіант використовували більшість постсоціалістичних країн, включаючи й Росію, із значно кращим, ніж в Україні, результатом. Отже, вирішення проблеми бюджетного дефіциту і макроекономічного зростання залежить від рішучості влади і бажання проводити реформи, маючи при цьому конкретні стратегічні цілі та дієві механізми, які б й забезпечували їх досягнення.

На позитивних і негативних аспектах дефіцитного фінансування акцентують свою увагу більшість вчених і практиків, однак їхні підходи є неоднозначними. У цілому ми підтримуємо наукове узагальнення В. Андрущенка, що “... дефіцитне фінансування державної діяльності економічно раціональне й соціально виправдане тільки в тих передумовах, коли темпи приросту валового внутрішнього продукту випереджають приріст обсягу бюджетів та видатків на обслуговування державного боргу, і тією мірою, якою додатково залучені кошти у часі, забезпечувані державним кредитом, використовуються на розвиток реальної економіки та створення ефективної фінансової системи, вигідних і корисних не лише сучасникам, але й майбутнім поколінням податкоплатників” [4, с. 222].

Отже, бюджетний дефіцит є унікальним, складним і поширеним у світі явищем. Його наявність свідчить про недостатні фінансові можливості держави забезпечувати виконання своїх функцій за рахунок наявних бюджетних

ресурсів, внаслідок чого уряд змушений вишукувати додаткові джерела фінансування державних видатків. Таким чином, наявність дефіциту спричиняється до дефіцитного фінансування державних потреб і негативно впливає на кризову ситуацію в державі. На практиці існує причинно-наслідковий зв'язок бюджетного дефіциту з економічною, а у її складі фінансовою кризою. З одного боку – дефіцит є однією із причин кризи, а з іншого – її наслідком. Тому фінансова наука і практика бюджетному дефіциту і його ролі у суспільстві приділяє особливу увагу.

Однак її результати не об'єднанні ідеєю впливу бюджетного дефіциту на кризову ситуацію в Україні. Тому й залишаються актуальними питання пом'якшення негативних наслідків бюджетного дефіциту у суспільстві, попередження дестабілізуючої його ролі у соціально-економічних процесах.

Економічні кризи як глибокий розлад економічної системи та спосіб тимчасового вирішення її суперечностей породжується різними чинниками, серед яких особливе місце займає фінансова криза. За визначенням авторів економічної енциклопедії фінансова криза – це “... глибокий розлад фінансової системи країни, що супроводжується зростанням темпів інфляції, кризою неплатежів, різким (як правило знижувальним) коливанням валютних курсів та курсів цінних паперів, впливом іноземних інвестицій” [127, с. 138].

Бюджетний дефіцит тісно пов'язаний як із фінансовою, так й з економічною кризою, і, як специфічне економічне явище, їх постійно супроводжує, відповідно до законів діалектики із причини переходить у наслідки та з наслідків – у причини виникнення. Наявність бюджетного дефіциту постійно знаходиться у зоні ризику, є небезпечним дестабілізуючим фактором, який, за умови некваліфікованих дій держави, може спровокувати кризову ситуацію в країні з найгіршими наслідками.

Отже державна політика стосовно бюджетного дефіциту має бути виваженою, збалансованою і наперед запрограмованою, оскільки наслідки дефіциту бюджету залежать саме від продуманих дій, керованості бюджетним процесом.

Одним з найгірших наслідків бюджетного дефіциту є інфляція, яка веде до економічної нестабільності, а також зростання державного боргу, що за умови неефективного управління можуть спричинитися до появи кризової ситуації у державі.

Взаємозв'язок бюджетного дефіциту з економічною кризою можна прослідкувати на практиці економічного розвитку різних країн, що широко висвітлено у наукових працях представників зарубіжної економічної науки. Причому їхні погляди на цю проблему мінялися, немає такої одностайності й сьогодні [4, с. 210-222; 49, с. 743-766; 127, с. 132-135; 210, с. 102-110].

В Україні у 1992-1995 рр. дефіцитність бюджету пов'язується з тривалою і глибокою економічною кризою, результатом якої було суттєве зменшення ВВП. Наявність кризи обумовила дефіцит фінансових ресурсів, а проблеми бюджетного дефіциту були пов'язані з вирішенням завдань оздоровлення фінансової системи України. Рівень дефіциту державного бюджету у той час коливався від 17,3 (у 1992 р.) до 6,5% (у 1995 р.) відносно ВВП. У 1996-1999 рр. спостерігається зниження дефіциту (за виключенням 1997 р., коли його рівень сягав 6,7% ВВП). Протягом 1991-1999 рр. ВВП в Україні знизився на 74,2%. У 1993 р. гіперінфляція досягла 10252%, а за період 1991-1995 рр. ціни зросли у 10050 разів. Станом на 1.01.1999 р. безробіття в Україні становило 40%, а в науці – 90%, понад 80% населення проживало за межею бідності, зарплата складала 69 дол. США (у Росії 150, Словаччині – 611) [301, с. 9]. Такої глибокої економічної кризи не знала жодна країна світу.

Крім цього, держава проводила неефективну політику управління бюджетним дефіцитом, внаслідок чого бюджетні кошти витрачались безконтрольно. Пошук джерел фінансування дефіциту бюджету носив циклічний характер, його коливання збільшувалось. Поглиблення кризи супроводжувалось покриттям бюджетного дефіциту кредитно-емісійними коштами НБУ, економіка наповнювалась незабезпеченими грошми, що зумовлювало розкручування інфляції і знецінення грошей (у 10050 разів). На

поглиблення економічної кризи негативно вплинула відсутність дієвого ринку цінних паперів, низька облікова ставка НБУ та інші чинники.

Досить умовним можна назвати бюджетний профіцит у 2000 і 2002 роках (відповідно 0,4 та 0,5% ВВП), який формувався за рахунок зростання доходів від приватизації (у 2000 р.) та недофінансування запланованих видатків (у 2002 р.). З 2004 р. спостерігається поступове скорочення дефіциту з 2,6 до 0,7% у 2006 р., однак результатом ефективної роботи його не можна назвати, оскільки воно було досягнуто частково за рахунок недофінансування видатків (у 2005 р. на 3,8% та у 2006 р. на 2,2%). Починаючи з 2007 р. спостерігаємо щорічне зростання обсягів дефіциту бюджету у 2 рази, а також збільшення його частки у ВВП до 1,5% у 2008 р., який вважають початком світової економічної кризи, що охопила більшість країн світу, включаючи Україну.

З метою мінімізації впливу бюджетного дефіциту на кризову ситуації в Україні, на нашу думку, доцільно розробити державну Програму управління бюджетним дефіцитом, яка могла б бути складовою бюджетної доктрини держави. В основу цієї Програми необхідно покласти стратегічні засади бюджетної політики і правило, яке полягає у тому, що без створення умов та забезпечення динамізму і стабільності у розвитку економіки та підвищення її ефективності неможливо домогтися фінансової стабільності держави, оздоровлення державного бюджету, які б прогресивні заходи не застосовувалися.

Найважливішим стратегічним завданням є запровадження практики складання бюджету з позитивним сальдо і його нагромадження шляхом поетапного переходу від дефіцитних бюджетів до збалансованих. Досягнення цього завдання вимагає розробки конкретних поетапних взаємозв'язаних заходів і концентрації зусиль на їхньому виконанні.

Одним із першочергових заходів вважаємо перехід від пасивної форми бюджетного дефіциту до активної, яка дає можливість дефіцитного фінансування тільки таких видатків, які сприятимуть економічному зростанню. Необхідність такого переходу обумовлена тим, що пасивна форма дефіциту

носить споживчий характер і безпосередньо впливає на кризову ситуацію, тобто відноситься до зони ризику.

Реалізація цього завдання, на нашу думку, може бути забезпеченою за умови переходу на складання державного бюджету з розбивкою на дві складові: поточний бюджет і бюджет розвитку. Оскільки поточний бюджет пов'язаний з фінансуванням видатків загальнодержавного значення, які скорочувати неможливо (фінансування освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту населення, оборони, управління, підтримки нерентабельних та малорентабельних підприємств державного сектору, які недоцільно приватизовувати), ми пропонуємо його складати за балансовим принципом, тобто з нульовим сальдо.

У бюджет розвитку доцільно включати капітальні видатки. У випадку перевищення обсягів видатків над доходами цей бюджет матиме від'ємне сальдо. Таким чином, держава, на відміну від сьогоднішньої ситуації, досягає бажаної мети: узаконює цільовий характер бюджетного дефіциту і створює реальні умови для здійснення контролю за рухом залучених ресурсів дефіцитного фінансування, їхнім формуванням, використанням та ефективністю. З урахуванням цих підходів у процесі бюджетного планування, включаючи до бюджету розвитку додаткові, не забезпечені поточними джерелами фінансування, видатки доцільно передбачати можливість отримання та обсяги додаткових доходів від вкладання дефіцитних ресурсів, які у перспективі могли б бути спрямовані на компенсацію заборгованості держави. А це вимагає особливих підходів та вимог до вибору об'єктів фінансування з таким розрахунком, щоб дефіцитні ресурси, виділенні на інвестиції, були окуплені. Також доцільно розробити дієвий механізм контролю як за використанням інвестиційних коштів, так і за доходами (прибутками), оскільки суб'єкти, що отримують цей прибуток, повинні брати участь у погашенні державного боргу. У цьому випадку бюджетний дефіцит матиме антикризовий характер.

Вирішення стратегічного завдання складання бюджету з позитивним сальдо, на нашу думку, дасть змогу сформувати резервний бюджетний фонд, який при необхідності використовуватиметься на фінансування додаткових видатків.

До інших напрямів, які б могли бути включеними до державної Програми управління бюджетним дефіцитом, забезпечували б його скорочення та сприяли додатковій мобілізації бюджетних ресурсів і зменшенню бюджетних видатків, ми відносимо наступні: розробку дієвих антикризових заходів, які були б спрямовані на підвищення ефективності економіки, що сприятиме зростанню валового внутрішнього продукту, фінансових ресурсів суспільства і є основним джерелом доходів бюджету; оптимізацію співвідношення між державним, комунальним і недержавним секторами економіки; стимулювання та створення сприятливих умов для розвитку регіонального і територіального госпрозрахунку; удосконалення системи доходів бюджету та механізму їхньої мобілізації; оптимізацію та реструктуризацію видаткової частини бюджету; удосконалення бюджетного процесу на всіх його стадіях; оптимізацію величини бюджетного дефіциту у межах бюджетних правил, викладених у Маастрихському договорі та Пакті про стабільність і зростання у межах 3% від ВВП, що є одним із найважливіших завдань фінансової науки і практики.

Висновки до розділу 1

У результаті дослідження теоретико-методологічних засад бюджетної доктрини України можна зробити такі висновки.

1. Під бюджетною доктриною запропоновано вважати сукупність принципів, положень, ідей, цілісну концепцію, систематизоване вчення, закінчений комплекс наукових пояснень взаємопов'язаних між собою об'єктивних та суб'єктивних засад функціонування бюджету держави, бюджетних явищ у суспільстві з відображенням результатів у конкретному

нормативному акті. Напрацьовано підходи до з'ясування змісту цієї доктрини, її ознак, елементів, обґрунтування концепції формування і реалізації засад та розробки державного правового документа.

2. Аргументовано, що процес формування бюджетної доктрини України в умовах євроінтеграції та глобалізації не може бути ізольованим від світової практики. Зважаючи на існуючі світові моделі бюджетних відносин та розробляючи власну, Україна в своєму розвитку мала б орієнтуватися на оптимізацію процесу розподілу ВВП за допомогою бюджету з метою задоволення економічних інтересів усіх суб'єктів розподільчих відносин, що найбільше відповідатиме напрямам ринкових трансформацій і власній бюджетній доктрині. З цією метою уточнено концепцію бюджету держави, трактування його сутності, форм функціонування та перспектив розвитку.

3. Доведено, що визначення бюджетної системи України доцільно пов'язувати з структуризацією бюджетних відносин та формулювати за сутністю, змістом, формою та організаційною побудовою. Ефективне функціонування бюджетної системи України можливе за умови її динамічного розвитку та приведення у відповідність до стратегічних завдань держави й бюджетної доктрини. Запропоновано підходи до формування принципів побудови бюджетної системи, класифікації її ланок, визначення найважливіших напрямів модернізації.

4. Аргументовано, що доходи бюджету за своєю сутністю – це об'єктивне економічне явище, пов'язане із сукупністю грошових відносин з приводу розподілу і перерозподілу ВВП з метою формування основного централізованого фонду грошових коштів держави. У фінансовій теорії їх трактують, з одного боку, як результат розподільчих процесів, а з іншого – як об'єкт дальшого розподілу коштів бюджетного фонду на окремі цільові фонди відповідно до функцій держави. Оскільки доходи, будучи об'єктивним економічним поняттям, за відповідних умов набувають матеріального вираження запропоновано їх розглядати: за явищем – грошовими потоками, пов'язаними з формуванням бюджетного фонду; за змістом – конкретним

обсягом бюджетних коштів нагромаджених у загальному і спеціальному фондах; за формою – конкретними видами та обсягами за кожним видом податкових і неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, офіційних трансфертів та цільових фондів; за організаційною побудовою – власними, закріпленими, регулюючими доходами та міжбюджетними трансфертами.

5. З'ясовано, що в основі розподілу видатків між окремими бюджетами є функції держави, їхній обсяг і характер відповідно до Конституції України. Діалектичний зв'язок між видатками та функціями держави полягає у тому, що збільшення функцій обумовлює збільшення видатків і навпаки. З огляду на це оптимізація розподілу видатків між окремими ланками бюджетної системи можлива за двох умов: конкретизації функцій органів державної влади, державного управління і місцевого самоврядування шляхом чіткого розмежування повноважень на кожному рівні управління; дотримання наукових принципів розподілу видатків, до яких запропоновано відносити: принцип значимості, територіальний і відомчий принципи та принцип субсидіарності.

6. Доведено, що за своєю сутністю бюджетний дефіцит відображає об'єктивні економічні відносини, розвивається за відповідними економічними законами. Вчення про нього є складовою бюджетної доктрини держави. Бюджетний дефіцит тісно пов'язаний з економічною та фінансовою кризою, їх постійно супроводжує, має причинно-наслідкові ознаки стосовно кризи, оскільки відповідно до законів діалектики переходить у наслідки та з наслідків у причини виникнення. Наявність бюджетного дефіциту постійно знаходиться у зоні ризику, є небезпечним дестабілізуючим фактором, який, за умови некваліфікованих дій влади може спровокувати кризову ситуацію з найгіршими наслідками. Державна політика стосовно бюджетного дефіциту має бути виваженою, збалансованою, оскільки наслідки дефіциту бюджету залежать від керованості державою бюджетним процесом.

7. Скорочення обсягів бюджетного дефіциту насамперед пов'язане з удосконаленням системи доходів бюджету та механізму їхньої мобілізації. На загальнодержавному рівні рекомендовано модернізувати структуру доходів бюджету. Основними напрямками зміцнення дохідної бази бюджетів могли б бути: розширення податкової бази, збільшення кількості платників податків, зниження податкового навантаження, спрощення механізму адміністрування податків, стабілізація нормативно-правової бази та прийняття Податкового кодексу України; поступове скорочення податкових пільг; попередження ухилення від сплати податків, інших податкових правопорушень та виникнення у суб'єктів господарювання податкового боргу.

8. Вирішальне значення у системі заходів, спрямованих на зменшення бюджетного дефіциту має реструктуризація видаткової частини бюджету. До основних заходів цього напрямку запропоновано віднести такі: бюджетні кошти, які спрямовані на розвиток економіки доцільно використовувати на напрямках, що вирішують завдання структурної перебудови економіки, визначають науково-технічний прогрес, приносять прибуток, або мають вирішальне значення у суспільному виробництві чи споживанні; обґрунтовану розробку окремих бюджетних програм з врахуванням можливості використання для їхнього фінансування власних надходжень; удосконалення механізму планування і фінансування видатків з урахуванням науково-обґрунтованих фінансових нормативів бюджетного забезпечення, фінансових норм, які доцільно розробити найближчим часом; скорочення та оптимізація непродуктивних видатків; ліквідація необґрунтованих економічних і соціальних пільг; коректування трансфертної політики; запровадження жорсткого режиму економії.

9. Основні наукові результати розділу опубліковані в працях автора [44; 45; 85; 86; 88; 89; 91; 94; 95; 100; 101; 106; 107; 108; 116; 117; 436; 437].

РОЗДІЛ 2

НАУКОВА ПАРАДИГМА БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У ФОРМУВАННІ І РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ

2.1. Особливості та іманентні ознаки бюджетної політики у контексті бюджетної доктрини

Позитивна динаміка соціально-економічного розвитку суспільства забезпечуються діалектичною єдністю економічної теорії, політики і практики. Оскільки найважливішим інструментом державного регулювання соціальних та економічних процесів в умовах ринкових відносин є бюджет, висока ефективність такого розвитку можлива за умови тісного взаємозв'язку і взаємоузгодженості фінансової науки, бюджетної політики і фінансової практики у контексті бюджетної доктрини. У цій доктрині поєднуються теоретична концептуалізація бюджету, бюджетна політика, бюджетний механізм, бюджетна практика. Будучи універсальною за своїм характером, бюджетна доктрина дає змогу об'єднати засади об'єктивного та суб'єктивного начал, визначити їхні оптимальні межі для того чи іншого етапу розвитку суспільства межі, спрямувати бюджетні відносини на зміцнення економічного потенціалу країни та зростання добробуту її громадян.

Трактуючи бюджет за сутністю як об'єктивну економічну категорію, ми, з одного боку, визначаємо місце бюджету серед інших розподільчих категорій, а з іншого – особливості та межі бюджетних відносин, їхню роль у розподільчих та перерозподільчих процесах, а також кінцеву мету. Виходячи з вище зазначеного, пізнання сутності бюджету як елемента бюджетної доктрини дає змогу сформулювати бажану модель розподілу та перерозподілу ВВП за допомогою бюджетних відносин, і, відповідно, оптимальні параметри основного централізованого фонду грошових коштів держави, який називають бюджетним фондом.

Ця теоретична оптимальна модель, на нашу думку, має бути основою для формування бюджетної політики держави та розробки бюджетної доктрини як стратегічного державного документа. Отже, від глибини пізнання категоріальної сутності бюджету держави, розуміння особливостей розподільчих процесів, їхньої кінцевої мети залежить зміст, якість, цілеспрямованість та ефективність бюджетної політики суспільства. У найбільш узагальненому вигляді теоретична модель розподілу ВВП та бюджетного фонду держави у кінцевому підсумку повинна оптимально задовольнити потреби всіх учасників розподільчих відносин, а саме, державу, юридичних та фізичних осіб. Відповідній меті має бути підпорядкована й бюджетна політика.

Розробляючи бюджетну доктрину як важливий політичний документ, органи державної влади та державного управління, у першу чергу, мали б визначитися із стратегічними напрямками соціально-економічного розвитку суспільства, обрати модель суспільства, яку прагне побудувати держава.

В Україні робилися спроби формування окремих стратегічних програм, зокрема таких як “Реформи заради добробуту”, “Стратегія подолання бідності”, “Україна: поступ у XXI століття”, “Європейський вибір” тощо. Більшість зазначених програм були, по суті, декларативними, без конкретних показників, реальних темпів виконання, сценаріїв розвитку, конкретних джерел фінансового забезпечення. Дієвість цих програм була мінімальною. В умовах частих змін урядів, відсутності належної консолідації суспільства та нездатності держави налагодити контроль за виконанням, окреслені завдання не були виконані.

У 2004 році фахівці під науковим керівництвом директора Національного інституту стратегічних досліджень А. Гальчинського та директора Інституту економічного прогнозування НАН України В. Гейця за участю вчених та спеціалістів Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, використовуючи сучасні методи наукових досліджень, зробили прогнозні розрахунки розвитку ситуації в країні за різними сценаріями

(базовим, песимістичним й оптимістичним), на основі чого підготували Стратегію економічного та соціального розвитку країни на 2004-2015 роки “Шляхом Європейської інтеграції” [405]. У цій стратегії сформовані завдання, пов’язані з перспективою інтеграції України до Європейського співтовариства, трансформацією бюджетних ресурсів у чинник економічного зростання. Серед завдань бюджетної політики цією стратегією були визначені наступні:

- реформування бюджетної системи, зокрема, податкового механізму, перетворення його з суто фіскального інструменту на ефективний засіб соціально-економічної стратегії держави;
- посилення інвестиційної складової державного і місцевих бюджетів;
- забезпечення наповнення дохідної частини бюджету шляхом ліквідації необґрунтованих податкових пільг, розширення податкової бази, вдосконалення механізмів адміністрування податків;
- проведення інвентаризації соціальних зобов’язань держави;
- поступовий перехід до середньо- і довгострокового бюджетного планування як основи формування державного бюджету;
- адаптація українського податкового законодавства до вимог та принципів СОТ і ЄС тощо [405, с. 213-215].

Однак ці завдання і пріоритети залишилися декларативними намірами.

Отже, станом на сьогоднішній день не сформована реальна стратегія соціально-економічного розвитку України на тривалу перспективу, що робить неможливим розробку бюджетної стратегії, яка була б основою бюджетної доктрини держави. Така ситуація в Україні, на нашу думку, потребує концентрації зусиль органів державної влади й управління на розробці програми чи концепції соціально-економічного розвитку країни на 25 років (з розбивкою на кожні 5 років, що дасть змогу сформулювати мету, яку ставить перед собою суспільство, визначити шляхи її досягнення і рухатися у заданому напрямі.

Розроблена і затверджена в установленому порядку державна стратегія соціально-економічного розвитку та теоретична концептуалізація бюджетної

доктрини могли б бути основою для формування бюджетної політики, оформленої у вигляді державного документа стратегічного спрямування – бюджетної доктрини України на тривалу перспективу.

Таким чином, бюджетна доктрина як державний документ стратегічного спрямування буде відображати конкретні напрями бюджетної політики держави, показники розвитку економіки, соціальної сфери, добробуту населення та їхнє бюджетне забезпечення на перспективу з розбивкою по термінах та відповідальних виконавцях, систему контролю за виконанням показників доктрини. Реальність та ефективність бюджетної політики, сформованої та викладеної у бюджетній доктрині, забезпечуватиметься базуванням на фінансовій теорії, сформульованій у теоретичній концептуалізації бюджетної доктрини як найвищого рівня фінансових наукових знань. У даному випадку можна говорити про оптимальні взаємозв'язки і взаємообумовленість фінансової теорії, бюджетної політики й бюджетної практики, що відповідає науковим підходам до організації та управління соціально-економічними процесами у країні.

У процесі розробки показників бюджетної доктрини як важливого документа варто опиратися на обрану модель суспільства, яку держава бажає будувати у майбутньому. Серед наявних у світі моделей соціально-економічного розвитку більшість вітчизняних економістів найприйнятнішою для України вважає німецьку [426, с. 242-243], оскільки вона передбачає помірний рівень централізації ВВП (до 40%), функціонування соціально-орієнтованої економіки, наявність достатнього рівня державних соціальних гарантій, розгалужену мережу платних послуг, високий рівень розвитку соціального страхування.

Обравши орієнтовану модель суспільства, органи державної влади та управління можуть приступити до формування теоретичної моделі розподілу ВВП і з урахуванням суб'єктивного чинника (історичних традицій, менталітету, географічних та природних умов, інших внутрішніх та зовнішніх факторів) розробляти практичну модель цього розподілу з урахуванням економічних

інтересів усіх суб'єктів бюджетних відносин. Цей початковий етап формування бюджетної політики і розробки бюджетної доктрини є найскладнішим і найвідповідальнішим, оскільки пов'язаний з інтересами держави, регіонів, територіальних громад, трудових колективів, великої кількості юридичних і фізичних осіб. Ці економічні інтереси, як правило, не співпадають, а в окремих випадках можуть бути й діаметрально протилежними, тому їхня оптимізація вимагає особливих підходів з боку суспільства. Виваженість політиків при вирішенні даних питань є запорукою ефективної бюджетної політики.

Зміст бюджетної політики полягає у використанні державою бюджетних відносин для досягнення певних політичних цілей. Перш за все ці відносини стосуються формування і використання державою свого основного централізованого фонду грошових коштів та знаходять своє відображення у доходах бюджету, методах їхньої мобілізації, видатках бюджету і методах та напрямках їхнього використання на суспільні потреби. Саме за допомогою бюджетної політики держава здійснює відповідний комплекс заходів, спрямованих на реалізацію своїх функцій через бюджет. Для цього вона використовує свої повноваження та конкретні інституції, які дають змогу управляти відносинами з громадянами, суб'єктами господарювання, субнаціональними державними й муніципальними утвореннями, а також з іноземними державами та міждержавними інституціями.

Вирішення питань бюджетної політики тісно пов'язане з бюджетним механізмом й бюджетним процесом. Саме за допомогою бюджетного механізму реалізуються засади бюджетної політики, здійснюються усі розподільчі процеси, на практиці матеріалізуються бюджетні відносини, набуваючи при цьому конкретних речових форм: податків, доходів, трансфертів, видатків, витрат, резервів тощо. Існує тісний зв'язок між бюджетною політикою та бюджетним процесом. В. Лагутін при цьому зазначає: “Бюджетна політика держави – це цілеспрямована діяльність держави із забезпечення ефективності бюджетного процесу” [244, с. 42].

Отже, формування бюджетної політики держави та розробка бюджетної доктрини у вигляді політичного документа є першим і найважливішим етапом матеріалізації об'єктивних бюджетних відносин у суспільстві, що досліджуються бюджетною доктриною як одним з елементів системи фінансової науки. Саме від якості, чіткості та реальності такої політики залежить кінцеві практичні результати впливу бюджетних відносин на соціально-економічні процеси, що відбуваються у державі.

В економічній літературі відсутні єдині підходи до трактування змісту бюджетної політики, розробки найважливіших напрямів реалізації, що негативно відображається на системі її провадження та ефективності. У багатьох випадках зустрічаються інтерпретації терміну бюджетна політика як податково-бюджетна, бюджетно-податкова, фінансово-бюджетна, фіскальна тощо, причому це характерно як для зарубіжних, так і вітчизняних наукових джерел.

Так, наприклад, у словнику сучасної економічної теорії Макміллана (Велика Британія) наведене наступне визначення: “Бюджетна політика (або фіскальна політика) ... означає використання оподаткування і державних витрат для регулювання сукупного рівня економічної діяльності” [380, с. 41].

Подібне модифіковане трактування бюджетної політики наводять окремі російські вчені. Так, А. Борисов стверджує: “Бюджетно-податкова політика – політика держави в галузі оподаткування і державних витрат, спрямована по суті на підтримання високого рівня зайнятості, стабільної економіки, зростання ВВП” [25, с. 86].

Спільним для таких підходів є ототожнення бюджетної політики із використанням податків і державних витрат з метою регулювання економічної діяльності. На нашу думку, ці визначення є звуженими. Вони не дають повної характеристики бюджетної політики як специфічного явища, не виділяють найважливіших її параметрів.

Цікавим є визначення іншої групи російських вчених, зокрема авторів фінансово-кредитного енциклопедичного словника під редакцією А. Грязнової.

Вони вважають, що бюджетна політика – це “... сукупність рішень, які приймаються органами законодавчої (представницької) та виконавчої влади на виконання заходів, пов’язаних з визначенням основних напрямів розвитку бюджетних відносин і формуванням конкретних шляхів їх використання в інтересах громадян, суспільства і держави” [431, с. 125].

У даному трактуванні бюджетна політика пов’язана з бюджетними відносинами, визначенням основних напрямів їхнього розвитку та використання, що, на нашу думку, значно розширює сферу застосування цієї політики. Однак ототожнення бюджетної політики виключно із сукупністю рішень органів представницької та виконавчої влади, на нашу думку, є дискусійним і не повним.

У вітчизняній літературі найпоширенішим є визначення бюджетної політики, дане О. Василюком як “... сукупність заходів держави щодо організації та використання фінансів для забезпечення економічного і соціального розвитку” [54, с. 53]. Підтримуючи позитивний аспект, а саме розкриття змісту політики через сукупність заходів держави, одночасно ми вважаємо, що подібне визначення стосується більше фінансової політики, а не бюджетної, хоча бюджетна політика є складовою фінансової.

Аналогічне трактування бюджетної політики наводить І. Плужніков [182, с. 177]. Однак в іншому місці даний автор наводить конкретніше визначення цієї політики як системної сукупності пріоритетів (національних інтересів), наукових підходів і конкретних заходів щодо цілеспрямованої діяльності держави з регулювання бюджетного процесу і використання бюджетної системи для рішення економічних та соціальних завдань країни [182, с. 177].

Автори економічної енциклопедії за редакцією С. Мочерного під бюджетною політикою розуміють “... інструмент регулювання економіки для підтримання певного рівня ВВП, зайнятості та соціального забезпечення” [126, с. 123]. В іншому місці знаходимо наступне визначення: “Політика фіскальна – складова фінансової політики держави, спрямована на акумулювання необхідних коштів у державному бюджеті та їхні витрати через механізм

оподаткування з метою досягнення низки макроекономічних цілей – збільшення зайнятості, забезпечення стабільного економічного зростання, регулювання сукупного попиту та пропозиції” [127, с. 813]. Якщо перше визначення може стосуватися будь-якого виду економічної політики, то друге – конкретизує окремі аспекти бюджетної політики, однак при цьому зосереджує свою увагу на формуванні і використанні коштів державного бюджету, чим обмежує сферу застосування цієї політики.

Дуже узагальненими є підходи до трактування бюджетної політики авторами економічного енциклопедичного словника. Вони вважають, що: “Бюджетна політика – цілеспрямована і планомірна діяльність держави щодо раціонального використання важелів бюджетного регулювання темпів частки одержавлення національного доходу, джерел його формування та вибору оптимальної структури витрат з метою підтримання стабільного економічного зростання в країні і досягнення стратегічних цілей суспільства” [129, с. 67-68].

С. Булгакова пропонує таке визначення: “Бюджетна політика – це цілеспрямована діяльність держави (в особі органів державної влади і місцевого самоврядування) щодо регулювання бюджетного процесу, управління бюджетним дефіцитом, а також використання бюджетної системи для реалізації завдань економічної політики в країні” [439, с. 93]. В іншому місці вона стверджує, що бюджетна політика – “... це сукупність методологічних принципів, практичних форм організації і методів використання бюджетних коштів” [439, с. 104]. Наведені визначення заслуговують на увагу, оскільки забезпечують різні підходи до розуміння цього складного явища.

На практичні аспекти бюджетної політики вказує В. Опарін. Він стверджує, що ця “... політика спрямована на формування бюджету держави, його збалансування і, головне, розподіл бюджетних коштів... Крім того, до бюджетної політики відноситься визначення засад бюджетного устрою країни і побудови її бюджетної системи та організація міжбюджетних відносин” [426, с. 36].

Т. Куценко бюджетно-податкову політику розглядає у вузькому та широкому розумінні поняття, що, на нашу думку, є оправданим. Так, у вузькому розумінні Т. Куценко цю політику трактує як “... політику формування та регулювання державного бюджету країни” [242, с. 8]. У той же час розкриваючи зміст бюджетної політики у широкому розумінні зазначений автор дає два визначення, перше з яких полягає у заходах уряду, спрямованих на забезпечення повної зайнятості та виробництво не інфляційного ВВП шляхом зміни державних видатків, системи оподаткування та підходів до формування державного бюджету в цілому, а друге – у маніпулюванні державними видатками та доходами з метою впливу на економічний розвиток суспільства [242, с. 8]. Як перше, так друге визначення є дискусійними, оскільки у них йдеться про державні доходи і державні видатки, які за своїм змістом є значно ширшими поняттями, ніж доходи і видатки бюджету, а також політикою вважається тільки зміна доходів і витрат, тоді як бюджетною політикою охоплюється також їхнє встановлення і вплив на соціально-економічні процеси.

Особливими є підходи Ю. Пасічника до в'ясування змісту бюджетної політики як особливого поняття. Він вважає, що “оскільки бюджетна політика формується людьми, а функціонує в реальних економічних процесах, є підстави стверджувати, що вона має об’єктивний та суб’єктивний зріз. Об’єктивний зріз – це реальні економічні процеси, які виникають у результаті суспільного виробництва і включають як основу фінансові потоки. Суб’єктивний зріз – це відносини, які функціонують у надбудові, пов’язані з людською діяльністю і проявляються у юридичних актах, прийнятті та виконанні бюджету, перерозподільчих бюджетних механізмах” [316, с. 250]. У цілому ми погоджуємося з такими підходами, хоча їхнє пояснення частково вважаємо дискусійним.

У В. Лагутіна бюджетна політика – “... це політика бюджетних доходів і витрат, яка повинна сприяти сталому економічному зростанню” [244, с. 41]. Такий підхід у концентрованому вираженні відображає сферу, у якій

проявляється бюджетна політика, однак за своєю сутністю, змістом та формою ця політика є значно ширшим поняттям.

Ми не ставимо собі за мету розглянути всі визначення бюджетної політики, оскільки кожен фінансист має свої підходи, що свідчить про неоднорідність, складність, унікальність та особливість цієї політики. Кожне з наведених визначень має право на існування, оскільки акцентує свою увагу на найважливіших, на думку відповідного автора, аспектах бюджетної політики. Одночасно, враховуючи надбання фінансової науки і практики, зробимо спробу сформулювати власні підходи до трактування сутності сучасної бюджетної політики. Ми виходимо з того, що бюджетна політика займає відповідне місце у політиці держави, яке можна виразити на рис. 2.1.

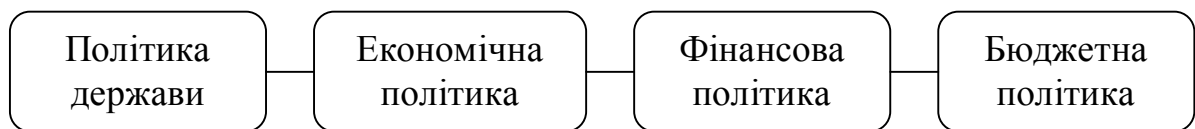

Рис. 2.1. Схема визначення місця бюджетної політики у політиці держави*

*Складено автором

Як видно з рис. 2.1, бюджетна політика є складовою фінансової політики, тому крім особливих ознак, для бюджетної політики будуть властиві спільні з фінансовою політикою ознаки. Аналогічно фінансова політика є складовою економічної, а економічна політика – складовою політики держави. Таким чином, всі компоненти політики держави будуть мати, з одного боку, спільні ознаки, як складові єдиного явища, а з іншого – специфічні, які властиві тільки цьому виду політики.

Спробуємо розглянути спільні ознаки всіх видів політики, які будуть характерні й для бюджетної політики.

Так, філософська наука розглядає політику як “... діяльність, що має своєю метою регулювання взаємин між людьми для забезпечення певного стану деякої суспільної одиниці (суспільного утворення)” [432, с. 494]. У словнику філософських термінів зазначено: “Політика – одна з форм діяльності

по управлінню суспільними відносинами і зв'язками, які виникають між людьми у процесі створення матеріальних і духовних цінностей” [379, с. 422]. У вченні про державу під політикою розуміють науку про завдання та цілі держави, про засоби, які є у розпорядженні чи бувають необхідними для виконання цих цілей [427, с. 352].

Автори економічної енциклопедії дають визначення політики як “... діяльність класів, соціальних верств, груп та індивідів, пов’язаних з визначенням і впливом на устрій державної влади, сутність (у т. ч. функції) та форми держави, виконувані нею завдання, а також на відносини з іншими класами, націями, країнами з метою реалізації власних потреб та інтересів” [127, с. 796].

Отже політикою вважається діяльність держави (завдання, засоби), яка регулює взаємовідносини у суспільстві. Ця діяльність спрямована до досягнення конкретних цілей. Здійснення політики держави передбачає:

1. Наукове обґрунтування концепції та формулювання стратегічної мети, визначення перспективних цілей і завдань з урахуванням потреб та інтересів основної продуктивної сили – людини.

2. Обґрунтування засобів і методів досягнення мети (включаючи, співвідношення мети і засобів її досягнення), а також розробку оптимальних форм суспільної діяльності та організації, за допомогою яких стратегічна мета може бути досягнута.

3. Ретельний підбір, підготовка і розстановка кадрів, спроможних реалізувати таку мету [127, с. 796-797].

Перераховані ознаки будуть властиві всім видам політики держави: економічній, соціальній, гуманітарній тощо.

Важливе місце серед розмаїття видів державної політики відводиться економічній політиці. У науковій літературі наводяться різні визначення економічної політики, за основу з яких ми обираємо трактування авторів економічної енциклопедії та економічного енциклопедичного словника: “Економічна політика – комплекс економічних цілей і заходів держави та

уряду, які забезпечують вирішення довгострокових (стратегічних) та короткотермінових (тактичних) завдань розвитку економічної системи відповідно до інтересів країни і втілюється в економічній програмі” [126, с. 435; 129, с. 195].

Основними елементами економічної політики вважаються: фінансова, кредитна, грошова, цінова, науково-технічна, інноваційна, аграрна, регіональна, зовнішньоекономічна. Крім цього, виділяють антициклічну, антиінфляційну, антикризову політику, політику зайнятості тощо. Найважливішим завданням економічної політики є побудова і забезпечення ефективного функціонування національної економіки.

У складі економічної політики важливе місце займає фінансова політика. Серед розмаїть визначень наведемо трактування її суті О. Василюком: “Фінансова політика держави це досить складна сфера діяльності законодавчої і виконавчої влади, яка включає заходи, методи і форми організації фінансів для забезпечення її економічного і соціального розвитку” [61, с. 57]. Складовими частинами цієї політики є бюджетна, амортизаційна, політика у галузі страхування, державного боргу, фінансового ринку тощо. За допомогою фінансової політики здійснюється розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту, формуються і використовуються грошові доходи, грошові нагромадження, грошові фонди держави та суб’єктів господарювання усіх форм власності.

Серед складових фінансової політики особливе місце відводиться бюджетній політиці держави. Ми вважаємо, що основою бюджетної політики є розробка основних напрямків використання бюджету відповідно до засад соціально-економічного розвитку суспільства. У процесі такої розробки держава визначає конкретні форми, методи і види організації бюджетних відносин. На нашу думку, практична реалізація бюджетної політики полягає у сукупності заходів довготермінового (стратегічного) та короткотермінового (тактичного) характеру, які здійснює держава через бюджетну систему. Отже в узагальненому вигляді бюджетна політика – це діяльність держави по

використанню бюджетних відносин для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства.

Теоретична концептуалізація бюджетної політики, на нашу думку, полягає у тому, що ця політика є категорією надбудови. Вона обумовлюється економічними відносинами, економічним базисом, безпосередньо пов'язана з економікою. Співвідношенням між базисом і надбудовою визначають відмінності і взаємозв'язок таких понять як бюджет і бюджетна політика. Бюджет як об'єктивна економічна категорія, будучи частиною економічних відносин, складає елемент базису, тоді як бюджетна політика, як і політика взагалі, відноситься до надбудови.

Ми вважаємо, що бюджетні відносини є основою бюджетної політики, визначають її зміст. Ці відносини є об'єктивними, тому не залежать від свідомості, тоді як бюджетна політика є формою свідомої діяльності людей. Таким чином, бюджетна політика не може змінювати змісту бюджетних відносин.

Бюджетна політика тісно пов'язана з економікою. Так, політика може впливати на економіку як позитивно, так і негативно. У зв'язку з цим, ми вважаємо, що формуючи бюджетну політику, держава зобов'язана додержуватись таких основних умов: врахування вимог всіх об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства; вивчення і врахування попереднього досвіду господарського, фінансового і бюджетного розвитку; вивчення і врахування досвіду інших країн; врахування конкретного етапу розвитку суспільства, особливостей внутрішньої та міжнародної обстановки; дотримання комплексного підходу до розробки і реалізації заходів бюджетної політики, політики у галузі фінансів, ціноутворення, кредиту, заробітної плати тощо.

На практиці бюджетна політика потребує правового оформлення. Держава визначає методи, обсяги та форми формування бюджетного фонду, відображає їх у законодавчих і нормативних актах. Фінансовий апарат держави, органи місцевого самоврядування на основі діючого законодавства

розробляють і видають нормативні документи, які дають змогу встановити єдині у державі правила формування і використання коштів бюджетного фонду держави. Від якості та повноти правового регулювання залежить успішне проведення бюджетної політики.

Зміст бюджетної політики полягає у визначенні курсу, завдань і напрямів діяльності держави у сфері формування і використання коштів бюджетного фонду. Відповідно до змісту вітчизняною фінансовою наукою сформульовані найважливіші завдання бюджетної політики:

- розробка науково обґрунтованої концепції розвитку бюджету як важливого інструменту регулювання соціально-економічних процесів. Вона формується на основі вивчення потреб сучасного стану суспільного розвитку, всебічного аналізу стану розвитку економіки і соціальної сфери глобальних тенденцій соціально-економічного розвитку та стратегічних пріоритетів держави;

- визначення основних напрямів мобілізації й використання бюджетних ресурсів на перспективу і поточний період; при цьому виходять із шляхів досягнення поставлених цілей, передбачених економічною політикою, враховуючи зовнішні і внутрішні чинники, можливості зростання бюджетних ресурсів;

- здійснення практичних дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей [54, с. 53].

В економічній літературі ці завдання деталізуються, модифікуються. Так, наприклад, І. Плужніков виділяє дев'ять завдань бюджетної політики [182, с. 177], С. Булгакова – чотири [439, с. 135] тощо. Однак, абсолютна більшість науковців і практиків стверджують, що завдання бюджетної політики як сукупності заходів держави щодо організації та використання бюджетних відносин для гармонізації соціально-економічного розвитку полягають у реалізації основної мети – забезпечення належного життєвого рівня населення відповідно до соціальних стандартів. Ця мета досягається шляхом оптимізації

розподілу валового внутрішнього продукту між галузями економіки, територіями, соціальними групами.

На бюджетну політику впливає ряд чинників, які в економічній літературі називають внутрішніми і зовнішніми. Так О. Василик [54, с. 54], І. Плужніков [182, с. 177] та інші до зовнішніх чинників відносять залежність держави від економічних взаємовідносин з іншими державами, експортних можливостей самої держави, її інтеграції зі світовими економічними системами. Внутрішніми чинниками вважаються стан розвитку економіки, соціальної сфери, організація грошового обігу, стабільність грошової одиниці, стан розвитку кредитування тощо.

Ю. Пасічник вдало, на нашу думку, акцентував увагу на об'єктивному та суб'єктивному зрізах бюджетної політики [316, с. 250]. Ми підтримуємо таку точку зору і вважаємо, що бюджетна політика має об'єктивне і суб'єктивне начала. Об'єктивне начало полягає у тому, що бюджетна політика функціонує у реальних економічних процесах, обумовлених об'єктивними економічними відносинами. Суб'єкт політики не може без неї обійтися, її уникнути. Тому при формуванні політики суб'єкту належить детально ознайомитися з характером розподільчих процесів, освоїти їхні особливості, розробити віртуальну модель такої політики, яка б базувалася на об'єктивних процесах. Без такої роботи практичні заходи бюджетної політики будуть неефективними або шкідливими.

Суб'єктивне начало бюджетної політики, на нашу думку, полягає у розробці конкретних пріоритетів, напрямів, завдань і засобів реалізації бюджетних відносин на практиці. Ми вважаємо, що об'єктивне та суб'єктивне начала є, з одного боку – важливими взаємозв'язаними складовими єдиної бюджетної політики, а з іншого – самостійними елементами, перший з яких функціонує у базисі, а інший – у надбудові. Ігнорування цими складовими може мати негативні наслідки як для суб'єкта так і для суспільства в цілому.

Загальноприйнятим у фінансовій науці є поділ бюджетної політики залежно від періоду і характеру завдань, що вирішуються на бюджетну стратегію та бюджетну тактику [54, с. 53].

В економічній літературі зустрічаються різні визначення як бюджетної стратегії, так і бюджетної тактики. Так, наприклад, О. Василик під бюджетною стратегією розуміє довготривалий курс бюджетної політики, розрахований на перспективу, що передбачає вирішення глобальних завдань, визначених економічною стратегією [54, с. 53]. Такий курс передбачає прогнозування світових тенденцій розвитку бюджетного механізму, формування концепції створення і використання бюджетних ресурсів, окреслення принципів організації бюджетних відносин. Аналогічні визначення з деякими модифікаціями дають інші економісти.

Отже у цьому трактуванні підкреслюється, що бюджетна стратегія – це перспективний курс бюджетної політики. Вона зумовлює розв’язання крупномасштабних стратегічних завдань. Таким чином, метою бюджетної стратегії є встановлення основних напрямів бюджетної політики та її спрямування на розробку відповідних економічних важелів.

Ми вважаємо, що бюджетна стратегія – це цілісна система дій держави спрямована на реалізацію мети, завдань та пріоритетів довготривалого курсу бюджетної політики, розрахованого на тривалу перспективу, що передбачає вирішення глобальних завдань, визначених економічною стратегією.

При цьому ми притримуємося точки зору Я. Жаліло, що “економічна стратегія – це цілісна система дій суб’єкта, спрямованих на реалізацію мети, завдань та пріоритетів його економічного відтворення з урахуванням комплексу впливів сидогенних та екзогенних чинників, розрахована на тривалий період” [137, с. 22]. Бюджетна стратегія, враховуючи вищезазначене, на нашу думку, повинна бути складовою економічної стратегії і корелювати з політичною, соціальною, гуманітарною, військовою та іншими стратегіями держави.

Метою стратегії має бути забезпечення відповідних цілей держави, незважаючи на втручання з боку зовнішніх сил чи обставин. В іншому випадку стратегія може бути зведена до конкретного плану дій або послідовності їхнього виконання, що не дасть можливості такий документ назвати стратегічним.

Розробка бюджетної стратегії – складний творчий процес. Він повинен включати такі складові, як: можливість бюджетної системи (визначення реалістичності завдань і відповідності наявних ресурсів); врахування та встановлення особливостей внутрішніх і зовнішніх зв'язків між елементами системи (визначення дійсних причинно-наслідкових зв'язків і резервів); визначення наявних загроз здійсненню бюджетної стратегії та об'єктивних її обмежень. Як справедливо зазначає Я. Жаліло, "... стратегічне рішення має виходити з того, що можна зробити з об'єктом стратегії, що здатні зробити суб'єкти стратегії, що вони виявляють бажання та політичну волю зробити і що вони повинні зробити під впливом комплексу зовнішніх чинників" [137, с. 27]. Бюджетна стратегія реалізується шляхом бюджетного прогнозування та бюджетного програмування.

Якщо бюджетна стратегія пов'язана з вирішення перспективних завдань, то бюджетна тактика охоплює переважно поточні питання. О. Василик зазначає: "Бюджетна тактика спрямована на вирішення завдань конкретного етапу розвитку суспільства шляхом своєчасної зміни способів організації бюджетних взаємовідносин, переорієнтації бюджетного механізму, перерозподілу фінансових ресурсів" [54, с. 57]. Подібних підходів дотримуються й інші економісти.

Ми ж під бюджетною тактикою розуміємо форму реалізації бюджетної стратегії, комплекс адаптивних заходів впливу держави на стан функціонування конкретних бюджетних взаємовідносин з метою надання їм параметрів, визначених завданнями бюджетної стратегії. Головною функціональною характеристикою та критеріальною ознакою тактики є саме адаптивність. Межі та орієнтири такої адаптивності задаються стратегією.

Якщо стратегія формується як правило під впливом політичних та ідеологічних засад, то тактика безпосередньо залежить від дій держави і може мати самостійний характер. У такому випадку тактика перетворюється у гальмо бюджетної стратегії або її обмежує, спричиняється до неузгодженості у діях

окремих інститутів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування.

Тактичні дії держави відображаються у бюджетному законодавстві, нормативних актах Кабінету Міністрів України, інших органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, щорічних бюджетах, бюджетних програмах (короткотермінових). Такі нормативні акти й документи конкретизують зміст бюджетної політики та механізм її реалізації. У цілому тактичні дії мають бути гнучкими відповідно до зміни поточних соціально-економічних умов і завдань.

У цілому бюджетна стратегія в діалектичній єдності з бюджетною тактикою складає бюджетну політику держави. Таким чином ми вважаємо, що бюджетна політика держави – це діяльність органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин, засобів бюджетної тактики для їхнього досягнення, а також застосування цих засобів.

На сучасному етапі розвитку суспільства, на нашу думку, дуже складною є проблема оптимізації бюджетної політики. Критерії такої оптимізації полягають у найповнішому досягненні мети найдешевшими засобами.

Характерною ознакою сучасної бюджетної системи є нетривіальна багатомірність, яка полягає в наявності власних інтересів, системи цінностей та цілей у суб'єктів державної влади, державного управління, місцевого самоврядування, платників податків і зборів, розпорядників бюджетних коштів тощо. Тому особливо актуальним завданням бюджетної політики є збалансування інтересів, які пов'язані з формування і використанням бюджетних ресурсів.

Одним із шляхів вирішення таких завдань може бути застосування сучасної еволюційної парадигми та відповідної системної ідеології на основі ідей синергетичної парадигми. Синергетична парадигма пов'язана з уявою про спектр траєкторії еволюційних складних систем, що дає змогу постулювати та перевіряти для кожної конкретної ситуації принцип неоднозначності

майбутнього, можливого існування моментів нестійкості, пов'язаних з вибором шляхів подальшого розвитку. На думку Н. Нижника, І. Черленяка, В. Олуйка за умов вдалої конкретизації синергетичних образів у дієві поняття бюджетної політики синергетика може дати як загальні орієнтири, так і практичні результати проектування моделей прогнозу розвитку складних систем [281, с. 63]. Запропонована названими авторами методика може бути використана для розробки оптимальної моделі бюджетної політики.

У теоретичному й практичному аспектах велике значення має конкретизація видів бюджетної політики. У сучасній економічній літературі з цих питань відсутні єдині погляди.

Так, наприклад, Ю. Пасічник вважає, що до складу бюджетної політики відноситься податкова (фіскальна), митна, інвестиційна, страхова, грошова, пенсійна та кредитна політика [316, с. 255]. На нашу думку таке твердження є спірним, оскільки у даному переліку наведені окремі елементи фінансової та грошово-кредитної політики, які виходять за межі бюджетної. Зокрема, інвестиційна політика може бути віднесена до бюджетної тільки у частині бюджетного інвестування. Із дуже великими обмеженнями до бюджетної можна віднести страхову, пенсійну і кредитну політику, а грошова політика тільки пов'язана з бюджетною, однак до її складу не входять.

О. Василик виділяє три ланки бюджетної політики, причому в основу такого поділу кладе певні дії, зокрема, розроблення концепції, визначення напрямів мобілізації та використання бюджетних ресурсів та здійснення практичних дій, спрямованих на досягнення цілей [54, с. 53]. Такий підхід дає змогу дуже спрощено розкрити багатогранність видів бюджетної політики незалежно від її суб'єктів, об'єктів, цілей, інструментарію тощо.

С. Булгакова вважає, що “елементами бюджетної політики є самостійні політики, що входять до її складу: податкова політика, політика в галузі зборів, неподаткових та обов'язкових платежів; політика регулювання бюджетного дефіциту; бюджетно-фінансові аспекти зовнішньоекономічної діяльності; інвестиційно-бюджетна політика; політика операційних видатків; політика

фінансування невиробничої сфери; політика регулювання міжбюджетних відносин” [439, с. 93]. У цілому наведена класифікація має право на існування, однак виділення бюджетно-фінансових аспектів зовнішньоекономічної діяльності, політика операційних видатків та політика фінансування невиробничої сфери як у редакційному, так й у змістовному відношеннях є дискусійними, хоча з підходами автора можна погодитися.

Вдалою, на нашу думку, є пропозиція Ф. Ярошенка розподілити бюджетну політику на чотири головні складові: політику у сфері державних доходів, державних видатків, державного боргу, бюджетного регулювання та міжбюджетних відносин [114, с. 105]. Однак у редакційному відношенні такий поділ є неприйнятний, оскільки поняття “державні доходи” і “державні видатки” охоплюють значно більшу сферу відносин, ніж бюджетні.

Враховуючи наші підходи до трактування сутності бюджетної політики та напрацювання вітчизняної фінансової науки і практики ми пропонуємо бюджетну політику класифікувати за видами, наведеними на рис. 2.2 і вважаємо доцільним виділити чотири складові:

- політику у сфері доходів бюджетів, яка включає податкову (фіскальну) політику і політику мобілізації неподаткових надходжень;

- політику у сфері видатків бюджетів, яка включає політику кошторисного фінансування, інвестиційно-бюджетну політику (політику бюджетного інвестування), політику бюджетного кредитування (за рахунок видаткової частини бюджетів), політику бюджетного дотування і субсидювання (надання дотацій і субвенцій юридичним особам та субсидій населенню), політику бюджетного резервування;

- політику у сфері бюджетного регулювання і міжбюджетних відносин (політику бюджетного регулювання у процесі збалансування дохідної і видаткової частин бюджетів та міжбюджетних відносин у процесі виконання бюджетів), яка включає політику надання трансфертів і політику отримання трансфертів;

- політику у сфері бюджетного дефіциту і державного боргу, яка включає політику обґрунтування обсягів дефіциту бюджетів, джерел покриття дефіциту, політику управління внутрішнім і зовнішнім державним боргом.

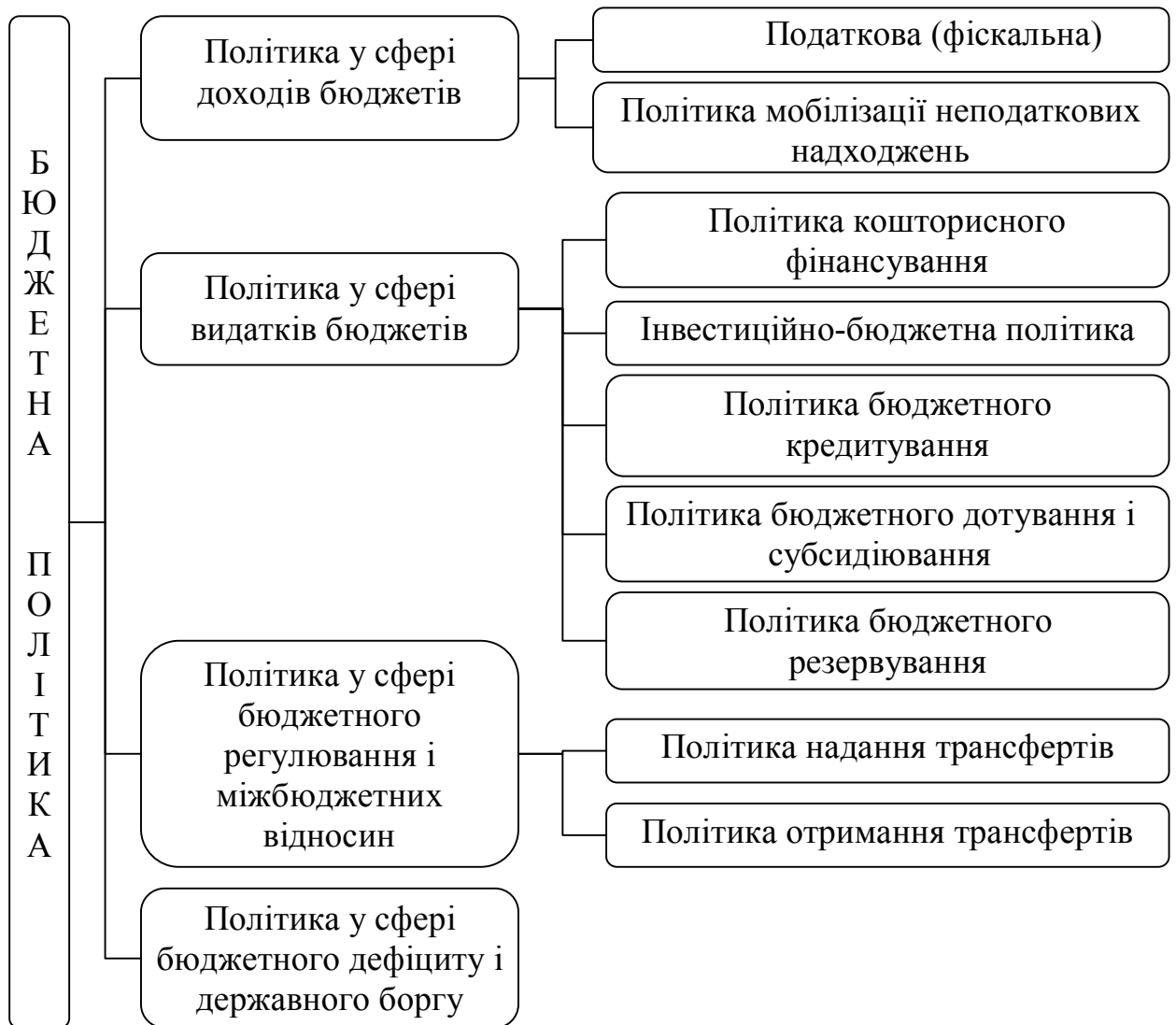

Рис. 2.2. Класифікація видів бюджетної політики*

*Складено автором

Запропонована нами класифікація бюджетної політики дасть змогу структурувати заходи і найважливіші напрями цієї політики, оптимізувати її складові відповідно до принципів організації, мети, завдань, суб'єктів та об'єктів з урахуванням ефективності проведення та отримання очікуваних кінцевих результатів.

Формування бюджетної політики є дуже складним процесом, оскільки її роль у суспільстві є специфічною, суперечливою, багатоаспектною і залежить від об'єктивних та суб'єктивних чинників, зокрема, рівня соціально-економічного розвитку, обраної моделі економічної системи тощо. Найважливішою проблемою бюджетної політики є поєднання суперечливих, але взаємозв'язаних між собою функцій бюджетного регулювання в умовах обмеження бюджетних ресурсів та наявності специфічних інтересів різних соціальних груп населення. Вирішення проблем можливе за умов чіткого формулювання мети і завдань, домінантів і пріоритетів, і, головне, принципів бюджетної політики.

В сучасній економічній літературі відсутні єдині підходи до трактування принципів розробки бюджетної політики, дані питання розглядаються поверхово, внаслідок чого не забезпечується єдності теорії і практики у такій важливій сфері функціонування суспільства.

Так, наприклад, Ю. Пасічник вважає, що "... принципи є похідними від принципів бюджетної системи" [316, с. 253]. На нашу думку таке твердження є дискусійним. З одного боку, бюджетна політика реалізується за допомогою бюджетної системи. Тому без сумніву між цими поняттями є тісний взаємозв'язок. Однак за змістом і призначенням ототожнювати бюджетну політику і бюджетну систему некоректно. У зв'язку з цим принципи побудови бюджетної політики та бюджетної системи будуть відрізнятися.

Подібні підходи до формування принципів бюджетної політики використовує І. Плужніков. Зважаючи на основну мету бюджетної політики – зростання добробуту населення, він стверджує, що бюджетна політика базується на п'ятнадцяти принципах. Перші чотири принципи пов'язані з: створенням сприятливих фінансових умов для пріоритетного розвитку галузей виробництва, які забезпечують зростання та підвищення життєвого рівня населення; підтриманням та стимулюванням діяльності підприємницьких структур господарювання різних форм власності з метою запобігання їхній збитковості та збільшення обсягів власних фінансових ресурсів, а також

створення додаткових робочих місць; пошуком і постійним удосконаленням форм та методів мобілізації і використання фінансових ресурсів держави задля забезпечення відповідно до європейського рівня соціальних гарантій; необхідністю забезпечення за допомогою методів та засобів бюджетного механізму раціонального використання природних ресурсів [182, с. 178]. Решта одинадцять принципів бюджетної політики І. Плужніков ототожнює з принципами побудови бюджетної системи, визначеними Бюджетним кодексом України [182, с. 179-181].

На нашу думку перераховані перші чотири принципи можна було б віднести до завдань бюджетної політики. Послідуючі принципи І. Плужнікова пояснюють вихідні положення, які взяті за основу при побудові бюджетної системи України, хоч деякі з них і мають відношення до бюджетної політики.

Дещо відмінний від попередніх економістів підхід до формулювання принципів бюджетної політики використовує С. Булгакова. Зокрема, вона відносить до таких принципів наступні: реалістичність; відповідальність держави за безумовне виконання взятих на себе зобов'язань; перетворення бюджету в дійовий інструмент політики фінансового оздоровлення економіки; перенесення акценту на збільшення доходів, але не за рахунок зростання податкового тягара, а за рахунок більш рішучого здійснення заходів по легалізації підприємницької ініціативи; деталізація цілей бюджетної політики [439, с. 134-135].

В іншому місці С. Булгакова основні методологічні принципи проведення бюджетної політики ототожнює з управлінням бюджетними коштами, виділяючи при цьому такі принципи: залежність від кінцевої мети; макроекономічна збалансованість галузей та територій; відповідність інтересам усіх членів суспільства; використання економічних законів; врахування внутрішніх і зовнішніх економічних умов на підставі реальних можливостей [439, с. 104].

У цілому, об'єднавши перераховані дві групи принципів можна допустити, що у своїй сукупності частина з них можуть вважатися принципами бюджетної політики, а інша частина – завданнями та цілями цієї політики.

Формулюючи принципи, розробка яких є важливою складовою формування бюджетної політики, ми виходимо з того, що під принципами слід розуміти “... основні, вихідні положення теорії, основні правила діяльності; встановлені, загальноприйняті, поширені правила господарських дій і властивостей економічних процесів” [128, с. 76]. Таким чином, принципами бюджетної політики вважаємо такі основні засади, ідеї, положення, які є орієнтирами, вимогами її проведення, відображають сутність державного бюджету. На нашу думку, принципам має бути властива універсальність та абстрактність відображення закономірностей розвитку бюджетних відносин. Ці принципи виступають синтезуючими засадами, об'єднуючими зв'язками, ідеологічною базою виникнення, становлення, функціонування та перспектив розвитку бюджетної системи у тісному взаємозв'язку з усіма складовими соціально-економічної системи суспільства. Важливість правильного підбору і використання таких принципів обумовлена тим, що за їхньою допомогою визначаються основи функціонування бюджетних відносин, норми бюджетного права, елементи бюджетного механізму, вони є критеріями оцінки найважливіших рішень держави, дій юридичних і фізичних осіб, формулюють фінансове мислення та фінансову культуру, цементують бюджетну систему країни.

Зважаючи на таке велике значення принципів бюджетної політики, ми пропонуємо їх поділити на загальні та спеціальні. До загальних принципів можна віднести такі, які відображають рівень використання у політиці системи цінностей, властивих суспільству у цілому (домінування загальнолюдських цінностей над інтересами класів, націй, суспільних груп, окремих територій тощо; єдності особистих та суспільних інтересів; гуманізму; рівності юридичних і фізичних осіб перед законом; демократизму; законності; взаємної відповідальності держави, юридичних і фізичних осіб).

На відміну від загальних, спеціальні принципи бюджетної політики, на нашу думку: конкретизують перші; у концентрованому вигляді визначають основні параметри бюджетної політики; конкретизуються у законах, інших нормативно-правових актах, кодексах, свідомості фахівців і суспільства у цілому; є критеріями оцінки результатів політики, рівня професійної культури фахівців, основою їхнього професійного мислення; забезпечують результативний, ціннісно-орієнтаційний, інформаційний, психологічний вплив на соціально-економічні процеси, що відбуваються у суспільстві. До спеціальних ми відносимо наступні принципи: єдності теорії і практики у формулюванні засад та реалізації бюджетної політики; взаємозв'язку; об'єктивності; конкретності; розвитку; ефективності; закономірності; соціальної справедливості і неупередженості; вертикальної і горизонтальної справедливості; зіставності і порівняльності; історизму; матеріалізму; коеволюції; Оккама; стабільності; директивності, обов'язковості; безперервності; повноти; реальності; плановірності і пропорційності; наукової обґрунтованості; інтуїтивності і передбачуваності; демократії; компетентності; гнучкості; системності; пріоритетності; економії; матеріальної зацікавленості; матеріальної відповідальності; гласності, публічності і прозорості; бюджетного контролю; морально-етичні.

Зміст перерахованих принципів у формування бюджетної політики, розглянутий нами у наукових публікаціях [98; 100].

Як загальні, так й спеціальні принципи бюджетної політики мають використовуватися відповідними суб'єктами при розробці законів, нормативних актів Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування з питань цієї політики, зокрема, функціонування бюджетної системи, бюджетного процесу, бюджетного нормування, бюджетного планування, бюджетного прогнозування, бюджетного програмування, оподаткування, бюджетного фінансування, бюджетного контролю, бюджетної звітності, бюджетного регулювання тощо. При цьому кожен напрям бюджетної політики повинен враховувати, з одного

боку – загальні і спеціальні принципи бюджетної політики, а з іншого – базуватись на специфічних (доповнюючих) принципах, які підкреслюють особливі ознаки і виділяють цей напрям із усієї сукупності бюджетної політики у цілому. Позитивним можна вважати той факт, що в окремих законодавчих та нормативних документах виділяються такі принципи, хоча їхній перелік є дискусійним. Серед зазначених актів – Бюджетний кодекс України, Закон України “Про систему оподаткування” та інші. Однак у більшості базових документів принципи відсутні, внаслідок чого як з теоретичної, так і з методологічної та практичної точок зору ці документи є неякісними, причому спричиняються до виникнення більшої кількості проблем, ніж позитивного вирішення питань.

При формуванні бюджетної політики важливою складовою цього процесу є визначення та спрямування її домінант. В економічній літературі ці домінанти визначають залежно від авторських підходів.

Так, наприклад Ю. Пасічник формулює п’ять векторів домінант бюджетної політики, які стосуються орієнтованості на елементи суспільної системи, середовище, функціональне призначення, засоби реалізації, використання ресурсів бюджетної системи, вплив на елементи суспільної системи, ієрархічні рівні [316, с. 266]. При цьому він формулює алгоритм визначення пріоритетів бюджетної політики [316, с. 271] та напрями впливу домінант бюджетної політики на елементи суспільної системи [316, с. 272]. Такий підхід є цікавим, оскільки розкриває методологічні засади формування та спрямування домінант бюджетної політики.

Розглядаючи значення бюджетної політики, В. Геєць констатує, що “... податково-бюджетна політика має бути націлена на зміцнення внутрішнього економічного простору шляхом активізації внутрішніх факторів економічного зростання. Зусилля держави слід спрямовувати на забезпечення економічної та політичної стабільності, створення умов для легалізації неформального сектора економіки, сприяння збільшенню внутрішніх інвестицій, посилення конкуренції, зростання платоспроможного попиту,

підвищення ефективності базових функцій держави” [420, с. 261]. Таким чином, найважливішою домінантою бюджетної політики В. Геєць вважає зміцнення внутрішнього економічного простору. Позитивним є те, що автор пропозиції розкриває шляхи реалізації відповідних пріоритетів політики.

Конструктивними можна вважати підходи С. Булгакової до домінант бюджетної політики держави. Аналізуючи основні засади бюджетної політики С. Булгакова зазначає, що “... суть проблеми побудови ефективної бюджетної політики полягає в її науковому обґрунтуванні і в тому наскільки вона базується на фундаментальних теоретичних засадах, виходячи з певної соціально-економічної політики держави. При плануванні бюджетної політики держава має виходити із необхідності забезпечення фінансової та соціальної стабільності, враховуючи усю сукупність національних, історичних, політичних, соціально-економічних чи інших особливостей розвитку держави” [439, с. 92].

С. Булгакова вважає, що основою бюджетної політики є фінансова доктрина. Вона стверджує, що “... фінансово-економічна доктрина є домінантою, вихідним критерієм і головним вектором бюджетної політики. Звідси випливає, що розробка і формування економічної доктрини держави та її стрижня – бюджетної доктрини – є першочерговим завданням” [439, с. 99]. Підтримуючи у цілому позицію С. Булгакової ми вважаємо, що бюджетна доктрина якраз виражається, формулюється та реалізується за допомогою бюджетної політики.

Бюджетна політика тісно зв’язана з функціонуванням та розвитком держави. З одного боку, держава є організатором і координатором бюджетних відносин, а з іншого – активним їх учасником. Зважаючи на це, суттєвою передумовою оптимізації моделі бюджетної політики є всебічне врахування чинників, які впливають на зміст такої політики.

Сучасні реалії свідчать про те, що деякі чинники Українською державою враховуються не у повному обсязі, внаслідок чого бюджетна політика піддається гострій критиці. Звичайно, при формуванні та реалізації бюджетної

політики дуже важко врахувати всі її можливі негативні фактори, оскільки саме у цій політиці переплітаються інтереси різних соціальних груп населення, які дуже часто бувають суперечливими або антагоністичними.

Тому дуже важливим є завдання суб'єктів бюджетних відносин оптимально врахувати при розробці напрямів бюджетної політики ці інтереси, обрати пріоритети, визначити їхнє місце у черговості проведення, у повному обсязі врахувати можливі відхилення, небажані обставини, які можуть негативно відобразитися на ефективності та якості реалізації бюджетної політики.

Оцінюючи значення бюджетної політики, В. Геєць та Б. Кваснюк наголошують на тому, що “критерієм ефективності фінансової влади є, передусім, відповідність фінансів завданням економічного зростання, умовам розвитку реального сектора економіки та надання послуг... Частка бюджету за сучасних поглядів є інструментом ефективної держави, коли використання бюджетних ресурсів забезпечує збалансованість економіки та фінансову стійкість народного господарства” [37, с. 17]. Виходячи з цього, зазначені автори вважають, що бюджетна політика має бути детермінована загальноекономічними закономірностями, а бюджет у структурі економічного зростання має формувати стратегічні парадигми розвитку української економіки, а не бути лише пасивною реакцією на спонтанні ринкові зміни. Такі підходи дали змогу В. Геєцю та Б. Кваснюку сформулювати кількісні та якісні критерії ефективності політики, до яких вони віднесли: приріст доходів зведеного бюджету; приріст видатків зведеного бюджету; приріст видатків на соціальну сферу зведеного бюджету; дефіцит державного бюджету (у % до ВВП); обсяг перерозподілу ВВП через зведений бюджет (у % до ВВП); рівень державного боргу (прямого і гарантованого у % до ВВП); частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті; обсяг капітальних видатків бюджету [37, с. 28-29]. У цілому, підтримуючи такі пропозиції ми вважаємо, що наведений перелік кількісних і якісних критеріїв є далеко не повним і його доцільно доповнити додатковими критеріями, які вже закладені у постановці даного питання.

Цікавим, на нашу думку, є погляд Ю. Пасічника, який пропонує ефективність бюджетної політики визначати досягнутим результатом, а як основним критерієм - рівень добробуту населення [316, с. 254]. Опираючись на Бюджетний кодекс України, до складових бюджетної політики він відносить 7 макроекономічних показників або індикаторів: обсяг доходів і витрат, граничний розмір дефіциту (профіциту) Державного бюджету України, частку прогнозованого річного обсягу ВВП, що перерозподіляється через зведений бюджет, граничний обсяг державного боргу та його структуру, питому вагу міжбюджетних трансфертів у видатках Державного бюджету України, коефіцієнт вирівнювання для місцевих бюджетів, питому вагу капітальних вкладень у видатках Державного бюджету України [316, с. 257].

Погоджуючись з такими підходами, виділені Ю. Пасічником показники ми вважаємо не повними, та й він сам робить висновок, що у "... загальному вигляді ефективність бюджетної політики необхідно визначати як інтегральні напрями її функціонування" [316, с. 258].

Більшість вітчизняних економістів, зокрема, О. Барановський, С. Булгакова, А. Крисоватий, П. Петренко, В. Симоненко та інші, а також російські вчені такі поняття як "ефективність" і "бюджетна політика" розглядають у двох ракурсах – з точки зору впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток та ефективності бюджетної політики як такої, що є, на нашу думку, обґрунтованим. Серед найважливіших напрямів бюджетної політики, за якими можна оцінювати її ефективність, вони виділяють: збирання бюджетних доходів, виконання бюджетних зобов'язань, управління бюджетним дефіцитом і державним боргом [439, с. 100; 373, с. 144; 228, с. 112-113]. На нашу думку за результатами діяльності органів державної влади протягом конкретного звітного періоду на основі цих показників можна дати кількісну оцінку ефективності бюджетної політики. Одночасно ми підтримуємо думку про те, що "... виходячи зі значущості впливу державних фінансів на економічний розвиток, критерієм ефективності бюджетної політики

може слугувати позитивна динаміка макроекономічних показників” [373, с. 144].

Як відомо, об’єктивну оцінку будь-якому явищу можна дати виключно за умови використання загально визнаних критеріїв та показників. Більшість вітчизняних економістів у різній інтерпретації пропонують застосовувати наступні критерії ефективності бюджетної політики: рівень збирання бюджетних доходів загалом і податків зокрема; рівень виконання бюджетних зобов’язань; величина бюджетного дефіциту, його параметри та швидкість зростання державного боргу; обсяги фінансових ресурсів, які відволікаються на обслуговування державного боргу; рівень монетизації бюджетного дефіциту; величина валютних резервів, які використовуються для фінансування бюджетного дефіциту; динаміка ВВП; рівень безробіття; ступінь виконання нормативно – правових актів про бюджет; масштаби емісії урядом грошових сурогатів різних видів; величина бюджетної заборгованості внаслідок наявної несплати податкових зобов’язань; величина простроченої заборгованості з оплати праці через відсутність бюджетного фінансування; величина простроченої заборгованості з оплати державного замовлення; величина простроченої заборгованості бюджетних установ через їх недофінансування; рівень виконання законодавчих і прирівняних до них актів про бюджет [439, с. 101; 373, с. 146; 228, с. 113].

У цілому перераховані критерії можна використовувати для оцінки ефективності проведення бюджетної політики, зокрема, на стадії виконання бюджету або після завершення бюджетного року. Однак на стадіях планування, програмування чи прогнозування для оцінки ефективності ці показники неприйнятні. У даному випадку повинна використовуватись інша сукупність показників та специфічна методика, яка б відповідала потребам оптимізації підходів у процесі вибору напрямів бюджетної стратегії.

С. Булгакова пропонує вважати критеріями стратегічної ефективності бюджетної політики динаміку основних макроекономічних показників у зіставленні з наміченими структурними пріоритетами, зокрема, динаміку ВВП

та обсягів виробництва, рівень інфляції, динаміку валютного курсу, рівень зайнятості та реальних доходів [439, с. 101]. У цілому, погоджуючись з такими пропозиціями, ми вважаємо використання цих п'яти показників недостатніми для вибору оптимальних варіантів. Така кількість має бути розширена у кілька разів, деталізована за стратегічними прогнозами і програмами залежно від пріоритетів.

Формулюючи власні підходи до розробки шляхів підвищення ефективності бюджетної політики ми виходимо із змісту поняття ефективності. Беручи за основу визначення авторів економічної енциклопедії та економічного енциклопедичного словника, під ефективністю ми розуміємо здатність створювати ефект, результативність процесу, проекту тощо, яка визначається відношенням ефекту (результату) до витрат, що забезпечили цей результат [126, с. 508; 129, с. 217]. Ефективність бюджетної політики має речовий зміст і суспільну форму. У цілому речовий зміст виражається досягненням найвищих результатів за найменших витрат. Суспільна форма цієї політики полягає у зменшенні конфлікту, антагонізму і гострих форм суперечностей між різними соціальними групами у суспільстві.

Враховуючи вищезазначене, під ефективністю бюджетної політики ми розуміємо здатність створювати соціально-економічний ефект у результаті діяльності органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин для їхнього досягнення, застосування цих засобів, а також результативність процесів формування доходів, використання коштів бюджетів, бюджетного регулювання і міжбюджетних відносин, управління державним боргом з використанням спеціальних критеріїв та показників.

Ефективність бюджетної політики доцільно зіставляти з соціально-економічною оптимальністю, яка передбачає проведення такої макроекономічної політики (за допомогою оподаткування, фінансування, у т. ч. соціальних витрат, грошово-кредитної політики тощо), яка б, з одного боку – не

гальмувала стимулів до праці, підприємницької діяльності тощо, а з іншого – не породжувала б бажання існувати лише за рахунок соціальних витрат. Кінцевою метою бюджетної політики, як і соціально-економічної політики у цілому, є задоволення сукупних потреб суспільства, потреб всіх соціальних верств населення, трудових колективів та окремих індивідів. Відповідно за умови ефективної бюджетної політики розподільчі процеси у суспільстві повинні бути організовані оптимально, тобто щоб у результаті розподілу і перерозподілу ВВП за допомогою бюджету були задоволені усі учасники розподільчих відносин (держава, юридичні особи і населення).

Бюджетна політика може вважатися ефективною за умов достатньої ефективності всіх її складових, зокрема:

- ефективної політики у сфері доходів бюджетів, включаючи податкову політику і політику мобілізації неподаткових надходжень;

- ефективної політики у сфері видатків бюджетів (політики кошторисного фінансування, бюджетного інвестування, бюджетного кредитування, бюджетного субсидіювання та бюджетного резервування);

- ефективної політики у сфері бюджетного регулювання і міжбюджетних відносин;

- ефективної політики у сфері бюджетного дефіциту і державного боргу.

Залежно від стадії бюджетного процесу пропонуємо виділити такі види ефективності бюджетної політики:

1. Наступна ефективність. Показники цієї ефективності розраховуються на основі звітних даних про виконання бюджетів та інформації про підсумки соціально-економічного розвитку за звітній період і дають змогу оцінити фактичні результати бюджетної політики. Отримані дані можна використовувати для прийняття управлінських рішень, розробки заходів, планів та програм на наступний період.

2. Поточна ефективність. Показники цієї ефективності розраховуються на основі оперативних даних про наповнення дохідної, використання коштів видаткової частини бюджетів, міжбюджетних відносин, стану державного

боргу та оперативних даних про виконання соціально-економічних прогнозів, показників. Отримані результати мають оперативне значення і можуть використовуватися для прийняття оперативних управлінських рішень, спрямовуватися на усунення недоліків, “вузьких місць”, внесення коректив до конкретних дій, оперативних планів.

3. Очікувана ефективність. Розрахункові показники цієї ефективності пропонуємо визначати на основі очікуваних даних про виконання бюджетів і показників соціально-економічного розвитку за поточний рік (вони включають звітні дані на останню звітну дату з додаванням очікуваних показників до кінця року). Отримані результати можна використати при складанні проектів бюджетів, річних програм та визначення орієнтирів соціально-економічного розвитку на плановий рік.

4. Планова ефективність. Показники цієї ефективності розраховуються на основі показників бюджетів та соціально-економічного розвитку на плановий рік. Вона повинна відповідати основним напрямам бюджетної політики на наступний рік і бути спрямована на їхнє виконання.

5. Стратегічна ефективність. Показники цієї ефективності можуть розраховуватися на основі показників стратегічного розвитку (макроекономічних показників) і використовуватися у процесі оптимального вибору варіантів бюджетних прогнозів і стратегічних бюджетних програм. Методологічні засади саме цієї політики в Україні не розроблені, що у цілому негативно відображається на соціально-економічних процесах, виборі економічного курсу та його реалізації.

Вибір критеріїв різних аспектів ефективності бюджетної політики залежить від її мети і завдань. Стосовно наповнення дохідної частини бюджетів ці критерії повинні включати різні ділянки роботи, пов'язані з мобілізацією податкових і неподаткових надходжень, а також з впливом податків на стан економіки, соціальної сфери та рівень добробуту населення.

Стосовно видатків державного бюджету можуть використовуватися різні оціночні критерії. Так, наприклад, О. Барановський, П. Петренко, В. Симоненко

пропонують виділяти сім аспектів ефективності видатків (цільовий, правовий, екологічний, науково-технічний, комерційний, виробничий, ринковий) і застосовувати до них відповідні оціночні критерії [373, с. 147]. Розглядаючи ефективність використання бюджетних коштів, доцільно враховувати рівень наближення витрат до визначеної мети, застосовуючи систему кількісних і якісних показників.

Наявність проблем і недоліків у бюджетній політиці держави, пов'язаних з об'єктивними та суб'єктивними чинниками, обумовлюють необхідність пошуку шляхів удосконалення організації, розвитку та оптимізації цієї політики.

До першочергових завдань, пов'язаних з формуванням бюджетної стратегії, на нашу думку, можна віднести:

- розробку стратегічної моделі майбутнього суспільства, визначення його мети на перспективу (25-50 років) та формулювання стратегічних завдань, розрахунок відповідних прогностичних показників, реалізацію яких можна було б забезпечити за допомогою бюджетної системи;

- формування оптимальної схеми розподілу валового внутрішнього продукту за допомогою бюджетних відносин відповідно до стратегічної моделі майбутнього суспільства та розробку бюджетної доктрини країни у вигляді законодавчого акта перспективного спрямування. В основу бюджетної доктрини України пропонуємо закласти прогноз – протягом 25 років рівень ВВП на душу населення збільшити у 10 разів, що вимагатиме щорічні темпи економічного росту 7-10%;

- складання конкретних довготривалих загальнодержавних програм економічного і соціального розвитку, для реалізації яких необхідна концентрація бюджетних ресурсів, а також визначення критеріїв оцінки ефективності цих програм;

- бюджетну реструктуризацію та трансформацію бюджетних ресурсів у дієвий чинник ефективного соціально орієнтованого економічного зростання,

переорієнтацію всіх складових бюджетного механізму, перетворення цього механізму в ефективний інструмент стратегії соціально-економічного розвитку;

- створення сприятливих умов для розвитку внутрішнього ринку та реального сектору економіки, сприяння формуванню і нарощенню національного капіталу, суттєву активізацію ролі держави в інвестиційному процесі, формування бюджету розвитку і створення державного банку розвитку як специфічних інституційних одиниць;

- оптимізацію пропорцій між індивідуальним та суспільним споживанням, гармонізацію співвідношення політики доходів і зайнятості. Правильно, на нашу думку, стверджують В. Опарін та В. Федосов, що, "... з одного боку, забезпечити потрібний рівень економічного зростання можна тільки на основі реальних стимулів, якими насамперед є доходи юридичних і фізичних осіб, а з іншого, саме підвищення рівня добробуту народу, що досягається через зростання доходів, є метою соціального розвитку" [426, с. 121];

- концентрацію зусиль держави та бюджетних ресурсів на розвитку і примноженні людського капіталу (розробку та реалізацію стратегії модернізації всієї системи освіти, охорони здоров'я, наближення їхньої якості до стандартів ЄС, перебудову системи соціального захисту населення, суттєве підвищення добробуту населення, істотне зростання соціальних інвестицій);

- перегляд та кардинальне поліпшення фінансування науки (теоретичної і прикладної), розробку вітчизняної стратегічної моделі функціонування наукових установ, проходження наукових досліджень з моменту висування наукових гіпотез до впровадження результатів наукових досліджень у практику;

- перехід до довготермінового та середньотермінового бюджетного планування, програмування і прогнозування, розробку їхніх науково обґрунтованих методологічних засад;

- формування оптимальної структури господарств усіх регіонів, яка б гарантувала їх комплексний розвиток, запровадження високоефективної

системи фінансового вирівнювання територій, гарантованих державою соціальних стандартів;

- розробку та прийняття законів та інших нормативних актів, які б відображали стратегічні цілі держави. До таких документів ми відносимо Соціальний кодекс, оновлений Бюджетний кодекс, Податковий кодекс України та інші.

Удосконалення та розвиток бюджетної тактики в Україні, на нашу думку, можна забезпечити за рахунок наступних заходів:

- реформування системи бюджетного планування, поточного бюджетного програмування і бюджетного нормування відповідно до наукових принципів та завдань, які стоять перед суспільством на конкретному історичному етапі його розвитку;

- розробки дієвої системи оцінки бюджетних ризиків та бюджетних зобов'язань;

- упорядкування законодавчих і нормативних актів, які регулюють бюджетні відносини та забезпечення логічного взаємозв'язку між окремими положеннями цих документів, уніфікації, консолідації та спрощення нормативно-правової бази;

- розробки та реалізації ефективних тактичних заходів, спрямованих на поглиблення інституційних перетворень, структурної перебудови економіки, зміцнення економічної могутності держави;

- перегляду методики справляння до бюджетів усіх рівнів окремих видів доходів;

- розробки та реалізації тактичних механізмів державного довготермінового та короткотермінового кредитування за рахунок бюджетних коштів;

- застосування різноманітних інвестиційних інструментів приватизації, сприяння розвитку фінансового лізингу, використання державних стимулів розвитку малого і середнього бізнесу;

- заохочення з боку держави розвитку наукомістких виробництв та галузей;
- конкретизації ролі, повноважень, обов'язків всіх учасників бюджетного процесу, усунення дублювань і суперечностей;
- оптимізації та стабілізації кількості головних розпорядників бюджетних коштів Державного бюджету України;
- формування дієвої системи оцінки ефективності використання бюджетних коштів як з боку держави, органів місцевого самоврядування, так і з боку розпорядників бюджетних коштів, чіткого встановлення єдиних критеріїв оцінки ефективності бюджетних видатків, механізму і методики оцінки ефективності використання бюджетних коштів;
- досягнення повної прозорості при формуванні та виконанні бюджетів усіх рівнів;
- перегляду та вдосконалення механізму організації міжбюджетних відносин, зокрема, зміцнення власної дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок децентралізації бюджетних ресурсів держави, суттєвого удосконалення системи фінансового вирівнювання територій тощо;
- удосконалення інформаційного забезпечення бюджетної політики, зокрема, запровадження досконалої бюджетної статистики, яка б унеможливила отримання викривленої інформації про стан виконання бюджетів;
- реформування системи бюджетного контролю відповідно до міжнародних вимог, принципів та стандартів.

2.2. Сучасні реалії і суперечності формування нормативно-правової бази бюджетної політики

Функціонування економіки України та її бюджетної системи за роки незалежності дають підстави стверджувати, що економічна політика в цілому,

та бюджетна, зокрема, не були спрямовані в належне русло і у достатній мірі не сприяли розвитку соціально-економічної системи у ринкових умовах, Прийняті законодавчі акти та заходи організаційного характеру дещо сповільнили кризові явища, які мали місце у 1991-1998 рр., але до радикальних змін не призвели. Одними із причин такого становища вважаємо, що, з одного боку, перехід економіки від планових принципів функціонування до ринкових мав базуватися на новій соціально-економічній доктрині, яка могла б бути покладена в основу всієї економічної політики держави. Цього зроблено не було. Зрозуміло, що формування економічної системи ринкового типу виключно на базі планової економіки є неефективним, оскільки функціонування економічного механізму у цих системах суттєво відрізняється. Законодавча база була розроблена з урахуванням вимог ринку без зміни змісту економічних відносин. Накладання двох несумісних елементів таким чином, звичайно, призвело до негативних наслідків.

З іншого боку, ряд економістів вдалися до глибокого вивчення досвіду законотворення у розвинутих країнах світу і перенесення цієї практики в Україну. Ми вважаємо недоцільним копіювання законодавства інших розвинутих країн та їх автоматичне перенесення в Україну, так як наша держава знаходиться в інших умовах, що вимагає розробки власної економічної системи ринкового типу, власної законодавчої бази, специфічних для України, які б базувалися на власній основі.

Сучасне законодавче та нормативне забезпечення бюджетної політики, як і в цілому економічної політики України, знаходиться на стадії формування. Якість цього законодавства є незадовільною. Законодавча база окремих напрямів діяльності відсутня. Одні і ті ж питання дублюються у цілому ряді законодавчих документів, причому трактування їхнього змісту різне, а іноді і суперечливе. Підзаконні акти у багатьох випадках спотворюють положення окремих законів. Значна кількість правових актів України прийнята без врахування об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства, теоретичного обґрунтування.

За останні роки процес розробки законодавчого та нормативного забезпечення бюджетної політики дещо активізувався. У 2001 р. прийнятий Бюджетний, а після нього й Митний кодекси України, розроблені проекти Податкового, Соціального кодексів, зроблені спроби розширити бюджетні права органів місцевого самоврядування, реформувати міжбюджетні відносини. Однак процес прийняття цих документів проходить дуже складно, самі документи як з концептуальної точки зору, так і за змістом є спірними та недосконалими, їхнє прийняття навряд чи сприятиме суттєвим зрушенням у функціонуванні бюджетної системи. В економічній літературі теж відсутній єдиний підхід до формування бюджетного законодавства, абсолютна більшість пропозицій є діаметрально протилежними, що свідчить про невизначеність суспільства в цілому при формуванні бюджетної політики і механізму її реалізації.

Вітчизняне законодавство, яке стосується бюджетної політики, доцільно формувати з врахуванням таких умов:

- наукове обґрунтування, що базується на всебічному використанні об'єктивних економічних законів та закономірностей розвитку суспільства;
- врахування особливостей сучасного стану соціально-економічного розвитку країни, історичного досвіду, природнокліматичних, географічних, екологічних, демографічних умов, національних традицій, менталітету народу, умов внутрішньої та міжнародної обстановки тощо;
- вивчення і використання попереднього досвіду господарського і фінансового будівництва національної економіки;
- врахування власних помилок і помилок інших держав при формуванні окремих напрямів економічної політики;
- використання системного і комплексного підходів при формуванні всіх напрямів реалізації засад економічної політики та розробці законодавства тощо.

Основою бюджетного законодавства України є її Конституція. Вона визначає найбільш загальні концептуальні підходи до формування бюджетної політики, побудови бюджетної системи України, організації бюджетного

механізму та характеристики його основних елементів і важелів. Її положення врегульовують організаційне забезпечення бюджетної політики на різних рівнях державної влади, управління та місцевого самоврядування [214]. На базі Конституції розробляються інші закони України, тому її значення як Основного Закону дуже велике. Однак останнім часом в окремих випадках проявляється ігнорування положень Конституції, прийняття окремих законодавчих актів не завжди узгоджується з Основним Законом, що негативно відображається на законодавчому процесі та якості окремих законів.

Одним із важливих конституційних документів вважаються щорічні послання Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище держави, яке є предметом заслуховування Верховною Радою України. У цих посланнях відображаються загальні напрями внутрішньої та зовнішньої політики, визначаються найважливіші проблеми макроекономічного розвитку країни, які охоплюють фінансову (а у її складі бюджету), економічну, соціальну, зовнішньоекономічну, політичну та інші сфери життєдіяльності держави, що мають пряме відношення до формування бюджетної політики. Тому, на думку Л. Бабич, І. Плужнікова "... щорічні послання Президента України до Верховної Ради України слід розглядати як концептуальну основу формування бюджетної політики держави на відповідний період" [182, с. 66].

У цілому питання бюджетної політики, що розглядаються у посланнях Президента України, спрямовані на вирішення наступних найважливіших проблем: забезпечення стабілізації гривні; збереження політики збалансованого бюджету; зниження податкового тягаря; створення ефективного антимонопольного конкурентного середовища; детінізація української економіки; забезпечення соціальних гарантій та підвищення рівня соціального захисту населення; боротьба з корупцією у податковій та бюджетній сфері тощо.

Крім Конституції, як Основного Закону України, нормативно-правові акти, що регулюють засади бюджетної політики та механізму її реалізації, можна поділити за різними ознаками на ряд груп.

Так, за часовою ознакою (термін дії) ці документи діляться на три групи:

- постійні (час дії яких не визначається);
- умовно-постійні (час дії яких обмежується терміном більше 1 року);
- поточні (час дії яких обмежується 1 роком).

Залежно від органів, що прийняли, та сфери застосування нормативно-правові акти у сфері бюджетної політики можна поділити на вісім груп:

1. Закони та кодекси України;
2. Щорічні послання Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище держави.
3. Постанови Верховної Ради України;
4. Укази Президента України;
5. Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України;
6. Нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади;
7. Рішення органів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування;
8. Чинні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України.

Серед законів України постійної дії, які забезпечують формування і реалізацію бюджетної політики залежно від об'єктів функціонування, на нашу думку, можна виділити три групи:

I група – закони, що регламентують порядок формування стратегічних напрямів і тактичних підходів до їхньої реалізації, бюджетні права та стосунки органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування;

II група – кодекси, що забезпечують стратегічні підходи до окремих напрямів бюджетної політики та механізм їхньої реалізації;

III група – інші закони, які регулюють бюджетні відносини та механізм їхньої реалізації.

До першої групи ми відносимо такі закони України як “Про Рахункову Палату Верховної Ради України”, “Про Кабінет Міністрів України”, “Про місцеве самоврядування в Україні”, “Про місцеві державні адміністрації”, “Про

державну податкову службу в Україні”, “Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні” та інші.

Закони “Про Рахункову палату Верховної Ради України” [177] та “Про Кабінет Міністрів України” [173] визначають завдання, функції, права та обов’язки цих органів, включаючи їхні бюджетні права. Діяльність Рахункової палати пов’язується із здійсненням від імені Верховної Ради України контролю за використанням коштів Державного бюджету України. Діяльність Кабінету Міністрів України пов’язується з проведенням фінансової політики: забезпеченням складання та виконання Державного бюджету України, поданням до Верховної Ради України звіту про виконання Державного бюджету.

Законом України “Про місцеві державні адміністрації” [175], прийнятим 9 квітня 1999 року, визначені організація, повноваження та порядок діяльності обласних, районних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. У системі органів виконавчої влади кожна місцева державна адміністрація є місцевим органом державної виконавчої влади. Центральне місце у цьому законі відведено повноваженням місцевих державних адміністрацій, включаючи повноваження у галузях соціально-економічного розвитку, бюджету та фінансів, управління майном, приватизації, підприємництва та інших галузях, де поряд з організаційними питаннями значна увага звертається на питання регіональної бюджетної політики, фінансового забезпечення та використання окремих елементів бюджетного механізму.

Велике значення у законодавчому забезпеченні бюджетної політики на місцевому рівні має Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” [174], прийнятий 21 травня 1997 року. Центральне місце у документі відведено характеристиці повноважень сільських, селищних, міських рад та їхніх виконавчих органів, повноважень сільського, селищного, міського голови, висвітлюються повноваження районних і обласних рад з усіх питань, включаючи власні та делеговані, у сфері соціально-економічного, культурного

розвитку, планування та обліку, в галузі бюджету, фінансів та цін, а також пов'язані з використанням елементів бюджетного механізму в інших сферах діяльності. В принципі Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” мав завдання підвищити роль і статус місцевого самоврядування до європейського рівня, сприяти розвитку ініціативи, економічної активності та підприємництва на базовому рівні, що дало б поштовх економічному зростанню у державі. Однак цього не відбулося, оскільки, з одного боку, суспільство не було готове до сприйняття цього акту, а з іншого – закон виявився недієздатним з причин його неконкретності та відсутності державної підтримки, пов'язаної із зміцненням фінансової бази місцевого самоврядування. Відсутня конкретність і чіткість при розподілі повноважень на власні і делеговані. Зрозуміло, в таких умовах закон не міг повноцінно працювати.

З метою пошуку шляхів реформування системи органів влади та управління, а також використання нових елементів механізму їхнього стимулювання Президент України у 1999 році започаткував проведення в Україні адміністративної-територіальної реформи. Нормативне забезпечення цієї реформи передбачало чіткішу структурування влади на різних рівнях управління (державний, регіональний, базовий), конкретизацію функцій, прав, обов'язків та взаємовідносин органів кожного рівня, що мало б, з одного боку, посилити роль держави на вищому і середньому (регіональному) рівнях, а з іншого – розширити права та підвищити роль місцевого самоврядування як базового рівня влади. Реалізація засад адміністративної-територіальної реформи ще триває, однак наявні правові акти та запропоновані проекти нового бюджетного законодавства (Бюджетний кодекс, Податковий кодекс) свідчать про практичне припинення такої реформи, або її продовження на зовсім інших засадах. Тому в сьогоденних умовах виникла необхідність суттєвої переробки Закону України “Про місцеве самоврядування” відповідно до ситуації, що склалася в Україні.

Наступним елементом законодавчого забезпечення бюджетної політики є Закон України “Про державну податкову службу в Україні” [149], прийнятий 4 грудня 1990 р. (в редакції Закону України від 24 грудня 1993 р. з послідовними змінами і доповненнями), який визначає статус державної податкової служби в Україні, її функції та правові основи діяльності. Цим законом встановлюється система органів державної податкової служби, її завдання, підпорядкованість, статус, функції, права, обов’язки і відповідальність, правовий і соціальний захист посадових осіб державної податкової служби. Наявність цього закону дає змогу чітко організувати роботу Державної податкової адміністрації України та її територіальних органів, використовуючи повний арсенал повноважень та прав у процесі своєї діяльності для досягнення поставлених завдань. На нашу думку, цей закон має значні переваги перед іншими законами, оскільки він сформульований найбільш вдало, конкретно і на належному рівні забезпечений механізм його реалізації.

Подальшим кроком законодавчого забезпечення бюджетної політики є Закон України “Про державну контрольно-ревізійну службу України” [170], прийнятий 26 січня 1993 року із послідовними змінами та доповненнями. Цим законом, як і попереднім, визначена структура державної контрольно-ревізійної служби, її завдання та статус, передбачені основні функції, встановлений правовий захист службових осіб, визначені обов’язки і відповідальність державної контрольно-ревізійної служби. Значення даного документа є важливим, оскільки він регулює діяльність одного з основних органів державного фінансового контролю – Головного контрольно-ревізійного управління України.

Статус, завдання, функції, права, обов’язки центрального органу державної виконавчої влади та фінансового апарату держави – Міністерства фінансів України, визначені Положенням Про Міністерство фінансів України [325].

Серед кодексів центральне місце займає Бюджетний кодекс України [46], оскільки ним визначаються засади формування і реалізації бюджетної політики

держави, побудови бюджетної системи України, її структура, принципи, правові норми функціонування, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства. Бюджетним кодексом України передбачається регулювати всі правові відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів та розгляду звітів про їхнє виконання, а також контролю за виконанням Державного бюджету України та місцевих бюджетів. З 2001 р. до цього Кодексу було внесено біля 90 змін. У червні 2009 р. Верховна Рада України прийняла Закон України “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України”, у якому була спроба удосконалити деякі підходи до організації бюджетного процесу, не переглядаючи його фундаментальних засад. Однак цей закон не був введений у дію, оскільки його вето вів Президент України.

Бюджетний кодекс має багато позитивних характеристик. Його структура дає змогу охопити всі відносини, що виникають у бюджетному процесі, забезпечити упорядкування бюджетних процедур на всіх стадіях цього процесу.

Недоліками Бюджетного кодексу України вважаємо: дискусійний підхід до формування ланок бюджетної системи та принципів її побудови в Україні; відсутність у ньому переліку складу доходів Державного бюджету України; відсутність підходів до поділу доходів бюджету на власні, закріплені і регулюючі; відсутність принципів розподілу доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи; заплутану термінологію, зокрема, доходи і надходження, витрати і видатки тощо. Обґрунтування цих та інших недоліків, рекомендації щодо їхнього усунення сформульовані нами у наукових публікаціях [99; 100].

Як стратегічний документ, Бюджетний кодекс України, на нашу думку, є недосконалим через відсутність елементів стратегічних підходів та відповідної термінології, зокрема: бюджетна політика; пріоритети бюджетної політики; принципи: бюджетної політики, бюджетного процесу, бюджетного планування, бюджетного контролю; бюджетний устрій; бюджетний механізм; бюджетне прогнозування; бюджетне програмування тощо. На наш погляд, у Бюджетному

кодексі доцільно дати визначення цих термінів, у тексті (статтях) розкрити їхній зміст і порядок застосування на практиці. Ми підтримуємо пропозиції Л. Бабич, М. Єрмошенка, С. Єрохіна, І. Плужнікова, А. Соколовської, Ю. Чередніченка про необхідність включення до Бюджетного кодексу таких статей, як “Визначення основних напрямів бюджетної політики на середньо- та довгострокову перспективу”, “Вимоги щодо визначення пріоритетів бюджетної політики України на перспективу”, “Інформаційні засади складання проекту Державного бюджету України”, “Перспективний фінансовий план держави”, “Довгострокові цільові бюджетні програми” [182, с. 278-281].

Недосконалість правової регламентації бюджетного процесу С. Єрохін, І. Плужніков та А. Соколовська вбачають у лише частковому обмеженні можливостей законодавчої влади щодо перегляду доходів і видатків у бік їхнього збільшення [182, с. 63]. Ми вважаємо достатньо обґрунтованою їхню пропозицію, що ухваленню реалістичного бюджету “... може сприяти і внесення до Бюджетного кодексу положення, яке забороняло б Верховній Раді України збільшувати доходи і дефіцит Державного бюджету України без узгодження з урядом, як у багатьох зарубіжних країнах” [182, с. 64].

На нашу думку заслуговує уваги позиція С. Єрохіна, І. Плужнікова та А. Соколовської [182, с. 64] щодо відсутності чіткого визначення предмета першого читання проекту закону про Державний бюджет України, що є суттєвим недоліком правової регламентації бюджетного процесу у Бюджетному кодексі. Ми згодні з їхніми рекомендаціями, що у Кодексі доцільно передбачити під час першого читання проекту бюджету обговорення:

- прогнозу соціально-економічного розвитку держави на наступний фінансовий рік;
- проекту програми державних зовнішніх запозичень у частині джерел зовнішнього фінансування дефіциту бюджету;
- основних характеристик бюджету: доходів за групами; дефіциту в абсолютних цифрах та у відсотках до витрат бюджету, джерел його покриття; загального обсягу видатків.

У результаті першого читання мають бути затверджені основні характеристики бюджету, які під час наступних читань змінювати буде неможливо.

Відповідно до розробленої Міжнародним валютним фондом декларації податково-бюджетної прозорості та комплексу практичних рекомендацій для досягнення цієї прозорості Л. Бабич, С. Єрохін та І. Плужніков [182, с. 42-43] виділили найважливіші з них, які, на нашу думку, доцільно закріпити в Україні у законодавчому порядку, зокрема:

- чітко визначити роль і розподілити повноваження державних органів, а саме: відокремити державний сектор від іншої частини економіки, конкретно розподілити функції державних органів в управлінні їхньою діяльністю; забезпечити ефективну правову та адміністративну базу податково-бюджетного управління;

- забезпечити широку гласність та доступність до інформації про діяльність державних органів у податково-бюджетній сфері;

- зробити відкритими для широкого загалу процеси підготовки, виконання бюджету та фінансової звітності, а саме: у бюджетній документації визначити цілі податкової і бюджетної політики, загальнодержавні умови її проведення, політичні основи бюджету, основні чинники ризику у податково-бюджетній сфері; забезпечити єдині підходи до класифікації і представлення бюджетних показників таким чином, щоб вони сприяли аналізу практики, підвищувати ступінь підзвітності державних органів; чітко визначити процедури виконання бюджету та оперативного контролю за затвердженими видатками; забезпечити своєчасну і повну податково-бюджету звітність, що виявлятиме відхилення від норм;

- встановити порядок, за яким достовірність податково-бюджетної інформації підтверджувалась би незалежними сторонами.

Наступним важливим законодавчим документом повинен бути Податковий кодекс України, проект якого широко обговорюється у суспільстві. Прийняття такого Кодексу має дуже велике значення, оскільки дасть

можливість систематизувати чинне податкове законодавство, яке розпорошене у сотнях законодавчих документів, спростити механізм оподаткування, полегшити податковий тягар для платників, започаткувати податкову реформу в Україні. Процес підготовки Податкового кодексу був дуже складним, причому дуже багато спірних питань залишилися неузгодженими.

Проект Податкового кодексу передбачає систематизацію і кодування всіх податкових законів, що існують в Україні, з внесенням окремих змін без перегляду концептуальних засад оподаткування в Україні. Окремі податки у проекті передбачається відмінити, по окремих – знизити ставки оподаткування, внести зміни у базу оподаткування, скоротити податкові пільги. Таким чином, суттєвих змін діюча система оподаткування з прийняттям запропонованого Податкового кодексу не зазнає.

В даний час національна система оподаткування функціонує на основі Закону України “Про систему оподаткування” [150], законів та декретів Кабінету Міністрів України про спрямування окремих видів податків до бюджетів, а також декілька сотень інших законодавчих та нормативних документів, що робить її неефективною. 21 грудня 2000 року прийнятий Закон України “Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами та державним цільовими фондами” [176], який дещо полегшує становище платників податків при організації розрахунків з бюджетом. Однак реформування податкової системи вимагає не прийняття окремих нових податкових законів, а Податкового кодексу в цілому, на що всім гілкам влади бажано сконцентрувати основну увагу.

Велике значення у законодавчому забезпеченні бюджетної політики мають інші кодекси, а також закони галузевого спрямування, що регулюють засади бюджетної стратегії і тактики та забезпечують функціонування бюджетної системи. Важливим завданням законодавців у цьому напрямі є узгодження однакових положень, що містяться у різних законодавчих документах. З прийняттям більшості кодексів, на нашу думку, ряд проблем буде знято.

Невирішеною станом на сьогоднішній день є проблема систематизації бюджетних прав органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування. За розпорошеністю цих прав та обов'язків по окремих законах їх можна прирівняти до положення податкового законодавства. Це призвело до того, що більшість органів місцевого самоврядування не знають своїх прав, і не користуються ними. Було б доцільно розпочати роботу по систематизації таких прав та по підготовці проекту закону про бюджетні права в Україні.

Л. Бабич, І. Плужніков, досліджуючи досвід реалізації бюджетної політики у країнах з перехідною економікою зазначають, що основні засади цієї політики закріплені конституціями і трансформуються у систему бюджетного законодавства. Другим після конституцій правовим документом, який регламентує формування бюджетної політики багатьох країн є "... закон про бюджетне управління, який містить загальні принципи складання, виконання, звітування та контроль за бюджетом, чітко визначає повноваження та відповідальність усіх учасників бюджетного процесу, певні умови дотримання збалансованості бюджетних показників, ... єдині стандарти та норми щодо утримання бюджетних процедур на центральному та місцевому рівнях" [182, с. 39].

Наявність подібного закону в Україні, яким може бути закон про бюджетні права, дасть змогу значно покращити роботу на всіх рівнях представницької та виконавчої влади з питань, пов'язаних із формуванням та реалізацією засад бюджетної політики та бюджетним процесом.

Серед поточних правових актів, які мають особливе значення для формування і реалізації тактичних засад бюджетної політики, можна виділити основні напрями бюджетної політики на наступний період (Бюджетну резолюцію) [338; 339; 340; 341; 342; 343; 344; 345], Декларацію цілей та завдань бюджету на наступний бюджетний період (Бюджетну декларацію) [346; 347] та закон про Державний бюджет України [148; 151; 152; 153; 154; 155; 156; 157; 158; 159; 160; 161; 162; 163; 164; 165; 166; 167; 168].

Бюджетна резолюція містила основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період. Вона приймалася щорічно Верховною Радою України і виступала своєрідним орієнтиром для уряду при складанні проекту Державного бюджету України.

Основні положення щодо розробки бюджетної резолюції вперше були визначені Законом України “Про бюджетну систему України” [147]. Відповідно до статті 26 цього закону “Верховна Рада України не пізніше 15 червня поточного року розробляє і надсилає Президенту України спеціальну постанову (бюджетну резолюцію) про основні напрями бюджетної політики на наступний рік” [147, с. 61]. Отже, бюджетна резолюція вважалася правовим актом Верховної Ради України, яка визначала напрями і пріоритети бюджетної політики, на реалізацію яких виконавча влада мала спрямовувати проект бюджету. Форма цієї резолюції та перелік обов’язкових показників законодавчо не встановлювалися.

З 2001 року відповідно до Бюджетного кодексу України проект бюджетної резолюції, яка отримала офіційну назву Основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період, доручено складати Кабінету Міністрів України, визначено перелік пропозицій уряду, що мали включатися до проекту в обсязі десяти показників. Верховна Рада України не пізніше 1 червня на пленарних засіданнях проводила парламентські слухання з питань бюджетної політики, за результатами яких приймала постанову про схвалення або взяття до відома Основних напрямів бюджетної політики [47, с. 23-24].

Відповідно до Закону України “Про Кабінет Міністрів України” [173] з 2008 р. цей документ замінили Декларацією цілей та завдань бюджету на наступний бюджетний період (Бюджетною декларацією), хоча відповідних змін до Бюджетного кодексу не внесли, внаслідок чого виникла правова колізія. Незважаючи на таку колізію, Кабінет Міністрів України згідно з Бюджетною декларацією формує свою бюджетну політику та реалізує її засади при розробці проекту закону про державний бюджет.

Бюджетна резолюція і Бюджетна декларація відносяться до документів тактичного характеру, у яких відображається бюджетна позиція держави та напрями реалізації бюджетної стратегії протягом планового бюджетного року. Однак вони ще не стали тими фундаментальними документами, на основі яких розраховувалися б показники доходів і видатків бюджету, оскільки містять переважно загальні положення, мінімальну кількість конкретного цифрового матеріалу. Істотним недоліком цих документів є чергування у їх тексті стратегічних і тактичних напрямів, повторення більшості позицій, наявність таких завдань, які заздалегідь неможливі для виконання.

Слушними, на нашу думку, є пропозиції вітчизняних науковців і практиків щодо доцільності конкретизації змісту бюджетних резолюцій і декларацій, наведення достатньої інформації про виконання зведеного, державного і місцевих бюджетів хоча б за три попередні роки, детального розрахунку показників доходів і видатків бюджету на наступний рік, прогнозу основних бюджетних параметрів на наступні кілька років. Так, наприклад, О. Кириленко вважає, що всі положення “... мають бути чітко сформульовані, містити конкретні, абсолютні й відносні параметри: абсолютні обсяги, питому вагу, темпи зростання або зменшення тощо” [202, с. 5]. Аналогічні пропозиції вносить В. Кудряшов [233, с. 21].

З метою усунення недоліків цих документів В. Кудряшов пропонує змінити концептуальні підходи і вимоги до розробки Бюджетної резолюції, відповідно до яких параметри розвитку бюджетної системи мають узгоджуватися з перспективними фінансовими планами розвитку країни. Ми вважаємо обґрунтованими та підтримуємо його пропозиції, що у Бюджетній резолюції основні положення мають бути відображені за допомогою таких шести груп: мета, завдання та способи реалізації бюджетної політики; пріоритети бюджетних видатків; джерела формування бюджетних ресурсів та їх складові; джерела фінансування бюджету; граничні параметри зведеного бюджету (обсяги та структура бюджетних видатків, доходів та дефіциту бюджету); макроекономічні параметри зведеного бюджету (гранична частка

ВВП, що розподіляється через зведений бюджет з виділенням окремо державного та місцевих бюджетів, граничний розмір державного боргу та його структура, співвідношення показників державного та місцевих бюджетів, граничні розміри та структура видатків на фінансування соціальних програм, граничні розміри та структура видатків на економічну діяльність) [233, с. 22].

Л. Бабич, М. Єрмошенко, С. Єрохін, І. Плужніков, А. Соколовська, Ю. Чередниченко пропонують до Бюджетної резолюції держави на наступний бюджетний період включити наступні тринадцять показників щодо: частки прогнозованого обсягу ВВП України, який перерозподіляється через зведений бюджет України; співвідношення податкових і неподаткових доходів Державного бюджету України; перегляду системи податкових і бюджетних преференцій; граничного розміру дефіциту (профіциту) Державного бюджету України; пріоритетів бюджетної політики та їх кількісного визначення; питомої ваги капітальних вкладень у видатках державного бюджету та напрямів їх використання; граничного обсягу надання гарантій третім особам на залучення запозичень; граничного рівня державних зовнішніх запозичень; граничного обсягу державного боргу та його структури; частки місцевих бюджетів у доходах і видатках зведеного бюджету України; питомої ваги обсягу міжбюджетних трансфертів у видатках державного бюджету та коефіцієнту вирівнювання для місцевих бюджетів; переліку головних розпорядників коштів державного бюджету; змін до законодавства, прийняття яких є необхідним для реалізації бюджетної політики держави [182, с. 273-278].

Підтримуючи, у загальному, запропоновані зміни, ми вважаємо окремі з них дискусійними. У першу чергу, Бюджетна резолюція і декларація мають відображати напрями бюджетної політики держави в особі органів державної влади, державного управління і місцевого самоврядування, а не лише центральної влади, і стосуватися бюджету держави, а не лише державного бюджету. Тому, на нашу думку, у Бюджетній резолюції та декларації показники і напрями розвитку бюджетної системи на наступний рік мали б відображатися не тільки у розрізі державного бюджету, а й зведеного бюджету України.

Аналізуючи проблемні аспекти бюджетних резолюцій і декларацій, погляди вітчизняних вчених і практиків на вирішення цих проблем, ми вважаємо, що у цих документах в обов'язковому порядку мають бути відображені такі показники за напрямками стосовно зведеного, державного і місцевих бюджетів:

- конкретні показники соціально-економічного розвитку країни та бюджетні параметри розподілу ВВП;
- обсяги і структура доходів з визначенням методів мобілізації;
- обсяги і структура видатків за функціональною та економічною класифікацією;
- характер та основні показники міжбюджетних відносин (включаючи фінансові нормативи бюджетної забезпеченості та коефіцієнти вирівнювання);
- граничний обсяг дефіциту (профіциту) за умови збереження прогнозованих темпів приросту ВВП;
- джерела фінансування дефіциту бюджету;
- граничний обсяг та структура внутрішнього та зовнішнього державного боргу.

У цілому Бюджетна резолюція й декларація, на нашу думку, мали б поєднувати довгострокові прогностичні показники бюджетної стратегії із показниками планового бюджетного періоду та тактичними заходами, що свідчило б про єдність стратегії і тактики бюджетної політики держави, відповідність визначених напрямів і способів дій владних структур бюджетній доктрині країни.

Закон про Державний бюджет України, як правовий акт держави, що визначає зміст тактичних дій влади у плановому бюджетному році, щорічно приймається Верховною Радою України після представлення його урядом та трьох читань у парламенті.

Законом про Державний бюджет України визначаються:

- загальна сума доходів і загальна сума видатків (з розподілом на загальний та спеціальний фонди, а також розподілом видатків на поточні і капітальні);

- граничний обсяг річного дефіциту (профіциту) Державного бюджету України в наступному бюджетному періоді і державного боргу на кінець наступного бюджетного періоду, повноваження щодо надання державних гарантій, а також розміри цих гарантій;

- бюджетні призначення головним розпорядникам коштів Державного бюджету України відповідно до бюджетної класифікації;

- доходи бюджету відповідно до бюджетної класифікації;

- бюджетні призначення міжбюджетних трансфертів;

- додаткові повноваження, що регламентують процес виконання бюджету.

Оскільки закон про Державний бюджет України є основним правовим документом економічного характеру, що базується на інших законах, він відіграє специфічну роль у законодавчому забезпеченні бюджетної політики. Цим законом безпосередньо регулюються розподільчі та перерозподільчі процеси, пов'язані з формуванням дохідної частини та використанням видаткової частини Державного бюджету України. Він використовується при функціонуванні всіх підсистем бюджетного механізму, пов'язаний з усіма юридичними та фізичними особами, які є платниками податків або інших платежів, а також отримують кошти з бюджету, тобто всіма учасниками перерозподільчих процесів.

Таке велике значення і ключова роль закону про Державний бюджет України у формуванні і реалізації засад бюджетної політики вимагає особливого підходу до формування його змісту та конкретних положень на ідеальному рівні.

Аналіз прийнятих законів про Державний бюджет України за роки незалежності свідчить, що з року в рік якість цього документу погіршується. Перш за все це стосується наявності у ньому таких положень, які повинні

регулюватися іншими законами. Наприклад, з року в рік даним законом вносяться зміни у закон “Про плату за землю”. Неодноразово законом про Державний бюджет України вносилися зміни у закони “Про статус і соціальний захист громадян, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”, ”Про статус ветеранів війни, гарантій їх соціального захисту”, “Про професійні спілки, їх права і гарантії діяльності”. Оскільки окремі положення закону “Про Державний бюджет України на 2008 рік” у супереччю закріпленим у Конституції України принципам соціальної і правової держави й верховенства права, скасували й змінили обсяг прав, пільг, компенсацій і гарантій, передбачених іншими законами України, Конституційний Суд України рішенням від 25.05.2008 р. визнав такі норми неконституційними. Ряд статей закону про Державний бюджет України регулює механізм фінансування видатків, які не є прерогативою законодавчої влади, а визначаються нормативними документами виконавчої влади.

З метою покращення якості змісту закону про Державний бюджет України доцільно всі поточні питання вирішити напередодні прийняття даного закону, таким чином очистити його від невластивих положень.

Нормативне забезпечення бюджетної політики здійснюється за допомогою нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, рішеннями Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, чинних міжнародних договорів, ратифікованими Верховною Радою України. Кожен з цих документів регулює конкретний напрям бюджетної політики, не врегульовані законодавчими документами.

Серед множини нормативних документів відсутній такий, який би регламентував процедури, їхню послідовність, функції, права та обов'язки учасників бюджетного процесу. Таким документом мали би бути Правила складання і виконання бюджетів. На нашу думку розробка і прийняття таких Правил значно спростила б роботу, пов'язану із складанням та виконанням бюджетів усіх рівнів, менше допускалися б помилки та інші недоліки.

Розробкою Правил складання і виконання бюджетів мало б зайнятися Міністерство фінансів України.

Загальним та істотним недоліком нормативно-правового забезпечення бюджетної політики ми вважаємо відсутність напрацьованих документів стратегічного характеру, внаслідок чого зміст цієї політики не визначається відповідною конкретною спрямованістю, а значить й системністю та ефективністю. Відсутність стратегії робить тактичні дії хаотичними, незрозумілими як для керівництва держави, так і для її громадян. Тому першочерговим завданням для органів державної влади та державного управління, на нашу думку, має бути розробка стратегії соціально-економічного розвитку країни на 25-50 років (або ж соціально-економічної доктрини держави) і на її базі бюджетної доктрини як державних правових актів.

Таким чином бюджетна доктрина у вигляді державного акту може передбачати вирішення таких блоків питань: загальне бачення ролі бюджету держави у забезпеченні соціально-економічного розвитку суспільства; найважливіші макроекономічні показники, їхня динаміка; засади і пропорції розподілу ВВП, зміст податкової політики; обсяги бюджету держави, їхня динаміка, співвідношення між державним і місцевими бюджетами, засади розподілу доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи та міжбюджетних відносин; підходи до розподілу видаткової частини бюджету держави; найважливіші показники соціальних гарантій із деталізацією у сфері соціально захисту населення; інші прогностичні показники, які мають відношення до бюджету держави.

Бюджетна доктрина, на нашу думку, має бути тим орієнтиром, на основі якого розроблятимуть бюджетні прогнози і бюджетні програми, закони, складатимуть щорічні бюджети, спрямовуватимуть інші середньотермінові та поточні заходи держави у системі бюджетних відносин і процесів.

У цілому розробку бюджетного законодавства України доцільно базувати на таких принципах: відповідності Конституції України; верховенства закону;

належної правової процедури його прийняття та дії; єдиних засад регулювання бюджетних правовідносин; встановлення бюджетних повноважень; контролю за його дотриманням; відповідальності за його порушення.

Дотримання цих принципів дасть змогу розробляти і приймати такі закони, які б відповідали вимогам часу, були прозорими, реальними, чіткими, зрозумілими, які важко було б обійти чи спотворити, виконавці яких знали б, що за дотриманням законодавства здійснюється контроль і за його порушення потрібно буде навести відповідальність. Принцип єдиних засад регулювання бюджетних правовідносин сприяв би трактуванню одних і тих же положень у різних законодавчих документах однаково з відповідним посиланням на попередній закон, усунув би невідповідність однакових юридичних норм та можливість маніпулювати законами з точки зору власної вигоди. Процес удосконалення бюджетного законодавства – об’єктивний і тривалий процес, що може привести суспільство до цивілізованого рівня розвитку, сприятиме формуванню, ефективній реалізації та надійному нормативно-правовому забезпеченню бюджетної політики держави, ефективній організації та функціонуванню бюджетної системи і механізму її забезпечення.

2.3. Класифікація та проблематика інформаційного забезпечення бюджетної політики

Ефективність бюджетної політики держави, у першу чергу, залежить від її фінансово-інформаційного забезпечення. Наявність необхідної інформації, з одного боку, дає змогу кількісно виміряти, а з другого – якісно оцінити показники, що характеризують розподільчі процеси у суспільстві і використати отримані результати в управлінні соціально-економічним розвитком держави. Саме за допомогою економічної інформації можна відобразити соціально-економічні явища, що відбуваються у державі, спрогнозувати найважливіші

завдання у всіх сферах її діяльності, включаючи й бюджетну, сформулювати основні засади бюджетної політики.

Окремі аспекти фінансово-інформаційного забезпечення бюджетної політики в Україні досліджені такими вітчизняними вченими як С. Булгакова, О. Ковалюк, М. Крупка, С. Мочерний, С. Юрій та інші. Вчені і практики, у більшості випадків, розглядають фінансову інформацію як результат розвитку економічної науки і водночас вихідну базу розвитку науки, основу для фінансового аналізу, бюджетного планування і контролю, управління бюджетним процесом.

Поряд з цим в інформаційному забезпеченні бюджетної політики України мають місце окремі невирішені проблеми. Так, відсутня єдина методика розрахунку макроекономічних показників, що негативно відображається на якості і точності інформації, бухгалтерський облік розділений на окремі види, що спотворює інформацію, наявність різних видів звітності, переповнення звітності великим обсягом показників перевантажують інформацію зайвими матеріалами, більшість показників фінансової інформації є конфіденційними, вони не аналізуються, у державі не створений банк наукових розробок, пропозицій та рекомендацій вітчизняних вчених стосовно удосконалення фінансових відносин, результати наукових досліджень не реалізуються на практиці, що негативно відбивається на формуванні і реалізації бюджетної політики в Україні.

Зважаючи на те, що за допомогою бюджетної політики закладається фінансова основа для виконання державою своїх функцій, а від її раціональності залежить рівень соціально-економічного розвитку суспільства, при розробці та реалізації цієї політики органи державної влади, державного управління та місцевого самоврядування зобов'язані враховувати всі чинники об'єктивного і суб'єктивного характеру. До таких чинників відноситься фінансова, а у її складі бюджетна інформація. Від якості цієї інформації залежить формування стратегічних орієнтирів бюджетної політики, а також тактичні дії, пов'язані з її реалізацією. У зв'язку з цим, враховуючи окремі

пропозиції вітчизняних вчених [126, с. 702; 207, с. 224-260; 439, с. 83-89; 461, с. 48-61], на нашу думку, можна сформулювати наступні принципові вимоги до бюджетної інформації: достовірність; реальність; повнота; системність; достатність; своєчасність; доступність; зрозумілість; оптимальне поєднання конфіденційності, прозорості і наочності; єдність; раціональність; спадкоємність; безперервність оновлення; зіставлювальність; надійність; узгодженість; адекватність до явищ і процесів, що вивчаються та інші. Визначення і перелік цих підходів має ґрунтуватися на засадах економічної теорії та фінансової науки з урахуванням найважливіших цілей бюджетної політики держави.

Кількісні і якісні бюджетні потоки у державі відображаються такими формами інформаційного забезпечення як бухгалтерський облік і звітність, статистика, обстеження, засоби масової інформації, фінансова наука, Інтернет. Крім цього, джерелом інформаційного забезпечення може бути й усна інформація. Усі перераховані форми удосконалюються у міру розвитку та реформування соціально-економічних відносин в Україні, нагромаджуючи при цьому як позитивні здобутки, так й недоліки і проблеми, що відбивається на ефективності сучасної бюджетної політики держави.

У силу своєї специфіки, найповнішу інформацію можна отримати на основі даних бухгалтерського обліку і звітності. За умови досконалої організації бухгалтерського обліку інформація буде достовірною, точною, своєчасною і повною. На відміну від оперативного і статистичного, бухгалтерський облік відрізняється безперервністю і систематизованістю. Бухгалтерський облік як система безперервного відображення коштів і фінансового-господарських процесів суб'єктів господарювання, органів влади, управління місцевого самоврядування, виділяється чітким документуванням всіх операцій, переважним використанням вартісних показників, систематичним проведенням бухгалтерських операцій та їх узагальненням у балансах і звітах, інвентаризацією товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і розрахунків.

У методологічному й організаційному плані бухгалтерський облік в Україні розділений на податковий, фінансовий, управлінський та бюджетний. Кожен з цих видів обліку має своє призначення, мету, завдання, методи і прийоми. На нашу думку, такий поділ не можна вважати виправданим, оскільки це не відповідає вимогам ринкової економіки і світовим стандартам. Так, наприклад, паралельне ведення податкового і фінансового обліку є результатом існування командно-адміністративної системи, спрямованої на вирішення фіскальних питань, тоді як ринкова система обліку мала б задовольнити потреби фінансових ринків. Сучасні стандарти бухгалтерського обліку в Україні не у повній мірі враховують інтереси користувачів інформації (інвесторів, кредиторів, акціонерів), а також іноземних акціонерів. Тому найважливішим завданням для України, на нашу думку, є опанування методами використання фінансової інформації за Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку (МСБО), розробка нових національних стандартів обліку, максимально наближених до світових і ліквідація податкового обліку, що не відповідає принципу єдиної інформації.

Євроінтеграційна перспектива України потребує відкритості та прозорості економічної інформації з питань бухгалтерського обліку. У зв'язку з цим в Україні розроблена і затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16.01.2007 р. № 34 Стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 рр., завданням якої є удосконалення методології та перехід на єдині методологічні засади обліку і звітності. Модернізація системи бухгалтерського обліку сприятиме удосконаленню: управління державними фінансами; системи стратегічного бюджетного планування на середньостроковий та довгостроковий періоди; порядку складання і виконання бюджету на основі програмно-цільового методу; системи бюджетного контролю; інформаційно-аналітичної системи управління державними фінансами. У результаті реалізації цієї стратегії можна очікувати досягнення таких результатів: адаптація законодавства з питань бухгалтерського обліку та звітності до МСБО; розроблення та затвердження

єдиного плану рахунків бухгалтерського обліку з виконання бюджетів та кошторисів бюджетних установ, що дасть змогу забезпечити прозорість облікових процесів, складання звітності та отримання інформації про фінансові операції, які здійснюються у фінансовому секторі; установа уніфікованих форм до вибору програмного забезпечення для обміну інформацією між окремими суб'єктами державного сектору та органів виконавчої влади з використанням баз даних й інформаційних систем тощо [407].

Формування національної моделі бухгалтерського обліку і звітності має здійснюватися на основі сучасних концепцій вітчизняної та світової економічної науки, МСБО, МСФЗ, оптимально враховувати потреби власників й інвесторів без утиску прав та інтересів інших користувачів інформації. Враховуючи, що невирішеною проблемою сучасної економічної системи є поглиблення її інтелектуалізації, для потреб користувачів необхідно така облікова й звітна інформація, яка б задовольняла їх у реальному режимі часу. Інститути сучасного менеджменту вимагають широкої інформації про сучасні і майбутні події, отримані креативними методами збору й обробки з метою розробки різних варіантів вирішення проблем та вибору серед них оптимального.

Однак сучасна економічна наука не розкриває питань інтелектуалізації системи обліку, яка б відповідала сучасним вимогам. Позитивними у цьому напрямі є наукові розробки М. Пушкаря, який зробив спробу підняти проблему формування інтелектуальної диференційованої системи обліку і реалізувати її за допомогою трьох підсистем – управлінської, фінансової і стратегічної (контролінгу), що дасть змогу отримати для менеджменту цінну диференційовану за різними критеріями адресну інформацію у будь-якому обсязі. На думку М. Пушкаря сучасна парадигма обліку у системі економічних знань полягає у тому, що, будучи методом пізнання явищ і процесів, облік – це “... властивість відображення у свідомості людини речей, фактів, явищ і процесів, яка дає можливість їх групувати, систематизувати, класифікувати, знаходити залежності між ними і виводити на цій основі тенденції та

закономірності у навколишньому світі” [350, с. 47]. У бюджетній сфері застосування креативних підходів до обліку дало б змогу отримувати цінну інформацію про рух бюджетних коштів у просторі і часі, яка б широко застосовувалася на різних рівнях влади й управління для прийняття рішень стратегічного і тактичного характеру. Від такого запровадження була б можливість підвищити якість виконання бюджету та посилити контроль за рухом бюджетних ресурсів.

Наявність окремих видів обліку, розмаїття користувачів інформації обумовили існування різних видів звітності, включаючи фінансову, податкову, бюджетну, статистичну, тощо. Основними недоліками такої звітності є дублювання показників, дуже великий обсяг (особливо це стосується податкової і бюджетної звітності), наявність другорядних показників (податкова, статистична звітність), що негативно відображається як на роботі суб'єктів звітності, так і користувачів. У більшості випадків результати звітності носять конфіденційний характер, звітна інформація не аналізується у повному обсязі.

В Україні організація обліку і звітності регулюється дуже складною і неупорядкованою системою правових актів, зокрема, різними законами, міжнародними стандартами, національними стандартами, планами рахунків та інструкціями про їхнє застосування, галузевими стандартами, добровільними стандартами, громіздкою і несистематизованою системою бухгалтерських правил. Нормативна термінологія цих документів неузгоджена, внаслідок чого виникають правові колізії у взаєминах суб'єктів бюджетних відносин з користувачами облікової та звітної інформації. Дуже часто при вирішенні спірних питань мають місце суперечки через невідповідності нормативно-правових понять у цивільному, господарському і митному законодавстві чинним правилам обліку і звітності.

Вирішення цих проблем можливе за умови перегляду вітчизняних законів і нормативних актів обліково-звітної спрямування на предмет їхньої адаптації до МСБО, МСФЗ та фінансової теорії. Т. Єфименко бачить основні причини

неузгодженості нормативної термінології між обліком, звітністю і фінансовим контролем у “... недостатній її науковій обґрунтованості... При цьому структура понятійного апарату, її емпіричні й теоретичні елементи мають стати предметом глибоких досліджень фінансової науки” [134, с. 6]. На нашу думку, в Україні доцільно визначити єдиний державний орган, якому були б надані широкі права трактування термінів, що стосуються облікової, звітної інформації, координації та експертизи державних нормативно-правових актів з одліку, звітності, фінансового контролю.

У процесі формування основних напрямів бюджетної політики, прийняття найважливіших управлінських рішень у сфері державних фінансів, використовуються матеріали аналізу виконання бюджетів, важливою інформаційною базою якого є бюджетна звітність.

З одного боку, за допомогою показників бюджетної звітності можна дати оцінку стану виконання бюджетів з кількісної та якісної сторони, визначити тенденції та закономірності, що мають місце у суспільстві. З іншого боку – у процесі аналізу результатів виконання бюджету можна розрахувати рівень позитивного та негативного впливу найважливіших чинників на відхилення окремих показників по доходах і видатках, на підставі чого визначити шляхи збільшення дохідної частини та економії видаткової частини бюджетів. Результати такого аналізу використовуються при складанні проектів бюджетів на наступний рік.

У сучасній вітчизняній економічній літературі питання бюджетної звітності досліджують такі вчені фінансисти як О. Даневич, Ц. Огонь, В. Опарін, Л. Сафонова, В. Стоян, В. Федосов, С. Юрій та ін. Однак як у теоретичному, так й у практичному аспектах проблеми бюджетної звітності залишаються нерозв’язаними, окремі з них ускладнюються. Зокрема, відсутні єдині концептуальні підходи до трактування суті бюджетної звітності, при формуванні звітності не дотримуються окремі принципи, зокрема, гласність, доступність, сталість, співставність, відсутні окремі показники звітності, за допомогою яких можна було б проаналізувати якість виконання бюджетів.

Вітчизняні економісти використовують різні підходи до трактування суті бюджетної звітності. Так, наприклад Л. Сафонова під цією звітністю розуміє “... метод контролю за цільовим і економним витрачанням державних (бюджетних) коштів”, “... метод узагальнення зведених у певну систему планових і облікових даних...” [49, с. 401]. На нашу думку, бюджетна звітність не може бути методом контролю, оскільки виступає об’єктом контролю та інформаційною базою для аналізу і контролю. Спірним є також визнання цієї звітності за допомогою методу узагальнення даних, оскільки таким методом є бухгалтерський облік [146, с. 5].

О. Даневич, В. Стоян та С. Юрій під бюджетною звітністю розуміють систему взаємопов’язаних узагальнюючих показників, що відображають фінансовий стан бюджету та результати його виконання за звітний період [462, с. 543]. Ми вважаємо, що у цьому визначенні правильно зазначено, що звітність, у першу чергу, є системою показників, які відображають результати виконання бюджету.

Окремі економісти ототожнюють бюджетну звітність з фінансовою, що, на нашу думку, є не дуже вдалим. Адже згідно з Законом України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” фінансова звітність – це “... бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період” [146, с. 5]. Оскільки у цьому трактування мова йде про суб’єкт господарювання, яким є підприємство (бюджети, як відомо, не є суб’єктами господарювання, а основним фінансовим планом країни), основні положення даного визначення не можуть бути у повному обсязі властивими для бюджету.

Бюджетну звітність слід розглядати як вид фінансової звітності. Тому концептуальні підходи до фінансової звітності, визначені вищезазначеним Законом та чинним Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” у частині якісної характеристики, окремих принципів підготовки, повинні використовуватися усіма суб’єктами у процесі складання і затвердження бюджетної звітності [324, с. 10-11].

При формулюванні визначення змісту бюджетної звітності ми виходимо, з одного боку, із положень Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність”, а з іншого – із змісту понять “звіт”, “звітність”, “бухгалтерська звітність”.

Так, наприклад, автори економічної енциклопедії, економічного енциклопедичного словника під звітністю розуміють складені підприємствами, організаціями звіти про їх діяльність, що періодично надаються державним органам [126, с. 594; 129, с. 259], а під звітом – подані за певною формою відомості про діяльність підприємств, організацій, фірм і компаній [126, с. 594; 129, с. 259].

Відповідно бухгалтерську звітність вказані автори трактують як систему показників, в яких відображається господарський, фінансовий та майновий стан підприємств (установ, організацій) за звітний період [126, с. 119; 129, с. 65]. Ці показники базуються на даних синтетичного й аналітичного обліку з дотриманням балансового узагальнення облікової інформації.

Враховуючи вищезазначене, ми вважаємо, що бюджетна звітність – це сукупність упорядкованих взаємозв’язаних між собою показників, які характеризують кількісні та якісні результати виконання бюджетів усіх рівнів. У цьому визначенні наголошується на тому, що бюджетна звітність як джерело інформації містить цілий ряд взаємозв’язаних показників, пов’язаних з виконанням дохідної і видаткової частин усіх бюджетів.

У фінансові літературі наводяться різні класифікаційні ознаки бюджетної звітності [370, с. 91-92; 462, с. 545]. На нашу думку, бюджетну звітність доцільно класифікувати за наступними ознаками:

- за суб’єктами – звітність органів Державного казначейства про виконання державного і місцевих бюджетів: звітність розпорядників та отримувачів бюджетних коштів;
- за місцем використання – внутрішня і зовнішня звітність;
- за рівнем узагальнення показників – первинна, зведена і консолідована звітність;

- за рівнем використання в управлінських цілях – державна, внутрішньовідомча, внутрішньогосподарська;
- за змістом звітних даних – типова, спеціалізована;
- за обсягом показників – повна, скорочена;
- за терміном подання – термінова, звичайна;
- за способом відправлення – поштова, телеграфна, передана особисто, електронна;
- за способом складання – вручну, автоматично;
- за способом подання – на паперових носіях, на машинних носіях (в електронній формі);
- за періодом охоплення – оперативна, періодична (місячна, квартальна) і річна звітність.

Така класифікація дасть змогу всесторонньо охарактеризувати бюджетну звітність, оптимально використати наведену інформацію для аналізу, оцінки якості виконання бюджетів та результативності роботи відповідних суб'єктів, пов'язаних з дохідною і видатковою частиною бюджетів усіх рівнів, розробки та прийняття важливих управлінських рішень, формулювання тактичних та уточнених стратегічних завдань бюджетної політики.

Бюджетна звітність є джерелом інформації про фінансовий стан держави та органів місцевого самоврядування, результати виконання бюджетів та кошторисів бюджетних установ, фінансових планів головних розпорядників бюджетних коштів. Для того, щоб ця звітність виконувала свої функції належним чином, вона повинна відповідати своєму призначенню, вимогам, визначеними Бюджетним кодексом України, нормативними документами Кабінету Міністрів України та Державного казначейства України.

Інформацію, наведену у звітності, можна використати для поглибленого аналізу виконання бюджету за звітний рік та розробки пропозицій щодо резервів збільшення доходів, скорочення та ефективного використання видаткової частини бюджетів з метою їхнього врахування при складанні

проектів бюджетів на плановий рік, прийнятті управлінських рішень стратегічного і тактичного характеру.

Аналіз виконання бюджетів доцільно проводити за такими напрямками: аналіз виконання дохідної частини бюджетів; аналіз виконання видаткової частини бюджетів; аналіз міжбюджетних відносин; аналіз державного боргу; аналіз виконання кошторисів бюджетних установ.

Ці напрями є найбільш узагальнюючими і вимагають розробки відповідних ефективних методик. Такі методики дали б змогу виявити найважливіші чинники, які впливають на результати виконання бюджету, сформулювати пропозиції стосовно збільшення обсягів бюджетних надходжень, ефективного, раціонального та економного використання бюджетних ресурсів як на рівні держави, адміністративно-територіальних формувань, так і на рівні всіх розпорядників та отримувачів бюджетних коштів.

Не зважаючи на позитивні зрушення, звітність про виконання бюджетів не позбавлена недоліків. У першу чергу вони стосуються недотримання принципів формування і використання звітності, зокрема, доступності, сталості, співставності, реальності, гласності. Так, більшість показників звітності є недоступною. У повному обсязі звіти не публікуються у засобах масової інформації. У зв'язку із зміною форм, окремі показники не можна співставити. В окремих випадках деякі користувачі маніпулюють показниками бюджетної звітності, роблячи при цьому діаметрально протилежні висновки, внаслідок чого спотворюється реальний стан виконання бюджету.

Не задовольняє потреби контрольно-аналітичної роботи повнота показників бюджетної звітності, у першу чергу пов'язаних з якісним виконанням бюджетів. Так, наприклад, оперуючи наявною інформацією у процесі аналізу неможливо визначити показники ефективності використання бюджетних коштів. Адже виконання чи перевиконання видаткової частини бюджету зовсім не свідчить про те, що бюджетні кошти використовувались ефективно і раціонально. Висновок можна зробити тільки у процесі аналізу, визначення впливу конкретних чинників на показники виконання бюджету.

Якісну аналітичну роботу можна провести тільки при наявності всіх необхідних звітних показників, які потрібні для аналітичних розрахунків. Такими показниками можуть бути мережа, штати і контингент бюджетних установ (галузей), виробничі показники (обсяги виробництва або реалізації продукції, робіт, послуг) тих суб'єктів господарювання, галузей, територій, які пов'язані з видатками бюджетів та використанням бюджетних коштів.

Поряд з обліковою та звітною інформацією для формування та реалізації бюджетної політики дуже важливою є статистична інформація. Вона включає як сукупність окремих макроекономічних показників, так і показників, які безпосередньо характеризують стан бюджетних відносин, динаміку, обсяги, структуру доходів і видатків бюджету тощо.

Статистичні матеріали використовуються при розробці бюджетної стратегії і тактики держави, у бюджетному процесі та в організації безпосереднього управління бюджетними відносинами, яке включає: збір й аналітичну обробку інформації щодо визначних індикаторів стану бюджетних відносин; постійний моніторинг індикаторів бюджетних відносин; аналіз умов і чинників, які впливають на виконання бюджетів; визначення можливих “вузьких місць” та загроз бюджетним відносинам; прогнозування умов і дії чинників, які впливають на стан бюджетних відносин; розробку і здійснення конкретних заходів щодо подальшого забезпечення удосконалення бюджетного процесу і бюджетної політики.

Статистична інформація й інформаційне забезпечення бюджетного процесу та бюджетної політики є необхідним елементом державотворення. У зв'язку з цим моніторинг, аналіз та огляд бюджетної інформації мають формуватися фінансовим апаратом держави та органами державної статистики і повинні включати: Декларація цілей та завдань бюджету на наступний бюджетний період; звіт про поточні результати виконання бюджетів; рекомендації щодо можливих змін у бюджетах; прогноз грошових надходжень до бюджетів; аналіз використання бюджетних коштів; рекомендації щодо орієнтирів бюджетної політики на перспективу.

Основними недоліками сучасної статистичної інформації є відсутність у державі єдиної методики визначення макроекономічних показників, детальних систематичних (щомісячних, щоквартальних) статистичних оглядів виконання бюджетів у засобах масової інформації. Ці та інші недоліки негативно відображаються на ефективності бюджетної політики. Тому невідкладним завданням, на нашу думку, мало б бути розроблення та узгодження у державі єдиних підходів та методики розрахунку найважливіших статистичних, особливо макроекономічних показників, створення ефективною системи моніторингу та звітування щодо бюджетів усіх рівнів.

Важливими джерелами інформаційного забезпечення бюджетної політики є також практичні обстеження, наукові дослідження, матеріали, що містяться у монографічній, спеціальній та періодичній літературі. Незважаючи на достатній обсяг теоретичних та практичних результатів наукових розробок, велику кількість практичних рекомендацій фахівців з фінансів, в Україні не створено органу, який нагромаджував би банк даних таких пропозицій, займався б їх аналізом, узагальненням та рекомендацією до впровадження. Україна є однією з небагатьох держав світу, які не використовують надбання вітчизняної науки для соціально-економічного зростання, включаючи формування раціональної бюджетної політики. Тому, на нашу думку, було б доцільним створити при Міністерстві фінансів України підрозділ, працівники якого могли б сформувати і систематично поповнювати банк наукових розробок і пропозицій, що стосуються організації та удосконалення фінансової системи, аналізувати ці пропозиції і рекомендувати їх до впровадження.

Новітнім джерелом інформаційного забезпечення бюджетної політики в Україні є Інтернет. Сучасні Інтернет-технології сприяли формуванню глобального електронного середовища як для економічної діяльності у цілому, так і для формування стратегічних і тактичних засад бюджетної політики зокрема. Інформація, отримана з Інтернет, має ряд переваг, зокрема: низькі витрати, пов'язані з отриманням і переданням інформації; залучення широкого кола працівників до роботи з інформацією; поліпшення координації діяльності

груп спеціалістів у роботі з інформацією; широка доступність та швидкість отримання і передачі інформації і т. д. Поряд з цим, використання Інтернет має ряд недоліків, пов'язаних у першу чергу із безпекою матеріалів, недостовірністю окремих даних та відсутністю відповідальності за її неточність з боку окремих власників, складністю реалізації авторських прав, комерціалізацією, яка полягає у скороченні дослідницької інформації і розширенні рекламної. Однак, незважаючи на ці недоліки, роль Інтернету в інформаційному забезпеченні бюджетної політики зростатиме.

Висновки до розділу 2

Результати дослідження наукової парадигми бюджетної політики у формуванні і реалізації бюджетної доктрини України дають підстави зробити такі висновки.

1. Бюджетна доктрина як державний документ стратегічного спрямування може відображати конкретні напрями бюджетної політики держави, показники розвитку економіки, соціальної сфери, добробуту населення та їхнє бюджетне забезпечення на перспективу з розбивкою по термінах та відповідальних виконавцях, систему контролю за виконанням показників доктрини. Реальність та ефективність бюджетної політики, сформованої та викладеної у бюджетній доктрині, забезпечуватиметься базуванням на фінансовій теорії, сформульованій у теоретичній концептуалізації бюджетної доктрини як найвищого рівня фінансових наукових знань. У даному випадку забезпечуватимуться оптимальні взаємозв'язки і взаємообумовленість фінансової теорії, бюджетної політики й бюджетної практики, що відповідає науковим підходам до організації та управління соціально-економічними процесами у країні.

2. Бюджетна політика займає центральне місце серед складових фінансової політики. Аргументовано, що основою бюджетної політики є

розробка напрямків використання бюджету відповідно до засад соціально-економічного розвитку суспільства. У процесі такої розробки держава визначає конкретні форми, методи і види організації бюджетних відносин. З'ясовано, що практична реалізація бюджетної політики полягає у сукупності заходів довготермінового (стратегічного) та короткотермінового (тактичного) характеру, які здійснює держава через бюджетну систему. Отже в узагальненому вигляді бюджетна політика – це діяльність держави по використанню бюджетних відносин для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства.

3. Аргументовано, що ефективність бюджетної політики – це здатність створювати соціально-економічний ефект у результаті діяльності органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин для їхнього дослідження, застосування цих засобів, а також результативність процесів формування доходів, використання коштів бюджетів, бюджетного регулювання і міжбюджетних відносин, управління державним боргом з використанням спеціальних критеріїв та показників. Бюджетна політика може вважатися ефективною за умов достатньої ефективності всіх її складових, зокрема: політики у сфері доходів бюджетів, включаючи податкову політику і політику мобілізації неподаткових надходжень; політики у сфері видатків бюджетів (політики кошторисного фінансування, бюджетного інвестування, бюджетного кредитування, бюджетного субсидіювання та бюджетного резервування); політики у сфері бюджетного регулювання і міжбюджетних відносин; політики у сфері бюджетного дефіциту і державного боргу.

4. З'ясовано, що об'єктивну оцінку результатів бюджетної політики можна дати виключно за умови використання загально визнаних критеріїв та показників. Враховуючи теоретичні і практичні надбання вітчизняної науки та практики запропоновано використовувати такі критерії: рівень збирання бюджетних доходів загалом і податків зокрема; рівень виконання бюджетних

зобов'язань; величина бюджетного дефіциту, його параметри та швидкість зростання державного боргу; обсяги фінансових ресурсів, які відволікаються на обслуговування державного боргу; рівень монетизації бюджетного дефіциту; величина валютних резервів, які використовуються для фінансування бюджетного дефіциту; динаміка ВВП; рівень безробіття; ступінь виконання нормативно – правових актів про бюджет; масштаби емісії урядом грошових сурогатів різних видів; величина бюджетної заборгованості внаслідок наявної несплати податкових зобов'язань; величина простроченої заборгованості з оплати праці через відсутність бюджетного фінансування; величина простроченої заборгованості з оплати державного замовлення; величина простроченої заборгованості бюджетних установ через їх недофінансування; рівень виконання законодавчих і прирівняних до них актів про бюджет.

5. Першочерговими завданнями формування бюджетної стратегії запропоновано вважати: формування оптимальної схеми розподілу валового внутрішнього продукту за допомогою бюджетних відносин відповідно до стратегічної моделі майбутнього суспільства; бюджетну реструктуризацію; складання конкретних довготривалих загальнодержавних програм економічного і соціального розвитку, для реалізації яких необхідна концентрація бюджетних ресурсів, а також визначення критеріїв оцінки ефективності цих програм; створення сприятливих умов для розвитку внутрішнього ринку та реального сектору економіки; оптимізацію пропорцій між індивідуальним та суспільним споживанням; перебудову системи фінансування соціального захисту населення; кардинальне поліпшення фінансування науки; створення належної законодавчої бази; перехід до довготермінового та середньотермінового бюджетного прогнозування і програмування.

6. Аргументовано, що фінансова, а у її складі бюджетна інформація є основою формування та реалізації бюджетної політики держави. Вона повинна формуватися з урахуванням науково обґрунтованих принципових вимог, визначення і перелік яких має ґрунтуватися на засадах економічної теорії та

фінансової науки з урахуванням найважливіших цілей бюджетної політики держави. До найважливіших форм інформаційного забезпечення бюджетної політики запропоновано відносити бухгалтерський облік і звітність, статистику, обстеження, засоби масової інформації, фінансову науку, Інтернет, які удосконалюються з розвитком суспільства, нагромаджуючи при цьому як позитивні, так і негативні якості.

7. Під бюджетною звітністю запропоновано вважати сукупність упорядкованих взаємопов'язаних між собою показників, які характеризують кількісні та якісні результати виконання бюджетів усіх рівнів. Бюджетну звітність рекомендовано класифікувати за одинадцятьма ознаками: суб'єктами, призначенням, місцем використання, рівнем узагальнення показників, рівнем використання в управлінських цілях, змістом звітних даних, обсягом показників, терміном складання і подання, способом відправлення, способом складання, способом подання, періодом охоплення. Форму №1 кдб “Звіт про фінансовий стан Державного бюджету України (баланс)” рекомендовано назвати “Баланс виконання Державного бюджету України”, що у повній мірі відповідатиме змісту її показників. У процесі складання бюджетної звітності необхідно забезпечувати дотримання всіх принципів, включаючи ті, які сьогодні порушуються, зокрема, доступності, сталості, співставності, реальності і гласності.

8. З метою забезпечення якісного аналізу виконання бюджетів, ефективної аналітичної роботи запропоновано доповнити чинні показники річної звітності даними про мережу, штати і контингенти бюджетних установ і виробничими показниками суб'єктів господарювання, галузей, адміністративно-територіальних одиниць, які пов'язані з використанням бюджетних коштів. Це дасть змогу отримати всі необхідні звітні дані, які потрібні для конкретних аналітичних розрахунків.

9. Основні наукові результати розділу опубліковані в працях автора [40; 44; 81; 86; 90; 98; 99; 100; 105; 111; 116; 117; 141; 436].

РОЗДІЛ 3

БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ У МОДЕЛЮВАННІ ПРАКТИЧНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ДОКТРИНИ

3.1. Діалектика і протиріччя розвитку бюджетного механізму в реалізації бюджетної доктрини

Практична реалізація бюджетної доктрини і бюджетної політики забезпечується за допомогою бюджетного механізму. Бюджетний механізм є найдинамічнішою частиною бюджетної політики.

Держава формує свій бюджетний механізм відповідно до бюджетної стратегії. Зміни окремих елементів механізму відбуваються у зв'язку із вирішенням різноманітних тактичних завдань, тому бюджетний механізм чутливо реагує на всі особливості поточного стану в економіці і соціальній сфері держави. Відповідно до основних положень бюджетної доктрини та бюджетної політики за допомогою бюджетного механізму здійснюється широкомасштабний розподіл і перерозподіл створеного у державі валового внутрішнього продукту.

У національному масштабі бюджетний механізм становить систему встановлених державою форм та методів організації бюджетних відносин. Він є зовнішньою оболонкою бюджету, що проявляється у бюджетній практиці.

Структура бюджетного механізму є досить складною. До неї входять різні елементи, що відповідають розмаїттю бюджетних відносин. Саме множинність бюджетних взаємозв'язків передбачає застосування великої кількості видів, форм, методів, важелів та інструментів їхньої організації як елементів бюджетного механізму. До структури бюджетного механізму входять різноманітні організаційні форми, форми бюджетного забезпечення, методи та інструменти бюджетного регулювання, бюджетні стимули та санкції, які можна об'єднати у відповідні підсистеми.

Формуючи бюджетний механізм, держава повинна намагатися забезпечити його найбільш повну відповідність до вимог бюджетної доктрини та бюджетної політики того чи іншого періоду, що є запорукою повноти реалізації її мети й завдань. При цьому має зберігатися постійне прагнення до найбільш повного сполучення бюджетного механізму та його окремих елементів з особистими та суспільними інтересами.

Бюджетний механізм діє ефективно, якщо злагоджено функціонують усі його складові частини. Приводячи їх у дію, держава може спрямувати економічний і соціальний розвиток на своїй території відповідно до потреб її громадян. Цієї мети досягають через створення і використання централізованого фонду грошових коштів.

Бюджетний механізм відіграє визначальну роль у функціонуванні бюджетної системи. Зрозуміло, що від належної якості та рівня законодавчого і нормативного забезпечення, бюджетного планування, бюджетного регулювання, бюджетного нормування, оподаткування, неподаткових методів мобілізації доходів, кошторисного фінансування, бюджетного резервування, міжбюджетних відносин, бюджетної звітності, бюджетного контролю залежить рівень практичної реалізації бюджетних відносин у кожній ланці бюджетної системи і якість виконання державою своїх функцій в цілому. Тому усі успіхи та невдачі у соціально-економічному розвитку ми завжди повинні пов'язувати з якістю організації та функціонування бюджетного механізму.

У сучасній фінансовій літературі дуже рідко використовується термін "бюджетний механізм". Його можна зустріти у працях О. Василика, О. Кириленко, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших науковців. У більшості випадків вітчизняні вчені бюджетний механізм ототожнюють з фінансовим механізмом, що як із теоретичної, так із практичної точки зору є невірно. Загалом, науковці, які досліджують теоретичні і практичні проблеми бюджетного механізму держави, акцентують увагу на різних аспектах цього складного та універсального фінансового поняття.

Так, наприклад, характеризуючи значення бюджетного механізму на макрорівні В. Родіонова зазначає що він є реальним вираженням бюджетної політики, відображає конкретну спрямованість бюджетних відносин на вирішення економічних і соціальних завдань. На її думку за допомогою бюджетного механізму можливо практично використовувати бюджет у ролі інструмента державного регулювання економіки, стимулювання виробничих і соціальних процесів [362].

Підкреслюючи роль бюджетного механізму у вирішенні завдань соціально-економічного розвитку суспільства, С. Булгакова та Л. Єрмошенко стверджують, що бюджетний механізм – це “... сукупність способів організації бюджетних відносин, що застосовує держава з метою забезпечення належних умов для економічного і соціального розвитку” [439, с. 100]. Вони вважають, що бюджетний механізм розкриває конкретну цілеспрямованість бюджетних відносин на вирішення економічних і соціальних завдань, за допомогою цього механізму бюджет практично використовують у вигляді інструменту державного регулювання економіки, стимулювання виробничих і соціальних процесів. М. Крупка, розглядаючи бюджетний механізм у цілому, стверджує, що “... це сукупність форм, методів, важелів та інструментів використання державного бюджету і впливу на соціально-економічний розвиток” [232, с. 212].

Зазначені науковці підкреслюють дуже важливу роль бюджетного механізму у функціонуванні та розвитку економіки і соціальної сфери.

Інша група вітчизняних економістів, характеризуючи бюджетний механізм, розкривають практичне його значення у забезпеченні належного рівня функціонування бюджетної системи у цілому, та окремих її ланок, зокрема. Так, наприклад, О. Василик зазначає: “Бюджетний механізм – це практичне використання бюджету для здійснення фінансової політики в державі. Він включає форми і методи мобілізації фінансових ресурсів у розпорядження органів законодавчої й виконавчої влади і їх використання на цілі економічного та соціального розвитку” [54, с. 44]. У цьому визначенні

акцентується увага на тому, що за допомогою бюджетного механізму мобілізують фінансові ресурси органи влади та управління для виконання своїх функцій.

Досить лаконічне трактування бюджетного механізму дають Й. Бескид, О. Ковалюк, С. Юрій та інші. Так, Й. Бескид та С. Юрій під бюджетним механізмом розуміють "... сукупність певних видів бюджетних відносин, специфічних методів мобілізації та використання бюджетних коштів" [44, с. 28]. На думку О. Ковалюка, бюджетний механізм – це "... сукупність форм і методів, важелів та інструментів мобілізації й використання бюджетних коштів" [207, с. 277]. У цих визначеннях бюджетного механізму підкреслюється роль його окремих складових у процесі мобілізації та використання бюджетних коштів.

Спробу поєднати теоретичні й практичні засади бюджетного механізму знаходимо в російській фінансовій літературі. Зокрема, під бюджетним механізмом В. Родіонова розуміє "... комплекс спеціально розроблених і застосованих державою форм організації бюджетних відносин, а також способів, прийомів, методів, які забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів між сферами суспільної діяльності, галузями економіки і територіями країн в інтересах задоволення загальнодержавних потреб" [362, с. 65]. Автори фінансово-кредитного енциклопедичного словника вважають, що бюджетний механізм – це "... складова частина фінансового механізму, яка представлена сукупністю видів і форм організації бюджетних відносин, специфічних методів мобілізації і використання бюджетних коштів, принципів планування і фінансування, умов і методів реалізації фінансового контролю" [431, с. 150].

Хоча ці визначення за формою і змістом відрізняються, у них правильно, на нашу думку, зосереджується увага на формах організації бюджетних відносин, способах і методах перерозподілу бюджетних ресурсів у суспільстві, що є основою бюджетного механізму.

Заслуговують на увагу й підходи інших економістів до трактування цього поняття. Так, наприклад, О. Романенко під бюджетним механізмом розуміє

“... сукупність конкретних форм бюджетних відносин, методів мобілізації і витрачання бюджетних коштів. Через бюджетний механізм держава регулює економіку, стимулює виробничі й соціальні процеси” [364, с. 149]. Ю. Пасічник бюджетним механізмом вважає “... сукупність засобів, які застосовує держава з метою організації бюджетних відносин та забезпечення належних умов для економічного і соціального розвитку” [315, с. 276].

У зазначених визначеннях бюджетний механізм розглядається з теоретичної і практичної точок зору, його ролі як важеля регулювання соціально-економічних процесів, практичної моделі реалізації бюджетної політики та практичного використання для забезпечення функціонування бюджетної системи країни.

Характеризуючи теоретичні та практичні засади бюджетного механізму зазначимо, що він є складовою фінансового й господарського механізму, має багато з ним спільних рис. Взаємозв'язок між цими механізмами можна прослідкувати на рис. 3.1.

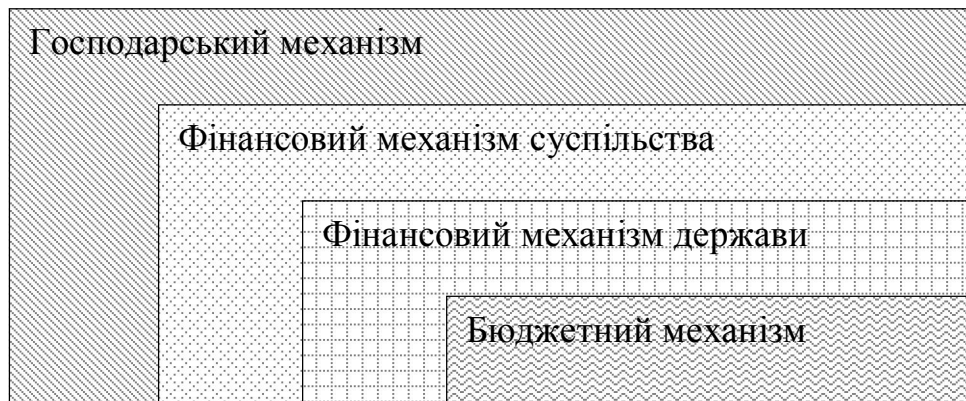

Рис. 3.1. Взаємозв'язок між господарським механізмом, фінансовим механізмом суспільства, фінансовим механізмом держави та бюджетним механізмом*

*Складено автором

У цілому, дослідження сутності бюджетного механізму необхідно поєднувати із аналізом двох його начал – господарського механізму та бюджету держави.

Кожна держава у процесі регулювання соціально-економічних стосунків використовує відповідний господарський механізм, який найповніше відповідає її традиціям та рівню розвитку. Цей механізм реалізується за допомогою економічної політики. Для України властивий свій господарський механізм, особливості організації якого обумовлені специфікою її соціально-економічного розвитку, станом економіки, стабільністю грошової одиниці, результативністю зовнішньоекономічних відносин і т.д.

Господарський механізм – це сукупність форм і методів, за допомогою яких забезпечується організація і здійснення господарських процесів, економічне життя держави. Даний механізм виражає взаємодію продуктивних сил і виробничих відносин у суспільстві, є їхнім проявом. Це означає, що з розвитком продуктивних сил і виробничих відносин удосконалюється господарський механізм, за допомогою якого покращується соціально-економічний стан суспільства. Оскільки регулювання економічного життя проходить шляхом широкого використання системи натурально-вартісних нормативів і показників, економічних важелів і стимулів, поняття господарського механізму є узагальнюючим.

У сучасній економічній літературі існують різні погляди на сутність господарського механізму. Частина економістів його ототожнює з організаційно-економічними відносинами, інша – його зводить до системи організації суспільного виробництва, третя група розглядає його як частину управління суспільством і соціально-економічними процесами, четверта – його ототожнює з системою управління суспільством, п'ята – зводить його до системи управління економікою та до виробничих відносин, пов'язаних з безпосереднім виробництвом, а шоста група економістів ототожнює господарський механізм з економічним [126, с. 269]. На нашу думку, вдалим та достатньо повним можна вважати визначення господарського механізму, дане авторами економічної енциклопедії: “Господарський механізм – система основних форм, методів і важелів використання економічних законів, вирішення суперечностей суспільного способу виробництва, реалізації

власності, а також всебічного розвитку людини й узгодження її інтересів з інтересом колективу, класу, суспільства” [126, с. 269].

Цей механізм формується на взаємодії окремих ланок, сторін, елементів економічної системи, таких як продуктивні сили, техніко-економічні та виробничі відносини, куди відносять й фінансові. Отже, структура господарського механізму буде визначатися структурою елементів економічної системи і включатиме різноманітні його види, зокрема, фінансовий, кредитний, ціновий тощо. Враховуючи, що фінанси суспільства і фінансові відносини є складовою частиною економічних відносин, фінансовий механізм суспільства буде невід’ємною складовою господарського механізму.

Як і господарський, фінансовий механізм суспільства в економічній літературі розглядають з різних сторін, зокрема, як: сукупність фінансових методів, форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток (В. Опарін [296, с. 55], О. Романенко [364, с. 42] та інші); комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених в державі форм і методів створення й використання фінансових ресурсів для забезпечення економічного розвитку та соціальних потреб громадян (О. Василик [61, с. 102]); сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави в процесі створення і використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб’єктів і населення (В. Базилевич, Л. Баластрик [11, с. 18]); сукупність конкретних форм і методів забезпечення розподільчих і перерозподільчих відносин, утворення доходів, фондів грошових коштів (О. Кириленко [203, с. 41], С. Юрій [434, с. 39]) тощо. На нашу думку, кожне з названих визначень розкриває якусь одну або декілька особливостей фінансового механізму суспільства, однак у сукупності вони окреслюють сутність цього складного економічного поняття.

Оскільки фінансова система суспільства включає різні за своїм характером сфери фінансових відносин (фінанси суб’єктів господарювання, загальнодержавні фінанси, фінанси домогосподарств), фінансовий механізм у

кожній з них, не зважаючи на спільні риси, буде суттєво відрізнятися. Отже, фінансовий механізм суспільства відповідно до сфери фінансових відносин, буде включати фінансовий механізм держави, фінансовий механізм суб'єктів господарювання і фінансовий механізм домогосподарств.

Центральне місце у фінансовому механізмі суспільства відводять фінансовому механізму держави, який відповідно до ланок загальнодержавних фінансів, включає бюджетний механізм, механізм пенсійного страхування, механізм державного соціального страхування.

Бюджетний механізм, як особливий вид господарського та фінансового механізму, має як спільні, так й специфічні риси. До спільних рис відносяться: використання вартісних норм, нормативів і показників; застосування економічних важелів, стимулів і санкцій; регулювання розподільчих і перерозподільчих процесів. У бюджетному механізмі є окремі риси фінансового, зокрема:

- бюджетний механізм, характеризуючи сферу використання об'єктивно існуючих розподільчих відносин, виступає складовою ланкою загальної системи управління економікою, займаючи в ній своє місце;

- бюджетний механізм, з одного боку, обумовлений реально існуванням бюджетних відносин, з іншого – зворотно активно впливає на них;

- з розвитком ринкових відносин, змінюється, і удосконалюється бюджетний механізм.

Основною специфічною рисою бюджетного механізму є використання всіх його складових з метою забезпечення своєчасного та достатнього наповнення бюджетного фонду держави і використання бюджетних коштів для якісного виконання державою своїх функцій.

Таким чином ми вважаємо, що бюджетний механізм – це сукупність фінансових форм, методів, важелів, інструментів, стимулів і санкцій, за допомогою яких забезпечується здійснення широкої системи розподільчих і перерозподільчих процесів, формування і використання централізованого

фонду грошових коштів держави, функціонування бюджетної системи в цілому та реалізація засад бюджетної доктрини й бюджетної політики держави.

Кожному конкретному етапу розвитку суспільства властивий свій бюджетний механізм, який забезпечує розподільчі і перерозподільчі процеси в русі валового внутрішнього продукту у його вартісній формі. Цей механізм удосконалюється, зберігаючи свою спрямованість відповідно до фінансової стратегії. Конкретний зміст бюджетного механізму, як і господарського механізму в цілому, розкривається через форми економічних відносин.

Бюджетний механізм – це, по суті, методичні, організаційні й правові положення та заходи, які визначають функціонування бюджетних відносин у суспільстві, їхнє практичне використання для досягнення визначених відповідними програмами цілей і завдань.

У цілому ми підтримуємо думку О. Василика, що призначення бюджетного механізму зводиться до двох основних функцій – бюджетного забезпечення й бюджетного регулювання економічних і соціальних процесів держави. Варто зауважити, що вказані функції є повною теоретичною абстракцією. За наявного досвіду бюджетне забезпечення одночасно виконує функцію регулювання так само, як регулювання може здійснювати функцію бюджетного забезпечення [54, с. 45].

О. Василик дуже вдало підмітив, що кількісна та якісна характеристика бюджетного механізму визначається тим, яка величина бюджетних ресурсів зосереджується й витрачається на відповідних рівнях управління та якою є технологія їх зосередження й витрачання. Тут дуже важливо правильно вибрати саму техніку цих процесів, тобто суб'єкт і об'єкт зосередження і витрачання бюджетних ресурсів, показники, ставки, норми, терміни, санкції, пільги, тобто увесь інструментарій здійснення руху коштів централізованого грошового фонду держави та фондів органів місцевого самоврядування [54, с. 45].

Бюджетне забезпечення здійснюється шляхом використання таких форм бюджетного фінансування, як кошторисне фінансування, інвестування, бюджетне кредитування, субсидювання тощо. Кожна з цих форм має свою

особливість практичного застосування. При кошторисному фінансуванні враховуються умови визначення фінансування, періодичність передання коштів, норми певних видів витрат тощо. При бюджетному кредитуванні визначаються умови надання кредитів, гарантії і терміни їх повернення, ефективність.

Однак бюджетне забезпечення має й інші аспекти свого здійснення. Так, щоб профінансувати відповідні заходи або програми, необхідно відпрацювати й законодавчо встановити форми мобілізації ресурсів за допомогою податків, зборів та інших платежів. Це дуже важлива складова бюджетного механізму в цілому. Вона називається податковим механізмом. Проте, на нашу думку, і зосередження коштів, і їхнє використання – це єдиний бюджетний механізм. Податковий механізм ми вважаємо складовою підсистемою бюджетного механізму.

Друга важлива функція бюджетного механізму – бюджетне регулювання, є методом здійснення державою функцій управління соціально-економічними процесами при використанні бюджетних відносин. Оперуючи бюджетними стосунками, держава шляхом встановлення форм і методів мобілізації бюджетних ресурсів та їх використання стимулює або локалізує ті чи інші явища й процеси у державі. Так, виділяючи кошти на розвиток економіки, держава стимулює розвиток таких виробництв, які в умовах ринку не можуть забезпечити свій розвиток за рахунок власних ресурсів. Аналогічно при розробці методів мобілізації ресурсів шляхом диференціації ставок і пільг досягається прискорення або стримування розвитку окремих виробництв, робіт і послуг [54, с. 46].

Бюджетний механізм у цілому – це принципова схема практичного використання бюджетних відносин в економіці держави, їх відповідні процеси. Водночас він має свої відмінності щодо практичного застосування на рівні держави, місцевого самоврядування, підприємств, організацій та установ.

У цілому бюджетний механізм ми представляємо як сукупність взаємозв'язаних між собою і взаємозалежних один від одного окремих його елементів. Класифікація цих складових зображена на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Класифікація складових бюджетного механізму*

*Складено автором

Залежно від особливостей функціонування бюджетних відносин та необхідності застосування відповідних методів, важелів, інструментів, показників, бюджетний механізм, на нашу думку, включає чотири найважливіші складові: механізм мобілізації доходів; механізм використання бюджетних коштів; механізм управління бюджетним дефіцитом та державним боргом; механізм регулювання міжбюджетних відносин.

Механізм мобілізації доходів забезпечує наповнення дохідної частини бюджету в обсягах, необхідних для виконання державою своїх функцій. Залежно від методів мобілізації доходів, на нашу думку, доцільно виділити три елементи цього виду механізму, а саме: податковий (забезпечує мобілізацію податкових надходжень); неподатковий (забезпечує мобілізацію неподаткових

надходжень та доходів від операцій з капіталом); механізм мобілізації міжбюджетних та офіційних трансфертів.

Механізм використання бюджетних коштів пов'язаний з виконанням видаткової частини бюджету держави та спрямуванням бюджетних коштів на цілі, передбачені у затвердженому бюджеті. Ми вважаємо, що до складових цього механізму можна віднести бюджетне фінансування (включаючи кошторисне фінансування, бюджетне інвестування та надання державних трансфертів), бюджетне кредитування та бюджетне резервування.

За економічним змістом механізм використання бюджетних коштів, як складова бюджетного механізму держави – це сукупність методів, форм, важелів, інструментів, стимулів і санкцій, які забезпечують використання бюджетного фонду держави. Цей механізм обслуговує ту частину перерозподільчих відносин, яка охоплює тільки використання коштів централізованого грошового фонду держави. На практиці даний механізм є достатньо складною структурою, яка забезпечує чітку послідовність і методи дій відповідних державних органів у процесі використання бюджетних коштів.

У сучасній економічній літературі механізм використання бюджетних коштів часто називають бюджетним фінансуванням, що ми вважаємо дискусійним, оскільки бюджетне фінансування є тільки однією із форм цього механізму.

До складу механізму використання бюджетних коштів ми відносимо, як зазначено у визначенні, методи, форми, важелі, інструменти, стимули, санкції. за допомогою котрих організуються і регулюються відносини, пов'язані з розподілом та використанням бюджетного фонду держави. Під методами цього механізму ми розуміємо нормативно-правове забезпечення, оперативне управління бюджетними коштами та бюджетний контроль; під формами – бюджетне фінансування, бюджетне кредитування, та бюджетне резервування; під важелями – видатки, витрати, бюджетні інвестиції; дотації, субсидії, субвенції, бюджетні кредити, бюджетні резерви; під інструментами – бюджетні норми і нормативи, бюджетні ліміти тощо; під санкціями – штрафи, пеня,

неустойка, зменшення фінансування, призупинення фінансування, вилучення коштів до бюджетів тощо.

Процес використання бюджетних коштів при виконанні бюджетів здійснюється за чітко виписаними у Бюджетному кодексі України послідовними стадіями [47, с. 31].

Найважливішою формою механізму використання коштів бюджетів ми вважаємо бюджетне фінансування. В економічній літературі в абсолютній більшості випадків у різних інтерпретаціях дається практично одне за змістом визначення бюджетного фінансування як надання грошових коштів юридичним і фізичним особам на проведення заходів, передбачених бюджетом. Однак стосовно форм бюджетного фінансування (в окремих випадках їх називають видами) спільної думки немає. Різні автори серед цих форм бачать кошторисне фінансування, бюджетне інвестування або проектне фінансування, бюджетне дотування, бюджетні трансферти, бюджетне кредитування, бюджетне резервування тощо. На нашу думку, крім перших трьох, усі інші форми, звичайно, мають безпосереднє відношення до використання бюджетних коштів. Однак із бюджетним фінансуванням вони характеризуються тільки зовнішніми спільними рисами, а по суті як за принципами, так й за організаційними засадами суттєво відрізняються від нього і виступають самостійними формами механізму використання бюджетних коштів.

Найпоширенішою формою бюджетного фінансування є кошторисне, за допомогою якого утримуються всі бюджетні установи та організації. Ця форма удосконалюючись і розвиваючись постійно, збережеться й у перспективі.

Бюджетне інвестування або проектне фінансування пов'язане з виділенням бюджетних коштів на інвестиційну та інноваційну діяльність. У процесі ринкових перетворень ця форма, на нашу думку, повинна використовуватися у першу чергу для структурної перебудови економіки і створення потужної матеріально-технічної бази для соціально-культурної сфери.

Бюджетне дотування використовується у вигляді дотацій, субвенцій та субсидій. Державне дотування неприбуткових видів діяльності є одним з важливих факторів захисту державних (суспільних) інтересів в умовах ринку. На нашу думку, обсяг дотацій доцільно довести до оптимальної величини, не стимулюючи при цьому безгосподарність і марнотратство. На відміну від дотацій, субвенції використовуються для фінансування певних цільових проектів, програм і заходів, які мають загальнодержавне, регіональне чи місцеве значення. Роль субвенцій у бюджетному фінансуванні у перспективі залишатиметься, на нашу думку, стабільною. Стосовно субсидій ми вважаємо доцільним проводити державну політику, спрямовану на їхнє поступове скорочення за рахунок розробки заходів, що сприятимуть пошуку інших джерел фінансування окремих потреб відповідних суб'єктів, котрим ці субсидії виділялися.

Поряд з бюджетним фінансуванням важливою ринковою формою механізму використання бюджетних коштів вважаємо бюджетне кредитування, яке базується на принципах платності, поворотності і строковості. Бюджетне кредитування може частково замінити як державне дотування, так й бюджетне інвестування і дати поштовх для швидкого економічного зростання як країни у цілому, так й регіонів, окремих адміністративно-територіальних одиниць.

Суттєвою формою механізму використання бюджетних ресурсів держави є бюджетне резервування, яке застосовується з метою покриття непередбачених видатків. Роль бюджетного резервування в умовах ринкових перетворень буде важливою, оскільки маючи необхідний обсяг резервів держава страхує себе від суттєвих негативних наслідків непередбачених подій.

Третьою складовою бюджетного механізму ми вважаємо управління бюджетним дефіцитом та державним боргом. Ця складова механізму передбачає обґрунтування обсягів бюджетного дефіциту та джерел його погашення, механізм залучення джерел фінансування дефіциту, погашення державного кредиту, сплати відсотків, зміни умов тощо.

До четвертої складової бюджетного механізму ми відносимо механізм регулювання міжбюджетних відносин, який включає механізм надання міжбюджетних трансфертів та механізм перерозподілу міжбюджетних трансфертів.

Дієвість бюджетного механізму залежить від сукупності його елементів, заходів і конкретних дій, які застосовує держава у процесі мобілізації та використання бюджетних коштів. У сучасній економічній літературі відсутні єдині підходи до визначення переліку таких складових та взаємозв'язку між ними. Так, наприклад, О. Василик [59] та М. Крупка [232, с. 212] виділяють п'ять складових бюджетного механізму: бюджетне планування і прогнозування; бюджетні норми і нормативи; бюджетні ліміти і резерви; бюджетні стимули; бюджетні санкції. Пізніше, у 2004 р., О. Василик переглянув свої підходи до запропонованої ним структури і визначив наступні п'ять інших складових бюджетного механізму: бюджетне планування та прогнозування; бюджетні норми та нормативи; бюджетний контроль; міжбюджетні відносини; бюджетне регулювання [54, с. 47]. Ю. Пасічник виділив шість складових: бюджетне планування і регулювання; фінансові показники; нормативи; ліміти; резерви; система управління бюджетними коштами [315, с. 276].

Ми не можемо погодитися з такими підходами, оскільки серед них не видно різниці між окремими складовими, зокрема, методами, формами, важелями, інструментами, стимулами і санкціями, зміст яких ми вкладаємо у визначення бюджетного механізму.

Оптимальною, на нашу думку, можна вважати структуру бюджетного механізму, представлену на рис. 3.3.

До методів бюджетного механізму ми відносимо бюджетне планування, бюджетне прогнозування, бюджетне програмування, оперативне управління бюджетними коштами, бюджетний контроль, бюджетне забезпечення, бюджетне регулювання, бюджетне нормування та бюджетну звітність. За

допомогою цих методів держава забезпечує організацію бюджетних відносин на усіх стадіях бюджетного процесу.

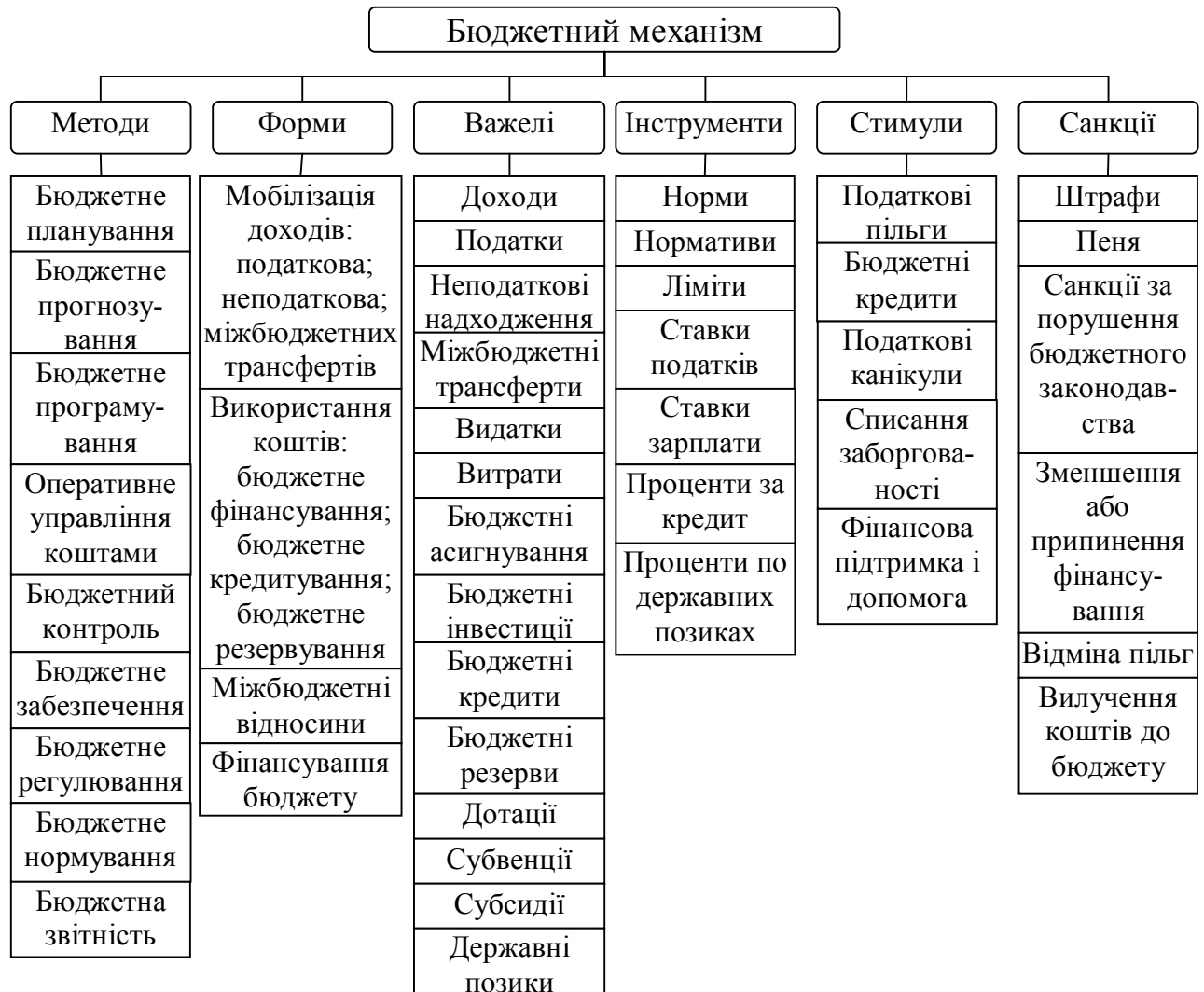

Рис. 3.3. Структура бюджетного механізму*

*Складено автором

На відміну від методів форми реалізації бюджетного механізму пов'язані з рухом бюджетного фонду, зокрема, мобілізацією доходів, використання бюджетних коштів, організацією міжбюджетних відносин та фінансування бюджету. Кожна з цих форм використовує свої елементи які забезпечують їхню реалізацію у повному обсязі. Стосовно мобілізації доходів застосовуються податкова, неподаткова форми та форма міжбюджетних й офіційних трансфертів. Використання бюджетних коштів здійснюється за допомогою таких форм, як бюджетне фінансування (у вигляді кошторисного фінансування,

бюджетного інвестування та бюджетних дотацій), бюджетне кредитування та бюджетне резервування. Така форма як міжбюджетні відносини пов'язана, з одного боку, із наданням міжбюджетних трансфертів, а з іншого – їхнім отриманням.

Застосування різноманітних методів та форм бюджетного механізму не можливе без відповідних важелів. Таких важелів є дуже багато, серед яких можна виділити наступні: доходи, податки, неподаткові надходження, міжбюджетні трансферти, офіційні трансферти, видатки, витрати, бюджетні асигнування, бюджетні інвестиції, бюджетні кредити, бюджетні резерви, дотації, субвенції, субсидії, державні позики тощо.

Кожен із бюджетних важелів наділений сукупністю інструментів, які у цілому складають інструменти бюджетного механізму. До таких інструментів ми відносимо: різні види норм видатків (на опалення, освітлення, харчування, медикаменти, тощо), зносу та амортизації, відрахувань до Пенсійного фонду України, інших державних фондів соціального страхування; бюджетні нормативи; ліміти; ставки податків, обов'язкових зборів і платежів, неподаткових платежів; ставки заробітної плати; розміри стипендій, соціальних виплат; проценти за кредит, проценти та інші види плати за користування державними позиками тощо. Бюджетним інструментам належить центральне місце у бюджетному механізмі, оскільки уміле їхнє використання дозволяє маневрувати методами, формами і важелями відповідно до завдань, які стоять перед суспільством у конкретних ситуаціях.

Завдяки інструментам бюджетного механізму держава може активно впливати на економічні інтереси різноманітних учасників відтворювального процесу, домагатися їхнього оптимального поєднання. У зв'язку з цим інструменти можна назвати наймобільнішою частиною бюджетного механізму. Мобільність інструментів бюджетного механізму дає можливість державі корегувати кількісні параметри бюджету залежно від умов та результатів господарювання, краще реалізувати завдання, які стоять перед суспільством та кожному етапі його розвитку.

Специфічну роль у бюджетному механізмі держави відіграють бюджетні стимули, до яких ми відносимо податкові пільги юридичним і фізичним особам, бюджетні кредити, податкові канікули, списання заборгованості за податками, фінансову підтримку та допомогу, перенесення термінів сплати податків та обов'язкових платежів, фінансування окремих видів видатків тощо. У цілому бюджетні стимули доцільно ділити на дві групи: перша – стимули, спрямовані на формування і використання бюджетного фонду країни; друга – стимули розвитку економіки. Особливістю першої групи є їхнє базування на спеціальній системі заохочувальних заходів, спрямованих на зміцнення бюджетної дисципліни. Друга група стимулів пов'язана з перетворенням конкретних видів доходів і видатків у стимули розвитку суспільного виробництва та підвищення його ефективності.

Окремі види доходів і видатків бюджету, на нашу думку, можуть перетворюватися у бюджетні стимули, якщо методи мобілізації, напрями і порядок використання бюджетних коштів будуть пов'язані із загальнодержавними інтересами та економічними інтересами суб'єктів господарювання. Зауважимо, що самі по собі ні доходи, ні їхні окремі види не можуть бути стимулами, оскільки їхнє призначення – забезпечити динамічність відповідного обсягу бюджетного фонду. Перетворити доходи бюджету у стимули можна тільки за допомогою порядку визначення окремих податків і зборів. Однак це не можна розповсюджувати на прибутково-майнове оподаткування.

На відміну від доходів видатки бюджету у переважній більшості потенційно можна віднести до бюджетних стимулів. Безпосереднє перетворення видатків бюджету у стимули можливе за допомогою вибору прогресивних напрямів бюджетного фінансування (на удосконалення галузевої та територіальної структури економіки, першочергове забезпечення галузей і виробництв, які забезпечують високі темпи науково-технічного прогресу) та форм і порядку виділення бюджетних коштів окремим суб'єктам бюджетних відносин.

Внутрішні та зовнішні умови, в яких функціонує бюджет держави на різних етапах розвитку суспільства, істотно впливають на форми організації бюджетних відносин, частку ВВП, яка розподіляється за допомогою бюджету. Все це відображається на кількісному та якісному впливу бюджету на соціально-економічні процеси, рівні використання бюджету держави як стимулятора соціально-економічного розвитку суспільства. Особливу роль бюджетні стимули відіграють на сучасному етапі розвитку ринкової економіки України, коли екстенсивні фактори не у змозі забезпечити її позитивну динаміку. Найважливішим завданням сьогодення для вітчизняної економіки є її структурна перебудова, забезпечення інтенсифікації виробництва, розвиток наукоємких виробництв і сучасних технологій, ліквідація непродуктивних витрат і втрат, активного поєднання ринкових та державних методів впливу на соціально-економічний розвиток, якісні фактори його зростання та підвищення ефективності.

Будь-яка система стимулювання передбачає застосування економічних санкцій. Тому важливим елементом структури бюджетного механізму ми вважаємо бюджетне санкціонування. Бюджетні санкції відіграють важливу роль у функціонуванні бюджетних відносин та забезпеченні належного рівня організації бюджетного процесу на усіх його стадіях. До бюджетних санкцій ми відносимо: різні види штрафів; пеню за несвоєчасну сплату податків, зборів та обов'язкових платежів; санкції за порушення бюджетного (включаючи й податкове) законодавства; санкції за нецільове використання бюджетних коштів; зменшення або призупинення бюджетного фінансування; відміну наданих пільг; вилучення до бюджету коштів, використаних не за призначенням тощо. У цілому бюджетним законодавством передбачений достатній перелік санкцій, однак їхнє застосування є недостатньо ефективним та результативним. Це пов'язано, у першу чергу, із невиконанням законодавства суб'єктами бюджетних відносин усіх рівнів, відсутністю у державі дієвого механізму контролю за виконанням законодавства та механізму

притягнення порушників законів до відповідальності (із числа найвищих посадових осіб держави).

Бюджетний механізм, на нашу думку, доцільно розглядати, з одного боку – як об'єктивне економічне явище, а з іншого – як практична модель реалізації цього явища. Саме такий підхід дасть можливість сформулювати теоретичні підвалини бюджетного механізму, змодельовати його оптимальну структуру, на основі чого розробити практичні рекомендації стосовно забезпечення ефективного функціонування цього механізму з урахуванням конкретної економічної ситуації та завдань, які ставить перед собою суспільство на конкретному історичному етапі розвитку.

Виходячи із сутності державного бюджету як об'єктивної економічної категорії, під бюджетним механізмом вважаємо сукупність видів бюджетних відносин, гармонізацію їх послідовності і взаємозв'язку у процесі формування та використання централізованого фонду грошових коштів держави. Таким чином, бюджетний механізм як об'єктивне економічне явище – це теоретична модель державного бюджету, а основою бюджетного механізму є розподільчі відносини, що складають економічний зміст бюджету.

За умови матеріалізації бюджетних відносин і набуття державним бюджетом конкретного матеріального вираження бюджетний механізм набуває теж відповідної практичної моделі.

Так, розглядаючи державний бюджет за змістом як централізований фонд грошових коштів держави, під бюджетним механізмом ми розуміємо сукупність конкретних методів, форм, важелів, інструментів, стимулів і санкцій, які забезпечують мобілізацію і використання коштів бюджетного фонду держави.

Розглядаючи бюджет за формою як основний фінансовий план держави, під бюджетним механізмом пропонуємо вважати сукупність способів і прийомів мобілізації конкретних видів доходів, розподілу і спрямування видатків основного фінансового плану держави та органів місцевого

самоврядування, а також збалансування бюджетів, їхнього виконання, складання звітності та здійснення бюджетного контролю.

Досліджуючи бюджет та бюджетну систему за організаційною побудовою під бюджетним механізмом можна розуміти сукупність організаційних та методологічних положень і засобів, що забезпечують функціонування бюджетної системи держави, а також специфічних підходів, за допомогою яких держава створює умови та забезпечує функціонування бюджетних відносин на державному, регіональному і місцевому рівнях, тобто безпосередньо у кожній ланці бюджетної системи.

Розглядаючи державний бюджет як правовий документ, під бюджетним механізмом вважаємо сукупність законодавчих і нормативних положень, що регулюють бюджетні відносини у суспільстві.

Таким чином, трактування бюджетного механізму залежатиме від мети, яку ми ставимо перед собою при дослідженні тих чи інших аспектів державного бюджету. Це дасть можливість нам конкретніше підійти до особливостей об'єкта, врахування специфічних властивостей і розробки відповідних рекомендацій стосовно удосконалення розвитку та підвищення ефективності функціонування бюджетного механізму.

Аналізуючи бюджетний механізм, необхідно відмітити запозичення поняття “механізм” з механіки. У цій науці складовими компонентами механізму вважають: а) вхідний пристрій (ланка), який набуває руху від певного джерела; б) вихідний пристрій (ланка), який передає рух на відповідний об'єкт; в) устрій (ланка), який регулює рух, розподіляє і переносить його з вхідного пристрою на вихідний пристрій.

Накладаючи таку структуру на бюджетний механізм, необхідно з'ясувати три питання:

- від кого вхідна ланка бюджетного механізму повинна набути руху (проблема економічної ролі держави);
- на які важелі вихідна ланка бюджетного механізму повинна передавати далі цей рух (проблеми структурних рівнів такого механізму);

- питання суті змісту, структури і шляхів удосконалення самого бюджетного механізму.

Аналіз структури бюджетного механізму, його практичного використання при реалізації стратегічних і тактичних засад бюджетної політики держави вимагає врахування особливої ролі найважливіших складових цього механізму на окремих стадіях бюджетного процесу. Та й послідовність дії елементів бюджетного механізму обумовлює виокремлення конкретних його підсистем, які мають вирішальний вплив на бюджетний процес і його певні етапи.

Враховуючи зміст терміну “механізм” та накладаючи його на бюджетний процес можемо сформулювати найважливіші підсистеми бюджетного механізму, структура яких зображена на рис. 3.4.

Рис. 3.4. Підсистеми бюджетного механізму*

*Складено автором

Перша і друга стадії бюджетного процесу охоплюють складання, розгляд і затвердження бюджету. Для того, щоб забезпечити якісне проходження цих стадій, необхідно виконати певний комплекс заходів, без яких неможливо приступити до наступної стадії бюджетного процесу. З метою виконання цих заходів доцільно сформувати відповідні підсистеми бюджетного механізму. Першій і другій стадіям будуть відповідати забезпечуючі підсистеми. Така назва цих підсистем відповідає їхньому основному призначенню – забезпечити функціонування бюджетного механізму на усіх послідовних стадіях бюджетного процесу. Поряд з цим забезпечуючі підсистеми є вхідними, оскільки вказують яким чином цей механізм запускається у дію і яка при цьому роль держави.

Третю стадію бюджетного процесу обслуговують оперативні підсистеми. Ця назва свідчить про їхнє призначення – забезпечити процес поточного виконання бюджету та його оперативне обслуговування. Тому ці підсистеми можна називати й обслуговуючими або поточними. Четверту стадію забезпечують заключні підсистеми, які можна назвати наступними або ретроспективними, оскільки вони обслуговують завершення бюджетного процесу. Такий підхід, на нашу думку, відповідає особливостям бюджетного механізму упродовж всіх його стадій, як сукупності відокремлених та взаємозв'язаних між собою підсистем, що мають у своєму арсеналі відповідні, властиві їм елементи.

Так, при складанні, розгляді і затвердженні державного і місцевих бюджетів особлива роль відводиться таким елементам бюджетного механізму, як правове його забезпечення (розробка законодавчого і нормативного забезпечення функціонування бюджетної системи), бюджетне прогнозування, бюджетне програмування, бюджетне нормування, бюджетне планування, бюджетне регулювання, котрі ми пропонуємо об'єднати у забезпечуючі (вхідні, попередні) підсистеми цього механізму.

Наступна стадія бюджетного процесу пов'язана з виконанням бюджетів, де визначальну роль відіграють такі складові бюджетного механізму, як

оперативне управління бюджетними коштами, оподаткування, неподатковий механізм мобілізації доходів, бюджетне фінансування, бюджетне кредитування, бюджетне резервування, міжбюджетні відносини, бюджетне стимулювання та санкціонування тощо, котрі, на нашу думку, можна об'єднати в оперативні (поточні, обслуговуючі) підсистеми.

Заключна стадія бюджетного процесу передбачає використання таких складових, як бюджетна звітність, бюджетний контроль, бюджетна відповідальність, котрі ми пропонуємо об'єднати у заключні (ретроспективні, наступні) підсистеми.

Виділення цих підсистем дає нам можливість тісно пов'язати бюджетний механізм із бюджетним процесом кожного бюджетного року, враховуючи особливості конкретних стадій. Це сприятиме підвищенню ефективності бюджетного механізму, якості складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів усіх рівнів.

Розвиток економіки і соціальної сфери, реформування бюджетної системи вимагає удосконалення бюджетного механізму. На нашу думку, таке удосконалення можливе за наступних умов: перегляду напрямів бюджетної політики, приведення її у відповідність до економічних можливостей і стратегічних цілей суспільства; внесення змін до чинних бюджетних форм, методів, важелів, стимулів і санкцій, які б сприяли значному підвищенню ефективності бюджетного механізму; розробки дієвого, взаємоузгодженого, раціонального нормативно-правового забезпечення цього механізму.

Зважаючи на те, що бюджетний механізм є об'єктивним явищем, а прагматика його функціонування пов'язана з поведінкою та намірами суб'єкта, ефективність цього механізму залежатиме від того, наскільки вдало владні структури зможуть його використати для досягнення стратегічних цілей. У ринкових умовах господарювання бюджетний механізм може успішно працювати за умови чіткої взаємодії всіх його складових, де немає таких, якими можна знехтувати. Оскільки за допомогою бюджетного механізму держава безпосередньо впливає на соціально-економічні процеси, органи державної

влади, державного управління та місцевого самоврядування зобов'язані розробляти усі його складові на такому рівні, при якому можна було б забезпечити реалізацію поставлених завдань.

Таким чином, на нашу думку, поєднання теоретичних і практичних розробок стосовно організації та функціонування бюджетного механізму сприятиме його подальшому удосконаленню, що позитивно відобразиться на темпах соціально-економічного розвитку суспільства.

Перелічені концептуальні підходи до бюджетного механізму, його ролі забезпеченні функціонуванні бюджетної системи дають можливість всесторонньо дослідити основні найважливіші аспекти його впливу на організацію бюджетних стосунків у суспільстві.

3.2. Сутність бюджетного прогнозування і планування у формуванні бюджетної доктрини

Бюджетне прогнозування і планування є одними з найважливіших елементів бюджетного механізму, своєрідними інструментами управління державними фінансами. Від рівня їхньої організації залежить якість та реальність показників бюджету, рівень соціально-економічного розвитку суспільства, фінансові можливості держави. Тому дослідження проблем бюджетного прогнозування і планування як елементів забезпечуючих підсистем бюджетного механізму, має велике значення як для розвитку вітчизняної фінансової науки, так і для вирішення практичних питань, пов'язаних з бюджетним процесом.

У вітчизняній економічній літературі окремі аспекти бюджетного прогнозування і планування розглядають такі вчені фінансисти, як В. Андрущенко, О. Василик, О. Кириленко, С. Мочерний, В. Опарін, К. Павлюк, Ю. Пасічник, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій та інші. Як правило особлива увага у більшості публікацій акцентується на практичних питаннях,

пов'язаних з організацією бюджетного планування в Україні, і, відповідно, менша увага – теоретичним.

Здійснення демократичних перетворень в Україні вимагає нових теоретичних і практичних підходів до удосконалення бюджетного прогнозування і планування, вирішення тих проблем, які нагромадилися протягом останніх років. Тому нашим завданням є оцінка його сучасного стану та формування теоретичних узагальнень і напрямів удосконалення цього прогнозування і планування відповідно до стратегічних засад соціально-економічного розвитку суспільства, бюджетної доктрини держави та концепції адміністративної реформи.

Сучасна фінансова теорія і практика засвідчує, що за допомогою бюджетного прогнозування можна аналізувати тенденції формування і використання бюджетних ресурсів країни, виявляти чинники, які впливають на показники бюджету, попереджувати негативні бюджетні явища, розробляти різні варіанти бюджету держави з метою досягнення стратегічних цілей. Однак на практиці бюджетне прогнозування ще не знайшло державної підтримки внаслідок відсутності стратегії соціально-економічного розвитку суспільства. Ідея цього виду прогнозування не закріплена у законах та нормативних актах країни. Все це негативно відображається на якості управління соціально-економічними процесами, тенденціях та динаміці економічного і соціального розвитку суспільства.

Концептуальні підходи до сутності бюджетного прогнозування базуються на теорії прогнозування та вчення про бюджет держави. В економічній літературі під прогнозуванням у більшості випадків розуміють "... наукове, що базується на системі виявлення причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей, визначення стану та ймовірних шляхів розвитку явищ і процесів" [142, с. 350]. Окремі вчені, зокрема автори Економічної енциклопедії, прогнозування, у першу чергу, пов'язують із економічною системою, а прогнози трактують як науково обґрунтовані гіпотези "... про ймовірний стан економічної системи та відповідних показників, що характеризують цей стан"

[127, с. 91]. О. Василик та К. Павлюк вважають, що прогнозування – це “... науково-обґрунтоване припущення вірогідності розвитку подій або явищ на основі статистичних, соціальних, економічних та інших досліджень” [54, с. 528].

Незважаючи на різні підходи, науковці одностайні у тому, що прогнозування є не що інше, як науково-аналітичний процес оцінки відповідних явищ та розробки перспективних напрямів їхнього розвитку.

Прогнозування дає можливість вирішити такі основні завдання, як: аналіз й оцінка процесів та тенденцій, виявлення вузлових проблем розвитку; визначення характеру розвитку цих процесів і тенденцій у майбутньому й передбачення нових ситуацій і проблем; виявлення можливих альтернатив розвитку; обґрунтування оптимального варіанта розвитку з метою прийняття раціонального рішення. Розробка прогнозів необхідна у тих випадках, коли практично неможливо на тому чи іншому етапі управління прийняти конкретне рішення, оскільки воно залежить від багатьох об’єктивних та суб’єктивних чинників.

Загальноприйнятим є той факт, що прогнози окремих явищ і процесів формують у вигляді якісних характеристик, кількісних оцінок прогнозованих показників та ймовірностей їхнього досягнення. За термінами охоплення прогнози можуть бути короткотерміновими (до 3 років), середньотерміновими (3-5 років) і довготерміновими (5 і більше років). Процес складання прогнозів передуює розробленню планів і є вихідною базою планування.

Формування та реалізація бюджетної доктрини України пов’язані, у першу чергу, із бюджетним прогнозуванням, яке є складовою прогнозування розвитку суспільства і взаємозв’язане з іншими напрямками розробки прогнозів, що відображено на рис. 3.5.

Основною особливістю бюджетного прогнозування є чітко визначена сфера його застосування – бюджет і бюджетна система держави. Бюджетні прогнози, на нашу думку, мають охоплювати ті розподільчі процеси, які пов’язані з формуванням і використанням коштів бюджетного фонду держави,

організацією міжбюджетних відносин та впливом бюджету на розвиток економіки, соціальної сфери й добробут його членів.

Рис. 3.5. Місце бюджетного прогнозування у прогнозуванні розвитку суспільства*

*Складено автором

Вітчизняні вчені під бюджетним прогнозуванням розуміють “... науково обґрунтовані пропозиції щодо тенденцій і напрямів розвитку бюджету (державних доходів і видатків) на близьку і віддалену перспективу, альтернативних шляхів і термінів досягнення пріоритетних цілей” [127, с. 91], “... обґрунтування вірогідних показників доходів і видатків бюджету на перспективу” [142, с. 360].

О. Василик та К. Павлюк бачать призначення бюджетного прогнозування в “... оцінці різних і найвірогідніших варіантів формування ресурсів бюджету і напрямів використання цих ресурсів” [54, с. 241]. Вони стверджують, що аналіз саме таких варіантів створює основу для вибору цілей, які можуть бути орієнтиром при розробленні бюджету. На думку О. Даневича, В. Стоян, С. Юрія бюджетне прогнозування – це “... визначення вірогідних показників доходів і видатків бюджету на перспективу” [462, с. 69]. При цьому вони зазначають, що таке прогнозування є науково-аналітичною стадією розробки стратегічного бюджету, в процесі якої формується концепція, шляхи її вирішення й основні цілі, які мають бути досягнуті.

В. Опарін, В. Федосов та інші фінансисти обґрунтовано стверджують, що бюджетне прогнозування є передбаченням "... майбутніх бюджетних доходів і видатків у багаторічному часовому інтервалі між прийняттям рішень і початком дій" [49, с. 833]. Ця концепція бюджетного прогнозування використовується даними науковцями як базова для обґрунтування теорії й методології стратегічного бюджетного планування та середньострокового прогнозування [49, с. 168-172].

У цілому підтримуючи підходи вітчизняних вчених до трактування бюджетного прогнозування, на нашу думку, під цим терміном доцільно розуміти систему аргументованих наукових уявлень та пропозицій щодо найважливіших напрямів розвитку бюджету держави і бюджетної системи на перспективу. Процес розробки бюджетних прогнозів має базуватись на ґрунтовному вивченні економічних законів та закономірностей розвитку економічних явищ і процесів, виявляти ймовірні та альтернативні шляхи розвитку бюджету держави і бути основою для вибору й мотивації бюджетної політики.

Найскладнішою проблемою України є відсутність бюджетних прогнозів та стратегії соціально-економічного розвитку, бюджетної доктрини держави, внаслідок чого суспільству не відомі мета, до якої воно прямує та шляхи її досягнення. Тому тактичні фінансові рішення, які приймаються на різних рівнях управління, часто містять у собі протиріччя, є хаотичними, спонтанними, не взаємозв'язаними між собою. Саме така ситуація є причиною нестабільної бюджетної політики, результатом якої є нерівномірність розвитку економіки й соціальної сфери, хронічне відставання України від інших держав, особливо у досягненні євростандартів. У зв'язку з цим належна організація бюджетного прогнозування з використанням сучасних технологій є одним із найважливіших завдань фінансового апарату держави.

Завдяки бюджетним прогнозам відкриються перспективні можливості суспільства, у межах яких можуть бути поставлені реальні завдання та цілі, виявлені актуальні проблеми, котрі повинні враховуватися у процесі

бюджетного планування. Ці прогнози можуть містити різні варіанти впливу бюджету на об'єктивні фактори майбутнього соціально-економічного розвитку. Перевага бюджетного прогнозування полягає у тому, що воно не обмежується конкретними фінансовими, економічними чи політичними рішеннями, а має попередній, варіантний характер. У цих прогнозах можна повноцінно розкрити можливості різних варіантів розвитку бюджету та бюджетної системи держави, їх проаналізувати й обґрунтувати.

Бюджетні прогнози дають можливість розглянути способи практичної реалізації різних принципів бюджетної політики, взаємоузгодження об'єктивних та суб'єктивних, внутрішніх та зовнішніх чинників. Прогнозні показники можуть бути щорічною базою для розробки концепцій розвитку у плановому періоді при формуванні показників доходів і видатків бюджету держави.

У фінансовій теорії і практиці бюджетне прогнозування, на нашу думку, доцільно розглядати як безперервний процес, котрий базується на особливій методиці та вимагає систематичних уточнень, обумовлених нагромадженням практичних і формулюванням нових даних. В основу методології бюджетного прогнозування має бути покладена фінансова теорія, наукові методи з урахуванням особливості дії об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства. Бюджетне прогнозування може здійснюватися з використанням двох підходів. Перший підхід (генетичний або дескриптивний) полягає у обґрунтуванні пропозицій та тенденцій розвитку бюджету і бюджетної системи на основі встановлених причинно-наслідкових зв'язків економічних, а у їхньому складі бюджетних явищ. На їхній основі формується певна об'єктивна логіка розвитку бюджетних процесів і явищ відповідно до стратегії соціально-економічного розвитку суспільства, послідовність подій і зміна тих чи інших форм. У наслідок такого підходу можуть бути розроблені будь-які правдоподібні, науково обґрунтовані кількісні та якісні, загальні і часткові гіпотези відносно факторів й умов стратегічного розвитку.

Особливістю другого підходу, який називають нормативним, цільовим, є його базування на кінцевому результаті, який передбачається досягнути у майбутньому. Якщо при першому підході логіка, зв'язок і послідовність бюджетних явищ та процесів розглядається у напрямі від теперішнього часу до майбутнього, то у другому навпаки – від майбутнього до теперішнього. Саме використовуючи рух від майбутнього до теперішнього часу можна змодельовати та дослідити послідовність тих чи інших фінансових дій, які можуть відбутися і заходів, які доцільно провести, щоб досягнути нормативно заданого стратегічного результату. На нашу думку, у практиці бюджетного прогнозування доцільно використовувати перший і другий підходи, що сприятиме підвищенню якості і точності прогнозів.

Сучасна фінансова наука і практика виробили систему методів, які можна успішно використовувати у бюджетному прогнозуванні [54, с. 242-248; 462, с. 71-73]. На нашу думку, серед сукупності методів найбільш прийнятними можна вважати генетичний, нормативний, інтуїтивний (експертної оцінки), економетричного моделювання, побудови імітаційних моделей, економіко-статистичного моделювання, написання сценарію тощо. Ми вважаємо доцільним при розробці бюджетних прогнозів використовувати всі методи, при необхідності їх комбінуючи.

Недостатній рівень розвитку бюджетного прогнозування в Україні пов'язаний, у першу чергу, з відсутністю належного його законодавчого та нормативного забезпечення. У зв'язку з цим пропонуємо до Бюджетного кодексу України внести доповнення стосовно запровадження у державі бюджетного прогнозування та реалізації його результатів. Бюджетне прогнозування, на нашу думку, має бути обов'язковим елементом бюджетного процесу, тісно пов'язаним з бюджетною доктриною держави, стратегією соціально-економічного розвитку суспільства. Показники бюджетних прогнозів мають бути динамічними, враховувати внутрішні та зовнішні чинники. За станом розробки, реальності, дотриманням бюджетних прогнозів на

державному рівні має бути організований дієвий контроль з використанням фінансових стимулів і санкцій.

Фінансовому апарату держави доцільно розробити наукову методику бюджетного прогнозування, яка була б зрозумілою та доступною для фахівців, котрі досліджують дану проблематику.

В умовах ринкових трансформацій бюджетне прогнозування є дуже важливою складовою бюджетного планування як складного економічного явища. Саме бюджетні прогнози мають бути базовими при розробці завдань та показників бюджету на плановий рік, без яких не можливо забезпечити підпорядкування тактичних рішень стратегічним цілям розвитку суспільства.

У сучасній економічній літературі бюджетне планування розглядається з різних боків, що іноді викликає дискусію стосовно його визначення, характеристики та сфери застосування. На нашу думку, бюджетне планування доцільно трактувати за сутністю, змістом і формою.

Так, наприклад, за сутністю бюджетне планування можна охарактеризувати як науково-обґрунтований процес встановлення обсягів і джерел формування та напрямів використання централізованого фонду грошових коштів держави. За змістом бюджетне планування – це особлива сфера фінансової діяльності держави, пов'язана з обґрунтуванням певних управлінських рішень у сфері економіки стосовно фінансового забезпечення держави, тобто специфічна сфера управління. За формою бюджетне планування виступає як процес складання, розгляду і затвердження основного фінансового плану країни – державного бюджету.

Всі перераховані визначення мають право на існування залежно від поставленої мети наукового аналізу. Спільним для них є об'єкт, мета, суб'єкти, предмет дослідження. Так, об'єктом бюджетного планування виступає фінансова діяльність держави, пов'язана з виконанням покладених на неї функцій. Метою – складання та затвердження Державного бюджету України і місцевих бюджетів, що формують бюджетну систему України. Суб'єктами є органи державної влади, державного управління та місцевого самоврядування,

які беруть безпосередню участь у процесі складання, розгляду і затвердження бюджетів. Предметом виступають грошові відносини, що виникають у процесі розподілу, а також перерозподілу валового внутрішнього продукту та безпосередньо пов'язані з формуванням, використанням централізованого фонду грошових коштів держави на всіх рівнях управління.

Особливостями бюджетного планування є те, що держава використовує його для визначення рівня централізації фінансових ресурсів у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту, методів мобілізації грошових коштів до централізованого фонду, напрямів використання бюджетних коштів відповідно до засад економічної політики держави. Саме за допомогою бюджетного планування можна забезпечити належне функціонування бюджетної системи держави, поступове зростання темпів соціально-економічного розвитку, якщо таке передбачено соціально-економічною стратегією.

Бюджетне планування займає центральне місце у фінансовому плануванні, оскільки воно пов'язане з показниками фінансових планів підприємств, організацій та установ різних форм власності та рівнів підпорядкування.

У процесі бюджетного планування аналізуються кількісні та якісні показники окремих галузей економіки, економічних регіонів, що дає можливість врахувати максимальний обсяг пропозицій стосовно зміцнення дохідної бази бюджету, забезпечення держави в цілому, та органів місцевого самоврядування, зокрема, необхідним обсягом фінансових ресурсів для виконання ними визначених Конституцією України функцій.

Бюджетне планування наділене специфічними ознаками, до яких ми відносимо наступні:

- об'єктом бюджетного планування виступає фінансова діяльність держави, яка полягає у виконанні нею своїх функцій. Чим більше функцій бере на себе держава, тим більшим буде обсяг її фінансової діяльності, що вимагатиме централізації більшого обсягу фінансових ресурсів, і навпаки;

- сферою бюджетного планування є розподільчі і перерозподільчі процеси, що супроводжуються формуванням і використанням централізованого фонду грошових коштів держави. Матеріальним змістом цих процесів виступають доходи і видатки бюджетів;

- суб'єктами бюджетного планування виступають органи законодавчої, виконавчої влади та місцевого самоврядування. Саме вони у межах своїх повноважень можуть найбільш ефективно використовувати бюджетне планування для досягнення стратегічних завдань соціально-економічного розвитку;

- у процесі бюджетного планування конкретизуються найважливіші пропорції соціально-економічного розвитку держави, встановлюються безпосередні зв'язки підприємств, організацій та установ різних форм власності з бюджетом на плановий період;

- за допомогою бюджетного планування визначаються параметри та конкретні механізми реалізації програм соціального захисту населення;

- бюджетне планування є інструментом реалізації економічної політики держави та збалансування фінансової програми держави на плановий рік.

Вміле та результативне використання бюджетного планування у регулюванні соціально-економічних процесів залежить від якісного вирішення завдань, що можуть бути розв'язані за допомогою цього виду планування. До них можна віднести стратегічні і тактичні завдання.

Стратегічні завдання полягають у розробці підходів до формування бюджету, найскладнішим і найактуальнішим з яких є оптимізація величини бюджетного фонду держави на плановий період і на перспективу. Зважаючи на обмеженість фінансових ресурсів держави та зростаючу потребу у їхніх обсягах, у процесі бюджетного планування доцільно, у першу чергу, зосередити увагу на вирішенні суперечностей між загальнодержавними, корпоративними та особистими інтересами у суспільстві. Тактичні завдання пов'язані з вибором механізму складання проекту бюджету. У цілому як стратегічні, так і тактичні

завдання мають вирішуватися одночасно, а їхній зміст можна узагальнено сформулювати наступним чином:

- визначення обсягу валового внутрішнього продукту на плановий рік. При цьому завданням Уряду має бути забезпечення поступового зростання вказаних показників з урахуванням всіх можливих резервів. Практика скорочення обсягів ВВП і національного доходу в Україні за останнє десятиріччя ХХ століття не має логічного пояснення;

- відповідно до функцій, які бере на себе держава, визначення співвідношення між обсягами ресурсів, що залишатимуться у розпорядженні юридичних і фізичних осіб та централізуватимуться державою. Для ринкової економіки більш характерною є децентралізація ресурсів. Однак при цьому держава мала б створити такі умови суб'єктам господарювання і громадянам, при яких не відбулося би погіршення їхнього фінансового становища. Наприклад, якщо держава скорочує видатки на житлово-комунальне господарство, освіту, охорону здоров'я, то на цю суму повинні в ринкових умовах господарювання збільшуватися доходи громадян, так як у протилежному випадку населення не зможе задовольнити свої соціальні потреби, що суперечить принципам ринкової економіки і є прямим порушенням конституційних прав громадян;

- встановлення обсягу фінансових ресурсів, який необхідний державі для виконання своїх функцій та реалізації засад економічної політики, визначення частки, яку передбачається мобілізувати податковим методом, а яку – неподатковим. При нестабільній економіці, як правило, значну перевагу доцільно надавати податковому методу. Визначившись у цьому плані, держава мала б дати чітку відповідь на питання: скільки податків повинні заплатити юридичні особи і скільки – фізичні; хто повинен більше платити: бідні, середні чи багаті, в якому співвідношенні; які види податків найбільш доцільно використовувати саме на такому рівні економічного розвитку; чи розроблена система оподаткування не впливатиме на зниження економічної активності у державі та життєвого рівня громадян; чи буде податкова система відкритою, чи

базуватиметься на наукових принципах і чи не створюватиме умов для ухилення від оподаткування;

- визначення обсягу доходів за окремими джерелами і загального обсягу доходів бюджету з урахуванням резервів їхнього збільшення;
- визначення видатків бюджету за всіма підрозділами бюджетної класифікації і загального обсягу видатків з урахуванням пріоритетів у видатковій політиці, обсягу та характеру функцій держави, економного, ефективного і раціонального використання бюджетних коштів;
- раціональний розподіл доходів і видатків бюджету між окремими ланками бюджетної системи та збалансування всіх бюджетів нижчого рівня;
- утворення державних матеріальних та бюджетних резервів;
- забезпечення ефективного управління державним боргом.

Виконання визначених перед бюджетним плануванням завдань, а також забезпечення належної організації бюджетного планування, які б найбільше відповідали вимогам ринкової економіки, можливі при умові дотримання наукових принципів. У сучасній економічній літературі відсутній єдиний підхід щодо визначення принципів бюджетного планування. На нашу думку, до таких принципів можна віднести наступні: політичного підходу до бюджетного планування; взаємозв'язку бюджетного планування з прогнозуванням соціально-економічного розвитку та комплексного підходу до основних прогнозних показників; забезпечення провідної ролі бюджетного планування у системі фінансового планування; єдності у використанні показників, методики, законодавчої та нормативної бази, бюджетної класифікації, бюджетної документації при бюджетному плануванні; стабільності; директивності; безперервності; повноти бюджету; періодичності складання і затвердження бюджетів; реальності показників бюджетів; збалансованості доходної і видаткової частини всіх бюджетів; гласності у процесі складання та затвердження бюджетів; формування резервів.

Теоретичне обґрунтування цих принципів відображено у наших наукових публікаціях [83; 100].

Використання вказаних принципів, на нашу думку, дасть можливість бюджетному плануванню надати відповідний зміст, визначити його параметри, сформулювати механізм впливу на соціально-економічні процеси у державі відповідно до економічної ситуації та конкретного етапу розвитку суспільства.

Функціонування бюджетної системи України вимагає виділення трьох аспектів бюджетного планування: зведеного, територіального та адресного.

Зведене бюджетне планування активно використовується у процесі складання проектів бюджетів з метою забезпечення їхнього збалансування на всіх рівнях. Зведені бюджети складаються на державному рівні і на кожному рівні регіонального управління. В умовах адміністративної реформи роль зведеного бюджетного планування знижується. У перспективі з переходом на прямі, безпосередні відносини місцевих бюджетів із державним, а також місцевих бюджетів між собою очікується зниження ролі зведеного бюджетного планування до мінімуму, що в умовах розширення бюджетних прав органів місцевого самоврядування є закономірним явищем.

Одночасно посилюється роль територіального бюджетного планування. Кожен орган представницької та виконавчої влади самостійно складає, розглядає та затверджує свій бюджет, який є основним елементом їхньої фінансової бази. Незважаючи на великий обсяг та широкий діапазон задекларованих законодавчими документами України бюджетних прав органів місцевого самоврядування, значна обмеженість дохідних джерел місцевих бюджетів, переважаючий механізм їхнього збалансування за рахунок дотацій та іншого виду бюджетних трансфертів не дають можливість повноцінно та ефективно реалізувати закріплені бюджетні права. У зв'язку з цим необхідною умовою поступового розвитку демократичних засад в Україні є перегляд механізму бюджетного планування на локальному (регіональному та місцевому) рівні з суттєвим розширенням дохідних джерел та реальної фінансової бази місцевого самоврядування. Тільки у такому випадку можна буде вести мову про рівень ефективності бюджетного планування у соціально-

економічному розвитку територіальних громад та адміністративно-територіальних формувань.

Адресне бюджетне планування тісно пов'язане з територіальним, мета якого полягає у встановленні конкретних зв'язків показників бюджетів з показниками фінансових планів усіх суб'єктів господарювання, пов'язаних з дохідною та видатковою частиною. Станом на сьогоднішній день в умовах обмеження фінансових ресурсів така адресність забезпечується, з одного боку, централізацією бюджетного планування за принципом “зверху-вниз”, а з іншого – тісним зв'язком та узгодженістю показників бюджету із показниками зведених фінансових планів головних розпорядників бюджетних коштів. Слід зауважити, що методика бюджетного планування, яка передбачає спочатку складання і затвердження Державного бюджету України, після чого – бюджетів нижчого рівня, поступово залежно від рівня управління для ринкової економіки є неприйнятною. Тому реформування механізму бюджетного планування в умовах розвитку ринкових відносин доцільно починати з переходу бюджетного планування за принципом “зверху-вниз” до бюджетного планування за принципом “знизу-вверх”, тобто бюджетне планування мало б починатися на базовому рівні і завершуватися на загальнодержавному рівні.

Організація бюджетного планування передбачає проходження його трьох етапів: складання, розгляд і затвердження бюджетів.

Складання проекту бюджету – є першим і дуже важливим етапом бюджетного процесу в цілому і бюджетного планування зокрема. В теоретичному аспекті бюджетне планування мало б проходити три етапи:

- аналіз показників виконання бюджету за попередній період;
- розрахунки показників по кожному виду доходів та видатків;
- збалансування доходної та видаткової частини бюджету.

Такі етапи є характерними для процесу складання кожного бюджету, що є обов'язковою умовою та запорукою успішної організації бюджетного планування в цілому.

Процес складання проектів бюджетів здійснюється відповідно до засад Бюджетного кодексу України. Однак цей документ стосується тільки поточного бюджетного планування і не торкається особливостей середньо- і довгострокового планування та прогнозування.

В організаційному відношенні поточне бюджетне планування охоплює чотири етапи.

Перший етап полягає у формуванні бюджетної політики на плановий рік і визначенні найважливіших попередніх показників бюджетів. Особливістю цього етапу є визначення підходів до мобілізації бюджетних ресурсів у плановому році і на їхній базі розробка пропозицій щодо змін у податковій політиці, вирішення проблем ув'язки прогнозованих доходів і видатків держави у плановому періоді. Реальність прогнозованих показників залежить від підходів, які Уряд використовує у процесі бюджетного планування. У теоретичному і практичному аспектах розробка показників бюджету може пов'язуватися із так званими сценаріями розвитку економіки відповідно до засад соціально-економічної політики держави, яких може бути три: консервативний (базовий), цільовий та оптимістичний.

Найменш ризикованим є консервативний сценарій, який передбачає використання у плановому році базових засад як податкової, так і бюджетної політики минулого року без суттєвих змін. Незважаючи на надійність показників бюджету, розрахованих на базі даного сценарію, в умовах динамічного розвитку економіки він не може бути прийнятним, оскільки не враховує її потенційні можливості.

Використання у бюджетному плануванні цільового сценарію дає можливість вносити зміни у бюджетну та податкову політику базового періоду. Внесення таких змін супроводжується ризиками зростання соціально-економічної напруженості, що необхідно врахувати при проведенні реформ.

Найризикованішим є оптимістичний сценарій який передбачає здійснення рішучих кардинальних заходів, спрямованих на зміну підходів до бюджетної і податкової політики на базі різкого зростання показників соціально-

економічного розвитку суспільства. Такий підхід дає можливість суттєво збільшити доходи держави, суб'єктів господарювання і громадян, започаткувати стабільну базу для економічного зростання у майбутньому. Зважаючи на великий ризик, кожен крок при використанні даного сценарію повинен бути виваженим. Для України здійснення бюджетного планування на основі оптимістичного сценарію є єдиним виходом із ситуації, що склалася станом на сьогоднішній день.

Обравши відповідний сценарій розвитку економіки, Уряд розробляє пропозиції щодо напрямів розвитку бюджетної політики на наступний рік та основні показники бюджету. Дуже важливим і складним завданням у даному випадку є збалансування бюджету. Цей етап триває з лютого по червень поточного року.

Другий етап бюджетного планування є найнапруженішим (з червня до 15 серпня поточного року). Він полягає у визначенні попередніх показників доходів і видатків Державного бюджету України на наступний рік і узгодження даних показників з положеннями Державної програми соціально-економічного розвитку України на цей же період. До цього залучаються практично всі органи державної виконавчої влади, головні розпорядники бюджетних коштів та інші учасники бюджетного процесу. Організація даної роботи забезпечується Міністерством фінансів України, на яке покладається методична робота, опрацювання запитів головних розпорядників коштів, узгодження суперечливих позицій, зведення запитів тощо.

Особливістю третього етапу є найкороткотриваліший його термін (з 15 серпня до 15 вересня). На цьому етапі Міністерство фінансів України розраховує конкретні обсяги доходів і видатків Державного бюджету України, його збалансовує, узгоджує обсяги місцевих бюджетів та міжбюджетних трансфертів. Завершується даний етап подачею Кабінетом Міністрів України проекту Закону України про Державний бюджет України на відповідний плановий рік для розгляду і затвердження до Верховної Ради України.

Досить спрощеною є організація бюджетного планування на регіональному і місцевому рівнях. Він полягає у використанні формульного підходу до планування доходів і видатків, а також фінансових нормативів бюджетної забезпеченості. Ці нормативи не мають наукового обґрунтування.

Четвертий етап бюджетного планування (розгляд і затвердження бюджету) забезпечуються Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та місцевими радами. Так, проект Державного бюджету України розглядається на засіданнях комітетів та на сесійних засіданнях Верховної Ради України і затверджується Законом про Державний бюджет України. Місцеві бюджети розглядаються постійними комісіями місцевих рад, на сесійних засіданнях затверджуються відповідними постановами.

На кожному етапі бюджетного планування виникає цілий ряд проблем, пов'язаних з відсутністю нового законодавства, неузгодженістю дій законодавчої та виконавчої влади, неузгодженістю методик цілого ряду розрахунків, недотриманням бюджетних процедур, лобіюванням інтересів окремих фінансових груп тощо. Усунення таких проблем можливе за умов побудови правової держави, розробки досконалого законодавства і безумовного його виконання у першу чергу органами законодавчої та виконавчої влади.

Процес демократичних перетворень в Україні вимагає використання у бюджетному плануванні нових прогресивних технологій, особливе місце серед яких відводиться застосуванню програмно-цільового методу. Цей метод можна використовувати ефективно як при поточному, так і при середньотермінованому і довготерміновому плануванні. В основу ідеї такого методу покладено поєднання можливостей бюджету із найефективнішим використанням бюджетних коштів з метою отримання конкретних результатів.

При розробці показників бюджету на плановий рік формування бюджетних програм здійснюється у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів відповідно до програмної класифікації видатків. В Україні до цього питання був використаний спрощений підхід, а саме, об'єднання

функціональної, відомчої та економічної класифікацій. Таким чином, застосовуючи старий багаж не зовсім ефективних методик з усіма недоліками у гіршому варіанті виконавча влада сформулювала новий програмно-цільовий підхід у не найкращому варіанті без належного теоретичного і методологічного обґрунтування. Це призвело до виникнення постійних проблем, пов'язаних з фінансуванням таких бюджетних програм.

Застосування програмно-цільового методу в Україні, на нашу думку, було б ефективним при середньотерміновому бюджетному плануванні на основі стратегічних планів та прогнозів головних розпорядників бюджетних коштів. Передумовою ефективного середньотермінового планування може бути встановлення для всіх розпорядників бюджетних коштів граничних розмірів видатків. Відповідно до цих розмірів керівники міністерств, відомств та інших органів державної виконавчої влади, центральних установ змогли б чітко визначити напрями своєї діяльності у межах програми.

Планування видатків відповідно до бюджетних програм дасть можливість чітко виділити конкретних виконавців програм, підвищити відповідальність виконавців за використання бюджетних коштів. Така відповідальність має належати лише одній установі.

Програмно-цільовий метод бюджетного планування тісно пов'язаний з вирішенням проблем доцільності конкретних видатків за тими чи іншими програмами. Для цього потрібно розробити результативні показники програм, які повинні бути у якості попередніх (планових) та остаточних (фактичних). Такі показники можна згрупувати за наступними ознаками: показники затрат, або вхідних ресурсів; показники продукту (обсяг виконаних робіт); показники ефективності; показники якості.

Використання зазначених показників дасть можливість проаналізувати програму, оцінити її результати та ефективність використання бюджетних коштів на виконання кожної програми.

Позитивним, на нашу думку, є запровадження паспортів бюджетних програм для кожного головного розпорядника бюджетних коштів. Це

сприятиме поліпшенню бюджетного контролю на всіх стадіях бюджетного процесу.

Таким чином, удосконалення бюджетного планування в умовах демократичних перетворень вимагає нових теоретичних, організаційно-правових та методологічних підходів, зокрема; уточнення змісту бюджетного планування, його специфічних ознак, стратегічних і тактичних завдань, принципів; забезпечення узгоджених дій законодавчої та виконавчої влади, дотримання бюджетних процедур і чинного законодавства; приведення чинних законів та підзаконних актів у відповідність до вимог демократичної держави; розробки нових науково-обґрунтованих методик розрахунків доходів, видатків, міжбюджетних трансфертів, фінансових нормативів бюджетної забезпеченості. Вирішення проблем бюджетного планування частково може бути забезпечене за умови розробки і застосування відповідних нових технологій, зокрема програмно-цільового методу, який дасть можливість забезпечити ефективний розподіл та використання бюджетних коштів.

3.3. Розвиток бюджетного нормування у системі тактичних методів бюджетного механізму

Процес бюджетного прогнозування і планування тісно пов'язаний із бюджетним нормуванням, оскільки жоден плановий чи прогнозний показник не буде науково-обґрунтованим й реальним без використання базових показників (макроекономічних, виробничих тощо) та бюджетних норм.

Потреба у бюджетному нормуванні в умовах трансформації національної економіки України до ринкових відносин не відмирає і не зменшується, а навпаки – зростає. Бюджетне нормування сьогодні мало б перетворитися з простого підрахунку обсягу норм і нормативів у зв'язуючий елемент всіх стадій бюджетного процесу та стимулятор ефективного функціонування бюджетної системи у цілому.

При плануванні, фінансуванні, складанні звітності, організації бюджетного контролю метод нормування є основним і незамінним. Він дає можливість забезпечити однакові підходи до планування та фінансування видатків всіх бюджетів, а також задоволення потреб всіх бюджетних установ при рівних умовах, реалізувати принцип цільового фінансування видатків, скласти звітність про виконання бюджету та кошторисів, її проаналізувати, виявити тенденції та фактори, що вплинули на окремі показники, запропонувати резерви економії видатків, якісно проконтролювати ефективно, раціональне та цільове використання бюджетних коштів.

Окремі аспекти бюджетного нормування розглядаються такими вітчизняними економістами як О. Василик, О. Кириленко, В. Федосов, Л. Шабліста, С. Юрій та іншими. Однак проблема у цілому досліджена недостатньо, не дивлячись на її особливу актуальність і велике практичне значення. В Україні діють норми видатків, розраховані за методикою шістдесятих років минулого сторіччя. Фінансові норми бюджетної забезпеченості, які використовуються у бюджетному процесі, не мають наукового обґрунтування, що негативно відбивається на функціонуванні бюджетної системи.

Бюджетне нормування, є одним із важливих елементів бюджетного механізму, зміст якого полягає у визначенні науково-обґрунтованих обсягів витрат на відповідну розрахункову одиницю. У процесі бюджетного нормування визначаються норми видатків та фінансові нормативи бюджетної забезпеченості.

На проблеми визначення нормативів державних витрат, вважаючи їх найскладнішими, ще звертали особливу увагу економісти XIX – початку XX століття. Так, в XIX ст. німецьким економістом А. Вагнером був сформульований закон “зростаючої державної активності”. Суть цього закону полягає у тому, що державні витрати у країнах, де розвивається промисловість, повинні зростати швидше, ніж обсяги виробництва і національний доход. Доказами існування такого закону були результати досліджень подій і фактів,

що мали місце у західноєвропейських державах. Вони зводились до наступного [461, с. 80]:

- розвиток економіки і поглиблення поділу праці ускладнює економічне життя і збільшує кількість причин для непорозумінь, що виникають на ґрунті економічних відносин. У зв'язку з цим державі з метою підтримки ефективної і дійової економіки, також правопорядку потрібно більше коштів на утримання правоохоронних органів, поліції, надання юридичних послуг;

- нові технології потребують більшої кількості капіталу, необхідного для виробництва, який може бути забезпечений тільки акціонерними компаніями або державними корпораціями;

- А. Вагнером була встановлена зростаюча державна активність у таких сферах, як освіта, охорона здоров'я, де вигоди від наданих послуг кількісно оцінити неможливо.

Аналізуючи прогнози А. Вагнера можна зробити висновок, що тенденція зростання державних витрат, яку спостерігав вчений у минулому столітті, зберігається у промислових країнах до тих пір, поки їхній розвиток йтиме по висхідній. Ці наукові узагальнення були випробувані багатократно у багатьох країнах і завжди справджувалися. Наявність довготермінової тенденції зростання частки державних витрат, які дуже важко поставити під контроль, підтвердив також інший німецький вчений А. Шмідт [456, с. 140].

Зроблені висновки з впевненістю можна застосувати до державних витрат в Україні, тенденція до зростання яких мало ймовірно у найближчий час припиниться, оскільки сучасний відтворювальний процес, складність та масштабність завдань, що стоять перед економікою, соціально-культурною сферою, а також потребою соціального захисту населення на нинішньому етапі потребують постійного зростання витрат держави. На особливості сучасного відтворювального процесу, що потребують участі держави у регулюванні соціально-економічних процесів в Україні, а також необхідність вирішення складних і масштабних завдань, пов'язаних з реструктуризацією глибоко деформованої економіки, розбудовою держави, забезпеченням соціальних

гарантій громадян, гарантованих Конституцією України, звертають увагу у своїх дослідженнях ряд вітчизняних економістів, зокрема Л. Шаблиста, якій вдалося ці питання систематизувати та досить детально обґрунтувати [452, с. 188-189].

Зважаючи на тенденцію зростання державних витрат, на нашу думку, доцільно на кожний бюджетний період визначати граничний рівень (норматив) їхнього задоволення з таким розрахунком, щоб забезпечити оптимальні розподільчі процеси в Україні. Базою для визначення такого нормативу мали б стати граничні значення таких показників, як оборонна достатність, зайнятість населення, норматив чисельності державних службовців, обсяги фінансової допомоги (субсидій) пріоритетним сферам економіки (конкретні інвестиційні проекти), соціальні стандарти тощо.

У бюджетному процесі використовуються дві групи норм та нормативів: фінансові норми бюджетної забезпеченості та норми видатків.

Фінансові норми бюджетної забезпеченості використовуються при складанні бюджетів у процесі планування їхньої видаткової частини.

Норми видатків застосовують при складанні кошторисів бюджетних установ у процесі планування відповідних елементів видатків. Під нормами видатків розуміють, як правило, обсяг затрат на одну розрахункову одиницю. Такими розрахунковими одиницями є мережа установ, їхній контингент (наприклад, кількість учнів, класів, груп продовженого дня у школах; кількість дітей та груп у дитячих дошкільних установах; кількість ліжок та днів функціонування одного ліжка у лікарнях; кількість студентів у вищих навчальних закладах тощо), зовнішня кубатура будівель і споруд, внутрішня площа приміщень, площа прилеглої території і т. д., що розраховуються на початок й кінець року та як середньорічна величина. Норми витрат встановлюються для однотипних установ за однорідними видатками.

В економічній літературі прийнято класифікувати норми за змістом (матеріальні і фінансові), методом побудови (індивідуальні, комбіновані та укрупнені), методом встановлення і затвердження (обов'язкові і розрахункові)

тощо. Наші підходи до цих класифікацій розглянуті у наукових публікаціях [82; 100; 113].

На рівні держави бюджетне нормування охоплює процес визначення фінансових нормативів бюджетної забезпеченості, який є дуже складним і потребує ґрунтовних наукових досліджень. У цілому величина таких нормативів залежить від загального обсягу фінансових ресурсів, що спрямовуватимуться на реалізацію відповідних бюджетних програм, та кількості мешканців чи споживачів соціальних послуг тощо.

Стосовно визначення загального обсягу фінансових ресурсів, які спрямовуються на реалізацію бюджетних програм, сьогодні будь-які методи відсутні, що негативно відбивається на якості цих показників. Нинішній порядок розрахунків передбачає обсяг таких ресурсів розподіляти між видами видатків відповідно до пріоритетів бюджетної політики держави. Крім цього, при розрахунку фінансових нормативів бюджетної забезпеченості допускається передбачення обсягу нерозподілених видатків, який об'єднує види видатків на ті повноваження, встановлення нормативів по яких є недоцільним.

Визначення розрахункового обсягу видатків місцевих бюджетів на рік здійснювалося на основі єдиних нормативів видатків у розрахунку на душу населення (державне управління, охорона здоров'я культура і мистецтво, засоби масової інформації, фізична культура і спорт, соціальні програми стосовно сім'ї, жінок, молоді та дітей), учня (освіта), отримувача соціальних послуг (соціальний захист та соціальне забезпечення), площу житлового фонду та вулиць і доріг з капітальним та полегшеним типом покриття (житлово-комунальне господарство).

Розраховані фінансові нормативи бюджетної забезпеченості для місцевих бюджетів підлягають коригуванню коефіцієнтами, що враховують відмінності у вартості надання соціальних послуг залежно від кількості населення та споживачів соціальних послуг, а також соціально-економічних, демографічних, кліматичних, екологічних та інших особливостей (з часу їхнього визначення).

Результати аналізу запропонованої державною виконавчою владою методики дають підставу стверджувати, що визначені таким чином нормативи і видатки не можна вважати оптимальними і реальними, оскільки більшість з них або базуються на фактичних даних попередніх періодів (негативні чинники за попередні роки автоматично переносяться на плановий рік), або базуються на інтуїтивній величині (встановленій довільно без будь-яких розрахунків та обґрунтувань). Тому нормування бюджетної забезпеченості у такому вигляді не може бути кроком вперед у плані удосконалення бюджетного нормування.

Фінансові нормативи бюджетної забезпеченості, на нашу думку, доцільно розрахувати з врахуванням всіх факторів, які об'єктивно впливають на той чи інший вид видатків з метою досягнення якісного кінцевого результату. Тільки такі нормативи можна використовувати у бюджетному процесі.

Ми вважаємо, що застосування нормативів бюджетної забезпеченості можливе, ефективне і доцільне тільки на рівні територіального фінансового планування, тобто при складанні бюджетів і прогнозуванні їхніх видатків виключно по делегованих повноваженнях. Планування видатків по власних повноваженнях із застосуванням такої методики є недоцільним і шкідливим кроком, оскільки не дає змогу врахувати жодну специфіку та дію об'єктивних факторів, які не можуть бути передбачені нормативами. Тому при складанні місцевих бюджетів планування видатків по кожному напрямку доцільно здійснювати окремо по власних і окремо по делегованих повноваженнях, розрахованих на тривалу перспективу (стабільних) і науково обґрунтованих фахівцями.

На рівні конкретного спрямування видатків та фінансування конкретної бюджетної установи при складанні фінансових планів витрати доцільно, на нашу думку, розрахувати, використовуючи виробничі показники та індивідуальні норми по більшості основних видів видатків. Такий порядок дає змогу ресурси споживання тісно поєднати з наданням послуг. Загальна потреба окремих установ, галузей і всієї соціальної сфери в обсягах та видах ресурсів на різних рівнях управління пов'язується з функціями, технологією

обслуговування, обсягами послуг, специфікою та кінцевою метою діяльності установ. Індивідуальне нормування може виконувати функцію ціноутворення на послуги.

Зрозуміло, індивідуальні норми залежать від внутрішніх та зовнішніх чинників. До внутрішніх відносять: характер послуги, технологія її надання, трудомісткість, матеріаломісткість, енергомісткість, рівень кваліфікації, структура послуг. Зовнішніми чинниками є ставки заробітної плати, ціни, тарифи, зміна яких впливає на потребу в ресурсах і коригується залежно від загальноекономічної, а значить й фінансової ситуації в країні. У загальному використанні таких норм та безпосередніх виробничих показників дає нам можливість найоптимальніше розподілити бюджетні ресурси держави з перспективною їхнього ефективного та раціонального витрачання, спрямованого на досягнення поставленої мети.

У сучасній економічній літературі активно дискутується питання про перехід від планування видатків бюджетних установ за індивідуальними нормами до планування за укрупненими нормами (тобто тими ж фінансовими нормами бюджетної забезпеченості, які передбачається використовувати при складанні бюджетів). При цьому кожен, хто вносить такі пропозиції, по своєму розуміє це укрупнення, не роз'яснюючи яку при цьому слід використовувати методику, чи вона є науковою, які наслідки (позитивні, негативні) матиме застосування такої методики. Тобто, як і більшість рекомендацій, не підтверджуються рахунками.

Ми вважаємо такі пропозиції недоцільними, оскільки зрівнялівка у фінансуванні з використанням єдиних укрупнених нормативів не принесе бажаних результатів.

Так, окремі економісти вважають необхідним перехід від принципу “забезпечення функціонування” до принципу “ефективної діяльності” що, на їхню думку, відповідає вимогам ринкової економіки. Це означає, що обсяг коштів із бюджету мав би визначатися незалежно від того, скільки їх необхідно для існування тієї чи іншої установи соціальної сфери, а безпосередньо

залежати від ефективності виконаної роботи, задоволення суспільних потреб. Такий підхід матиме негативні наслідки, наприклад, якщо немає війни чи інших надзвичайних ситуацій то за подібним принципом забезпечувати функціонування армії, служби надзвичайних ситуацій не потрібно, бо це не відповідає вимогам ринку. У зв'язку з цим даний аргумент є неприйнятним.

Наступним аргументом противників застосування індивідуальних норм при кошторисному планування є те, що, як вони вважають, надмірна регламентація перешкоджає плануванню ресурсів, виключає його варіантність, стримує стимули ефективного використання трудових, матеріальних та інших ресурсів і в кінцевому результаті стримує розвиток відповідних галузей соціальної сфери. Далі вони роблять висновок, що головним показником цього є різке погіршення якості послуг соціальної сфери, які вона надає населенню (охорона здоров'я, освіта, культура і т. д.).

Сьогодні, на нашу думку, не можна говорити про варіантність, чи якісь стимули, коли при фінансуванні бюджетних установ нині виділяються гроші тільки на заробітну плату, і то не в повному обсязі. При однакових укрупнених нормах видатків їхнє застосування призведе до створення нерівних умов господарювання керівникам однакових рівнів, що не відповідає вимогам ринку.

Серед інших аргументів прихильників використання у кошторисному планування укрупнених норм хочемо виділити так звану здатність даного методу створювати можливість активізації пошуку додаткових джерел задоволення потреб у розвитку та функціонуванні установ соціальної сфери. На нашу думку така аргументація є спірною, оскільки відповідно до Конституції України держава має забезпечувати соціальні потреби своїх громадян на рівні соціальних стандартів. Це гарантування здійснюється за допомогою бюджетного фінансування сфери соціально-культурних послуг та соціального захисту населення. Тому установи соціальної сфери не повинні шукати де і як заробити гроші на своє утримання, а займатися безпосередньо якісним виконанням своїх функцій (навчати, лікувати тощо), а держава зобов'язана профінансувати такі установи своєчасно і у повному обсязі. Посилання

теоретиків і практиків на те, що у державі не вистачає грошей, є, на нашу думку, необґрунтованим, оскільки наука має займатися вирішенням глобальних проблем з врахуванням об'єктивних економічних законів і закономірностей, а не усуненням недоліків суб'єктивного походження (це – завдання уряду, якому виборці демократичної держави довірили керівництво економікою), тобто розробкою стратегічних напрямів розвитку.

Дискусійним, на наш погляд, є таке твердження, що розрахунки видатків на основі індивідуальних норм є трудомісткими, а на основі укрупнених – спрощеними. Вважаємо, що визначення самих укрупнених норм є, за одними пропозиціями – дуже неточним, а за другими – набагато трудомісткішим процесом, ніж обчислення всіх видатків за індивідуальними нормами, до того ж ще й не точними. Наприклад, окремими авторами пропонується трьохетапне визначення укрупненого нормативу, перший з яких полягає у розрахунках нормативу залежно від фактичного стану відзначених параметрів та інших змін у майбутньому. При цьому негативні фактори минулого закладаються (узаконюються) для майбутніх розрахунків. Другий етап пов'язується з узгодженням натуральних нормативів (з праці, її кваліфікації, матеріального споживання) із запропонованим обсягом надання послуг. На третьому етапі відбувається грошова оцінка потреби у ресурсах. По-перше, цей процес дуже трудомісткий і не точний. По-друге, не зрозуміло для якого рівня установ такі нормативи пропонується розраховувати. Якщо для кожної окремо – то це зовсім не доцільно за причин, на які ми вказували раніше. Якщо ці пропозиції стосуються групи установ (місто, район, область), то вони неприйнятні через шаблонність визначених нормативів, що може нанести шкоду у якості надання послуг соціально-культурною сферою.

Таким чином, ми пропонуємо з метою удосконалення бюджетного нормування забезпечити науково-обґрунтоване визначення і використання у бюджетному процесі трирівневих груп норм та нормативів: третій рівень (бюджетні установи та конкретні види видатків) – індивідуальних норм; другий рівень (галузевий) – комбінованих та укрупнених норм; перший рівень

(територіальний) – фінансових нормативів бюджетної забезпеченості. Робота по удосконаленню бюджетного нормування, на нашу думку, має вестися на першому і третьому рівнях.

На базовому (третьому) рівні з боку держави доцільно переглянути найближчим часом всі індивідуальні норми витрат (ставки заробітної плати, надбавки, доплати, норми витрат на харчування, медикаменти, опалення, освітлення тощо).

На першому рівні доцільно розробити методику, яка б дала можливість науково обґрунтувати та коригувати фінансові нормативи бюджетної забезпеченості з врахуванням обсягу фінансових ресурсів, що спрямовуються на реалізацію відповідних бюджетних програм, а також інших факторів, що враховують відмінності у вартості надання соціальних послуг. Однак, у першу чергу такі нормативи мали б відповідати реальним потребам конкретних груп установ у бюджетних ресурсах.

Методологічні підходи до визначення фінансових нормативів бюджетної забезпеченості, на нашу думку, повинні базуватися на:

- уточненні сфери застосування нормативу;
- обґрунтуванні розрахункового показника, на який рекомендується встановлювати норматив;
- визначенні розрахункової бази для нормативу;
- розробці методики розрахунку нормативу;
- встановленні порядку уточнення нормативу залежна від всіх чинників, які впливають на його величину;
- визначенні переліку конкретних виконавців, на які покладена відповідальність за об'єктивність встановлення нормативів та міри відповідальності;
- розробці стабільної нормативної бази, яка б регулювала порядок визначення та коригування фінансових нормативів бюджетного забезпечення.

Сферою застосування фінансових нормативів бюджетного забезпечення, на наш погляд, мають бути: а) делеговані повноваження. Виконання власних

повноважень та їхнє фінансове забезпечення доцільно здійснювати індивідуально з урахуванням конкретних чинників; б) поточні видатки. По капітальних видатках такі нормативи розраховувати недоцільно, оскільки ці нормативи не можуть бути об'єктивними і враховувати конкретні умови бюджетного забезпечення відповідних розпорядників коштів. Встановлення обсягів капітальних видатків теж доцільно здійснювати в індивідуальному порядку.

Розрахунковим показником, на який рекомендується встановлювати норматив, пропонуємо:

- по видатках на управління – чисельність населення та кількість органів місцевого самоврядування;
- по видатках на охорону здоров'я – чисельність населення та кількість сільських населених пунктів;
- по видатках на освіту – кількість класів, груп продовженого дня, учнів у профтехучилищах;
- по видатках на соціальний захист населення та соціальне забезпечення – кількість отримувачів соціальних послуг за їхніми видами;
- по видатках на культуру – чисельність населення та кількість сільських населених пунктів;
- по видатках на засоби масової інформації – чисельність населення;
- по видатках на фізичну культуру і спорт – чисельність населення, кількість сільських населених пунктів;
- по видатках на житлово-комунальне господарство – площа вулиць та доріг з капітальним і полегшеним типом дорожнього покриття, загальна площа житлового фонду, чисельність населення.

Процес визначення розрахункової бази для фінансових нормативів бюджетного забезпечення та розрахунку нормативів вимагає особливих підходів з урахуванням напрямів і видів видатків, рівня бюджету, з якого вони будуть фінансуватися та інших чинників.

При встановленні величини нормативу по видатках на управління розрахунковою базою доцільно приймати обсяг видатків на утримання одного органу місцевого самоврядування залежно від рівня управління. Такий обсяг найкраще визначати методом прямого розрахунку, взявши за базу типопредставник кожного рівня управління. На основі нормативних штатів, ставок заробітної плати, оперативних показників та норм видатків можна визначити оптимальну потребу у бюджетних коштах відповідних органів самоврядування, обсяг яких можна приймати за розрахункову базу. Показники чисельності населення доцільно використовувати при уточненні (коригуванні) видатків на управління.

Розрахунок обсягу видатків на охорону здоров'я доцільно, на нашу думку, здійснювати на основі фінансових нормативів бюджетної забезпеченості, визначених з урахуванням середньої потреби у коштах для лікування та профілактики однієї людини. Для жителів сільської місцевості в обов'язковому порядку необхідно враховувати потреби у бюджетних коштах для утримання фельдшерсько-акушерських пунктів.

При визначенні обсягу видатків на освіту замість нормативу видатків на одного учня пропонуємо використовувати норматив видатків, на один клас, одну групу продовженого дня у розрізі шкіл I, II та III ступеня. Недоцільність застосування чинних нормативів видатків на одного учня полягає у тому, що цей норматив дуже спотворює фактичну потребу у бюджетних коштах для загальноосвітніх установ, розрахованих на його базі.

Для розрахунку фінансового нормативу бюджетної забезпеченості одного класу розрахунковою базою рекомендуємо використовувати обсяг витрат, визначений на основі кошторису типопредставника школи I, II і III ступеня. При складанні такого кошторису доцільно передбачити наявність у школі по одному класу з першого по дванадцятий з наповненням 30 учнів, враховувати встановлений обсяг навантаження, чинну систему оплати праці, оптимальне співвідношення педагогічного персоналу, середній рівень матеріальної бази, нормативні оперативні показники, чинні норми видатків, а також інші чинники,

які впливають на потребу у коштах для утримання школи. Тільки така база може вважатися оптимальною для розрахунку нормативів. Визначивши відповідний обсяг видатків по такому типопредставнику і розподіливши їх між класами I, II та III ступеня загальноосвітньої школи, можна розрахувати середню величину витрат на один клас кожного ступеня, який доцільно приймати за фінансовий норматив бюджетної забезпеченості.

При визначенні видатків на культуру, фізичну культуру і спорт фінансові нормативи повинні враховувати потребу кожного сільського населеного пункту у культурно-освітніх установах (клуб чи будинок культури, бібліотека, спортивний майданчик). Обсяг видатків на ці цілі можна визначати виходячи з оперативних показників, штатів, ставок зарплати, норм видатків по кожній установі окремо на базі типопредставника.

Фінансові нормативи по видатках на житлово-комунальне господарство мали б враховувати потребу міст у заходах екологічного характеру.

У цілому процес визначення фінансових нормативів бюджетної забезпеченості доцільно базувати не на показниках видатків за попередній період, а на результатах конкретних розрахунків з урахуванням усіх чинників, які впливають на їхню величину.

У розрахунках фінансових нормативів мали б брати участь усі міністерства, відомства, інші центральні установи, а також органи місцевого самоврядування. Міністерство фінансів України на основі пропозицій цих органів могло б реальніше встановити величину даних нормативів, що позитивно відобразилось би на бюджетному плануванні. Левову частку роботи, пов'язаної з обґрунтуванням нормативів бюджетної забезпеченості, міг би виконувати Науково-дослідний фінансовий інститут Міністерства фінансів України, який має для цього необхідні висококваліфіковані кадри, інформаційну та матеріальну базу.

3.4. Теоретичні засади та напрями модернізації бюджетного регулювання у контексті бюджетної доктрини держави

Важливим елементом бюджетного механізму є бюджетне регулювання, ефективність якого обумовлена тим, що досягнення високих темпів економічного зростання та забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку суспільства можливі за умови встановлення оптимальних пропорцій розподілу валового внутрішнього продукту та задоволення економічних інтересів на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях. Для цього держава використовує різні важелі та інструменти, серед яких найважливішим є бюджет, котрий завжди сприймався як основний важіль макроекономічної стабільності та зростання.

Маневруючи доходами і видатками бюджету, держава забезпечує виконання своїх конституційних повноважень, на різних етапах свого розвитку та з урахуванням ситуації стимулює або обмежує економічну активність, добробут громадян, функціонування соціально-культурної сфери, діяльність органів державної влади, державного управління, місцевого самоврядування тощо. Таким чином, за допомогою бюджету держава регулює всі соціально-економічні процеси, а бюджетне регулювання розглядається як метод державного регулювання соціального та економічного розвитку країни.

Одночасно наявність дисбалансів у функціонуванні та розвитку окремих адміністративно-територіальних утворень, невідповідність обсягів повноважень органів місцевого самоврядування наявній фінансовій базі, нерівномірність соціально-економічного розвитку територіальних громад, інші об'єктивні чинники вимагають використання механізму бюджетного регулювання для забезпечення фінансового вирівнювання, гарантування державного фінансування наданих повноважень органами місцевого самоврядування.

Питання бюджетного регулювання розглядаються у вітчизняній економічній літературі такими вченими як В. Бодров, С. Булгакова, О. Василик, Г. Вознюк, О. Дацій, О. Даневич, А. Загородній, О. Кириленко,

О. Луніна, С. Львовчкін, С. Мочерний, В. Опарін, Л. Сафонова, В. Федосов, С. Юрій та інші.

Однак станом на сьогоднішній день нагромаджені проблеми бюджетного регулювання не вирішені, окремі з них навіть ускладнились. Це пов'язано з тим, що практичні заходи та дії держави не базуються на теоретичних засадах. Процес бюджетного регулювання у більшості випадків здійснюється у ручному режимі. Внаслідок застосування недосконалого механізму регулювання місцеві бюджети, особливо базового рівня, стають більш залежними від центральної влади, що свідчить про недотримання Україною засад Європейської хартії про місцеве самоврядування.

У сучасній вітчизняній економічній літературі бюджетне регулювання розглядається у широкому і вузькому розумінні.

У широкому значенні під бюджетним регулюванням автори економічної енциклопедії вважають одним із найважливіших "... економічних методів державного регулювання... Сутність його в тому, що держава встановлює оподаткування та державні витрати з таким розрахунком, щоб вони могли гасити коливання економічного циклу, сприяли високому рівню зайнятості, обмежували інфляцію або пом'якшували дефляцію (застій)" [126, с. 126].

У цьому визначенні підкреслюється, що бюджетне регулювання серед різних методів державного регулювання займає основне місце. Цей метод полягає у тому, що за допомогою доходів і видатків бюджетів держава впливає на коливання економічного циклу, рівень зайнятості інфляцію, тобто на основні напрями соціально-економічних процесів у суспільстві, що відповідає дійсності.

Подібне визначення дається авторами економічного енциклопедичного словника, які зазначають: "Бюджетне регулювання – метод державного економічного регулювання економіки, який передбачає оптимальне співвідношення між державними доходами (передусім податковими надходженнями) та державними витратами, а також перерозподіл коштів між різними бюджетами з метою впливу на циклічний розвиток економіки, на

структурні зрушення в економіці, темпи науково-технічного прогресу, соціально-економічну політику держави, співвідношення сукупного попиту і сукупної пропозиції” [129, с. 68].

На відміну від попереднього, у цьому визначенні додатково звертається увага на регулювання структурних зрушень в економіці, темпів науково-технічного прогресу, соціально-економічної політики, співвідношення сукупного попиту і пропозицій, що робить це визначення повнішим і об’ємнішим.

О. Даневич, В. Стоян, С. Юрій під бюджетним регулюванням соціально-економічних процесів розуміють організовану державою діяльність щодо використання всіх аспектів фінансових відносин з приводу коштів з метою коригування процесів суспільного відтворення [462, с. 76]. Таке трактування у концентрованому вигляді відображає основну мету бюджетного регулювання, якою є коригування процесів суспільного відтворення.

Найбільш повне і точне визначення бюджетного регулювання, на нашу думку, дають В. Бодров та О. Кириленко: “У широкому розумінні бюджетне регулювання відображає процеси політичного, народногосподарського значення, за допомогою яких вирішуються загальнодержавні завдання із забезпечення економічного зростання, розвитку продуктивних сил, покращення добробуту населення, усунення розбіжностей у рівнях розвитку окремих територій, фінансування місцевого самоврядування, вирішення національних проблем” [360, с. 7]. У ньому акцентовано увагу на практично всіх аспектах цього регулювання, зокрема, політичних, економічних, національних, включаючи й ті, які пов’язані з необхідністю вирішення проблем фінансового вирівнювання. Перевага цього визначення над іншим полягає у тому, що його автори зробили спробу поєднати широке і вузьке значення бюджетного регулювання, що має суттєве значення для фінансової науки.

У вузькому значення найбільш спрощеним варіантом вважається визначення, дане авторами економічної енциклопедії, що “... це механізм збалансування доходів і видатків місцевих бюджетів” [126, с. 127]. На нашу

думку, це визначення не відображає основних засад бюджетного регулювання, оскільки до механізму збалансування відносяться також пошук резервів зростання доходів, скорочення видатків, мобілізації запозичень, які не мають відношення до регулювання.

Достатньо обґрунтовано дає визначення бюджетного регулювання класик російської фінансової науки В. Родіонова. Вона стверджує: “Бюджетне регулювання – планомірний перерозподіл бюджетних коштів між ланками єдиної бюджетної системи... і видами бюджетів, який полягає у передачі частини ресурсів вищестоящих бюджетів; здійснюється в інтересах удосконалення територіальної структури суспільного виробництва” [362, с. 140]. В. Опарін, В. Федосов та інші під бюджетним регулюванням розуміють “... діяльність органів законодавчої і виконавчої влади вищого рівня щодо розподілу і перерозподілу доходів та нормування видатків, яка здійснюється з метою збалансування бюджетів нижчого рівня” [49, с. 833].

У першому випадку бюджетне регулювання В.Родіоновою розглядається як процес, що має об’єктивний характер. У другому випадку це регулювання трактується як діяльність владних структур. На нашу думку, як перший так і другий аспект мають право на існування, оскільки бюджетне регулювання є одночасно і процесом і видом діяльності, однак перевагу доцільно віддати першому з них, оскільки діяльність владних структур пов’язана з процесом перерозподілу.

Г. Вознюк, А. Загородній, Т. Смовженко бюджетне регулювання пояснюють за допомогою системи перерозподілу. Вони підкреслюють, що “регулювання бюджетне – система перерозподілу коштів між бюджетами, що полягає в передаванні частини фінансових ресурсів бюджетів вищих рівнів бюджетам нижчих рівнів з метою збалансування останніх” [141, с. 380]. Наведене визначення, на нашу думку, вказує на основні ознаки бюджетного регулювання, однак можливо акцентувати на передачі частини фінансових ресурсів бюджетів вищих рівнів не доцільно, оскільки такі ресурси прийнято називати не фінансовими, а бюджетними.

Для того, щоб сформулювати власне бачення змісту бюджетного регулювання ми розглянемо підходи до тлумачення цього економічного явища та його особливості, які випливають із завдань, видів, характеристики складових.

У першу чергу ми розглядаємо бюджетне регулювання як один із методів бюджетного механізму, зміст якого полягає у перерозподілі бюджетних ресурсів між окремими ланками бюджетної системи.

За допомогою бюджетного регулювання вирішується багато завдань. Підтримуючи пропозиції вітчизняних вчених, зокрема В. Бодрова, О. Кириленко та інших, вважаємо, що у цілому такі завдання полягають у наступному:

- збалансування місцевих бюджетів усіх рівнів;
- створення умов для зацікавленості органів місцевого самоврядування у мобілізації доходів на своїй території;
- узгодження обсягів одержаної фінансової допомоги з бюджету вищого рівня із конкретними зусиллями органів місцевого самоврядування по мобілізації державних податків і зборів та власних доходів, залученню додаткових дохідних джерел;
- забезпечення самостійності у використанні додатково мобілізованих коштів у процесі виконання місцевих бюджетів;
- створення умов для забезпечення рівномірності у надходженні доходів та запобігання перебоям у фінансуванні видатків;
- перерозподіл бюджетних ресурсів між “багатими” й “бідними” у фінансовому відношенні територіями;
- здійснення фінансового вирівнювання [360, с. 7].

Об’єднавши завдання бюджетного регулювання за спільними ознаками, ми можемо сформулювати дві їхні основні групи: перша – збалансування місцевих бюджетів усіх рівнів із заходами, пов’язаними з його забезпеченням; друга – здійснення фінансового вирівнювання територій.

Вирішення першого завдання може забезпечуватися шляхом передачі частини коштів одного бюджету до іншого (з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого, або навпаки), тобто вертикального бюджетного вирівнювання. Друге завдання може вирішуватися за рахунок коштів державного бюджету (трансфертів) або перерозподілу бюджетних ресурсів між окремими територіями, тобто горизонтального бюджетного вирівнювання.

У сучасній вітчизняній економічній літературі відсутні єдині підходи до трактування змісту фінансового вирівнювання, часто фінансове вирівнювання ототожнюють з бюджетним вирівнюванням.

Автори економічної енциклопедії під фінансовим вирівнюванням розуміють “... регулювання фінансових відносин між одиницями сектору державного управління. В основі фінансового вирівнювання – розподіл завдань, видатків і доходів між урядовими структурами різних рівнів (національного, регіонального, місцевого). У вузькому значенні фінансове вирівнювання – розподіл доходів за певного розподілу завдань між окремими ланками бюджетної системи країни” [128, с. 811]. Тобто фінансове вирівнювання розглядається у широкому значенні (як суто фінансове) і у вузькому (як бюджетне), однак перше й друге вони називають фінансовим, що ми вважаємо дискусійним.

С. Львовчкін, В. Опарін, В. Федосов, розглядаючи фінансове вирівнювання, акцентують свою увагу на тому, що це є “... механізм регулювання міжбюджетних взаємовідносин, спрямований на вирівнювання фінансових потенціалів регіонів і адміністративно-територіальних одиниць, за допомогою якого досягається баланс інтересів різних рівнів влади” [49, с. 847]. Тобто фінансове регулювання поєднується з бюджетними, зосереджуючи при цьому увагу на фінансовому потенціалі регіонів та адміністративно-територіальних одиниць. В. Бодров, О. Кириленко та інші під фінансовим вирівнюванням, пропонують вважати “... приведення у відповідність витрат бюджетів (за економічною та функціональною класифікацією) із гарантованим державою мінімальним рівнем соціальних послуг на душу населення,

ліквідацією значних диспропорцій у здійсненні видатків щодо окремих територій” [360, с. 8].

Не зважаючи на спільні риси фінансового і бюджетного вирівнювання, ми вважаємо, що відмінності між ними існують, оскільки поняття “бюджет” є вузьчим від поняття “фінанси”. На нашу думку, слушним є зауваження з цього питання С. Львовчкіна, В. Опаріна, В. Федосова, що “... якщо бюджетне вирівнювання пов’язане з функціонуванням бюджету, то фінансове – з усією фінансовою системою, тобто це вирівнювання фінансової бази, яка відображається у фінансовому потенціалі і фінансовому стані підприємств, банківської системи, інституцій фондового ринку та страхування в окремих регіонах і населених пунктах” [426, с. 279]. Отже, основною причиною, яка породжує проблеми бюджетного вирівнювання, є незбалансованість фінансової бази суб’єктів фінансових відносин, включаючи регіони і територіальні громади.

Співставляючи систему фінансового і бюджетного вирівнювання в Україні можна зробити висновок про домінування останньої, що, на нашу думку, є недоліком, оскільки фінансове вирівнювання спрямоване на досягнення збалансованості фінансового потенціалу регіонів і територіальних громад (усунення причини негараздів), а за допомогою бюджетного регулювання здійснюється вирівнювання їхніх фінансових можливостей за допомогою бюджету (усунення наслідків негараздів). Як справедливо стверджують С. Львовчкін, В. Опарін, В. Федосов “... бюджетне вирівнювання усуває наслідки регіональних економічних дисбалансів. Якщо тактично система бюджетного вирівнювання в Україні і виправдана, то стратегічно вона безглузда: наслідки – фінансові дисбаланси – без усунення причини цього явища можуть бути нескінченними” [426, с. 280].

Переслідуючи політичні та економічні цілі, держава використовує бюджетне вирівнювання з метою ефективного надання суспільних благ населенню на регіональному та місцевому рівні. Реалізація цієї мети вимагає:

- збалансування просторових зовнішніх ефектів в умовах, які за об'єктивних чи суб'єктивних чинників виникли у зв'язку з не збіганням правового поля органів місцевого самоврядування, що надають суспільні блага, і кола споживачів цих благ. Внаслідок такої ситуації споживання благ здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів місцевого самоврядування на території тієї чи нашої громади не тільки платниками податків і зборів до даного бюджету, а й сторонніми особами. Вирішення цієї проблеми забезпечується шляхом надання бюджетам нижчого рівня цільових трансфертів із бюджетів вищого рівня;

- забезпечення усіх територіальних громад необхідним обсягом бюджетних ресурсів, достатнім для надання органами місцевого самоврядування членам своєї громади належного рівня соціальних благ. У зв'язку з тим, що громадяни України, які проживають у різних регіонах, мають неоднаковий рівень доходів, з метою створення рівних умов споживання суспільних благ цим категоріям населення держава вимушена перерозподіляти свої наявні бюджетні ресурси. Розв'язання цієї проблеми здійснюється шляхом надання загальних трансфертів як з бюджету вищого рівня, так і за рахунок горизонтального перерозподілу;

- збалансування бюджетних можливостей територіальних громад та регіонів з потребою у наданні відповідного обсягу суспільних благ населенню, що досягається шляхом горизонтального перерозподілу.

Вітчизняна система бюджетного вирівнювання мала б базуватися, з одного боку, на основі наукових підходів з урахуванням напрацювань вітчизняної практики, а з іншого на основі позитивного досвіду розвинутих країн Європи та світу. В основі державної концепції цього вирівнювання доцільно покласти положення про те, що держава має забезпечити кожному громадянину, незалежно від місця проживання, однаковий рівень вигоди від споживання суспільних благ.

Складність і багатогранність питань, пов'язаних з бюджетним регулюванням, обумовлюють необхідність виділення його найсуттєвіших груп,

які характеризують специфічні особливості та механізм здійснення цього регулювання. Ряд економістів, зокрема, В. Бодров, О. Кириленко, С. Львовчкін, В. Опарін, В. Федосов та інші пропонують у бюджетному регулюванні виокремлювати вертикальне і горизонтальне регулювання [360, с. 8; 426, с. 280], що, на нашу думку, заслуговує підтримки.

Так, вертикальне бюджетне регулювання полягає у збалансуванні бюджетів усіх рівнів з урахуванням потреби у дохідних джерелах для забезпечення якісного виконання органами місцевого самоврядування завдань і функцій відповідно до чинного порядку розмежування повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування.

У цілому вертикальне бюджетне регулювання здійснюється за допомогою розподілу доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи. Таким чином, основою цього виду регулювання є: по-перше, розподіл функцій і повноважень між центром і регіонами та на регіональному рівні; по-друге, розподіл видатків між різними видами бюджетів відповідно до розподілу повноважень; по-третє, розподіл доходів між різними бюджетами з таким розрахунком, щоб їхній обсяг дав можливість органам державної влади та місцевого самоврядування у повному обсязі профінансувати якісне виконання ними своїх повноважень та функцій.

Існуючий розподіл повноважень між різними рівнями влади здійснюється відповідно до Конституції України, законів України “Про місцеве самоврядування в Україні”, “Про місцеві державні адміністрації” та “Про Кабінет Міністрів України”, а розподіл доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи регулюється Бюджетним кодексом України та щорічними законами про державний бюджет.

На практиці положення цих законодавчих актів не узгоджені, а розподіл як повноважень, так і доходів та видатків дуже далекий від ідеального, внаслідок чого абсолютна більшість місцевих бюджетів є дотаційною, частка власних та закріплених доходів скорочується, а частка дотацій зростає. Такий стан справ не відповідає вимогам Європейської хартії про місцеве

самоврядування та стандартам демократичної держави. Вирішення даних проблем знаходиться виключно у площині перегляду та конкретизації законодавчих актів з питань розподілу функцій між органами державної влади та місцевого самоврядування: На цій базі доцільно розподілити доходи і видатки між усіма ланками бюджетної системи, що дало б можливість, з одного боку, забезпечити належний рівень самостійності місцевих бюджетів та якісний рівень виконання повноважень органами місцевого самоврядування, а з іншого – суттєво скоротити грошові потоки між бюджетами, а, значить обмежити ручне управління бюджетними коштами та фінансові зловживання, пов'язані з цим управлінням.

Горизонтальне бюджетне регулювання, на відміну від вертикального, має на меті подолати істотні розбіжності у рівнях бюджетної забезпеченості територіальних громад (міст, селищ, сіл). Отже, горизонтальне бюджетне регулювання стосується вирівнювання бюджетів територіальних громад (у межах окремо міських, селищних та сільських бюджетів), тобто бюджетного вирівнювання.

Таким чином, розглянувши сутнісні характеристики у вузькому значенні можна зробити наступні висновки:

1. Бюджетне регулювання – це перерозподіл бюджетних коштів між різними ланками бюджетної системи.

2. Цей перерозподіл полягає у передачі частини бюджетних ресурсів з бюджетів одного рівня до бюджетів іншого рівня (з вищого до нижчого і навпаки).

3. Завданням бюджетного регулювання усіх рівнів є забезпечення фінансового вирівнювання регіонів та адміністративно-територіальних одиниць.

Отже, під бюджетним регулювання ми вважаємо перерозподіл бюджетних коштів між різними ланками бюджетної системи (з бюджетів одного рівня до бюджетів іншого рівня) з метою збалансування усіх видів

бюджетів та забезпечення фінансового вирівнювання регіонів, та також адміністративно-територіальних одиниць.

Позитивне вирішення питань бюджетного регулювання пов'язане з розв'язанням проблем:

- розподілу повноважень між органами державної влади, державного управління та місцевого самоврядування. Особливої актуальності ці проблеми набувають в умовах адміністративно-територіальної та конституційної реформ. Реформування адміністративно-територіального устрою вимагає перегляду прав, обов'язків та функцій органів місцевого самоврядування, розширення їхніх повноважень, і, відповідно, суттєвого зміцнення фінансової бази;

- розмежування доходів і видатків між усіма рівнями бюджетної системи. У першу чергу, на законодавчому рівні доцільно забезпечити обґрунтований розподіл, який дав би можливість органам місцевого самоврядування суттєво зміцнити власну фінансову базу. Цього можна досягнути шляхом передачі частини державних податків і зборів до місцевих бюджетів із зміною їхнього статусу із державних на місцеві.;

- вибору відповідних важелів регулювання, які б забезпечили органам місцевого самоврядування гарантії отримання доходів без обмеження бюджетних прав та посилення залежності від центральної влади. Для цього, крім існуючого методу міжбюджетних трансфертів (дотацій і субвенцій), бажано повернутися до методу процентних відрахувань від регулюючих доходів, який був відмінений у 2001 році Бюджетним кодексом України.

Таку відміну ми вважаємо передчасною, оскільки метод процентних відрахувань, крім адміністративного, мав стимулюючий характер, адже за його допомогою встановлювалася не тільки сума відрахувань, а відсоток. Ці відрахування не гарантували автоматичного одержання доходів, а створювали тільки передумови для цього, заохочуючи органи місцевого самоврядування у пошуку шляхів зростання обсягів надходжень доходів державного бюджету, які для місцевих є регулюючими. До регулюючих доходів пропонуємо віднести акцизний збір та мито;

- вирішення практичних питань бюджетного регулювання у процесі виконання бюджетів, які виступають у вигляді міжбюджетних відносин. На нашу думку, відмінена Бюджетним кодексом України взаємних розрахунків між бюджетами, бюджетних позичок обмежила розмаїття міжбюджетних відносин. Вимагає удосконалення механізм цих відносин, надання йому прозорості, яка поступово зникає у зв'язку з суттєвим розширенням такого виду трансфертів, як субвенцій.

Залежно від терміну пропонуємо бюджетне регулювання ділити на стратегічне і тактичне. Стратегічне регулювання рекомендуємо використовувати при розробці бюджетної доктрини, прогнозів і стратегічних програм, напрацюванні законодавчого і нормативного забезпечення. Тактичне регулювання вважаємо доцільним ділити на два види: бюджетне регулювання у процесі складання, розгляду і затвердження бюджетів і бюджетне регулювання у процесі виконання бюджетів. Такий поділ дасть можливість конкретизувати та виокремити механізми й інструменти регулювання, особливості їхнього застосування з метою отримання найкращих результатів.

У вітчизняній літературі широко розглядається зарубіжний досвід бюджетного регулювання, його переваги та недоліки. Однак результати таких досліджень не використовуються в українській практиці, чого ми не можемо собі дозволити. Поряд з цим має місце копіювання окремих законодавчих актів зарубіжних країн, які відмінені у зв'язку із недосконалістю, що свідчить про непродуманість дій відповідальних суб'єктів, що наносить шкоду суспільству.

Цікавою, на наш погляд, і реальною до використання в Україні є методика бюджетного регулювання ФРН. Система бюджетного регулювання у ФРН включає чотири елементи:

- розподіл державних доходів між різними рівнями влади, відповідно до якого кожен з них отримує власні доходи, зокрема, федерація – податки на споживання (крім податку на пиво), землі – податок на спадок, податок на пиво, податок з власників автомобілів, місцеві уряди – промисловий і земельні

податки. Власні доходи займають суттєву частку у бюджетних ресурсах всіх рівнів влади;

- розподіл податкових надходжень між різними рівнями влади, відповідно до якого кожний з них отримує частку (у вигляді процентних відрахувань) від федеральних доходів;

- горизонтальний перерозподіл доходів між землями, згідно з яким “багатші” у фінансовому відношенні землі вносять кошти з метою доведення у “бідніших” землях доходів на душу населення до рівня 95%;

- систему загальних і цільових грантів.

Порівнюючи систему бюджетного регулювання в Україні і ФРН, зупинимось на основних відмінностях, які, по суті, негативно впливають на функціонування бюджетної системи нашої держави. По-перше, розподіл доходів між ланками бюджетної системи України (на державні і місцеві) є дискримінаційним по відношенню до органів місцевого самоврядування. Відповідно до цього розподілу практично всі податки і збори відносяться до рангу державних, за виключенням місцевих податків і зборів, які відповідно до чинного законодавства мають статус місцевих і по суті є єдиним видом власних надходжень місцевих бюджетів (причому їхня частка є незначною, близько 1% надходжень і має тенденцію до скорочення). По-друге, бюджетне регулювання з використанням регулюючих доходів та процентів відрахувань від них до бюджетів нижчого рівня в Україні згідно з Бюджетним кодексом відмінено, що пояснювалося неринковим характером такого виду регулювання (хоча у ФРН використовується подібний метод і навряд чи хтось може сумніватися у ринковій економіці цієї держави). Метод процентних відрахувань хоча й містить елементи адміністративного регулювання, однак він має суттєві стимулюючі засади. По-третє, на відміну від ФРН, де існує розвинута система горизонтального вимірювання між бюджетами одного рівня, що відповідає принципам демократичності бюджетної системи, в Україні таке регулювання адміністративно обмежене і має виключно вертикальний характер (бюджетні трансферти рухаються тільки між бюджетами вищого і нижчого рівня). По-

четверте, чинна система між бюджетних трансфертів в Україні характеризується високим рівнем автоматизму, обмеженості та зрівнялівкою із збереженням адміністративного впливу, однак у модифікованій та прихованій формі.

Висновки до розділу 3

У результаті наукового дослідження місця та ролі бюджетного механізму у моделюванні практичної орієнтації бюджетної доктрини можна зробити такі висновки.

1. З'ясовано, що бюджетний механізм доцільно розглядати, з одного боку – як об'єктивне економічне явище, а з іншого – як практичну модель реалізації цього явища. Аналіз сутності бюджетного механізму доцільно здійснювати на базі функціонування двох його начал: господарського механізму та бюджету держави. З'ясовано, що бюджетний механізм є складовою господарського механізму, фінансового механізму суспільства та фінансового механізму держави. В узагальненому вигляді бюджетний механізм – це сукупність фінансових форм, методів, важелів, інструментів, стимулів і санкцій, за допомогою яких забезпечується здійснення широкої системи розподільчих і перерозподільчих процесів, формування і використання централізованого фонду грошових коштів держави, функціонування бюджетної системи в цілому та реалізація засад бюджетної політики держави.

2. Аргументовано, що бюджетний механізм доцільно аналізувати, розглядаючи його як сукупність взаємозв'язаних між собою і взаємозалежних один від одного окремих видів. Залежно від особливостей функціонування бюджетних відносин та необхідності застосування відповідних методів, важелів, інструментів та показників запропоновано у бюджетному механізмі виділити чотири його найважливіші види: механізм мобілізації доходів (податковий, неподатковий, мобілізації міжбюджетних трансфертів); механізм

використання бюджетних коштів (бюджетного фінансування, бюджетного кредитування, бюджетного резервування); механізм управління бюджетним дефіцитом та державним боргом; механізм регулювання міжбюджетних відносин.

3. Обґрунтовано переваги бюджетного прогнозування, як важливої форми бюджетного механізму, котрі полягають у варіативному її характері. У цих прогнозах можна повноцінно розкрити можливості різних варіантів розвитку бюджету та бюджетної системи держави, їх проаналізувати й обґрунтувати. Бюджетні прогнози дають можливість розглянути способи практичної реалізації різних принципів бюджетної політики, взаємоузгодження об'єктивних та суб'єктивних, внутрішніх та зовнішніх чинників. Прогнозні показники можуть бути щорічною базою для розробки концепцій розвитку у плановому періоді при формуванні показників доходів і видатків бюджету держави.

4. Доведено, що основною метою удосконалення бюджетного планування є забезпечення стабільної фінансової бази соціально-економічного розвитку країни, досягнення збалансованості всіх фінансових планів, визначення фінансових пріоритетів країни, створення умов для прискорення науково-технічного прогресу, забезпечення якісного зростання економіки, посилення соціального захисту населення. Підвищення ролі бюджету держави у системі фінансових планів можливе за умов перебудови бюджетного планування на основі системи стабільних, довготривалих, науково обґрунтованих економічних нормативів і фінансових норм, які б відповідали економічним інтересам усіх членів суспільства. У сучасних умовах розвиток бюджетного планування, у першу чергу, пов'язаний з переходом на перспективне планування бюджетних показників, удосконаленням методики планування та планово-бюджетної роботи на всіх рівнях управління.

5. Методологічні підходи до визначення фінансових нормативів бюджетної забезпеченості запропоновано базувати на: уточненні сфери застосування нормативу; обґрунтуванні розрахункового показника, на який

рекомендується встановлювати норматив; визначенні розрахункової бази для нормативу; розробці методики розрахунку нормативу; встановленні порядку уточнення нормативу залежна від всіх чинників, які впливають на його величину; визначенні переліку конкретних виконавців, на які покладена відповідальність за об'єктивність встановлення нормативів та міри відповідальності; розробці стабільної нормативної бази, яка б регулювала порядок визначення та коригування фінансових нормативів бюджетного забезпечення. Сферою застосування фінансових нормативів бюджетного забезпечення мають бути делеговані повноваження і поточні видатки. По капітальних видатках такі нормативи розраховувати недоцільно, оскільки ці нормативи не можуть бути об'єктивними і враховувати конкретні умови бюджетного забезпечення відповідних розпорядників коштів. Встановлення обсягів капітальних видатків теж доцільно здійснювати в індивідуальному порядку.

6. Розрахунковим показником, на який рекомендується встановлювати фінансовий норматив бюджетного забезпечення, запропоновано: по видатках на управління – чисельність населення та кількість органів місцевого самоврядування; по видатках на охорону здоров'я – чисельність населення та кількість сільських населених пунктів; по видатках на освіту – кількість класів, груп продовженого дня, учнів у профтехучилищах ; по видатках на соціальний захист населення та соціальне забезпечення – кількість отримувачів соціальних послуг за їхніми видами; по видатках на культуру – чисельність населення та кількість сільських населених пунктів; по видатках на засоби масової інформації – чисельність населення; по видатках на фізичну культуру і спорт – чисельність населення, кількість сільських населених пунктів; по видатках на житлово-комунальне господарство – площа вулиць та доріг з капітальним і полегшеним типом дорожнього покриття, загальна площа житлового фонду, чисельність населення. Процес визначення розрахункової бази для фінансових нормативів бюджетного забезпечення та розрахунку нормативів вимагає

особливих підходів з урахуванням напрямів і видів видатків, рівня бюджету, з якого вони будуть фінансуватися та інших чинників.

7. Бюджетне регулювання доцільно розглядати у широкому і вузькому значенні. У широкому розумінні – це один із економічних методів регулювання соціально-економічного розвитку суспільства, який полягає у використанні бюджету як інструменту економічного зростання, покращення добробуту громадян, вирішення внутрішніх і зовнішніх проблем держави. У вузькому розумінні – це перерозподіл бюджетних коштів між різними ланками бюджетної системи (з бюджетів одного рівня до бюджетів іншого рівня) з метою збалансування усіх видів бюджетів та забезпечення фінансового вирівнювання регіонів і адміністративно-територіальних одиниць.

8. Аргументовано, що позитивне вирішення питань модернізації бюджетного регулювання можливе за умови розв'язання наступних проблем: обґрунтованого розмежування доходів і видатків між усіма рівнями бюджетної системи, зміни статусу окремих державних податків і зборів на місцеві; вибору ефективних важелів регулювання, які б забезпечували органам місцевого самоврядування гарантії отримання доходів без обмеження бюджетних прав та збільшення залежності від центральної влади, зокрема, запровадження методу відсоткових відрахувань від регулюючих доходів (у частині ПДВ, акцизного збору і мита); вирішення практичних питань у процесі виконання бюджетів, які пов'язані з організацією міжбюджетних відносин та їх ефективним функціонуванням.

9. Основні наукові результати розділу опубліковані в працях автора [40; 82; 83; 87; 93; 96; 97; 100; 102; 104; 110; 113; 116; 461].

РОЗДІЛ 4

БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ У РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ

4.1. Податковий механізм та його роль у наповненні бюджетів в умовах реструктуризації економіки України

Податковий механізм відіграє визначальну роль у наповненні дохідної частини бюджету держави відповідно до засад бюджетної доктрини країни. Саме завдяки цьому механізму можна реально використати податки як фіскальний інструмент та економічний стимул, забезпечувати ефективне функціонування бюджетного, фінансового та господарського механізму у суспільстві. Розвиток вчення про податковий механізм дає можливість сформулювати його оптимальну модель, за умови практичної реалізації якої можна налагодити ефективне, злагоджене функціонування усіх складових, що сприятиме прискоренню темпів соціально-економічного розвитку країни.

В Україні зростає інтерес до проблем розбудови податкової системи, удосконалення системи оподаткування, що є основою податкового механізму держави, поглиблюються наукові дослідження щодо з'ясування сутності податків, їхніх функцій. Здебільшого у цих дослідженнях акцентується увага на зростанні ролі податків у суспільстві, їх використанні державою як регулятора економіки та джерела доходів бюджету. Окремі напрями згаданих досліджень відображені у роботах М. Азарова, В. Андрущенко, О. Василика, В. Гейця, О. Данілова, Т. Єфименко, Ю. Іванова, А. Крисоватого, С. Льовчкіна, В. Мельника, П. Мельника, С. Онишко, В. Опаріна, А. Соколовської, В. Федосова, Л. Шаблістої, С. Юрія, Ф. Ярошенка та ін. Недоліком вітчизняної науки є недостатнє використання у наукових дослідженнях самого терміну “податковий механізм”, замість якого частіше зустрічається “податкове адміністрування”, “податковий менеджмент” тощо.

Податковий механізм, як важливу складову господарського, фінансового та бюджетного механізму, доцільно розглядати у широкому і вузькому значенні. Характеризуючи податковий механізм у широкому значенні, ми розуміємо його як сукупність прийомів і методів, за допомогою яких держава, використовуючи податки, впливає на розвиток економіки, соціальної сфери, регулює пропорції розподілу і перерозподілу ВВП. Вузьке значення цього механізму полягає у тому, що саме за допомогою його складових забезпечується функціонування податкової системи. Центральним елементом, основним важелем податкового механізму у широкому і вузькому значенні є податки, у природі та сутності яких закладена здатність у процесі розподілу і перерозподілу ВВП регулювати соціально-економічні процеси, забезпечувати надходження частини ВВП до бюджету. Тому фінансова наука, досліджуючи податковий механізм, опирається на сутність податків, системи оподаткування, податкової системи та особливості їхнього функціонування у суспільстві.

У сучасній вітчизняній економічній літературі для означення податкового механізму у широкому значенні використовується різна термінологія, зокрема, податкове регулювання економіки, податкове стимулювання виробництва, механізм справляння податків, механізм мобілізації доходів і т. д. [54, с. 44; 127, с. 770-772; 129, с. 501].

Автори економічної енциклопедії під податковим регулюванням економіки розуміють “... комплекс заходів у податковій сфері ..., за допомогою яких держава впливає на процес перерозподілу національного доходу в інтересах окремих класів, соціальних верств, а також на інвестиції, науково-технічний розвиток, економічне зростання та ін.” [127, с. 770], а під податковим стимулюванням виробництва – систему “... платежів і зборів до бюджету держави і місцевих бюджетів, яка спонукає, заохочує фізичних і юридичних осіб до розвитку виробництва і підвищення його ефективності” [127, с. 771]. При цьому вони виділяють такі основні форми податкового механізму, як диференціація податкових ставок, повне або часткове звільнення суб’єктів господарювання від сплати податків, надання їм пільг, звуження бази

оподаткування, скасування певних видів податків та інші форми податкового стимулювання виробничої діяльності.

А. Крисоватий під податковим регулюванням розуміє систему “економічних засобів оперативного втручання в хід виконання податкових зобов’язань ... і сукупність заходів, що здійснюються через наявність регулятивних механізмів, які закладені в структурі окремого податку, та завдань, що перед ними ставляться” [228, с. 252].

З цих визначень випливає, що самі по собі податки є найефективнішим інструментом регулювання соціально-економічних процесів. Вже у сутності самого податку закладені величезні можливості впливу держави на збалансоване економічне зростання, стимулювання підприємницької діяльності, підвищення добробуту громадян. Отже механізм, за допомогою якого держава, застосовуючи податки, регулює соціально-економічні процеси у суспільстві, можна назвати податковим механізмом у широкому значенні.

Такий механізм є об’єктивним, необхідним та динамічним явищем. Податкові важелі, інструменти й стимули застосовуються з метою покращення ситуації у країні. Правильний вибір способів податкового впливу на розвиток негативних тенденцій сприяє підвищенню ефективності розвитку економіки, позитивній її динаміці, покращенню добробуту громадян.

З іншого боку податковий механізм можна розглядати у вузькому значенні, застосовуючи його до функціонування податкової системи. Під цим механізмом ми пропонуємо розуміти сукупність податкових методів, важелів, інструментів, стимулів і санкцій, комплекс заходів і послідовність їх виконання платниками податків та органами стягнення щодо справляння та внесення податків і зборів до бюджетів усіх рівнів або до державних цільових фондів.

Для означення податкового механізму у вузькому значенні (або механізму оподаткування) автори економічної енциклопедії використовують термін механізм справляння податків в Україні, зміст якого, на їхню думку, полягає у сукупності усіх засобів органів державної податкової служби справляння та внесення належної суми податку, збору (обов’язкового платежу)

до бюджету або державного цільового фонду [127, с. 369]. Подібне, але уточнене визначення цього механізму дають Я. Ларіна, С. Мочерний, О. Устенко, С. Юрій, зокрема, – це “... комплекс законодавчого забезпечення заходів і послідовність їх використання органами державної податкової служби щодо справляння та внесення належної суми податку (обов’язкового платежу) до бюджету або державного цільового фонду” [129, с. 501]. Якщо у першому визначенні під механізмом справляння розуміють сукупність засобів справляння податків, то у другому – до вказаних заходів додається комплекс відповідного їхнього законодавчого забезпечення і послідовність, що, на нашу думку, є обґрунтованим. Однак спірним є ув’язка механізму справляння податків у наведених визначеннях виключно з роботою органів державної податкової служби, оскільки у цьому процесі задіяні, у першу чергу, платники податків, а також інші органи стягнення (Державна митна служба, різні установи та органи, на які покладено мобілізація окремих видів податків і зборів). Податкова служба зобов’язана контролювати дотримання податкового законодавства, вести облік платників та застосовувати у разі необхідності примусові методи стягнення податків і зборів.

Механізм оподаткування (податковий механізм) функціонує на засадах, визначених законодавчими та нормативними актами, серед яких чільне місце займають закони України “Про систему оподаткування”, “Про державну податкову службу”, “Про порядок погашення зобов’язання платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами”, інші податкові закони. За допомогою цього механізму, з одного боку, регулюється співвідношення між економічними інтересами держави, регіонів, територіальних громад і кожного платника податків, а з іншого – гарантуються надходження до державного і місцевих бюджетів необхідних обсягів бюджетних ресурсів для виконання державою покладених на неї функцій.

Податковий механізм, будучи важливою складовою бюджетного механізму, має власну структуру, яка передбачає наявність окремих

взаємозв'язаних між собою елементів (підсистем, методів, важелів, стимулів і санкцій).

Ми вважаємо, що у складі податкового механізму залежно від завдань, набору інструментів, наявності суб'єктів та способу дій можна виділити дві підсистеми: механізм справляння податків платниками та механізм контролю і забезпечення сплати податків.

Механізм справляння податків його платниками, на нашу думку, – це сукупність елементів оподаткування, заходів і послідовність їх використання платниками податків щодо справляння належної суми податків і зборів до бюджетів усіх рівнів. Такий механізм використовується платниками податків і зборів (обов'язкових платежів), якими є юридичні і фізичні особи, на котрих згідно з законами України покладено обов'язок сплачувати податки і збори. Цей механізм передбачає застосування таких елементів оподаткування, як суб'єкт податку, об'єкт оподаткування, джерело сплати, база оподаткування, масштаби вимірювання, ставки податку, податкові пільги, норма оподаткування, податкове зобов'язання, податковий борг, податкове право, податковий звіт, податковий період, податковий кредит, податкові правовідносини.

Справляння податків його платниками здійснюється у процесі самостійного визначення ними сум податку і сплатою у встановлений термін до бюджету. Механізм нарахування податків функціонує відповідно до порядку, встановленого законодавством і нормативними документами, хоча й не пов'язаний з конкретними податковими правовідносинами. У процесі визначення податку встановлюється його загальна сума, закладаються основи для податкового контролю. Цей процес тісно пов'язаний з складанням і представленням платниками податкової звітності. Однак не всі податки визначаються за такою схемою. Це стосується, у першу чергу, податку на додану вартість, єдиного податку та інших. Існують особливості оподаткування доходів фізичних осіб (робітників і службовців) та інших категорій платників.

Сплата податків до бюджету супроводжується правовідносинами між платниками і державою, відповідно й тягне за собою юридичну відповідальність. Вона потребує виконання специфічних дій та документального оформлення. Якщо у процесі нарахування податку платник не вступає у грошові відносини із державою і будь-які грошові потоки відсутні, та сплата податку супроводжується грошовими потоками і пов'язана з конкретними грошовими відносинами між платником і державою, здійснюється у конкретні терміни за чітко визначеною схемою.

Отже, механізм справляння податків платниками відображає заходи платника податків, пов'язані з визначенням суми податку та її сплати до бюджету. У схемі функціонування цього механізму фігурують платник податку і представник держави в особі Державного казначейства, а іноді – й органу стягнення. У більшості випадків органи державної податкової служби до цього виду механізму не мають відношення.

Друга підсистема податкового механізму – механізм контролю і забезпечення сплати податків, на нашу думку, безпосередньо пов'язана з роботою органів стягнення, серед яких чільне місце займають Державна податкова адміністрація України та її територіальні органи. Ми вважаємо, що основними елементами цього механізму, крім елементів першої підсистеми, є податкові канікули, податковий тиск, податкове розслідування, ухилення від сплати податків, податковий контроль, податковий облік, податкова відповідальність, податкове стимулювання, розстрочення податкового зобов'язання, відстрочення податкового зобов'язання тощо. Найважливішими методами даного механізму є контроль і забезпечення сплати податків та примусове стягнення податків. Процес контролю і забезпечення сплати податків охоплює такі форми, як облік платежів, облік платників, отримання інформації про сплату податків, попередній контроль, безпосередній контроль.

Податковий контроль здійснюється державними органами, до яких відносять, крім органів Державної податкової служби України, органи Державного казначейства України, Державної контрольно-ревізійної служби

України, Державної митної служби України. У процесі податкового контролю використовуються різні його види, форми і методи, які дають можливість ефективно реалізовувати на практиці податкове законодавство і мобілізувати необхідну суму податкових надходжень до бюджету.

Механізм контролю і забезпечення сплати податків передбачає застосування до платників податків у разі необхідності засобів примусу, основними з яких є попереджувальні, запобіжні, примусове стягнення податків, податкова застава, санкції тощо. Суми не внесених вчасно податків і зборів можуть стягуватися примусовими засобами, зокрема, виставленням інкасового розпорядження на безспірне стягнення сум недоїмки або дебіторської заборгованості, списанням коштів з валютних рахунків, вилученням готівки з каси боржника, підготовкою і переданням матеріалів на банкрутство та ін. Податкові органи мають право застосовувати до порушників податкового законодавства різні фінансові санкції, штрафи за адміністративні порушення, пеню.

Таким чином, податковий механізм охоплює процес нарахування, сплати податку, складання і представлення податкової звітності, податкового контролю. З правової точки зору він полягає у виникненні, зміні та припиненні податкового зобов'язання.

Автори економічної енциклопедії пропонують механізм оподаткування, який вони називають механізмом справляння податків в Україні, залежно від обсягів застосування ділити на загальний і спеціальний [127, с. 369]. Під загальним механізмом вони пропонують вважати сукупність загальних нормативних та інструктивних актів про оподаткування та засобів їх реалізації щодо конкретного виду податку чи платежу, а під спеціальним – сукупність норм, які встановлюють особливості справляння конкретного податку, збору (обов'язкового платежу). При чому до основних елементів загального механізму вони відносять добровільну сплату податків, контроль і забезпечення сплати податків, стягнення податків. На нашу думку, сама ідея виділення у податковому механізмі його загальної і спеціальної частин є слушною. Однак

здійснювати цей поділ за запропонованою схемою ми вважаємо недоцільно, оскільки при цьому загальних і спеціальних механізмів буде стільки, скільки є податків та обов'язкових платежів. В Україні має бути один загальний механізм оподаткування, який є складовою частиною бюджетного механізму. Спеціальні частини цього механізму можуть стосуватися тільки окремих податків і враховуватимуть особливості їхньої методики нарахування і сплати до бюджету.

Ми вважаємо, що податковий механізм передбачає застосування таких методів, як податкове прогнозування, податкове планування, податкове оперативне управління, податковий контроль, податкове регулювання. Він тісно пов'язаний з податковим менеджментом та податковим адмініструванням.

Результати функціонування податкового механізму відображаються в обсягах мобілізованих до бюджету податкових надходжень та частці податкових надходжень у ВВП, які представлені у табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Динаміка ВВП, податкових надходжень зведеного, державного та місцевого бюджету України за 2001-2008 рр.*

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з 2001 р.
ВВП									
– млрд. грн.	204,2	225,8	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7	949,9	745,7
Податкові надходження бюджетів:									
зведеного бюджету									
– млрд. грн.	36,7	45,4	54,3	63,2	98,1	125,7	161,3	227,2	190,5
– в % до ВВП	18,0	20,1	20,3	18,3	22,2	23,1	22,4	23,9	5,9
державного бюджету									
– млрд. грн.	22,0	28,9	35,7	44,9	74,5	94,8	116,7	167,9	145,9
– в % до ВВП	10,8	12,8	13,4	13,0	16,9	17,6	16,2	17,7	6,9
місцевих бюджетів									
– млрд. грн.	14,8	16,5	18,6	18,3	23,6	30,9	44,6	59,3	44,5
– в % до ВВП	7,2	7,3	7,0	5,3	5,3	5,7	6,2	6,2	-1,0

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Наведені з табл. 4.1 дані свідчать про тенденцію зростання обсягів податків та їхньої частки у ВВП. Так, якщо ВВП протягом 2001-2008 рр. збільшився у 4,7 рази і у 2008 р. склав 949,9 млрд. грн., то податкові надходження до зведеного бюджету України зросли відповідно у 6,2 рази. Питома вага податкових надходжень у ВВП збільшилась з 18,4 у 2001 р. до 23,9% у 2008 р., що свідчить про обрання державного курсу на посилення централізації валового внутрішнього продукту.

Динаміку частки податкових надходжень зведеного, державного та місцевих бюджетів у ВВП можна прослідкувати на основі даних рис. 4.1.

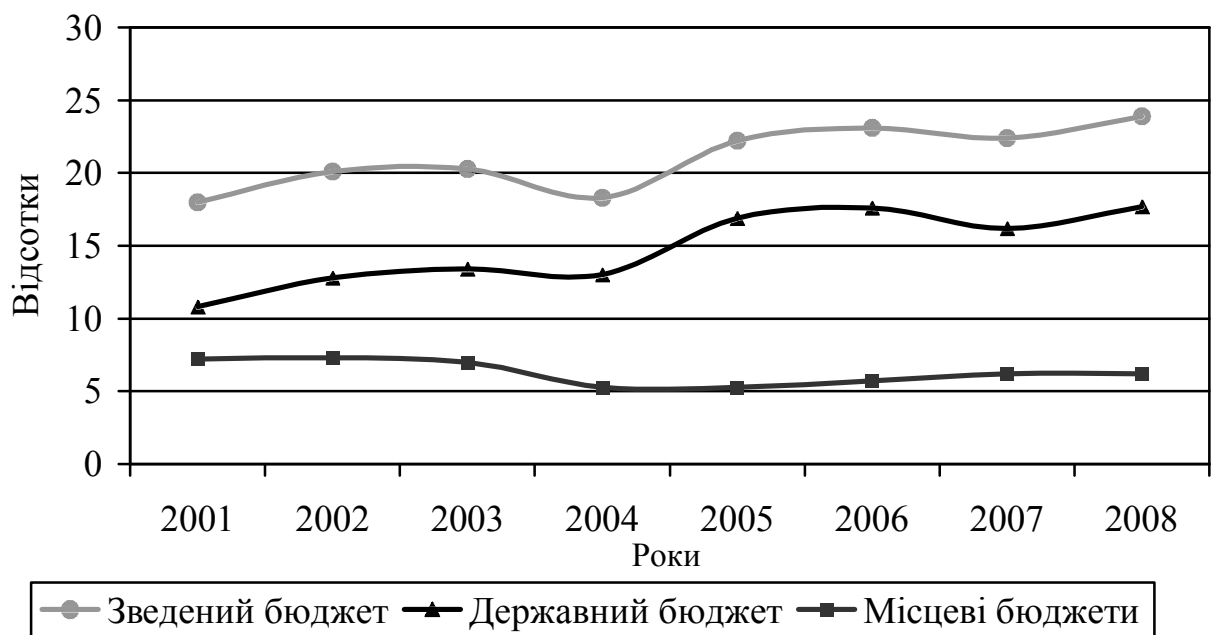

Рис. 4.1. Динаміка частки податкових надходжень зведеного, державного та місцевих бюджетів у ВВП за 2001-2008 рр.*

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Ознайомлення з динамікою, зображеною на рис. 4.1, дає можливість зробити висновки, що в Україні, не зважаючи на позитивні тенденції зростання частки ВВП, яка мобілізується до зведеного бюджету за допомогою податків, з часу прийняття Бюджетного кодексу були окремі відхилення. Так, у 2004 р. питома вага податкових надходжень до зведеного бюджету у ВВП скоротилася з 20,3 до 18,3% при незначному зменшенні частки цих надходжень до

державного бюджету (з 13,4 до 13,0%) та суттєвого зниження даної частки, що належить місцевим бюджетам (з 7,0 до 5,3%). Подібна ситуація, але у менших масштабах, склалася і у 2007 р. Отже, у цілому стабільна позитивна динаміка зростання частки податкових надходжень зведеного бюджету у ВВП протягом 2001-2008 рр. забезпечувалася збільшенням обсягів та питомої ваги податкових надходжень Державного бюджету України. У той же час роль податкових надходжень місцевих бюджетів у розподілі ВВП протягом 2004-2005 рр. знизилася порівняно з 2001-2002 рр. більше як на 25%, хоча з 2006 р. спостерігаємо невелике зростання показника їхньої частки.

Аналізуючи роль державного і місцевих бюджетів у концентрації частини ВВП державою, можна зробити висновки про посилення впливу на розподільчі процеси державного бюджету при зменшенні – місцевих. Так, наприклад, при зростанні податкових надходжень державного бюджету за 2001-2008 рр. у 7,6 разів і збільшенні їхньої частки у ВВП на 6,9 пункти, податкові надходження місцевих бюджетів за цей період зросли тільки у 4,0 рази, а частка – скоротилася на 1,0 пункт. Це характеризує негативні явища у системі розподілу податків між державним і місцевими бюджетами та ослаблення власної дохідної бази останніх.

Аналогічні тенденції можна спостерігати аналізуючи динаміку частки податкових надходжень у доходах зведеного державного та місцевих бюджетів України за 2001-2008 рр. (рис. 4.2).

Наведені на рис. 4.2 дані свідчать, що податкові надходження зведеного бюджету протягом досліджуваного періоду коливалися у межах 66,9-76,3% від загального обсягу доходів, а їхня частка зросла на 9,4 пункти. Питома вага податкових надходжень державного бюджету за 2001-2008 рр. зросла на 4,7 пункти. Одночасно спостерігається негативна тенденція стосовно динаміки частки податкових надходжень місцевих бюджетів, яка скоротилася за цей період з 27,0% у 2001 р. до 19,9% у 2008 р. Це свідчить про зростання залежності місцевих бюджетів не від власної податкової бази, а від державного бюджету.

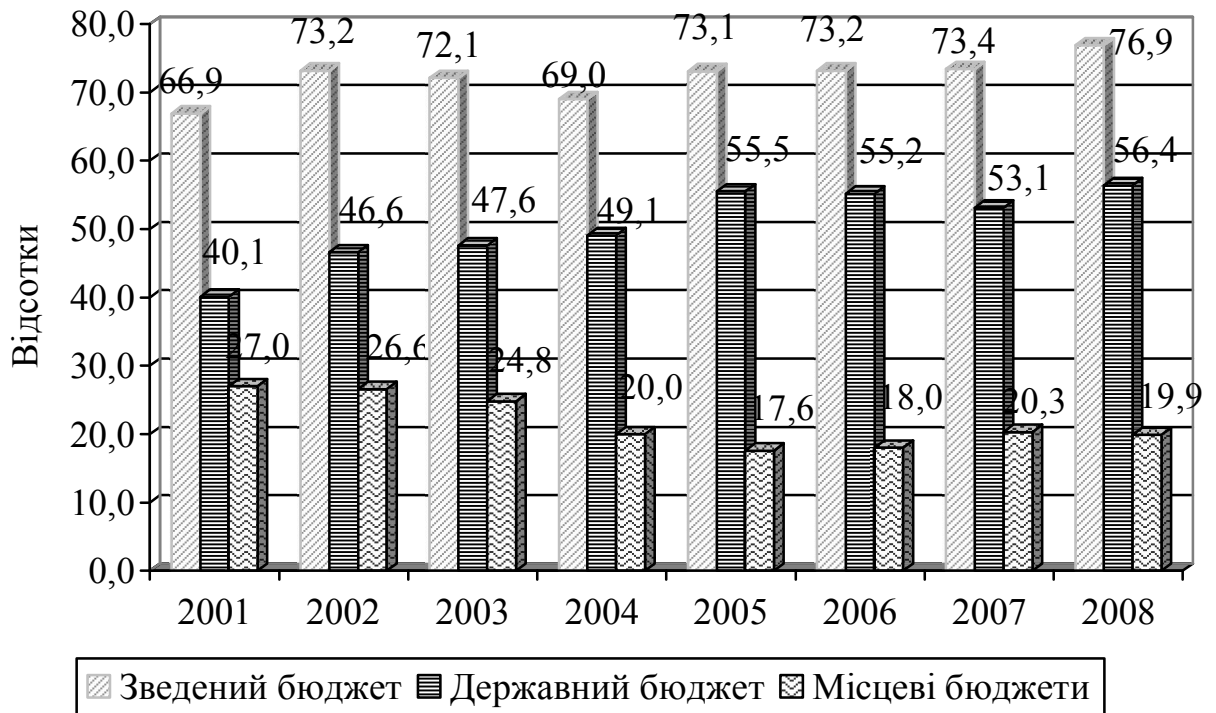

Рис. 4.2. Порівняльна динаміка податкових надходжень зведеного, державного та місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України за 2001-2008 рр.*

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Майже 90% податкових надходжень зведеного бюджету формують п'ять основних податків: податок з доходів фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість, акцизний збір та плата за землю. Динаміка надходжень цих податків з розподілом між доходами державного та місцевих бюджетів України наведена у додатку Д.

Аналіз матеріалів цього додатку дає можливість зробити висновок про стабільну тенденцію зростання обсягів надходження основних податків до бюджету і нераціональний розподіл основних видів податків між державним та місцевими бюджетами, а також посилення централізації найбільш значимих для бюджету податкових надходжень державою.

У цілому, більше 70% (у 2006 р. – 76,3%) найважливіших податків надходить у державний бюджет, а дуже незначна частка – у місцеві. Для порівняння можемо використати співвідношення між частиною цих же основних видів податків між державним та місцевими бюджетами у 2001 р.,

коли була започаткована бюджетна реформа. Таке співвідношення тоді складало 51,4%:48,6% на користь державного бюджету. Отже, протягом 2001-2008 рр. за час дії чинного Бюджетного кодексу відбулося посилення централізації основних державних податків в 1,5 рази, внаслідок чого місцеві бюджети втратили більше 30 млрд. грн. доходів.

Детальніше з динамікою податкових надходжень зведеного бюджету України можна ознайомитися на основі матеріалів додатку Д (табл. Д.1, Д.2, Д.3).

Як свідчать наведені у додатку дані, з часу прийняття Бюджетного кодексу, податкові надходження зведеного бюджету збільшилися у 6,2 рази та склали у 2008 р. 227,2 млрд. грн. По найбільшій за обсягом (107,0 млрд. грн.) і часткою (35,9%) групі надходжень внутрішніх податків на товари та послуги за цей період досягнуто найвищого приросту – 686,8% у першу чергу за рахунок дев'ятикратного збільшення обсягів податку на додану вартість. Друга за величиною (93,8 млрд. грн.) та питомою вагою (31,5%) група надходжень податків на доходи, податків на прибуток, податків на збільшення ринкової вартості протягом 2001-2008 рр. зросла у 5,3 рази. Позитивний вплив на таку динаміку дало збільшення надходжень податку на прибуток з 8,3 до 47,9 млрд. грн. (у 5,8 разів).

По інших групах податкових надходжень, частка яких є відносно невеликою (наприклад, податки на власність, збори за спеціальне використання природних ресурсів, інші податки) приріст їхніх обсягів за 2001-2008 рр. є порівняно незначним.

Динаміка податкових надходжень Державного бюджету України характеризується даними додатку Д (табл. Д.4, Д.5, Д.6).

З наведених у додатку матеріалів можна зробити висновок, що податкові надходження Державного бюджету зростали із значним випередженням надходжень зведеного бюджету. Якщо протягом 2001-2008 рр. податкові надходження зведеного бюджету України зросли на 519,1%, то надходження

Державного бюджету України – на 663,2%. Подібне випередження спостерігаємо по трьох групах із п'яти.

Як й у зведеному бюджеті, найбільша частка податкових надходжень (45,4%, що складає у 2008 р. 105,3 млрд. грн.) у державному бюджеті припадає на внутрішні податки на товари та послуги. За 2001-2008 рр. обсяги надходжень цієї групи збільшились у вісім разів і склали 105,3 млрд. грн.

На другому місці знаходяться податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості, які за рахунок зростання надходжень податку на прибуток підприємств збільшились з 2001 до 2008 років у 7,7 разів і досягли 47,5 млрд. грн. Позитивну динаміку спостерігаємо також по групі податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, яка протягом цього ж періоду характеризується зростанням на 547,4% (з 1,9 млрд. грн. у 2001 р. до 12,3 млрд. грн. у 2008 р.). На таку динаміку вплинуло збільшення надходжень ввізного мита (на 600,0%) та вивізного мита (на 1900,0%). По групі інших податків спостерігаємо незначні коливання обсягів надходжень у межах 0,2-0,3 млрд. грн., що практично не впливає на загальні показники динаміки.

Особливості динаміки податкових надходжень місцевих бюджетів України характеризуються даними додатку Д (табл. Д.7, Д.8, Д.9).

Як видно з матеріалів додатку показники динаміки податкових надходжень місцевих бюджетів суттєво відрізняються від аналогічних показників зведеного й державного бюджетів. Протягом 2001-2008 рр. загальна сума податкових надходжень до місцевих бюджетів збільшилась у 4,0 рази (з 14,8 до 59,3 млрд. грн.), однак за цей період у 2004 р. мало місце скорочення обсягів та питомої ваги цих надходжень.

Найбільшу частку у податкових надходженнях місцевих бюджетів займають податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості, які у 2008 р. склали 46,3 млрд. грн. (33,7%) й зросли порівняно з 2001 р. у 4,2 рази. На таку динаміку позитивно вплинуло зростання на 421,6% надходжень податку з доходів фізичних осіб, сума яких у 2008 р. досягла 45,9 млрд. грн. Одночасно зменшення надходжень податку на прибуток

підприємств за цей же період на 1,7 млрд. грн. спричинилося до зниження темпів зростання показників даної групи.

Друге місце займають збори за спеціальне використання природних ресурсів, частка яких у 2008 р. складала 5,0% податкових надходжень а приріст протягом 2001-2008 рр. – 331,3% (5,3 млрд. грн.). У складі цієї групи основну питому вагу займає плата за землю.

Інші групи податкових надходжень місцевих бюджетів займають не велику питому вагу і темпи їхнього зростання можна вважати не значними.

Таким чином, на фоні посилення ролі податкового механізму у розподільчих процесах мають місце суттєві недоліки у розподілі податків між окремими ланками бюджетної системи та податковому механізмі формування місцевих бюджетів.

Оскільки основним елементом податкового механізму є податки, спробуємо сформулювати власні підходи до трактування чинної вітчизняної системи оподаткування та пропозиції по удосконаленню механізму оподаткування у сучасних умовах.

Теорія оподаткування базується на економічній теорії та вченні про державу. Саме поєднання цих двох начал дають можливість правильно обґрунтовувати соціально-економічний зміст податків, зрозуміти їх необхідність і призначення, сформулювати основні напрями розвитку.

Будучи елементом фінансових відносин, податки мають ті ж характерні властивості, що й фінанси. Тому можна стверджувати, що податкові відносини – це розподільчі відносини, пов'язані з розподілом і перерозподілом валового внутрішнього продукту. Ці відносини виникають на розподільчій стадії суспільного відтворення, тому не можуть бути елементами ні виробництва, ні обміну, ні споживання.

Метою розподілу вартості валового внутрішнього продукту за допомогою податків є формування централізованого фонду грошових коштів. Тому кінцевою метою податкових відносин є наповнення державної казни в такому

обсязі, який дав би можливість державі повноцінно і якісно виконувати покладені на неї Конституцією функції.

Податки як елементи розподілу займають особливе місце серед інших елементів і характеризуються такими ознаками: відсутністю конкретного еквівалентного обміну та одностороннім рухом вартості від юридичних та фізичних осіб до держави; відсутністю цільового призначення; соціальними наслідками.

Зупинимось на механізмі формування системи оподаткування, який мав би використовуватися в Україні в сучасних умовах. Державі доцільно визначитися на перспективу які функції вона буде брати на себе і яку частку валового внутрішнього продукту для цього їй потрібно буде централізувати. Розрахунок такого співвідношення мав би базуватися з врахуванням оптимальних пропорцій, які б максимально балансували інтереси виробників та інтереси держави. Такі пропорції доцільно визначати не на один рік, а на тривалу перспективу, вносячи до них несуттєві корективи при необхідності.

Визначившись з часткою валового внутрішнього продукту, який потрібно централізувати для виконання своїх функцій, держава мала б продумати який обсяг з цієї частки доцільно централізувати податковим методом, а який – неподатковим.

Встановивши обсяг податкових надходжень, який необхідно мобілізувати до бюджету, державі доцільно визначитися концептуально з таких питань:

- якою має бути форма взаємовідносин між платником податків та державою переважаюча (пряме і непряме оподаткування) і в яких співвідношеннях;

- яким має бути співвідношення між суб'єктами оподаткування, а саме, хто має платити більше податків, а хто – менше і в яких пропорціях: багаті, середні, бідні; юридичні особи, фізичні особи;

- яким має бути співвідношення між об'єктами оподаткування (виробництвом, доходами, прибутком, майном, капіталом, землею, ресурсами тощо);

- яким має бути співвідношення між державними і місцевими податками.

Після цього можна формувати систему оподаткування, обґрунтувавши принципи її побудови та податковий механізм.

У цілому сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та до державних цільових фондів, що справляються у встановленому законами України порядку, становлять систему оподаткування. В економічній літературі деякі автори таке визначення приписують податковій системі, що на нашу думку не зовсім правильно.

Під податковою системою ми розуміємо систему оподаткування та дій, які забезпечують мобілізацію податків і обов'язкових платежів до бюджетів, державних цільових фондів, а також контроль і відповідальність за порушення податкового законодавства. Податкова система будується та функціонує на основі наукових принципів, найбільш вдало які, на нашу думку, сформулював А. Крисоватий [226, с. 29-35]. До них відносяться: принцип вигоди та адміністративної зручності; принцип платоспроможності; принцип визначальної бази.

Суттєву роль в ефективності податкової системи та податкового механізму відіграють: структура податків, рівень їхніх ставок, перелік і принципи надання пільг, форми і методи контролю за сплатою податків. Щодо структури податків можна вважати її близькою до світових стандартів, за виключенням місцевих податків і зборів. Решта питань вимагають доопрацювання.

З самого початку в Україні при формуванні податкової системи та податкового механізму була покладена ліберальна теорія моделі реформування економіки. Таким чином, податкова система і механізм її функціонування базувались не на індивідуальному фундаменті, який передбачав би врахування історичних умов, особливостей економічного розвитку країни, а звичайним копіюванням чужих податкових систем і механізмів, відпрацьованих більше століття.

Слід зауважити, що українська економіка не могла і не була готова до прийняття такої податкової системи і механізму її функціонування у зв'язку з об'єктивними і суб'єктивними умовами (не порівнянність економіки України з господарством розвинутих країн за рівнем розвитку продуктивних сил, галузевою та організаційною структурою виробництва, ступенем розвитку ринкових механізмів господарювання і відкритості економіки, ціновими пропорціями, станом законодавства, правилами звітності, рівнем забезпеченості кадрами для роботи в ринкових умовах тощо), які не були враховані. Це зумовило суперечливість та неефективність сформованої податкової системи, податкової політики і податкового механізму в Україні. Світовий досвід свідчить, що ефективною може бути тільки така податкова система і податковий механізм, які базуються на власних засадах з врахуванням індивідуальних внутрішніх чинників, у зв'язку з чим серед розвинутих країн немає хоч би двох ідентичних податкових систем і механізмів їхнього функціонування.

Враховуючи об'єктивні та суб'єктивні фактори, використовуючи узагальнення окремих економістів [452, с. 39-48], можна сформулювати такі основні особливості податкової системи і податкового механізму України.

1. В Українській податковій політиці відсутня цілеспрямованість. На практиці постійно до податкової системи і механізму її функціонування ставляться не властиві їм (суперечливі) вимоги: забезпечення фінансової стабілізації, стимулювання виробництва, вирівнювання умов господарювання різних господарюючих суб'єктів, подолання інфляції, активізація інноваційно-інвестиційної діяльності тощо, що робить її нелогічною. Причиною такого явища є відсутність соціально-економічної стратегії, яка могла б бути базою для розробки податкової політики.

2. Структура податкової системи та окремі елементи податкового механізму неадекватні ринковій економіці. В Україні більшість податків сплачується юридичними особами, тоді як у розвинутих країнах – навпаки, основними платниками виступають фізичні особи. Протилежними є також

співвідношення між прямими та непрямими податками (в Україні на користь непрямих податків, у розвинутих країнах – на користь прямих податків).

3. Для податкової системи та податкового механізму в Україні характерна велика кількість пільг (близько 200 тис. одиниць). Пільги надаються безсистемно, не тільки податковими законами, але й іншими неподатковими законами, постановами Кабінету Міністрів України, указами Президента (таких актів сьогодні є близько 50).

4. Податкова система і механізм її функціонування в Україні характеризуються нестабільністю, яка пов'язана з невідпрацювання законів, поспішним їхнім прийняттям, відсутністю розрахунків, теоретичного обґрунтування, лобюванням деяких неприйнятих положень окремими депутатськими групами і фракціями у парламенті. Останнім часом щорічно вноситься близько 100 змін до податкового законодавства, що вносить хаос у роботу господарюючих суб'єктів.

Таким чином, податкова система і податковий механізм в Україні потребують нагального реформування, спроба якого робиться у процесі підготовки нового Податкового кодексу.

В межах податкової системи чільне місце займає система оподаткування. В основу побудови такої системи мали б бути покладені відповідні критерії. А. Крисоватий сформулював наступні критерії, які, на нашу думку, заслуговують на увагу [228, с. 136]: критерій фіскальної достатності (задоволення інтересів держави); критерій економічної ефективності (задоволення інтересів платника податків); критерій соціальної справедливості (задоволення інтересів громадян – виборців); критерій стабільності; критерій гнучкості.

Використання цих критеріїв у оптимальному поєднанні може гармонізувати інтереси держави, платників податків, громадян на стабільній та гнучкій основі.

Діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів називають податковою

політикою. Податкова політика держави формується за певними принципами, що відображають її завдання.

Основні принципи оподаткування були сформульовані А. Смітом, до яких відносяться: загальність податків та їхня пропорційність доходу; визначеність; простота і зручність; ефективність стягнення податків.

Пізніше німецький вчений А. Вагнер розвинув принципи, започатковані А. Смітом і виділив такі, як достатність і еластичність: достатність коштів для покриття витрат держави; здатність суспільно-громадської системи адаптуватися до державних потреб; народногосподарські (фінансово-політичні): належний вибір джерел податків, щоб якнайменше пригнічувати народне виробництво і краще здійснювати соціально-політичні цілі податку; комбінація сукупності податків у таку систему, яка забезпечила б, при можливому дотриманні етичних принципів управління, достатність надходжень і еластичність на випадок надзвичайних державних витрат; етичні: загальність податків; недоторканість особистої свободи при обкладанні і стягненні податків; розмірність обкладання з платоспроможністю; управлінські: визначеність оподаткування; зручність обкладання і стягнення для платників; дешевизна стягнення і мінімум податкового тягаря. Вказані принципи визначали нейтральність податкової системи.

Не дивлячись на те, що названі принципи мають у різних країнах відмінні риси, пов'язані з різним трактуванням окремих понять, вони є такими, що сформовані світовою наукою і їм властивий загальний характер.

На основі аналізу загальних принципів оподаткування, сформульованих і розвинутих світовою економічною думкою, вітчизняні економісти визначали принципи формування податкової політики України. Серед організаційних принципів, якими слід керуватися при удосконаленні податкової системи і формування податкової політики Л. Шаблиста пропонує, на нашу думку обґрунтовано, виділити наступні: принцип множини податків; системність та внутрішня цілісність оподаткування; платоспроможність

(податкоспроможність); рівнонапруженість; розумна достатність; стабільність; гнучкість; ефективність [452, с. 20].

Законом “Про систему оподаткування в Україні” визначені такі принципи системи оподаткування, як стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності, обов’язковість, рівнозначність і пропорційність, рівність, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації; соціальна справедливість, стабільність; економічна обґрунтованість; рівномірність сплати; компетенція; єдиний підхід; доступність. На нашу думку, серед цих принципів перший не відповідає сутності та призначенню податків і спотворює організацію оподаткування.

Податковим методом формується переважна більшість доходів державної казни. У доходній частині бюджету вони відображаються у двох великих розділах: “Податкові надходження” і “Цільові фонди”.

Досліджуючи сучасну наукову думку про становлення і розвиток податкових систем А. Соколовська виділила три групи найважливіших проблем, які при цьому необхідно вирішити, а саме, проблеми чисельності податків, співвідношення прямих і непрямих податків та ефективності податкової структури [390, с. 57-65]. На нашу думку, слухними є висновки А. Соколовської про те, що ефективною може вважатися така податкова система, яка включає велику чисельність податків з відносно невисокими ставками з розумним поєднанням прямих і непрямих податків та відповідності податкової системи основними принципами оподаткування.

Процес формування моделі податкового механізму, на нашу думку, повинен базуватися на об’єктивних законах і закономірностях становлення ефективної податкової системи та сучасних форм оподаткування. Заслуговують на увагу сформульовані відповідні закони і закономірності А. Соколовською. До основних законів становлення податкової системи вона відносить закон відповідності податкової системи країни особливостям її соціально-економічної системи, закон розмежування функцій і повноважень органів державної влади і місцевого самоврядування, закон зумовленості суспільно необхідних функцій

держави прийнятним для кожної країни вибором варіанта поєднання ефективності та рівності, закон зростання опору податкам, закон відповідності форм оподаткування рівню розвитку фіскальних інструментів та особливостям адміністрування податків, примат фіскальної функції податків.

Удосконаленню податкового механізму у сучасних умовах має передувати комплекс заходів, пов'язаних з трансформацією податкової системи, зокрема, визначення конкретних цілей податкової політики відповідно до бюджетної доктрини країни, поглиблення теоретичного забезпечення податкової реформи, вибір чітких пріоритетів, розробка конкретних заходів, які мали б бути функцією обраної мети.

Необхідність перегляду фінансової політики України, проведення податкової реформи, удосконалення податкового механізму сьогодні ні у кого не викликає сумнівів. Потреба у таких змінах обумовлена розмаїттям об'єктивних та суб'єктивних причин. На нашу думку, до об'єктивних причин можна віднести дефіцит фінансових ресурсів суспільства, обмежені можливості розподілу ВВП, надмірне використання пільг і перенесення податкового тягаря на дисциплінованих платників, стимулювання ухилення від сплати податків та відтоку капіталу за кордон та ін. Суб'єктивними причинами ми вважаємо: відсутність наукових основ оподаткування; проведення практичних заходів у галузях оподаткування без теоретичного обґрунтування, наукової експертизи; глибокі протиріччя між інтересами держави, олігархів і більшості дрібних підприємців та населення; відсутність чіткої податкової стратегії; неефективна система податкового адміністрування тощо.

Однак до змісту реформи, її глибини серед науковців і практиків існують суттєві розбіжності. Більшість економістів, вважають, що податкову реформу в Україні потрібно здійснювати еволюційним шляхом. Так, наприклад, А. Крисоватий стверджує, що кардинальна реформа податкової системи та податкового механізму "... у найближчий час недоцільна через відсутність: реальних умов здійснити відчутне і швидке податкове навантаження; впевненості, що вивільнені внаслідок зменшення податкового навантаження

кошти будуть спрямовані на виробничі потреби; адекватності між отриманими вигодами та втратами (матеріальними і моральними), що виникнуть внаслідок реалізації податкових змін; умов для запобігання ухиленням від сплати податків; виваженої державної політики” [228, с. 331-332].

Такі висновки, на нашу думку, можна вважати аргументованими, але не до кінця переконливими, оскільки еволюційний шлях України не наближає до рівня розвитку економічно потужних держав, а навпаки – віддаляє, внаслідок чого можна втрати шанси зайняти гідне місце серед розвинених країн. Крім цього, у процесі поступового реформування податкової системи і податкового механізму негативні тенденції та явища не викорінюються, а навпаки, проростають у суспільстві, закріплюються надовго, перетворюються у звичаї, яких позбавитися дуже важко.

Формулюючи основні напрями розвитку податкового механізму ми вважаємо доцільним враховувати надбання вітчизняної фінансової науки стосовно реформування податкової політики, податкової системи і системи оподаткування, зокрема, рекомендації А. Крисоватого [228, с. 289-338], П. Мельника [270, с. 266-310], А. Соколовської [390, с. 103-118] та інших вчених.

До таких напрямів ми відносимо наступні:

- оптимізація пропорцій у процесі розподілу і перерозподілу ВВП відповідно до бюджетної доктрини та узгодження інтересів усіх учасників податкових відносин;

- визначення меж оптимального співвідношення між ліберальними ринковими та державними методами податкового регулювання економіки;

- здійснення процесу реформування податкової системи та податкового механізму відповідно до об’єктивних законів і закономірностей на засадах економічної ефективності, соціальної справедливості та політичної відповідальності;

- переорієнтація податкової політики і податкового механізму з постановки і вирішення завдань зниження податкового навантаження на забезпечення глибших і якісних змін у податковій системі країни, зокрема: формування

нового інституційного середовища оподаткування, сприятливого для реалізації принципу рівності всіх платників перед законом; підвищення фіскальної ефективності податків; проведення ефективної регулюючої податкової політики; законодавче закріплення принципу фіскальної децентралізації; забезпечення рівномірного розподілу податкового тягаря; підвищення ступеня однорідності і нейтральності податкової системи, поступовий перехід від спрощеної системи на стандартний режим оподаткування; розширення бази оподаткування за рахунок оптимізації податкових пільг, зменшення масштабів ухилення від сплати податків та уникнення оподаткування; удосконалення механізму справляння окремих податків та адміністрування податків; підвищення фіскальної дисципліни, рівня фіскальної свідомості та податкової культури;

- формування нового інституціонального середовища оподаткування, який базується, з одного боку, на чіткому дотриманні прав платників і забезпеченні взаємозв'язку між податками і зустрічним потоком суспільних благ, з іншого – на створенні системи достатніх інституціональних обмежень дискреційних дій органів виконавчої влади у сфері податкової політики, у тому числі: введення законодавчих гарантій недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації; забезпечення детальної законодавчої регламентації всіх аспектів податкових правовідносин; формулювання остаточного переліку прав, обов'язків і відповідальності платників та контролюючих органів; балансування прав і обов'язків усіх учасників податкових відносин;

- уточнення переліку національних економічних пріоритетів, реалізація яких потребує державної підтримки, визначення форм такої підтримки, податкових важелів, інструментів та способів їх застосування, а також важелів та інструментів інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств;

- внесення змін у структуру системи оподаткування, зокрема, розширення складу місцевих податків за рахунок окремих державних податків (податку на нерухоме майно, плати за землю, податки на промисел, податку з власників транспортних засобів, плати за торговий патент; фіксованого

сільськогосподарського податку, єдиного податку на підприємницьку діяльність тощо);

- раціоналізація системи податкових пільг, запровадження нових підходів до надання пільг та публічної фінансової звітності щодо ефективності їх використання;

- чітке визначення у законодавчому порядку елементів податку та податкового механізму, їхніх видів, критеріїв класифікації;

- розширення методів та підвищення ефективності боротьби з податковими правопорушеннями;

- адаптування податкового законодавства до норм країн ЄС;

- підвищення ефективності податкової політики, удосконалення управління ефективністю податкової системи та механізму функціонування окремих видів податків з метою посилення їх регулятивного потенціалу шляхом оптимізації бази оподаткування, спрощення порядку обчислення та стягнення.

Ми підтримуємо погляди П. Мельника, що у процесі розвитку податкового механізму докорінному реформуванню не повинні підлягати основні групи податків, які формують внутрішню структуру податкової системи, а саме: загальні податки, які залежать від економічної діяльності платників податків (ПДВ, податок на прибуток, податок на нерухомість, податок з доходів фізичних осіб); інші податки, основою для сплати яких повинна бути специфіка діяльності (наприклад, виробництво підакцизних товарів) чи здійснення платником податків або на користь платника податків певних дій (наприклад, державне мито); податки, які мають чітко окреслену специфічну спрямованість [270, с. 291]. Одночасно процес реформування міг би стосуватися скорочення другорядних у фіскальному плані податків, пошуку альтернативних об'єктів оподаткування, легалізації латентних форм оподаткування.

Процес розвитку податкового механізму безпосередньо пов'язаний з розвитком податкових відносин та соціально-економічними процесами, що проходять у суспільстві. Тому можна вважати його безкінечним,

удосконаленню якого не має меж. Важливо, щоб цей механізм відповідав завданням, які стоять перед суспільством на кожному конкретному історичному етапі розвитку і мав чітко визначені орієнтири відповідно до бюджетної стратегії держави.

4.2. Особливості та перспективи розвитку неподаткових джерел доходів державного та місцевих бюджетів

Формування доходів бюджету за допомогою неподаткових надходжень має суттєве значення для фінансової теорії і практики, оскільки його результати можуть дати відповідь на питання стосовно ефективності функціонування а також перспектив розвитку бюджетного механізму в умовах трансформаційних процесів. Сьогодні за допомогою неподаткових надходжень мобілізується четверта частина доходів бюджету держави, у процесі спрямування яких використовуються різні елементи, котрі не завжди пов'язані між собою.

Питання функціонування системи форм і методів наповнення дохідної частини бюджету України за рахунок неподаткових надходжень досліджували такі вітчизняні вчені, як О. Василик, С. Львовчкін, С. Онишко, В. Опарін, Ц. Огонь, В. Федосов, С. Юрій, Ф. Ярошенко та інші.

Однак проблема формування механізму мобілізації неподаткових надходжень бюджету, особливостей і перспектив його функціонування в умовах трансформаційних процесів і на перспективу залишається актуальною, відсутні стратегічні підходи до розв'язання невирішених питань, не сформовані принципи, які могли б бути закладені в основу сучасної і перспективної моделі неподаткового механізму.

Неподаткові надходження займають друге місце після податкових у доходах зведеного і державного бюджетів України. Механізм мобілізації неподаткових надходжень до бюджету має особливості та характеризується істотними відмінностями від податкового механізму, зокрема відсутністю при

його використанні таких принципів і підходів як рівнозначності, стабільності, обов'язковості, всеохоплюючого характеру, тощо.

У цілому механізм мобілізації неподаткових надходжень бюджету відіграє значну роль у розподілі і перерозподілі ВВП, про що свідчать матеріали, наведені у табл. 4.2 та рис. 4.3.

Таблиця 4.2

Порівняльна динаміка ВВП та неподаткових надходжень зведеного, державного та місцевих бюджетів України за 2001-2008 рр.*

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з 2001 р.
ВВП									
- млрд. грн.	204,2	255,8	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7	949,9	745,7
Неподаткові надходження до бюджетів:									
зведеного									
- млрд. грн.	16,4	15,0	18,2	24,6	31,8	40,5	48,6	60,5	44,1
- в % до ВВП	8,0	6,6	6,8	7,1	7,2	7,4	6,7	6,4	-1,6
державного									
- млрд. грн.	14,2	12,6	15,8	22,4	28,2	35,8	42,1	52,8	38,6
- в % до ВВП	7,0	4,9	5,9	6,5	6,4	6,7	5,8	5,6	-1,4
місцевих									
- млрд. грн.	2,2	2,1	2,4	2,2	3,5	4,8	6,4	7,7	5,5
- в % до ВВП	1,0	0,8	0,9	0,6	0,8	0,9	0,9	0,8	-0,2

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Як свідчать наведені у табл. 4.2 та рис. 4.3 дані найбільша частка ВВП за допомогою неподаткових надходжень (8%) була розподілена у 2001 році. 2002 рік характеризується різким зменшенням питомої ваги неподаткових надходжень у ВВП у зв'язку із зміною структури цих надходжень. Протягом 2002-2006 рр. спостерігаються зростання цієї частки усіх видів бюджетів, що свідчить про посилення ролі неподаткових надходжень у перерозподільчих процесах. Однак рівень такого зростання у державному та місцевих бюджетах неоднаковий. З 2007 р. частка неподаткових надходжень у всіх бюджетах поступово зменшується.

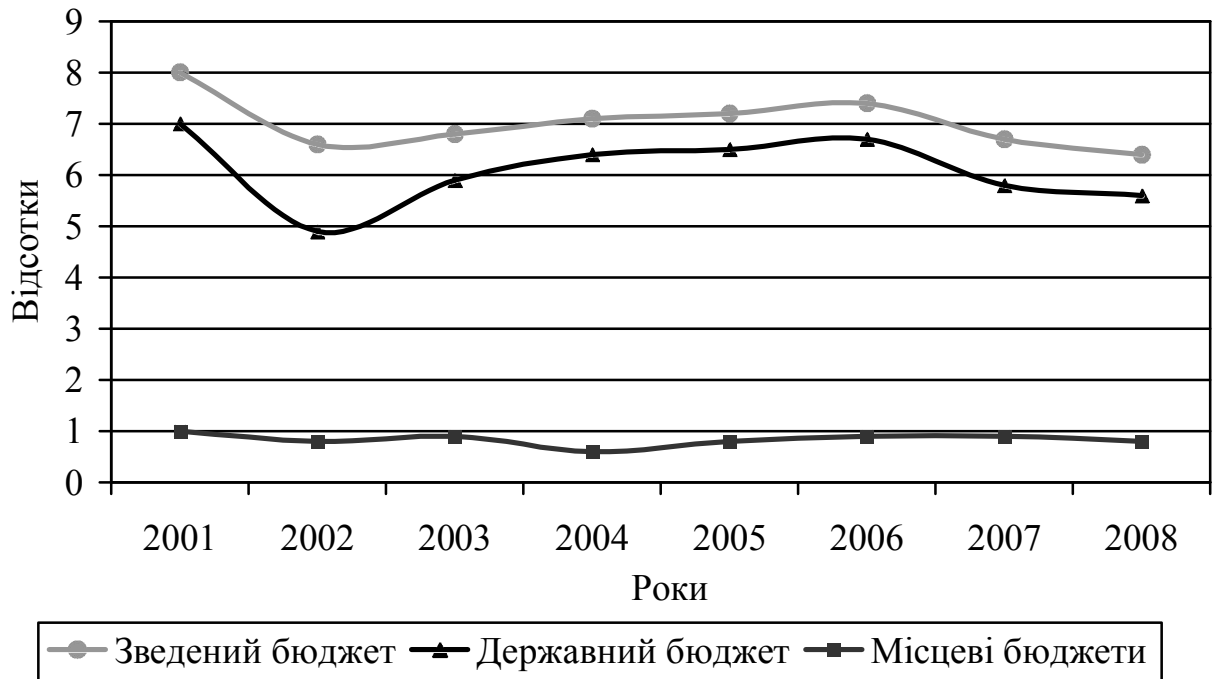

Рис. 4.3. Динаміка частки неподаткових надходжень зведеного, державного та місцевих бюджетів України у ВВП за 2001-2008 рр.*

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

У вітчизняній економічній літературі відсутня наукова дискусія щодо соціально-економічної сутності неподаткових надходжень, внаслідок чого складається враження, що цей вид надходжень відіграє виключно статичну роль у доходах бюджету. Так, наприклад, Ц. Огонь та О. Турчинов під неподатковими надходженнями розуміють “... добровільні компенсаційні платежі, а також штрафи і пеня, не пов’язані з податковим законодавством” [47, с. 73]. У Бюджетному кодексі України зазначено: “Неподатковими надходженнями визнаються: 1) доходи від власності та підприємницької діяльності; 2) адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу; 3) надходження від штрафів та фінансових санкцій; 4) інші неподаткові надходження” [47, с. 13-14]. По суті інших визначень не має.

У першому трактуванні неподаткові надходження пов’язуються з добровільними компенсаційними платежами та іншими надходженнями, не пов’язаними з податковим законодавством, що у своїй основі правильно. Однак

у ньому не розкривається сутності надходжень. У другому визначенні перераховуються тільки види неподаткових надходжень.

Сутність неподаткових надходжень, на нашу думку, полягає у тому, що вони відображають сукупність розподільчих відносин, пов'язану з формуванням централізованого фонду грошових коштів держави шляхом не примусового відчуження частини грошових доходів і нагромаджень юридичних та фізичних осіб. У цьому визначенні підкреслюється, що неподаткові надходження є однією з форм акумуляції коштів до централізованого грошового фонду держави. Процес акумуляції коштів пов'язаний з розподілом і перерозподілом ВВП за допомогою не примусового вилучення частини доходів і нагромаджень окремих суб'єктів розподільчих відносин, до яких належать юридичні і фізичні особи.

Під механізмом мобілізації неподаткових надходжень бюджету ми вважаємо сукупність методів, інструментів та важелів, за допомогою яких забезпечується спрямування конкретного виду неподаткових надходжень до бюджету. На відміну від податкового механізму, який використовує загальні для всіх податків елементи, цей механізм характеризується сукупністю механізмів справляння кожного окремо взятого виду надходжень.

Спільними для усіх складових даного механізму, на нашу думку, є методи, до яких відноситься планування, оперативне управління і контроль. Важелями неподаткових надходжень можна вважати окремі їхні види, зокрема, дивіденди, ренту, адміністративні збори та платежі, державне мито, митні збори, штрафи, фінансові санкції, власні надходження бюджетних установ тощо. Кожен важіль використовує сукупність власних інструментів, до яких відносять ставки, норми, тарифи і т. д. Ми вважаємо, що мобілізація неподаткових надходжень, на відміну від податкових, ґрунтується на таких принципах, як: рівність, недопущення будь-яких проявів дискримінації; економічна обґрунтованість; компетенція; єдиний підхід; доступність.

Результати застосування неподаткового механізму, та його роль у наповненні доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів

відображаються на динаміці неподаткових надходжень та їхньої частки у доходах відповідних бюджетів. Порівняльну характеристику динаміки неподаткових надходжень зведеного, державного та місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України можна прослідкувати на рис. 4.4.

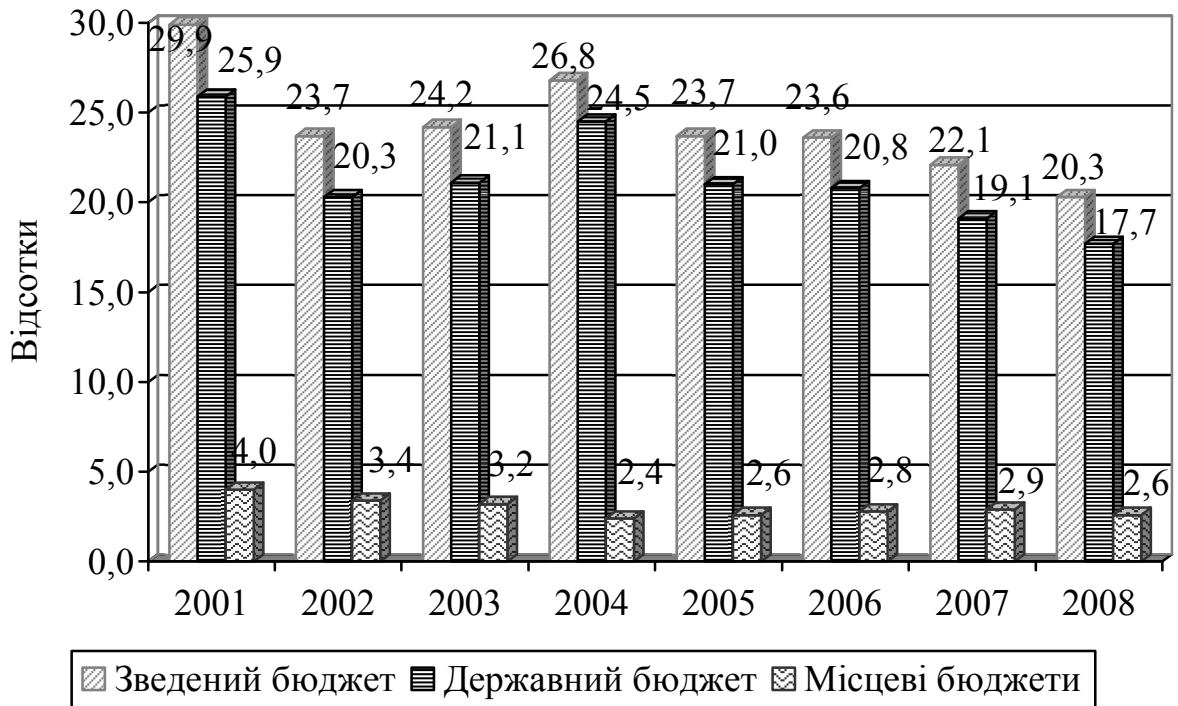

Рис. 4.4. Порівняльна динаміка неподаткових надходжень зведеного, державного та місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України за 2001-2008 рр.*

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Наведені на рис. 4.4 дані свідчать про коливання динаміки частки неподаткових надходжень державного та місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України. Так, питома вага неподаткових надходжень державного бюджету у 2002 р. порівняно з попереднім зменшилась з 25,9 до 20,3%, після чого спостерігаємо її зростання протягом 2002-2004 рр. до 24,5%, а протягом 2004-2008 рр. – скорочення до 17,7%. На відміну від державного, частка неподаткових надходжень місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України за 2001-2004 рр. – зменшилась з 4,0 до 2,4%, за 2004-2007 рр. – збільшилась до 2,9%, а у 2008 р. скоротилася до 2,6%. У цілому такі зміни є

несуттєвими і свідчать про відсутність державної стратегії стосовно оптимізації структури доходів бюджету, яка б сприяла істотному зниженню частки неподаткових надходжень за рахунок посилення ролі податків у наповненні дохідної частини усіх бюджетів.

Особливості застосування державою чинного механізму мобілізації неподаткових надходжень до бюджету можна прослідкувати, характеризуючи динаміку окремих видів цих надходжень та їхню частку у доходах окремих видів бюджетів, зокрема, зведеного, державного та місцевих (Додаток Д).

Як свідчать наведені у цих додатках дані, перша група неподаткових надходжень включає доходи від власності та підприємницької діяльності, питома вага якої у доходах зведеного бюджету України коливається від 2,9% у 2002 р. до 8,1% у 2001 та 2005 роках. У доходах державного бюджету ця частка є більшою і коливається у межах 3,7% у 2002 р. до 10,1 % у 2001 р. Таким чином, доходи від власності та підприємницької діяльності у цілому характеризуються нестабільністю і не можуть претендувати на надійне джерело надходжень, хоча вони обумовлені виконанням економічних функцій державою як власника. Ще меншу частку (0,3-0,8%) дані надходження займають у доходах місцевих бюджетів.

Значну суму доходів цієї групи (у 2008 р. – 8,3 млрд. грн.) складають надходження від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України. Сума цього перевищення визначається щорічно на основі кошторису НБУ.

Підприємства будь-яких організаційних форм та видів, банки, у статутному фонді яких є частка державного майна, сплачують із суми прибутку, що залишилися після внесення податків і зборів до бюджету, дивіденди, або інші відрахування від прибутку на частку державного майна, переданого у їхні статутні фонди, до державного або місцевих бюджетів України, залежно від виду власності на майно. Сума дивідендів, що підлягає перерахуванню до державного бюджету, залежить від маси дивіденду та частки державного майна у статутному фонді підприємства. Однак можливості цього

джерела, на нашу думку, використовуються недостатньо. Крім цього, у перспективі питома дивідендів у доходах бюджету може скорочуватися у зв'язку із зменшенням частки держави у статутних фондах суб'єктів господарювання.

Однією із форм вилучення до бюджету частки прибутку суб'єктів господарювання, одержання яких не залежить від їхніх зусиль, є рентні платежі. Наявність ренти пов'язана в першу чергу з природними, техніко-економічними і трансферними чинниками. До бюджету справляється, як правило, рентна плата за нафту, що видобувається в Україні, та за природній газ, за транзитне транспортування природного газу, за транспортування нафти та нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, за транзитне транспортування аміаку, за газовий конденсат тощо. Поступлення рентної плати відбувається щодавно, його величина залежить від обсягів видобутих чи транспортованих нафти й газу та ставки плати. Фіскальне значення ренти у цивілізованому суспільстві має бути суттєвим, однак в Україні воно є незначним. Рентні платежі складають біля 1,2% ВВП.

Як справедливо зазначає С. Онишко, низька фіскальна ефективність рентних платежів в Україні є наслідком відсутності належного наукового обґрунтування їхнього розміру та встановлення платежів лише залежно від обсягів видобутку нафти та природного газу без урахування якості родовищ. Ми погоджуємося з пропозицією С. Онишко, що вдосконалення рентних платежів "... має здійснюватися на основі забезпечення реалізації рентного принципу платності надрокористування. Останнє передбачає встановлення рентного платежу, який би давав можливість вилучати як абсолютну ренту (за єдиною для певного виду ресурсів ставкою, встановленою до ринкової вартості валового річного обсягу видобутку нафти чи газу), так і диференційованої ренти I (за допомогою запровадження специфічного податку на надприбуток – роялті від чистого прибутку)" [39, с. 212-213]. Резервами збільшення рентних

платежів є також зростання обсягів добування в Україні нафти й газу, прискорення розробки і введення в експлуатацію відповідних родовищ.

Друга група неподаткових надходжень об'єднує адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного характеру, до яких відносяться: реєстраційний збір за проведення державних прав та їх обтяжень; оплата витрат з інформаційно-технічного забезпечення розгляду справ у судах; плата за надання послуг службою дозвільної системи органів внутрішніх справ; плата за оренду цілісних майнових комплексів, що перебувають у державній та комунальній власності; державне мито; митні збори; єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України. Надходження цього виду доходів є несуттєвими, у доходах зведеного бюджету вони займають від 1,4 до 1,8%, у доходах державного бюджету від 1,3 до 1,8%, а у місцевих бюджетах – 0,7-1,2%.

Третя група неподаткових надходжень об'єднує надходження від штрафів та фінансових санкцій. До цієї групи відносяться: суми, стягнені з винних осіб за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації; перерахування підприємцями частки вартості нестандартної продукції виготовленої з дозволу на тимчасове відхилення від вимог відповідних стандартів щодо якості продукції, виданого Державним комітетом України по стандартизації, метрології і сертифікації; адміністративні штрафи та інші санкції; надходження штрафних санкцій за порушення правил пожежної безпеки. У більшості випадків наявність такого виду доходів пов'язана з порушенням чинного законодавства, тому планування таких сум у доходній частині бюджетів є недоцільним. У цілому доходи цієї групи є мізерними і займають у зведеному бюджеті 0,1-0,5%, у державному – 0,2-0,5% та у місцевих - у межах 0,1%.

Наступна група неподаткових надходжень до бюджету об'єднує інші надходження, серед яких можна відзначити: надходження коштів від реалізації конфіскованого майна; надходження сум кредиторської та депонентської заборгованості підприємств, організацій та установ, щодо яких минув строк позовної давності; надходження коштів від реалізації надлишкового озброєння,

військової та спеціальної техніки, іншого майна збройних сил України та інших, утворених згідно з законодавством військових формувань та правоохоронних органів; інші надходження; портовий збір; доходи від операцій з кредитування та надання гарантій; збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію; додаткові збори на виплату пенсій; збір у вигляді надбавок до діючого тарифу на природній газ для споживачів усіх форм власності. У 2008 р. до зведеного бюджету України поступило 14,7 млрд. грн. цього виду надходжень, що складає 4,9% загального обсягу його доходів. За значенням інші неподаткові надходження займають друге місце після власних надходжень бюджетних установ, характеризуються нестабільністю, їхня частка у доходах зведеного бюджету коливається від 8,9% у 2001 р. до 4,9% у 2008 р. Аналогічна ситуація з даним видом надходжень має місце у державному (коливання складають від 0,7% у 2002 р. до 0,2% у 2008 р.) та місцевих бюджетах (максимальна частка – 0,5% у 2006-2007 рр., мінімальна – 0,0% у 2004р.).

Зважаючи на достатньо великі обсяги та значну частку у доходах бюджетів ми погоджуємося з думкою С. Онишко, що формування групи інших доходів у такому вигляді “... суперечить елементарній логіці, оскільки в групу “інших” об’єднуються, як правило, другорядні й по суті, і за своїм фіскальним значенням платежі” [39, с. 208]. Таким чином, існуючу групу інших доходів доцільно розукрупнити.

Найбільшу частку серед неподаткових надходжень складають власні надходження бюджетних установ, на які доцільно звертати особливу увагу при пошуку резервів збільшення дохідної частини бюджету. У 2008 р. до зведеного бюджету України поступило 20,3 млрд. грн. цих надходжень, що складає 6,8% загального обсягу його доходів. Однак динаміка власних надходжень бюджетних установ протягом 2001-2008 рр. була нестабільною, зокрема, протягом 2001-2004 рр. їхня частка коливалася в межах 10,3-12,8%, а з 2005-2008 рр. – з 8,2-9,5%. У доходах державного бюджету питома вага власних надходжень бюджетних установ протягом 2001-2008 рр. змінювалася з 13,4% у

2002 р. до 6,6% у 2008 р., а у місцевих – з 5,8% у 2004 р. до 3,8% у 2008 р. Таким чином, власні надходження навряд чи можна вважати стабільним і надійним джерелом доходів бюджету. Однак, зважаючи на достатньо великі обсяги цих надходжень, у процесі бюджетного планування та виконання бюджету з боку фінансового апарату держави, фінансових служб бюджетних установ і організацій бажано концентрувати зусилля на диверсифікації джерел даного виду доходів, їхній стабілізації та зростанні обсягів, особливо у частині плати за послуги.

Узагальнюючи особливості механізму мобілізації неподаткових надходжень бюджету, на нашу думку, доцільно акцентувати увагу на тому, що основною функцією неподаткових надходжень є збалансування бюджету, спрямування до бюджету додаткових обсягів доходів. Функція балансування відсутності податкових надходжень цього виду доходів обумовлена неможливістю держави мобілізувати необхідний обсяг надходжень у зв'язку з обмеженими розмірами об'єктів оподаткування. З цього приводу слушним є висновок Ц. Огня, що подібна ситуація не може бути оцінена як позитивне явище, вона "... є свідченням низької ефективності діяльності податкових органів у процесі мобілізації податків до бюджету та непрогресивності діючої системи оподаткування. Не одержуючи необхідної суми податків держава змушена вишукувати інші джерела формування доходів і перш за все у формі неподаткових надходжень" [288, с. 181].

Порівнюючи склад і структуру доходів зведеного бюджету України та розвинутих держав світу С. Онишко стверджує, що в останніх "... частка неподаткових надходжень є значно меншою, ніж в Україні ... Така їх структура є наслідком тривалої еволюції оподаткування, в процесі якої знайшли підтвердження переваги податків як найбільш надійного джерела доходів держави. Підтвердженням нестабільності та ненадійності неподаткових надходжень є коливання рівня виконання прогнозних розрахунків неподаткових надходжень до зведеного бюджету, а також, як правило, нижчий рівень їх виконання порівняно з прогнозними показниками податкових

надходжень” [39, с. 204-205]. На думку В. Опаріна в умовах стабільної економіки “... неподаткові надходження не мають великого значення і становлять не більше 5% доходів бюджету” [49, с. 69].

С. Львовчкін, характеризуючи тенденцію до зростання ролі неподаткових надходжень у доходах бюджету, сумнівається у її характеристиці як позитивного явища. Він стверджує: “По-перше, вона є результатом економічної кризи – рівень виробленого ВВП (основного джерела податкових доходів) настільки низький, що не дає змоги забезпечити надходження достатніх доходів до бюджету. По-друге, це свідчення вкрай низької ефективності податкової системи і податкової служби” [426, с. 250].

Отже, зважаючи на значну частину неподаткових надходжень у доходах бюджету України, роль неподаткового механізму у забезпеченні перерозподільчих процесів є суттєвою та у найближчій перспективі особливо не знижуватиметься. Тому важливим завданням фінансового апарату держави є пошук шляхів удосконалення цього механізму, ефективного використання його складових у процесі мобілізації неподаткових джерел доходів. Одночасно доцільно формувати нові підходи до розробки ринкової моделі податкового механізму, який у перспективі забезпечить суттєве зростання обсягів податкових надходжень з одночасним скороченням неподаткових.

4.3. Бюджетне фінансування у контексті реалізації бюджетної доктрини держави

Бюджетне фінансування є одним із найважливіших регуляторів соціально-економічних процесів у суспільстві та засобів реалізації бюджетної доктрини держави. Його метою було і буде забезпечення соціальних та економічних потреб суспільства відповідно до стратегічних напрямів розвитку економіки, соціально-культурної сфери, соціального захисту населення країни.

Роль і значення бюджетного фінансування визначаються моделлю фінансових відносин у суспільстві. Оскільки в Україні за допомогою бюджету розподіляється третина ВВП, можна стверджувати, що бюджетне фінансування займає провідне місце у системі фінансового забезпечення суспільних потреб. Тому одним з найважливіших завдань сучасної фінансової науки і практики є посилення активного впливу цього виду фінансування на всі без виключення сторони соціально-економічного розвитку.

У вітчизняній економічній літературі питання бюджетного фінансування розглядають такі вчені як С. Булгакова, О. Василик, Л. Василенко, Г. Вознюк, О. Вовчак, Л. Єрмошенко, А. Загородній, В. Загорський, М. Карлін, О. Кириленко, С. Мочерний, В. Опарін, О. Романенко, Л. Сафонова, В. Федосов, С. Юрій та інші. Ознайомлення з наявними публікаціями дало можливість оцінити теоретичний і практичний рівень розробки проблем бюджетного фінансування. Як правило, у більшості наукових праць особлива увага акцентується на практичних аспектах і недооцінюється роль фінансової теорії, внаслідок чого у більшості випадків бюджетне фінансування є недостатньо ефективним і суспільство не отримує очікуваного результату.

Найважливішою невирішеною проблемою бюджетного фінансування є невідповідність його сучасних форм і методів науковим принципам та стратегічним завданням. Часто це фінансування виконує не властиві йому функції. Не визначені пріоритетні напрями фінансування, часто держава його використовує для вирішення переважно поточних питань, у результаті чого не розв'язуються перспективні завдання.

В економічній літературі бюджетне фінансування розглядається у широкому та вузькому розумінні. Широке трактування цього фінансування стосується визначення його місця та ролі у регулюванні соціально-економічних процесів. Так, наприклад, В. Родіонова підкреслює, що бюджетне фінансування – це “... основний метод формування та удосконалення народногосподарських пропорцій у галузевій структурі економіки; здійснюється шляхом надання бюджетних коштів об'єднанням, підприємствам, організаціям та установам на

проведення заходів, передбаченим планом” [362, с. 140]. В. Опарін зазначає, що бюджетне фінансування видатків, “... відбиваючи перерозподіл отриманих державних доходів, відображається у формуванні вторинних, а в окремих випадках, і первинних доходів юридичних і фізичних осіб” [296, с. 122].

Дійсно, завдяки бюджетному фінансуванню держава регулює найважливіші пропозиції, забезпечує функціонування та розвиток економіки, соціальної сфери, реалізує свої конституційні функції. Тому з боку суспільства цьому явищу приділяється особлива увага.

У вузькому значенні бюджетне фінансування розглядається з боку держави як форма бюджетного механізму, а з боку суб’єктів господарювання – як форма фінансового забезпечення.

У першому випадку, розглядаючи бюджетне фінансування з боку держави, вітчизняні вчені акцентують свою увагу на те, що саме за допомогою цієї форми бюджетного механізму здійснюються видатки бюджетів. Так, наприклад, Г. Вознюк, А. Загородній, Т. Смовженко стверджують, що бюджетне фінансування – це “... форма централізованого виділення з державного бюджету фінансових ресурсів у вигляді безповоротного, безоплатного надання коштів, інвестицій на розвиток економіки, соціально-культурні заходи, оборону та інші громадські потреби” [141, с. 47]. Подібні визначення даються І. Благуном, О. Вовчак, В. Загорським, І. Чуй [435, с. 112] та іншими економістами.

Дещо розширені визначення наводять такі вчені як О. Василик: “Бюджетне фінансування – це надання юридичним особам із бюджетів різних рівнів фінансових ресурсів у вигляді безповоротних коштів на розвиток економіки, соціальної сфери, державне управління, оборону тощо” [54, с. 137], автори економічної енциклопедії та економічного енциклопедичного словника: “Бюджетне фінансування – надане в безповоротному порядку грошове забезпечення, виділення (асигнування) грошових коштів із державного (місцевого) бюджету на витрати, пов’язані з виконанням державних замовлень, державних програм, утримання державних організацій. Здійснюється у формі

виділення грошових коштів (бюджетних асигнувань) за певним призначенням для досягнення загальнодержавних цілей або для покриття витрат галузей, підприємств, які перебувають на повному або частковому державному грошовому забезпеченні” [126, с. 127; 129, с. 69] та інші науковці і практики.

О. Романенко бюджетним фінансуванням називає процес “... надання грошових коштів юридичним і фізичним особам на проведення заходів, передбачених бюджетом” [364, с. 170-171].

Друга група економістів, зокрема, М. Карлін [119, с. 55], О. Кириленко [203, с. 42], В. Опарін [296, с. 59], С. Юрій [434, с. 41] та інші, розглядають бюджетне фінансування з боку суб’єктів господарювання як елемент їхнього фінансового (грошового) забезпечення. Наприклад, М. Карлін зазначає, що бюджетне фінансування – це “... надання грошового забезпечення підприємствам на видатки, пов’язані із здійсненням державних замовлень, виконання державних програм, утримання державних і комунальних установ і організацій” [119, с. 55].

Ми вважаємо такі підходи обґрунтованими. Дійсно, держава за допомогою бюджетного фінансування, як форми бюджетного механізму, забезпечує фінансування всіх заходів, пов’язаних з виконанням своїх функцій. Залежно від оптимального поєднання важелів, інструментів цього механізму, вмілого використання усіх наявних елементів можна досягти відповідного рівня соціально-економічного розвитку суспільства, забезпечити виконання стратегічних завдань, визначених бюджетною доктриною. З іншого боку, за допомогою бюджетного фінансування як форми фінансового забезпечення, створюються достатні фінансові можливості для функціонування і розвитку конкретних підприємств, організацій, установ, а також задовольняються мінімальні, гарантовані державою матеріальні потреби соціально незахищених громадян.

З наведених визначень можна зробити висновок, що бюджетному фінансуванню будуть властиві наступні ознаки: бюджетне фінансування є однією з найважливіших форм фінансування видатків бюджету; його зміст

проявляється у безповоротному наданню бюджетних коштів юридичним і фізичним особам; надання цих коштів здійснюється на проведення заходів, передбачених бюджетом; перелік цих заходів відповідає функціям держави; бюджетне фінансування з боку держави є формою бюджетного механізму, а з боку суб'єктів господарювання – однією з форм фінансового забезпечення.

Бюджетне фінансування, на нашу думку, доцільно розглядати, з одного боку – як об'єктивне економічне поняття, а з іншого – як матеріальне вираження цього поняття.

Розглядаючи бюджетні відносини у частині розподілу і використання централізованого фонду грошових коштів держави, ми переконуємося у тому, що ці процеси супроводжуються рухом розподіленої вартості у напрямі держава – суб'єкт отримання. Без таких відносин розподільчі процеси не можуть бути завершеними, що не відповідатиме змісту категорії “бюджет держави”. Отже, це завершення є об'єктивною умовою функціонування бюджету держави як економічної категорії і забезпечується за допомогою бюджетного фінансування. Таким чином, бюджетне фінансування характеризується об'єктивністю та існує незалежно від бажання суб'єктів відносин. Завдання суб'єктів відносин полягає у пізнанні цього об'єктивного поняття і використання його у практичній діяльності.

За умов законодавчого та нормативного оформлення бюджетне фінансування набуває відповідного матеріального вираження. На практиці бюджетне фінансування виступає як процес, дія, елемент бюджетного механізму, форма фінансового забезпечення.

Таким чином, під бюджетним фінансуванням ми розуміємо сукупність грошових відносин, пов'язаних з розподілом і використанням коштів централізованого грошового фонду держави, які реалізуються шляхом безповоротного і безоплатного надання бюджетних коштів юридичним і фізичним особам на проведення заходів, передбачених бюджетом. Основою для бюджетного фінансування є затверджений бюджет та бюджетний розпис.

Процес бюджетного фінансування здійснюється у встановленому Бюджетним кодексом України порядку органами Державного казначейства України.

Бюджетне фінансування базується і здійснюється на основі наукових принципів. У вітчизняній літературі наводиться різний перелік цих принципів як за змістом, так і за кількістю (Л. Василенко – 11 [439, с. 231-233], О. Василик – 7 [54, с. 137-138], В. Загорський – 6 [435, с. 112], М. Карлін – 4 [119, с. 55], О. Романенко – 5 [364, с. 171-172] і т. д.), відсутній єдиний підхід до їхнього формування.

Враховуючи сутність бюджетного фінансування, його внутрішні якісні характеристики до принципів цього фінансування ми відносимо: безповоротність; безоплатність; безстроковість; плановість; цільовий характер; фінансування не під план, а в міру виконання планів по виробничих показниках, мережі, штатах і контингентах; ефективне використання коштів; фінансування у міру поступлення доходів; оптимальне поєднання усіх джерел фінансування; дотримання режиму економії; повнота; справедливість і неупередженість; публічність та прозорість; контрольованість. На нашу думку, при формуванні цих принципів, їхньому трактуванні доцільно опиратися на принципи бюджетної політики, адже бюджетне фінансування є інструментом її реалізації. Зміст перерахованих принципів нами розкрито у наукових публікаціях [84; 100].

У теорії та практиці бюджетного фінансування важливе значення має правильний вибір й обґрунтування відповідних його форм. У науковій літературі зустрічаються різні підходи до вирішення цього питання. Так, наприклад, О. Василик виділяє чотири форми бюджетного фінансування, зокрема, кошторисне фінансування, державне фінансування інвестицій, надання дотацій, надання субвенцій і субсидій [54, с. 139]; В. Загорський, О. Вовчак, І. Благун, І. Чуй – теж чотири але інші за змістом (проектне фінансування, бюджетні кредити, кошторисне фінансування, бюджетні трансферти) [435, с. 112]; Л. Сафонова, В. Опарін – бюджетні інвестиції, бюджетні кредити, кошторисне фінансування, державні трансферти [49, с. 271;

296, с. 122]; О. Романенко – вісім форм: кошторисне фінансування бюджетних програм – закладів, установ і організацій бюджетної сфери; трансфертів населенню; бюджетних кредитів юридичним особам (у тому числі податкових кредитів на сплату податків); субвенцій і субсидій фізичним і юридичним особам; бюджетних інвестицій у статутні капітали діючих або новостворюваних юридичних осіб; бюджетних позик державним позабюджетним фондам; міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання, субвенцій, інших дотацій); кредитів іноземним державам [364, с. 172]; М. Карлін – дві форми: фінансування за системою “нетто-бюджет”, яка характеризується наданням бюджетних ресурсів на досить обмежений перелік витрат, затверджених у бюджеті; фінансування за системою “брутто-бюджет”, що застосовується для підприємств та установ, які повністю фінансуються з бюджету [119, с. 55] і т. д.

Під формами бюджетного фінансування, на нашу думку, слід розуміти способи надання бюджетних коштів на заходи, передбачені у бюджеті відповідно до наукових принципів. У зв'язку з цим найбільш вдалим до вибору таких форм можна вважати підхід О. Василика. Ми ж вважаємо доцільним за наведеними критеріями виділити три найважливіші форми бюджетного фінансування: кошторисне фінансування, бюджетне інвестування та державні трансферти.

У цілому, як справедливо зазначає В. Опарін, “форми бюджетного фінансування визначаються економічними умовами, в яких функціонує бюджетний фонд держави. Із зміною конкретних умов господарювання поступово змінюються й самі форми бюджетного фінансування, а також межі їх застосування” [49, с. 77]. Потреби у розробці та удосконаленні цих форм пов'язані з цілями бюджетної політики держави, сформульовані бюджетною доктриною, серед яких можна виділити дві групи – загальні і спеціальні. Загальні цілі, до яких відносяться формування та удосконалення галузевих, територіальних пропорцій, забезпечення структурних змін в економіці, досягаються за допомогою таких форм, як бюджетне інвестування та

кошторисне фінансування. Реалізація спеціальних цілей, до яких відносяться особливі умови господарювання, соціальний захист населення на тому чи іншому етапі розвитку суспільства, забезпечується за допомогою державних трансфертів.

В економічній літературі роль основної форми бюджетного фінансування відводиться кошторисному, оскільки саме за його допомогою здійснюється переважна більшість видатків бюджетів, забезпечується функціонування виробничої та соціальної інфраструктур, оборони та управління. Більшість вітчизняних економістів, зокрема, С. Булгакова, С. Юрій та інші, під кошторисним фінансуванням розуміють “... забезпечення державними грошовими коштами установ і організацій соціально-культурної сфери, оборони, органів державного управління” [43, с. 122; 44, с. 200]. Подібні визначення даються Г. Вознюком, А. Загороднім та Т. Смовженко [141, с. 472], В. Опаріним [296, с. 123] та іншими науковцями.

Виходячи з наведених визначень можна зробити висновок, що кошторисне фінансування характеризується наступними ознаками:

- виділенням коштів з бюджету та їх наданням установам і організаціям соціально-культурної сфери, оборони, органів державного управління, які перебувають на бюджетному фінансуванні;

- основним документом, за яким здійснюється таке надання бюджетних коштів є кошторис бюджетної установи.

Найбільш узагальненим визначенням, на нашу думку, можна вважати наступне. Кошторисне фінансування – це виділення державою бюджетних коштів відповідно до затверджених бюджетів та бюджетних розписів суб’єктам господарювання (бюджетним установам) на цілі, передбачені їхніми основними фінансовими планами – кошторисами. На відміну від попередніх, у запропонованому нами визначенні вказується джерело коштів (затверджений бюджет), документ, який регулює розподіл коштів (бюджетний розпис), отримувачі коштів (суб’єкти господарювання, які відносяться до бюджетних установ, включаючи різні галузі виробничої сфери та сфери послуг) та

основний документ, який відображає цілі, на які виділяються кошти (кошторис бюджетної установи).

Другою формою бюджетного фінансування вважається бюджетне інвестування, пов'язане з виділенням бюджетних коштів на інвестиційну чи інноваційну діяльність. Бюджетні інвестиції можуть здійснюватися у вигляді фінансування державних капітальних вкладень, проектного фінансування конкретних інвестиційних проектів, придбання частки акцій чи прав участі в управлінні підприємством. У процесі ринкових перетворень ця форма, на нашу думку, повинна використовуватися у першу чергу для структурної перебудови економіки, створення потужної матеріально-технічної бази для соціально-культурної сфери, оборони країни та управління.

Третя форма бюджетного фінансування полягає у наданні державних трансфертів шляхом державного субсидіювання (державні субсидії, державні субвенції, державні дотації) та державної допомоги населенню. Під державними трансфертами розуміють невідплатні і безповоротні платежі з бюджету юридичним і фізичним особам, які не призначені для придбання товарів чи послуг, надання кредиту або на виплату непогашеного боргу [49, с. 271].

Важливою складовою державних трансфертів є державні субсидії. В економічній літературі наводяться різні підходи до визначення субсидій. Так, О. Василик під субсидіями розуміє "... невідплатні поточні виплати підприємствам, організаціям, які не передбачають компенсації у вигляді спеціально обумовлених виплат або товарів і послуг в обмін на проведені платежі, а також видатки, пов'язані з відшкодуванням збитків державних підприємств" [54, с. 139]. Л. Сафонова вважає, що державні субсидії – це "... всі невідплатні поточні бюджетні виплати підприємствам та громадянам, які не передбачають компенсації у вигляді спеціально обумовлених виплат або поставки товарів чи надання послуг в обмін на проведені платежі" [49, с. 271]. Л. Василенко у зв'язку з тим, що межі поняття "субсидії" не визначені, пропонує субсидії умовно розглядати у вузькому та широкому розумінні. Вона

робить наступний висновок: “До субсидій у вузькому розумінні прийнято відносити трансферти підприємствам з боку держави на фінансування поточних витрат. Субсидії у широкому розумінні – це усі форми втручання держави. Ці субсидії включають не тільки бюджетне фінансування, але й “приховані субсидії (непрямі)”: пільгові кредити, багаторазова відстрочка виплати основної суми кредиту і процентів по ньому, списання податкової заборгованості, привілеї щодо отримання державних замовлень, користування державними землями і будівлями без оплати оренди і т. д.” [439, с. 222].

Не має однозначних підходів до визначення терміна “субсидія” у вітчизняних нормативно-правових актах. Так, у Законі України “Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту” субсидією вважається “... фінансова або інша підтримка державними органами виробництва, переробки, продажу, транспортування, експорту, споживання подібного товару, в результаті якої суб’єкт господарсько-правових відносин країни експорту одержує пільги (прибутки)” [172]. У Бюджетному кодексі України взагалі відсутнє трактування поняття “субсидія”, хоча частково під нього підпадає термін “субвенція” як “... міжбюджетні трансферти для використання на певну мету в порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про надання субвенції” [46, с. 8].

Необхідність уточнення у вітчизняному законодавстві терміну “субсидія” та приведення його змісту до визначення, яке застосовується у міжнародній практиці, пов’язані з вступом України до СОТ. У світовій практиці визначення субсидії базується на трьох основних положеннях: наявності фінансового сприяння (внеску), наданні цього сприяння урядом або будь-яким державним органом на території СОТ, наявності вигоди. Виходячи з цього у СОТ субсидією вважають тільки такі заходи, які застосовуються урядом у формі фінансового сприяння або у будь-якій формі підтримки доходу чи цін, яка прямо чи опосередковано приводить до зростання експорту будь-якого товару з території країни, котра субсидує, чи до зменшення імпорту будь-якого товару на її територію.

Спробу наблизити значення терміна “субсидія” в Україні до вимог СОТ було зроблено у Концепції перебудови системи державних субсидій, що надаються галузями національної економіки, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України №182-р від 31.03.2003 р., відповідно до якої субсидія – це “... фінансова або інша підтримка державними органами виробництва, переробки, продажу, транспортування, експорту, споживання відповідного товару, в результаті чого суб’єкт господарювання отримує пільги (прибуток), тобто коли державні органи:

- здійснюють пряму передачу грошей (у формі дарування, дотацій, позики, участі в акціонерному капіталі тощо), потенційну пряму передачу грошей або зобов’язань(гарантій);

- відмовляються від справляння податків з доходів, які, як правило, підлягають справлянню, або не стягують їх (у разі встановлення податкових пільг, відстрочення сплати податку тощо);

- забезпечують суб’єктів господарювання майном (у тому числі товаром) чи послугами, крім призначених для створення загальної інфраструктури, або закупають товари чи послуги;

- здійснюють платежі або доручають приватній установі виконувати одну чи більше зазначених у цьому пункті функцій” [217].

Положення про визначення субсидій, наведене у Концепції, на нашу думку, доцільно доповнити державною підтримкою, пов’язану з відшкодуванням збитків. Упорядкування та уточнення терміну “субсидія” дасть змогу ввести його до чинного законодавства, включаючи Бюджетний кодекс України, забезпечити приведення вітчизняної термінології до норм СОТ.

Крім державних субсидій у процесі субсидіювання вітчизняна практика використовує державне дотування. Під державною дотацією розуміють кошти, що виділяються з бюджету підприємствам на покриття їхніх збитків, переважно у випадку, коли збитковість є результатом реалізації окремих напрямів державної політики. Поряд із дотаціями державне субсидіювання передбачає використання державних субвенцій як цільового виділення коштів з бюджету

суб'єктам підприємництва на фінансування певних програм і проектів на умовах пайової участі бюджету та отримувача коштів.

Одним із елементів державних трансфертів, як форми бюджетного фінансування, є державна допомога населенню, під якою розуміють допомогу, що надається фізичним особам за рахунок коштів бюджетів чи державних цільових фондів у грошовій або натуральній формах. Грошовими трансфертами вважаються поточні платежі фізичним особам у грошовій формі, які призначені для збільшення їхнього доходу, а натуральними трансфертами – державну допомогу населенню, яка надається у вигляді товарів, послуг, повністю або частково безоплатних. Такі трансферти, як правило, охоплюють сферу соціального захисту населення і займають у бюджетах вагоме місце.

У цілому державне субсидювання у вигляді державних дотацій, державних субвенцій і державних субсидій та державні допомоги населенню є одними із важливих чинників захисту державних (суспільних) інтересів. На нашу думку, обсяг дотацій доцільно довести до оптимальної величини, не стимулюючи при цьому безгосподарність і марнотратство. Зважаючи на те, що субвенції у даний час використовуються для фінансування певних цільових проектів, програм і заходів, які мають загальнодержавне, регіональне чи місцеве значення, їхня роль у бюджетному фінансуванні буде зростати. Стосовно субсидій ми вважаємо доцільним проводити державну політику, спрямовану на їхнє поступове скорочення за рахунок розробки заходів, що сприятимуть пошуку інших ефективних джерел фінансування окремих потреб відповідних суб'єктів, котрим ці субсидії виділялися. Аналогічна пропозиція стосується державної допомоги населенню. Скорочення бюджетного фінансування на потреби державної допомоги населенню, на нашу думку, має супроводжуватися збільшенням номінальних і реальних доходів працюючих громадян, внаслідок чого можна суттєво скоротити чисельність соціально незахищених (малозабезпечених з числа працюючих) верств населення та одночасним зростанням обсягів виплат кожному окремо взятому громадянину, який за законом має право на отримання державної допомоги.

Ефективність бюджетного фінансування у значній мірі залежить від вибору відповідних методів. На певних етапах соціально-економічного розвитку в Україні використовувалися різні методи бюджетного фінансування. Так, до 1 липня 1993 р. фінансування здійснювалося двома методами: з Державного бюджету України – методом відкриття кредитів; з місцевих бюджетів – методом перерахування коштів з рахунків відповідних бюджетів на рахунки розпорядників коштів. Ці методи мали свої переваги і недоліки. Однак, у зв'язку із суттєвим поглибленням економічної кризи, гіперінфляцією та дефіцитністю бюджетних ресурсів з 1993 р., з метою збільшення ефективного управління доходами і видатками Державного бюджету України, введення касового порядку його виконання, посилення контролю за надходженнями, цільовим та економічним використанням державних коштів, указом Президента України було надано право Міністерству фінансів України фінансувати видатки в межах наявних фінансових ресурсів у бюджеті. Це означало, що в Україні почав застосовуватися єдиний метод бюджетного фінансування – перерахування коштів з рахунків відповідних бюджетів на рахунки розпорядників коштів, який проіснував до 1995 року.

Відповідно до указу Президента України у 1995 році було утворено Державне казначейство України і запроваджена казначейська система виконання бюджетів. Суть цієї системи полягає у тому, що виконання видаткової частини бюджетів здійснюється шляхом перерахування коштів з казначейського рахунка Державного казначейства на рахунки, які відкриваються в органах Державного казначейства розпорядників бюджетних коштів. Таким чином, був започаткований новий метод бюджетного фінансування – метод казначейського рахунку.

Особливість застосування цього методу була пов'язана з етапами формування системи касового виконання бюджетів за видатками. Так, з 1996 по 1998 роки використовувалася банківська система, при якій процес перерахування бюджетних коштів здійснювався уповноваженими органами.

З 1.05.1998 по 2001 рр. на зміну банківській, почала застосовуватися змішана, а з 2001 р. – казначейська система, яка існує по сьогоднішній день.

Метод казначейського рахунку, з одного боку, має свої переваги, а з іншого – недоліки. Переваги такого методу полягають у: забезпеченні з боку держави ефективного розподілу бюджетних коштів, своєчасного і повного фінансування видатків; здійсненні державного контролю за видатками; можливості оперативного розпоряджатися бюджетними ресурсами; створювати реальні фінансові можливості для реалізації державних програм і завдань. Однак, на нашу думку, застосування цього методу супроводжується недоліками, які пов'язані з: обмеженням бюджетних прав органів місцевого самоврядування; обмеженням прав і повноважень та ініціативи розпорядників бюджетних коштів; несвоєчасним освоєнням бюджетних коштів отримувачами; недофінансуванням, затримкою фінансування розпорядників бюджетних коштів особливо у кінці бюджетного року; перекладенням відповідальності (без належних прав) за використання коштів з розпорядників, органів державної влади, управління, місцевого самоврядування на органи Держказначейства тощо. У цілому, пристосована до українських реалій французька казначейська система є далеко не ідеальною і потребує суттєвого удосконалення.

Однак ми не ставимо перед собою мету детально охарактеризувати особливості цього методу бюджетного фінансування. На нашу думку, метод казначейського рахунку є прогресивний і за умови його удосконалення та приведення у відповідність до європейських аналогів здатний забезпечити реалізацію стратегічних і тактичних цілей держави.

Особливості бюджетного фінансування в сучасних умовах пов'язані із реалізацією засад бюджетної реформи, розробкою основних напрямів конституційної реформи та трансформацією соціально-економічних процесів у суспільстві. Результати таких перетворень відобразилися на динаміці поточних і капітальних видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів України та їхньої частки у ВВП, яка представлена у табл. 4.3. Саме економічна класифікація дає можливість прослідкувати зміни акцентів держави стосовно

цільового спрямування видатків бюджетів, що відповідає реалізації такого важливого принципу бюджетного фінансування як його цільовий характер.

Таблиця 4.3

Порівняльна динаміка поточних і капітальних видатків зведеного, державного, місцевих бюджетів та їхньої частки у ВВП України за 2001-2008 рр.*

Показники	2001р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з 2001 р.
ВВП - млрд. грн.	204,2	225,8	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7	949,9	745,7
Поточні видатки:									
Зведеного бюджету									
- млрд. грн.	48,8	53,4	63,9	80,6	123,5	150,7	187,4	268,0	219,2
- в % до ВВП	23,9	23,6	23,9	23,4	28,0	27,7	26,0	28,2	4,3
Державного бюджету									
- млрд. грн.	36,6	40,2	48,8	64,4	102,0	121,6	148,4	215,9	179,3
- в % до ВВП	17,9	17,8	18,3	18,7	23,1	22,3	20,6	22,7	4,8
Місцевих бюджетів									
- млрд. грн.	21,7	25,0	28,8	32,8	45,2	61,5	82,4	113,1	91,4
- в % до ВВП	10,6	11,1	10,8	9,5	10,2	11,3	11,4	11,9	1,3
Капітальні видатки:									
Зведеного бюджету									
- млрд. грн.	6,3	7,1	11,5	20,8	18,2	24,5	38,7	41,2	34,9
- в % до ВВП	3,1	3,1	4,3	6,0	4,1	4,5	5,4	4,3	1,2
Державного бюджету									
- млрд. грн.	3,3	4,3	7,0	15,1	11,0	15,5	25,8	25,6	22,3
- в % до ВВП	1,6	1,9	2,6	4,4	2,5	2,8	3,6	2,7	1,1
Місцевих бюджетів									
- млрд. грн.	3,3	2,8	5,0	7,6	8,3	14,3	22,5	26,0	22,7
- в % до ВВП	1,6	1,2	1,9	2,2	1,9	2,6	3,1	2,7	1,1

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Наведені у табл. 4.3 дані свідчать про стабільну позитивну динаміку зростання обсягів поточних та капітальних видатків усіх бюджетів, а також їхньої частки у ВВП протягом 2001-2008 рр. Однак питома вага поточних видатків залишається порівняно високою, що характеризує переважаюче використання бюджетних ресурсів на споживання, причому провідна роль у цьому відводиться державному бюджету. Так, якщо обсяг поточних видатків зведеного бюджету за 2001-2008 рр. зріс у 5,6 рази (з 48,8 до 268,0 млрд. грн.), а їхня частка у ВВП – на 4,3 відсоткових пункти (з 23,9 до 28,2%), то поточні видатки державного бюджету збільшилися у 5,9 разів (з 36,6 до 215,9 млрд. грн.), а питома вага у ВВП – на 4,8 пункти (з 17,9 до 22,7%). Поточні видатки місцевих бюджетів за цей час зросли у 5,2 рази (або на 1,3 відсоткових пункти) і у 2008 р. склали 113,1 млрд. грн. (11,9% від ВВП).

У той же час капітальні видатки у 6,5 разів менші за поточні, хоча у цілому спостерігаємо позитивну тенденцію випереджаючого зростання їхніх темпів (за виключення 2008 р.). Так, капітальні видатки зведеного бюджету у 2008 р. порівняно з 2001 р. збільшилися у 6,5 разів та досягли 41,2 млрд. грн. (4,3% від ВВП), а такі ж видатки державного бюджету – у 7,8 разів і склали 25,6 млрд. грн. або 2,7% від ВВП. Для місцевих бюджетів характерні сповільненіші темпи зростання, однак й вони значно випереджають показники зростання поточних видатків.

Частка капітальних видатків зведеного бюджету у ВВП, на нашу думку, є дуже низькою і, незважаючи на позитивні тенденції, вона не може задовольнити потреби економіки та забезпечити належні темпи соціально-економічного зростання.

У структурі видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів питома вага поточних видатків характеризується нестабільною динамікою, яку можна прослідкувати на основі рис. 4.5.

Наведені дані на рис. 4.5 свідчать, що найвищий рівень поточних видатків був характерний для зведеного та державного бюджетів у 2001 р. (87,9 та 90,7% відповідно), а для місцевих бюджетів – у 2002 р. (90,2% всіх видатків).

Найменшу питому вагу поточні видатки зведеного та державного бюджетів займали у 2004 р. Різке її зростання у 2005 р. (у цілому по зведеному бюджету з 78,6 до 87,0%) змінилося у 2006-2007 рр. зменшенням показників усіх бюджетів, а у 2008 р. – збільшенням.

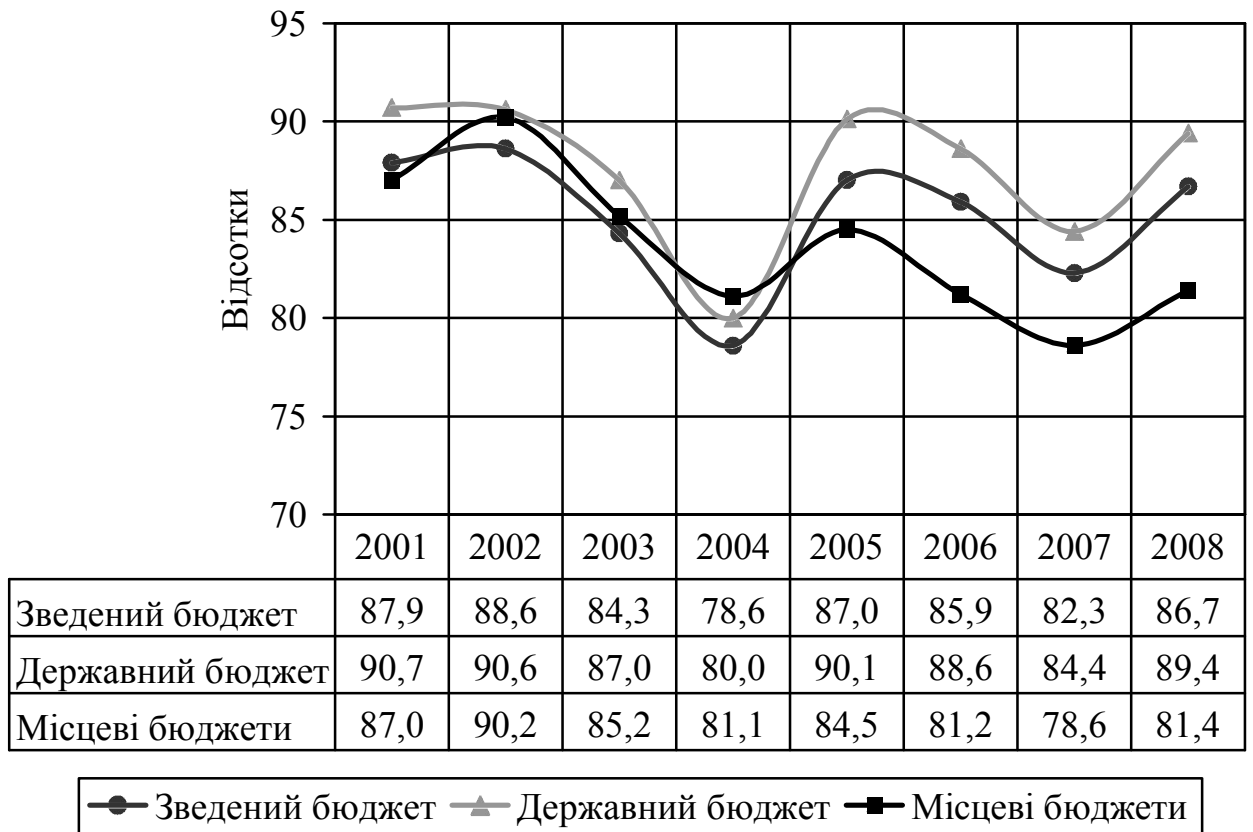

Рис. 4.5. Динаміка частки поточних видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів України за 2001-2008 рр.*

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

На відміну від поточних видатків, динаміка частки капітальних видатків у видатковій частині усіх бюджетів характеризується хоча й не стабільністю, зате тенденцією до зростання. У цілому динаміку питомої ваги капітальних видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів України можна спостерігати на рис. 4.6.

Порівняння характеру змін частки капітальних видатків, відображених на рис. 4.6, дає можливість зробити висновки про стабільні темпи її зростання протягом 2001-2004 рр. Якщо у зведеному бюджеті 2001 р. капітальні видатки

складали 11,3%, то у 2004 р. вони досягнули 20,3%. Частка капітальних видатків державного бюджету за цей період збільшилась з 8,1 до 18,7%, а місцевих бюджетів – з 13,1 до 18,7%, хоча в останній ланці бюджетної системи у 2002 р. спостерігаємо скорочення цієї частки на 3,1 відсоткових пункти.

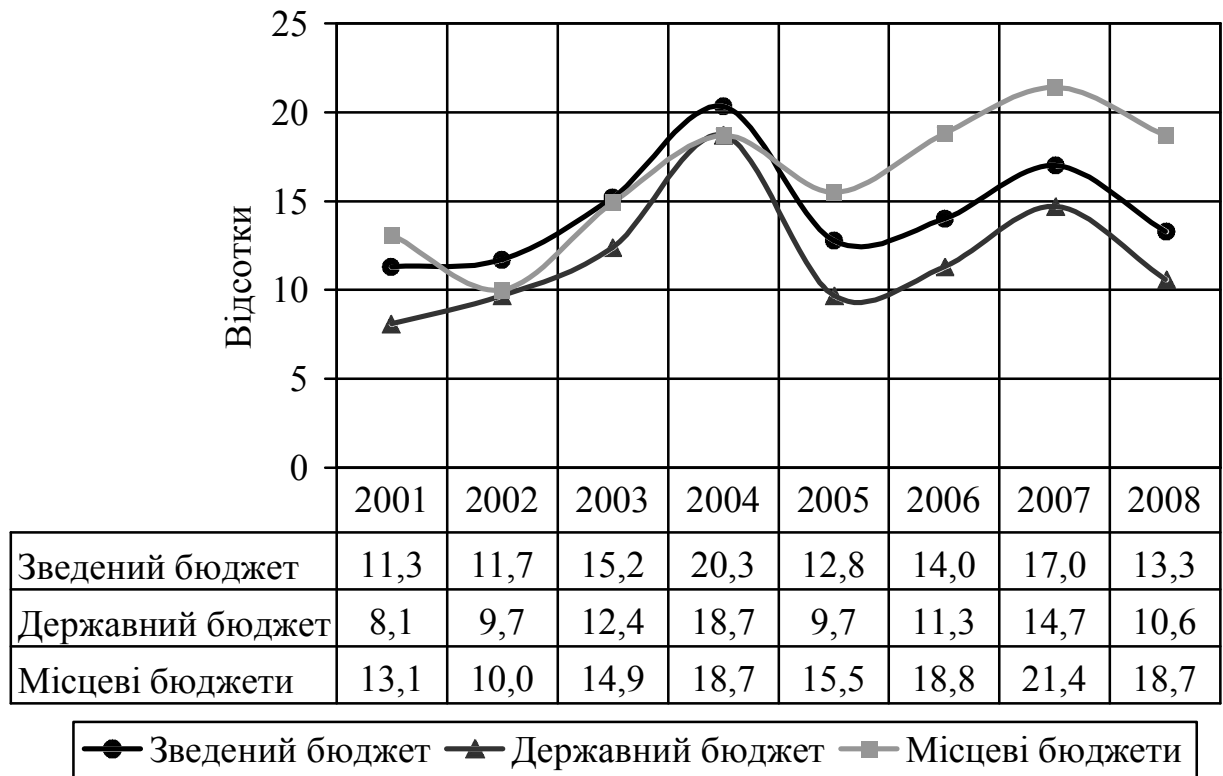

Рис. 4.6. Динаміка частки капітальних видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів України за 2001-2008 рр.*

*Розраховано автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Для 2005 р. характерне різке зменшення питомої ваги капітальних видатків у всіх бюджетах, що, на нашу думку, є негативним явищем. Особливо різке зниження стосувалося показників державного бюджету (з 18,7 у 2004 р. до 9,7% у 2005 р.). У 2006-2007 рр. частка капітальних видатків зростає у зведеному бюджеті з 12,8 до 17,0%, державному – з 9,7 до 14,7% та у місцевих бюджетах – з 15,5 до 21,4%, що можна вважати позитивним рішенням з питань оптимізації структури видатків бюджету та стабілізації соціально-економічного зростання країни. Однак, у 2008 р. спостерігаємо різке скорочення частки капітальних видатків усіх бюджетів. Таке явище, на нашу думку, є негативним.

Динаміку та структуру конкретних видів видатків зведеного бюджету України у розрізі основних підрозділів економічної класифікації можна прослідкувати на основі матеріалів додатку Ж.

Результати аналізу наведених у додатку даних свідчать про нестабільну динаміку питомої ваги фінансування поточних і капітальних видатків усіх бюджетів з часу прийняття Бюджетного кодексу України. Так, протягом 2001-2004 рр. спостерігаємо зростання обсягів і частки фінансування капітальних видатків при одночасному скороченні частки поточних видатків. 2004-2005 рр. характеризуються зворотною динамікою. Збільшення питомої ваги капітальних видатків та скорочення поточних мали місце у 2005-2007 рр., а у 2008 р., навпаки.

У складі поточних видатків усіх бюджетів домінує фінансування видатків на товари і послуги (50,8%) і на субсидії та поточні трансферти (34,3%), при чому частка цих видатків характеризується нестабільною тенденцією. Так, наприклад, у 2001-2003 рр. питома вага видатків зведеного бюджету на товари і послуги зростає з 54,4 до 58,0%, то у 2003-2005 рр. вона скоротилася до 50,1% і склала 71,2 млрд. грн., у 2007 р. збільшилася до 118,3 млрд. грн. (52,0%), а у 2008 р. – зменшилася до 50,8%, хоча абсолютна сума зростає до 57,2 млрд. грн.

Субсидії і поточні трансферти протягом 2001-2008 рр. характеризуються відносною стабільністю, а їхня частка підвищилася з 26,4% до 34,3%. Третя група поточних видатків – виплата процентів (доходу) за зобов'язаннями має чітко виражену тенденцію до скорочення (за 2001-2008 рр. їхня частка зменшилася з 7,1 до 1,6%).

Аналізуючи динаміку і структуру найбільшої за обсягом групи видатків на товари і послуги ми спостерігаємо нестабільні тенденції з усіх її складових. Так, фінансування видатків на оплату праці працівників бюджетних установ при зростанні абсолютних сум за 2001-2008 рр. з 13,6 до 73,0 млрд. грн. відносно загальної суми видатків у 2001-2008 рр. зменшилася з 24,4 до 23,6%. Аналогічні тенденції спостерігаються по фінансуванню видатків на

нарахування на зарплату, частка яких збільшилась за 2001-2008 рр. на 1,4 відсоткових пункти і склала 8,0%, а сума видатків досягнула 24,7 млрд. грн.

По фінансуванню інших важливих групах видатків на товари і послуги (крім видатків на відрядження) характерне зростання абсолютних сум і зниження частки у загальному обсязі видатків. Так, наприклад, за 2001-2008 рр. видатки на придбання медикаментів, матеріалів і послуг збільшились з 7,2 до 24,0 млрд. грн. при одночасному зменшенні питомої ваги з 12,9 до 7,8%, видатки на оплату комунальних послуг при зростанні обсягів за цей період з 2,6 до 8,8 млрд. грн. скоротилися на 1,9 пункти.

У підгрупі субсидій і поточних трансфертів ми спостерігаємо протилежні тенденції. Так, зростання субсидій і поточних трансфертів підприємствам, установам і організаціям протягом 2001-2008 рр. з 4,4 до 34,4 млрд. грн. супроводжувалося скороченням їхньої частки з 8,0 до 6,8%, у 2005 р., та збільшенням до 11,1% у 2008 р., а семиразове зростання субсидій і поточних трансфертів населенню (з 10,1 до 71,4 млрд. грн.) – збільшенням частки на 5,0 пункти (з 18,1 до 23,1%).

Нестабільні тенденції характерні і для окремих підгруп капітальних видатків. Найбільшу частку цих видатків займають капітальні трансферти, які за період 2001-2004 рр. зросли з 1,7 до 10,0%, однак протягом 2004-2008 рр. скоротилися до 5,8%. Фінансування видатків на придбання основного капіталу характеризується зростанням частки у 2001-2003 рр. з 8,5 до 9,8%, її скороченням у 2003-2008 рр. до 6,9%.

Проаналізувавши динаміку і структуру видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів України за економічною класифікацією у 2001-2008 рр., можна зробити наступні узагальнюючі висновки:

- найбільшу частку серед видатків усіх бюджетів займають поточні видатки, однак темпи їхнього зростання відстають від темпів росту капітальних видатків, що свідчить про поступову переорієнтацію бюджетного фінансування на розширене відтворення, хоча такі тенденції є малозначущими;

- третина видатків зведеного та місцевих бюджетів припадає на фінансування оплати праці. Це свідчить про односторонність бюджетного фінансування і його орієнтацію на процеси споживання;

- у складі субсидій і поточних трансфертів дуже швидкими темпами зростають субсидії і поточні трансферти населенню, частка яких у 2008 р. у загальному обсязі видатків зведеного бюджету склала 23,1%, а державного – 21,1%, що свідчить про соціальне спрямування бюджетних видатків.

4.4. Методологія та напрями розвитку бюджетного контролю для вирішення стратегічних і тактичних завдань підвищення ефективності управління бюджетом країни

Успішна реалізація засад бюджетної доктрини України та вирішення стратегічних і тактичних завдань управління бюджетом держави залежить від рівня організації та ефективності бюджетного контролю, оскільки бюджетний контроль обслуговує всі етапи бюджетного процесу, що надає йому універсальний характер управлінської діяльності.

Теоретичні і практичні аспекти різних видів контролю розкриваються у працях таких вітчизняних економістів, як В. Андрущенко, М. Білуха, О. Василик, В. Романів, Н. Рубан, В. Симоненко, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій та інших. Однак, у сучасній економічній літературі досить рідко вживається термін “бюджетний контроль”. Як правило найчастіше економісти теоретики та практики використовують термін “фінансовий контроль”, “державний фінансовий контроль”, “фінансово-господарський контроль”, за допомогою яких пояснюють практичну реалізацію контрольної функції бюджету. На нашу думку такий підхід є не зовсім правомірним як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Розкриття суті бюджетного контролю базується на вченнях про бюджет держави, економічний контроль та економічний механізм.

Розглядаючи бюджет держави як об'єктивну економічну категорію ми акцентуємо увагу – в чому заключається її сутність. А сутність бюджету полягає у тому, що під бюджетом ми розуміємо такі грошові відносини, які пов'язані з розподілом і перерозподілом валового внутрішнього продукту з метою формування і використання основного централізованого фонду грошових коштів держави. Ця сутність проявляється через розподільчу і контрольну функції, які виконує зазначена економічна категорія. Розподільча функція знаходить своє відображення у податковому і неподатковому механізмах мобілізації доходів бюджету, бюджетному фінансуванні, бюджетному регулюванні тощо. Контрольна функція бюджету проявляється на практиці в якості бюджетного контролю. Таким чином логічним буде твердження, що бюджетний контроль є матеріальним вираженням контрольної функції бюджету. Тому розглядаючи теоретичні і прагматичні аспекти бюджетного контролю ми будемо опиратися саме на такий підхід до трактування його сутності.

Поряд з цим не можна обминути і той факт, що бюджет держави є ланкою фінансів у загальному та державних фінансів, зокрема. Оскільки фінанси, як більш узагальнююча економічна категорія, виконують теж розподільчу і контрольну функції, а матеріальним вираженням контрольної функції є фінансовий контроль, то можна стверджувати, що бюджетний контроль є складовою фінансового контролю.

Незважаючи на такий тісний зв'язок, бюджетний контроль не можна підміняти фінансовим контролем, оскільки об'єкт, суб'єкти, предмет, метод бюджетного контролю є значно вужчими ніж аналогічні елементи фінансового контролю. Так, якщо фінансовий контроль охоплює всі розподільчі процеси, що стосуються формування, розподілу та використання доходів, нагромаджень, фондів грошових коштів суб'єктів господарювання та держави, то бюджетний контроль охоплює тільки ті розподільчі процеси, які стосуються формування і використання централізованого фонду грошових коштів держави. Тому термін “бюджетний контроль” має право на самостійне існування і може

використовуватися при характеристиці механізму функціонування бюджетної системи.

Друга характерна особливість бюджетного контролю полягає у тому, що він базується на категорії контролю як функції системи управління суспільними процесами. Будучи функцією управління контроль є об'єктивно необхідним. За його допомогою процес управління спрямовується відповідно до встановленої ідеальної моделі, коригуючи поведінку підконтрольного об'єкта. Таким чином, контроль можна назвати унікальним, універсальним явищем, яке доцільно успішно застосувати в економічній, соціальній, політичній та інших сферах суспільного життя. Досить вдале визначення контролю дав М. Білуха: "Контроль – це система спостереження і перевірки відповідності процесу функціонування об'єкта управління прийнятим управлінським рішенням, встановлення результатів управлінського впливу на керований об'єкт виявленням відхилень, допущених у ході виконання рішень" [18, с. 6].

Бюджетний контроль поєднує у собі розглянуті два начала і використовується там і тоді, де функціонують бюджетні відносини. Виходячи з характеристики особливостей бюджетного контролю можна зробити висновок, що бюджетний контроль є об'єктивно зумовленою складовою процесу економічної діяльності та однією з функцій управління бюджетною системою.

Фінансова теорія і практика класифікує бюджетний контроль в Україні за різними ознаками і, як економічний процес, включає до нього відповідні складові елементи.

За видами бюджетний контроль поділяється на державний, муніципальний, громадський та аудит. Державний бюджетний контроль здійснюється державними органами і включає загальнодержавний та відомчий контроль. Загальнодержавний бюджетний контроль проводиться органами державної влади, державного управління, фінансовим апаратом держави та міжгалузевими органами управління. Структуру органів загальнодержавного бюджетного контролю та характеристику їхніх повноважень ми розглядали у наукових дослідженнях, опублікованих науковими виданнями [100; 112].

Відомчий контроль, як один з видів бюджетного контролю, включає внутрішньосистемний (внутрішньовідомчий) та внутрішньогосподарський контроль. Громадський контроль за використанням бюджетних коштів забезпечується громадськими організаціями, політичними партіями, профспілками та іншими об'єднаннями громадян. У переважній більшості цей контроль застосовується у процесі фінансування соціального забезпечення та соціального захисту населення. Муніципальний контроль здійснюється органами місцевого самоврядування. Аудит є новим видом фінансового контролю, характерним для ринкової економіки.

Уперше необхідність застосування аудиту у бюджетному процесі була передбачена Бюджетним кодексом України. Згідно з ст. 9 Кодексу в Україні на всіх стадіях бюджетного процесу "... здійснюється фінансовий контроль і аудит та оцінка ефективності використання бюджетних коштів" [46, с. 20]. Не дивлячись на невдале формулювання цього положення (за фінансовою теорією аудит є видом фінансового контролю, одночасно його формою і методом й не існує поза межами даного контролю), організація бюджетного аудиту стала одним із найважливіших завдань реформування бюджетної роботи у країні. Враховуючи вимоги Бюджетного кодексу до закону "Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні" були внесені доповнення за якими державний фінансовий аудит трактувався як "... різновид державного фінансового контролю, який полягає у перевірці та аналізові фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів, майна та інших активів держави" [170].

Поступовий перехід на програмно-цільовий метод формування видаткової частини бюджету потребує застосування у бюджетному процесі адекватних видів, форм і методів державного фінансового контролю, серед яких одне з основних місць відведено контролю за виконанням бюджетних програм. Н. Рубан під цим контролем розуміє комплекс контрольних дій, спрямованих на виявлення резервів та шляхів підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів, а також забезпечення результативної

діяльності розпорядників бюджетних коштів [368, с. 7-8]. Відповідно до стандартів аудиту Міжнародної організації вищих контролюючих органів (INTOSAI) обсяг державного контролю реалізується за допомогою двох форм: фінансового аудиту правильності і відповідальності та аудит адміністративної відповідальності. В Україні цим формам відповідають: аудит фінансової діяльності бюджетних установ і суб'єктів господарювання та виконання місцевих бюджетів (за INTOSAI – фінансовий аудит) й аудит ефективності виконання бюджетних програм (за INTOSAI – операційний аудит).

Аудит ефективності бюджетних програм може використовуватися як самостійний вид бюджетного контролю або як складова аудиту фінансової діяльності. Із розвитком програмно-цільового методу бюджетного планування, формуванням відповідних контролюючих структур, сфера аудиту бюджетних програм значно розшириться, що дасть можливість оцінювати досягнення максимального результату за умови використання визначеного у бюджеті обсягу коштів, тобто відповідний рівень забезпечення принципу ефективності.

У зв'язку з обранням Україною стратегічного курсу, спрямованого на вступ до ЄС, особливої актуальності набувають проблеми розробки дієвих процедур відшкодування втрачених ресурсів. Відповідно до вимог Єврокомісії, система внутрішнього фінансового контролю кожної країни-члена чи кандидата у члени ЄС, має охоплювати контролем всі державні ресурси та ресурси ЄС, що давало б змогу забезпечити прозорість використання державних коштів та безперешкодну можливість відшкодування втрачених ресурсів у повному обсязі. Особливу роль у системі державного внутрішнього фінансового контролю відводиться бюджетному аудиту.

Станом на сьогоднішній день в Україні така система ще не створена, що негативно відображається на результатах євроінтеграційної діяльності держави та ефективності її євроінтеграційних заходів. Так, не упорядковані складові системи державного фінансового контролю, важливе місце серед яких займає бюджетний аудит, має місце правова невизначеність цілісної системи фінансового контролю, відсутній орган гармонізації фінансового управління і

контролю та аудиту. Через недосконале фінансове законодавство залишилось поза державним фінансовим контролем деякі важливі сфери державної діяльності, не здійснюється аудит реалізації ефективності соціально-економічних процесів, які підтримуються міжнародними організаціями, відсутнє належне наукове, інформаційно-технічне та кадрове забезпечення у сфері бюджетного аудиту.

У сучасній вітчизняній економічній літературі відсутні фундаментальні наукові дослідження бюджетного аудиту. Окремі теоретичні та практичні аспекти бюджетного аудиту розглядаються у працях таких вітчизняних вчених, як М. Сивульський, В. Симоненко, І. Стефанюк, В. Федосов. На ряд питань, пов'язаних з розкриттям змісту та методики бюджетного аудиту акцентують свою увагу у періодичній літературі такі науковці, як П. Германчук, Т. Желюк, Є. Романів, Н. Рубан та інші.

Однак проблеми організації та ефективності бюджетного аудиту, як і фінансового контролю у цілому, залишаються не вирішеними у першу чергу через відсутність відповідних розробок фінансової теорії, законодавчої та нормативної бази, належного організаційного і методичного забезпечення, які б відповідали сучасним вимогам.

Необхідність бюджетного аудиту обумовлена відсутністю інших видів та методів фінансового контролю, за допомогою яких у бюджетній сфері можна було б, контролюючи законність використання бюджетних коштів, визначати ефективність фінансової діяльності бюджетних установ та ефективність державних програм. У зв'язку з цим, починаючи з 2003 року Міністерство фінансів України запровадило у практичну роботу на рівні з ревізіями і перевітками аудит фінансово-господарської діяльності бюджетних установ та аудит ефективності виконання державних програм з метою оцінки повноти досягнення поставлених державою цілей у відповідному періоді.

Відмінності між ревізіями, перевітками та аудитом обумовлені різним набором інструментарію для здійснення контролю та спрямованістю (кінцевою метою). Так, аудит, крім ревізійних дій використовує у якості інструментів

статистичні порівняння, аналітичні гіпотези, висновки, що дає можливість визначати ефективність та економічність державних програм, результативність господарювання суб'єктів державної форми власності, фінансових вкладень та освоєння фінансових ресурсів із гіпотетично змодельованим методом їх використання.

Порядок проведення державного фінансового аудиту діяльності бюджетних установ і суб'єктів господарювання та виконання місцевих бюджетів визначений постановою Кабінету Міністрів України від 31.12.2004 р. №1777 з послідуючими змінами і доповненнями [333]. Під цим аудитом слід розуміти таку форму державного фінансового контролю, яка спрямована на запобігання фінансовим порушенням та забезпечення достовірності фінансової звітності. Найважливішим завданням такого аудиту є сприяння відповідній бюджетній установі у забезпеченні правильності ведення бухгалтерського обліку, законності використання бюджетних коштів, державного і комунального майна, складанні достовірної фінансової звітності та організації дієвого внутрішнього фінансового контролю. Фінансовий аудит включає проведення протягом року моніторингу фінансової звітності суб'єкта державного і комунального сектору чи бюджету, дослідження системи та якості організації внутрішнього фінансового контролю, відстеження усунення керівництвом виявлених недоліків і порушень, надання аудиторського висновку тощо.

Порядок проведення аудиту ефективності виконання бюджетних програм визначений постановою Кабінету Міністрів України від 10.08.2004 р. №1017 [332]. Під цим аудитом слід розуміти таку форму бюджетного контролю, яка спрямована на визначення ефективності використання бюджетних коштів для реалізації запланованих цілей та виявлення чинників, які цьому перешкоджають. Метою аудиту ефективності є розроблення пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності використання коштів усіх бюджетів у процесі виконання бюджетних програм.

Серед найважливіших завдань аудиту ефективності можна виділити оцінку виконання результативних показників бюджетних програм, оцінку ефективності виконання бюджетних програм, виявлення упущень і недоліків та визначення ступеня їхнього впливу на реалізацію запланованих цілей, розроблення пропозицій щодо шляхів підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Таким чином, аудит ефективності виконання бюджетних програм виступає як аудит фінансової діяльності. Його ж можна назвати операційним, управлінським аудитом, завдання якого полягає у визначенні рівня ефективності, якості, економічності, результативності виконання державних програм, окупності виділених обсягів бюджетних коштів на ті чи інші цілі.

Практика використання бюджетного аудиту у сучасних умовах характеризується недостатнім рівнем його ефективності. Так, станом на сьогоднішній день відсутні в Україні закон про фінансовий контроль та інші законодавчі і нормативні акти, які б регулювали організацію, методику проведення, реалізацію матеріалів аудиту. Не сформовані також організаційні структури бюджетного аудиту. Вимагає зміни ідеологія аудиту, об'єктом якого має бути не установа, а окремі процеси фінансової діяльності, бюджетні програми державного, регіонального та державного значення. Оцінкою результатів бюджетного аудиту має бути кількість реалізованих пропозицій щодо покращення діяльності. Матеріали бюджетного аудиту мають у першу чергу спрямовуватись для упередження фінансових зловживань та запобігання прийняттю управлінських рішень з негативними наслідками.

З метою реформування фінансового контролю в Україні та розвитку бюджетного аудиту Кабінет Міністрів України 24.05.2005 р. прийняв розпорядження, яким схвалив Концепцію розвитку державного внутрішнього фінансового контролю, спрямовану на зміну ідеології цього контролю [218]. Ідеї, закладені у цьому документі, були розвинуті і конкретизовані у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 22.10.2008 р. “Про внесення

змін до Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю та затвердження плану заходів щодо їх реалізації на період до 2015 року” [215].

У Концепції зроблена спроба розділити державний фінансовий контроль на зовнішній і внутрішній. Враховуючи підходи INTOSAI, зовнішній контроль охоплює діяльність вищого органу фінансового контролю у системі державних органів з будь-якого контролю, який є зовнішнім стосовно системи органів виконавчої влади, оскільки цей орган не належить до такої системи. Інші органи державної влади, які здійснюють контрольні функції, належать до системи внутрішнього контролю. Відповідно до Бюджетного кодексу зовнішній фінансовий контроль здійснює Рахункова палата і частково ГоловКРУ України, хоча останній відноситься до органів влади, що суперечить стандартам INTOSAI.

Під державним внутрішнім фінансовим контролем ми розуміємо систему забезпечення належного управління державними фінансами, яка здійснюється шляхом внутрішнього контролю, внутрішнього аудиту, інспектування, провадження діяльності з їх гармонізації з метою забезпечення якісного управління ресурсами держави на основі принципів законності, економічності, ефективності, результативності та прозорості [218; 219].

У процесі реформування державного фінансового контролю на рівні держави постає необхідність вирішити наступні найважливіші завдання:

- визначити нові концептуальні засади організації системи державного внутрішнього фінансового контролю, невід’ємною складовою якого є внутрішній контроль та внутрішній аудит;

- створити єдине правове поле для розвитку системи державного внутрішнього фінансового контролю;

- визначити Міністерство фінансів України органом, уповноваженим здійснювати нагляд за станом реформування системи державного внутрішнього контролю, спрямовувати та координувати централізований внутрішній аудит, а ГоловКРУ України – органом гармонізації системи внутрішнього аудиту і внутрішнього контролю;

- створити умови для ефективного функціонування системи внутрішнього фінансового контролю в органах державного і комунального сектору;

- сформувані служби внутрішнього аудиту в усіх органах державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, державних цільових фондів, підприємствах, організаціях, установах державної та комунальної форм власності;

- розробити стандарти внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту, у яких розкрити їхню методологія, деталізувати та уніфікувати контрольні процедури, правове забезпечення і гарантування незалежності, соціального захисті і відповідальності, положення етики внутрішнього аудитора;

- удосконалити кадрове забезпечення служб внутрішнього аудиту, покращити матеріально-технічне та фінансове забезпечення функціонування внутрішнього аудиту;

- створити необхідні інформаційно-комунікаційні інфраструктури.

Реформування системи державного внутрішнього фінансового контролю потребуватиме певного часу, великих зусиль. З урахуванням об'єктивних та суб'єктивних факторів ризику, Концепцією пропонується процес реформування здійснювати у комплексі з проведенням адміністративної реформи та реформи адміністративно-територіального устрою у три етапи.

Це дасть можливість адаптувати систему фінансового контролю України до європейських стандартів, покращити управління державними ресурсами, забезпечити раціональне використання цих ресурсів та зміцнення фінансової дисципліни, отримувати обґрунтовану інформацію про діяльність державного сектору та ефективно реагувати на неї.

За формами бюджетний контроль залежно від періодичності його здійснення відповідно до стадій бюджетного процесу ми поділяємо на попередній, поточний (оперативний) і подальший (заключний, наступний, послідуєчий, ретроспективний).

Попередній бюджетний контроль здійснюється у процесі складання, розгляду і затвердження бюджетів органами законодавчої, представницької та виконавчої влади. Так, при складанні проектів бюджетів перевіряються показники, що використовувалися у процесі розрахунків дохідної і видаткової частини, а також при збалансуванні бюджетів. Значення цього контролю полягає у тому, що за його допомогою можна попередити незаконне, неефективне, нецільове використання бюджетних коштів.

Поточний (оперативний) бюджетний контроль здійснюється у процесі виконання бюджетів, тобто на протязі поточного бюджетного року. Результати даного контролю можна використати для оперативного втручання у процес виконання бюджету, ліквідації “вузьких місць”, пов’язаних з виконанням планів поступлення доходів, а також з фінансуванням, бюджетним регулюванням і безпосереднім використанням коштів бюджетів та позабюджетних фондів.

Подальший (заключний, наступний, послідуочий, ретроспективний) бюджетний контроль здійснюється після закінчення бюджетного року спеціальними контролюючими органами, основним з яких є Державна контрольно-ревізійна служба. Ця форма контролю характеризується вивченням результатів виконання бюджетів за попередній період, дає змогу виявити упущення попереднього та поточного контролю.

Відповідно до Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю, складовими цього контролю вважають внутрішній контроль, внутрішній аудит та інспектування. Під внутрішнім контролем розуміють інструмент управління, який дає змогу керівництву суб’єктів господарювання державного і комунального секторів перевірити стан виконання завдань на постійній основі. Структура цього контролю включає середовище, оцінку ризиків, контролюючу діяльність, інформацію та інформаційний обмін, моніторинг. Внутрішній аудит – це діяльність з надання незалежних та об’єктивних гарантій і консультацій (може проводитися централізовано і децентралізовано). Інспектування трактують як подальший контроль за

використанням і збереженням фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяття зобов'язань, станом і достовірністю бухгалтерського обліку та фінансової звітності органів державного і комунального сектору з метою виявлення недоліків і порушень (може проводитися у вигляді ревізій і перевірок) [219].

У сучасній економічній літературі існують різні підходи до класифікації бюджетного контролю. Всі вони мають право на існування, однак наші спроби підійти до групування бюджетного контролю мають свої переваги, так як стосуються безпосереднього об'єкта дослідження.

Аналіз сутності бюджетного контролю та підходів до його класифікації дає підстави вважати, що бюджетний контроль має специфічні властиві йому елементи: суб'єкт, об'єкт, предмет, принципи, методи, техніку і технологію контролю та прийняття рішень за результатами контролю.

Так, суб'єктами контролю є носії контрольних функцій, що визначені чинним законодавством. До суб'єктів бюджетного контролю ми відносимо органи державної влади, державного управління, місцевого самоврядування, фінансовий апарат держави, міжгалузеві органи управління, а також внутрішньогалузеві та внутрішньогосподарські органи контролю, про що зазначалося раніше.

Об'єктами бюджетного контролю виступають доходи та видатки бюджетів, ресурси бюджету, розрахунки по боргових зобов'язаннях, кошти в розрахунках, результати виконання бюджету, а також доходи і видатки, грошові кошти, основні засоби та нематеріальні активи, товарно-матеріальні цінності, розрахунки бюджетних установ, тобто діяльність, пов'язана з виконанням бюджетів. Предметом бюджетного контролю ми вважаємо грошові відносини, пов'язані з поступленням доходів до бюджету та використанням бюджетних коштів у якості видатків.

Належна організація бюджетного контролю можлива за умови дотримання принципів, на яких він базується. В економічній літературі мають місце різні підходи до визначення принципів організації фінансового

(бюджетного) контролю. На нашу думку найбільш вдало і систематизовано сформульовані ці принципи (правда, стосовно фінансового контролю) О. Василюком [60, с. 345]. Виходячи з його узагальнень можна стверджувати, що бюджетний контроль може лише тоді виконувати призначену йому роль, якщо він ґрунтуватиметься на певних принципах, зокрема: законності, об'єктивності, поєднання державних, регіональних і приватних інтересів; розподілу контрольних повноважень, який передбачає розмежування функцій ініціювання та виконання бюджетного контролю між суб'єктами; повноти охоплення об'єктів контролем, який досягається завдяки суспільному стеженню або вибірковій перевірці певних сегментів підконтрольних об'єктів; достовірності фактичної інформації, дотримання якого забезпечує її відповідність реальним бюджетним ресурсам, процесам і результатам діяльності, які відображає ця інформація; збалансованості контрольних дій, який передбачає узгодженість їхньої внутрішньої та зовнішньої спрямованості, забезпечує рівновагу бюджетного контролю; превентивності контрольних дій, завдяки якому досягається завчасне здійснення контролю з метою запобігання виникненню суттєвих відхилень фактичного здійснення бюджетного процесу від встановлених форм; самодостатності системи контролю, що передбачає наявність такого складу елементів контролюючої системи, який забезпечує ефективність її функціонування і розвитку; ефективності, що передбачає пристосованість системи контролю до фінансової діяльності господарюючих суб'єктів і залежить від повноти виконання контролюючими суб'єктами таких основних вимог (безперервності, регулярності, систематичності, своєчасності, оперативності, дієвості, гласності і різнобічності); відповідальності, який передбачає відповідальність контролюючих суб'єктів за ефективність функціонування системи бюджетного контролю та об'єктів – за наслідки контрольних дій.

За методами контролю розрізняють аудит, ревізії, перевірки, обстеження, моніторинг, експертиза, тощо. Особливості використання цих методів та їхня характеристика розглянуті нами у наукових публікаціях [100; 112].

Практичне застосування сукупності видів, форм і методів бюджетного контролю має велике значення для ефективності цього контролю. Питання ефективності бюджетного контролю тісно пов'язане з визначенням методу бюджетного контролю, а також підбором та використанням загальнонаукових і власних методичних прийомів контролю. На ці важливі проблеми у вітчизняній економічній літературі звертається недостатня увага. На нашу думку досить вдалі спроби систематизації та узагальнення методичних прийомів контролю зробив М. Білуха [18, с. 65], які можна застосувати і до бюджетного контролю.

Під методом розуміють спосіб дослідження, котрий визначає підхід до об'єктів, що вивчаються, планомірний шлях наукового пізнання і встановлення істини. В основі наукового методу покладена діалектика, її категорії і закони, які дають можливість всі процеси досліджувати у взаємозв'язку та взаємозалежності, включаючи і розвиток самого мислення. У процесі визначення методу бюджетного контролю можна виділити дві групи методичних прийомів: загальнонаукові та власні.

Загальнонаукові методичні прийоми базуються на діалектичному методі філософії та включають: аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, аналогію і моделювання, абстрагування і конкретизацію, системний та функціонально-вартісний аналіз. Власні методичні прийоми бюджетного контролю формуються залежно від цільової функції науки та її загальнонаукових прийомів, вони є специфічними і виробляються практикою на основі досягнення економічної науки. Такі прийоми можна об'єднати у такі групи: органолептичні, розрахунково-аналітичні, документальні та узагальнення і реалізація результатів контролю. Під методами бюджетного контролю ми розуміємо сукупність методичних прийомів контролю бюджетного процесу і дотримання його законодавчого та нормативно-правового регулювання. Характеристику цих методів ми розглядали у вітчизняних наукових виданнях [100; 112].

Бюджетний контроль здійснюється як на макро- так і на мікрорівні. На макрорівні бюджетний контроль спрямовується на реалізацію бюджетної

політики держави і за своїм змістом він виступає у вигляді заходів, які проводяться державою з метою забезпечення оптимального руху бюджетних ресурсів. Сферою цього контролю відповідно до Бюджетного кодексу України є всі стадії бюджетного процесу.

Так, на стадії складання бюджетів суб'єктами контролю виступають: Верховна Рада України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, місцеві ради; Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві держадміністрації, виконавчі органи місцевих рад; Міністерства фінансів України, місцеві фінансові органи; Міністерства економіки та євроінтеграції, НБУ, інші міністерства і відомства; головні розпорядники бюджетних коштів. При цьому застосовуються такі види бюджетного контролю як державний, муніципальний, внутрішньовідомчий, громадський з використанням методів експертизи, перевірки, аналізу, обстеження.

На стадії розгляду бюджетів до контролю залучаються: Верховна Рада України, Верховна Рада АРК, місцеві ради; Президент України; Кабінет Міністрів України, Рада міністрів АРК, місцеві держадміністрації, виконавчі органи місцевих рад; Міністерство фінансів України, місцеві фінансові органи. У якості видів контролю використовуються державний, муніципальний, відомчий, громадський та аудит із застосуванням таких методів як експертиза, перевірка, аналіз, обстеження. У процесі затвердження бюджетів коло суб'єктів контролю звужується до Верховної Ради України, Верховної Ради АРК, місцевих рад із застосуванням державного і муніципального видів і методів експертизи, аналізу та обстеження.

Найбільшою сферою застосування бюджетного контролю є стадії виконання бюджетів та оцінки звітності про їхнє виконання. Суб'єктами бюджетного контролю на даних стадіях є: Верховна Рада України, Верховна Рада АРК, місцеві ради; Президент України; Кабінет Міністрів України, Рада міністрів АРК, місцеві держадміністрації, виконкоми місцевих рад; Міністерство фінансів України, місцеві фінансові органи; Державне казначейство України; Державна податкова адміністрація України; Державна

контрольно-ревізійна служба України; Державна митна служба України; НБУ; головні розпорядники бюджетних коштів. При цьому використовуються такі види бюджетного контролю, як державний, муніципальний, внутрішньовідомчий, внутрішньогосподарський, громадський, аудит із застосування методів експертизи, перевірки, ревізії, моніторингу, аналізу, обстеження, інвентаризації, спостереження тощо.

Таким чином, найбільшим за обсягом є бюджетний контроль на стадії виконання бюджетів та оцінки звітності про їхнє виконання, що вимагає залучення великої кількості контролюючих органів та застосування найрізноманітніших методів. Причиною цього є наявність величезних грошових потоків, пов'язаних із наповненням та використанням централізованого фонду грошових коштів держави. Постійне зростання обсягів даного фонду вимагає розширення сфери бюджетного контролю, урізноманітнення його методів, підвищення ефективності та дієвості.

Поряд з цим особливої уваги заслуговує організація бюджетного контролю на стадії складання проектів бюджетів, адже саме тут забезпечується принцип превентивності цього контролю, завдяки якому заздалегідь можна попередити як бюджетні зловживання, так і нецільове, нераціональне, неекономне і неефективне використання бюджетних коштів.

Дієвість бюджетного контролю залежить у першу чергу від його належного законодавчого та нормативного забезпечення. Станом на сьогоднішній день це забезпечення не відповідає тим завданням, які ставляться перед бюджетним контролем. Зокрема, відсутній закон про фінансовий контроль, де було б визначено місце бюджетного контролю у суспільстві. Окремі положення Закону України “Про державну контрольно-ревізійну службу” неузгоджені з Концепцією розвитку державного внутрішнього державного контролю. Тому найважливішим завданням для держави у даний час є прийняття Закону України “Про фінансовий контроль”, оновлення всіх інших законодавчих та нормативних документів відповідно до засад Бюджетного кодексу України та вимог демократичного суспільства.

На ефективність бюджетного контролю впливає рівень його гармонізації та координації роботи контролюючих органів. У даний час до цього контролю залучається більше двадцяти структур, робота яких часто не узгоджується, дублюється. В Україні відсутній єдиний повноважений орган який міг би забезпечити координацію бюджетного контролю, хоча робилися спроби передати ці функції Рахунковій палаті та ГоловКРУ України, про що задекларовано у відповідних документах. На нашу думку доцільно із наявних органів державного фінансового контролю сформувати таку структуру, наділити її належними повноваженнями та правами. Тільки за таких умов бюджетний контроль може забезпечити виконання покладених на нього завдань.

На практиці у процесі виконання аудиторських та контрольно-ревізійних процедур виникає ряд проблем як організаційного так і методологічного характеру. Державні внутрішні аудитори, контролери-ревізори занадто завантажені виконанням додаткових завдань, внаслідок чого скорочується час на проведення аудиту, ревізій, що негативно відбивається на її якості. У процесі аудиту, ревізії виявляються факти спотворювання та викривлення даних бухгалтерського обліку і звітності як внаслідок халатності облікових працівників (через неухважність, відсутність спеціальної освіти та практичного стажу), так і внаслідок некваліфікованих і неправомірних розпоряджень керівників (через відсутність економічної освіти та практичного стажу економічної роботи). Дуже складним і проблемним є процес відшкодування нанесених відповідальними особами збитків. Частка відшкодованих збитків дуже низька, правоохоронні, судові органи, органи виконавчої влади та місцевого самоврядування у абсолютній більшості випадків не застосовують суттєвих економічних санкцій до порушників, не кажучи про кримінальну та адміністративну відповідальність.

Всі ці проблеми пов'язані з переходом економіки від адміністративних методів господарювання до ринкових і є "хворобою" перехідної економіки.

Незважаючи на це організація контрольно-ревізійної роботи потребує значного удосконалення, особливо в умовах адміністративної реформи.

Недоліки чинного законодавства негативно вплинули на рівень охоплення державних фінансових ресурсів контролем, внаслідок чого поза ним залишилися: процес формування і виконання дохідної частини усіх бюджетів; діяльність державних та комунальних підприємств, акціонерних, холдингових компаній, інших суб'єктів господарювання державної та комунальної власності, а також інших суб'єктів господарювання, які використовують державне й комунальне майно, бюджетні кошти, отримують податкові пільги; бюджетні кошти, перераховані з рахунків бюджетних установ іншим суб'єктам господарювання за договорами цивільно-правового характеру; ефективність реалізації економічних і соціальних проектів, що підтримуються міжнародними фінансовими організаціями тощо.

Урядові спроби реформування та розвитку державного внутрішнього фінансового контролю, передбачені відповідною Концепцією можуть дати позитивні результати [219] і сприяти: адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС; удосконаленню діяльності суб'єктів бюджетних відносин державного і комунального сектору, пов'язаної з ефективним управлінням фінансами для досягнення поставлених цілей; раціональному використанню державних фінансових ресурсів і майна, зміцненню фінансової дисципліни, своєчасному реагуванню на загрози виникнення фактів фінансових порушень; отриманню достовірної інформації про діяльність суб'єктів господарювання державного і комунального сектору; підвищенню ефективності використання бюджетних коштів, пов'язаних з організацією державного внутрішнього фінансового контролю.

Висновки до розділу 4

Аналіз діючої практики використання бюджетного механізму у реалізації бюджетної доктрини держави дає підстави зробити такі висновки.

1. Податковий механізм доцільно розглядати у широкому і вузькому розумінні. У широкому значенні податковий механізм – це сукупність прийомів і методів, за допомогою яких держава, використовуючи податки, регулює соціально-економічний розвиток суспільства. У вузькому розумінні – це сукупність податкових методів, важелів, інструментів, стимулів і санкцій, комплекс заходів і послідовність їх виконання платниками податків та органами стягнення щодо справляння та внесення податків і зборів до бюджетів усіх рівнів або державних цільових фондів. Аргументовано, що податковий механізм має власну структуру, яка передбачає наявність окремих взаємозв'язаних між собою елементів (підсистем, методів, важелів, інструментів, стимулів і санкцій). У складі податкового механізму залежно від завдань, набору інструментів, наявності суб'єктів та способу дій можна виділити дві підсистеми: механізм справляння податків платниками та механізм контролю і забезпечення сплати податків.

2. Вітчизняну систему оподаткування, яка визначає характер спрямування податкового механізму, запропоновано формувати після вирішення державою питань, пов'язаних з визначенням співвідношення між: прямою і непрямими формами оподаткування; часткою податків, мобілізованих за рахунок надходжень від юридичних і фізичних осіб; об'єктами оподаткування (виробництвом, доходами, прибутком, майном, капіталом, землею, ресурсами тощо) та між державними і місцевими податками.

3. Визначившись концептуально з системою оподаткування та місцем цієї системи у розподільчих процесах, рекомендовано уточнити її основні фундаментальні принципи. До таких принципів запропоновано віднести: принцип множини податків; системність та внутрішня цілісність оподаткування; платоспроможність (податкоспроможність); рівнонапруженість; розумна достатність; стабільність; гнучкість; ефективність; рівномірність сплати; компетенція; недопущення податкової дискримінації.

4. Механізмом мобілізації неподаткових надходжень бюджету запропоновано вважати сукупність методів, інструментів та важелів, за

допомогою яких забезпечується спрямування конкретного виду цих надходжень. Аргументовано, що у зв'язку із значною часткою неподаткових надходжень у доходах бюджету України, роль вказаного механізму у забезпеченні перерозподільчих процесів є суттєвою та у найближчій перспективі не знижуватиметься. У сучасних умовах з метою забезпечення ефективного функціонування цього механізму доцільно активізувати використання усіх його складових, спрямованих, у першу чергу, на мобілізацію доходів від власності та підприємницької діяльності, власних надходжень бюджетних установ та інших неподаткових надходжень, які займають найбільшу частку у доходах бюджетів усіх рівнів.

5. Бюджетне фінансування доцільно розглядати, з одного боку – як об'єктивне економічне поняття, а з іншого – як матеріальне вираження цього поняття. Аргументовано, що бюджетне фінансування – це сукупність грошових відносин, пов'язаних з розподілом і використанням коштів централізованого грошового фонду держави, які реалізуються шляхом безповоротного і безоплатного надання бюджетних коштів юридичним і фізичним особам на проведення заходів, передбачених бюджетом. Бюджетному фінансуванню будуть властиві наступні ознаки: воно є однією з найважливіших форм фінансування видатків бюджету; його зміст проявляється у безповоротному наданню бюджетних коштів юридичним і фізичним особам; надання цих коштів здійснюється на проведення заходів, передбачених бюджетом; перелік цих заходів відповідає функціям держави; бюджетне фінансування з боку держави є формою бюджетного механізму, а з боку суб'єктів господарювання – однією з форм фінансового забезпечення. На практиці бюджетне фінансування виступає як процес, дія, елемент бюджетного механізму, форма фінансового забезпечення.

6. Під кошторисним фінансуванням запропоновано вважати виділення державою бюджетних коштів відповідно до затверджених бюджетів та бюджетних розписів суб'єктам господарювання (бюджетним установам) на цілі, передбачені їхніми основними фінансовими планами – кошторисами.

7. Розширення функцій держави в умовах ринкових трансформацій пов'язано із збільшенням обсягів надання державних трансфертів шляхом державного субсидіювання та допомоги населенню. У процесі розвитку державного субсидіювання доцільно обсяг дотації довести до оптимальної величини, не стимулюючи при цьому безгосподарності та марнотратства. Зважаючи на те, що субвенції у даний час використовуються для фінансування певних цільових проектів, програм та заходів, які мають загальнодержавне, регіональне чи місцеве значення, їхня роль у бюджетному фінансуванні зростатиме. Стосовно субсидій та державних допомог населенню рекомендовано проводити державну політику, спрямовану на їхнє поступове скорочення за рахунок розробки заходів, що сприятимуть пошуку інших ефективних джерел фінансування окремих потреб відповідних суб'єктів, котрим ці субсидії виділяються.

8. Запропоновано концептуальні підходи до з'ясування сутності бюджетного контролю на основі вчення про бюджет та економічний контроль, класифікації його видів, форм і методів. Розкрито напрями розвитку бюджетного контролю. Аргументовано, що необхідність реформування бюджетного аудиту у системі бюджетного контролю обумовлена потребою його адаптації до вимог Єврокомісії у зв'язку із обранням Україною стратегічного курсу, спрямованого на вступ до ЄС. З огляду на це під бюджетним аудитом у широкому розумінні доцільно вважати форму бюджетного контролю що забезпечує вивчення процедур прийняття і виконання управлінських рішень суб'єктами бюджетного процесу відповідно до поставлених завдань з метою досягнення певних цілей. Запропоновано з урахуванням сучасних умов розвитку України та норм і правил ЄС розробити нові теоретичні і практичні засади організації бюджетного контролю, а у його складі бюджетного аудиту, які б дали можливість реалізувати засади бюджетної стратегії країни та підвищити ефективність використання бюджетних коштів.

9. Основні наукові результати розділу опубліковані в працях автора [3; 45; 84; 96; 100; 102; 112; 116; 204; 356; 455; 461].

РОЗДІЛ 5

РЕАЛІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ НА ОКРЕМИХ СТАДІЯХ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

5.1. Концептуальні засади та особливості організації бюджетного процесу

Основні положення бюджетної доктрини, сформовані у вигляді стратегічних засад бюджетної політики, на практиці реалізуються за допомогою бюджетного механізму безпосередньо на конкретних стадіях бюджетного процесу. Отже бюджетний процес є єдиним засобом матеріалізації бюджетної доктрини держави у суспільстві. На кожній стадії бюджетного процесу, зважаючи на його завдання, по-особливому вирішуються тактичні питання бюджетної політики у контексті бюджетної стратегії. Єдність бюджетної тактики і бюджетної стратегії дає можливість за допомогою бюджетного процесу послідовно кожного бюджетного року забезпечувати динамічний розвиток суспільства відповідно до прийнятої ним доктрини. Поза бюджетним процесом ці питання вирішити не можливо.

Таким чином, дослідження проблем реалізації бюджетної доктрини держави в умовах бюджетного процесу для фінансової науки і практики є актуальним, оскільки у бюджетному процесі відображаються всі бюджетні відносини, виявляються їхні позитивні і негативні якості, рівень впливу цих відносин на розвиток економіки, соціально-культурної сфери, добробут населення. Саме за допомогою бюджетного процесу можна заглянути у недалеке майбутнє, спрогнозувати деякі тенденції і закономірності соціально-економічного розвитку країни. Досліджуючи бюджетний процес, І. Януль зазначає, що "... це багатогранне і динамічне явище, що потребує постійного вивчення й удосконалення відповідно до вимог економічного, соціального,

демографічного, політичного, екологічного стану держави і відповідних цілей та завдань держави на певному етапі розвитку суспільства” [464, с. 29].

Важливою особливістю бюджетного процесу є залучення до нього всіх політичних структур суспільства, підприємств, організацій, установ, незалежно від форм власності, місця знаходження, рівня підпорядкування, галузевих, функціональних та організаційних особливостей, а також населення, які пов’язані з дохідною та видатковою частиною бюджету. Немає жодного органу державної влади, управління, місцевого самоврядування, який не брав би активної участі у бюджетному процесі. Саме якість цієї участі дає змогу оцінювати рівень їхньої компетенції, вміння та здатність керувати бюджетними відносинами та соціально-економічними процесами у суспільстві, виконувати свої функціональні обов’язки.

Окрім того бюджетний процес – дуже тривале безперервне явище. Складання, розгляд, затвердження, виконання бюджетів, а також розробка звітності про виконання бюджетів та її затвердження на один бюджетний рік проходить не менше трьох календарних років. Під час одного календарного року одночасно виконуються роботи, пов’язані з бюджетним процесом трьох бюджетних років, причому до цих робіт залучені одні і ті ж виконавці.

Зважаючи на складність та значимість бюджетного процесу, більшість законів України, нормативно-розпорядчих документів органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування спрямовані на його забезпечення. Практична робота, пов’язана з фінансовим плануванням, виконанням фінансових планів та складанням фінансової звітності, в цілому, підпорядкована бюджетному процесу. Тому загальне керівництво бюджетним процесом в Україні здійснює Верховна Рада України, а на місцевому рівні – відповідні ради як вищі органи місцевого самоврядування.

У сучасній економічній літературі питання бюджетного процесу є центральним питанням державних фінансів. Серед українських економістів на окремих стадіях бюджетного процесу акцентують свою увагу В. Андрущенко, О. Василик, О. Кириленко, В. Кравченко, К. Павлюк, В. Федосов, І. Чугунов,

С. Юрій та інші. Під час обговорення бюджетної реформи в Україні на сторінках спеціальних та періодичних видань були опубліковані статті окремих науковців, спрямовані на удосконалення окремих напрямків бюджетного процесу в умовах розвитку демократичної держави.

В той же час, незважаючи на позитивні результати, прийняття Бюджетного кодексу, ряд проблем, пов'язаних з бюджетним процесом, ускладнились, а також виникли нові проблеми, які вимагають поглибленого дослідження фінансовою наукою. До них можна віднести: недостатню теоретичну базу бюджетного процесу, відсутність глобальних теоретичних досліджень з цих питань і зв'язку теорії та практики; недостатність і недосконалість законодавчої та нормативної бази, яка б на достатньому рівні могла забезпечити бюджетний процес; відсутність належної координації роботи учасників бюджетного процесу; дуже сильні централізація і директивність в організації бюджетного процесу, недостатній рівень ініціативи з боку місцевих органів самоврядування; відсутність стабільної методики виконання окремих етапів бюджетного процесу, пов'язаної з відсутністю бюджетної доктрини та стратегії держави; недосконалий розподіл функцій між центральною владою та місцевим самоврядуванням, непродуманий розподіл доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи, а також невдала організація міжбюджетних відносин.

Бюджетний процес у демократичних країнах світу базується на ідеї суспільного вибору, суспільних фінансів та суспільних благ. Забезпечення суспільними благами там прирівнюється до ринкової демократії в умовах вільної торгівлі благами за податковими цінами. Обсяг таких цін визначається суспільною згодою за певною демократично-представницькою процедурою. Відповідно до вчення Дж. Б'юкенена вибір і прийняття рішення стосовно бюджету держави визначається теорією суспільного вибору, зміст якої полягає у конкуренції серед політиків за голоси виборців. Це зумовлює посилення державного втручання в економіку та розподільчі процеси у суспільстві [53].

Така теорія трактує доходи і видатки бюджету як акт обміну податків на державні послуги. Даний обмін, на думку Дж. Б'юкенена здійснюється, з одного боку – між державою, а з іншого – одержувачами благ (виборцями, які є одночасно платниками податків) [53], а реалізація суспільного вибору та прийняття бюджетних рішень базується на голосуванні у парламенті у процесі складних дебатів, поєднуючи політичні і фінансові проблеми.

Досліджуючи бюджетний процес, як особливе явище, Р. Масгрейв зазначає, що "... видима рука бюджетного процесу – річ не менш "природна", ніж невидима рука ринку. Необхідно задовольнити різні проблеми, виконувати різні завдання, – деякі з них краще вирішуються у перший спосіб, а деякі – у другий. Обом способам властиві відмови, і їх необхідно виправляти, обидва ці способи є життєво необхідними і взаємодоповнюючими частинами суспільного порядку" [53, с. 31].

Сучасна вітчизняна фінансова наука досить поверхово досліджує теоретичні аспекти бюджетного процесу, зокрема його сутність, зміст і форми. Як правило, застосовуються стандартні трактування із деякими модифікаціями. Зміст визначень бюджетного процесу у літературних та законодавчих актах різних періодів, по суті, залишається незмінним. Так, у фінансово-кредитному словнику радянської доби (1961 р.) наведене наступне визначення: "Бюджетний процес – регламентована економічна діяльність державних органів по складанню, розгляду, затвердженню і виконанню бюджету" [429, с. 196]. Однак цей процес характеризується з класових позицій і менше уваги у ньому приділяється саме економічній діяльності. Зазначимо, що дане трактування використане при визначенні бюджетного процесу у Бюджетному кодексі України.

У законодавчих актах радянського періоду термін бюджетний процес не використовувався, а його окремі стадії визнавалися як самостійні взаємозв'язані між собою етапи складання, розгляду, затвердження і виконання бюджету.

Після проголошення незалежності у Законі України “Про бюджетну систему України” було вперше дано визначення бюджетного процесу як регламентованого законодавством порядку складання, розгляду, затвердження бюджетів, їх виконання і контролю за їх виконанням, затвердженням звітів про виконання бюджетів, що входять до бюджетної системи України [147].

До прийняття Бюджетного кодексу України це визначення було домінуючим і у модифікованому вигляді наводилося у більшості літературних джерел. Так, наприклад, В. Суторміна розглядала бюджетний процес як “діяльність державних органів чи місцевої адміністрації, визначена юридичними нормами по складанню, розгляду, затвердженню, виконанню бюджету, а також затвердженню звіту про виконання бюджету” [409, с. 181]. Подібне визначення давали Г. Вознюк, А. Загородній, Т. Смовженко: “Процес бюджетний – регламентована законодавством діяльність державних органів щодо складання, розгляду, затвердження бюджету, а також щодо складання, розгляду і затвердження звіту про його виконання” [141, с. 369] та інші вітчизняні вчені і практики.

З прийняттям у 2001 році Бюджетного кодексу трактування бюджетного процесу не змінилося, хоча форми його реалізації набули нової якості. Відповідно до Кодексу бюджетний процес – це “... регламентована нормами права діяльність, пов’язана із складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України” [47, с. 9].

Таке ж визначення підтримують більшість вітчизняних економістів, зокрема, О. Василик, К. Павлюк [54, с. 204], Ц. Огонь [43, с. 80], Ю. Пасічник [315, с. 337], О. Романенко [364, с. 153], В. Федосов, Л. Сафонова [49, с. 834], С. Юрій, В. Стоян, О. Даневич [462, с. 92] та інші. У ньому акцентована увага на тому, що бюджетний процес – це особливий вид діяльності відповідних державних структур (хоча конкретно чию діяльність він має на увазі не вказано). Ця діяльність пов’язана з складанням, розглядом, затвердженням, виконанням бюджетів, контролем за виконанням бюджетів у кожній ланці

бюджетної системи України. І останнє – ця діяльність не є довільною, а регламентується нормами права.

Погоджуючись у цілому з наведеним визначенням, ми вважаємо доцільним доповнити його у частині суб'єктів діяльності, конкретизуючи їх відповідно до характеру та змісту цієї діяльності. Оскільки до бюджетного процесу залучені органи державної влади, державного управління, місцевого самоврядування, а також усі юридичні і фізичні особи, які зв'язані із дохідною та видатковою частинами бюджету, вони й будуть суб'єктами цієї діяльності, про що доцільно було б зазначити у визначенні.

Бюджетним Кодексом України визначенні чотири стадії бюджетного процесу: складання проектів бюджетів; розгляд та прийняття закону про Державний бюджет України, рішень про місцеві бюджети; виконання бюджету, в тому числі у разі необхідності внесення змін до закону про Державний бюджет України, рішення про місцеві бюджети; підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього [47, с. 17].

Одночасно передбачено, що на всіх цих стадіях здійснюються фінансовий контроль і аудит та оцінка ефективності використання бюджетних коштів.

Під стадіями бюджетного процесу ми розуміємо сукупність взаємозв'язаних заходів, які мають завершену форму і спрямовані на досягнення певної цілі. Кожна стадія є, з одного боку, самостійним етапом бюджетного процесу, а з іншого – певним шаблоном у досягненні кінцевої мети цього процесу. Зазначимо, що кожна із стадій бюджетного процесу використовує власні форми, методи, важелі, інструменти, способи, орієнтуючись на стратегічні (довготермінові і середньотермінові) перспективи та завдання соціально-економічного розвитку країни.

Взаємозв'язок між окремими стадіями бюджетного процесу протягом декількох років (2008-2012) можна прослідкувати на рис. 5.1.

У вітчизняній фінансовій літературі наводяться скорочені та розширені визначення бюджетного процесу, розкриваються особливості цього процесу у сучасних умовах.

Роки	2009	2010	2011	2012
2008	Бюджетний процес 2008 р.			
	Складання і затвердження звіту про виконання бюджету 2008 р.			
2009	Бюджетний процес 2009 р.			
	Виконання бюджету 2009 р.	Складання і затвердження звіту про виконання бюджету 2009 р.		
2010	Бюджетний процес 2010 р.			
	Складання, розгляд і затвердження бюджету 2010 р.	Виконання бюджету 2010 р.	Складання і затвердження звіту про виконання бюджету 2010 р.	
2011	Бюджетний процес 2011 р.			
		Складання, розгляд і затвердження бюджету 2011 р.	Виконання бюджету 2011 р.	Складання і затвердження звіту про виконання бюджету 2011 р.
2012	Бюджетний процес 2012 р.			
		Складання, розгляд і затвердження бюджету 2012 р.	Виконання бюджету 2012 р.	

Рис. 5.1. Взаємозв'язок між окремими стадіями бюджетного процесу 2008-2012 рр.*

*Складено автором

На думку В. Базилевича та Л. Баластрик бюджетний процес – це “... регламентований законодавством порядок: складання, розгляду та затвердження бюджетів усіх рівнів; виконання та контроль за виконанням бюджетів; затвердження звітів про виконання бюджетів” [11, с. 32]. І. Благун, О. Вовчак, В. Загорський, І. Чуй стверджують, що бюджетний процес – це, “... організація і порядок складання, розгляду, затвердження та виконання бюджету” [435, с. 100], виділяючи при цьому дві його частини: бюджетне

планування і виконання бюджету. У цілому погоджуючись з такими підходами, ми вважаємо їх спірними у зв'язку з відсутністю у визначенні заключної стадії бюджетного процесу – складання і затвердження звітності про виконання бюджету. Подібні визначення дають В. Опарін [296, с. 132] та інші економісти.

О. Даневич, В. Стоян, С. Юрій характеризуючи бюджетний процес, обгрунтовано, на нашу думку, зазначають, що він "... має бути спрямований не тільки на збалансування доходів і видатків одного року, але й бути стратегічним за змістом. Він повинен охоплювати стратегічний та оперативний фінансові плани з розподілу ресурсів відповідно до встановлених цілей і пріоритетів [462, с. 93]. Тут йдеться про вирішення завдання не тільки одного бюджетного року, але й середньотермінових і довготермінових завдань, що дає підстави вважати цей процес засобом реалізації стратегічних засад бюджетної політики держави.

За своїм змістом бюджетний процес охоплює: визначення основних напрямів бюджетної політики на кожний плановий бюджетний рік відповідно до стратегічних завдань; оцінку потреби країни у бюджетних ресурсах; визначення обсягу видатків бюджету та його доходів; розподіл видатків між функціями держави, бюджетними програмами, головними розпорядниками коштів, адміністративно-територіальними формуваннями; забезпечення своєчасного надходження бюджетних коштів і фінансування видатків відповідно до затверджених бюджетів; складання і затвердження періодичності та річної звітності про виконання бюджету; оцінку ефективності використання бюджетних коштів.

За умов налагодженого бюджетного процесу усі його учасники мають можливість удосконалювати свою діяльність, виявляти гнучкість на кожній із стадій, ефективно виконувати покладені на них функціональні обов'язки та забезпечувати швидкі темпи соціально-економічного розвитку суспільства відповідно до прийнятої бюджетної доктрини.

На думку О. Даневича, В. Стоян, С. Юрія "основним завданням бюджетного процесу є забезпечення своєчасного та повного надходження до

державної скарбниці фінансових ресурсів в обсягах, достатніх для реалізації цільових державних програм, пов'язаних з піднесенням економіки, проведенням її структурної перебудови та розв'язанням соціальних проблем, з одного боку, раціонального та цільового використання мобілізованих бюджетних коштів, з другого” [462, с. 93].

І. Януль наголошує, що бюджетний процес “... не обмежується лише підготовкою закону про асигнування коштів за групами статей видатків бюджетів – це постійний процес визначення пріоритетів держави, її завдань та функцій на певному етапі, розроблення відповідних цільових програм, визначення управлінських стратегій, оцінки ефективності використання бюджетних коштів, контролю за дотриманням бюджетного законодавства та виконанням бюджетних повноважень” [464, с. 25]. Не погоджуючись з твердженням І. Януля про те, що закон про державний бюджет – це закон про асигнування коштів за групами статей бюджетних видатків, ми підтримуємо думку вченого, що бюджетний процес охоплює значно ширший обсяг завдань, ніж розробку, затвердження і виконання бюджету.

А. Колесов та К. Павлюк акцентують увагу на тому, що бюджетний процес є складовою бюджетної, а, значить, й фінансової політики та що серед етапів бюджетного процесу чинне законодавство приділяє недостатню увагу такому важливому етапу, як формування цілей і завдань бюджетної політики [209, с. 8-11; 303, с. 58-61]. Критикуючи чинні підходи до з'ясування сутності бюджетного процесу, К. Павлюк приходить до обґрунтованого, на нашу думку, висновку що бюджетний процес – “... це діяльність законодавчих, виконавчих і судових органів влади, пов'язана з формуванням цілей і завдань бюджетної політики на наступний бюджетний рік і середньострокову перспективу, складанням, розглядом і затвердженням бюджетів, оцінкою одержаних результатів і контролем на усіх цих етапах, організацією управління цією діяльністю” [303, с. 60-61]. У цілому, погоджуючись із запропонованою концепцією, ми вважаємо, що залучення до бюджетного процесу судової влади є дискусійним, а також вилучення із бюджетного процесу такого етапу, як

складання і затвердження звітності про виконання бюджету не до кінця обґрунтованим.

Бюджетний процес можна вважати ефективним за умови чіткого визначення завдань, які ставить перед ним суспільство та якості реалізації цих завдань. На нашу думку, до таких завдань можна віднести: уточнення стратегічних пріоритетів, завдань та функцій держави; розробку основних напрямів бюджетної політики держави на наступний рік, гармонізація бюджетної та економічної політики; виявлення матеріальних, трудових та фінансових резервів; забезпечення реальності прогностичних обсягів доходів і видатків бюджету держави; збалансування бюджету; оптимізація перерозподілу бюджетних ресурсів між усіма бюджетами; забезпечення своєчасного та повного надходження бюджетних ресурсів відповідно до затверджених обсягів; своєчасне і повне фінансування запланованих видатків; забезпечення економного, ефективного, раціонального та цільового використання бюджетних коштів; якісне та своєчасне розроблення і затвердження бюджетної звітності; здійснення контролю за дотриманням податкового і бюджетного законодавства.

Ці завдання є узагальненими, кожне з яких містить широкий спектр конкретних дій, пов'язаних з окремими аспектами бюджетного процесу. Їхня складність і масштабність обумовлені складністю і масштабністю бюджетного процесу у цілому, кількістю та функціями його учасників та різними чинниками зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного та суб'єктивного, кількісного та якісного походження.

В Україні має бути державний орган, який би визначав зміст завдань перед кожним учасником бюджетного процесу, рівень відповідальності за неякісне їх виконання, контролював би за ходом такого виконання. Відповідно до Конституції України цим органом є Верховна Рада України, однак через заполітизованість у даний час вона не здатна цю роботу організувати на такому рівні, який би відповідав потребам суспільства, про що свідчать бюджетні процеси усіх років незалежності України.

В умовах демократичного суспільства бюджетний процес має бути гласним, прозорим, логічно послідовним. Він повинен базуватися на демократичних принципах, чітко окреслювати цілі і завдання бюджетування. Логічне завершення цього процесу має відобразитися у бюджетному законодавстві з виділенням та оцінкою відповідних результатів.

Однак у вітчизняній фінансовій літературі та законодавчих та нормативних актах принципам організації бюджетного процесу не приділяється належна увага. Відсутність таких принципів у Бюджетному кодексі наносить шкоду бюджетному процесу у цілому, хоч окремі принципи цього процесу у Кодексі наведені як принципи побудови бюджетної системи.

Окремі вітчизняні вчені робили спробу сформулювати принципи побудови бюджетного процесу, зокрема, В. Опарін, К. Павлюк. У більшості випадків запропоновані принципи є аналогічні принципам побудови бюджетної системи, що не суперечить логіці дослідження. Однак, ми вважаємо, що до такого складного явища як бюджетний процес потрібно підходити ширше, формулюючи його принципи відповідно до принципів бюджетної політики.

До принципів організації бюджетного процесу, на нашу думку, доцільно віднести, у першу чергу, узагальнюючі принципи формування бюджетної політики та спеціальні принципи, які відображають особливості бюджетного процесу і мають відношення тільки до нього, зокрема, наступні.

Принцип єдності теорії і практики передбачає, що теоретичні положення стосовно організації бюджетного процесу мають базуватися на практичних результатах, а кожна практична дія – на теоретичних розробках.

Принцип взаємозв'язку полягає у налагодженні тісного зв'язку з економічною політикою держави (зовнішній взаємозв'язок) та з усіма стадіями бюджетного процесу і їхніми структурними елементами (внутрішній взаємозв'язок). Цей взаємозв'язок забезпечується єдиною правовою базою, грошовою системою, бюджетною класифікацією, єдністю порядку складання і виконання бюджетів, ведення обліку і звітності.

Принцип самостійності означає право складати, розглядати, затверджувати, виконувати бюджет, складати і затверджувати звітність про виконання власного бюджету кожним органом влади, управління та місцевого самоврядування без втручання державних органів вищого рівня.

Використання принципу об'єктивності полягає у врахуванні у бюджетному процесі усіх напрямів бюджетної політики та усіх чинників, які впливають на кількісні та якісні показники бюджету.

Принцип ефективності передбачає досягнення усіма учасниками бюджетного процесу передбачених цілей і максимального результату при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів.

Принцип соціальної справедливості і неупередженості означає забезпечення справедливого і неупередженого розподілу національного багатства, ВВП між громадянами, територіальними громадами, іншими суб'єктами бюджетних відносин, рівний доступ громадян до основних бюджетних послуг, соціальних гарантій та застосування диференційованого оподаткування.

Використання принципів розвитку, закономірності, зіставності і порівняльності, історизму, стабільності, директивності, безперервності, повноти, реальності, планомірності і пропорційності, наукової обґрунтованості, демократії, компетентності, гнучкості, системності, пріоритетності, економії, зацікавленості, відповідальності, бюджетного контролю у бюджетному процесі, на нашу думку, може здійснюватися на таких же засадах, що й застосування аналогічних принципів формування бюджетної політики.

Окремо зупинимося на принципі гласності, публічності і прозорості, зміст якого полягає у доступності інформації про формування дохідної і видаткової частин бюджету, надходження сум та використання бюджетних коштів у процесі виконання бюджету, реалізації бюджетної політики на усіх стадіях бюджетного процесу. У Бюджетному кодексі України цей принцип, який названий принципом публічності і прозорості та стосується побудови бюджетної системи, трактується наступним чином: “Державний бюджет

України та місцеві бюджети затверджуються, а рішення щодо звіту про їх виконання приймаються відповідно Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та відповідними радами” [47, с. 13]. Отже, у ньому публічність і прозорість бюджету зводиться до приймання рішень про затвердження бюджетів і звітів про їхнє виконання, що, на нашу думку, публічністю назвати дуже важко. Таким чином, принципи, закладені у Бюджетному кодексі, не гарантують гласності бюджету і бюджетного процесу у цілому, що створює умови для непрозорого витрачання бюджетних коштів держави та скриття відповідних фактів перед суспільством.

Стосовно місцевих бюджетів гласність, публічність та прозорість гарантується Законом України “Про місцеве самоврядування в Україні”. Відповідно до статті 13 цього Закону територіальна громада має право проводити громадські слухання, включаючи й питання бюджету, зустрічі з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади мажуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити відповідні пропозиції. Такі слухання повинні проводитися не рідше одного разу на рік. Пропозиції, які вносяться за результатами цих слухань, підлягають обов’язковому розгляду органами місцевого самоврядування [174]. Це свідчить, що на місцевому рівні створені належні умови для забезпечення гласності і прозорості місцевих бюджетів.

Важливим, на нашу думку, є принцип відповідальності учасників бюджетного процесу, який відповідно до Бюджетного кодексу віднесений до принципів побудови бюджетної системи, що є дискусійним. Зміст цього принципу полягає у тому, що кожен учасник бюджетного процесу несе відповідальність за свої дії або бездіяльність на кожній стадії [47, с. 13]. Під бюджетними правопорушеннями розуміють недотримання учасниками бюджетного процесу встановленого законодавством порядку складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету чи звіту про виконання бюджету. Бюджетним кодексом встановлені різні види

відповідальності, а саме: призупинення бюджетних асигнувань, застосування адміністративних стягнень до винних осіб, зменшення асигнувань, повернення до відповідного бюджету коштів, використаних за нецільовим призначенням, призупинення дії рішень про відповідний бюджет і звернення до суду тощо [47, с. 59-62]. Однак конкретні види відповідальності та відповідні стягнення за бюджетні правопорушення у Кодексі виписані не чітко, внаслідок чого дієвість заходів є недостатньо ефективною.

Актуальним питанням бюджетного процесу є визначення його учасників, характеру взаємозв'язку між ними та їхніх повноважень на кожній стадії. Відповідно до Бюджетного кодексу України учасниками бюджетного процесу визнаються органи та посадові особи, які наділені бюджетними повноваженнями [47, с. 17]. Під бюджетними повноваженнями розуміють права та обов'язки бюджетних правовідносин.

У сучасній економічній літературі [4, с. 84-89; 315, с. 337-340] до учасників бюджетного процесу відносять: Президента України, законодавчі (представницькі) органи влади, органи державної виконавчої влади і місцевого самоврядування, Національний банк України, органи державного фінансового контролю. Кожен з цих учасників відповідно до чинного законодавства наділений бюджетними повноваженнями.

Підтримуючи у цілому такі підходи до класифікації учасників бюджетного процесу, ми вважаємо її незавершеною, оскільки із неї випали такі важливі учасники, як правоохоронні органи, а також платники податків та неподаткових доходів (підприємства та організації усіх форм власності, населення), суб'єкти бюджетних відносин, які отримують та використовують бюджетні кошти (розпорядники бюджетних коштів, населення тощо), без них бюджетний процес був би нездійснений. У зв'язку з цим, на нашу думку, оптимальною можна вважати структуру учасників бюджетного процесу, представлену на рис. 5.2.

Рис. 5.2. Структура учасників бюджетного процесу*

*Складено автором на основі [47]

Розглянувши завдання, принципи та учасників бюджетного процесу, зупинимося на основних ознаках, які визначають характер його організації.

Першою ознакою ми вважаємо бюджетне прогнозування і складання розрахунків показників бюджету на перспективу. Бюджетний процес у першу чергу пов'язаний з реалізацією бюджетної доктрини і стратегічних засад бюджетної політики, тому він повинен починатися із визначення та уточнення раніше розрахованих прогнозних показників, які виступатимуть базою для

складання бюджету на наступний бюджетний рік (або три роки), або уточнення показників бюджету у разі необхідності протягом бюджетного року.

До другої ознаки ми відносимо бюджетне програмування, яке базується на бюджетних прогнозах і полягає у розробці довготермінових, середньотермінових та річних бюджетних програм, уточненні раніше розроблених програм, визначенні річних обсягів фінансування багаторічних бюджетних програм з метою їхнього включення до показників бюджету наступного року.

Третя ознака стосується вибору сценарію розвитку економіки, на підставі якого здійснюється формування проекту бюджету наступного року. Таких сценаріїв може бути три: базовий або консервативний, який передбачає збереження та продовження податкової і бюджетної політики у наступному році без суттєвих змін і виключає ризики; цільовий, за яким плануються окремі зміни у бюджетній і податковій політиці, що пов'язано з певними ризиками; оптимістичний, за яким передбачаються кардинальні зміни у фінансовій політиці, очікуються високі результати від запропонованих змін й можливі дуже великі ризики.

Четверта ознака бюджетного процесу полягає у виборі показників бюджету наступного року та встановлення вимог до переліку цих показників. До таких показників відносяться: обсяги доходів, видатків, бюджетного дефіциту; розподіл доходів і видатків між ланками бюджетної системи; методи покриття бюджетного дефіциту. П'ята – враховує бюджетні обмеження у плановому році. Такі обмеження стосуються росту видатків, бюджетного дефіциту, державних запозичень, частки державного боргу у ВВП, яка відповідно до Бюджетного кодексу України не може перевищувати 60% річного обсягу ВВП.

Шоста ознака бюджетного процесу полягає у виборі оптимального методу складання проекту бюджету, який відповідає напрямам бюджетної політики. Виділення провідного органу для організації бюджетного процесу є сьомою ознакою. Відповідно до Конституції України таким органом є Верховна

Рада України. Безпосереднім виконавцем робіт виступає Міністерство фінансів України.

Восьма ознака бюджетного процесу полягає у визначенні механізму взаємодії президентської, виконавчої та законодавчої гілок влади стосовно змісту та вимог до майбутнього бюджету. Дев'ята – пов'язана з наявністю різних рівнів бюджетної системи та стосується організації відносин між органами державної влади і місцевого самоврядування стосовно розподілу бюджетних коштів між окремими бюджетами.

Десятою ознакою бюджетного процесу є організація виконання бюджету та вибір методів, які при цьому застосовуються. Процедура складання звіту про виконання бюджету та її наслідки вважається одинадцятою ознакою, а дванадцятою – бюджетний контроль.

Ці ознаки, на нашу думку, властиві для бюджетного процесу будь-якого року. Тому вони повинні враховуватися організаторами цього процесу у повному обсязі з вибором оптимального варіанту у кожному конкретному випадку, забезпечуючи бюджетний процес на належному рівні.

Система забезпечення бюджетного процесу включає сукупність положень, заходів, методів та засобів теоретичного, організаційного, нормативно-правового економічного та соціального характеру, спрямованих на дотримання встановлених чинним законодавством вимог, пов'язаних з складанням, розглядом, затвердженням, виконанням і розглядом та затвердженням звітів про виконання бюджетів. До неї ми відносимо чотири підсистеми, у тому числі: теоретичного забезпечення; організаційно-правового забезпечення; інформаційного забезпечення; контролю. Кожна з цих підсистем спрямована на дотримання злагоженості, оперативності, високої ефективності бюджетного процесу на кожній його стадії та у цілому.

Таким чином, ми прийшли до висновку, що бюджетний процес – це діяльність органів державної влади, державного управління, місцевого самоврядування та усіх учасників бюджетних відносин, що здійснюється на основі відповідних принципів, положень, заходів, методів та засобів,

регулюється правовими нормами і пов'язана з уточненням цілей, завдань бюджетної політики на наступний бюджетний рік і середньотермінову перспективу відповідно до бюджетної доктрини, складанням, розглядом, затвердженням, виконанням, розглядом і затвердженням звітів про виконання бюджетів усіх рівнів.

У цілому сутність бюджетного процесу пов'язана з обґрунтуванням бюджетних процедур, їхнім групуванням і логічним спрямуванням на досягнення поставленої мети – забезпечення держави таким обсягом грошових коштів, якого вона потребує для повсякденного виконання своїх функцій і стратегічних завдань. Ці процедури мають бути чіткими, взаємозв'язаними, завершеними, базуючись послідовно наступна на попередній, складаючи у загальному єдиний бюджетний процес.

5.2. Напрями реалізації бюджетної доктрини держави у процесі складання проектів бюджетів

Засади бюджетної доктрини України, відображені у стратегічних напрямках бюджетної політики, реалізуються на практиці у вигляді конкретних показників доходів і видатків бюджету завдяки базовій та вихідній стадії бюджетного процесу – складанню проекту бюджету держави як її основного фінансового плану. Саме тут уточнюються стратегічні (довготермінові і середньотермінові) завдання бюджетної стратегії та прогностні показники, визначаються напрями бюджетної політики на наступний рік, розраховуються обсяги доходів і видатків бюджету, здійснюється його збалансування, підбираються відповідні важелі, інструменти, стимули, санкції бюджетного механізму стратегічного й тактичного характеру, моделюються практичні форми бюджетних відносин у суспільстві протягом наступного бюджетного року. Від рівня організації роботи учасників бюджетного процесу на цій стадії залежить якість бюджету, фінансові можливості держави у плановому періоді,

що безумовно відобразатиметься на рівні і темпах соціально-економічного розвитку суспільства.

У світовій практиці першу стадію бюджетного процесу пов'язують із складанням проектів бюджетів наступного року та середньотермінового бюджету країни. Така практика, на нашу думку, є позитивною, оскільки дозволяє забезпечити безперервність бюджетного планування і прогнозування, єдність стратегічних (прогнозних) і тактичних (планових) бюджетних показників, й, основне, реалізацію стратегічних засад бюджетної політики та бюджетної доктрини держави.

Процес складання проекту бюджету держави перебуває під контролем Верховної Ради України. Його організація покладена на Кабінет Міністрів України, а безпосереднім виконавцем робіт на цій стадії є Міністерство фінансів України. На рівні регіонів і територіальних громад роботу по складанню проектів бюджетів організовують Рада Міністрів Автономної Республіки Крим і місцеві ради, а конкретну роботу виконують Міністерство фінансів Автономної Республіки Крим, головні фінансові управління обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, фінансові управління районних державних адміністрацій, фінансові управління (відділи) виконавчих комітетів міських рад, виконавчі комітети міських (міст районного підпорядкування) селищних і сільських рад. У процесі складання проекту бюджету держави беруть участь всі органи державної влади, державного управління та місцевого самоврядування, а також усі зацікавлені суб'єкти бюджетних відносин.

Чинне законодавство, зокрема, Конституція України, Конституція Автономної Республіки Крим, закони України “Про Кабінет Міністрів України”, “Про місцеві державні адміністрації”, “Про місцеве самоврядування в Україні”, Бюджетний кодекс України [214; 173; 175; 174; 46], регулює процес складання проекту бюджету держави, повноваження його учасників та розподіл функцій між ними в узагальненому вигляді.

Відповідно до цього законодавства проект закону про державний бюджет готує виконавча влада, хоча й законодавчій владі відведене певне місце у підготовчих роботах. Першість виконавчої влади у складанні проекту бюджету обумовлена тим, що тільки вона: володіє достатньою інформацією, потрібною для підготовки проекту відповідного проекту; має у своєму розпорядженні достатній технічний апарат для проведення складної роботи, пов'язаної з прогнозуванням і плануванням; відповідає за виконання закону про державний бюджет.

Кожному органу виконавчої влади законодавство відводить певну роль у складанні проекту бюджету. Основну роботу по підготовці проекту бюджету виконують міністри, Міністр фінансів, Прем'єр-Міністр, Кабінет Міністрів.

Оскільки кожний міністр є головним розпорядником бюджетних коштів, він зобов'язаний підготувати пропозиції стосовно необхідних обсягів видатків для своєї галузі у вигляді бюджетного запиту, який у встановлені терміни та за відповідною формою представляється Міністерству фінансів для врахування у проекті бюджету. Координація роботи міністерств з цих питань покладена на Міністерство фінансів. Саме на цьому етапі спостерігаються політичні переваги Міністра фінансів України над його колегами, не дивлячись на те, що юридично він є рівним серед інших міністрів. Крім цього, Міністр фінансів володіє певними засобами, які допомагають йому впливати на фінансову діяльність своїх колег. До них можна віднести візування рішень та клопотань інших міністрів стосовно видатків бюджету держави, а також здійснення фінансового контролю.

Міністр фінансів також пропонує редакцію тексту закону про Державний бюджет України, представляє законодавчому органу додатки та пояснення, які необхідні для інформування парламенту і парламентського контролю.

Уточнена у 2006 році редакція Конституції України та Закон України "Про Кабінет Міністрів України" значно розширили компетенцію Прем'єр-міністра України у питаннях бюджету держави. Прем'єр-міністр організовує дискусії стосовно бюджетних пропозицій та приймає рішення, пов'язані з

спірними питаннями, які виникли у процесі складання проекту бюджету між Міністром фінансів та іншими міністрами і керівниками відомств, у чому проявляється його домінуюча політична роль.

Особлива і найважливіша роль у складанні проекту бюджету держави відведена Кабінету Міністрів України. Відповідно до Закону України “Про Кабінет Міністрів України” він забезпечує проведення державної фінансової та податкової політики, сприяє стабілізації грошової одиниці України, розробляє проекти законів про Державний бюджет України та про внесення змін до Державного бюджету України, обслуговує державний борг України та наділений іншими бюджетними повноваженнями [173]. Кабінет Міністрів України приймає остаточні рішення стосовно конфліктів між учасниками бюджетного процесу відносно обсягів видатків, які передбачається їм виділити у плановому році та заходів, пов’язаних з установами бюджетної рівноваги. Саме за урядом законодавство закріпило функцію представлення проекту закону про Державний бюджет України для розгляду і затвердження Верховною Радою України.

Роль Верховної Ради України у процесі складання проекту бюджету держави зведена до мінімуму. До 2001 року Верховна Рада України брала безпосередню участь у розробці проекту закону про Державний бюджет України двома шляхами: розробкою Бюджетної резолюції з конкретними показниками, які використовувалися при бюджетних розрахунках, а також поверненням схваленого урядом законопроектів на переробку. Верховна Рада України відігравала дуже велику роль у формуванні показників доходів і видатків на стадії представлення Кабінетом Міністрів України проекту закону про бюджет або після першого читання, внаслідок яких пропонувалися істотні зміни. Така система була дуже незручною. Уряд відчував труднощі, пов’язані зі зміною представленої проекту. Такі зміни часто були необґрунтованими, мали популістський характер, адже вони не враховували фінансових можливостей держави. По суті показники бюджету, визначені парламентом, були нереальними, за них Верховна Рада України не несла відповідальності. Тому

процес складання проекту бюджету затягувався до шести місяців планового року, а суспільству доводилось існувати без затвердженого бюджету у продовж декількох місяців.

З прийняттям у 2001 р. Бюджетного кодексу України та у 2006 р. змін до Конституції України роль Верховної Ради України у підготовці проекту бюджету значно зменшилась. Сьогодні вона зводиться до парламентських слухань щодо напрямів бюджетної політики на наступний рік, що значно полегшало роботу уряду та скоротило час на підготовку проекту закону про Державний бюджет України.

Ефективність та якість процесу складання проекту бюджету держави залежить від вибору підходів і методів його розробки та балансування, які характеризуються концептуальними та технічними аспектами. Ці підходи та методи розвиваються, удосконалюються, стають гнучкішими, точнішими, дають можливість передбачити стратегію розвитку та економічну кон'юнктуру.

У цілому складання проекту бюджету, на нашу думку, пов'язане з вирішенням трьох найважливіших проблем: передбачення ресурсів, від яких залежить можливість витрат; передбачення витрат; збалансування ресурсів і витрат.

Найскладнішою проблемою є оцінка ресурсів, яку доцільно проводити найточніше і найреальніше, щоб, з одного боку – забезпечити державу необхідною для виконання покладених на неї функцій сумою доходів, а з іншого – домогтися бюджетної рівноваги. Зазначимо, що тільки Міністр фінансів України, використовуючи інформацію усіх учасників бюджетного процесу, може реально встановити оптимальну суму бюджетних надходжень. Однак такий стан справ, маючи позитивні якості, характеризується, на нашу думку, двома видами небезпек. Так, якщо Міністр фінансів України буде великим оптимістом, від зможе переоцінювати запропоновані шляхи та обсяги отримання майбутніх доходів, щоб легше збалансувати бюджет. І навпаки, існує інша небезпека, що Міністр фінансів може бути песимістом, усвідомлено

скорочуючи обсяг майбутніх видатків, він буде намагатися полегшити податковий тягар, який вимагає економічна кон'юнктура.

З метою попередження наслідків ризику довільної оцінки доходів бюджету протягом останнього періоду застосовувалися різні підходи до визначення його параметрів, зокрема: правило передостаннього року, мажоритарний підхід, економіко-прогностичний підхід, правило безпосередньої оцінки та методу кривих, економіко-математичні підходи тощо, особливості яких ми розглянули у наукових публікаціях [100; 109].

У процесі складання проекту бюджету безпосередній розробник обирає відповідні підходи до оцінки доходів виходячи із завдань, які ставляться перед суспільством на тому чи іншому етапі розвитку, а також умов цього розвитку і використовує їх у практичній роботі.

Стосовно видатків існує єдиний підхід до їхнього визначення – безпосередня оцінка. У бюджетних запитах спостерігається стабільна тенденція до зростання суми видатків, які обґрунтовують міністерства і відомства у процесі складання проекту бюджету, оскільки їх завжди не вистарчає. Знаючи цю тенденцію, Міністр фінансів України систематично контролює вимоги своїх колег.

Складання проекту бюджету крім концептуальних підходів вимагає вибору та використання ефективних методів. Якщо підходам в економічній літературі не звертається увага, то методи висвітлені досить широко [49, с. 163-165; 296, с. 134; 315, с. 325; 435, с. 100]. Однак у різних джерелах наводиться неоднаковий перелік таких методів та різні підходи до їхньої класифікації, що, на нашу думку, для фінансової науки і практики суттєвого значення не має. Ми вважаємо, що у процесі складання проекту бюджету можна використовувати усі методи, якими володіє економічна наука. Особливе місце ми відводимо наступним методам: предметно-цільовому, прямого рахунку, нормативному, коефіцієнтів, аналітичному, екстраполяції, економіко-математичним, балансовому. Їхній зміст детально описаний у підручниках та спеціальній літературі.

Наступною проблемою першої стадії бюджетного процесу є установлення фінансової рівноваги. При цьому у фінансовій науці зустрічаємо дуже багато підходів, які полягають у: традиційній рівновазі (балансу), систематичному дефіциті, циклічному бюджеті, бюджеті “очікування”, новій рівновазі. Дані підходи знайшли своє відображення у концепції бюджетного дефіциту. Не заглиблюючись у дискусію з проблем дефіциту бюджету зазначимо, що, на нашу думку, збалансування бюджету доцільно забезпечувати дотримуючись рівноваги між його видатковою та дохідною частинами. У разі необхідності можна допускати бюджетний дефіцит в обмеженому обсязі, спрямовуючи на його фінансування беземісійні джерела.

В організаційному аспекті процес складання проекту бюджету держави забезпечується проходженням взаємозв'язаних між собою етапів. В економічній літературі кількість таких етапів наводиться різною, хоча загальна послідовність виконання робіт та їхня кінцева мета не оспорується. Так, наприклад, В. Опарін виділяє три етапи складання проекту бюджету [49, с. 150-157], В. Загорський, О. Вовчак, І. Благун, І. Чуй – чотири [435, с. 101], Ю. Пасічник та М. Карлін – вісім [315, с. 341; 119, с. 27], О. Турчинов та Ц. Огонь чотирнадцять [47, с. 100-102]. Ми підтримуємо пропозиції В. Федосова, Л. Сафоновой [49] та інших економістів, що найоптимальнішим можна вважати виділення на першій стадії бюджетного процесу трьох етапів, які відрізняються завданнями, видами розроблених документів та методами діяльності, що відображено в додатку И (табл. И.1).

Перший етап пов'язаний з підготовкою та прийняттям основних напрямів бюджетної політики на наступний рік і розробкою попередніх показників проекту бюджету і триває з січня до початку червня поточного року. Особливістю цього етапу є поєднання стратегічних і тактичних цілей, виконання політичних та розрахункових завдань, розробка проектних показників балансу бюджету та заходів підготовчого, організаційно-методичного характеру, пов'язаних з виконанням робіт на наступних етапах.

Кінцевою метою першого етапу є проведення парламентських слухань з питань бюджетної політики на наступний рік.

Другий етап стосується підготовки пропозицій до проекту Державного бюджету України на наступний рік для схвалення Кабінетом Міністрів України, який триває з червня до 15 серпня поточного року. На цьому етапі формуються Державна програма соціально-економічного розвитку України на наступний рік (розробник – Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції), проект Державного бюджету України на наступний рік, а також прогнозні розрахунки зведеного бюджету на наступний рік та середньотермінову перспективу (3 наступні роки).

На третьому етапі (з 15 серпня до 15 вересня) після схвалення розробленого Міністерством фінансів України проекту бюджету відбувається його доопрацювання, узгодження і збалансування, після чого його остаточний варіант подається Верховній Раді України для розгляду і затвердження. Відповідальність за якість проекту Закону про Державний бюджет України, обґрунтування показників, дотримання термінів представлення законодавчому органу країни покладені Конституцією України та Бюджетним кодексом на Кабінет Міністрів України.

У процесі складання проекту бюджету уряд вирішує комплекс стратегічних і тактичних завдань. До стратегічних завдань ми відносимо уточнення бюджетних прогнозів на довготривалу і середньотривалу перспективу, вирішення стратегічних проблем оптимізації величини та збалансування бюджетного фонду країни. Тактичні завдання полягають у напрацюванні механізмів розробки проекту бюджету на плановий рік, зокрема, визначення реальних джерел та обсягів доходів, оптимізація структури видатків, забезпечення бюджетної рівноваги.

Найскладнішою проблемою складання проекту любого бюджету є неможливість усунути протиріччя між загальнодержавними, регіональними, корпоративними та особистими інтересами з питань формування доходів та розподілу видатків. Тому найважливішим завданням уряду на стадії складання

проекту бюджету має бути вибір найприйнятніших форм і методів реалізації економічних інтересів усіх суб'єктів бюджетних відносин. Цього можна досягти шляхом оптимізації бюджетного фонду держави. Оптимальна модель бюджетного фонду – явище динамічне і залежить від багатьох чинників, включаючи економічні, політичні, психологічні, морально-етичні тощо. Отже вирішення цієї проблеми потребує об'єднання великих зусиль вітчизняної науки і практики, всіх гілок влади, політичних партій а також суспільних структур, які займаються вихованням.

Складання проектів місцевих бюджетів здійснюється у стисліші терміни, ніж державного бюджету і за простішою схемою. Відповідно до Бюджетного кодексу України [47, с. 40-41] для бюджетів місцевого самоврядування визначено 6 основних етапів: встановлення граничних обсягів загальних видатків; доведення до головних розпорядників бюджетних коштів інструкцій по формуванню бюджетних запитів; підготовка бюджетних запитів; зведення та аналіз бюджетних запитів; підготовка проекту рішення про місцевий бюджет та документів до нього; подання проекту місцевого бюджету відповідній раді на розгляд і затвердження.

Організацію роботи по складанню проектів місцевих бюджетів здійснюють Рада Міністрів АРК, обласні, Київська та Севастопольська міські, районні державні адміністрації та виконавчі комітети місцевих рад. Безпосередні розрахункові процедури та координування дій на місцевому рівні проводять Міністерство фінансів АРК, головні фінансові управління обласних, Київської та Севастопольської міські, фінансові управління районних державних адміністрацій, фінансові управління (відділи) виконкомів міських рад, виконкоми сільських, селищних та міських міст районного підпорядкування рад.

Місцеві бюджети розробляють на основі чинного законодавства з урахуванням засад бюджетної політики на регіональному рівні та бюджетної політики територіальних громад. Під бюджетною політикою на місцевому рівні ми розуміємо офіційно визначені органом місцевого самоврядування цілі,

напрями і пріоритети розвитку бюджетних відносин та методи їхньої реалізації. Формування бюджетної політики здійснюється до початку процесу складання проекту бюджету і включає: визначення основних проблем та напрямів соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці; визначення головних проблем розвитку дохідної бази та підвищення ефективності використання бюджетних коштів; аналіз виконання соціальних програм; вивчення реальних потреб населення в бюджетних послугах та коригування структури бюджетних послуг відповідно до цих потреб; реформування мережі бюджетних установ і структури послуг, які вони надають; визначення напрямів розвитку підприємств комунальної власності та підвищення ефективності управління ними; внесення коректив у довготермінові та середньотермінові програми, розгляд та прийняття нових програм; визначення напрямів ефективного використання бюджетних коштів.

Схематично процес складання проектів місцевих бюджетів та послідовність процедур можна прослідкувати у додатку И (табл. И.2).

Змістовна частина процесу складання проекту бюджету держави полягає у розробці та внесенні коректив до довготермінових і середньотермінових прогнозів, а також в обґрунтуванні показників бюджету планового року, що в окремих наукових джерелах називають бюджетуванням. При цьому учасники бюджетного процесу повинні забезпечити взаємозв'язок між показниками бюджету, плану соціально-економічного розвитку країни та інших державних планів і програм, як це зображено на рис. 5.3.

Необхідність такого взаємозв'язку обумовлена підпорядкуванням усього бюджетного процесу державній стратегії соціально-економічного розвитку суспільства, оскільки складання проекту бюджету – це невід'ємна складова досягнення стратегічних цілей. Тому основними критеріями формування і забезпечення єдності усіх планів і прогнозів держави та бюджету мають бути: прозорість, ефективність, збалансованість, взаємозв'язок і взаємозалежність, відповідність, узгодженість, координація, моніторинг. Дотримання цих умов є

важливим чинником стабільності соціально-економічного розвитку, реальності планових обсягів доходів бюджету та забезпечення його виконання.

Рис. 5.3. Взаємозв'язок між бюджетом держави, планом соціально-економічного розвитку країни та іншими державними планами і програмами*

*Складено автором

Планування доходів бюджету спрямоване на визначення планових і прогнозних показників дохідної частини бюджету на плановий рік та середньотермінову перспективу. Обґрунтування планових обсягів доходів має узгоджуватися та враховувати усі чинники соціального та економічного розвитку, що впливають на формування фінансових ресурсів суспільства, бути максимально наближеним до реалій суспільно-економічних процесів.

Науковці і практики називають планування доходів бюджету домінантою і визначальною складовою бюджетного процесу. Від його результатів залежить реальність таких показників, як видатки, бюджетний дефіцит, виконання соціальних програм та забезпечення соціально-економічної і політичної стабільності.

Планування доходів бюджету є початковим етапом бюджетного процесу, на якому визначаються обсяги фінансових ресурсів держави, здійснюється передбачення податкових зобов'язань платників податків, регулюються фінансові можливості держави у плановому році. Тому від якості його організації залежить ефективність бюджетного процесу у цілому.

Основою визначення планових і прогнозних показників бюджетних доходів є макропоказники соціально-економічного розвитку країни, обсяги яких розраховуються на рік та середньотермінову перспективу (п'ять років). Річні макроекономічні показники, які відображені у Державній програмі економічного і соціального розвитку України на відповідний рік, мають бути узгоджені з обсягами доходів і видатків бюджету, розроблятися одночасно, бути взаємопов'язаними відповідно до засад внутрішньої і зовнішньої політики держави і подаватися до Верховної Ради України для розгляду і затвердження одночасно з проектом закону про Державний бюджет України.

На стадії складання проекту бюджету головною метою планування доходів є визначення реальних обсягів їхніх надходжень у розрізі окремих видів, адміністративно-територіальних утворень, а також розробка необхідних заходів і механізмів щодо їхньої мобілізації до відповідних бюджетів. Досягнення цієї мети можливе, на нашу думку, за умови розроблення багатоваріантних планів і прогнозів бюджетних показників, на основі яких можна вибрати оптимальний. Процес розрахунку кожного показника має базуватися на глибокому дослідженні економічних явищ і процесів, їх особливостей та характеристик, використовуючи при цьому різні аналітичні способи і прийоми.

Відповідно до чинної методики процес розрахунку планового обсягу доходів бюджету здійснюється за чітко визначеною схемою. Спочатку визначаються загальні показники дохідної частини зведеного бюджету України. Розрахункова величина доходів на макрорівні базується на макропоказниках соціально-економічного розвитку країни і є основою для планування видатків, а

також визначення планових обсягів доходів у розрізі окремих бюджетів, підрозділів бюджетної класифікації, джерел надходжень.

Ця схема, на нашу думку, має включати багатоваріантні розрахунки, вибір оптимального варіанту планового обсягу доходів у розрізі джерел, видів надходжень, підрозділів бюджетної класифікації з такою умовою, щоб отримана планова сума доходів була реальною і найприйнятнішою для суспільства.

Одним із напрямів вирішення таких завдань може бути використання математичного апарату економетричного моделювання. Зважаючи на те, що доходи бюджету змінюються залежно від множини об'єктивних та суб'єктивних чинників, їх доцільно трактувати як випадкові величини, динаміка котрих має певну закономірність.

З метою дослідження можливостей застосування економіко-математичних моделей у процесі планування й прогнозування доходів бюджету держави використаємо статистичну інформацію про їхні фактичні обсяги у розрізі підрозділів бюджетної класифікації (додаток Д) та основні формули, які можна застосувати з допомогою системи "STADIA" [189; 190; 220]:

1) лінійна	$Y = a + b \cdot t$
2) парабола	$Y = a + b \cdot t + c \cdot t^2$
3) поліноміальна	$Y = \sum_{i=0}^m a_i \cdot t^i$
4) степені $\frac{1}{2}$	$Y = a + b \cdot \sqrt{t}$
5) логарифмічна	$Y = a + b \cdot \ln(t)$
6) степенева	$Y = a \cdot t^b$ або $Y = \exp(a + b \cdot \ln(t))$
7) степенева	$Y = a + b \cdot t^c$
8) експонента	$Y = \exp(a + b \cdot t)$
9) експонента	$Y = \exp(a + b/t)$
10) експонента	$Y = \exp(a + b \cdot \sqrt{t})$
11) експонента	$Y = \exp(a + b \cdot t + c \cdot t^2)$
12) експонента	$Y = a + b \cdot \exp(c \cdot t)$

- 13) гіпербола $Y=a+b/t$
 14) гіпербола $Y=1/(a+bt)$
 15) гіпербола $Y=1/(a+b/t)$
 16) гіпербола $Y=1/(a+b\cdot\sqrt{t})$
 17) гіпербола $Y=1/(a+b\cdot\ln(t))$
 18) гіпербола $Y=a+1/(b+ct)$
 19) оптимума $Y=1/(a+b\cdot t+c\cdot t^2)$
 20) оптимума $Y=x/(a+b\cdot t+c\cdot t^2)$
 21) логістична $Y=a+b/(1+\exp(c+d\cdot t))$
 22) лінійна з синусом $Y=a+b\cdot x+c\cdot\sin(d+e\cdot t),$

де t – часовий інтервал.

Прогнозні моделі доходів зведеного бюджету держави, державного та місцевих бюджетів можна побудувати на основі звітних даних про їхні обсяги як у цілому, так і у розрізі усіх підрозділів бюджетної класифікації з допомогою програмного продукту “STADIA”.

Дослідження динаміки показників доходів зведеного бюджету України на базі Держкомстату України, матеріалів Міністерства фінансів України за 2001-2008 рр., проведене нами з допомогою пакету обробки статистичних даних “STADIA” [189; 190; 220], та отримані регресійні залежності наведені в табл. 5.1. й додатках К, Л.

Всі економіко-математичні моделі адекватні до експериментальних даних, мають високе значення коефіцієнта кореляції ($R_{\min}=0,9472$; $R_{\max}=0,9931$, хоча по окремих видах доходів спостерігаємо більші коливання). Це дає підстави здійснити прогноз показників на 5 років (до 2013 р.).

Економіко-математичні моделі динаміки обсягів доходів зведеного бюджету України у цілому мають такий вигляд:

$$y = -12,75 + 33,6t, R = 0,9532 \quad (5.1)$$

$$y = e^{3,637+0,2503t}, R = 0,9931 \quad (5.2)$$

$$y = 1,188 + 16,68t + 2,275t^2, \quad (5.3)$$

$$R = 0,9781$$

Таблиця 5.1

**Динаміка основних показників зведеного бюджету України та їхні
прогнозні обсяги***

Показник	Вид залежності та статистичні оцінки, t - часовий інтервал, рік	Прогнозні значення	
		2010	2013
Податкові надходження (млрд. грн.)	$y = -14,34 + 25,74t, R = 0,9472$	243,1	320,3
	$y = e^{3,254+0,2626t}, R = 0,9929$	2010 2013	357,9 786,9
Неподаткові надходження (млрд. грн.)	$y = 2,443 + 6,557t, R = 0,9654$	2010 2013	68,0 87,7
	$y = e^{2,39+0,2104t}, R = 0,9822$	2010 2013	90,2 169,5
Доходи від операцій з капіталом (млрд. грн.)	$y = -0,8607 + 0,8857t, R = 0,9468$	2010 2013	8,0 10,7
	$y = e^{-0,6863+0,343t}, R = 0,9679$	2010 2013	15,5 43,5
Цільові фонди (млрд. грн.)	$y = -0,225 + 0,425t, R = 0,8697$	2010 2013	4,0 5,3
	$y = e^{-0,8503+0,255t}, R = 0,8600$	2010 2013	5,5 11,8
	$y = 0,02088 + 0,1271t + 0,04006t^2, R = 0,9643$	2010 2013	5,3 8,4
Всього доходів зведеного бюджету (млрд. грн.)	$y = -12,75 + 33,6t, R = 0,9532$	2010 2013	323,2 424,0
	$y = e^{3,637+0,2503t}, R = 0,9931$	2010 2013	464,0 983,0
	$y = 1,188 + 16,68t + 2,275t^2, R = 0,9781$	2010 2013	395,5 602,6

*Складно автором на основі [32; 33; 34; 35; 36]

На основі моделі (5.1) можна зробити висновок про щорічне середнє зростання суми доходів зведеного бюджету України на 33,6 млрд. грн. Відповідно до моделі (5.2) ця величина кожного року збільшується в 1,284 рази або на 28,4%.

Отримані результати можна відобразити графічно (рис. 5.4).

Рис. 5.4. Динаміка доходів зведеного бюджету України протягом 2001-2013 рр. на основі економіко-математичних моделей: лінійної, експоненціальної, параболічної*

*Складно автором на основі [32; 33; 34; 35; 36]

Наведені дані свідчать про найтісніший кореляційний зв'язок, отриманий у процесі використання моделі (5.2) експоненціальної ($R=0,9931$), за якою обсяги доходів зведеного бюджету України у 2013 р. могли б досягти максимальної величини – 983,0 млрд. грн. У той же час лінійна модель (5.1) показує мінімальне значення кореляційного зв'язку ($R=0,9532$), внаслідок чого отриманий прогнозний обсяг доходів у 2013 р. може скласти 424,0 млрд. грн. Середнє значення прогнозованої суми доходів зведеного бюджету України (602,6 млрд. грн.) отримано у результаті використання економіко-математичної моделі параболічної, де кореляційний зв'язок знаходиться на середньому рівні ($R=0,9781$). Отже, в умовах сталого економічного зростання у 2013 р. доходи зведеного бюджету України могли б скласти максимальну величину, однак економічна криза негативно вплинула на динаміку показників, унаслідок чого цей обсяг може досягти мінімальної суми – 424,0 млрд. грн.

Наукове дослідження динаміки показників доходів Державного бюджету України з використанням статистичних даних за 2001-2008 рр. проведене за допомогою аналогічного пакету та отримані регресійні залежності, наведені у табл. 5.2 й додатках М, Н.

Таблиця 5.2

**Динаміка основних показників Державного бюджету України та їхні
прогнозні обсяги***

Показник	Вид залежності та статистичні оцінки, t - часовий інтервал, рік	Прогнозні значення	
		2010	2013
Податкові надходження (млрд. грн.)	$y = -16,14 + 19,85t, R = 0,9556$	182,3	241,9
	$y = e^{2,752+0,2933t}, R = 0,9954$	294,7	710,5
Неподаткові надходження (млрд. грн.)	$y = 2,086 + 5,756t, R = 0,9688$	59,7	76,9
	$y = e^{2,251+0,2132t}, R = 0,9806$	80,0	151,7
Доходи від операцій з капіталом (млрд. грн.)	$y = -0,1786 + 0,2179t, R = 0,8321$	2,2	2,8
	$y = e^{-1,234+0,2251t}, R = 0,8588$	2,8	5,4
Цільові фонди (млрд. грн.)	$y = -0,01786 + 0,1095t, R = 0,7862$	1,1	1,4
	$y = e^{-1,925+0,2106t}, R = 0,7094$	1,2	2,3
Всього доходів Державного бюджету України (млрд. грн.)	$y = -12,85 + 26,38t, R = 0,9548$	251,0	330,1
	$y = e^{3,312+0,2604t}, R = 0,9939$	370,9	810,2

*Складно автором на основі [32; 33; 34; 35; 36]

Отримані результати свідчать про адекватність економіко-математичних моделей до експериментальних даних та про високе значення коефіцієнта кореляції ($R_{\min}=0,8321$; $R_{\max}=0,9956$, хоча по цільових фондах він є найнижчим – $0,7094$). Використання таких даних дає можливість спрогнозувати показники бюджету до 2013 р.

Економіко-математичні моделі динаміки обсягів доходів Державного бюджету України мають такий вигляд:

$$y = -12,85 + 26,38t, R = 0,9548 \quad (5.4)$$

$$y = e^{3,312+0,2604t}, R = 0,9939 \quad (5.5)$$

Відповідно до моделі (5.4) щорічне середнє зростання суми доходів Державного бюджету України становить 26,38 млрд. грн. Кожного року згідно з моделлю (5.5) ця величина збільшується в 1,297 рази або на 29,74%.

Результати дослідження можна відобразити графічно (рис. 5.5).

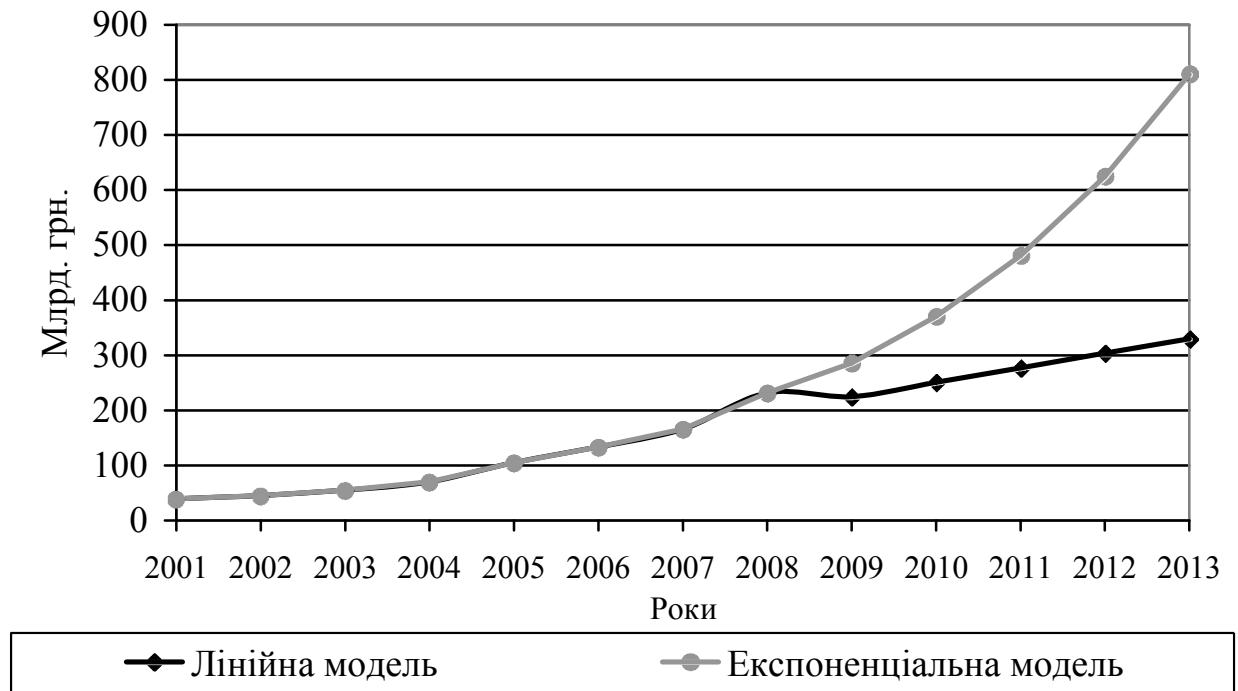

Рис. 5.5. Динаміка доходів Державного бюджету України протягом 2001-2013 рр. на основі економіко-математичних моделей: лінійної, експоненціальної*

*Складно автором на основі [32; 33; 34; 35; 36]

Дані табл. 5.2 та рис. 5.5 свідчать про найтісніший кореляційний зв'язок, виявлений при використанні моделі (5.5) експоненціальної ($R=0,9939$), за якою сума доходів Державного бюджету України у 2013 р. могла б досягти максимального обсягу – 810,2 млрд. грн. Разом з тим лінійна модель (5.4) відображає мінімальне значення кореляційного зв'язку ($R=0,9548$), внаслідок чого отримана прогнозна величина доходів у 2013 р. може скласти лише 330,1 млрд. грн. Результати моделі (5.5) є реальними за умови стабільної позитивної динаміки соціально-економічного розвитку країни. В кризових умовах

очікуваними можуть бути показники, отримані у процесі використання лінійної моделі (5.4).

На місцевому рівні планування доходів доцільно здійснювати на основі економічно обґрунтованого прогнозу надходжень. Для цього можна проводити розрахунки усіх видів надходжень у розрізі їхніх видів та з урахуванням чинників й умов, які впливатимуть у плановому році на їхні обсяги. С. Ільїних, С. Мельник, В. Серкс та інші економісти [53, с. 59-60] у процесі визначення максимально наближених до реальності планових обсягів надходжень обґрунтовано, на нашу думку, рекомендують:

- визначити фактичні надходження по кожному виду доходів за три попередні роки;
- встановити “чисту” базу надходжень, виключивши переоплати, погашення заборгованості за минулі роки, недоїмку на кінець року тощо;
- вивчити динаміку надходження доходів за кожним видом, визначити сталі тенденції, які зберуться у наступному році;
- проаналізувавши економічні чинники, які впливають на обсяги надходжень та визначити їхні тенденції на наступний рік;
- проаналізувати дані щодо податкової спроможності адміністративно-територіальних одиниць, визначити рейтинги власної території відносно надходжень до бюджету та порівняти з територіями, які мають кращі результати за рівних умов;
- розподілити джерела надходжень за ступенем регулювання їх загальнодержавним законодавством чи рішеннями місцевої влади;
- проаналізувати зміни в законодавстві, що впливатимуть на обсяги надходжень до місцевих бюджетів наступного року, а також власні рішення стосовно ставок податків і зборів, податкових пільг, податкової бази і обґрунтувати необхідність внесення до них змін;
- вибрати найефективнішу методику розрахунків за видами надходжень.

На відміну від доходів, видатки бюджету розраховуються за особливою методикою. Протягом 1991-2000 рр. ця методика суттєво мінялась і з

прийняттям Бюджетного кодексу у 2001 р. набула нового змісту. Процес визначення та розподілу видаткової частини бюджету відповідно до Бюджетного кодексу побудований на розробці бюджетних програм (застосуванні програмно-цільового методу) та бюджетних запитах головних розпорядників бюджетних коштів.

Технологія програмно-цільового методу бюджетування базується на вченні про бюджет держави та про програмно-цільове управління як інструменту регулювання економіки.

У широкому розумінні програмно-цільове управління – це сукупність планово-організаційних засобів формування комплексу взаємопов'язаних заходів, включаючи обґрунтування вихідної потреби, мети, її кінцевих і проміжних підцілей, робіт, що пов'язують ці підцілі, ресурсів і фінансово-організаційних умов, необхідних і достатніх для досягнення мети розв'язуваної проблеми [211].

Технологія програмно-цільового управління включає такі основні елементи [12]:

- основні поняття і принципи, що характеризують відмінні властивості програмно-цільового управління;
- класифікатор програм;
- стадії й етапи, які охоплюють увесь цикл обґрунтування, підготовки і реалізації;
- задачі, інформаційно-логічні економіко-математичні моделі, включаючи методи їхнього вирішення щодо обґрунтування, підготовки та реалізації програм;
- склад основних учасників програмно-цільового управління, їхні функції і розподіл цих функцій;
- організація структури програмно-цільового управління, включаючи структуру колективу виконавців програми і структуру системи управління цією програмою;

- структурно-логічна схема прийняття рішень при взаємодії учасників програмно-цільового управління;
- інформаційні банки даних;
- програмний та алгоритмічний супровід, а також технічне забезпечення реалізації завдань і функцій програмно-цільового управління.

На думку О. Любіча [40, с. 32-33] технологія програмно-цільового управління не залежить від особливостей соціально-економічної системи, рівня соціально-економічного розвитку і дає змогу розв'язати наступні завдання:

- обґрунтування й аналіз потреб у вирішенні проблеми;
- обґрунтування мети і структури кінцевих підцілей проблеми;
- уточнення вихідного стану вирішення проблеми;
- визначення альтернативних шляхів і можливих способів досягнення кінцевих підцілей;
- формування можливостей стратегій та вибір найкращого варіанта програми щодо вирішення проблеми;
- організаційна підтримка, фінансове та матеріально-технічне забезпечення прийнятого варіанта програми;
- управління реалізацією програми.

Напрацьовані світовою наукою основні засади та технологія програмно-цільового управління були покладені в основу бюджетування у більшості країни світу. Застосування програмно-цільового бюджетного планування змінило характер функціонування бюджетних систем країн у цілому. У зв'язку з особливостями бюджетного процесу у кожній країні, незважаючи на спільні риси програмно-цільового бюджетування, бюджетне планування має окремі особливості, пов'язані із визначенням функцій окремих учасників бюджетного процесу.

Враховуючи світовий досвід та національні особливості, В. Дегтярьова пропонує при застосуванні програмно-цільового методу враховувати наступні моменти, що на нашу думку, має важливе значення при структуризації видаткової частини бюджету [40, с. 99-100], зокрема:

- формування планових витрат має здійснюватися у термінах пакетів програм;
- усі пакети бюджетних програм варто супроводжувати розрахунком витрат на їхнє виконання;
- аналіз витрат на видаткові програми і вигода від їхньої реалізації має передувати стадії планування самих програм, при цьому такий аналіз варто проводити за політичними, соціальними, правовими й адміністративними аспектами виконання бюджету;
- формулювання цілей реалізації бюджетних програм має здійснюватися у контексті кінцевого результату з максимально чітким визначенням вигоди у порівнянні з поточною ситуацією;
- відповідальність конкретних організацій і фінансових органів за здійснення програм має бути невід'ємною частиною формування бюджетних програм;
- перед деталізацією планових обсягів видатків бюджету необхідно розробити основні рекомендації щодо досягнення цілей, а також визначити нормативи витрат коштів на ті чи інші цілі у вигляді абсолютних сум;
- передбачити взаємозв'язок фінансування програм і доходів, що надходять на ці цілі, для виявлення змін у витратах коштів при збільшенні чи зменшенні фактичних доходів;
- враховувати форс-мажорні обставини з огляду на фінансування окремих бюджетних програм.

Застосування програмно-цільового методу складання бюджету передбачає зміну бюджетної ідеології, за якою початок формування показників бюджету пов'язується із акцентом на результати, які необхідно досягти, а вже потім – на ресурсах, потрібних для досягнення цих результатів. А це означає, що у бюджетний процес уводяться елементи аналізу співставлення витрат і досягнутих результатів. Це значно підвищує ефективність процесу складання проекту бюджету, сприяє забезпеченню ефективності і прозорості використання бюджетних коштів уже на стадії бюджетного планування.

В економічній літературі під програмно-цільовим методом бюджетування розуміють “... управління бюджетом з орієнтацією на те, щоб витрачання бюджетних коштів вело до досягнення соціально значущих результатів. Ключовим важелем цього методу є здійснення контролю за результатами економічної та соціальної ефективності діяльності розпорядника бюджетних коштів” [53, с. 160].

Основні відмінності між постатейним підходом до формування бюджету, який використовувався до прийняття Бюджетного кодексу України та програмно-цільовим методом відображені у табл. 5.3.

Таблиця 5.3

Відмінності між постатейним та програмно-цільовим методом [53, с. 161]

Постатейний підхід	Програмно-цільовий підхід
Бюджет затверджується у розрізі бюджетних функцій (за функціональною ознакою)	Бюджет затверджується за програмами та підпрограмами
Бюджет формується за принципом “утримання бюджетних організацій”	Принцип формування бюджету – “зосередженість на результатах”
Планування бюджету лише на наступний рік	Стратегічний підхід до планування бюджету на перспективу
Відсутність належного обґрунтування видатків бюджету при його підготовці, аналізі та прийнятті рішень	Якісно новий підхід до обґрунтування бюджету, його аналізу та прийняття бюджетних рішень
Нівелювання відповідальності при витрачанні коштів	Посилення відповідальності при виконанні програм
Непрозорість витрачання бюджетних коштів	Прозорість витрачання бюджетних коштів

Як видно з наведених у таблиці підходів, найважливішою відмінністю між ними є формування бюджету не за функціями, а за програмами. На перший план висувається результат, який повинен бути досягнутий у процесі виконання програми, тому при формуванні обсягів фінансування розглядаються не тільки планові показники, а й показники результативності. Крім цього, програмно-цільовий метод передбачає складання бюджету на перспективу, чим забезпечує

єдність стратегічного і поточного бюджетування, пріоритетність спрямування бюджетних коштів.

Таким чином, характерними для програмно-цільового методу ознаками є:

- зосередженість на результатах, які бажано отримати внаслідок виконання програми;
- можливість оцінки наслідків бюджетних рішень на стадії їхньої розробки та прийняття;
- посилення відповідальності конкретних учасників бюджетного процесу за витрачання бюджетних коштів;
- можливість проведення ґрунтовного аналізу витрат бюджетних коштів на основі показників результативності;
- забезпечення прозорості бюджетного процесу.

На ці ознаки вказують більшість вітчизняних економістів [462, с. 59; 53, с. 161]. Отже, програмно-цільовий метод має значні переваги над традиційними підходами і дає можливість значно підвищити ефективність використання бюджетних коштів.

Використання програмно-цільового методу вимагає розробки та уточнення бюджетної класифікації та форми програмного бюджету, які схематично зображені у додатку И (рис. И.1).

Відповідно до Концепції застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі метою цього методу є "... встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання" [216], а його складовими – формування бюджету у розрізі бюджетних програм, відповідальні виконавці програм, прив'язка коду бюджетної програми до коду функціональної класифікації видатків бюджету, елементи бюджетної програми (мета, завдання, напрями діяльності, показники результативності), застосування середньотермінового бюджетного планування, паспорт бюджетної програми.

Одним із найважливіших видів робіт змістовного характеру, пов'язаних з складанням проекту бюджету на плановий рік та середньотермінову перспективу, є розробка й уточнення стратегічних показників бюджету та

програми соціально-економічного розвитку країни. Саме ці показники є основою для розроблення середньотермінових бюджетних програм. Стратегічні бюджетні показники, на нашу думку, мають включати перелік та обсяги бюджетних прогнозів та стратегічних державних, галузевих й регіональних державних програм, виходячи з стратегічних цілей та фінансових можливостей держави.

Відповідно до Закону України “Про державні цільові програми”: “державна цільова програма – це комплекс взаємозв’язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв’язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням” [169]. Метою таких програм є сприяння реалізації державної політики на пріоритетних напрямках розвитку держави, окремих галузей економіки та соціально-культурної сфери, адміністративно-територіальних формувань, забезпечення концентрації фінансових, матеріально-технічних, інших ресурсів, виробничого та науково-технічного потенціалу, а також координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій для розв’язання найважливіших проблем.

Однак процес розробки таких програм в Україні неупорядкований. Відсутність єдиної стратегії соціально-економічного розвитку обумовила наявність великої кількості різновекторних, відособлених і нескоординованих державних, галузевих і регіональних програм, що призводить до розпорошення фінансових ресурсів держави, зниження ефективності та якості бюджетних прогнозів і планування. Зважаючи на ці та інші недоліки ми вважаємо доцільним у процесі розробки бюджетних прогнозів, програм та показників:

- спочатку розробити єдину у країні стратегію соціально-економічного розвитку, у якій чітко сформулювати суспільні пріоритети, цілі, завдання, всі інші програми та проекти привести у відповідність до цієї стратегії;

- сформулювати та упорядкувати методологічні засади прогнозування соціально-економічного розвитку країни, які б дали змогу забезпечити обґрунтованість, точність і надійність прогнозів;

- на законодавчому рівні запровадити в Україні обов'язкове складання стратегічних прогнозів розвитку усіма головними розпорядниками бюджетних коштів та рівнів відповідальності за якість цих прогнозів;

- запровадження практики обов'язкового складання та схвалення Верховною Радою України довготермінових та середньотермінових бюджетних планів (як стратегічних) одночасно із складанням і затвердженням щорічних бюджетів, надання стратегічним бюджетним показникам статусу обов'язкових.

Необхідність застосування середньотермінового бюджетного планування пов'язана з тим, що на виконання більшості проектів (особливо інвестиційних) потрібний тривалий період, що перевищує календарний рік. Це вимагає прив'язки даних проектів до показників бюджетів декількох років та обсягів фінансових ресурсів держави на перспективу. Відсутність такої прив'язки негативно впливає на виконання проектів та використання бюджетних коштів.

Сьогодні середньотермінові показники не використовуються так, як це вимагають умови програмно-цільового методу бюджетування. Вони носять декларативний та інформаційний характер, відсутня методологія середньотермінового бюджетного планування за програмно-цільовим методом, даний метод застосовується відокремлено від усіх інших інструментів макроекономічної та фінансової стратегії та технології середньотермінового соціально-економічного планування. Враховуючи ці та інші недоліки і проблеми, І. Запатріна та Т. Лебеда [180, с. 21] обґрунтовано, на нашу думку, рекомендують при розробці методологічних засад середньотермінового бюджетування враховувати наступні підходи:

- надання цьому виду планування імітаційно-сценарного характеру, тобто щоб у процесі планування, використовуючи три групи сценарних прогнозів (песимістичні, базові, прогнозні), розроблялася множина прогнозних

показників та ймовірних варіантів формування доходів й використання бюджетних коштів;

- визначення ймовірних проблем та ризиків, які можуть виникнути протягом середньотермінового періоду і шляхів їхнього усунення;

- коригування бюджетної стратегії і тактики відповідно до отриманих показників середньотермінового періоду;

- оцінка обсягів видатків у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів за роками цього періоду, доведення даних показників до них як граничних очікуваних обсягів бюджетного фінансування.

Річні обсяги видатків бюджету визначаються на основі бюджетних програм головних розпорядників бюджетних коштів та бюджетних запитів. Ці документи розробляються відповідно до державних цільових програм та прогнозних показників, визначених урядом. Обсяг видатків бюджету на кожен програму головний розпорядник розраховує на основі: результатів роботи у минулому періоді; планових і прогнозних показників, визначених урядовими документами, очікуваних даних виконання програм поточного року; граничного обсягу видатків на плановий рік.

В Україні головні розпорядники коштів виконують багато програм, які не структуризовані за підпрограмами, не упорядковані стосовно функцій розпорядників коштів, що ускладнює контроль за ефективністю використання бюджетних коштів. На нашу думку, дуже актуальним є питання упорядкування бюджетних програм відповідно до вимог сьогодення, їхнього узгодження з державними цільовими програмами, забезпечення прозорості бюджетних потоків уже на стадії складання проекту бюджету.

Запровадження програмно-цільового бюджетування в Україні вимагає перегляду чинного законодавства, яке стосується формування організаційно-правового забезпечення механізму державного управління за результатами (цілями) та реорганізації бюджетного процесу на новій основі. Потребують перегляду зміст і форми фінансової роботи міністерств і відомств у зв'язку із заміною зовнішнього бюджетного контролю на внутрішній, перехід на

самостійні прогнозування, планування, розпорядження та контроль за використанням бюджетних коштів, посилення відповідальності за результати діяльності.

Головні розпорядники бюджетних коштів у нових умовах бюджетування мали б бути зацікавлені у програмно-цільовому підході, активніше включатися у процес його запровадження. Розширення самостійності галузевих органів управління має супроводжуватися удосконаленням методів планування та оцінювання результатів, створенням відповідної інформаційної системи, впровадженням ефективної системи стимулів, які б заохочували виявлення ініціативи переходу від витратного до програмно-цільового методу.

Наявність різних за формою, змістом та призначенням бюджетних програм вимагає застосування диференційованого підходу щодо оцінки їхньої ефективності. Для ряду інвестиційних бюджетних програм можна використовувати такі показники, як чистий дисконтний дохід, індекс прибутковості (доходності), термін окупності, внутрішня норма прибутковості. Для бюджетних програм щодо загального керівництва та управління можна використовувати узагальнений показник структурної ефективності (мультиплікатор витрат). Програми соціальної сфери, де методи оцінки ефективності інвестиційних проектів не підходять, можна оцінювати за рівнем вигод суспільства, використовуючи такі показники, як коефіцієнт Джинні (відношення доходів 10% найбагатших до 10% найбідніших), частка заробітної плати у ВВП, обсяг ВВП на 1 гривню зарплати, різниця соціальних стандартів у регіонах, відношення купівельної спроможності у регіонах тощо.

У цілому складання проекту бюджету держави на основі програмно-цільового методу, на нашу думку, має здійснюватися у такій послідовності:

- здійснення стратегічного планування шляхом розроблення та уточнення стратегічних цілей, завдань, пріоритетів, приведення у відповідність до стратегії соціально-економічного розвитку усіх державних, галузевих та регіональних програм;

- формування стратегічних бюджетних прогнозів та складання стратегічного бюджету відповідно до стратегії соціально-економічного розвитку держави;

- розроблення та уточнення показників середньотермінових прогнозів соціально-економічного розвитку країни відповідно до стратегічних засад та обраних сценаріїв розвитку або групи сценаріїв;

- складання середньотермінового бюджету з виділенням щорічних видатків (поточних і капітальних) для забезпечення виконання заходів та державних цільових програм відповідно до обраних сценаріїв та завдань, визначених середньотерміновими прогнозами соціально-економічного розвитку країни;

- формування річного плану (програми) соціально-економічного розвитку країни на наступний рік, виходячи з показників та завдань середньотермінового плану соціально-економічного розвитку та річних державних цільових програм;

- складання річного бюджету держави на основі показників середньотермінового бюджету, річного плану соціально-економічного розвитку країни та бюджетних запитів головних розпорядників бюджетних коштів.

Запропонована послідовність дасть можливість підпорядкувати бюджетний процес забезпеченню досягнень стратегічних цілей державою, упорядкувати фінансове господарство країни та найважливіші бюджетні потоки, сконцентрувати фінансові зусилля держави на виконанні найважливіших завдань, попередити неефективне та нераціональне використання бюджетних ресурсів держави у плановому році.

5.3. Модернізації підходів до вирішення питань бюджетної політики у процесі розгляду і затвердження бюджетів

Другою стадією бюджетного процесу є розгляд і затвердження бюджету. Відповідно до Конституції України та Бюджетного кодексу України право

затверджувати Державний бюджет України надано Верховній Раді України, бюджет Автономної Республіки Крим – Верховній Раді АРК, місцеві бюджети – місцевим радам. На цій стадії бюджет набуває правової ознаки, перетворюється у правовий акт у вигляді закону України про Державний бюджет України на відповідний рік. Місцеві бюджети оформляються нормативно-правовим актом у вигляді рішення місцевого представницького органу про відповідний місцевий бюджет.

Компетенція Верховної Ради України по затвердженню Державного бюджету України ні у кого не викликає сумнівів. Однак в умовах конституційної реформи Кабінет Міністрів України у процесі розгляду і затвердження бюджету все-таки відіграє домінуючу роль. У цілому процес розгляду і затвердження бюджету у деталях не співпадає з процедурою прийняття звичайних законів. Закон про Державний бюджет України по формі, змісту і терміну дії відрізняється від інших законів.

Особливості розгляду і затвердження бюджету та здійснення у Верховній Раді України бюджетних процедур обумовлені:

- часовими обмеженнями і вимогами швидкого проходження. Відповідно до Бюджетного кодексу для розгляду і затвердження бюджету виділений термін з 15 вересня до 1 грудня поточного року. Це пов'язано з тим, що до початку нового бюджетного року (1 січня) на основі закону про Державний бюджет України повинні бути підготовлені усі документи, пов'язані з його виконанням, а також затверджені усі місцеві бюджети та розроблена нормативна основа для забезпечення їхнього своєчасного виконання. Вихід за межі визначених законом термінів автоматично означає несвоєчасне забезпечення процесу виконання закону про державний бюджет;

- вимогами забезпечення бюджетної рівноваги (збалансованості), не зважаючи на бажання та намагання народних депутатів збільшити окремі види видатків в умовах обмежених доходів бюджету.

Процес розгляду і затвердження бюджету держави є дуже складним явищем, яке вивчають економічна, юридична, політична науки, філософія,

соціологія, етика, естетика тощо. Переплітання наукових інтересів різного спрямування обумовлює виділення тих аспектів, які стосуються засад саме економічної, а у її складі фінансової науки. До таких аспектів ми відносимо: економічні передумови розробки та прийняття бюджетних рішень; наявність економічних та політичних інтересів різних депутатів, політичних партій та фінансово-промислових груп, їхнє врахування в обсягах бюджетного фонду і спрямуванні видатків; бюджетні процедури, їхній зміст, послідовність проведення; взаємозв'язок між різними гілками влади у формуванні та розподілі коштів бюджетного фонду країни.

Західна економічна наука, аналізуючи урядові економічні, включаючи й фінансові, рішення, ділить цей аналіз на позитивну та нормативну економіку. Джозеф Е. Стігліц з цього приводу зазначає: “Позитивна економіка розглядає не лише наслідки конкретних урядових програм, а й описує діяльність державного сектора, політичних та економічних сил, які викликають до життя ці програми. Там, де економіст виходить за межі чистого аналізу позитивної економіки, він поринає у глибини нормативної економіки. Нормативна економіка здійснює оцінку ефективності різних рішень і пропонує нові рішення які краще відповідають певним цілям” [403, с. 42].

У процесі розгляду та затвердження бюджету більшість депутатів від коаліції, підтримуючи урядові рішення стосовно проекту бюджету, часто лише констатують наведені факти, не вказуючи на те, чи було досягнуто певної мети, чи ні. Вони також не роблять відповідних висновків щодо бажаності чи не бажаності наслідків. Це дає підстави вважати їх представниками позитивної економіки. Такі економісти законодавчого органу не нав'язують уряду своїх критеріїв, власних поглядів і часто вбачають свою роль у наданні технічної допомоги уряду, який розробляє проект бюджету.

Депутати-економісти від опозиції часто коментують цілі, поставлені політиками та стратегами від уряду, іноді їхні офіційні цілі насправді є фіктивними, а справжній порядок речей часто приховується. Використовуючи той факт, що офіційна програма уряду та відповідні бюджетні показники

відрізняються від тих, які могли б сприяти досягненню вказаної мети, депутати від опозиції, розкривають відмінність між реальною і офіційно заявленою програмою і роблять висновки про реальні цілі уряду, спираючись на аналіз її наслідків. Таких економістів-депутатів можемо назвати представниками нормативної економіки.

Під час розгляду проекту бюджету депутати-економісти намагаються зрозуміти, наскільки різні цілі можуть суперечити одна одній і як у такому випадку знайти способи розв'язання конфлікту. Крім того, вони намагаються з'ясувати всі приховані значення альтернативних систем цінностей, прагнуть зрозуміти, які цінності є основними, а які – похідними.

Позитивний та нормативний підходи доповнюють один одного. Адже, щоб визначити напрям, за яким повинен діяти уряд у плановому році, необхідно знати про наслідки попередніх урядових рішень. Потрібно точно спрогнозувати, що відбудуватиметься після впровадження державою того чи іншого податку або її спроби субсидувати ту чи іншу галузь економіки.

Представники нормативної економіки мають розробляти систематичні процедури, за допомогою яких можна порівнювати надбання тих, хто виграє, із втратами тих, хто програє, з метою одержання загального висновку щодо прийнятності або неприйнятності тієї чи іншої пропозиції у процесі розгляду проекту державного бюджету.

Аналіз наслідків та їхня оцінка у Верховній Раді України з питань закону про Державний бюджет України є єдиним, наповненим протиріч, процесом. Одностайність у цьому випадку є дуже рідкісним явищем під час дебатів, особливо з фінансових питань. Центральною проблемою політичного аналізу є визначення джерел розбіжностей. Світова економічна наука розрізняє три великі сфери, у яких найбільше виникає розбіжностей: неспроможність однієї або обох сторін передбачити всі можливі наслідки конкретного рішення; неузгодженість поглядів на перебіг економічних і політичних подій; розбіжність щодо цінностей [403; 4]. Перші дві групи розбіжностей породжені позитивним аналізом, остання – негативним.

Дуже багато розбіжностей пов'язані з неможливістю однією чи іншою (або обох) стороною спрогнозувати всі наслідки урядової політики, які відображаються у представленому урядом проекті бюджету. Ці наслідки можуть бути явними або прихованими. Часто такі наслідки істотно відрізняються від початкового задуму авторів урядових проектів та пропозицій. Впродовж тривалого періоду фізичні та юридичні особи по-різному реагують на зміни у податковій чи будь-якій іншій галузі фінансової політики уряду, що виконавча і законодавча влада має враховувати у процесі прийняття закону про державний бюджет. Хоча більшість окремих чинників можуть впливати на ситуацію не суттєво, у сукупності всі види впливу можуть мати істотні негативні наслідки не тільки у плановому бюджетному році, а й на перспективу.

Часто виникають розбіжності у економістів Верховної Ради України у поглядах на дію економічних законів і закономірностей розвитку суспільства і, відповідно, на можливі наслідки урядової бюджетної політики. Оскільки економісти не можуть перевірити теоретичні погляди та узагальнення за допомогою експерименту, вони користуються моделюванням. Фінансова модель може відтворювати лише загальні риси фінансових, включаючи бюджетні, реалій. Реальні фінанси є дуже складним явищем, і щоб зрозуміти перебіг подій і зробити прогноз щодо можливих наслідків будь-якої зміни у фінансовій (враховуючи бюджетну) політиці, необхідно вміти розмежовувати головне і другорядне.

Сукупність рис, на яких зосереджуються економісти, конструюючи фінансову й бюджетну моделі, залежать від проблем, які потрібно розв'язати на тому чи іншому етапі. Такий факт, що моделі подають спрощену картину, залишаючи поза увагою багато дріб'язкових деталей, є благом, у результаті якого економісти можуть концентрувати свої зусилля на розв'язанні основних проблем.

Серед розбіжностей у поглядах на дію економічних законів і закономірностей розвитку суспільства розрізняють рівень конкурентності економіки та ступінь реакції.

Щодо рівня конкурентності економіки ряд економістів і політиків вважають економіку високо конкурентною. Якщо у більшості розвинених країн це у цілому не піддається сумніву і за наявності вигідних можливостей не існує особливих перешкод для входження окремих підприємців у певну галузь, то в Україні такі висновки робити передчасно, що й викликає розбіжності у законодавчому органі при формуванні і реалізації бюджетної політики.

Значна частина економістів, на нашу думку, обгрунтовано вважають, що економіка України не дуже конкурентна і що не можливо реально прогнозувати наслідки зміни податкової політики чи бюджетного субсидіювання. У більшості галузей домінують декілька великих фірм, які диктують свої монопольні умови на ринку. Уряд чисто економічними важелями не може усунути недоліки монополізму, що негативно відображається на ринковому середовищі.

Отже розбіжності економістів та політиків у поглядах на ступінь конкурентності вітчизняної економіки при розгляді законопроектів про бюджет мають під собою реальні підстави і їх необхідно враховувати у процесі прийняття остаточних рішень.

Наступним різновидом розбіжностей у поглядах на дію економічних законів є неспівпадання позицій щодо ступеня реакції на бюджетне законодавство та його зміни. Така реакція юридичних і фізичних осіб може бути абсолютно протилежною, що вимагає моделювання ситуації з вибором найоптимальнішої моделі, пошуку додаткової інформації, удосконалення методів аналізу наявних даних, у результаті яких окремі суперечності можуть бути усунені.

У межах нормативної економіки можуть виникати розбіжності серед народних депутатів у поглядах на те, наскільки бажаною є запропонована урядом бюджетна політика стосовно цінностей. У поглядах на систему

цінностей існують діаметрально протилежні погляди на бажані і не бажані наслідки будь-якої (включаючи й бюджетну) політики. Такі розбіжності подолати найважче, тому кінцеве рішення про затвердження державного бюджету приймається більшістю у результаті голосування.

Аналізуючи особливості процедур розгляду і затвердження бюджету французький вчений Поль Марі Годме наголошує на необхідності забезпечення подвійної охорони бюджету: захисту від запізнення прийняття закону і захисту бюджетної рівноваги від демагогічних пропозицій [70, с. 217], що є актуальним і для України.

Забезпечення швидкого проходження у Верховній Раді України та захист від запізненого прийняття закону про Державний бюджет України здійснюється за допомогою п'яти заходів, зокрема: законодавчого регламентування термінів розгляду проекту закону про державний бюджет; чітко визначеної структури тексту та його стислої форми; обов'язковості попереднього представлення підготовленого тексту проекту закону; чітко визначеної процедури розгляду і затвердження бюджету; обмеження кількості голосувань.

Відповідно до Бюджетного кодексу України процес розгляду і затвердження державного бюджету охоплює 4 етапи (представлення та три читання) і триває з 15 вересня до 1 грудня поточного року, що відображено у додатку И (табл. И.3).

Кожен з етапів та відповідні бюджетні процедури регламентуються Бюджетним кодексом України, що дозволяє у визначені законом терміни затвердити закон про державний бюджет та своєчасно підготуватися до його виконання.

Однак змістовна частина окремих етапів є дискусійною, оскільки сприяє посиленню суб'єктивного чинника у процесі розгляду і затвердження бюджету. Затвердження ключових параметрів бюджету здійснюється тільки під час другого читання проекту закону, коли активно підключаються процеси лобіювання інтересів окремих фінансових груп та олігархів, зважаючи на тривалий час підготовки документів для цього читання. Це призводить до

порушення розроблених урядом пропозицій розподілу бюджетного фонду і затуляє дискусії з приводу бюджетних преференцій на тривалий час.

Виходом з цієї ситуації може бути прискорення у часі процесу затвердження найважливіших бюджетних параметрів, зокрема, перенесення цього затвердження з другого читання на перше. Такі пропозиції вже висловлювалися в економічній літературі, зокрема, М. Єрмошенком [182, с. 244], І. Луніною [255, с. 309] та іншими економістами. Зміст цих пропозицій полягає у тому, щоб під час першого читання були затверджені такі основні бюджетні показники, як загальний обсяг доходів і видатків бюджету, бюджетного дефіциту, обсяг трансфертів місцевим бюджетам. Таким чином, результатом першого читання будуть затверджені основні характеристики бюджету, які при підготовці до другого читання уже не слугуватимуть об'єктом нескінченних дискусій. Зміни обсягів доходів та видатків бюджету під час затвердження при першому читанні проекту закону доцільно здійснювати виключно за згодою Кабінету Міністрів України, який буде організовувати виконання бюджету. М. Єрмошенко пропонує також під час першого читання затверджувати розподіл доходів бюджету за підрозділами бюджетної класифікації, що, на нашу думку, є дискусійним, оскільки у процесі підготовки до другого читання можуть появитися інші можливі варіанти рішень. Якщо за результатами першого читання суми будуть затверджені, то при виявленні недоліків і резервів, які мають реальну базу, врахувати їх у законі про державний бюджет на наступний рік буде неможливо.

Отже, категоричностей при затвердженні бюджету допускати не доцільно, однак безплідних дискусій у цьому процесі теж бажано не стимулювати, хоча це обмежує права та ініціативу народних депутатів.

На друге читання доцільно виносити затвердження доходів і видатків бюджету у розрізі підрозділів бюджетної класифікації у межах обсягів, затверджених у першому читанні, що дасть змогу зменшити можливі негативні наслідки, обумовлені політичними рішеннями.

Якість бюджету могла б бути значно вищою за умови залучення до процесу розгляду проекту бюджету під час першого та другого читання незалежних експертів з числа науковців та практиків, які могли б дати пропозиції стосовно окремих бюджетних показників без упередженого підходу до їхнього обґрунтування. В українській фінансовій практиці роль незалежних експертів недооцінюється, що призводить до низької якості законів та урядових рішень. На нашу думку, такі недоліки доцільно врахувати, тим більше що вони не вимагають великих державних витрат.

Істотними недоліками процесу розгляду і затвердження Державного бюджету України є також:

- великі розходження між показниками проекту бюджету, поданого Кабінетом Міністрів України, і показниками, прийнятими Верховною Радою України (хоча під час прийняття бюджетів 2007, 2008 і 2009 років їхня кількість та обсяг значно скоротились);

- великий розрив між макроекономічними показниками, які розраховують Міністерство фінансів України, НБУ, Міністерство економіки та з питань євроінтеграції, статистичні, міжнародні та інші органи, а також розрив між прогнозними і фактичними значеннями, які коливаються від 3% до 18%;

- значний вплив на окремі показники бюджету мають дискримінаційні норми і нормативи, які рекомендують Україні міжнародні організації;

- недопустимо низький рівень гласності та прозорості процесу розгляду і затвердження державного бюджету, окремих його показників;

- систематичне порушення термінів прийняття закону про Державний бюджет України (табл. 5.4). Як свідчать наведені у табл. 5.4 дані тільки у 2004 р. Верховна Рада України прийняла закон про державний бюджет своєчасно. У всі інші роки – із запізненням. Це постійно негативно відображається як на результатах складання і розгляду місцевих бюджетів, так й на якості виконання бюджету.

Процес розгляду і затвердження місцевих бюджетів за своїми термінами істотно відрізняється від аналогічного процесу на загальнодержавному рівні.

Таблиця 5.4

**Терміни подання проекту та затвердження закону про Державний бюджет
у 1992-2009 рр.***

Бюджетний рік	Подання проекту Державного бюджету до Верховної Ради України	Прийняття закону про Державний бюджет України
1992	грудень 1991 – червень 1992	18 червня 1992
1993	18 березня – 3 квітня 1993	9 квітня 1993
1994	15 січня 1994	1 лютого 1994
1995	7 березня 1995	7 квітня 1995
1996	4 грудня 1995	22 березня 1996
1997	14 вересня 1996 – 4 червня 1997	27 червня 1997
1998	15 вересня 1997	30 грудня 1997
1999	15 вересня – 23 жовтня 1998	31 грудня 1998
2000	15 вересня 1999	17 лютого 2000
2001	15 вересня 2000	7 грудня 2000
2002	19 вересня 2001	20 грудня 2001
2003	14 вересня 2002	26 грудня 2002
2004	9 вересня 2003	27 листопада 2003
2005	14 вересня 2004	23 грудня 2004
2006	14 вересня 2005	20 грудня 2005
2007	21 вересня 2006	19 грудня 2006
2008	14 вересня 2007	28 грудня 2007
2009	15 вересня 2008	26 грудня 2008

*Складено автором

Відповідно до Бюджетного кодексу України бюджет Автономної Республіки Крим, обласні і районні бюджети, міські (міст Києва і Севастополя, міст республіканського АРК та міст обласного значення) бюджети на плановий рік затверджуються рішеннями Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної обласної, районної чи міської ради не пізніше ніж у двотижневий термін після офіційного опублікування закону про Державний бюджет України.

Міські (міст районного значення) бюджети, районні у містах (якщо такі створено), селищні та сільські бюджети на наступний бюджетний період затверджуються відповідно рішеннями міської, районної в місті, селищної або сільської ради не пізніше ніж у двохтижневий термін після затвердження районного чи міського (міст Києва і Севастополя, міста республіканського АРК чи міста обласного значення) бюджету [47, с. 42].

На відміну від державного бюджету, процес розгляду місцевих бюджетів здійснюється хоча й у дуже короткий період, зате достатньо прозоро і гласно. Така прозорість забезпечується відповідно до закону “Про місцеве самоврядування в Україні” під час громадських слухань. Слухання проходять у вигляді офіційних засідань чи зборів, на яких посадові особи органів місцевого самоврядування знайомляться з думками та зауваженнями громадськості або її представників щодо можливих варіантів розв’язання громадських і фінансових проблем. Органи місцевого самоврядування можуть також використовувати громадські слухання для заручення підтримкою територіальних громад стосовно визначення напрямів бюджетної політики на місцевому рівні, обґрунтування обсягів окремих видів доходів і видатків, процесу прийняття бюджетних рішень, проведення тендерів, закупівель чи укладання контрактів, результатів здійснення видатків.

С. Ільїних, З. Луценко, С. Медвідь, С. Мельник, В. Серкс та інші економісти, характеризуючи значення прозорості у бюджетному процесі на місцевому рівні, зазначають, що вона “... означає регулярне та вичерпне інформування громадськості про всі аспекти процесу прийняття рішень та відповідальних офіційних осіб. Ініціатива щодо запровадження прозорості має йти зверху, і вищі посадові особи повинні бути готовими до застосування основних принципів прозорості поведінки” [52, с. 90]. Перевагою прозорості є те, що органи місцевого самоврядування досягають належного рівня підтримки громадою найважливіших бюджетних статей, зокрема, спрямованих на розвиток інфраструктури, підвищення тарифів на водопостачання, опалення. За результатами громадських слухань члени територіальних громад краще

розуміють підходи місцевої влади до вирішення основних фінансових проблем, а органи місцевого самоврядування мають можливість врахувати пропозиції територіальних громад стосовно вирішення питань господарського та фінансового розвитку.

Своєчасний розгляд і затвердження бюджетів на загальнодержавному та місцевому рівнях є одна за найважливіших норм Бюджетного кодексу України, тому органи виконавчої та представницької влади зобов'язані докладати усіх зусиль, щоб дотриматися цих норм. Однак, у випадку порушення термінів розгляду і затвердження бюджетів і ненабрання чинності закону про Державний бюджет України до початку нового бюджетного періоду, Бюджетний кодекс надає право Кабінету Міністрів України здійснювати видатки Державного бюджету України з обмеженнями [47, с. 30]. Відповідні обмеження при несвоєчасному затвердженні місцевих бюджетів встановлені і для місцевих державних адміністрацій та виконкомів місцевих рад. Тому питання своєчасного затвердження усіх бюджетів є актуальним. На рівень його вирішення впливають різні чинники об'єктивного та суб'єктивного характеру, які необхідно враховувати на усіх стадіях бюджетного процесу.

Забезпечення своєчасного прийняття закону про державний бюджет та рішень про місцеві бюджети залежить від його простоти, доступності, зрозумілості, чіткості та наперед визначеної структури тексту. Це дає можливість не дискутувати у Верховній Раді України питання про включення до тексту закону положень, які не мають до нього відношення.

Відповідно до Бюджетного кодексу України чітко встановлена структура тексту закону про Державний бюджет України та перелік додатків до нього, які подаються Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України для розгляду [47, с. 25-26]. Щорічними законами про Державний бюджет України визначаються:

- загальна сума доходів і загальна сума видатків (з розподілом на загальний та спеціальний фонди, а також з розподілом видатків на поточні і капітальні);

- граничний обсяг річного дефіциту (профіциту) Державного бюджету України в наступному бюджетному періоді і державного боргу на кінець наступного бюджетного періоду, повноваження щодо надання державних гарантій, а також обсягу цих гарантій;

- бюджетні призначення головним розпорядникам коштів Державного бюджету України за бюджетною класифікацією;

- доходи бюджету за бюджетною класифікацією;

- бюджетні призначення міжбюджетних трансфертів;

- додаткові положення що регламентують процес виконання бюджету.

Всі інші положення включати у текст закону про державний бюджет заборонено як Кабінету Міністрів України, так й Верховній Раді України. Однак таке привило систематично порушується цими учасниками бюджетного процесу. Кабінет Міністрів України щорічно включає у закони про бюджет положення, які мають регулюватися іншими законами, відмінюють, змінюють редакцію, призупиняють дію окремих статей законів, що регулюють процеси надходження та використання бюджетних коштів. При чому з року у рік кількість таких змін зростає, на неконституційність яких у 2007 р. вказував Конституційний Суд України.

Комітети Верховної Ради України не вимагають виключення із тексту закону про державний бюджет статей, що суперечать вимогам до змісту закону, самі бувають ініціаторами доповнень тексту статтями та положеннями неприйняттого для законодавчого акту про бюджет характеру, що є істотним недоліком бюджетного процесу в Україні.

Важливим питанням у процесі розгляду і затвердження бюджету є ув'язка вигоди від суспільних благ і витратами громадян. Відсутність такої ув'язки і, як наслідку, наявність високого рівня витрат бюджетних коштів може бути обумовлена тиском на депутатів або неучастю у голосуванні. Аналізуючи причини зростання витрат І. Луніна акцентує увагу на тому, що приймаючи таке рішення більшістю голосів, "... ця більшість дістає переваги, оскільки витрати значною мірою нестиме меншість, яка матиме від цього відповідно

меншу вигоду” [255, с. 300]. Таким чином, пошук компромісу при затвердженні обсягу витрат є одним із найважливіших завдань бюджетного процесу, адже навіть в умовах оптимальної величини бюджету держави за умови неузгодженості, структура витрат може бути далекою від оптимальної.

В умовах прямої демократії обсяг витрат держави та їхня структура визначаються безпосередньо виборцями, що найкраще відображає запити та потреби суспільства. Переваги прямого голосування та прийняття рішень стосовно обсягів бюджету держави І. Луніна, на нашу думку, вдало охарактеризувала, виділивши при цьому наступні ознаки:

- кількість осіб, які приймають рішення, велика, і між ними неможлива змова;
- усі особи, що приймають рішення, є одночасно споживачами суспільних благ і платниками податків;
- визначено загальне правило розподілу витрат на фінансування суспільних благ, яке не змінюється в ході обговорення конкретних проектів;
- усі проекти державного фінансування обговорюються окремо, об'єднання проектів не допускається;
- голосування відбувається простою більшістю голосів;
- у голосуванні беруть участь усі, хто має на це право [255, с. 303].

Якщо таке пряме право в окремих країнах існує на регіональному і місцевому рівні (на вищому державному рівні у світовій практиці воно використовується дуже рідко), то в Україні чинним законодавством воно не передбачено. Тому затвердження бюджету відбувається зовсім на іншій основі.

Проходження процесу розгляду і затвердження бюджету у Верховній Раді України означає, що волю народу при цьому виражають народні депутати. Гіпотеза, що депутати не представляють ніяких особистих цілей у законодавчому органі при затвердженні бюджету піддається обґрунтованій критиці як у вітчизняній, так й у зарубіжній літературі [255, с. 303-304]. Теорія суспільного вибору, розроблена зарубіжними економістами, передбачає, що у державній сфері ціллю політичних партій і рухів є прагнення влади і отримання

переваг, які дає влада. З цього приводу І. Луніна робить наступний висновок: “Політичний ринок аналогічний товарному, а держава є ареною конкуренції людей за вплив на прийняття рішень... В рамках теорії суспільного вибору, було доведено, що в умовах представницької демократії в процесі прийняття законодавчих та політичних рішень кожний депутат виходить із власних переваг (у кращому випадку – з переваг своїх виборців)” [255, с. 304]. Отже, суспільні інтереси при цьому знаходяться на другорядних місцях.

Механізм голосування у Верховній Раді України не дає можливість кожному депутату у процесі розгляду і затвердження бюджету задовольнити виключно свої особисті або групові інтереси. З метою задоволення таких інтересів застосовується практика обміну голосами, завдяки якій окремі групи депутатів формують ситуаційну більшість і приймають рішення про спрямування видатків на цілі, що відповідають їхнім інтересам.

Обмін голосами може відбуватися у відкритій формі при голосуванні конкретних питань або у прихованій формі при об’єднанні своїх програм, формуванні спільних пакетів рішень. Здатність різноманітних груп меншості підтримувати одна одну й перетворюватися в певних випадках у більшість називають лотарінгом [119, с. 15]. Лотарінг завжди пов’язаний з підвищенням обсягів витрат.

На обсяги бюджету також впливає механізм лобіювання, який особливо поширений у парламентах постсоціалістичних країн, включаючи Україну. З метою лобіювання створюють потужні партійно-фінансові групи (клани), які за допомогою законодавчого органу забезпечують замовлені податкові преференції, пряме і непряме бюджетне фінансування проектів та програм, що є базою для особистого збагачення. За допомогою механізму голосування у законодавчому органі такі групи приймають саме ті рішення стосовно бюджету, які їх найбільше влаштовують.

У цілому процес прийняття рішень в умовах представницької демократії, на відміну від прямої демократії, пов’язаний з обміном голосами, лобіюванням інтересів, постійно є причиною невинуватого зростання видатків бюджету

держави. У зв'язку з цим більшість демократичних держав у своїх законодавчих актах передбачили низку спеціальних юридичних норм, які спрямовані на зменшення ймовірності ухвалення неефективних бюджетних рішень. Вітчизняна економічна наука [255; 182] до таких норм відносить:

- пряме обмеження державних витрат;
- обмеження рівня державних доходів;
- заборона на формування позабюджетних фондів;
- процедурні обмеження щодо прийняття бюджетних рішень, наприклад,

законодавча вимога приймати рішення щодо витрат кваліфікованою більшістю голосів.

Аналізуючи практику ухвалення рішень державною владою Дж. Б'юкенен прийшов до висновку, що "... держава у широкому розумінні – це складний інституційний комплекс, здатний досягти багато з того, що є "добрим", ... але що діяльність держави може також мати і негативні наслідки – тобто вона може робити багато "поганого" [53, с. 76]. Тому він прийшов до висновку, що "... певні обмеження на здійснення політичної влади ... вважаються кардинально необхідними для функціонування суспільного устрою" [53, с. 76]. Значна частина цих обмежень стосується вирішення фінансових питань у процесі розгляду і затвердження бюджету держави. Такі обмеження передбачені у фінансовому законодавстві більшості розвинутих країн світу і сприяють позитивному вирішенню більшості питань у процесі розгляду і затвердження бюджетів.

Прискоренню процесу розгляду і затвердження бюджету та оптимізації видаткової частини бюджету сприяють обмеження ініціатив народних депутатів з питань бюджетної рівноваги. Чинними нормами законодавства передбаченні окремі заходи, спрямовані на захист збалансованого бюджету від демагогічних пропозицій та доповнень окремих депутатів. Більшість обмежень стосуються видаткової частини бюджету. Пропозиції щодо збільшення обсягів видатків не приймаються без визначення додаткових джерел їхнього фінансування. Застосовуються також обмеження відносно пересування окремих

сум видатків між головними розпорядниками бюджетних коштів та бюджетними програмами.

Неприйнятними вважаються пропозиції стосовно одночасного зменшення окремих видів видатків і доходів, скорочення обсягів доходів у цілому, збільшення обсягів бюджетного дефіциту і фінансування його обсягів за рахунок емісії грошей, зростання обсягів зовнішнього державного боргу зверх 60% від ВВП та інші.

Всі ці обмеження обумовлені тим, що відповідальність за виконання закону про державний бюджет покладена на Кабінет Міністрів України, а реалізація популістських пропозицій може затруднити або унеможливити цей процес. Тому якщо уряд вважає неможливим виконання окремих заходів, то народні депутати заставити його робити це не можуть, що слід вважати правильним.

Ми також підтримуємо думку М. Єрмошенка, стосовно чинної норми Бюджетного кодексу України, яка визначає, що пропозиції стосовно збільшення видатків Державного бюджету України мають визначати джерела покриття таких видатків; пропозиції стосовно зменшення доходів Державного бюджету України мають визначати джерела компенсації втрат доходів бюджету або види та обсяги видатків, що підлягають відповідному скороченню; жодна за таких пропозицій не повинна призводити до збільшення державного боргу і гарантій порівняно з їх обсягом, передбаченим у представленому проекті закону про Державний бюджет України, доцільно доповнити наступним обмеженням: “... пропозиції щодо джерел покриття додаткових видатків не повинні передбачати внесення змін до чинного податкового законодавства, спрямованих на запровадження нових видів податків, зборів та інших обов’язкових платежів (у тому числі їхнього запровадження законом про Державний бюджет України), а також підвищення податкових ставок” [182, с. 245]. Таке обмеження дасть можливість збільшення обсягів видатків не перетворювати у додатковий податковий тягар для платників податків.

Заслуговують підтримки, на нашу думку, пропозиції І. Луніної щодо доцільності законодавчої заборони на утворення позабюджетних фондів, обмеження розміру державних запозичень, встановлення терміну дії державних програм і затвердження нових програм до їхнього прийняття тільки із зазначенням дати їхнього завершення. Ми згодні з І. Луніною, що з метою “...обмеження можливостей щодо обміну голосами рішення щодо державних витрат, змін у податковому законодавстві, державної заборгованості повинні прийматися кваліфікованою більшістю голосів. При цьому всі доповнення до бюджету, які підвищують його видатки або змінюють доходну частину, мають ухвалюватися тільки за згодою уряду” [255, с. 307].

Усі ці та інші обмеження у сукупності з організаційними та змістовними заходами, на нашу думку, сприятимуть забезпеченню своєчасного розгляду та затвердження усіх бюджетів та створенню якісної законодавчої основи для їхнього виконання.

5.4. Реалізація засад бюджетної доктрини при виконанні бюджетів для стабілізації макроекономічного розвитку

Виконання бюджетів є центральною стадією бюджетного процесу. Від рівня організації та результативності виконання бюджету залежать якісні показники соціально-економічного розвитку країни, ефективність реалізації стратегічних засад бюджетної політики держави. Метою виконання бюджету було, є і буде забезпечення держави необхідним обсягом бюджетних ресурсів, потрібним для виконання закріплених за нею у Конституції України функцій. У процесі виконання бюджетів забезпечуються соціальні та економічні потреби держави, необхідний рівень соціального захисту населення.

Роль і значення виконання бюджетів у бюджетному процесі визначаються моделлю фінансових відносин у суспільстві на конкретному етапі соціально-економічного розвитку країни. Тому одним із найважливіших завдань

фінансової науки і практики є розробка оптимальної схеми виконання бюджету, яка б відповідала потребам країни.

У вітчизняній економічній літературі питання виконання бюджетів розглядають такі вчені як О. Василик, А. Загородній, О. Кириленко, С. Мельник, С. Мочерний, Ц. Огонь, В. Опарін, К. Павлюк, О. Романенко, Л. Сафонова, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій та інші. Окремі питання, пов'язані з даною проблемою, піднімаються в періодичній літературі. Ознайомлення з наявними публікаціями дало можливість оцінити теоретичний і практичний рівень розроблення проблем виконання бюджетів. Як правило, у більшості джерел особлива увага акцентується на окремих аспектах виконання бюджетів, відсутні комплексні підходи, недооцінюється роль фінансової теорії, внаслідок чого у більшості випадків процес виконання бюджетів є недостатньо ефективним і суспільство не отримує очікуваного результату.

Найважливішими невирішеними проблемами виконання бюджетів є невідповідність його організації науковим принципам, низька ефективність управління бюджетними коштами, незгодженість бюджетних процедур між окремими учасниками бюджетного процесу, відсутність дієвої системи відповідальності за якість виконання бюджету, у результаті чого не до кінця розв'язуються стратегічні і тактичні завдання.

Вітчизняні науковці в економічній літературі виконання бюджетів розглядають у широкому та вузькому розумінні. Широке трактування стосується визначення сукупності заходів, пов'язаних з виконанням дохідної і видаткової частини бюджетів.

Так, В. Опарін, Л. Сафонова, В. Федосов та інші вчені під виконанням бюджету вважають "... забезпечення повного і своєчасного надходження всіх передбачених у затвердженому бюджеті доходів і спрямування цих коштів на фінансування видатків, включених до бюджету" [49, с. 836]. Аналогічне визначення дають Г. Вознюк, А. Загородній, Т. Смовженко [141, с. 89].

До принципів організації виконання бюджету Л. Сафонова відносить: забезпечення повного і своєчасного надходження доходів у цілому і за кожним

джерелом окремо; фінансування заходів у межах затверджених у бюджеті сум і протягом бюджетного року; пропорційність при фінансуванні з бюджету; фінансування юридичних осіб тільки з одного бюджету; дотримання режиму економії; забезпечення ефективного контролю за правильним використанням бюджетних коштів; дотримання на підприємствах і в організаціях бюджетної сфери фінансової дисципліни [49, с. 257].

О. Даневич, В. Стоян, С. Юрій під виконанням бюджету розуміють “... забезпечення своєчасного і повного надходження запланованих доходів у цілому і за кожним джерелом, а також своєчасного, повного і безповоротного фінансування передбачених бюджетами заходів” [462, с. 103]. Подібне визначення дають О. Кириленко, О. Квасовський, О. Тулай, які під виконанням бюджету вважають “... забезпечення повної та своєчасної мобілізації надходжень ... бюджету, як загалом, так і за кожним із джерел, а також своєчасного, повного, безперервного та цільового фінансування передбачених ним програм і заходів” [273, с. 599].

Досліджуючи організацію виконання бюджетів, О. Василик та К. Павлюк зазначають: “Система виконання бюджетів покликана здійснювати оперативне управління і контроль за формуванням доходів бюджету і їх цільовим використанням, за відповідністю доходів і видатків затвердженому бюджету” [54, с. 476].

Спрощені та лаконічні визначення виконання бюджету, які характеризують вузьке трактування цієї стадії, дають В. Опарін та О. Романенко. Вони стверджують, що виконання бюджету полягає у “... мобілізації запланованих доходів і фінансуванні передбачених видатків” [364, с. 156; 296, с. 135]. Автори економічної енциклопедії пояснюють виконання бюджету як “... процес формування доходів та здійснення видатків відповідно до закону про бюджет” [126, с. 188]. Аналогічні підходи зустрічаємо в економічному енциклопедичному словнику [129, с. 97].

На нашу думку, звуженні визначення виконання бюджетів, на відміну від розширених, точніше характеризують дану стадію бюджетного процесу,

оскільки акцентують увагу на найважливіших її аспектах. Ми вважаємо під виконанням бюджету доцільно вважати організований процес мобілізації доходів бюджетів та здійснення видатків відповідно до закону про державний бюджет й рішень органів місцевого самоврядування про місцеві бюджети.

Порівняльний аналіз динаміки зростання обсягів планових і фактичних надходжень Державного бюджету України свідчить, що за 2001-2008 рр. до бюджету було мобілізовано на 17,7 млрд. грн. більше, ніж передбачено законами. З часу прийняття Бюджетного кодексу до 2008 р. фактичні обсяги доходів збільшились у 6,1 разів, тоді як планове зростання склало 5,5 разів (додаток Р). Не дивлячись на позитивну тенденцію, у 2001, 2005 та 2008 роках план по доходах Державного бюджету України був невиконаний в основному за рахунок недоотримання податкових (податків з доходів фізичних осіб, внутрішніх податків на товари і послуги, податків на міжнародну торгівлю) і неподаткових надходжень.

Кількісний аналіз тенденцій планових і фактичних обсягів дохідної частини державного бюджету ми виконали на матеріалах інформаційної бази, основу котрих складають звітні дані про виконання Державного бюджету України за 2001-2008 рр. (додаток Р).

Для проведення числових розрахунків використовуємо такі види регресійних моделей: лінійну, експоненціальну, параболічну, логарифмічну та умовні позначення: y – фактична сума доходів, млрд. грн.; x – планова сума доходів бюджету.

Враховуючи статистичну значущість оціночних параметрів регресійних рівнянь, для кожного виду поступлень доходів місцевих бюджетів вибираємо найбільш адекватні економетричні моделі (табл. 5.5, додатки С, Т).

Кількісний аналіз отриманих результатів вказує на наявність позитивної тенденції росту фактичних доходів у розрізі всіх видів надходжень до бюджету. Для показника “інші податки” ми отримали логарифмічну залежність, яка використовується для моделювання поволі змінюваних залежностей, оскільки її перша похідна спадає обернено пропорційно x .

**Кореляційна залежність запланованих і фактичних обсягів доходів
Державного бюджету України***

Показник	Вид залежності
Податкові надходження, млрд. грн.	$y = 0,6498 + 0,9925x, R = 0,9993.$
Неподаткові надходження, млрд. грн.	$y = -1,844 + 1,163x, R = 0,9882;$ $y = e^{2,14+0,04172x}, R = 0,9687.$
Доходи від операцій з капіталом, млрд. грн.	$y = 0,5106 + 0,3171x, R = 0,8222;$ $y = 0,104 + 0,8549x - 0,09078x^2,$ $R = 0,8863.$
Цільові фонди, млрд. грн.	$y = -0,01057 + 1,253x, R = 0,9900;$ $y = e^{-1,997+2,633x}, R = 0,9759.$
Офіційні трансферти від органів державного управління, млрд. грн.	$y = -0,09195 + 1,06x, R = 0,9936;$ $y = e^{0,1435+0,2754x}, R = 0,9559.$
Усього доходів Державного бюджету України, млрд. грн	$y = -32,6 + 5,399x, R = 0,9864;$ $y = e^{3,189+0,05047x}, R = 0,9726.$

*Розраховано автором

Проведені розрахунки свідчать, що зростання планового показника “усього доходів Державного бюджету України” на одиницю збільшує фактичне значення цього показника на 5,399 од. або в 1,052 рази.

У загальному випадку для лінійних моделей коефіцієнт при змінній x вказує на середню продуктивність. У наших дослідженнях це – середньорічний приріст надходжень фактичних сум доходів Державного бюджету України в розрізі відповідних груп.

Таким чином, проведений кількісний аналіз виявив суттєву взаємозалежність між обсягами запланованих доходів державного бюджету та фактичними надходженнями до бюджету, що свідчить про позитивні тенденції у країні, незважаючи на окремі відхилення.

Виконання бюджетів знаходиться під впливом різноманітних чинників об’єктивного та суб’єктивного походження. До об’єктивних чинників ми відносимо форс-мажорні обставини, пов’язані з погіршенням міжнародної

обстановки, стихійні лиха, епідемії тощо, які незалежно від позитивних рішень держави негативно впливають на процес наповнення доходної частини бюджетів та фінансування видатків. Всі інші чинники, які обумовлені некваліфікованим прийняттям управлінських рішень, пропонуємо відносити до суб'єктивних.

Ми підтримуємо висновки Ц. Огня та О. Турчинова, про те, що на ефективність виконання бюджету в Україні негативно впливають такі фактори, як: відсутність чіткого розмежування повноважень та закріплення доходів на їх виконання, а також відповідальності за виконання бюджету між розпорядниками коштів та державними органами; розпорошеністю державних коштів, наявність великої кількості позабюджетних фондів, недостатність та відсутність інформації щодо їхніх доходів та видатків; низька ефективність механізмів управління грошовими коштами бюджету; недостатня ефективність системи управління зобов'язаннями розпорядників коштів бюджету [47, с. 111]. На нашу думку, крім перерахованих, можна додати й наступні фактори:

- практикування ручного управління бюджетними коштами на всіх його рівнях;
- недосконалість системи державних закупівель;
- відсутність належної узгодженості бюджетних процедур між учасниками бюджетного процесу;
- надмірно високе функціональне навантаження на працівників органів Державного казначейства України, яке не дає фізичної можливості здійснювати контроль за спрямуванням і використанням бюджетних коштів, завантаження працівників зайвими обов'язками, підготовка кожним з них десятків інформаційних документів щоденно, внаслідок чого не вистарчає часу на якісне виконання безпосередніх обов'язків при мізерній (значно нижчій від середньої у державі) заробітній платі;
- відсутність у фінансовому апараті держави належної системи матеріального стимулювання, внаслідок чого має місце істотний відтік із

системи висококваліфікованих кадрів, незрозуміла незацікавленість у залученні до роботи у цьому апараті фахівців високої кваліфікації;

- відсутність дієвої системи відповідальності за невиконання бюджету, особливо стосовно його видаткової частини, внаслідок чого обсяг недофінансованих заходів при наявності бюджетних коштів щорічно зростає.

У цілому ефективність виконання бюджету залежить від чіткої його організації та логічної побудови стадій і взаємозв'язку між ними. Відповідно до Бюджетного кодексу України органи виконавчої влади забезпечують виконання бюджетів, а Міністерство фінансів України, Міністерство фінансів Автономної Республіки Крим, місцеві фінансові органи здійснюють загальну організацію та управління виконанням бюджетів, координують діяльність учасників бюджетного процесу. У цілому перелік складових стадій виконання державного та місцевих бюджетів відображено у додатку У.

Як свідчить зміст стадій виконання бюджету, наведених у додатку У, процес виконання бюджету починається із розроблення і затвердження бюджетного розпису. Згідно з Бюджетним кодексом бюджетний розпис – це “... документ, в якому встановлюється розподіл доходів та фінансування бюджету, бюджетних асигнувань головним розпорядникам бюджетних коштів по певних періодах року відповідно до бюджетної класифікації” [47, с. 9]. За своїм змістом цей розпис є оперативним фінансовим планом, на основі якого здійснюється виконання дохідної і видаткової частини, а також контроль за виконанням бюджету.

Державний бюджет України виконується за розписом, який розробляє Міністерство фінансів України і затверджує Міністр фінансів України у місячний термін після набрання чинності закону про Державний бюджет України. Розпис Державного бюджету України включає:

- розпис доходів державного бюджету, у тому числі: річний розпис доходів загального і спеціального фондів державного бюджету; помісячний розпис доходів загального фонду державного бюджету;

- розпис фінансування державного бюджету, у тому числі: річний розпис фінансування загального і спеціального фондів державного бюджету; помісячний розпис фінансування загального фонду державного бюджету;

- розпис асигнувань державного бюджету, у тому числі: річний розпис асигнувань загального і спеціального фондів державного бюджету; помісячний розпис асигнувань загального фонду державного бюджету.

Особливе місце у бюджетному розписі відводиться розписові асигнувань бюджету, оскільки саме він є підставою для здійснення видатків. Під річним розписом асигнувань державного бюджету розуміють розпис асигнувань загального і спеціального фондів державного бюджету на рік у розрізі головних розпорядників коштів за програмною та повною економічною класифікацією видатків бюджету без розподілу за періодами року. На відміну від річного, помісячний розпис – це розпис асигнувань загального фонду державного бюджету на рік з розбивкою за місяцями в розрізі головних розпорядників за програмною та скороченою економічною класифікацією видатків бюджету.

Відповідно до Бюджетного кодексу України бюджетним асигнуванням вважають “... повноваження, надані розпоряднику бюджетних коштів відповідно до бюджетного призначення на взяття бюджетного зобов’язання та здійснення платежів з конкретною метою в процесі виконання бюджету” [47, с. 9]. Під бюджетним призначенням розуміють повноваження, надане головному розпоряднику бюджетних коштів Бюджетним кодексом, законом про Державний бюджет України або рішенням про місцевий бюджет, що має кількісні та часові обмеження і дозволяє надавати бюджетні асигнування [47, с. 9]. Бюджетне зобов’язання – це “... будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуг чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду, згідно з яким необхідно здійснити платежі протягом цього ж періоду або у майбутньому” [47, с. 9].

Розпис місцевого бюджету розробляють за структурою, аналогічною розпису Державного бюджету України, місцеві фінансові органи відповідно до

доходів і бюджетних призначень, установлених у рішеннях про місцеві бюджети та затверджують керівники цих органів у місячний термін після набрання чинності цими рішеннями.

Порядок складання, розгляду, затвердження внесення змін до бюджетного розпису визнаються нормативними актами Міністерства фінансів України.

Бюджетні призначення, які є основою для складання бюджетного розпису, встановлюються законом про Державний бюджет України чи рішенням про місцевий бюджет. Внесення змін до обсягів бюджетних призначень здійснюється рішеннями відповідних рад на основі подання органів виконавчої влади (Кабінету Міністрів України, Ради Міністрів АРК, місцевих державних адміністрацій, виконавчих комітетів місцевих рад). Практично усі бюджетні призначення (за винятком багаторічних) втрачають чинність після завершення бюджетного періоду, на який вони були затверджені.

У процесі виконання бюджету розписи Державного бюджету України та місцевих бюджетів мають дуже велике значення і відіграють ключову роль на цій стадії бюджетного процесу. Бюджетний розпис дає можливість оптимально збалансувати доходи і видатки бюджету протягом року, не допускаючи при цьому касових розривів, а у випадку виникнення таких розривів – забезпечити пошук реальних джерел їхнього покриття. Граничні помісячні обсяги асигнувань бюджету, визначенні бюджетним розписом, є основою для складання лімітних довідок, які доводяться головним розпорядникам бюджетних коштів і використовуються при складанні кошторисів бюджетних установ. На основі бюджетного розпису здійснюється виконання бюджету, фінансування усіх видатків та бюджетний контроль. Оптимальний бюджетний розпис є запорукою успішного виконання будь-якого бюджету, тому питанням якісного складання бюджетного розпису має приділятися увага в усіх ланках бюджетної системи України.

Відповідно до показників бюджетного розпису розпорядники бюджетних коштів розробляють проекти кошторисів, планів асигнувань та планів

використання бюджетних коштів. Порядок складання, розгляду, затвердження та основні вимоги до виконання кошторисів бюджетних установ встановлює Кабінет Міністрів України (чинний Порядок затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2002 р. №228) [334] і який передбачає, що кошториси, плани асигнувань та плани використання бюджетних коштів мають бути затверджені керівником відповідної вищестоящої установи протягом тридцяти календарних днів від дня затвердження розпису, якщо інше не передбачено чинними нормативно-правовими актами. Затвердженні кошториси реєструються органами Державного казначейства України і використовуються для здійснення контролю за відповідністю асигнувань, визначених у кошторисах і планах асигнувань розпорядників бюджетних коштів, асигнуванням, затвердженим річним розписом призначень бюджету та помісячним розписом асигнувань загального фонду бюджету.

У Бюджетному кодексі України зазначено, що кошторис є “... основним плановим документом бюджетної установи, який надає повноваження щодо отримання доходів і здійснення видатків, визначає обсяг і спрямування коштів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення цілей, визначених на бюджетний період відповідно до бюджетних призначень” [47, с. 31]. Кожен розпорядник коштів має право брати бюджетні зобов’язання та проводити видатки виключно у межах бюджетних асигнувань, встановлених кошторисами.

Починаючи з 2001 року після прийняття Бюджетного кодексу в Україні застосовується казначейська форма обслуговування бюджетів, яка передбачає здійснення Державним казначейством України операцій з коштами державного та місцевих бюджетів, розрахунково-касового обслуговування розпорядників бюджетних коштів, контролю бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень, прийнятті зобов’язань та проведення платежів, бухгалтерського обліку та складання звітності про виконання бюджетів [47, с. 30].

Казначейська модель обслуговування бюджетів ґрунтується на таких основних принципах, як концентрація усіх коштів бюджету на єдиному

рахунку, повна система попереднього і поточного контролю, не поєднання функцій розпорядника і касира.

Аналізуючи досвід функціонування і розвитку казначейства інших країн, Л. Біляк, С. Ільїних, З. Луценко, С. Медвідь, С. Мельник, З. Перун, І. Романюк, В. Серкс, В. Терес зазначають, що основою ефективного й оперативного управління бюджетними коштами у них є акумулювання цих коштів на єдиному бюджетному рахунку казначейства. На їхню думку організація бюджетного процесу в режимі єдиного рахунку можлива лише за впровадження фінансової інформаційної системи, яка реєструє кожну фінансову операцію у вигляді трансакції по рахунках системи та визначає балансовий залишок по кожному окремому рахунку. Такі системи вже існують або перебувають у процесі становлення в багатьох розвинених країнах, а також у ряді країн з перехідною економікою, що обумовлено загальним усвідомленням найважливішого значення своєчасної й надійної інформації про фінансові операції бюджетних установ [53, с. 117].

До позитивних наслідків запровадження казначейського обслуговування бюджетів ми відносимо:

- значно більшу прозорість бюджетного процесу стосовно стадій виконання бюджету та складання і затвердження бюджетної звітності на державному й місцевому рівнях як для органів державної влади, державного управління, місцевого самоврядування, так і для суспільства у цілому, а також окремих територіальних громад, зокрема;

- можливість оперативного отримання органами, які приймають рішення з управління бюджетними ресурсами і бюджетними потоками, необхідної інформації про хід виконання державного чи місцевих бюджетів;

- реальну можливість проведення на різних рівнях управління моніторингу виконання бюджетів, отримання з найважливіших питань об'єктивною та оперативною інформацією;

- істотне скорочення терміну надходження коштів на рахунки державного і місцевих бюджетів порівняно з банківською системою обслуговування бюджетних коштів;

- концентрацію бюджетних ресурсів на єдиному рахунку, що сприяє уникненню ризиків втрати бюджетних коштів;

- дотримання єдиних вимог щодо ведення бухгалтерського обліку та складання звітності про виконання бюджетів;

- можливість формування достовірної і повної інформації про рух усіх коштів розпорядників бюджетних установ;

- створення умов для забезпечення своєчасних розрахунків по взятих зобов'язаннях;

- ефективне управління бюджетними зобов'язаннями;

- оперативне реагування на утворення кредиторської заборгованості бюджетів;

- можливість виявлення резервів забезпечення фінансової стійкості держави, регіонів і територіальних громад, забезпечення збалансованості дохідної і видаткової частин усіх бюджетів;

- реальну можливість використання бази даних органів Державного казначейства для оцінки й аналізу роботи розпорядників коштів державного та місцевих бюджетів, а також для проведення контрольної-економічної роботи у процесі складання і виконання бюджетів.

Бюджетні процедури, пов'язані з виконанням бюджетів, регулюються Бюджетним кодексом України. Так, Міністерство фінансів України та місцеві фінансові органи координують діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджетів, аналізують доходи бюджетів. Міністерство фінансів України має виключне право надання відстрочок по сплаті податків і зборів на умовах податкового кредиту за поданням органів стягнення. На Державне казначейство України покладені обов'язки ведення бухгалтерського обліку доходів бюджетів та здійснення повернення коштів, що були помилково або надмірно зараховані до бюджетів. Забезпечення своєчасного та повного

надходження до бюджетів усіх рівнів податків, зборів, інших доходів відповідно до законодавства покладено на органи стягнення. Податки, збори та інші доходи бюджетів зараховуються безпосередньо на єдиний казначейський рахунок і не можуть акумулюватися на рахунках органів стягнення.

Виконання видаткової частини бюджетів відповідно до Бюджетного кодексу України здійснюється за такими стадіями: встановлення бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів на основі затвердженого бюджетного розпису; затвердження кошторисів розпорядникам бюджетних коштів; взяття бюджетних зобов'язань отримання товарів, робіт та послуг; здійснення платежів; використання товарів, робіт та послуг на виконання бюджетних програм. Дотримання цих стадій сприяє якісному виконанню бюджету та забезпеченню цільового використання бюджетних коштів.

Підсумки виконання бюджетів усіх рівнів протягом 2001-2008 рр. свідчать про почергове недовиконання і перевиконання дохідної та видаткової частин без будь-якої закономірності. Стосовно видаткової частини спостерігається хронічна тенденція її недовиконання у більшості бюджетних періодів.

У результаті виконання місцевих бюджетів середній рівень доходів у розрахунку на одну особу наявного населення України протягом 2001-2007 рр. без міжбюджетних трансфертів зріс на 242,2% і склав 1254,6 грн., а з їхнім урахуванням – на 292,8% і досяг 2301,7 грн. (додаток Ф). У той же час видатки на одну особу за цей же період без міжбюджетних трансфертів збільшилися на 351,6%, а з урахуванням цих трансфертів – на 292,1% і склали відповідно 2075,1 та 2255,7 грн. (додаток Х). Однак темпи зростання даних показників у різних регіонах не однаковий, що свідчить про нерівні фінансові можливості органів місцевого самоврядування і диференційований підхід органів державної влади до їхнього фінансового забезпечення, що не відповідає євростандартам.

На недоліки процесу виконання державного і місцевих бюджетів вказує факт збільшення залишків дебіторської і кредиторської заборгованості, динаміка яких протягом 2002-2008 рр. наведена у додатках Ц, Ш. З наведених

даних можна зробити висновки про порівняно якісніші тенденції цієї динаміки у бюджетних установах, що утримуються з місцевих бюджетів, особливо стосовно показників кредиторської заборгованості. Таким чином, заходи уряду, спрямовані на посилення контролю за станом розрахунків у бюджетній сфері дали деякі результати, однак істотного їхнього покращення не відбулося.

До основних причин невиконання бюджетів та зростання залишків дебіторської і кредиторської заборгованості, на нашу думку, відносяться:

- зменшення кількості платників податків, пов'язано з подрібненням юридичних осіб та переходом новостворених юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців на спрощену систему оподаткування;

- зменшення ставок ввізного мита, зміни у структурі імпорту;

- зменшення обсягу експорту природного газу, металобрухту;

- зменшення кількості транспортних засобів пропущених через кордон, відсутність плати за транзит через територію України вантажів, зменшення надходжень плати за митне оформлення товарів і транспортних засобів поза місцем розташування митних органів;

- зменшення обсягів виробництва підакцизних товарів;

- низький рівень фінансування цілого ряду програм, відсутність належного порядку у використанні коштів за бюджетними програмами;

- неможливість вчасного та ефективного використання бюджетних коштів у зв'язку з ускладненнями із проведеннями державних закупівель;

- незабезпечення органів місцевого самоврядування коштами на виплату заробітної плати;

- виділення значного обсягу бюджетних коштів розпорядникам і отримувачам переважно у кінці бюджетного року, коли їхнє використання є проблемним або неможливим;

- наявність багатьох ризиків розбалансування бюджетних ресурсів у зв'язку з недоліками пенсійного забезпечення та соціальних гарантій населення;

- неефективне бюджетне кредитування та незадовільна ситуація з поверненням раніше виданих кредитів;
- інші причини.

Слід зазначити, що перераховані причини, які негативно впливають на рівень виконання бюджетів, носять систематичний характер, практично повторюються у кожному бюджетному періоді. Крім цього, на рівні держави невідпрацьована ефективна система регулювання бюджетних потоків, переважаючою є ручна система управління бюджетними коштами, яка є причиною систематичного порушення бюджетного законодавства.

Ми погоджуємося з думкою Ц. Огня про те, що у процесі виконання бюджету доцільно використовувати інтенсивні методи регулювання потоків бюджетних ресурсів, зокрема у частині:

- стимулювання виконання планових обсягів і приросту дохідної частини бюджету у розрізі кожного виду податків і зборів усіх бюджетів шляхом застосування дієвих важелів впливу на регулювання інтересів регіонів, територіальних громад та платників податків;
- розробки й використання дієвого стабільного законодавства, спрямованого на стимулювання раціонального, ефективного й економного використання бюджетних коштів, досягнення максимально можливих результатів з мінімальними витратами;
- пошуку та використання новітніх сучасних технологій організації й управління бюджетними коштами;
- заохочення розпорядників бюджетних коштів у скороченні малоефективних видатків;
- обмеження бюджетних коштів на здійснення видатків, пов'язаних з обслуговуванням державного боргу;
- формування засад фінансової культури і відповідальності на усіх стадіях бюджетного процесу кожного його учасника [288, с. 389-390].

Сьогодні назріла необхідність перегляду практичних підходів до організації виконання бюджетів, логічного взаємозв'язку його найважливіших

стадій, які б відповідали ринковим засадам господарювання в умовах демократичного суспільства. На нашу думку, на рівні держави доцільно розробити дієвий механізм поєднання ринкових і державних важелів управління бюджетними коштами, які б забезпечували оптимальне поєднання економічних інтересів усіх учасників бюджетних відносин у процесі наповнення дохідної частини бюджетів та використання бюджетних коштів.

Висновки до розділу 5

На основі викладеного матеріалу можна зробити наступні висновки та узагальнення щодо реалізації бюджетної доктрини держави в умовах бюджетного процесу.

1. З'ясовано, що бюджетний процес – це діяльність учасників бюджетних відносин, яка базується на чітко сформованих засадах і пов'язана з бюджетною політикою. Аргументовано, що стадіями бюджетного процесу доцільно вважати сукупність взаємозв'язаних заходів, які мають завершену форму і спрямовані на досягнення конкретної цілі, зокрема, складання проекту бюджету, розгляду і затвердження бюджету, складання і затвердження звітності про виконання бюджету. Кожна з цих стадій є, з одного боку, самостійним етапом бюджетного процесу, а з іншого – певним щаблем у досягненні кінцевої мети даного процесу. На кожній окремо взятій стадії використовуються як загальні, так і специфічні, властиві тільки їй форми, методи, важелі, інструменти, способи, орієнтовані на досягнення поточних, середньотермінових та довготермінових перспектив й завдань соціально-економічного розвитку країни відповідно до бюджетної доктрини держави.

2. Для забезпечення позитивної динаміки соціально-економічного розвитку країни бюджетний процес можна вважати ефективним за умови чіткого визначення завдань, які ставить перед ним суспільство та якості реалізації цих завдань. До таких завдань запропоновано віднести: уточнення стратегічних пріоритетів, завдань та функцій держави; розробку основних

напрямів бюджетної політики держави на наступний рік, гармонізація бюджетної та економічної політики; виявлення матеріальних, трудових та фінансових резервів; забезпечення реальності прогнозних обсягів доходів і видатків бюджету держави; збалансування бюджету; оптимізація перерозподілу бюджетних ресурсів між усіма бюджетами; забезпечення своєчасного та повного надходження бюджетних ресурсів відповідно до затверджених обсягів; своєчасне і повне фінансування запланованих видатків; забезпечення економічного, ефективного, раціонального та цільового використання бюджетних коштів; якісне та своєчасне розроблення і затвердження бюджетної звітності; здійснення контролю за дотриманням податкового і бюджетного законодавства.

3. У процесі складання бюджету найскладнішою проблемою є оцінка ресурсів, яку доцільно проводити найточніше і найреальніше, щоб, з одного боку – забезпечити державу необхідною для виконання покладених на неї функцій сумою доходів, а з іншого – домогтися бюджетної рівноваги. З метою попередження наслідків ризику довільної оцінки доходів бюджету рекомендовано застосовувати різні підходи до визначення його параметрів, зокрема: правило передостаннього року, мажоритарний підхід, економіко-прогностичний підхід, правило безпосередньої оцінки та методу кривих, економіко-математичні підходи тощо, виходячи із завдань, які ставляться перед суспільством на тому чи іншому етапі розвитку, а також умов цього розвитку і використовує їх у практичній роботі. Стосовно видатків найоптимальнішим підходом до їхнього визначення можна вважати безпосередню оцінку.

4. Розробка показників бюджету тісно пов'язана з неможливістю усунути протиріччя між загальнодержавними, регіональними, корпоративними та особистими інтересами з питань формування доходів та розподілу видатків. Аргументовано, що найважливішим завданням уряду на стадії складання проекту бюджету має бути вибір найприйнятніших форм і методів реалізації економічних інтересів усіх суб'єктів бюджетних відносин. Цього можна досягти шляхом оптимізації бюджетного фонду держави.

5. Змістовна частина процесу складання проекту бюджету держави полягає у розробці та внесенні коректив до довготермінових і середньотермінових прогнозів, а також в обґрунтуванні показників бюджету планового року, що називають бюджетуванням. При цьому учасники бюджетного процесу повинні забезпечити взаємозв'язок між показниками бюджету, плану соціально-економічного розвитку країни та інших державних планів і програм, необхідність якого обумовлена підпорядкуванням усього бюджетного процесу державній стратегії соціально-економічного розвитку суспільства. З огляду на це основними критеріями формування і забезпечення єдності усіх планів і прогнозів держави та бюджету мають бути: прозорість, ефективність, збалансованість, взаємозв'язок і взаємозалежність, відповідність, узгодженість, координація, моніторинг. Дотримання таких умов є важливим чинником стабільності соціально-економічного розвитку, реальності планових обсягів доходів бюджету та забезпечення його виконання.

6. Одним із найважливіших видів робіт змістовного характеру, пов'язаних з складанням проекту бюджету на плановий рік та середньотермінову перспективу, є розробка й уточнення стратегічних показників бюджету та програми соціально-економічного розвитку країни. Ці показники є основою для розроблення середньотермінових бюджетних програм і мають включати перелік та обсяги бюджетних прогнозів та стратегічних державних, галузевих й регіональних державних програм, виходячи з стратегічних цілей та фінансових можливостей держави. Запропоновано на законодавчому рівні запровадити в Україні обов'язкове складання стратегічних прогнозів розвитку усіма головними розпорядниками бюджетних коштів та рівнів відповідальності за якість цих прогнозів; запровадження практики обов'язкового складання та схвалення Верховною Радою України довготермінових та середньотермінових бюджетних планів (як стратегічних) одночасно із складанням і затвердженням щорічних бюджетів, надання стратегічним бюджетним показникам статусу обов'язкових.

7. Аргументовано, що складання проекту бюджету держави на основі програмно-цільового методу має здійснюватися у такій послідовності: розробка стратегічних планів та уточнення цілей, завдань, пріоритетів, приведення у відповідність до стратегії соціально-економічного розвитку усіх державних, галузевих та регіональних програм; формування бюджетних прогнозів та складання стратегічного бюджету; розроблення та уточнення показників середньотермінових прогнозів соціально-економічного розвитку країни; складання середньотермінового бюджету з виділенням щорічних видатків для забезпечення виконання заходів та державних цільових програм відповідно до обраних сценаріїв та завдань, визначених середньотерміновими прогнозами соціально-економічного розвитку країни; формування річного плану (програми) соціально-економічного розвитку країни на наступний рік, виходячи з показників та завдань середньотермінового плану соціально-економічного розвитку та річних державних цільових програм; складання річного бюджету держави на основі показників середньотермінового бюджету, річного плану соціально-економічного розвитку країни та бюджетних запитів головних розпорядників бюджетних коштів.

8. Процес розгляду і затвердження бюджету держави є дуже складним явищем, яке вивчають економічна, юридична, політична науки, філософія, соціологія, етика, естетика тощо. Переплітання наукових інтересів різного спрямування обумовлює виділення тих аспектів, які стосуються засад саме економічної, а у її складі фінансової науки. До таких аспектів доцільно відносити: економічні передумови розробки та прийняття бюджетних рішень; наявність економічних та політичних інтересів різних депутатів, політичних партій та фінансово-промислових груп, їхнє врахування в обсягах бюджетного фонду і спрямуванні видатків; бюджетні процедури, їхній зміст, послідовність проведення; взаємозв'язок між різними гілками влади у формуванні та розподілі коштів бюджетного фонду країни.

9. Основні наукові результати розділу опубліковані в працях автора [44; 45; 83; 89; 92; 100; 103; 104; 109; 116; 117; 436; 461].

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного теоретичного дослідження розроблено нові підходи до вирішення проблем формування й реалізації бюджетної доктрини України в умовах ринкових перетворень та євроінтеграційних процесів. Це дало змогу сформулювати низку концептуально-теоретичних, методологічних і науково-практичних висновків, спрямованих на реалізацію мети дисертаційного дослідження:

1. Зазначено, що стратегічні орієнтири держави, її місце та роль у суспільстві визначаються соціально-економічною доктриною, яка тісно пов'язана з бюджетною доктриною. З огляду на це розробка бюджетної доктрини для України є стала важливим і актуальним завданням, що потребує теоретичного обґрунтування засад та відповідних практичних заходів. Дослідження сутності бюджетної доктрини, її необхідності, характерних ознак і структурних елементів дало підстави зробити висновок, що ця доктрина займає одне з основних місць у системі фінансової науки, є найбільш узагальненою формою підходу до трактування бюджету держави з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних факторів і формою синтетичного знання, у межах якого окремі поняття, ідеї, принципи, концепції та вчення втрачають автономність і стають елементами єдиної цілісної системи. На основі напрацьованих теоретико-методологічних підходів розроблено цілісну концепцію формування та реалізації бюджетної доктрини України з виділенням чотирьох логічно взаємопов'язаних етапів.

2. Визнано, що розроблена і затверджена у встановленому порядку державна стратегія соціально-економічного розвитку й узагальнена фінансовою наукою теоретична концептуалізація бюджетної доктрини можуть бути основою для формування бюджетної політики, засади якої необхідно викласти у правовому акті стратегічного значення – бюджетній доктрині України на тривалу перспективу. Структура бюджетної доктрини як державного документа охоплюватиме такі підрозділи: анотація, принципи побудови, сфера

застосування положень і стандартів, відповідальність за реалізацію положень, рівні застосування доктрини, основні цілі доктрини, основні результати доктрини, стандарти бюджетної політики, зміст бюджетної доктрини, порядок публічного моніторингу застосування бюджетної доктрини, окремих її стандартів, порядок періодичного оцінювання результатів застосування положень та стандартів доктрини і порядок підготовки й прийняття рішень про внесення змін до бюджетної доктрини та окремих її стандартів. Змістову частину бюджетної доктрини рекомендовано розробляти на тривалу перспективу з відображенням у ній: найважливіших макроекономічних показників; засад і пропорцій розподілу ВВП; обсягів бюджету, розподілу доходів та видатків між ланками бюджетної системи й міжбюджетних відносин; підходів до розподілу видаткової частини бюджету; найважливіших показників соціальних гарантій та ін. Через те, що позитивна динаміка розвитку економіки і соціальної сфери країни та досягнення мети залежать від якості, реальності й наукової обґрунтованості показників соціально-економічної та бюджетної доктрин, між цими доктринами, оформленими у вигляді двох державних стратегічних документів, має бути тісний взаємозв'язок. Формуючи бюджетну доктрину як важливий політичний документ, органи державної влади і державного управління повинні визначитися зі стратегічними напрямками соціально-економічного розвитку суспільства й обрати модель для нього.

3. Наголошено, що реалізація конституційних повноважень держави забезпечується за допомогою бюджету. Аналіз теоретико-методологічних засад бюджету держави дав змогу визначити характер впливу розподільчих процесів на рівень державного забезпечення суспільних благ у вигляді гарантій, прав і свобод громадян країни та макроекономічного регулювання економіки. При цьому встановлено, що бюджет займає центральне місце у фінансовій системі й відіграє важливу роль у розподільчому процесі. Запропоновані теоретико-методологічні підходи до трактування бюджету, з одного боку, як об'єктивної економічної категорії, а з іншого – як її матеріальних субстанцій за явищем,

змістом, формою, організаційно-структурною побудовою і правовим характером базуються на використанні філософських категорій якості і кількості, сутності і явища, змісту та форми й законів діалектики.

4. З'ясовано, що ефективне функціонування держави та якісне виконання покладених на неї завдань залежать від застосування наукових підходів до структуризації бюджетних відносин, їхнього впорядкування на всіх рівнях управління, теоретичні положення яких мають стати основою для визначення принципів побудови бюджетної системи, виділення і групування окремих її ланок, розподілу доходів та видатків між окремими бюджетами, встановлення характеру міжбюджетних відносин відповідно до державного устрою країни. Згідно з державним устроєм, адміністративно-територіальним поділом країни, поданим у дисертації визначенням бюджетної системи України як сукупності взаємопов'язаних між собою ланок бюджетних відносин, визнано за доцільне ланками бюджетної системи вважати державний бюджет та місцеві бюджети і відповідно до таких груп, як регіональні бюджети (республіканський бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети) й бюджети територіальних громад (міські, сільські, селищні). Це дасть змогу змінити концептуальні підходи до розподілу доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи та забезпечити кожному з цих ланок необхідним обсягом власних доходів. З огляду на сутність бюджетної системи законодавчо встановлені принципи її побудови поділено на дві групи: а) принципи побудови бюджетної системи (єдності, самостійності, адміністративно-територіальний, функціональний); б) принципи організації бюджетного процесу (всі інші). Це сприятиме перегляду принципів і порядку розподілу доходів та видатків між окремими бюджетами й зміцненню власної дохідної бази всіх бюджетів, що відповідає вимогам демократичної держави.

5. Аргументовано, що формування дохідної частини бюджету доцільно пов'язувати з такою моделлю, яка могла би бути складовою бюджетної доктрини. Доцільно при побудові моделі формування доходів, яка може стати основою для Податкового кодексу України, враховувати такі умови: обсяги

доходів усіх бюджетів мають відповідати потребам органів державної влади, державного управління і місцевого самоврядування; абсолютна більшість (не менше, ніж 90 відсотків) доходів регіональних та місцевих бюджетів повинні формуватись за рахунок власних і закріплених доходів; наповнення доходів усіх бюджетів має здійснюватися на стабільній економічній та законодавчій базах; сплата податків, обов'язкових і необов'язкових платежів не повинна негативно відобразитися на соціально-економічних процесах у державі й регіонах та ін. Розвиток вітчизняної системи формування доходів бюджету держави передбачає застосування комплексу заходів організаційного і методологічного характеру, які базуватимуться на засадах бюджетної доктрини та її орієнтирах. Водночас окреслено такі основні напрями цього розвитку: побудова вітчизняної моделі формування доходів бюджетів; орієнтація процесу формування доходів бюджетів на фіскальні й регулюючі завдання; ефективне формування морально-етичних і професійних якостей усіх учасників розподільчих відносин, пов'язаних з наповненням дохідної частини бюджетів; розмежування функцій та повноважень, взаємоузгодження роботи органів державної влади і координація діяльності фінансових, казначейських, податкових та контрольно-ревізійних органів у процесі мобілізації доходів до бюджетів усіх рівнів.

6. З метою мінімізації впливу бюджетного дефіциту на кризову ситуацію в Україні запропоновано розробити державну Програму управління бюджетним дефіцитом, яка могла би бути складовою бюджетної доктрини держави. У цьому напрямку виділено такі основні стратегічні завдання: перехід від пасивного напрямку фінансування бюджетного дефіциту до активного й здійснення дефіцитного фінансування лише тих видатків, які сприятимуть економічному зростанню; поступовий перехід до практики складання бюджету з позитивним сальдо; розробка антикризових заходів, спрямованих на підвищення ефективності економіки; оптимізація співвідношення між державним і недержавним секторами економіки; оптимізація величини бюджетного дефіциту та ін.

7. Доведено, що бюджетна доктрина як державний документ стратегічного спрямування має відображати конкретні напрями бюджетної політики держави, основою якої є бюджетна стратегія у діалектичній єдності з бюджетною практикою. При цьому обґрунтовано, що бюджетну політику держави слід розглядати як діяльність органів державної влади, державного управління і місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямів, завдань та пріоритетів розвитку бюджетних відносин, засобів бюджетної тактики для їхнього досягнення і застосування цих засобів. До того ж аргументовано, що бюджетна стратегія – це цілісна система дій держави, спрямована на реалізацію мети, завдань та пріоритетів довготривалого курсу бюджетної політики, розрахованого на перспективу, що передбачає вирішення глобальних завдань, визначених економічною стратегією. Бюджетна ж тактика є формою реалізації бюджетної стратегії й комплексом адаптивних заходів впливу держави на стан функціонування конкретних бюджетних взаємовідносин з метою надання їм параметрів, визначених завданнями бюджетної стратегії. До принципів бюджетної політики віднесено такі основні засади, ідеї та положення, які є орієнтирами і вимогами її проведення й відображають сутність державного бюджету. Ці принципи об'єднано у дві групи: загальні та спеціальні. Сформовано методологічні підходи до систематизації показників видів ефективності бюджетної політики та їхнього визначення залежно від стадій бюджетного процесу шляхом виділення п'яти груп: наступної, поточної, очікуваної, планової та стратегічної ефективності.

8. Акцентовано, що конкретні дії органів державної влади, державного управління і місцевого самоврядування, пов'язані з бюджетним процесом, регулюються нормативно-правовими актами України. Розробку бюджетного законодавства України рекомендовано базувати на визначених у роботі принципах. З метою вдосконалення бюджетного процесу запропоновано у Бюджетному кодексі України: переглянути підходи до формування ланок бюджетної системи та принципів її побудови; подати перелік складу доходів Державного бюджету України і розкрити засади розподілу доходів між

окремими ланками бюджетної системи; внести статті, які визначатимуть стратегічні засади бюджетної політики, відповідну термінологію й порядок реалізації; унормувати процедуру складання бюджету на три роки, а також розробку і затвердження відповідних програм та звітів про їхнє виконання; передбачити порядок формування Стабілізаційного фонду; конкретизувати процедури й умови надання міжбюджетних трансфертів та їхнього розподілу між бюджетами; чітко визначити повноваження суб'єктів бюджетних відносин щодо організації бюджетного обліку й звітності, узаконити порядок прийняття і розкрити зміст Декларації цілей та завдань бюджету на наступний бюджетний період (Бюджетної декларації).

9. Для вдосконалення інформаційного забезпечення бюджетної політики визнано за доцільне: розпочати роботу зі створення інтелектуальної системи обліку; розробити національні стандарти обліку, максимально наближені до міжнародних, ліквідувати податковий облік, що не відповідає принципу єдиної інформації; узгодити на загальнодержавному рівні єдині підходи та методики розрахунку макроекономічних показників; сформувати ефективну систему моніторингу бюджетів усіх рівнів; створити при Міністерстві фінансів України підрозділ, в якому можна було би систематично поповнювати банк наукових розробок і пропозицій та рекомендувати їх до впровадження на практиці.

10. Вказано, що принципово важливим для формування й реалізації бюджетної доктрини є уточнення бюджетного механізму відповідно до її стратегічних засад. Водночас обґрунтовано доцільність трактування бюджетного механізму за його змістом, формою, організаційною побудовою та правовою ознакою. При цьому доведено, що оптимальною можна вважати таку структуру бюджетного механізму, яка містить шість елементів: методи, форми, важелі, інструменти, стимули і санкції. Послідовність взаємодії елементів бюджетного механізму зумовлює виділення окремих підсистем, які мають вирішальний вплив на бюджетний процес та його відповідні етапи. До таких підсистем віднесено: забезпечувальні (обслуговують стадії складання, розгляду і затвердження бюджету); оперативні (обслуговують стадію виконання

бюджету) та заключні (обслуговують стадію складання і затвердження звітності про виконання бюджету).

11. Наголошено, що при дослідженні бюджетного механізму та його ролі у формуванні й реалізації бюджетної доктрини варто враховувати особливості застосування таких важливих його методів, як бюджетне прогнозування, бюджетне планування, бюджетне нормування і бюджетне регулювання. Крім цього встановлено, що у фінансовій теорії і практиці бюджетне прогнозування доцільно розглядати як безперервний процес формування та уточнення наукових передбачень у бюджетній сфері. Рекомендовано при розробці бюджетних прогнозів використовувати всі традиційні й нові методи, за необхідності – їхні комбінації. Водночас запропоновано до Бюджетного кодексу України внести доповнення щодо запровадження у державі бюджетного прогнозування та реалізації його результатів, яке має бути обов'язковим елементом бюджетного процесу. Доведено доцільність класифікації бюджетного регулювання на стратегічне і тактичне залежно від терміну. З метою спрощення системи бюджетного регулювання рекомендовано передати з державного бюджету місцевим частину державних податків, які мобілізуються на території відповідних органів місцевого самоврядування у повному обсязі, а іншу частину – поділити у пропорціях між державним та місцевими бюджетами. До того ж визнано за доцільне розширити використання укрупнених довготривалих економічних нормативів при плануванні бюджетних доходів і видатків. Аргументовано, що вдосконалення бюджетного планування в умовах демократичних перетворень потребує нових теоретичних, організаційно-правових та методологічних підходів. При цьому обґрунтовано доцільність застосування відповідних нових технологій бюджетного планування, зокрема програмно-цільового методу. З'ясовано, що роль бюджетного нормування в умовах трансформаційних процесів зростатиме і буде стимулятором функціонування бюджетної системи. Потрібно забезпечити науково обґрунтоване визначення та використання у бюджетному процесі трирівневих груп норм і нормативів.

12. Одне із центральних місць у бюджетному механізмі відведено податковому механізму, який варто розглядати у широкому та вузькому розумінні. Водночас уточнено, що цей механізм має власну структуру і підсистеми. До основних напрямів розвитку податкового механізму віднесено: оптимізацію пропорцій у процесі розподілу і перерозподілу ВВП; визначення оптимального співвідношення між ліберальними ринковими та державними методами податкового регулювання економіки; формування нового інституціонального середовища оподаткування та ін.

13. У роботі доведено необхідність застосування концептуальних підходів до трактування бюджетного контролю на основі вчення про бюджет держави та економічний контроль. Крім цього встановлено, що бюджетний контроль є об'єктивним економічним явищем, характерним для бюджетних відносин, який на практиці реалізується учасниками цих відносин. З метою вдосконалення бюджетного контролю запропоновано сформувати мережу спеціальних контролюючих органів (ними можуть бути територіальні підрозділи Рахункової палати України), які координуватимуть організацію цього контролю та безпосередньо займатимуться бюджетним аудитом. До того ж зазначено, що у процесі реформування державного фінансового контролю і розвитку в його системі бюджетного аудиту на рівні держави постає необхідність змінити ідеологію й визначити нові концептуальні засади організації системи державного внутрішнього фінансового контролю. Водночас з'ясовано, що концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю до 2015 р. потребує перегляду підходів до структури органів зовнішнього та внутрішнього контролю й організації їхньої діяльності.

14. Вказано, що засади бюджетної доктрини реалізуються за допомогою бюджетного процесу. В цьому контексті уточнено визначення бюджетного процесу, який доцільно здійснювати на основі відповідних принципів, за допомогою специфічних заходів, методів та засобів з визначенням стратегічних цілей та застосуванням тактичних підходів. При цьому встановлено, що основними ознаками бюджетного процесу, які визначають характер його

організації, є: бюджетне прогнозування і складання розрахунків показників бюджету на перспективу; вибір сценарію розвитку економіки, на підставі якого здійснюється формування проекту бюджету наступного року; врахування різних рівнів бюджетної системи та ін. Наголошено, що ці ознаки повинні враховувати організатори бюджетного процесу в повному обсязі з вибором оптимального варіанта у кожному конкретному випадку.

15. В дисертації сформовано авторський підхід до уточнення порядку складання проекту бюджету держави на основі програмно-цільового методу, який передбачає формування стратегічних бюджетних прогнозів і складання стратегічного бюджету на тривалу перспективу, розроблення й конкретизацію показників середньотермінового бюджету, формування поточного бюджету та розробку оперативних показників бюджету за бюджетними програмами відповідно до бюджетної доктрини держави. Аргументовано, що у процесі виконання бюджетів доцільно застосовувати новітні методи регулювання потоків бюджетних ресурсів. Водночас визначено низку умов підвищення ефективності виконання бюджету в Україні. Крім цього акцентовано на необхідності перегляду практичних підходів до організації виконання бюджетів і логічного взаємозв'язку його найважливіших стадій, які відповідатимуть ринковим засадам господарювання в умовах демократичного суспільства.

Додаток А

Динаміка основних показників соціально-економічного розвитку України за 2001-2008 роки*

Показники	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з 2001р.	
									у млн. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млн. грн.	204190	225810	267344	345113	441452	544153	720731	949864	745674,0	365,2
Зміни у % до попереднього року	120,1	110,6	118,4	129,1	127,9	123,3	132,5	131,8	X	X
Реальний валовий внутрішній продукт у % до попереднього року	109,2	105,2	109,6	112,1	102,7	107,3	107,9	102,1	X	X
Інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах), млн. грн.	32573	37178	51011	75714	93096	125254	188486	233081	200508,0	615,6
Темпи зростання до попереднього року у порівнянних цінах, %	120,8	108,9	131,3	128,0	101,9	119,0	129,8	97,4	X	X
Продукція промисловості (у фактичних цінах), млн. грн.	210843	229634	289117	400757	468563	551729	717077	916618	705775,0	334,7
Темпи зростання до попереднього року у порівнянних цінах, %	114,2	107,0	115,8	112,5	103,1	106,2	110,2	96,9	X	X
Індекс цін виробників промислової продукції, %										
в середньому за рік	108,7	103,0	107,6	120,5	116,7	109,6	119,5	135,5	X	X
грудень до грудня попереднього року	100,9	105,7	111,1	124,1	109,5	114,1	123,3	123,0	X	X

Продовження додатку А

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Індекс споживчих цін, %										
в середньому за рік	112,0	100,8	105,2	109,0	113,5	109,1	112,8	125,2	X	X
грудень до грудня попереднього року	106,1	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6	116,6	122,3	X	X
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами, у % до середніх цін попереднього року	105,0	87,4	120,6	105,7	108,1	102,4	138,0	110,3	5,3	5,0
Обсяг продукції сільського господарства (у фактичних цінах), млн. грн.	65218	65253	64780	83850	92540	95730	109985	150845	85627	131,3
Темпи зростання/зниження до попереднього року у порівнянних цінах, %	110,2	101,2	89,0	119,7	100,1	102,5	93,5	117,1	X	X
Роздрібний товарооборот підприємств, млн. грн.	34417	39691	49994	67556	94332	129952	178233	246903	212486,0	617,4
Темпи зростання до попереднього року у порівнянних цінах, %	113,7	115,0	120,5	121,9	123,4	126,4	129,5	117,3	X	X
Середній за рік офіційний курс гривні до 1 долара США	5,372	5,327	5,333	5,319	5,125	5,050	5,050	5,267	-0,105	-2,0
Середній за рік офіційний курс гривні до 1 євро	4,814	5,030	6,024	6,609	6,390	6,337	6,918	7,708	2,894	60,1
Грошова база на кінець періоду, млн. грн.	23055	30808	40089	53763	82760	97214	141901	186671	163621,0	709,9

Продовження додатку А

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Темпи зростання до початку року, %	137,4	133,6	130,1	134,1	153,9	117,5	146,0	131,6	X	X
Експорт товарів та послуг, млн. дол. США	21086	23351	28953	41291	44378	50239	64001	85612	64526,0	306,0
Темпи зростання до попереднього року у фактичних цінах, %	108,0	110,7	124,0	142,6	107,5	113,2	127,4	133,8	X	X
Імпорт товарів та послуг, млн. доларів США	20473	21494	27665	36313	43707	53307	72153	100132	79659	389,1
Темпи зростання до попереднього року у фактичних цінах, %	114,1	105,0	128,7	131,3	120,4	122,0	135,4	138,8	X	X
Прямі іноземні інвестиції в Україну на кінець року, млн. дол. США	4406	5924	7566	9606	17209	23125	38059	46997	42591	966,7
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн.	18741	14641	19643	44578	64371	76253	135898	8954	-9787,0	-52,2
Зміни у % до попереднього року	134,5	78,1	134,2	226,9	144,4	118,5	178,2	6,6	X	X
Питома вага збиткових підприємств, %	38,2	38,8	37,2	34,8	34,2	33,5	32,5	37,2	X	X
Дебіторська заборгованість на кінець року, млн. грн.	260129	300133	353001	400204	421821	534038	726515	X	X	X
Зміни у % до початку року	123,5	119,6	129,7	122,9	114,8	134,8	145,5	X	X	X
Кредиторська заборгованість на кінець року, млн. грн.	337394	377537	444691	513557	545106	661756	858953	X	X	X
Зміни у % до початку року	114,5	116,9	128,5	124,3	113,5	128,6	138,8	X	X	X

Продовження додатку А

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Доходи населення, млн. грн.	157996	185073	215672	274241	381404	472061	623289	856633	698637,0	442,2
Темпи зростання до попереднього року, %	122,7	117,1	116,5	127,2	139,1	123,8	132,0	137,4	X	X
Реальні наявні доходи у % до попереднього року	110,0	118,0	109,1	119,6	123,9	111,8	114,8	109,6	X	X
Зобов'язання банків за коштами, залученими на рахунки фізичних осіб (на кінець періоду, млн. грн.), всього	11338	19302	32396	41611	73202	106715	164159	215087	203749,0	1797,0
у тому числі:										
у національній валюті	6566	11601	18875	22116	42176	57837	99411	107526	100960,0	1537,6
в іноземній валюті	4772	7701	13521	19495	31026	48878	64749	107561	102789,0	2154,0
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників, грн.	311,1	376,4	462,3	589,6	806,2	1041,0	1351,0	1806,0	1494,9	480,5
Індекс номінальної заробітної плати, у % до попереднього року	135,2	121,0	122,8	127,5	136,7	129,2	129,7	133,7	-1,5	-1,1
Індекс реальної заробітної плати, у % до попереднього року	119,3	118,2	115,2	123,8	120,3	118,3	112,5	106,3	X	X
Розмір мінімальної заробітної плати на кінець періоду, грн.	118,0	165,0	205,0	237,0	332,0	400,0	460,0	605,0	487,0	412,7
Рівень зареєстрованого безробіття (на кінець року), %	3,6	3,7	3,5	3,5	3,1	2,7	2,3	3,0	X	X

Продовження додатку А

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Рівень безробіття за методологією МОП, у % до економічно активного населення у віці 15-70 років	10,9	9,6	9,1	8,6	7,2	6,8	6,4	6,4	X	X
Середня чисельність наявного населення за рік, млн. осіб	48,7	48,2	47,8	47,5	47,1	46,8	46,5	46,3	-2,4	-4,9

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36; 396]

Додаток Б

Динаміка обсягів, виробництва, розподілу та кінцевого використання ВВП

Таблиця Б.1

Динаміка валового внутрішнього продукту України за 1990-2008 рр. [396]

Роки	У фактичних цінах		Індекси фізичного обсягу			Індекси-дефлятори
	валовий внутрішній продукт	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу	валовий внутрішній продукт	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу	валовий внутрішній продукт	валовий внутрішній продукт
	млрд. крб.	тис. крб.	відсотків до попереднього року		відсотків до 1990 р.	відсотків до попереднього року
1	2	3	4	5	6	7
1990	167	3				
1991	299	6	91,3	91,1	91,3	196,2
1992	5033	97	90,1	89,8	82,3	1866,0
1993	148273	2842	85,8	85,7	70,6	3435,4
1994	1203769	23184	77,1	77,4	54,4	1053,5
1995	5451642	105793	87,8	88,5	47,8	515,5

Продовження додатку Б

Продовження таблиці Б.1

1	2	3	4	5	6	7
	млн. грн.	грн.	відсотків до попереднього року		відсотків до 1990 р.	відсотків до попереднього року
1996	81519	1595	90,0	90,7	43,0	166,2
1997	93365	1842	97,0	97,8	41,7	118,1
1998	102593	2040	98,1	98,8	40,9	112,1
1999	130442	2614	99,8	100,6	40,8	127,3
2000	170070	3436	105,9	106,7	43,2	123,1
2001	204190	4195	109,2	111,1	47,2	109,9
2002	225810	4685	105,2	106,3	49,7	105,1
2003	267344	5591	109,6	110,5	54,4	108,0
2004	345113	7273	112,1	113,0	61,0	115,1
2005	441452	9372	102,7	103,5	62,7	124,5
2006	544153	11630	107,3	108,1	67,3	114,8
2007	720731	15496	107,9	108,6	72,6	122,7
2008	949864	20534	102,1	102,6	74,1	129,1

Продовження додатку Б

Таблиця Б.2

**Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту України за видами економічної діяльності протягом
2001-2008 рр. [396]**

(у фактичних цінах; млн. грн.)

Вид економічної діяльності	Рік	Випуск	Проміжне споживання	Валова додана вартість	У тому числі			
					оплата праці найманих працівників	інші податки, пов'язані з виробництвом	інші субсидії, пов'язані з виробництвом	валовий прибуток, змішаний дохід
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	2001	66306	36885	29421	5831	559	-536	23567
	2002	66430	37012	29418	5108	602	-377	24085
	2003	66119	37060	29059	4890	557	-694	24306
	2004	85668	48410	37258	6044	609	-1298	31903
	2005	94801	54259	40542	6887	760	-1597	34492
	2006	98410	57404	41006	8448	468	-2208	34298
	2007	113149	65732	47417	11869	515	-2926	37959
	2008	154445	90148	64297	64297	14909	-21161	-

Продовження додатку Б

Продовження таблиці Б.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Добувна промисловість	2001	23411	14898	8513	5088	317	-1024	4132
	2002	24386	14370	10016	6350	227	-999	4438
	2003	26484	15630	10854	6972	228	-909	4563
	2004	31766	19248	12518	9541	196	-983	3764
	2005	41149	23210	17939	12729	280	-1736	6666
	2006	46125	24061	22064	15420	341	-2671	8974
	2007	57563	25868	31695	18370	627	-3768	16466
	2008	88256	38542	49714	28554	-58801	-	27040
Переробна промисловість	2001	172759	137167	35592	20407	1390	-148	13943
	2002	191301	150915	40386	23461	1701	-120	15344
	2003	235289	185587	49702	30414	2074	-237	17451
	2004	325820	261696	64124	41507	2134	-239	20722
	2005	399039	312176	86863	53891	2673	-251	30550

Продовження додатку Б

Продовження таблиці Б.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
	2006	456729	347313	109416	62673	3293	-372	43822
	2007	588203	444775	143428	80946	4118	-1726	60090
	2008	796095	616451	179644	108122	-19111	-	73433
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	2001	27905	16673	11232	4186	243	-238	7041
	2002	28227	16802	11425	5252	270	-189	6092
	2003	30360	18090	12270	6073	291	-258	6164
	2004	31961	19538	12423	8623	226	-475	4049
	2005	36739	21570	15169	9160	268	-325	6066
	2006	47318	28708	18610	12076	364	-323	6493
	2007	60898	37653	23245	14266	470	-375	8884
	2008	76358	46775	29583	18266	1821	-	11135
Будівництво	2001	18339	11048	7291	4242	236	-43	2856
	2002	19176	11523	7653	4843	172	-66	2704

Продовження додатку Б

Продовження таблиці Б.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
	2003	25811	15543	10268	6686	228	-61	3415
	2004	37667	23204	14463	8924	252	-50	5337
	2005	45972	29602	16370	12677	301	-89	3481
	2006	64152	42984	21168	14955	441	-93	5865
	2007	94307	63851	30456	21091	611	-151	8905
	2008	112911	78170	34741	24875	5361	-	9330
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2001	38989	16580	22409	8942	1488	-	11979
	2002	42628	18035	24593	10627	1060	-	12906
	2003	54897	23275	31622	10197	1261	-22	20186
	2004	71490	30433	41057	11393	1339	-48	28373
	2005	99662	43621	56041	20882	1591	-44	33612
	2006	122365	53792	68573	24845	2108	-	41620
	2007	173149	77929	95220	32228	2775	-	60217

Продовження додатку Б

Продовження таблиці Б.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
	2008	227411	97206	130205	43361	31101	–	83734
Діяльність транспорту та зв'язку	2001	41295	16708	24587	10325	737	–55	13580
	2002	46946	19423	27523	14065	450	–114	13122
	2003	59995	24903	35092	16732	616	–266	18010
	2004	75233	32539	42694	16936	775	–174	25157
	2005	91219	43784	47435	23754	1077	–439	23043
	2006	107638	51585	56053	30619	1523	–541	24452
	2007	135074	65011	70063	35474	1390	–792	33991
	2008	174985	83792	91193	43963	6411	–	46589
Освіта	2001	12437	3533	8904	6402	28	–	2474
	2002	14666	3847	10819	7996	42	–12	2793
	2003	18640	4859	13781	10935	34	–4	2816
	2004	22086	5834	16252	12855	33	–	3364

Продовження додатку Б

Продовження таблиці Б.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
	2005	29388	8506	20882	17498	47	–	3337
	2006	36161	9918	26243	22702	52	–	3489
	2007	46083	13178	32905	29355	65	–	3485
	2008	62213	14438	47775	42714	821	–	4979
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2001	10005	3994	6011	4278	32	–	1701
	2002	12080	4719	7361	5377	32	–36	1988
	2003	14958	5821	9137	7093	43	–31	2032
	2004	18470	7518	10952	8426	42	–2	2486
	2005	22855	8890	13965	11419	59	–38	2525
	2006	28305	10583	17722	14829	79	–73	2887
	2007	35947	13405	22542	19342	94	–19	3125
	2008	46519	17824	28695	24729	961	–	3870
Інші види економічної діяльності	2001	49074	19738	29336	16739	630	–52	12019

Продовження додатку Б

Продовження таблиці Б.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
	2002	58168	23020	35148	20038	724	-344	14730
	2003	71151	28439	42712	22196	740	-470	20246
	2004	109827	43247	66580	33201	1290	-531	32620
	2005	134806	54009	80797	47703	1538	-849	32405
	2006	174976	68699	106277	62064	2090	-1022	43145
	2007	260682	100761	159921	88995	2353	-1357	69930
	2008	343470	135587	207883	115994	9321	-	90957
Оплата послуг фінансових посередників	2001	X	2806	-2806	X	X	X	-2806
	2002	X	3148	-3148	X	X	X	-3148
	2003	X	4280	-4280	X	X	X	-4280
	2004	X	5275	-5275	X	X	X	-5275
	2005	X	7402	-7402	X	X	X	-7402
	2006	X	13009	-13009	X	X	X	-13009

Продовження додатку Б

Продовження таблиці Б.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
	2007	X	22098	-22098	X	X	X	-22098
	2008	X	36537	-36537	X	X	X	-36537
Усього (в основних цінах)	2001	460520	280030	180490	86440	5660	-2096	90486
	2002	504008	302814	201194	103117	5280	-2257	95054
	2003	603704	363487	240217	122188	6072	-2952	114909
	2004	809988	496942	313046	157450	6896	-3800	152500
	2005	995630	607029	388601	216600	8594	-5368	168775
	2006	1182179	708056	474123	268631	10759	-7303	202036
	2007	1565055	930261	634794	351936	13018	-11114	280954
	2008	2082663	1255470	827193	465487	-43281	-	366034
Податки на продукти	2001	25060	X	25060	X	25060	X	X
	2002	25484	X	25484	X	25484	X	X
	2003	28205	X	28205	X	28205	X	X

Продовження додатку Б

Продовження таблиці Б.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
	2004	33122	X	33122	X	33122	X	X
	2005	54183	X	54183	X	54183	X	X
	2006	71618	X	71618	X	71618	X	X
	2007	88212	X	88212	X	88212	X	X
	2008	1226711	X	1226711	X	1226711	X	X
Субсидії на продукти	2001	-1360	X	-1360	X	X	-1360	X
	2002	-868	X	-868	X	X	-868	X
	2003	-1078	X	-1078	X	X	-1078	X
	2004	-1055	X	-1055	X	X	-1055	X
	2005	-1332	X	-1332	X	X	-1332	X
	2006	-1588	X	-1588	X	X	-1588	X
	2007	-2275	X	-2275	X	X	-2275	X
	2008		X		X	X	-	X

Продовження додатку Б

Продовження таблиці Б.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Валовий внутрішній продукт (у ринкових цінах)	2001	484220	280030	204190	86440	30720	-3456	90486
	2002	528624	302814	225810	103117	30764	-3125	95054
	2003	630831	363487	267344	122188	34277	-4030	114909
	2004	842055	496942	345113	157450	40018	-4855	152500
	2005	1048481	607029	441452	216600	62777	-6700	168775
	2006	1252209	708056	544153	268631	82377	-8891	202036
	2007	1650992	930261	720731	351936	101230	-13389	280954
	2008	2205334	1255470	949864	465487	1183431	-	366034

Продовження додатку Б

Таблиця Б.3

Динаміка валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання протягом 2000-2008 рр. [396]

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
У фактичних цінах, млн. грн.									
Валовий внутрішній продукт	170070	204190	225810	267344	345113	441452	544153	720731	949864
Кінцеві споживчі витрати	127982	156344	170325	201624	245556	337879	424906	558581	752489
домашніх господарств	92406	112260	124560	146301	180399	252624	319383	423174	576565
некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	3909	4017	4226	4493	4547	4727	5173	6445	7638
сектору загального державного управління	31667	40067	41539	50830	60610	80528	100350	128962	168286
індивідуальні споживчі витрати	19572	23707	24803	29936	36767	49418	61125	79914	104852
колективні споживчі витрати	12095*	16360	16736	20894	23843	31110	39225	49048	63434
Валове нагромадження основного капіталу	33427	40211	43289	55075	77820	96965	133874	198348	258176
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	-42	4229	2209	3661	-4883	2736	655	4685	15457

Продовження додатку Б

Продовження таблиці Б.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Придбання за виключенням вибуття цінностей	146	85	96	115	133	175	211	285	357
Експорт товарів і послуг	106200	113245	124392	154394	219607	227252	253707	323205	444859
Імпорт товарів і послуг	-97643	-109924	-114501	-147525	-193120	-223555	-269200	-364373	-521474
Відсотків до підсумку									
Валовий внутрішній продукт	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Кінцеві споживчі витрати	75,2	76,6	75,4	75,4	71,2	76,5	78,1	77,5	79,2
домашніх господарств	54,3	55,0	55,1	54,7	52,3	57,2	58,7	58,7	60,7
некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	2,3	2,0	1,9	1,7	1,3	1,1	1,0	0,9	0,8
сектору загального державного управління	18,6	19,6	18,4	19,0	17,6	18,2	18,4	17,9	17,7
індивідуальні споживчі витрати	11,5	11,6	11,0	11,2	10,7	11,2	11,2	11,1	11,0
колективні споживчі витрати	7,1*	8,0	7,4	7,8	6,9	7,0	7,2	6,8	6,7
Валове нагромадження основного капіталу	19,7	19,7	19,2	20,6	22,6	22,0	24,6	27,5	27,2

Продовження додатку Б

Продовження таблиці Б.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	0,0	2,1	1,0	1,4	-1,4	0,6	0,1	0,7	1,6
Придбання за виключенням вибуття цінностей	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Експорт товарів і послуг	62,4	55,4	55,1	57,8	63,6	51,5	46,6	44,8	46,8
Імпорт товарів і послуг	-57,4	-53,8	-50,7	-55,2	-56,0	-50,6	-49,4	-50,5	-54,9

Додаток В

Порівняльна динаміка доходів, видатків та дефіциту (профіциту) зведеного, державного та місцевих бюджетів України за 1993-2008 роки*

Показники	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008р. порівняно з 1993р.	
																	у млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Валовий внутрішній продукт (у фактично діючих цінах), млрд. грн.	1,7	11,0	54,3	81,5	93,4	102,6	130,4	170,1	204,2	225,8	267,3	345,1	441,4	544,2	720,7	949,9	948,2	55776,5
у % до попереднього року (у порівнянних цінах)	X	X	X	90,0	97,0	98,1	99,8	105,9	109,2	105,2	109,6	112,1	102,7	107,3	107,9	102,1	X	X
Зведений бюджет																		
Доходи, млрд. грн.	0,5	5,2	20,7	30,2	28,1	28,9	32,9	49,1	54,9	62,0	75,3	91,5	134,2	171,8	219,9	297,8	297,3	59460,0
у % до ВВП	33,5	43,5	38,0	37,1	30,1	28,2	25,2	28,9	26,9	27,4	28,2	26,5	30,4	31,6	30,5	31,4	X	X
Видатки, млрд. грн.	0,6	6,3	24,3	34,2	34,3	31,0	34,7	48,3	55,4	60,5	75,4	101,4	141,7	175,3	226,1	309,2	308,6	51433,3

Продовження додатку В

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
у % до ВВП	38,6	52,4	44,6	41,9	36,8	30,2	26,6	28,4	27,1	26,8	28,2	29,4	32,1	32,2	31,4	32,6	X	X
Кредитування, млрд. грн.	-	-	-	-	-	0,2	0,1	-0,1	0,1	-0,2	0,4	1,1	0,3	0,2	1,6	2,8	2,8	X
у % до ВВП	-	-	-	-	-	0,2	0,1	-0,1	0,1	-0,1	0,1	0,3	0,1	0,04	0,2	0,3	X	X
Дефіцит "-" / профіцит "+", млрд. грн.	-0,1	-1,1	-3,6	-4,0	-6,2	-2,3	-1,9	1,0	-0,6	1,6	-0,5	-11,0	-7,8	-3,7	-7,7	-14,2	-14,1	14100,0
у % до ВВП	-5,1	-8,9	-6,6	-4,9	-6,6	-2,2	-1,5	0,6	-0,3	0,7	-0,2	-3,2	-1,8	-0,7	-1,1	-1,5	X	X
Державний бюджет																		
Доходи, млрд. грн.	0,3	3,4	12,0	19,6	16,8	16,3	20,0	36,2	39,7	45,5	55,1	70,3	105,3	133,5	165,9	231,7	231,4	77133,3
в т.ч. трансферти з місцевих бюджетів	-	-	-	0,4	0,8	0,6	0,3	1,4	2,5	2,9	2,4	1,6	1,5	1,6	4,4	7,7	X	X
у % до ВВП	17,5	28,5	22,1	24,1	18,0	15,9	15,3	21,3	19,5	20,1	20,6	20,4	23,9	24,5	23,0	24,4	X	X
Видатки, млрд. грн.	0,3	4,4	14,8	23,6	23,1	18,6	22,0	35,6	40,3	44,5	55,6	79,5	113,0	137,1	174,3	241,5	241,2	80400,0
в т.ч. трансферти до місцевих бюджетів	-	-	-	1,2	2,5	2,2	2,9	4,4	7,2	8,8	11,7	16,8	23,4	34,2	44,7	59,2	X	X
у % до ВВП	23,4	36,5	27,1	29,0	24,7	18,1	16,9	20,9	19,7	19,7	20,9	23,0	25,6	25,2	24,2	25,4	X	X
Кредитування, млрд. грн.	-	-	-	-	-	-0,2	-0,01	-0,01	0,1	-0,1	0,4	1,1	0,3	0,2	1,5	2,7	2,7	X

Продовження додатку В

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
у % до ВВП	-	-	-	-	-	-0,2	-0,04	-0,04	0,1	-0,1	0,1	0,3	0,1	0,03	0,2	0,3	X	X
Дефіцит "-" / профіцит "+", млрд. грн.	-0,1	-1,0	2,6	-4,0	-6,3	-2,1	-2,0	0,7	-0,7	1,1	-1,0	-10,2	-7,9	-3,8	-9,8	-12,5	-12,4	12400,0
у % до ВВП	-5,1	-8,9	-6,6	-4,9	-6,7	-2,1	-1,5	0,4	-0,3	0,5	-0,4	-3,0	-1,8	-0,7	-1,4	-1,3	X	X
Місцеві бюджети																		
Доходи, млрд. грн.	0,2	1,8	8,6	12,1	14,6	15,4	16,1	18,7	25,0	28,2	34,3	39,6	53,7	75,9	107,1	137,4	137,2	68600,0
в т.ч. трансферти з державного бюджету	-	-	-	1,2	2,5	2,2	2,9	4,4	7,2	8,8	11,7	16,8	23,4	34,2	44,7	59,1	X	X
у % до ВВП	16,0	15,0	15,9	14,9	15,7	15,0	12,3	11,0	12,2	12,5	12,8	11,5	12,2	14,0	14,9	14,5	X	X
Видатки, млрд. грн.	0,2	1,9	9,5	12,1	14,5	15,2	15,9	18,5	24,9	27,8	33,8	40,4	53,5	75,8	104,9	139,0	138,8	69400,0
в т.ч. трансферти до державного бюджету	-	-	-	0,4	0,8	0,6	0,3	1,4	2,5	2,9	2,4	1,6	1,5	1,6	4,4	14,6	X	X
у % до ВВП	15,2	15,9	17,5	14,9	15,5	14,8	12,2	10,8	12,2	12,3	12,6	11,7	12,1	14,0	14,6	14,6	X	X
Кредитування, млрд. грн.	-	-	-	-	-	0,4	0,2	-0,03	-0,03	-0,05	0	0,04	-0,01	0,04	0,01	0,01	0,01	X
у % до ВВП	-	-	-	-	-	0,4	0,1	-0,02	-0,02	-0,02	0,00	0,01	0,00	0,01	0,01	0,01	X	X

Продовження додатку В

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Дефіцит "-" / профіцит "+", млрд. грн.	-0,01	-0,1	-0,1	0,01	0,1	-0,2	0,02	0,3	0,1	0,5	0,5	-0,8	0,1	0,08	2,1	-1,7	-1,69	16900,0
у % до ВВП	-	-	-	0,01	0,1	-0,2	0,02	0,2	0,04	0,2	0,2	-0,2	0,03	0,01	0,3	-0,2	X	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Додаток Д

Склад, структура та динаміка доходів бюджетів України за 2001-2008 рр.

Таблиця Д.1

Динаміка обсягів доходів зведеного бюджету України за 2001–2008 роки (млрд. грн.)*

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з 2001 р.	
									у млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Валовий внутрішній продукт	204,2	225,8	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7	949,9	745,7	365,2
Податкові надходження у тому числі:	36,7	45,4	54,3	63,2	98,1	125,7	161,3	227,2	190,5	519,1
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості у тому числі :	17,1	20,2	26,8	29,4	40,8	49,0	69,2	93,8	76,7	448,5
прибутковий податок з громадян / податок з доходів фізичних осіб	8,8	10,8	13,5	13,2	17,3	22,8	34,8	45,9	37,1	421,6
податок на прибуток підприємств	8,3	9,4	13,2	16,2	23,5	26,2	34,4	47,9	39,6	477,1
Податки на власність	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	1,1	1,4	1,6	1,0	166,7
Збори за спеціальне використання природних ресурсів з них:	2,3	2,4	2,8	3,4	4,0	4,7	5,9	9,3	7,0	304,3

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
збір за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	100,0
збір за спеціальне водокористування	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,5	0,6	0,3	100,0
платежі за користування надрами	0,1	0,1	0,1	0,3	0,4	0,6	0,6	1,2	1,1	1100,0
збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету	0,2	0,3	0,4	0,4	0,4	0,7	0,8	0,6	0,4	200,0
плата за землю	1,6	1,8	2,0	2,3	2,7	3,1	3,9	6,7	5,1	318,8
Внутрішні податки на товари та послуги у тому числі:	13,6	18,2	18,6	22,7	43,4	61,1	71,9	107,0	93,4	686,8
податок на додану вартість	10,3	13,5	12,6	16,7	33,8	50,4	59,4	92,1	81,8	794,2
акцизний збір із вироблених в Україні товарів	2,2	3,6	4,7	6,1	7,3	7,6	9,1	10,2	8,0	363,6
акцизний збір із ввезених на територію України товарів	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	1,1	1,5	2,6	2,2	550,0
плата за ліцензії на певні види господарської діяльності	0,3	0,3	0,4	0,7	0,9	1,4	1,1	1,2	0,9	300,0
плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності	0,3	0,3	0,4	0,5	0,7	0,8	0,9	1,0	0,7	233,3
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції з них:	1,9	2,4	3,8	5,1	6,7	7,4	10,0	12,3	10,4	547,4

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ввізне мито	1,8	2,1	3,0	4,0	6,0	7,0	9,6	11,9	10,1	561,1
вивізне мито	0,01	0,01	0,4	0,7	0,5	0,3	0,3	0,2	0,19	1900,0
Інші податки з них:	1,3	1,6	1,8	1,9	2,4	2,4	2,8	3,2	1,9	146,2
місцеві податки і збори	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	0,3	60,0
фіксований сільськогосподарський податок	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва	0,5	0,6	0,9	1,0	1,4	1,4	1,6	1,9	1,4	280,0
Неподаткові надходження у тому числі:	16,4	15,0	18,2	24,6	31,8	40,5	48,6	60,5	44,1	268,9
Доходи від власності та підприємницької діяльності з них:	4,5	1,8	5,2	6,4	10,9	12,7	13,2	22,5	18,0	400,0
надходження від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України	0,5	0,2	0,6	1,3	1,0	1,3	1,9	8,3	7,8	1560,0
рентна плата	0,7	0,7	3,0	3,5	4,7	6,8	8,3	10,3	9,6	1371,4
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	1,0	1,0	1,3	1,7	2,0	2,4	3,0	3,0	2,0	200,0
Інші неподаткові надходження з них:	4,9	4,1	3,7	4,4	7,5	9,8	11,4	14,7	9,8	200,0

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
надходження коштів від реалізації надлишкового озброєння, військової та спеціальної техніки, іншого майна Збройних Сил України та інших, утворених згідно із законодавством військових формувань і правоохоронних органів	0,7	0,3	0,7	0,4	0,4	0,6	0,3	0,4	-0,3	-42,9
додаткові збори на виплату пенсій	X	X	1,8	2,6	3,6	4,9	6,1	6,5	6,5	X
Власні надходження бюджетних установ	5,9	7,7	7,8	11,7	10,9	15,2	21,0	20,3	14,4	244,1
Доходи від операцій з капіталом у тому числі:	0,5	1,1	1,8	2,5	2,8	3,2	6,4	6,7	6,2	1240,0
Надходження від продажу основного капіталу	0,04	0,5	0,8	1,1	1,2	1,6	1,8	2,1	2,06	5150,0
Надходження від реалізації державних запасів товарів	0,3	0,4	0,7	0,7	0,6	0,4	1,4	1,8	1,5	500,0
Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	0,1	0,2	0,3	0,7	1,1	1,3	3,2	2,8	2,7	2700,0
Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,2	0,8	0,2	0,4	0,2	0,2	0,1	0,1	-0,1	-50,0
Цільові фонди у тому числі:	1,1	0,5	0,7	0,8	1,4	2,1	3,6	3,3	2,2	200,0

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Платежі до Фонду України соціального захисту інвалідів	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	200,0
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,8	1,1	1,2	1,0	500,0
Цільові фонди, утворені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади	0,4	0,2	0,3	0,4	0,8	1,2	2,3	1,9	1,5	375,0
Всього доходів	54,9	62,0	75,3	91,5	134,2	171,8	219,9	297,8	242,9	442,4

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Д

Таблиця Д.2

Динаміка доходів зведеного бюджету України за 2001–2008 роки у % до ВВП*

(у %)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з:	
									2001 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Валовий внутрішній продукт	100	100	100	100	100	100	100	100	х	х
Податкові надходження у тому числі:	18,0	20,1	20,3	18,3	22,2	23,1	22,4	23,9	5,9	1,5
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості у тому числі:	8,4	9,0	10,0	8,5	9,2	9,0	9,6	9,9	1,5	0,3
прибутковий податок з громадян / податок з доходів фізичних осіб	4,3	4,8	5,1	3,8	3,9	4,2	4,8	4,8	0,5	0,0
податок на прибуток підприємств	4,1	4,2	4,9	4,7	5,3	4,8	4,8	5,0	0,9	0,2
Податки на власність	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	-0,1	0,0
Збори за спеціальне використання природних ресурсів з них:	1,1	1,1	1,1	1,0	0,9	0,9	0,8	1,0	-0,1	0,2

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
збір за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду	0,1	0,04	0,04	0,03	0,02	0,02	0,03	0,02	-0,08	-0,01
збір за спеціальне водокористування	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,1	0,0
платежі за користування надрами	0,1	0,04	0,04	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
плата за землю	0,8	0,8	0,8	0,7	0,6	0,6	0,5	0,7	-0,1	0,2
Внутрішні податки на товари та послуги у тому числі:	6,7	8,1	7,0	6,6	9,8	11,2	10,0	11,3	4,6	1,3
податок на додану вартість	5,0	6,0	4,7	4,8	7,7	9,3	8,2	9,7	4,7	1,5
акцизний збір із вироблених в Україні товарів	1,1	1,6	1,8	1,8	1,7	1,4	1,3	1,1	0,0	-0,2
акцизний збір із ввезених на територію України товарів	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3	0,1	0,1
плата за ліцензії на певні види господарської діяльності	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	-0,1	-0,1
плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	-0,1	0,0
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції з них:	0,9	1,1	1,4	1,5	1,5	1,4	1,4	1,3	0,4	-0,1

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ввізне мито	0,9	0,9	1,1	1,2	1,4	1,3	1,3	1,3	0,4	0,0
вивізне мито	0,01	0,01	0,2	0,2	0,1	0,1	0,04	0,02	0,01	-0,02
Інші податки з них:	0,6	0,7	0,7	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3	-0,3	-0,1
місцеві податки і збори	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,1	0,0
фіксований сільськогосподарський податок	0,1	0,04	0,04	0,03	0,04	0,02	0,01	0,01	-0,09	0,0
єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,0	0,0
Неподаткові надходження у тому числі:	8,0	6,6	6,8	7,1	7,2	7,4	6,7	6,4	-1,6	-0,3
Доходи від власності та підприємницької діяльності з них:	2,2	0,8	2,0	1,9	2,5	2,3	1,8	2,4	0,2	0,6
надходження від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України	0,2	0,1	0,2	0,4	0,2	0,2	0,3	0,9	0,7	0,6
рентна плата	0,3	0,3	1,1	1,0	1,1	1,2	1,2	1,1	0,8	-0,1
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3	-0,2	-0,1

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інші неподаткові надходження з них:	2,4	1,8	1,4	1,3	1,7	1,8	1,6	1,5	-0,9	-0,1
надходження коштів від реалізації надлишкового озброєння, військової та спеціальної техніки, іншого майна Збройних Сил України та інших, утворених згідно із законодавством військових формувань і правоохоронних органів	0,3	0,1	0,3	0,1	0,1	0,1	0,04	0,04	-0,26	0,0
додаткові збори на виплату пенсій	X	X	0,7	0,8	0,8	0,9	0,8	0,7	0,7	-0,1
Власні надходження бюджетних установ	2,9	3,4	2,9	3,4	2,5	2,8	2,9	2,1	-0,8	-0,8
Доходи від операцій з капіталом у тому числі:	0,2	0,5	0,7	0,7	0,6	0,6	0,9	0,7	0,5	-0,2
Надходження від продажу основного капіталу	0,02	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,18	0,0
Надходження від реалізації державних запасів товарів	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,0	0,0
Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,4	0,3	0,2	-0,1
Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,1	0,4	0,1	0,1	0,04	0,04	0,01	0,01	-0,09	0,0

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Цільові фонди у тому числі:	0,5	0,2	0,3	0,2	0,3	0,4	0,5	0,3	-0,2	-0,2
Платежі до Фонду України соціального захисту інвалідів	0,1	0,04	0,04	0,03	0,02	0,04	0,03	0,03	-0,07	0,0
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	-0,1
Цільові фонди, утворені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,0	-0,1
Всього доходів	26,9	27,5	28,2	26,5	30,4	31,6	30,5	31,4	4,5	0,9

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Д

Таблиця Д.3

Структура доходів зведеного бюджету України за 2001-2008 роки*

(у %)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з:	
									2001 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Всього доходів	100	100	100	100	100	100	100	100	х	х
Податкові надходження у тому числі:	66,9	73,2	72,1	69,0	73,1	73,2	73,4	76,3	9,4	2,9
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості у тому числі :	31,1	32,7	35,5	32,1	30,4	28,5	31,5	31,5	0,4	0,0
прибутковий податок з громадян / податок з доходів фізичних осіб	16,0	17,5	17,9	14,4	12,9	13,3	15,8	15,4	-0,6	-0,4
податок на прибуток підприємств	15,1	15,2	17,6	17,7	17,5	15,2	15,6	16,1	1,0	0,5
Податки на власність	1,0	0,9	0,8	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5	-0,5	-0,1
Збори за спеціальне використання природних ресурсів з них:	4,1	4,0	3,7	3,7	3,0	2,8	2,7	3,1	-1,0	0,4

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
збір за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
збір за спеціальне водокористування	0,6	0,4	0,3	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	-0,4	0,0
платежі за користування надрами	0,1	0,1	0,1	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,1
збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету	0,4	0,4	0,5	0,5	0,3	0,4	0,4	0,2	-0,2	-0,2
плата за землю	2,9	2,9	2,7	2,5	2,0	1,8	1,8	2,2	-0,7	0,4
Внутрішні податки на товари та послуги у тому числі:	24,8	29,3	24,7	24,8	32,3	35,6	32,7	35,9	11,1	3,2
податок на додану вартість	18,9	21,7	16,7	18,3	25,2	29,3	27,0	30,9	12,0	3,9
акцизний збір із вироблених в Україні товарів	4,0	5,8	6,2	6,6	5,5	4,4	4,1	3,4	-0,6	-0,7
акцизний збір із ввезених на територію України товарів	0,8	0,8	0,8	0,7	0,4	0,6	0,7	0,9	0,1	0,2
плата за ліцензії на певні види господарської діяльності	0,6	0,5	0,5	0,8	0,7	0,8	0,5	0,4	-0,2	-0,1
плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3	-0,2	-0,1
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції з них:	3,6	3,8	5,0	5,6	5,0	4,3	4,5	4,1	0,5	-0,4

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ввізне мито	3,2	3,5	4,0	4,4	4,5	4,1	4,4	4,0	0,8	-0,4
вивізне мито	0,01	0,01	0,5	0,8	0,4	0,2	0,1	0,1	0,09	0,0
Інші податки з них:	2,3	2,5	2,4	2,1	1,8	1,4	1,3	1,1	-1,2	-0,2
місцеві податки і збори	0,9	0,9	0,8	0,6	0,4	0,4	0,3	0,3	-0,6	0,0
фіксований сільськогосподарський податок	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,05	0,03	-0,17	-0,02
єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва	0,8	1,0	1,2	1,1	1,0	0,8	0,7	0,6	-0,2	-0,1
Неподаткові надходження у тому числі:	29,9	23,7	24,2	26,8	23,7	23,6	22,1	20,3	-9,6	-1,8
Доходи від власності та підприємницької діяльності з них:	8,1	2,9	6,8	7,0	8,1	7,4	6,0	7,6	-0,5	1,6
надходження від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України	0,9	0,4	0,8	1,4	0,7	0,7	0,9	2,8	1,9	1,9
рентна плата	1,2	1,2	4,0	3,8	3,5	4,0	3,8	3,5	2,3	-0,3
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	1,8	1,6	1,7	1,8	1,5	1,4	1,4	1,0	-0,8	-0,4
Інші неподаткові надходження з них:	8,9	6,5	5,0	4,8	5,6	5,7	5,2	4,9	-4,0	-0,3

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
надходження коштів від реалізації надлишкового озброєння, військової та спеціальної техніки, іншого майна Збройних Сил України та інших, утворених згідно із законодавством військових формувань і правоохоронних органів	1,3	0,5	0,9	0,5	0,3	0,4	0,1	0,1	-1,2	0,0
додаткові збори на виплату пенсій	X	X	2,4	2,8	2,7	2,8	2,8	2,2	2,2	-0,6
Власні надходження бюджетних установ	10,8	12,5	10,3	12,8	8,2	8,9	9,5	6,8	-4,0	-2,7
Доходи від операцій з капіталом у тому числі:	0,8	1,8	2,4	2,8	2,1	1,9	2,9	2,2	1,4	-0,7
Надходження від продажу основного капіталу	0,1	0,9	1,0	1,2	0,9	0,9	0,8	0,7	0,6	-0,1
Надходження від реалізації державних запасів товарів	0,5	0,7	0,9	0,8	0,4	0,2	0,6	0,6	0,1	0,0
Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	0,2	0,2	0,5	0,7	0,8	0,7	1,5	0,9	0,7	-0,6
Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,4	0,5	0,3	0,5	0,1	0,1	0,05	0,03	-0,37	-0,02
Цільові фонди у тому числі:	2,0	0,8	1,0	0,9	1,0	1,2	1,6	1,1	-0,9	-0,5

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Платежі до Фонду України соціального захисту інвалідів	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,4	0,5	0,4	0,1	-0,1
Цільові фонди, утворені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади	0,7	0,3	0,4	0,4	0,6	0,7	1,0	0,6	-0,1	-0,4

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Д

Таблиця Д.4

Динаміка доходів Державного бюджету України за 2001–2008 роки (млрд. грн.)*

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з 2001 р.	
									млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Податкові надходження у тому числі:	22,0	28,9	35,7	44,9	74,5	94,8	116,7	167,9	145,9	663,2
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості у тому числі:	6,2	8,2	13,1	16,7	24,1	25,9	34,0	47,5	41,3	666,1
прибутковий податок з громадян / податок з доходів фізичних осіб	-	-	-	0,6	0,8	-	-	-	0,0	X
податок на прибуток підприємств	6,2	8,2	13,1	16,0	23,3	25,9	34,0	47,5	41,3	666,1
Збори за спеціальне використання природних ресурсів з них:	0,6	0,6	0,7	1,0	1,2	1,5	1,9	2,4	1,8	300,0
збір за спеціальне водокористування	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,5	0,6	0,3	100,0
платежі за користування надрами	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,5	0,5	1,0	0,9	900,0
збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету	0,2	0,3	0,4	0,4	0,4	0,7	0,8	0,6	0,4	200,0

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Внутрішні податки на товари та послуги у тому числі:	13,0	17,5	17,9	21,9	42,2	59,8	70,4	105,3	92,3	710,0
податок на додану вартість	10,3	13,5	12,6	16,7	33,8	50,4	59,4	92,1	81,8	794,2
акцизний збір із вироблених в Україні товарів	1,9	3,4	4,6	6,0	7,3	7,5	9,0	10,1	8,2	431,6
акцизний збір із ввезених на територію України товарів	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	1,0	1,5	2,5	2,1	525,0
плата за ліцензії на певні види господарської діяльності з них:	0,3	0,2	0,1	0,4	0,5	0,8	0,5	0,6	0,3	100,0
плата за видачу ліцензій та сертифікатів	0,06	0,03	0,04	0,1	0,06	0,2	0,1	0,1	0,04	66,67
плата за видачу, переоформлення, продовження терміну дії ліцензій на користування радіочастотним ресурсом України та видачу дублікатів таких ліцензій	0,09	0,09	0,04	0,2	0,3	0,3	0,1	0,1	0,01	11,11
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції з них:	1,9	2,4	3,8	5,1	6,7	7,4	10,0	12,3	10,4	547,4
ввізне мито	1,7	2,1	3,0	4,0	6,0	7,0	9,6	11,9	10,2	600,0
вивізне мито	0,01	0,01	0,4	0,7	0,5	0,3	0,3	0,2	0,19	1900,00
кошти, отримані за вчинення консульських дій	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,2	0,2	0,0	0,0

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інші податки	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,2	100,0
Неподаткові надходження у тому числі:	14,2	12,6	15,8	22,4	28,2	35,8	42,1	52,8	38,6	271,8
Доходи від власності та підприємницької діяльності з них:	4,0	1,7	5,1	6,3	10,7	12,3	12,5	21,4	17,4	435,0
надходження від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України	0,5	0,2	0,6	1,3	1,0	1,2	1,9	8,3	7,8	1560,0
рентна плата	0,7	0,7	3,0	3,5	4,7	6,8	8,3	10,3	9,6	1371,4
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу з них:	0,7	0,7	1,0	1,2	1,6	1,8	2,2	2,0	1,3	185,7
плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3	0,5	0,7	0,6	600,0
державне мито	0,06	0,07	0,1	0,1	0,3	0,3	0,4	0,4	0,34	566,67
митні збори	0,5	0,5	0,6	0,8	0,9	1,0	1,1	0,5	0,0	0,0
Надходження від штрафів та фінансових санкцій	0,08	0,1	0,3	0,4	0,4	0,4	-	-	-0,08	-100,00
Інші неподаткові надходження з них:	4,8	4,0	3,7	5,1	7,4	9,4	10,9	14,3	9,5	197,9

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
надходження коштів від реалізації надлишкового озброєння, військової та спеціальної техніки, іншого майна Збройних Сил України та інших, утворених згідно з законодавством військових формувань і правоохоронних органів	0,7	0,3	0,7	0,4	0,4	0,6	0,2	0,4	-0,3	-42,9
додаткові збори на виплату пенсій	-	-	1,8	2,6	3,6	4,9	6,1	6,5	6,5	X
Власні надходження бюджетних установ	4,6	6,1	5,8	9,4	8,2	11,8	16,5	15,2	10,6	230,4
Доходи від операцій з капіталом у тому числі:	0,3	0,5	0,8	0,9	0,7	0,6	1,8	2,1	1,8	600,0
Надходження від реалізації державних запасів товарів	0,3	0,4	0,7	0,7	0,6	0,4	1,4	1,8	1,5	500,0
Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	0,01	0,01	0,03	0,07	0,1	0,1	0,3	0,3	0,29	2900,00
Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,2	0,3	0,2	0,4	0,2	0,2	0,1	0,1	-0,1	-50,0
Цільові фонди у тому числі:	0,4	0,2	0,2	0,2	0,2	0,7	0,9	1,0	0,6	150,0
Платежі до Фонду України соціального захисту інвалідів	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	200,0
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	0,06	0,07	0,08	0,1	0,1	0,5	0,7	0,8	0,74	1233,33
Разом доходів	37,2	42,5	52,7	68,7	103,9	131,9	161,6	224,0	186,8	502,2

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Офіційні трансферти від органів державного управління у тому числі:	2,5	2,9	2,4	1,6	1,5	1,6	4,3	7,7	5,2	208,0
Кошти, що надходять до Державного бюджету з інших бюджетів	2,2	2,9	2,4	1,6	1,5	1,6	4,3	7,7	5,5	250,0
Усього доходів Державного бюджету України	39,7	45,5	55,1	70,3	105,3	133,5	165,9	231,7	192	483,6
Разом доходів зведеного бюджету України	54,9	62,0	75,3	91,5	134,2	171,8	219,9	297,8	242,9	442,4

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Д

Таблиця Д.5

Структура доходів Державного бюджету України за 2001-2008 роки*

(у %)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008р. порівняно з:	
									2001 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Податкові надходження у тому числі:	55,4	63,5	64,8	63,8	70,7	71,0	70,3	72,5	17,1	2,2
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості у тому числі:	15,6	18,0	23,8	23,7	22,9	19,4	20,5	20,5	4,9	0,0
прибутковий податок з громадян / податок з доходів фізичних осіб	-	-	-	0,9	0,8	-	-	-	-	-
податок на прибуток підприємств	15,6	18,0	23,8	22,8	22,1	19,4	20,5	20,5	4,9	0,0
Збори за спеціальне використання природних ресурсів з них:	1,5	1,3	1,3	1,5	1,1	1,1	1,1	1,0	-0,5	-0,1
збір за спеціальне водокористування	0,8	0,7	0,5	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3	-0,5	0,0
платежі за користування надрами	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	0,1	0,1
збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету	0,5	0,7	0,7	0,6	0,4	0,5	0,5	0,3	-0,2	-0,2

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Внутрішні податки на товари та послуги у тому числі:	32,7	38,5	32,5	31,1	40,1	44,8	42,4	45,4	12,7	3,0
податок на додану вартість	25,9	29,7	22,9	23,7	32,1	37,8	35,8	39,7	13,8	3,9
акцизний збір із вироблених в Україні товарів	4,8	7,5	8,3	8,6	6,9	5,6	5,4	4,4	-0,4	-1,0
акцизний збір із ввезених на територію України товарів	1,0	1,1	1,1	0,9	0,6	0,8	0,9	1,1	0,1	0,2
плата за ліцензії на певні види господарської діяльності з них:	0,8	0,4	0,2	0,6	0,5	0,6	0,3	0,3	-0,5	0,0
плата за видачу ліцензій та сертифікатів	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,04	-0,16	-0,06
плата за видачу, переоформлення, продовження терміну дії ліцензій на користування радіочастотним ресурсом України та видачу дублікатів таких ліцензій	0,2	0,2	0,1	0,3	0,3	0,2	0,1	0,04	-0,16	-0,06
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції з них:	4,8	5,3	6,9	7,2	6,4	5,5	6,0	5,3	0,5	-0,7
ввізне мито	4,3	4,6	5,4	5,7	5,7	5,2	5,8	5,1	0,8	-0,7
вивізне мито	0,01	0,01	0,7	1,0	0,5	0,2	0,2	0,1	0,09	-0,1

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
кошти, отримані за вчинення консульських дій	0,5	0,4	0,5	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	-0,4	0,0
Інші податки	0,5	0,7	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	-0,3	0,0
Неподаткові надходження у тому числі:	35,8	27,7	28,7	31,8	26,8	26,8	25,4	22,8	-13,0	-2,6
Доходи від власності та підприємницької діяльності з них:	10,1	3,7	9,3	8,9	10,1	9,2	7,5	9,2	-0,9	1,7
надходження від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України	1,3	0,4	1,1	1,8	0,9	1,0	1,1	3,6	2,3	2,5
рентна плата	1,8	1,5	5,4	4,9	4,4	5,1	5,0	4,4	2,6	-0,6
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу з них:	1,8	1,5	1,8	1,8	1,5	1,4	1,3	0,9	-0,9	-0,4
плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна	0,3	0,2	0,4	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,0	0,0
державне мито	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
митні збори	1,3	1,1	1,1	1,1	0,8	0,8	0,7	0,2	-1,1	-0,5
Надходження від штрафів та фінансових санкцій	0,2	0,2	0,5	0,5	0,4	0,3	-	-	-0,2	X

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інші неподаткові надходження з них:	12,1	8,8	6,7	7,2	7,0	7,1	6,6	6,2	-5,9	-0,4
надходження коштів від реалізації надлишкового озброєння, військової та спеціальної техніки, іншого майна Збройних Сил України та інших, утворених згідно з законодавством військових формувань і правоохоронних органів	1,8	0,7	1,3	0,6	0,4	0,5	0,1	0,2	-1,6	0,1
додаткові збори на виплату пенсій	-	-	3,3	3,7	3,4	3,6	3,7	2,8	2,8	-0,9
Власні надходження бюджетних установ	11,6	13,4	10,5	13,4	7,8	8,8	9,9	6,6	-5,0	-3,3
Доходи від операцій з капіталом у тому числі:	0,8	1,1	1,5	1,2	0,7	0,4	1,1	0,9	0,1	-0,2
Надходження від реалізації державних запасів товарів	0,8	0,9	1,3	1,0	0,5	0,3	0,8	0,8	0,0	0,0
Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	0,01	0,01	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	-0,1
Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,5	0,7	0,4	0,6	0,2	0,1	0,1	0,04	-0,46	-0,06
Цільові фонди у тому числі:	1,0	0,4	0,4	0,3	0,2	0,5	0,5	0,4	-0,6	-0,1
Платежі до Фонду України соціального захисту інвалідів	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,2	0,0

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,4	0,4	0,3	0,1	-0,1
Разом доходів	93,7	93,4	95,6	97,7	98,6	98,8	97,4	96,7	3,0	-0,7
Офіційні трансферти від органів державного управління у тому числі:	6,3	6,4	4,4	2,3	1,4	1,2	2,6	3,3	-3,0	0,7
Кошти, що надходять до Державного бюджету з інших бюджетів	5,5	6,4	4,4	2,3	1,4	1,2	2,6	3,3	-2,2	0,7
Усього доходів Державного бюджету України	100	100	100	100	100	100	100	100	X	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Д

Таблиця Д.6

Динаміка доходів Державного бюджету України за 2001–2008 роки в % до доходів зведеного бюджету*

(у %)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008р. порівняно з:	
									2001 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Податкові надходження у тому числі:	40,1	46,6	47,6	49,1	55,5	55,2	53,1	56,4	16,3	3,3
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості у тому числі:	11,3	13,2	17,5	18,3	18,0	15,1	15,5	16,0	4,7	0,5
прибутковий податок з громадян / податок з доходів фізичних осіб	-	-	-	0,7	0,6	-	-	-	X	X
податок на прибуток підприємств	11,3	13,2	17,5	17,5	17,4	15,1	15,5	16,0	4,7	0,5
Збори за спеціальне використання природних ресурсів з них:	1,1	1,0	0,9	1,1	0,9	0,9	0,9	0,8	-0,3	-0,1
збір за спеціальне водокористування	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	-0,3	0,0
платежі за користування надрами	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,1	0,1
збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету	0,4	0,5	0,5	0,4	0,3	0,4	0,4	0,2	-0,2	-0,2

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Внутрішні податки на товари та послуги у тому числі:	23,7	28,2	23,9	23,9	31,4	34,8	32,0	35,4	11,7	3,4
податок на додану вартість	18,8	21,8	16,8	18,3	25,2	29,3	27,0	30,9	12,1	3,9
акцизний збір із вироблених в Україні товарів	3,5	5,5	6,1	6,6	5,4	4,4	4,1	3,4	-0,1	-0,7
акцизний збір із ввезених на територію України товарів	0,7	0,8	0,8	0,7	0,4	0,6	0,7	0,8	0,1	0,1
плата за ліцензії на певні види господарської діяльності з них:	0,5	0,3	0,1	0,4	0,4	0,5	0,2	0,2	-0,3	0,0
плата за видачу ліцензій та сертифікатів	0,1	0,01	0,1	0,1	0,01	0,1	0,05	0,03	-0,07	-0,02
плата за видачу, переоформлення, продовження терміну дії ліцензій на користування радіочастотним ресурсом України та видачу дублікатів таких ліцензій	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,05	0,03	-0,17	-0,02
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції з них:	3,5	3,9	5,1	5,6	5,0	4,3	4,5	4,1	0,6	-0,4
ввізне мито	3,1	3,4	4,0	4,4	4,5	4,1	4,4	4,0	0,9	-0,4
вивізне мито	0,01	0,01	0,5	0,8	0,4	0,2	0,1	0,1	0,09	0,0

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
кошти, отримані за вчинення консульських дій	0,4	0,3	0,4	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,3	0,0
Інші податки	0,4	0,5	0,3	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	-0,3	-0,1
Неподаткові надходження у тому числі:	25,9	20,3	21,1	24,5	21,0	20,8	19,1	17,7	-8,2	-1,4
Доходи від власності та підприємницької діяльності з них:	7,3	2,7	6,8	6,9	8,0	7,1	5,7	7,2	-0,1	1,5
надходження від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України	0,9	0,3	0,8	1,4	0,7	0,7	0,9	2,8	1,9	1,9
рентна плата	1,3	1,1	4,0	3,8	3,5	4,0	3,8	3,5	2,2	-0,3
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу з них:	1,3	1,1	1,3	1,3	1,2	1,0	1,0	0,7	-0,6	-0,3
плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
державне мито	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,0	-0,1
митні збори	0,9	0,8	0,8	0,9	0,7	0,6	0,5	0,2	-0,7	-0,3
Надходження від штрафів та фінансових санкцій	0,1	0,2	0,4	0,4	0,3	0,2	-	-	-0,1	X

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інші неподаткові надходження з них:	8,7	6,5	4,9	5,6	5,5	5,5	5,0	4,8	-3,9	-0,2
надходження коштів від реалізації надлишкового озброєння, військової та спеціальної техніки, іншого майна Збройних Сил України та інших, утворених згідно з законодавством військових формувань і правоохоронних органів	1,3	0,5	0,9	0,4	0,3	0,3	0,1	0,1	-1,2	0,0
додаткові збори на виплату пенсій	-	-	2,4	2,8	2,7	2,9	2,8	2,2	2,2	-0,6
Власні надходження бюджетних установ	8,4	9,8	7,7	10,3	6,1	6,9	7,5	5,1	-3,3	-2,4
Доходи від операцій з капіталом у тому числі:	0,5	0,8	1,1	1,0	0,5	0,3	0,8	0,7	0,2	-0,1
Надходження від реалізації державних запасів товарів	0,5	0,6	0,9	0,8	0,4	0,2	0,6	0,6	0,1	0,0
Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	0,01	0,01	0,01	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,4	0,5	0,3	0,4	0,1	0,1	0,05	0,03	-0,37	-0,02
Цільові фонди у тому числі:	0,7	0,3	0,3	0,2	0,1	0,4	0,4	0,3	-0,4	-0,1
Платежі до Фонду України соціального захисту інвалідів	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,1	0,0

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,3	0,3	0,2	0,0
Разом доходів	67,8	68,5	70,3	75,1	77,4	76,8	73,5	75,2	7,4	1,7
Офіційні трансферти від органів державного управління у тому числі:	4,6	4,7	3,2	1,7	1,1	0,9	2,0	2,6	-2,0	0,6
Кошти, що надходять до Державного бюджету з інших бюджетів	4,0	4,7	3,2	1,7	1,1	0,9	2,0	2,6	-1,4	0,6
Разом доходів зведеного бюджету України	100	100	100	100	100	100	100	100	X	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Д

Таблиця Д.7

**Динаміка доходів бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя
за 2001-2008 роки (млрд. грн.)***

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з 2001 р.	
									млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Податкові надходження у тому числі:	14,8	16,5	18,6	18,3	23,6	30,9	44,6	59,3	44,5	300,7
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості у тому числі:	10,9	12,1	13,7	12,7	16,7	23,1	35,2	46,3	35,4	324,8
прибутковий податок з громадян / податок з доходів фізичних осіб	8,8	10,8	13,5	12,6	16,5	22,8	34,8	45,9	37,1	421,6
податок на прибуток підприємств	2,1	1,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	-1,7	-81,0
Податки на власність у тому числі:	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	1,1	1,4	1,6	1,0	166,7
податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	1,1	1,4	1,6	1,0	166,7
Збори за спеціальне використання природних ресурсів у тому числі:	1,6	1,8	2,0	2,3	2,8	3,2	4,0	6,9	5,3	331,3
плата за землю	1,6	1,8	2,0	2,3	2,7	3,1	3,9	6,7	5,1	318,8

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Внутрішні податки на товари та послуги у тому числі:	0,6	0,7	0,7	0,9	1,1	1,4	1,5	1,7	1,1	183,3
акцизний збір із вироблених в Україні товарів	0,3	0,2	0,1	0,04	0,06	0,06	0,08	0,1	-0,2	-66,7
плата за ліцензії на певні види господарської діяльності з них:	0,03	0,2	0,2	0,3	0,4	0,6	0,6	0,6	0,57	1900,0
плата за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,03	0,03	0,01	50,0
плата за ліцензії на право роздрібної торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами	0,01	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,6	0,59	5900,0
плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності	0,3	0,3	0,4	0,5	0,7	0,8	0,9	1,0	0,7	233,3
Інші податки з них:	1,1	1,3	1,6	1,7	2,1	2,1	2,5	2,8	1,7	154,5
місцеві податки і збори	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	0,3	60,0
фіксований сільськогосподарський податок	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва	0,5	0,6	0,9	1,0	1,4	1,3	1,6	1,9	1,4	280,0
Неподаткові надходження у тому числі:	2,2	2,1	2,4	2,2	3,5	4,8	6,4	7,7	5,5	250,0

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Доходи від власності та підприємницької діяльності з них:	0,4	0,1	0,1	0,2	0,2	0,4	0,7	1,1	0,7	175,0
надходження від розміщення в установах банків тимчасово вільних бюджетних коштів	0,06	0,04	0,03	0,03	0,09	0,2	0,3	0,5	0,44	733,3
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу з них:	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5	0,8	1,1	0,8	266,7
плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна	0,08	0,09	0,1	0,2	0,3	0,3	0,5	0,8	0,72	900,0
державне мито	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,1	50,0
Інші неподаткові надходження	0,1	0,1	0,08	-0,7	0,1	0,4	0,5	0,5	0,4	400,0
Власні надходження бюджетних установ	1,3	1,6	1,9	2,3	2,7	3,4	4,5	5,2	3,9	300,0
Доходи від операцій з капіталом у тому числі:	0,1	0,6	1,0	1,7	2,1	2,7	4,6	4,6	4,5	4500,0
Надходження від продажу основного капіталу	-	0,5	0,7	1,1	1,1	1,5	1,7	2,0	2,0	X
Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	0,1	0,1	0,3	0,6	1,0	1,2	2,9	2,6	2,5	2500,0
Цільові фонди у тому числі:	0,7	0,3	0,5	0,6	1,1	1,5	2,7	2,3	1,6	228,6

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	300,0
Цільові фонди, утворені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади	0,4	0,2	0,3	0,4	0,8	1,2	2,3	1,9	1,5	375,0
Разом доходів	17,7	19,4	22,6	22,8	30,3	39,9	58,3	73,9	56,2	317,5
Офіційні трансферти від органів державного управління у тому числі:	7,2	8,8	11,7	16,8	23,4	34,2	44,7	59,1	51,9	720,8
кошти, що надходять з інших бюджетів	-	-	0,03	0,2	-	-	-	-	X	X
дотації	4,2	4,7	6,5	9,3	14,4	18,1	23,3	30,4	26,2	623,8
субвенції	3,0	4,1	5,2	7,3	8,9	16,0	21,3	28,7	25,7	856,7
Кошти що передаються до бюджету розвитку	-	-	-	-	-	1,9	4,0	4,5	4,5	X
Усього доходів місцевих бюджетів	25,0	28,2	34,3	39,6	53,7	75,9	107,1	137,4	112,4	449,6
Усього доходів зведеного бюджету України	54,9	62,0	75,0	91,5	134,2	171,8	219,9	297,8	242,9	442,4

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Д

Таблиця Д.8

**Структура доходів бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя
за 2001-2008 роки***

(в %)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з:	
									2001 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Податкові надходження у тому числі:	59,2	58,5	54,2	46,2	44,0	40,8	41,6	43,2	-16,0	1,6
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості у тому числі:	43,6	42,9	39,9	32,1	31,1	30,4	32,9	33,7	-9,9	0,8
прибутковий податок з громадян / податок з доходів фізичних осіб	35,2	38,3	39,4	31,8	30,7	30,0	32,5	33,4	-1,8	0,9
податок на прибуток підприємств	8,4	4,6	0,6	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	-8,1	-0,1
Податки на власність у тому числі:	2,4	2,1	1,7	1,7	1,6	1,4	1,3	1,2	-1,2	-0,1
податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	2,4	2,1	1,7	1,7	1,6	1,4	1,3	1,2	-1,2	-0,1
Збори за спеціальне використання природних ресурсів у тому числі:	6,4	6,4	5,8	5,9	5,2	4,2	3,7	5,0	-1,4	1,3

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
плата за землю	6,4	6,4	5,8	5,8	5,1	4,1	3,6	4,9	-1,5	1,3
Внутрішні податки на товари та послуги у тому числі:	2,4	2,5	2,0	2,2	2,1	1,8	1,4	1,2	-1,2	-0,2
акцизний збір із вироблених в Україні товарів	1,2	0,7	0,3	0,1	0,1	0,08	0,1	0,1	-1,1	0,0
плата за ліцензії на певні види господарської діяльності з них:	0,1	0,7	0,6	0,8	0,8	0,7	0,6	0,4	0,3	-0,2
плата за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності	0,08	0,07	0,06	0,1	0,01	0,04	0,03	0,02	-0,06	-0,01
плата за ліцензії на право роздрібної торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами	0,04	0,4	0,6	0,7	0,7	0,7	0,6	0,4	0,36	-0,20
плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності	1,2	1,1	1,2	1,3	1,2	1,0	0,8	0,7	-0,5	-0,1
Інші податки з них:	4,4	4,6	4,7	4,3	4,0	2,8	2,3	2,0	-2,4	-0,3
місцеві податки і збори	2,0	1,8	1,7	1,4	1,1	0,8	0,7	0,6	-1,4	-0,1
фіксований сільськогосподарський податок	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	-0,3	0,0
єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва	2,0	2,1	2,6	2,6	2,6	1,8	1,5	1,4	-0,6	-0,1

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Неподаткові надходження у тому числі:	8,8	7,4	7,0	5,5	6,6	6,3	6,0	5,6	-3,2	-0,4
Доходи від власності та підприємницької діяльності з них:	1,6	0,4	0,3	0,4	0,4	0,5	0,7	0,8	-0,8	0,1
надходження від розміщення в установах банків тимчасово вільних бюджетних коштів	0,2	0,1	0,09	0,1	0,2	0,3	0,3	0,4	0,2	0,1
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу з них:	1,2	1,1	0,9	1,1	0,8	0,7	0,7	0,8	-0,4	0,1
плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна	0,3	0,3	0,3	0,6	0,5	0,4	0,5	0,6	0,3	0,1
державне мито	0,8	0,7	0,6	0,6	0,3	0,3	0,2	0,2	-0,6	0,0
Інші неподаткові надходження	0,4	0,4	0,2	-1,8	0,3	0,5	0,5	0,4	0,0	-0,1
Власні надходження бюджетних установ	5,2	5,7	5,5	5,8	5,1	4,5	4,2	3,8	-1,4	-0,4
Доходи від операцій з капіталом у тому числі:	0,4	2,1	2,9	4,3	3,9	3,5	4,3	3,3	2,9	-1,0
Надходження від продажу основного капіталу	-	1,8	2,0	2,7	2,1	2,0	1,6	1,5	1,5	-0,1
Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	0,4	0,4	0,9	1,6	1,8	1,6	2,7	1,9	1,5	-0,8

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Цільові фонди у тому числі:	2,8	1,1	1,5	1,5	2,1	1,9	2,5	1,7	-1,1	-0,8
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	0,4	0,7	0,6	0,5	0,6	0,4	0,4	0,3	-0,1	-0,1
Цільові фонди, утворені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади	1,6	0,7	0,9	1,0	1,5	1,6	2,1	1,4	-0,2	-0,7
Разом доходів	70,8	68,8	65,9	57,5	56,5	52,5	54,4	53,8	-17,0	-0,6
Офіційні трансферти від органів державного управління у тому числі:	28,8	31,2	34,1	42,5	43,5	45,0	41,7	43,0	14,2	1,3
кошти, що надходять з інших бюджетів	-	-	0,1	0,4	-	-	-	-	X	X
дотації	16,8	16,7	19,0	23,5	26,9	23,9	21,8	22,1	5,3	0,3
субвенції	12,0	14,5	15,2	18,5	16,6	21,1	19,9	20,9	8,9	1,0
Кошти що передаються до бюджету розвитку	-	-	-	-	-	2,5	3,7	3,3	3,3	-0,4
Усього доходів місцевих бюджетів	100	100	100	100	100	100	100	100	X	X
Усього доходів зведеного бюджету України	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Д

Таблиця Д.9

Динаміка доходів бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за 2001–2008 роки
в % до доходів зведеного бюджету*

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з:	
									2001 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Податкові надходження у тому числі:	27,0	26,6	24,8	20,0	17,6	18,0	20,3	19,9	-7,1	-0,4
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості у тому числі:	19,9	19,5	18,3	13,9	12,4	13,4	16,0	15,5	-4,4	-0,5
прибутковий податок з громадян / податок з доходів фізичних осіб	16,0	17,4	18,0	13,8	12,3	13,3	15,8	15,4	-0,6	-0,4
податок на прибуток підприємств	3,8	2,1	0,3	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	-3,7	-0,1
Податки на власність у тому числі:	1,1	1,0	0,8	0,8	0,6	0,6	0,6	0,5	-0,6	-0,1
податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	1,1	1,0	0,8	0,8	0,6	0,6	0,6	0,5	-0,6	-0,1
Збори за спеціальне використання природних ресурсів у тому числі:	2,9	2,9	2,7	2,5	2,1	1,9	1,8	2,3	-0,6	0,5
плата за землю	2,9	2,9	2,7	2,5	2,0	1,8	1,8	2,2	-0,7	0,4

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Внутрішні податки на товари та послуги у тому числі:	1,1	1,1	0,9	1,0	0,8	0,8	0,7	0,6	-0,5	-0,1
акцизний збір із вироблених в Україні товарів	0,6	0,3	0,1	0,04	0,04	0,03	0,04	0,03	-0,57	-0,01
плата за ліцензії на певні види господарської діяльності з них:	0,1	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,1	-0,1
плата за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності	0,04	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	-0,03	0,00
плата за ліцензії на право роздрібною торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами	0,02	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,18	-0,10
плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3	-0,2	-0,1
Інші податки з них:	2,0	2,1	2,1	1,9	1,6	1,2	1,1	0,9	-1,1	-0,2
місцеві податки і збори	0,9	0,8	0,8	0,7	0,4	0,3	0,3	0,3	-0,6	0,0
фіксований сільськогосподарський податок	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,05	0,03	-0,17	-0,02
єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва	0,9	1,0	1,2	1,1	1,0	0,8	0,7	0,6	-0,3	-0,1
Неподаткові надходження у тому числі:	4,0	3,4	3,2	2,4	2,6	2,8	2,9	2,6	-1,4	-0,3

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Доходи від власності та підприємницької діяльності з них:	0,7	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,3	0,4	-0,3	0,1
надходження від розміщення в установах банків тимчасово вільних бюджетних коштів	0,1	0,06	0,04	0,03	0,07	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу з них:	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	-0,1	0,0
плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1
державне мито	0,4	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,3	0,0
Інші неподаткові надходження	0,2	0,2	0,1	-0,8	0,1	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
Власні надходження бюджетних установ	2,4	2,6	2,5	2,5	2,0	2,0	2,0	1,7	-0,7	-0,3
Доходи від операцій з капіталом у тому числі:	0,2	1,0	1,3	1,9	1,6	1,6	2,1	1,5	1,3	-0,6
Надходження від продажу основного капіталу	-	0,8	0,9	1,2	0,8	0,9	0,8	0,7	0,7	-0,1
Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	0,2	0,2	0,4	0,7	0,7	0,7	1,3	0,9	0,7	-0,4
Цільові фонди у тому числі:	1,3	0,5	0,7	0,7	0,8	0,9	1,2	0,8	-0,5	-0,4

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	-0,1	-0,1
Цільові фонди, утворені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади	0,7	0,3	0,4	0,4	0,6	0,7	1,0	0,6	-0,1	-0,4
Разом доходів	32,2	31,3	30,1	24,9	22,6	23,2	26,5	24,8	-7,4	-1,7
Офіційні трансферти від органів державного управління у тому числі:	13,1	14,2	15,6	18,4	17,4	19,9	20,3	19,8	6,7	-0,5
кошти, що надходять з інших бюджетів	-	-	0,04	0,2	-	-	-	-	X	X
дотації	7,7	7,6	8,7	10,2	10,7	10,5	10,6	10,2	2,5	-0,4
субвенції	5,5	6,6	6,9	8,0	6,6	9,3	9,7	9,6	4,1	-0,1
Кошти що передаються до бюджету розвитку	-	-	-	-	-	1,1	1,8	1,5	1,5	-0,3
Усього доходів місцевих бюджетів	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Усього доходів зведеного бюджету України	100	100	100	100	100	100	100	100	X	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Д

Таблиця Д.10

**Динаміка надходження основних видів податків та платежів до державного та місцевих бюджетів України
за 1996-2008 роки [31; 32; 33; 34; 35; 36]**

Показники	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з 1996 р.	
														млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Прибутковий податок з громадян/податок з доходів фізичних осіб, млрд. грн. у т. ч.	2,6	3,3	3,6	4,4	6,4	8,8	10,8	13,5	13,2	17,3	22,8	34,8	45,9	43,3	1665,4
до державного бюджету															
- млрд. грн.	1,2	-	-	1,3	-	-	-	-	0,6	0,8	-	-	-	-1,2	-100,0
- в %	47,9	-	-	29,8	-	-	-	-	4,8	4,8	-	-	-	X	X
до місцевих бюджетів															
- млрд. грн.	1,4	3,3	3,6	3,1	6,4	8,8	10,8	13,5	12,6	16,5	22,8	34,8	45,9	44,5	3178,6
- в %	52,1	100	100	70,2	100	100	100	100	95,2	95,2	100	100	100	X	X
Податок на прибуток підприємств, млн. грн. у т. ч.	5,5	5,8	5,7	6,4	7,7	8,3	9,4	13,2	16,2	23,5	26,2	34,4	47,9	42,4	770,9
до державного бюджету															
- млрд. грн.	1,4	-	-	1,5	5,6	6,2	8,2	13,1	16,0	23,3	25,9	34,0	47,5	46,1	3292,9
- в %	26,4	-	-	24,1	72,5	74,4	86,8	98,9	99,2	99,2	98,8	98,8	99,2	X	X

Продовження додатку Д

Таблиця Д.11

Динаміка доходів бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя (враховуючи офіційні трансферти) за 2001-2007 роки*

Показники	2001 р.		2002 р.		2003 р.		2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		Відхилення у 2007р. порівняно з 2001р.	
	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Україна - разом	25,0	100	28,2	100	34,3	100	39,6	100	53,7	100	75,9	100	107,1	100	82,1	328,4
Автономна Республіка Крим	1,2	4,8	1,2	4,3	1,5	4,3	1,9	4,8	2,4	4,5	3,2	4,2	4,9	4,6	3,7	308,3
Вінницька	0,6	2,4	0,8	2,8	1,1	3,2	1,2	3,0	1,7	3,2	2,4	3,2	3,2	3,0	2,6	433,3
Волинська	0,4	1,6	0,6	2,1	0,7	2,0	0,8	2,0	1,1	2,0	1,6	2,1	2,2	2,1	1,8	450,0
Дніпропетровська	1,7	6,7	2,1	7,4	2,6	7,5	2,9	7,3	3,9	7,3	5,7	7,5	7,0	6,5	5,3	311,8
Донецька	2,1	8,3	2,5	8,9	3,1	9,0	3,7	9,4	4,8	8,8	7,1	9,4	9,7	9,1	7,6	361,9
Житомирська	0,5	2,0	0,6	2,1	0,8	2,3	1,0	2,5	1,4	2,6	2,0	2,6	2,7	2,5	2,2	440,0
Закарпатська	0,5	2,0	0,6	2,1	0,8	2,3	0,9	2,3	1,3	2,4	1,8	2,4	2,5	2,3	2,0	400,0
Запорізька	0,9	3,5	1,1	3,9	1,4	4,0	1,5	3,8	2,1	3,9	2,9	3,8	4,1	3,8	3,2	355,6

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.11

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Івано-Франківська	0,6	2,4	0,6	2,1	0,9	2,6	1,0	2,5	1,5	2,8	2,0	2,6	2,8	2,6	2,2	366,7
Київська	1,1	4,4	1,0	3,4	1,3	3,7	1,5	3,8	2,0	3,7	3,0	4,0	4,6	4,3	3,5	318,2
Кіровоградська	0,5	2,0	0,5	1,8	0,7	2,0	0,8	2,1	1,1	2,0	1,5	2,0	2,0	1,9	1,5	300,0
Луганська	1,0	4,0	1,2	4,2	1,4	4,0	1,7	4,3	2,2	4,1	3,2	4,2	4,3	4,0	3,3	330,0
Львівська	1,1	4,4	1,4	4,9	1,7	4,9	1,9	4,8	2,6	4,8	3,8	5,0	5,2	4,9	4,1	372,7
Миколаївська	0,6	2,4	0,7	2,5	0,8	2,3	0,9	2,3	1,2	2,2	1,8	2,4	2,3	2,2	1,7	283,3
Одеська	1,0	4,0	1,4	4,9	1,7	4,9	2,0	5,1	2,6	4,8	3,8	5,0	5,4	5,0	4,4	440,0
Полтавська	0,7	2,8	0,9	3,2	1,1	3,2	1,3	3,3	1,7	3,2	2,3	3,0	3,3	3,1	2,6	371,4
Рівненська	0,5	2,0	0,6	2,1	0,8	2,3	0,9	2,3	1,2	2,2	1,8	2,4	2,4	2,2	1,9	380,0
Сумська	0,6	2,4	0,6	2,1	0,8	2,3	0,9	2,3	1,2	2,2	1,6	2,1	2,3	2,2	1,7	283,3
Тернопільська	0,4	1,6	0,5	1,8	0,7	2,0	0,8	2,0	1,1	2,0	1,5	2,0	2,0	1,9	1,6	400,0
Харківська	1,4	5,5	1,7	6,0	2,0	5,7	2,3	5,8	2,9	5,4	4,1	5,4	5,6	5,2	4,2	300,0
Херсонська	0,5	2,0	0,5	1,8	0,6	1,7	0,8	2,0	1,1	2,0	1,6	2,1	2,2	2,1	1,7	340,0
Хмельницька	0,5	2,0	0,7	2,5	0,9	2,6	1,0	2,5	1,4	2,6	2,0	2,6	2,7	2,5	2,2	440,0
Черкаська	0,6	2,4	0,7	2,5	0,9	2,6	1,0	2,5	1,4	2,6	2,2	2,9	2,7	2,5	2,1	350,0

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.11

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Чернівецька	0,4	1,6	0,4	1,4	0,6	1,7	0,6	1,6	0,9	1,7	1,4	1,8	1,9	1,7	1,5	375,0
Чернігівська	0,5	2,0	0,6	2,1	0,8	2,3	0,9	2,3	1,2	2,2	1,6	2,1	2,3	2,2	1,8	360,0
м. Київ	5,0	20,0	4,5	16,0	4,6	13,4	4,8	12,2	7,3	13,5	9,4	12,3	15,7	14,7	10,7	214,0
м. Севастополь	0,2	0,8	0,3	1,1	0,3	0,8	0,4	1,1	0,5	0,9	0,7	0,9	1,0	0,9	0,8	400,0

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Д

Таблиця Д.12

**Динаміка доходів бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя
(без міжбюджетних трансфертів) за 2001-2007 роки***

Показники	2001 р.		2002 р.		2003 р.		2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		Відхилення у 2007р. порівняно з 2001р.	
	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Україна - разом	17,74	100	19,43	100	22,58	100	22,78	100	30,32	100	39,87	100	58,35	100	40,61	228,92
Автономна Республіка Крим	1,12	6,33	0,96	4,96	1,09	4,85	1,15	5,04	1,39	4,59	1,68	4,21	2,48	4,25	1,36	121,43
Вінницька	0,32	1,81	0,39	1,99	0,50	2,21	0,46	2,01	0,63	2,07	0,85	2,13	1,22	2,09	0,90	281,25
Волинська	0,20	1,10	0,26	1,31	0,28	1,25	0,28	1,24	0,39	1,29	0,51	1,28	0,79	1,35	0,59	295,00
Дніпропетровська	1,40	7,89	1,64	8,46	2,01	8,92	2,01	8,81	2,77	9,14	3,34	8,38	4,70	8,05	3,30	235,71
Донецька	1,78	10,06	2,04	10,47	2,46	10,91	2,49	10,95	3,35	11,05	4,24	10,63	6,01	10,30	4,23	237,64
Житомирська	0,24	1,38	0,30	1,54	0,37	1,64	0,38	1,66	0,54	1,79	0,72	1,81	1,05	1,80	0,81	337,50
Закарпатська	0,23	1,32	0,26	1,33	0,34	1,52	0,32	1,40	0,47	1,54	0,60	1,50	0,85	1,46	0,62	269,57
Запорізька	0,72	4,13	0,88	4,51	1,05	4,67	1,04	4,58	1,34	4,41	1,71	4,29	2,26	3,87	1,54	213,89
Івано-Франківська	0,25	1,41	0,31	1,58	0,39	1,72	0,40	1,76	0,55	1,82	0,71	1,78	1,06	1,82	0,81	324,00
Київська	0,60	3,36	0,56	2,88	0,72	3,18	0,78	3,44	1,10	3,62	1,49	3,74	2,51	4,30	1,91	318,33

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.12

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Кіровоградська	0,23	1,30	0,28	1,43	0,33	1,46	0,33	1,47	0,45	1,50	0,58	1,45	0,78	1,34	0,55	239,13
Луганська	0,63	3,56	0,78	4,01	0,91	4,01	0,92	4,04	1,24	4,11	1,62	4,06	2,25	3,86	1,62	257,14
Львівська	0,62	3,50	0,75	3,86	0,92	4,09	0,98	4,29	1,26	4,17	1,66	4,16	2,37	4,06	1,75	282,26
Миколаївська	0,37	2,08	0,46	2,37	0,54	2,39	0,51	2,23	0,63	2,07	0,84	2,11	1,11	1,90	0,74	200,00
Одеська	0,86	4,87	0,99	5,09	1,19	5,27	1,26	5,52	1,57	5,16	2,22	5,57	3,18	5,45	2,32	269,77
Полтавська	0,48	2,73	0,59	3,03	0,72	3,19	0,71	3,11	0,95	3,12	1,19	2,98	1,73	2,96	1,25	260,42
Рівненська	0,21	1,19	0,31	1,59	0,36	1,59	0,37	1,62	0,49	1,60	0,67	1,68	0,95	1,63	0,74	352,38
Сумська	0,35	1,97	0,38	1,96	0,44	1,95	0,42	1,86	0,56	1,84	0,71	1,78	0,99	1,70	0,64	182,86
Тернопільська	0,16	0,91	0,21	1,09	0,26	1,14	0,25	1,12	0,34	1,11	0,41	1,03	0,61	1,05	0,45	281,25
Харківська	0,93	5,24	1,14	5,86	1,38	6,11	1,36	5,96	1,73	5,70	2,12	5,32	3,12	5,35	2,19	235,48
Херсонська	0,25	1,39	0,30	1,53	0,34	1,52	0,35	1,52	0,46	1,53	0,60	1,50	0,86	1,47	0,61	244,00
Хмельницька	0,25	1,43	0,32	1,66	0,39	1,74	0,41	1,79	0,54	1,78	0,68	1,71	1,02	1,75	0,77	308,00
Черкаська	0,31	1,76	0,38	1,96	0,45	2,02	0,46	2,01	0,61	2,02	0,80	2,01	1,11	1,90	0,80	258,06
Чернівецька	0,16	0,92	0,20	1,02	0,26	1,14	0,27	1,18	0,38	1,25	0,52	1,30	0,68	1,17	0,52	325,00
Чернігівська	0,26	1,48	0,32	1,65	0,38	1,67	0,36	1,58	0,51	1,69	0,62	1,56	0,88	1,51	0,62	238,46

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.12

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
м. Київ	4,62	26,8	4,25	21,87	4,25	18,81	4,28	18,80	5,80	19,13	8,41	21,09	13,20	22,62	8,58	185,71
м. Севастополь	0,14	0,80	0,19	0,99	0,24	1,06	0,23	1,00	0,27	0,90	0,37	0,93	0,56	0,96	0,42	300,00

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Д

Таблиця Д.13

Динаміка частки основних джерел дохідної частини бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за 2001-2007 роки*

(у відсотках до доходів без міжбюджетних трансфертів)

Регіони (області)	2001 р.		2002 р.		2003 р.		2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		Відхилення у 2007р. порівняно з 2001р.	
	податкові надходження	неподаткові надходження	податкові надходження	неподаткові надходження	податкові надходження	неподаткові надходження	податкові надходження	неподаткові надходження	податкові надходження	неподаткові надходження	податкові надходження	неподаткові надходження	податкові надходження	неподаткові надходження	податкові надходження	неподаткові надходження
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Україна - разом	83,2	12,3	84,7	10,7	82,4	10,8	80,4	9,6	77,8	11,7	77,6	12,0	76,4	11,0	-6,8	-1,3
Автономна Республіка Крим	85,1	13,7	79,8	14,0	71,5	18,7	63,2	19,9	66,5	21,5	70,1	20,1	2,9	0,9	-82,2	-12,8
Вінницька	84,8	14,1	85,8	12,5	79,7	17,3	86,7	9,0	80,7	12,9	81,0	13,1	1,7	0,2	-83,1	-13,9
Волинська	75,7	21,1	72,9	20,2	80,7	14,1	81,2	8,8	76,2	15,1	78,8	13,4	1,0	0,2	-74,7	-20,9
Дніпропетровська	86,8	11,2	89,0	8,5	88,3	7,3	89,5	6,1	85,9	7,3	87,5	7,8	7,0	0,6	-79,8	-10,6
Донецька	83,6	12,5	86,2	10,8	87,3	8,8	90,3	5,0	84,0	11,8	83,7	11,2	8,6	1,1	-75,0	-11,4
Житомирська	80,6	18,5	82,3	15,3	82,3	14,0	88,0	5,5	79,9	13,4	79,5	13,2	1,4	0,2	-79,2	-18,3

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.13

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Закарпатська	73,6	25,1	81,3	14,5	78,1	15,6	84,0	7,9	75,4	11,9	76,2	11,9	1,1	0,2	-72,5	-24,9
Запорізька	86,4	10,0	86,1	8,8	85,4	9,6	82,5	11,1	79,9	11,5	77,6	11,4	3,2	0,4	-83,2	-9,6
Івано-Франківська	83,6	14,6	84,0	10,9	81,3	12,7	77,9	11,3	74,8	13,1	76,7	14,0	1,3	0,2	-82,3	-14,4
Київська	63,6	11,5	83,9	12,9	82,6	13,3	77,2	11,5	74,6	15,4	72,0	16,7	3,1	0,7	-60,5	-10,8
Кіровоградська	84,5	13,5	85,6	12,0	85,7	11,4	88,9	5,1	84,0	12,2	82,8	11,8	1,1	0,1	-83,4	-13,4
Луганська	83,8	13,6	81,4	16,0	83,8	12,9	92,4	3,0	85,2	10,8	81,2	14,1	3,2	0,5	-80,6	-13,1
Львівська	81,8	13,6	83,7	11,1	84,3	9,2	79,8	9,1	78,8	10,8	78,9	9,3	3,2	0,4	-78,6	-13,2
Миколаївська	84,4	14,2	84,1	12,4	85,2	12,4	83,7	10,8	82,2	12,7	78,6	16,8	1,6	0,2	-82,8	-14,0
Одеська	77,6	17,8	81,4	11,0	79,4	12,8	71,5	14,9	72,9	12,7	66,4	20,4	3,8	0,9	-73,8	-16,9
Полтавська	86,1	11,7	86,0	10,8	84,8	11,4	84,2	8,6	80,3	11,7	80,2	12,8	2,3	0,4	-83,8	-11,3
Рівненська	80,8	17,8	71,9	26,2	77,0	19,7	79,7	14,7	76,3	18,4	70,9	23,1	1,2	0,4	-79,6	-17,4
Сумська	78,6	17,4	82,1	14,5	84,9	11,7	83,0	11,7	80,5	12,9	80,5	13,1	1,4	0,2	-77,2	-17,2
Тернопільська	80,1	18,9	78,6	15,5	81,8	14,2	83,1	12,6	81,1	13,5	83,9	13,0	0,9	0,1	-79,2	-18,8
Харківська	83,4	13,9	85,0	12,1	85,4	11,3	82,4	10,8	83,3	10,5	85,6	10,1	4,5	0,5	-78,9	-13,4
Херсонська	79,1	18,9	78,9	16,3	80,6	16,4	81,5	13,8	78,3	15,8	77,6	14,0	1,1	0,2	-78,0	-18,7

Продовження додатку Д

Продовження таблиці Д.13

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Хмельницька	84,0	14,6	82,9	14,5	83,6	13,6	84,5	9,4	79,9	14,6	82,7	12,6	1,4	0,2	-82,6	-14,4
Черкаська	83,8	13,9	85,4	11,9	85,5	11,0	84,9	10,0	82,4	13,5	82,4	12,8	1,6	0,2	-82,2	-13,7
Чернівецька	75,7	17,7	78,0	15,7	76,0	15,0	73,2	9,4	67,0	12,2	62,9	10,9	0,8	0,1	-74,9	-17,6
Чернігівська	81,1	17,8	80,7	17,1	81,9	14,3	83,5	12,4	76,4	15,4	81,1	15,3	1,2	0,2	-79,9	-17,6
м. Київ	86,0	7,4	88,0	4,4	77,8	6,1	70,0	9,5	69,4	8,3	71,3	7,8	15,0	1,6	-71,0	-5,8
м. Севастополь	87,1	11,8	88,3	10,3	85,9	9,6	81,8	9,6	83,4	12,3	84,1	10,8	0,8	0,1	-86,3	-11,7

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Додаток Е

Склад, структура та динаміка видатків бюджетів України за 2001-2008 рр. відповідно до функціональної класифікації

Таблиця Е.1

Динаміка видатків та кредитування зведеного бюджету України за 2001-2008 роки (млрд. грн.)*

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008р. порівняно з 2001р.	
									у млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Загальнодержавні функції з них:	9,4	8,6	10,0	12,3	15,5	19,9	24,3	30,8	21,4	227,7
Вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансова та зовнішньополітична діяльність з них:	3,6	4,1	5,2	6,6	9,3	12,2	14,9	20,6	17,0	472,2
фінансова та фіскальна діяльність	1,4	1,6	2,1	2,9	4,7	5,6	6,8	9,6	8,2	585,7
зовнішньополітична діяльність	0,5	0,5	0,7	0,6	0,7	0,6	0,7	0,9	0,4	80,0
Інші загальні функції державного управління з них:	1,2	0,7	1,4	1,1	1,5	1,9	3,1	3,2	2,0	166,7
загальнодержавне планування та статистика	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,5	0,7	0,5	250,0
Фундаментальні дослідження	0,4	0,5	0,6	0,8	1,1	1,4	1,7	2,2	1,8	450,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Дослідження і розробки у сфері державного управління	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2	200,0
Обслуговування боргу у тому числі:	4,1	3,0	2,6	3,2	3,3	3,4	3,7	4,3	0,2	4,9
обслуговування внутрішнього боргу	1,7	0,7	0,3	1,0	1,0	1,0	0,8	0,9	-0,8	-47,1
обслуговування зовнішнього боргу	2,4	2,2	2,3	2,2	2,3	2,5	2,9	3,3	0,9	37,5
Оборона	3,4	3,5	5,3	6,2	5,9	6,4	9,6	11,7	8,3	244,1
Громадський порядок, безпека та судова влада з них:	4,2	5,0	5,8	7,9	10,2	12,7	18,4	27,1	22,9	545,2
Діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьби із злочинністю та охорона державного кордону	2,0	2,3	2,7	3,7	4,4	5,3	8,2	10,8	8,8	440,0
Протипожежний захист та рятування	0,5	0,6	0,8	0,9	1,4	1,7	2,8	6,3	5,8	1160,0
Судова влада	0,2	0,3	0,5	0,7	1,2	1,6	2,0	2,8	2,6	1300,0
Кримінально-виконавча система та виправні заходи	0,4	0,5	0,6	0,7	0,9	1,2	1,6	2,1	1,7	425,0
Нагляд за додержанням законів та представницькі функції в суді	0,1	0,2	0,2	0,3	0,4	0,6	0,8	1,1	1,0	1000,0
Інша діяльність у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади	0,2	0,3	0,3	0,4	0,6	0,7	1,2	1,6	1,4	700,0
Економічна діяльність у тому числі:	7,0	7,2	12,2	19,6	19,3	27,4	41,8	51,4	44,4	634,3

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	0,4	0,5	0,6	0,5	0,5	0,6	0,8	1,0	0,6	150,0
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	1,1	1,4	2,8	3,4	5,1	6,5	8,5	9,6	8,5	772,7
Паливно-енергетичний комплекс з них:	1,9	2,2	3,3	4,5	3,9	5,3	7,4	15,5	13,6	715,8
вугільна галузь та інші галузі з видобутку твердого палива	1,9	2,1	2,6	2,9	3,1	4,0	5,5	7,2	5,3	278,9
Інша промисловість та будівництво	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,6	1,1	0,7	0,4	133,3
Транспорт	1,4	1,8	2,7	6,6	5,4	9,2	14,9	14,0	12,6	900,0
Інші галузі економіки	0,1	0,1	0,2	0,8	0,4	0,7	2,0	1,1	1,0	1000,0
Дослідження і розробки в галузях економіки	0,2	0,2	0,3	0,5	0,6	0,7	1,0	1,3	1,1	550,0
Інша економічна діяльність	1,5	0,7	1,9	3,0	2,9	3,7	5,9	8,0	6,5	433,3
Охорона навколишнього природного середовища	0,7	0,7	0,9	1,2	1,3	1,6	2,2	2,8	2,1	300,0
Житлово-комунальне господарство	1,6	1,4	1,8	2,7	3,9	8,0	5,9	9,0	7,4	462,5
Охорона здоров'я	6,5	7,5	9,7	12,2	15,5	19,7	26,7	33,6	27,1	416,9
Духовний та фізичний розвиток	1,3	1,4	2,1	2,7	3,4	4,3	5,7	7,9	6,6	507,7
Освіта	9,9	12,3	15,0	18,3	26,8	33,8	44,3	61,0	51,1	516,2

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Соціальний захист та соціальне забезпечення у тому числі:	11,6	12,6	13,0	19,5	40,1	41,5	48,6	74,0	62,4	537,9
Соціальний захист на випадок непрацездатності	0,4	0,4	0,5	0,6	0,8	1,4	2,4	3,1	2,7	675,0
Соціальний захист пенсіонерів	4,5	4,8	4,5	9,3	28,8	26,9	26,0	42,6	38,1	846,7
Соціальний захист ветеранів війни та праці	1,3	1,6	1,6	1,8	1,9	2,7	3,9	3,9	2,6	200,0
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	0,8	1,3	1,7	2,0	3,3	5,2	8,8	11,6	10,8	1350,0
Допомога у вирішенні житлового питання	1,9	2,0	1,8	2,3	1,8	1,8	2,6	2,0	0,1	5,3
Соціальний захист інших категорій населення	2,4	2,2	2,4	3,1	3,2	3,2	4,2	10,0	7,6	316,7
Інша діяльність у сфері соціального захисту	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5	0,6	0,7	0,5	250,0
Всього видатків	55,5	60,3	75,8	102,5	142,0	175,5	227,6	309,2	253,7	457,1
Перевищення видатків над доходами (дефіцит)	0,6	0,0	0,5	11,0	7,8	3,7	7,7	14,2	13,6	2266,7
Валовий внутрішній продукт	204,2	225,8	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7	949,9	745,7	365,2

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Е

Таблиця Е.2

Динаміка видатків та кредитування зведеного бюджету України за 2001-2008 роки у % до ВВП*

(у %)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з:	
									2001 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Загальнодержавні функції з них:	4,6	3,8	3,7	3,6	3,5	3,7	3,4	3,2	-1,4	-0,2
Вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансова та зовнішньополітична діяльність з них:	1,8	1,8	1,9	1,9	2,1	2,2	2,1	2,2	0,4	0,1
фінансова та фіскальна діяльність	0,7	0,7	0,8	0,8	1,1	1,0	0,9	1,0	0,3	0,1
зовнішньополітична діяльність	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	-0,1	0,0
Інші загальні функції державного управління з них:	0,6	0,3	0,5	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	-0,3	-0,1
загальнодержавне планування та статистика	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Фундаментальні дослідження	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,0	0,0
Дослідження і розробки у сфері державного управління	0,05	0,04	0,04	0,1	0,04	0,1	0,03	0,03	-0,02	0,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Обслуговування боргу у тому числі:	2,0	1,3	1,0	0,9	0,7	0,6	0,5	0,5	-1,5	0,0
обслуговування внутрішнього боргу	0,8	0,3	0,1	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	-0,7	0,0
обслуговування зовнішнього боргу	1,2	1,0	0,9	0,6	0,5	0,5	0,4	0,3	-0,9	-0,1
Оборона	1,7	1,6	2,0	1,8	1,3	1,2	1,3	1,2	-0,5	-0,1
Громадський порядок, безпека та судова влада з них:	2,1	2,2	2,2	2,3	2,3	2,3	2,6	2,9	0,8	0,3
Діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьби із злочинністю та охорона державного кордону	1,0	1,0	1,0	1,1	1,0	1,0	1,1	1,1	0,1	0,0
Протипожежний захист та рятування	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,7	0,5	0,3
Судова влада	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,0
Кримінально-виконавча система та виправні заходи	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
Нагляд за додержанням законів та представницькі функції в суді	0,01	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,99	0,0
Інша діяльність у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,0
Економічна діяльність у тому числі:	3,4	3,2	4,6	5,7	4,4	5,0	5,8	5,4	2,0	-0,4
Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,1	0,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	0,5	0,6	1,0	1,0	1,2	1,2	1,2	1,0	0,5	-0,2
Паливно-енергетичний комплекс з них:	0,9	1,0	1,2	1,3	0,9	1,0	1,0	1,6	0,7	0,6
вугільна галузь та інші галузі з видобутку твердого палива	0,9	0,9	1,0	0,8	0,7	0,7	0,8	0,8	-0,1	0,0
Інша промисловість та будівництво з них:	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	-0,1
Транспорт	0,7	0,8	1,0	1,9	1,2	1,7	2,1	1,5	0,8	-0,6
Інші галузі економіки	0,01	0,01	0,1	0,2	0,1	0,1	0,3	0,1	0,99	-0,2
Дослідження і розробки в галузях економіки	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Інша економічна діяльність	0,7	0,3	0,7	0,9	0,7	0,7	0,8	0,8	0,1	0,0
Охорона навколишнього природного середовища	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,0	0,0
Житлово-комунальне господарство	0,8	0,6	0,7	0,8	0,9	1,5	0,8	0,9	0,1	0,1
Охорона здоров'я	3,2	3,3	3,6	3,5	3,5	3,6	3,7	3,5	0,3	-0,2
Духовний та фізичний розвиток	0,6	0,6	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,2	0,0
Освіта	4,8	5,4	5,6	5,3	6,1	6,2	6,1	6,4	1,6	0,3
Соціальний захист та соціальне забезпечення у тому числі:	5,7	5,6	4,9	5,7	9,1	7,6	6,7	7,8	2,1	1,1

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Соціальний захист на випадок непрацевдатності	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,1	0,0
Соціальний захист пенсіонерів	2,2	2,1	1,7	2,7	6,5	4,9	3,6	4,5	2,3	0,9
Соціальний захист ветеранів війни та праці	0,6	0,7	0,6	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4	-0,2	-0,1
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	0,4	0,6	0,6	0,6	0,7	1,0	1,2	1,2	0,8	0,0
Допомога у вирішенні житлового питання	0,9	0,9	0,7	0,7	0,4	0,3	0,4	0,2	-0,7	-0,2
Соціальний захист інших категорій населення	1,2	1,0	0,9	0,9	0,7	0,6	0,6	1,1	-0,1	0,5
Інша діяльність у сфері соціального захисту	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Всього видатків	27,2	26,7	28,4	29,7	32,2	32,2	31,6	32,6	5,4	1,0
Перевищення видатків над доходами (дефіцит)	0,3	0,0	0,2	3,2	1,8	0,7	1,1	1,5	1,2	0,4
Валовий внутрішній продукт	100	100	100	100	100	100	100	100	X	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Е

Таблиця Е.3

Структура видатків та кредитування зведеного бюджету України за 2001-2008 роки*

(у %)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з:	
									2001 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Загальнодержавні функції з них:	17,0	14,2	13,2	12,0	10,9	11,3	10,7	10,0	-7,0	-0,7
Вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансова та зовнішньополітична діяльність з них:	6,5	6,7	6,9	6,4	6,5	7,0	6,5	6,7	0,2	0,2
фінансова та фіскальна діяльність	2,6	2,7	2,8	2,8	3,3	3,2	3,0	3,1	0,5	0,1
зовнішньополітична діяльність	1,0	0,8	0,9	0,6	0,5	0,3	0,3	0,3	-0,7	0,0
Інші загальні функції державного управління з них:	2,1	1,2	1,8	1,1	1,0	1,1	1,4	1,0	-1,1	-0,4
загальнодержавне планування та статистика	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	-0,2	0,0
Фундаментальні дослідження	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	-0,1	0,0
Дослідження і розробки у сфері державного управління	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	-0,1	0,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Обслуговування боргу у тому числі:	7,3	4,9	3,4	3,1	2,3	1,9	1,6	1,4	-5,9	-0,2
обслуговування внутрішнього боргу	3,0	1,2	0,4	1,0	0,7	0,6	0,4	0,3	-2,7	-0,1
обслуговування зовнішнього боргу	4,3	3,7	3,0	2,1	1,6	1,4	1,3	1,1	-3,2	-0,2
Оборона	6,2	5,9	7,0	6,0	4,2	3,6	4,2	3,8	-2,4	-0,4
Громадський порядок, безпека та судова влада з них:	7,6	8,4	7,7	7,7	7,2	7,2	8,1	8,8	1,2	0,7
Діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьби із злочинністю та охорона державного кордону	3,6	3,8	3,6	3,6	3,1	3,0	3,6	3,5	-0,1	-0,1
Протипожежний захист та рятування	0,9	1,0	1,1	0,9	1,0	1,0	1,2	2,0	1,1	0,8
Судова влада	0,4	0,5	0,7	0,7	0,8	0,9	0,9	0,9	0,5	0,0
Кримінально-виконавча система та виправні заходи	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	-0,1	0,0
Нагляд за додержанням законів та представницькі функції в суді	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,1	0,0
Інша діяльність у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,1	0,0
Економічна діяльність у тому числі:	12,6	11,9	16,1	19,1	13,6	15,6	18,4	16,6	4,0	-1,8

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	0,7	0,9	0,8	0,4	0,4	0,3	0,4	0,3	-0,4	-0,1
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	2,0	2,3	3,7	3,3	3,6	3,7	3,7	3,1	1,1	-0,6
Паливно-енергетичний комплекс з них:	3,5	3,6	4,4	4,3	2,8	3,0	3,3	5,0	1,5	1,7
вугільна галузь та інші галузі з видобутку твердого палива	3,4	3,5	3,4	2,9	2,2	2,3	2,4	2,3	-1,1	-0,1
Інша промисловість та будівництво з них:	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,5	0,2	-0,4	-0,3
Транспорт	2,6	2,9	3,6	6,5	3,8	5,2	6,5	4,5	1,9	-2,0
Інші галузі економіки	0,2	0,1	0,3	0,8	0,3	0,4	0,9	0,4	0,2	-0,5
Дослідження і розробки в галузях економіки	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,1	0,0
Інша економічна діяльність	2,7	1,2	2,5	2,9	2,0	2,1	2,6	2,6	-0,1	0,0
Охорона навколишнього природного середовища	1,2	1,1	1,2	1,2	0,9	0,9	1,0	0,9	-0,3	-0,1
Житлово-комунальне господарство	2,8	2,3	2,4	2,6	2,8	4,6	2,6	2,9	0,1	0,3
Охорона здоров'я	11,6	12,5	12,8	11,9	10,9	11,2	11,7	10,9	-0,7	-0,8
Духовний та фізичний розвиток	2,3	2,4	2,8	2,6	2,4	2,5	2,5	2,6	0,3	0,1
Освіта	17,8	20,3	19,8	17,9	18,9	19,3	19,5	19,7	1,9	0,2

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Соціальний захист та соціальне забезпечення у тому числі:	20,9	21,0	17,2	19,0	28,2	23,6	21,4	23,9	3,0	2,5
Соціальний захист на випадок непрацездатності	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,8	1,1	1,0	0,3	-0,1
Соціальний захист пенсіонерів	8,1	8,0	5,9	9,1	20,3	15,3	11,4	13,8	5,7	2,4
Соціальний захист ветеранів війни та праці	2,4	2,6	2,1	1,8	1,4	1,5	1,7	1,3	-1,1	-0,4
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	1,5	2,2	2,2	1,9	2,3	3,0	3,9	3,8	2,3	-0,1
Допомога у вирішенні житлового питання	3,4	3,3	2,4	2,2	1,2	1,0	1,1	0,6	-2,8	-0,5
Соціальний захист інших категорій населення	4,3	3,7	3,2	3,0	2,2	1,8	1,8	3,2	-1,1	1,4
Інша діяльність у сфері соціального захисту	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	-0,2	-0,1
Всього видатків	100	100	100	100	100	100	100	100	X	X
Перевищення видатків над доходами (дефіцит)	1,1	0,0	0,7	10,7	5,5	2,1	3,4	4,6	3,5	1,2

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Е

Таблиця Е.4

Динаміка видатків та кредитування Державного бюджету України за 2001-2008 роки (млрд. грн.)*

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з 2001 р.	
									млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Загальнодержавні функції з них:	7,9	6,9	7,9	9,7	12,0	14,2	16,9	21,8	13,9	175,9
Вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансова та зовнішньополітична діяльність з них:	2,9	3,0	3,8	4,9	7,1	8,4	10,3	14,3	11,4	393,1
фінансова та фіскальна діяльність	1,4	1,6	2,1	2,9	4,7	5,6	6,8	9,6	8,2	585,7
зовнішньополітична діяльність	0,5	0,5	0,7	0,6	0,7	0,6	0,7	0,9	0,4	80,0
Інші загальні функції державного управління з них:	0,5	0,2	0,7	0,3	0,4	0,5	0,7	1,0	0,5	100,0
загальнодержавне планування та статистика	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3	0,4	0,5	0,7	0,5	250,0
Фундаментальні дослідження	0,4	0,5	0,6	0,8	1,1	1,4	1,7	2,2	1,8	450,0
Дослідження і розробки у сфері державного управління	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2	200,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Проведення виборів та референдумів	0,01	0,2	0,01	0,5	0,1	0,5	0,5	0,1	0,09	900,0
Обслуговування боргу у тому числі:	4,1	2,9	2,6	3,1	3,1	3,1	3,3	3,8	-0,3	-7,3
обслуговування внутрішнього боргу	1,7	0,6	0,3	1,0	1,0	0,9	0,7	0,9	-0,8	-47,1
обслуговування зовнішнього боргу	2,4	2,3	2,3	2,1	2,1	2,2	2,6	2,9	0,5	20,8
Оборона	3,4	3,5	5,3	6,2	5,9	6,4	9,6	11,7	8,3	244,1
Громадський порядок, безпека та судова влада з них:	3,9	4,7	5,7	7,7	10,1	12,6	18,3	24,9	21,0	538,5
Діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьби із злочинністю та охорона державного кордону	1,9	2,1	2,6	3,7	4,4	5,3	8,2	10,8	8,9	468,4
Протипожежний захист та рятування	0,3	0,5	0,7	0,8	1,3	1,6	2,6	4,1	3,8	1266,7
Судова влада	0,2	0,3	0,5	0,7	1,2	1,6	2,0	2,8	2,6	1300,0
Кримінально-виконавча система та виправні заходи	0,4	0,5	0,6	0,7	0,9	1,2	1,6	2,1	1,7	425,0
Нагляд за додержанням законів та представницькі функції в суді	0,1	0,2	0,2	0,3	0,4	0,6	0,8	1,2	1,1	1100,0
Інша діяльність у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади	0,2	0,2	0,3	0,4	0,5	0,7	1,2	1,6	1,4	700,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Економічна діяльність у тому числі:	5,2	5,6	9,2	15,2	14,3	20,6	31,0	38,7	33,5	644,2
Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	0,3	0,4	0,5	0,3	0,4	0,4	0,5	0,7	0,4	133,3
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	1,1	1,4	2,8	3,3	5,1	6,5	8,4	9,5	8,4	763,6
Паливно-енергетичний комплекс з них:	1,9	2,2	3,3	4,5	3,8	5,0	7,2	15,4	13,5	710,5
вугільна галузь та інші галузі з видобутку твердого палива	1,9	2,1	2,6	2,9	3,1	4,0	5,5	7,2	5,3	278,9
Інша промисловість та будівництво	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,6	1,1	0,7	0,4	133,3
Транспорт з них:	0,6	1,1	1,9	5,5	3,7	6,9	11,9	10,5	9,9	1650,0
дорожнє господарство	0,4	1,0	1,8	5,4	3,6	6,7	11,2	8,5	8,1	2025,0
Інші галузі економіки	0,1	0,07	0,2	0,2	0,2	0,3	0,9	0,4	0,3	300,0
Дослідження і розробки в галузях економіки	0,2	0,2	0,3	0,5	0,6	0,7	1,0	1,3	1,1	550,0
Охорона навколишнього природного середовища у тому числі:	0,5	0,5	0,7	0,9	1,0	1,3	1,8	2,3	1,8	360,0
Запобігання та ліквідація забруднення навколишнього природного середовища	0,4	0,4	0,6	0,7	0,8	1,0	1,4	1,7	1,3	325,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інша діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища	0,07	0,04	0,07	0,08	0,1	0,1	0,3	0,3	0,23	328,57
Житлово-комунальне господарство	0,01	0,05	0,08	0,1	0,1	0,2	0,7	0,4	0,39	3900,0
Охорона здоров'я у тому числі:	1,3	1,6	2,4	3,4	3,5	4,0	6,3	7,4	6,1	469,2
Поліклініки і амбулаторії, швидка та невідкладна допомога	0,05	0,06	0,08	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,55	1100,0
Лікарні та санаторно-курортні заклади з них:	0,7	0,9	1,1	1,3	1,5	1,9	2,7	3,3	2,6	371,4
лікарні загального профілю	0,2	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,7	0,8	0,6	300,0
санаторно-курортні заклади	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5	0,6	0,8	0,6	300,0
Санітарно-профілактичні та протиепідемічні заходи і заклади	0,3	0,3	0,5	0,6	0,8	1,0	1,2	1,5	1,2	400,0
Дослідження і розробки у сфері охорони здоров'я	0,04	0,06	0,07	0,08	0,1	0,1	1,2	0,2	0,16	400,00
Інша діяльність у сфері охорони здоров'я	0,2	0,3	0,6	1,2	0,9	0,7	1,7	1,7	1,5	750,0
Духовний та фізичний розвиток з них:	0,4	0,4	0,6	1,0	1,3	1,4	2,0	2,9	2,5	625,0
Фізична культура і спорт	0,09	0,09	0,2	0,3	0,3	0,3	0,5	0,8	0,71	788,89
Культура та мистецтво	0,1	0,1	0,3	0,3	0,5	0,5	0,8	1,3	1,2	1200,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Засоби масової інформації	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,5	0,7	0,7	0,5	250,0
Освіта у тому числі:	3,9	5,0	5,7	7,2	9,9	12,1	15,2	21,6	17,7	453,8
Загальна середня освіта	0,02	0,06	0,04	0,05	0,06	0,08	0,1	0,2	0,18	900,0
Професійно-технічна освіта	0,6	0,7	0,9	1,1	1,7	2,0	2,1	3,0	2,4	400,0
Вища освіта	3,0	3,9	4,3	5,4	7,3	9,2	11,8	17,0	14,0	466,7
Післядипломна освіта	0,06	0,08	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,4	0,34	566,67
Соціальний захист та соціальне забезпечення у тому числі:	6,6	7,3	6,8	12,3	31,7	30,4	29,3	50,8	44,2	669,7
Соціальний захист на випадок непрацездатності	0,3	0,3	0,4	0,5	0,4	0,6	0,8	0,9	0,6	200,0
Соціальний захист пенсіонерів	4,1	4,3	3,9	8,5	27,7	25,5	24,2	40,3	36,2	882,9
Соціальний захист ветеранів війни та праці	0,1	0,1	0,1	0,2	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	300,0
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	0,02	0,02	0,04	0,08	0,1	1,0	0,1	0,1	0,08	400,0
Допомога у вирішенні житлового питання	0,2	0,7	0,6	0,8	1,0	1,1	1,1	0,8	0,6	300,0
Соціальний захист інших категорій населення	1,7	1,8	1,7	2,2	2,1	1,7	2,5	8,1	6,4	376,5
Разом видатків державного бюджету	33,2	35,5	44,4	63,7	89,9	103,1	131,1	182,3	149,1	449,1

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Міжбюджетні трансферти	7,2	8,8	11,7	16,8	23,4	34,2	44,7	59,2	52,0	722,2
Усього видатків державного бюджету	40,4	44,3	56,1	80,6	113,3	137,3	175,8	241,5	201,1	497,8
Перевищення видатків над доходами (дефіцит)	0,7	-	1,0	10,2	7,9	3,8	9,8	9,8	9,1	1300,0
Перевищення доходів над видатками (профіцит)	-	1,1	-	-	-	-	-	-	X	X
Усього видатків зведеного бюджету	55,5	60,3	75,8	102,5	142,0	175,5	227,6	309,2	253,7	457,1

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Е

Таблиця Е.5

Структура видатків Державного бюджету України за 2001-2008 роки*

(у %)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з:	
									2001 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Загальнодержавні функції з них:	19,6	15,6	14,0	12,0	10,6	10,3	9,6	9,0	-10,6	-0,6
Вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансова та зовнішньополітична діяльність з них:	7,2	6,8	6,8	6,1	6,2	6,1	5,9	5,9	-1,3	0,0
фінансова та фіскальна діяльність	3,5	3,6	3,7	3,6	4,1	4,0	3,9	4,0	0,5	0,1
зовнішньополітична діяльність	1,2	1,1	1,2	0,8	0,6	0,5	0,4	0,4	-0,8	0,0
Інші загальні функції державного управління з них:	1,2	0,5	1,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	-0,8	0,0
загальнодержавне планування та статистика	0,5	0,2	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	-0,2	0,0
Фундаментальні дослідження	1,0	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	-0,1	-0,1
Дослідження і розробки у сфері державного управління	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	-0,1	0,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Проведення виборів та референдумів	0,01	0,5	0,01	0,6	0,1	0,4	0,3	0,04	0,03	-0,26
Обслуговування боргу у тому числі:	10,1	6,5	4,6	3,8	2,7	2,3	1,9	1,6	-8,5	-0,3
обслуговування внутрішнього боргу	4,2	1,4	0,5	1,2	0,9	0,7	0,4	0,4	-3,8	0,0
обслуговування зовнішнього боргу	5,9	5,2	4,1	2,6	1,9	1,6	1,5	1,2	-4,7	-0,3
Оборона	8,4	7,9	9,4	7,7	5,2	4,6	5,5	4,8	-3,6	-0,7
Громадський порядок, безпека та судова влада з них:	9,7	10,6	10,2	9,6	9,0	9,2	10,4	10,3	0,6	-0,1
Діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьби із злочинністю та охорона державного кордону	4,7	4,7	4,8	4,6	3,9	3,9	4,7	4,5	-0,2	-0,2
Протипожежний захист та рятування	0,7	1,1	1,2	1,0	1,2	1,2	1,5	1,7	1,0	0,2
Судова влада	0,5	0,7	0,9	0,9	1,0	1,2	1,1	1,2	0,7	0,1
Кримінально-виконавча система та виправні заходи	1,0	1,1	1,0	0,9	0,8	0,9	0,9	0,9	-0,1	0,0
Нагляд за додержанням законів та представницькі функції в суді	0,2	0,5	0,4	0,3	0,4	0,5	0,5	0,5	0,3	0,0
Інша діяльність у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,7	0,7	0,2	0,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Економічна діяльність у тому числі:	12,9	12,6	16,4	18,8	12,6	15,0	17,6	16,0	3,1	-1,6
Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	0,7	0,9	0,8	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	-0,4	0,0
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	2,7	3,2	4,9	4,1	4,5	4,7	4,8	3,9	1,2	-0,9
Паливно-енергетичний комплекс з них:	4,7	5,0	5,8	5,5	3,4	3,7	4,1	6,4	1,7	2,3
вугільна галузь та інші галузі з видобутку твердого палива	4,7	4,7	4,7	3,7	2,8	2,9	3,1	3,0	-1,7	-0,1
Інша промисловість та будівництво	0,7	0,7	0,6	0,5	0,3	0,4	0,6	0,3	-0,4	-0,3
Транспорт з них:	1,5	2,5	3,4	6,9	3,2	5,0	6,8	4,3	2,8	-2,5
дорожнє господарство	1,0	2,3	3,3	6,7	3,1	4,9	6,4	3,5	2,5	-2,9
Інші галузі економіки	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,5	0,2	0,0	-0,3
Дослідження і розробки в галузях економіки	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,5	0,0	-0,1
Охорона навколишнього природного середовища у тому числі:	1,2	1,1	1,3	1,1	0,9	1,0	1,0	1,0	-0,2	0,0
Запобігання та ліквідація забруднення навколишнього природного середовища	1,0	0,9	1,0	0,9	0,7	0,8	0,8	0,7	-0,3	-0,1

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інша діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	-0,1	-0,1
Житлово-комунальне господарство	0,02	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,4	0,2	0,18	-0,20
Охорона здоров'я у тому числі:	3,2	3,6	4,2	4,3	3,1	3,0	3,6	3,1	-0,1	-0,5
Поліклініки і амбулаторії, швидка та невідкладна допомога	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	-0,1
Лікарні та санаторно-курортні заклади з них:	1,7	2,0	2,0	1,7	1,3	1,4	1,5	1,4	-0,3	-0,1
лікарні загального профілю	0,5	0,7	0,8	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3	-0,2	-0,1
санаторно-курортні заклади	0,5	0,5	0,5	0,5	0,3	0,3	0,3	0,3	-0,2	0,0
Санітарно-профілактичні та протиепідемічні заходи і заклади	0,7	0,7	0,9	0,8	0,7	0,7	0,7	0,6	-0,1	-0,1
Дослідження і розробки у сфері охорони здоров'я	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,7	0,1	0,0	-0,6
Інша діяльність у сфері охорони здоров'я	0,5	0,7	1,1	1,4	0,8	0,5	1,0	0,7	0,2	-0,3
Духовний та фізичний розвиток з них:	1,0	0,9	1,2	1,2	1,1	1,0	1,1	1,2	0,2	0,1
Фізична культура і спорт	0,2	0,2	0,3	0,4	0,2	0,2	0,3	0,3	0,1	0,0
Культура та мистецтво	0,2	0,2	0,5	0,4	0,5	0,4	0,5	0,5	0,3	0,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Засоби масової інформації	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	-0,2	-0,1
Освіта у тому числі:	9,7	11,3	10,2	8,9	8,8	8,8	8,6	8,9	-0,8	0,3
Загальна середня освіта	0,05	0,1	0,07	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,05	0,0
Професійно-технічна освіта	1,5	1,6	1,5	1,4	1,5	1,5	1,2	1,2	-0,3	0,0
Вища освіта	7,4	8,8	7,7	6,7	6,5	6,7	6,7	7,0	-0,4	0,3
Післядипломна освіта	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,0
Соціальний захист та соціальне забезпечення у тому числі:	16,3	16,5	12,1	15,3	28,0	22,1	16,7	21,0	4,7	4,3
Соціальний захист на випадок непрацездатності	0,7	0,7	0,7	0,6	0,4	0,4	0,5	0,4	-0,3	-0,1
Соціальний захист пенсіонерів	10,1	9,7	7,0	10,6	24,4	18,6	13,8	16,7	6,6	2,9
Соціальний захист ветеранів війни та праці	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,0	0,0
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	0,05	0,05	0,07	0,1	0,1	0,8	0,1	0,04	-0,01	-0,06
Допомога у вирішенні житлового питання	0,5	1,6	1,1	0,9	0,9	0,8	0,6	0,3	-0,2	-0,3
Соціальний захист інших категорій населення	4,2	4,1	3,0	2,8	1,8	1,2	1,4	3,4	-0,8	2,0
Разом видатків державного бюджету	82,2	80,1	79,1	79,1	79,4	75,1	74,6	75,5	-6,7	0,9

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Міжбюджетні трансферти	17,8	19,9	20,9	20,9	20,6	24,9	25,4	24,5	6,7	-0,9
Усього видатків державного бюджету	100	100	100	100	100	100	100	100	X	X
Перевищення видатків над доходами (дефіцит)	1,7	-	1,8	12,7	7,0	2,8	5,6	4,1	2,4	-1,5
Перевищення доходів над видатками (профіцит)	-	2,5	-	-	-	-	-	-	X	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Е

Таблиця Е.6

Динаміка видатків Державного бюджету України за 2001-2008 роки в % до видатків зведеного бюджету*

(у %)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з:	
									2001 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Загальнодержавні функції з них:	14,2	11,4	10,4	9,5	8,5	8,1	7,4	7,1	-7,1	-0,3
Вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансова та зовнішньополітична діяльність з них:	5,2	5,0	5,0	4,8	5,0	4,8	4,5	4,6	-0,6	0,1
фінансова та фіскальна діяльність	2,5	2,7	2,8	2,8	3,3	3,2	3,0	3,1	0,6	0,1
зовнішньополітична діяльність	0,9	0,8	0,9	0,6	0,5	0,3	0,3	0,3	-0,6	0,0
Інші загальні функції державного управління з них:	0,9	0,3	0,9	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	-0,6	0,0
загальнодержавне планування та статистика	0,4	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	-0,2	0,0
Фундаментальні дослідження	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,0	0,0
Дослідження і розробки у сфері державного управління	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	-0,1	0,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Проведення виборів та референдумів	0,01	0,3	0,01	0,5	0,1	0,3	0,22	0,03	0,02	-0,19
Обслуговування боргу у тому числі:	7,4	4,8	3,4	3,0	2,2	1,8	1,4	1,2	-6,2	-0,2
обслуговування внутрішнього боргу	3,1	1,0	0,4	1,0	0,7	0,5	0,3	0,3	-2,8	0,0
обслуговування зовнішнього боргу	4,3	3,8	3,0	2,0	1,5	1,3	1,1	0,9	-3,4	-0,2
Оборона	6,1	5,8	7,0	6,0	4,2	3,6	4,2	3,8	-2,3	-0,4
Громадський порядок, безпека та судова влада з них:	7,0	7,8	7,5	7,5	7,1	7,2	8,0	8,1	1,1	0,1
Діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьби із злочинністю та охорона державного кордону	3,4	3,5	3,4	3,6	3,1	3,0	3,6	3,5	0,1	-0,1
Протипожежний захист та рятування	0,5	0,8	0,9	0,8	0,9	0,9	1,1	1,3	0,8	0,2
Судова влада	0,4	0,5	0,7	0,7	0,8	0,9	0,9	0,9	0,5	0,0
Кримінально-виконавча система та виправні заходи	0,7	0,8	0,8	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,0	0,0
Нагляд за додержанням законів та представницькі функції в суді	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,2	0,0
Інша діяльність у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,1	0,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Економічна діяльність у тому числі:	9,4	9,3	12,1	14,8	10,1	11,7	13,6	12,5	3,1	-1,1
Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	0,5	0,7	0,7	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	-0,3	0,0
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	2,0	2,3	3,7	3,2	3,6	3,7	3,7	3,1	1,1	-0,6
Паливно-енергетичний комплекс з них:	3,4	3,6	4,4	4,4	2,7	2,8	3,2	5,0	1,6	1,8
вугільна галузь та інші галузі з видобутку твердого палива	3,4	3,5	3,4	2,8	2,2	2,3	2,4	2,3	-1,1	-0,1
Інша промисловість та будівництво	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,5	0,2	-0,3	-0,3
Транспорт з них:	1,1	1,8	2,5	5,4	2,6	3,9	5,2	3,4	2,3	-1,8
дорожнє господарство	0,7	1,7	2,4	5,3	2,5	3,8	4,9	2,7	2,0	-2,2
Інші галузі економіки	0,2	0,1	0,3	0,2	0,1	0,2	0,4	0,1	-0,1	-0,3
Дослідження і розробки в галузях економіки	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,0	0,0
Охорона навколишнього природного середовища у тому числі:	0,9	0,8	0,9	0,9	0,7	0,7	0,8	0,7	-0,2	-0,1
Запобігання та ліквідація забруднення навколишнього природного середовища	0,7	0,7	0,8	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5	-0,2	-0,1

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інша діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Житлово-комунальне господарство	0,02	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,1	0,08	-0,20
Охорона здоров'я у тому числі:	2,3	2,7	3,2	3,3	2,5	2,3	2,8	2,4	0,1	-0,4
Поліклініки і амбулаторії, швидка та невідкладна допомога	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,0
Лікарні та санаторно-курортні заклади з них:	1,3	1,5	1,5	1,3	1,1	1,1	1,2	1,1	-0,2	-0,1
лікарні загального профілю	0,4	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	-0,1	0,0
санаторно-курортні заклади	0,4	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	-0,1	0,0
Санітарно-профілактичні та протиепідемічні заходи і заклади	0,5	0,5	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,0	0,0
Дослідження і розробки у сфері охорони здоров'я	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,5	0,1	0,0	-0,4
Інша діяльність у сфері охорони здоров'я	0,4	0,5	0,8	1,2	0,6	0,4	0,7	0,5	0,1	-0,2
Духовний та фізичний розвиток з них:	0,7	0,7	0,8	1,0	0,9	0,8	0,9	0,9	0,2	0,0
Фізична культура і спорт	0,2	0,1	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,1	0,1
Культура та мистецтво	0,2	0,2	0,4	0,3	0,4	0,3	0,4	0,4	0,2	0,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Засоби масової інформації	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	-0,2	-0,1
Освіта у тому числі:	7,0	8,3	7,5	7,0	7,0	6,9	6,7	7,0	0,0	0,3
Загальна середня освіта	0,04	0,1	0,05	0,05	0,04	0,05	0,04	0,06	0,02	0,02
Професійно-технічна освіта	1,1	1,2	1,2	1,1	1,2	1,1	0,9	1,0	-0,1	0,1
Вища освіта	5,4	6,5	5,7	5,3	5,1	5,2	5,2	5,5	0,1	0,3
Післядипломна освіта	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Соціальний захист та соціальне забезпечення у тому числі:	11,9	12,1	9,0	12,0	22,3	17,3	12,9	16,4	4,5	3,5
Соціальний захист на випадок непрацевдатності	0,5	0,5	0,5	0,5	0,3	0,3	0,4	0,3	-0,2	-0,1
Соціальний захист пенсіонерів	7,4	7,1	5,1	8,3	19,5	14,5	10,6	13,0	5,6	2,4
Соціальний захист ветеранів війни та праці	0,2	0,2	0,1	0,2	0,3	0,2	0,2	0,1	-0,1	-0,1
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	0,04	0,03	0,05	0,08	0,07	0,6	0,04	0,03	-0,01	-0,01
Допомога у вирішенні житлового питання	0,4	1,2	0,8	0,8	0,7	0,6	0,5	0,3	-0,1	-0,2
Соціальний захист інших категорій населення	3,1	3,0	2,2	2,1	1,5	1,0	1,1	2,6	-0,5	1,5
Разом видатків державного бюджету	59,8	58,9	58,6	62,1	63,3	58,7	57,6	59,0	-0,8	1,4

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Міжбюджетні трансферти	13,0	14,6	15,4	16,4	16,5	19,5	19,6	19,1	6,1	-0,5
Усього видатків державного бюджету	72,8	73,5	74,0	78,6	79,8	78,2	77,2	78,1	5,3	0,9
Перевищення видатків над доходами (дефіцит)	1,3	-	1,3	10,0	5,6	2,2	4,3	3,2	1,9	-1,1
Перевищення доходів над видатками (профіцит)	-	1,8	-	-	-	-	-	-	-	-
Усього видатків зведеного бюджету	100	100	100	100	100	100	100	100	X	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Е

Таблиця Е.7

**Динаміка видатків бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя
за 2001-2008 роки (млрд. грн.)***

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008р. порівняно з 2001р.	
									млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Загальнодержавні функції	1,5	1,7	2,2	2,7	3,5	5,7	7,4	9,1	7,6	506,7
Громадський порядок, безпека та судова влада з них:	0,3	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	2,2	1,9	633,3
Економічна діяльність у тому числі:	1,8	1,6	3,0	4,4	5,0	6,9	10,8	12,7	10,9	605,6
Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2	0,3	0,3	0,2	200,0
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	0,03	0,01	0,03	0,03	0,02	0,05	0,07	0,14	0,11	366,7
Інша промисловість та будівництво з них:	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,02	0,03	0,02	200,0
будівництво	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,02	0,03	0,02	200,0
Транспорт	0,8	0,7	0,8	1,1	1,7	2,3	3,0	3,5	2,7	337,5

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Зв'язок, телекомунікації та інформатика	-	0,1	0,02	0,03	0,03	0,04	0,05	0,07	0,07	X
Інші галузі економіки	0,01	0,01	0,01	0,6	0,2	0,5	1,1	0,6	0,59	5900,0
Інша економічна діяльність	-	-	2,0	2,5	2,9	3,6	6,0	7,9	7,9	X
Охорона навколишнього природного середовища	0,2	0,1	0,2	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5	0,3	150,0
Житлово-комунальне господарство	1,4	1,4	1,7	2,6	3,8	7,8	5,2	8,5	7,1	507,1
Охорона здоров'я	5,2	5,9	7,4	8,7	12,0	15,6	20,4	26,2	21,0	403,8
Духовний та фізичний розвиток	0,9	1,1	1,4	1,7	2,2	2,9	3,7	5,0	4,1	455,6
Освіта у тому числі:	6,0	7,3	9,2	11,1	16,9	21,7	29,2	39,4	33,4	556,7
Дошкільна освіта	1,1	1,3	1,7	2,0	2,9	3,8	5,2	7,2	6,1	554,5
Загальна середня освіта	3,5	4,3	6,2	7,5	11,1	14,2	18,7	25,2	21,7	620,0
Професійно-технічна освіта	0,03	0,03	0,04	0,05	0,07	0,09	0,53	0,73	0,7	2333,3
Вища освіта	0,2	0,3	0,3	0,4	0,6	0,8	1,0	1,6	1,4	700,0
Післядипломна освіта	0,05	0,06	0,08	0,09	0,1	0,2	0,2	0,3	0,25	500,0
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	0,2	0,2	0,6	0,7	1,0	1,3	1,7	2,3	2,1	1050,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інші заклади та заходи у сфері освіти	0,1	0,2	0,3	0,4	1,1	1,4	1,7	2,1	2,0	2000,0
Соціальний захист та соціальне забезпечення у тому числі:	5,0	5,3	6,1	7,2	8,4	11,2	19,4	22,3	17,3	346,0
Соціальний захист на випадок непрацевдатності	0,1	0,1	0,1	0,2	0,4	0,8	1,5	2,2	2,1	2100,0
Соціальний захист пенсіонерів	0,4	0,5	0,6	0,7	1,1	1,4	1,8	2,4	2,0	500,0
Соціальний захист ветеранів війни та праці	1,1	1,2	1,5	1,7	1,6	2,4	3,5	3,5	2,4	218,2
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	1,2	1,4	1,7	1,9	3,2	4,1	8,7	11,5	10,3	858,3
Допомога у вирішенні житлового питання	1,0	1,1	1,3	1,5	0,8	0,6	1,5	1,2	0,2	20,0
Соціальний захист інших категорій населення	0,4	0,5	0,7	0,9	1,1	1,5	1,7	1,9	1,5	375,0
Інша діяльність у сфері соціального захисту	0,1	0,1	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5	0,6	0,5	500,0
Разом видатків	22,4	24,8	31,4	38,8	52,1	72,4	96,5	126,8	104,4	466,1
Міжбюджетні трансферти	2,5	2,9	2,4	1,6	1,5	1,5	4,4	7,7	5,2	208,0
Усього видатків місцевих бюджетів	24,9	27,7	33,8	40,4	53,6	75,8	104,9	139,0	114,1	458,2
Усього видатків зведеного бюджету	55,5	60,3	75,8	192,5	142,0	175,5	227,6	309,2	253,7	457,1

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Перевищення видатків над доходами (дефіцит)	X	X	X	0,8	X	X	X	1,7	X	X
Перевищення доходів над видатками (профіцит)	0,1	0,5	0,5	X	0,1	0,1	2,1	X	X	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Е

Таблиця Е.8

**Структура видатків бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя
за 2001-2008 роки***

(в %)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008р. порівняно з:	
									2001р.	2007р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Загальнодержавні функції	6,0	6,1	6,5	6,6	6,5	7,6	7,1	6,5	0,5	-0,6
Громадський порядок, безпека та судова влада з них:	1,2	1,1	0,3	0,4	0,2	0,2	0,1	1,6	0,4	1,5
Економічна діяльність у тому числі:	7,2	5,8	8,9	11,0	9,4	9,1	10,3	9,1	1,9	-1,2
Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	0,4	0,4	0,6	0,5	0,3	0,2	0,3	0,2	-0,2	-0,1
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	0,1	0,04	0,09	0,1	0,04	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Інша промисловість та будівництво з них:	0,04	0,04	0,03	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02	-0,02	0,0
будівництво	0,04	0,04	0,03	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02	-0,02	0,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Усього видатків зведеного бюджету	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Перевищення видатків над доходами (дефіцит)	X	X	X	2,0	X	X	X	1,2	X	X
Перевищення доходів над видатками (профіцит)	0,4	1,8	1,5	X	0,2	0,1	2,0	X	X	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інші галузі економіки	0,02	0,02	0,01	0,3	0,1	0,3	0,5	0,2	0,18	-0,3
Інша економічна діяльність	-	-	2,6	1,3	2,0	2,1	2,6	2,6	2,6	0,0
Охорона навколишнього природного середовища	0,4	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	-0,2	0,0
Житлово-комунальне господарство	2,5	2,3	2,2	1,4	2,7	4,4	2,3	2,7	0,2	0,4
Охорона здоров'я	9,4	9,8	9,8	4,5	8,5	8,9	9,0	8,5	-0,9	-0,5
Духовний та фізичний розвиток	1,6	1,8	1,8	0,9	1,5	1,7	1,6	1,6	0,0	0,0
Освіта у тому числі:	10,8	12,1	12,1	5,8	11,9	12,4	12,8	12,7	1,9	-0,1
Дошкільна освіта	2,0	2,2	2,2	1,0	2,0	2,2	2,3	2,3	0,3	0,0
Загальна середня освіта	6,3	7,1	8,2	3,9	7,8	8,1	8,2	8,2	1,9	0,0
Професійно-технічна освіта	0,1	0,05	0,1	0,03	0,05	0,1	0,2	0,2	0,1	0,0
Вища освіта	0,4	0,5	0,4	0,2	0,4	0,5	0,4	0,5	0,1	0,1
Післядипломна освіта	0,1	0,1	0,1	0,05	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	0,4	0,3	0,8	0,4	0,7	0,7	0,7	0,7	0,3	0,0
Інші заклади та заходи у сфері освіти	0,2	0,3	0,4	0,2	0,8	0,8	0,7	0,7	0,5	0,0

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Соціальний захист та соціальне забезпечення у тому числі:	9,0	8,8	8,0	3,7	5,9	6,4	8,5	7,2	-1,8	-1,3
Соціальний захист на випадок непрацевдатності	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3	0,5	0,7	0,7	0,5	0,0
Соціальний захист пенсіонерів	0,7	0,8	0,8	0,4	0,8	0,8	0,8	0,8	0,1	0,0
Соціальний захист ветеранів війни та праці	2,0	2,0	2,0	0,9	1,1	1,4	1,5	1,1	-0,9	-0,4
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	2,2	2,3	2,2	1,0	2,3	2,3	3,8	3,7	1,5	-0,1
Допомога у вирішенні житлового питання	1,8	1,8	1,7	0,8	0,6	0,3	0,7	0,4	-1,4	-0,3
Соціальний захист інших категорій населення	0,7	0,8	0,9	0,5	0,8	0,9	0,7	0,6	-0,1	-0,1
Інша діяльність у сфері соціального захисту	0,2	0,2	0,4	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
Разом видатків	40,4	41,1	41,4	20,2	36,7	41,3	42,4	41,0	0,6	-1,4
Міжбюджетні трансферти	4,5	4,8	3,2	0,8	1,1	1,9	1,9	2,5	-2,0	0,6
Усього видатків місцевих бюджетів	44,9	45,9	44,6	21,0	37,8	43,2	46,1	45,0	0,1	-1,1
Усього видатків зведеного бюджету	100	100	100	100	100	100	100	100	X	X
Перевищення видатків над доходами (дефіцит)	X	X	X	0,4	X	X	X	0,5	0,5	0,5
Перевищення доходів над видатками (профіцит)	0,2	0,8	0,7	X	0,07	0,05	0,9	X	-0,2	-0,9

Продовження додатку Е

Таблиця Е.10

Динаміка видатків бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя (враховуючи міжбюджетні трансферти) за 2001-2007 роки*

Показники	2001 р.		2002 р.		2003 р.		2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		Відхилення у 2007р. порівняно з 2001р.	
	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Україна - разом	24,89	100	27,73	100	33,77	100	40,40	100	53,53	100	75,82	100	104,91	100	80,02	321,49
Автономна Республіка Крим	1,17	4,70	1,23	4,44	1,51	4,47	1,91	4,73	2,37	4,43	3,29	4,34	4,72	4,50	3,55	303,42
Вінницька	0,62	2,49	0,79	2,85	1,07	3,17	1,21	3,00	1,66	3,10	2,37	3,13	3,18	3,03	2,56	412,90
Волинська	0,43	1,73	0,55	1,98	0,65	1,92	0,79	1,96	1,10	2,05	1,54	2,03	2,16	2,06	1,73	402,33
Дніпропетровська	1,67	6,71	2,00	7,21	2,44	7,23	2,96	7,33	3,87	7,23	5,50	7,25	6,86	6,54	5,19	310,78
Донецька	2,01	8,08	2,45	8,84	2,98	8,82	3,73	9,23	4,84	9,04	7,15	9,43	9,24	8,81	7,23	359,70
Житомирська	0,52	2,09	0,63	2,27	0,82	2,43	1,03	2,55	1,37	2,56	1,98	2,61	2,62	2,50	2,10	403,85
Закарпатська	0,52	2,09	0,62	2,24	0,77	2,28	0,92	2,28	1,25	2,34	1,81	2,39	2,39	2,28	1,87	359,62
Запорізька	0,84	3,37	1,11	4,00	1,34	3,97	1,55	3,84	2,13	3,98	2,89	3,81	3,97	3,78	3,13	372,62
Івано-Франківська	0,59	2,37	0,65	2,34	0,86	2,55	1,00	2,48	1,46	2,73	1,98	2,61	2,75	2,62	2,16	366,10
Київська	1,05	4,22	1,00	3,61	1,25	3,70	1,47	3,64	1,92	3,59	2,84	3,75	4,22	4,02	3,17	301,90

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Кіровоградська	0,45	1,81	0,52	1,88	0,65	1,92	0,83	2,05	1,09	2,04	1,51	1,99	1,97	1,88	1,52	337,78
Луганська	0,99	3,98	1,15	4,15	1,36	4,03	1,69	4,18	2,18	4,07	3,14	4,14	4,24	4,04	3,25	328,28
Львівська	1,09	4,38	1,29	4,65	1,62	4,80	1,96	4,85	2,59	4,84	3,71	4,89	5,00	4,77	3,91	358,72
Миколаївська	0,54	2,17	0,65	2,34	0,84	2,49	0,94	2,33	1,21	2,26	1,77	2,33	2,27	2,16	1,73	320,37
Одеська	1,03	4,14	1,34	4,83	1,62	4,80	2,03	5,02	2,47	4,61	3,62	4,77	5,26	5,01	4,23	410,68
Полтавська	0,71	2,85	0,87	3,14	1,09	3,23	1,25	3,09	1,67	3,12	2,28	3,01	3,14	2,99	2,43	342,25
Рівненська	0,48	1,93	0,61	2,20	0,76	2,25	0,93	2,30	1,22	2,28	1,76	2,32	2,39	2,28	1,91	397,92
Сумська	0,57	2,29	0,62	2,24	0,79	2,34	0,87	2,15	1,18	2,20	1,64	2,16	2,20	2,10	1,63	285,96
Тернопільська	0,45	1,81	0,52	1,88	0,66	1,95	0,75	1,86	1,06	1,98	1,47	1,94	1,99	1,90	1,54	342,22
Харківська	1,34	5,38	1,61	5,81	1,98	5,86	2,30	5,69	2,89	5,40	4,07	5,37	5,39	5,14	4,05	302,24
Херсонська	0,46	1,85	0,53	1,91	0,65	1,92	0,79	1,96	1,10	2,05	1,59	2,10	2,12	2,02	1,66	360,87
Хмельницька	0,54	2,17	0,65	2,34	0,85	2,52	1,04	2,57	1,40	2,62	1,98	2,61	2,70	2,57	2,16	400,00
Черкаська	0,58	2,33	0,67	2,42	0,86	2,55	1,04	2,57	1,40	2,62	2,21	2,91	2,64	2,52	2,06	355,17
Чернівецька	0,35	1,41	0,41	1,48	0,55	1,63	0,64	1,58	0,92	1,72	1,41	1,86	1,86	1,77	1,51	431,43
Чернігівська	0,52	2,09	0,61	2,20	0,75	2,22	0,90	2,23	1,19	2,22	1,63	2,15	2,20	2,10	1,68	323,08

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
м. Київ	5,06	20,33	4,42	15,94	4,72	13,98	5,46	13,51	7,50	14,01	10,02	13,22	16,43	15,66	11,37	224,70
м. Севастополь	0,19	0,76	0,23	0,83	0,32	0,95	0,38	0,94	0,47	0,88	0,66	0,87	1,00	0,95	0,81	426,32

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Е

Таблиця Е.11

**Динаміка видатків бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя
(без міжбюджетних трансфертів) за 2001-2007 роки***

Показники	2001 р.		2002 р.		2003 р.		2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		Відхилення у 2007р. порівняно з 2001р.	
	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %	млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Україна - разом	22,36	100	24,79	100	31,40	100	38,80	100	52,07	100	72,36	100	96,51	100	74,15	331,62
Автономна Республіка Крим	1,13	5,07	1,20	4,83	1,46	4,65	1,89	4,87	2,34	4,49	3,21	4,44	4,41	4,57	3,28	290,27
Вінницька	0,62	2,75	0,78	3,13	1,06	3,38	1,21	3,12	1,65	3,17	2,28	3,15	3,05	3,16	2,43	391,94
Волинська	0,43	1,91	0,55	2,22	0,65	2,07	0,79	2,04	1,10	2,11	1,49	2,06	2,08	2,16	1,65	383,72
Дніпропетровська	1,62	7,22	1,77	7,14	2,16	6,88	2,77	7,14	3,66	7,03	5,04	6,97	6,43	6,66	4,81	296,91
Донецька	2,09	9,33	2,21	8,92	2,69	8,57	3,52	9,07	4,58	8,80	6,79	9,38	8,41	8,71	6,32	302,39
Житомирська	0,52	2,30	0,63	2,56	0,82	2,61	1,02	2,63	1,37	2,63	1,94	2,68	2,55	2,64	2,03	390,38
Закарпатська	0,52	2,32	0,63	2,44	0,75	2,39	0,91	2,35	1,24	2,38	1,75	2,42	2,32	2,40	1,80	346,15
Запорізька	0,83	3,70	0,97	3,93	1,14	3,63	1,39	3,58	1,99	3,82	2,72	3,76	3,71	3,84	2,88	346,99
Івано-Франківська	0,58	2,62	0,64	2,60	0,85	2,71	1,00	2,58	1,46	2,80	1,93	2,67	2,67	2,77	2,09	360,34
Київська	1,01	4,53	0,97	3,91	1,22	3,89	1,46	3,76	1,90	3,65	2,75	3,80	3,95	4,09	2,94	291,09

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.11

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Кіровоградська	0,45	1,99	0,51	2,07	0,65	2,07	0,83	2,14	1,08	2,07	1,47	2,03	1,91	1,98	1,46	324,44
Луганська	0,98	4,37	1,13	4,55	1,34	4,27	1,68	4,33	2,16	4,15	3,08	4,26	4,04	4,19	3,06	312,24
Львівська	1,08	4,85	1,23	4,96	1,56	4,97	1,92	4,95	2,54	4,88	3,55	4,91	4,77	4,94	3,69	341,67
Миколаївська	0,53	2,38	0,61	2,46	0,79	2,52	0,90	2,32	1,19	2,29	1,73	2,39	2,21	2,29	1,68	316,98
Одеська	1,02	4,54	1,22	4,91	1,46	4,65	1,94	5,00	2,41	4,63	3,48	4,81	4,97	5,15	3,95	387,25
Полтавська	0,70	3,14	0,80	3,22	1,00	3,18	1,19	3,07	1,62	3,11	2,20	3,04	2,99	3,10	2,29	327,14
Рівненська	0,47	2,11	0,60	2,40	0,75	2,39	0,92	2,37	1,21	2,32	1,71	2,36	2,31	2,39	1,84	391,49
Сумська	0,56	2,51	0,60	2,42	0,76	2,42	0,85	2,19	1,16	2,23	1,60	2,21	2,13	2,21	1,57	280,36
Тернопільська	0,45	1,99	0,51	2,07	0,66	2,10	0,75	1,93	1,06	2,04	1,43	1,98	1,92	1,99	1,47	326,67
Харківська	1,32	5,91	1,51	6,09	1,86	5,92	2,22	5,72	2,80	5,38	3,91	5,40	5,09	5,27	3,77	285,61
Херсонська	0,45	2,02	0,53	2,13	0,65	2,07	0,79	2,04	1,11	2,13	1,55	2,14	2,05	2,12	1,60	355,56
Хмельницька	0,53	2,39	0,65	2,60	0,85	2,71	1,03	2,65	1,39	2,67	1,92	2,65	2,61	2,70	2,08	392,45
Черкаська	0,58	2,58	0,65	2,62	0,84	2,68	1,03	2,65	1,40	2,69	2,06	2,85	2,53	2,62	1,95	336,21
Чернівецька	0,32	1,53	0,40	1,61	0,54	1,72	0,64	1,65	0,92	1,77	1,37	1,89	1,75	1,81	1,43	446,88
Чернігівська	0,51	2,30	0,59	2,39	0,74	2,36	0,89	2,29	1,19	2,29	1,59	2,20	2,14	2,22	1,63	319,61

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.11

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
м. Київ	2,86	12,78	2,70	10,90	3,82	12,17	4,90	12,63	7,06	13,56	9,12	12,60	12,59	13,05	9,73	340,21
м. Севастополь	0,19	0,86	0,23	0,92	0,32	1,02	0,38	0,98	0,47	0,90	0,66	0,91	0,92	0,95	0,73	384,21

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Додаток Ж

**Склад, структура і динаміка видатків бюджетів України за економічною бюджетною класифікацією
за 2001-2008 роки**

Таблиця Ж.1

**Динаміка видатків зведеного бюджету України за економічною бюджетною класифікацією
за 2001-2008 роки (млрд. грн.)***

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008р. порівняно з 2001р.	
									у млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Поточні видатки	48,8	53,4	63,9	80,6	123,5	150,7	187,4	268,0	219,2	449,2
Видатки на товари і послуги	30,2	34,7	43,9	52,5	71,2	90,6	118,3	157,2	127,0	420,5
Оплата праці працівників бюджетних установ	13,6	16,3	20,3	25,6	33,3	43,0	54,2	73,0	59,4	436,8
Нарахування на заробітну плату	3,7	4,5	5,5	7,2	9,4	12,1	18,5	24,7	21,0	567,6
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	7,2	7,6	9,4	11,8	12,8	15,3	20,1	24,0	16,8	233,3
Видатки на відрядження	0,3	0,3	0,4	0,6	0,5	0,7	0,8	1,0	0,7	233,3
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	2,6	2,8	3,5	3,6	3,9	5,1	7,0	8,8	6,2	238,5
Оплата теплопостачання	1,0	1,1	1,3	1,2	1,2	1,6	2,4	2,9	1,9	190,0

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Оплата водопостачання і водовідведення	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,6	0,6	0,7	0,4	133,3
Оплата електроенергії	0,9	1,0	1,2	1,2	1,2	1,5	1,8	2,4	1,5	166,7
Оплата природного газу	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,4	0,9	1,2	1,0	500,0
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	0,3	0,3	0,4	0,5	0,9	1,1	1,3	1,5	1,2	400,0
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	2,9	3,3	4,8	3,8	11,2	14,4	17,8	24,2	21,3	734,5
Виплата процентів (доходу) за зобов'язаннями	4,0	2,8	2,5	3,1	3,5	3,7	4,1	4,9	0,9	22,5
Субсидії і поточні трансферти	14,7	15,9	17,4	25,0	48,8	56,5	65,0	106,0	91,3	621,1
Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	4,4	4,5	5,8	7,5	9,7	17,1	19,2	34,4	30,0	681,8
Поточні трансферти населенню	10,1	11,3	11,3	17,3	38,9	39,3	44,8	71,4	61,3	606,9
Капітальні видатки	6,3	7,1	11,5	20,8	18,2	24,5	38,7	41,2	34,9	554,0
Придбання основного капіталу	4,5	5,1	7,4	9,6	8,3	11,7	17,9	21,4	16,9	375,6
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	1,3	1,5	2,1	3,4	2,5	3,1	5,5	5,6	4,3	330,8
Капітальне будівництво (придбання)	2,1	2,3	3,5	3,4	2,7	3,7	4,5	4,7	2,6	123,8
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	1,2	1,3	1,8	2,9	3,1	4,9	7,8	11,0	9,8	816,7

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Створення державних запасів і резервів	0,2	0,3	0,6	0,8	0,5	0,3	1,0	2,0	1,8	900,0
Капітальні трансферти	1,5	1,6	3,5	10,3	9,4	12,4	19,7	17,8	16,3	1086,7
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	1,3	1,6	3,4	10,2	9,3	12,3	19,6	17,5	16,2	1246,2
Капітальні трансферти населенню	0,04	0,02	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,16	400,00
Кредитування з вирахуванням погашення	0,1	-0,2	0,4	1,1	0,3	0,2	1,6	2,8	2,7	2700,0
Усього видатків	55,5	60,3	75,8	102,5	142,0	175,5	227,6	309,2	253,7	457,1
Валовий внутрішній продукт	204,2	225,8	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7	949,9	745,7	365,2

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Оплата електроенергії	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	-0,1	0,1
Оплата природного газу	0,1	0,1	0,1	0,1	0,05	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,0
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	1,4	1,5	1,8	1,1	2,5	2,6	2,5	2,5	1,1	0,0
Виплата процентів (доходу) за зобов'язаннями	2,0	1,2	0,9	0,9	0,8	0,7	0,6	0,5	-1,5	-0,1
Субсидії і поточні трансферти	7,2	7,0	6,5	7,2	11,1	10,4	9,0	11,2	4,0	2,2
Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	2,2	2,0	2,2	2,2	2,2	3,1	2,7	3,6	1,4	0,9
Поточні трансферти населенню	4,9	5,0	4,2	5,0	8,8	7,2	6,2	7,5	2,6	1,3
Капітальні видатки	3,1	3,1	4,3	6,0	4,1	4,5	5,4	4,3	1,2	-1,1
Придбання основного капіталу	2,2	2,3	2,8	2,8	1,9	2,1	2,5	2,3	0,1	-0,2
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	0,6	0,7	0,8	1,0	0,6	0,6	0,8	0,6	0,0	-0,2
Капітальне будівництво (придбання)	1,0	1,0	1,3	1,0	0,6	0,7	0,6	0,5	-0,5	-0,1
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	0,6	0,6	0,7	0,8	0,7	0,9	1,1	1,2	0,6	0,1
Створення державних запасів і резервів	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Капітальні трансферти	0,7	0,7	1,3	3,0	2,1	2,3	2,7	1,9	1,2	-0,8
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	0,6	0,7	1,3	3,0	2,1	2,3	2,7	1,8	1,2	-0,9
Капітальні трансферти населенню	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,01	0,02	0,01	0,01
Кредитування з вирахуванням погашення	0,01	-0,10	0,10	0,30	0,10	0,04	0,20	0,30	0,29	0,10
Усього видатків	27,2	26,7	28,4	29,7	32,2	32,2	31,6	32,6	5,4	1,0
Валовий внутрішній продукт	100	100	100	100	100	100	100	100	X	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Ж

Таблиця Ж.3

**Структура видатків зведеного бюджету України за економічною бюджетною класифікацією
за 2001-2008 роки***

(у %)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008р. порівняно з:	
									2001 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Поточні видатки	87,9	88,6	84,3	78,6	87,0	85,9	82,3	86,7	-1,2	4,4
Видатки на товари і послуги	54,4	57,6	58,0	51,2	50,1	51,6	52,0	50,8	-3,6	-1,2
Оплата праці працівників бюджетних установ	24,4	27,0	26,8	25,0	23,4	24,5	23,8	23,6	-0,8	-0,2
Нарахування на заробітну плату	6,6	7,4	7,2	7,0	6,6	6,9	8,1	8,0	1,4	-0,1
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	12,9	12,6	12,5	11,5	9,0	8,7	8,8	7,8	-5,1	-1,0
Видатки на відрядження	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3	-0,2	-0,1
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	4,7	4,7	4,6	3,5	2,8	2,9	3,1	2,8	-1,9	-0,3
Оплата теплопостачання	1,7	1,8	1,7	1,2	0,8	0,9	1,1	0,9	-0,8	-0,2
Оплата водопостачання і водовідведення	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	-0,3	-0,1

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Оплата електроенергії	1,7	1,6	1,6	1,2	0,9	0,9	0,8	0,8	-0,9	0,0
Оплата природного газу	0,3	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,4	0,4	0,1	0,0
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	0,5	0,6	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5	0,0	-0,1
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	5,3	5,4	6,4	3,7	7,9	8,2	7,8	7,8	2,5	0,0
Виплата процентів (доходу) за зобов'язаннями	7,1	4,7	3,3	3,1	2,5	2,1	1,8	1,6	-5,5	-0,2
Субсидії і поточні трансферти	26,4	26,3	23,0	24,3	34,4	32,2	28,6	34,3	7,9	5,7
Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	8,0	7,5	7,7	7,3	6,8	9,7	8,4	11,1	3,1	2,7
Поточні трансферти населенню	18,1	18,7	14,9	16,9	27,4	22,4	19,7	23,1	5,0	3,4
Капітальні видатки	11,3	11,7	15,2	20,3	12,8	14,0	17,0	13,3	2,0	-3,7
Придбання основного капіталу	8,2	8,5	9,8	9,4	5,8	6,7	7,9	6,9	-1,3	-1,0
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	2,4	2,5	2,8	3,3	1,8	1,8	2,4	1,8	-0,6	-0,6
Капітальне будівництво (придбання)	3,7	3,8	4,7	3,3	1,9	2,1	2,0	1,5	-2,2	-0,5
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	2,1	2,2	2,3	2,8	2,1	2,8	3,4	3,6	1,5	0,2
Створення державних запасів і резервів	0,4	0,4	0,7	0,7	0,4	0,2	0,4	0,6	0,2	0,2

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Капітальні трансферти	2,7	2,7	4,6	10,1	6,6	7,1	8,7	5,8	3,1	-2,9
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	2,4	2,7	4,5	10,0	6,5	7,0	8,6	5,7	3,3	-2,9
Капітальні трансферти населенню	0,1	0,03	0,1	0,1	0,1	0,1	0,04	0,06	-0,04	0,02
Кредитування з вирахуванням погашення	0,2	-0,3	0,5	1,1	0,2	0,1	0,7	0,9	0,7	0,2
Усього видатків	100	100	100	100	100	100	100	100	X	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Ж

Таблиця Ж.4

**Динаміка видатків Державного бюджету України за економічною бюджетною класифікацією
за 2001-2008 роки (млрд. грн.)***

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008р. порівняно з 2001р.	
									млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Поточні видатки	36,6	40,2	48,8	64,4	102,0	121,6	148,4	215,9	179,3	489,9
Видатки на товари і послуги	16,8	18,9	24,6	29,2	38,1	47,3	61,8	81,9	65,1	387,5
Оплата праці працівників бюджетних установ	7,5	8,9	11,2	14,2	16,3	20,7	24,7	32,9	25,4	338,7
Нарахування на заробітну плату	1,5	1,9	2,3	3,0	3,1	4,1	7,9	10,5	9,0	600,0
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	4,5	4,5	5,8	7,4	6,9	7,7	10,6	11,6	7,1	157,8
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	0,3	0,4	0,7	0,9	1,0	1,0	1,5	1,9	1,6	533,3
Продукти харчування	0,7	0,7	0,8	0,9	0,8	0,9	1,1	1,7	1,0	142,9
Видатки на відрядження	0,2	0,2	0,3	0,5	0,4	0,5	0,6	0,7	0,5	250,0
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	1,2	1,2	1,6	1,5	1,3	1,6	2,1	2,6	1,4	116,7
Оплата тепlopостачання	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	0,5	0,6	0,3	100,0

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Оплата водопостачання і водовідведення	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	100,0
Оплата електроенергії	0,6	0,5	0,7	0,6	0,6	0,7	0,8	1,0	0,4	66,7
Оплата природного газу	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,4	0,3	300,0
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,3	300,0
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	1,9	2,3	3,5	2,6	10,0	12,7	16,0	22,0	20,1	1057,9
Виплата процентів (доходу) за зобов'язаннями	3,9	2,8	2,5	3,0	3,3	3,4	3,7	4,4	0,5	12,8
Субсидії і поточні трансферти	15,9	18,5	21,7	32,2	60,7	71,0	82,9	129,6	113,7	715,1
Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	2,7	2,8	3,6	5,0	6,9	10,0	14,6	24,8	22,1	818,5
Поточні трансферти населенню	6,1	6,9	6,5	12,0	31,2	29,9	28,5	51,0	44,9	736,1
Виплата пенсій і допомоги	-	-	5,2	10,3	29,6	28,1	25,8	41,9	41,9	X
Капітальні видатки	3,3	4,3	7,0	15,1	11,0	15,5	25,8	25,6	22,3	675,8
Придбання основного капіталу	2,2	2,9	3,5	4,8	3,5	4,1	6,7	7,1	4,9	222,7
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	0,8	0,9	1,2	2,2	1,4	1,4	3,0	2,8	2,0	250,0
Капітальне будівництво (придбання)	0,9	1,3	1,5	1,3	1,2	1,5	1,8	1,9	1,0	111,1

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	0,5	0,6	0,8	1,3	0,9	1,2	1,9	2,4	1,9	380,0
Створення державних запасів і резервів	0,2	0,3	0,6	0,8	0,5	0,3	1,0	2,0	1,8	900,0
Капітальні трансферти	0,9	1,1	2,8	9,4	6,9	11,0	18,0	16,4	15,5	1722,2
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	0,5	0,9	2,3	7,5	5,9	7,7	12,8	10,7	10,2	2040,0
Капітальні трансферти населенню	0,02	0,01	0,06	0,04	0,05	0,07	0,1	0,2	0,18	900,0
Кредитування з вирахуванням погашення	0,2	-0,1	0,4	1,1	0,3	0,2	1,5	2,7	2,5	1250,0
Усього видатків державного бюджету	40,4	44,3	56,1	80,6	113,3	137,3	175,8	241,5	201,1	497,8
Усього видатків зведеного бюджету	55,5	60,3	75,8	102,5	142,0	175,5	227,6	309,2	253,7	457,1

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Ж

Таблиця Ж.5

**Структура видатків Державного бюджету України за економічною бюджетною класифікацією
за 2001-2008 роки***

(у %)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008р. порівняно з:	
									2001 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Поточні видатки	90,7	90,6	87,0	80,0	90,1	88,6	84,4	89,4	-1,3	5,0
Видатки на товари і послуги	41,5	42,7	43,9	36,2	33,6	34,4	35,2	33,9	-7,6	-1,3
Оплата праці працівників бюджетних установ	18,6	20,1	20,0	17,6	14,4	14,9	14,1	13,6	-5,0	-0,5
Нарахування на заробітну плату	3,7	4,2	4,0	3,7	2,7	3,0	4,5	4,3	0,6	-0,2
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	11,1	10,1	10,3	9,2	6,1	5,6	6,0	4,8	-6,3	-1,2
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	0,8	1,0	1,3	1,1	0,9	0,7	0,9	0,8	0,0	-0,1
Продукти харчування	1,7	1,6	1,3	1,1	0,7	0,6	0,6	0,7	-1,0	0,1
Видатки на відрядження	0,5	0,5	0,5	0,6	0,4	0,4	0,3	0,3	-0,2	0,0
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	2,9	2,7	2,8	1,8	1,2	1,2	1,2	1,1	-1,8	-0,1

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Оплата теплопостачання	0,7	0,8	0,8	0,5	0,3	0,3	0,3	0,2	-0,5	-0,1
Оплата водопостачання і водовідведення	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,1	0,0
Оплата електроенергії	1,4	1,2	1,2	0,8	0,5	0,5	0,5	0,4	-1,0	-0,1
Оплата природного газу	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,0	0,0
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	-0,1	0,0
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	4,7	5,1	6,3	3,3	8,8	9,3	9,1	9,1	4,4	0,0
Виплата процентів (доходу) за зобов'язаннями	9,7	6,2	4,5	3,8	2,9	2,5	2,1	1,8	-7,9	-0,3
Субсидії і поточні трансферти	39,4	41,7	38,6	40,0	53,6	51,7	47,2	53,7	14,3	6,5
Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	6,6	6,3	6,5	6,2	6,1	7,3	8,3	10,3	3,7	2,0
Поточні трансферти населенню	15,3	15,6	11,6	14,9	27,6	21,7	16,2	21,1	5,8	4,9
Виплата пенсій і допомоги	-	-	9,3	12,8	26,1	20,5	14,7	17,3	17,3	2,6
Капітальні видатки	8,1	9,7	12,4	18,7	9,7	11,3	14,7	10,6	2,5	-4,1
Придбання основного капіталу	5,4	6,6	6,3	6,0	3,1	3,0	3,8	2,9	-2,5	-0,9
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	2,1	2,1	2,2	2,8	1,2	1,0	1,7	1,2	-0,9	-0,5

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Капітальне будівництво (придбання)	2,1	3,0	2,7	1,6	1,1	1,1	1,0	0,8	-1,3	-0,2
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	1,2	1,5	1,4	1,6	0,8	0,9	1,1	1,0	-0,2	-0,1
Створення державних запасів і резервів	0,5	0,6	1,0	0,9	0,5	0,3	0,6	0,8	0,3	0,2
Капітальні трансферти	2,2	2,5	5,0	11,7	6,1	8,0	10,2	6,8	4,6	-3,4
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	1,3	2,0	4,1	9,3	5,2	5,6	7,3	4,4	3,1	-2,9
Капітальні трансферти населенню	0,04	0,02	0,1	0,1	0,04	0,05	0,1	0,1	0,06	0,0
Кредитування з вирахуванням погашення	0,4	-0,3	0,6	1,3	0,2	0,1	0,9	1,1	0,7	0,2
Усього видатків державного бюджету	100	100	100	100	100	100	100	100	X	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Ж

Таблиця Ж.6

**Динаміка видатків Державного бюджету України за економічною бюджетною класифікацією
за 2001-2008 роки в % до видатків зведеного бюджету***

(у %)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008р. порівняно з:	
									2001р.	2007р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Поточні видатки	65,9	66,7	64,4	62,8	71,8	69,3	65,2	69,8	3,9	4,6
Видатки на товари і послуги	30,3	31,3	32,5	28,5	26,8	27,0	27,2	26,5	-3,8	-0,7
Оплата праці працівників бюджетних установ	13,5	14,8	14,8	13,9	11,5	11,8	10,9	10,6	-2,9	-0,3
Нарахування на заробітну плату	2,7	3,2	3,0	2,9	2,2	2,3	3,5	3,4	0,7	-0,1
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	8,1	7,5	7,7	7,2	4,9	4,4	4,7	3,8	-4,3	-0,9
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	0,5	0,7	0,9	0,9	0,7	0,6	0,7	0,6	0,1	-0,1
Продукти харчування	1,3	1,2	1,1	0,9	0,6	0,5	0,5	0,5	-0,8	0,0
Видатки на відрядження	0,4	0,3	0,4	0,5	0,3	0,3	0,3	0,2	-0,2	-0,1
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	2,2	2,0	2,1	1,5	0,9	0,9	0,9	0,8	-1,4	-0,1

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Оплата тепlopостачання	0,5	0,5	0,5	0,4	0,2	0,2	0,2	0,2	-0,3	0,0
Оплата водопостачання і водовідведення	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,1	0,0
Оплата електроенергії	1,1	0,8	0,9	0,6	0,4	0,4	0,4	0,3	-0,8	-0,1
Оплата природного газу	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,1	0,0
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,1	0,0
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	3,4	3,8	4,6	2,5	7,0	7,2	7,0	7,1	3,7	0,1
Виплата процентів (доходу) за зобов'язаннями	7,0	4,6	3,3	2,9	2,3	1,9	1,6	1,4	-5,6	-0,2
Субсидії і поточні трансферти	28,6	30,7	28,6	31,4	42,7	40,5	36,4	41,9	13,3	5,5
Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	4,9	4,6	4,7	4,9	4,9	5,7	6,4	8,0	3,1	1,6
Поточні трансферти населенню	11,0	11,4	8,6	11,7	22,0	17,0	12,5	16,5	5,5	4,0
Виплата пенсій і допомоги	-	-	6,9	10,0	20,8	16,0	11,3	13,6	13,6	2,3
Капітальні видатки	5,9	7,1	9,2	14,7	7,7	8,8	11,3	8,3	2,4	-3,0
Придбання основного капіталу	4,0	4,8	4,6	4,7	2,5	2,3	2,9	2,3	-1,7	-0,6
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	1,4	1,5	1,6	2,1	1,0	0,8	1,3	0,9	-0,5	-0,4

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Капітальне будівництво (придбання)	1,6	2,2	2,0	1,3	0,8	0,9	0,8	0,6	-1,0	-0,2
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	0,9	1,0	1,1	1,3	0,6	0,7	0,8	0,8	-0,1	0,0
Створення державних запасів і резервів	0,4	0,5	0,8	0,8	0,4	0,2	0,4	0,6	0,2	0,2
Капітальні трансферти	1,6	1,8	3,7	9,2	4,9	6,3	7,9	5,3	3,7	-2,6
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	0,9	1,5	3,0	7,3	4,2	4,4	5,6	3,5	2,6	-2,1
Капітальні трансферти населенню	0,04	0,02	0,08	0,04	0,04	0,04	0,04	0,06	0,02	0,02
Кредитування з вирахуванням погашення	0,4	-0,2	0,5	1,1	0,2	0,1	0,7	0,9	0,5	0,2
Усього видатків зведеного бюджету	100	100	100	100	100	100	100	100	X	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Ж

Таблиця Ж.7

Динаміка видатків бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за економічною бюджетною класифікацією за 2001-2008 роки (млрд. грн.)*

Показники	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	Відхилення у 2008р. порівняно з 2001р.	
									млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Поточні видатки	21,7	25,0	28,8	32,8	45,2	61,5	82,4	113,1	91,4	421,2
Видатки на товари і послуги	13,5	15,8	19,3	23,3	33,1	43,3	56,5	75,3	61,8	457,8
Оплата праці працівників бюджетних установ	6,0	7,4	9,1	11,4	17,0	22,3	29,5	40,0	34,0	566,7
Нарахування на заробітну плату	2,2	2,6	3,2	4,2	6,3	8,0	10,6	14,3	12,1	550,0
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	2,7	3,1	3,7	4,4	5,8	7,6	9,5	12,3	9,6	355,6
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	0,6	0,7	0,8	0,9	1,0	1,5	1,7	2,2	1,6	266,7
Продукти харчування	0,8	0,9	1,1	1,2	1,8	2,3	2,8	3,8	3,0	375,0
Видатки на відрядження	0,06	0,08	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,24	400,0

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	1,5	1,6	2,0	2,1	2,6	3,5	4,8	6,1	4,6	306,7
Оплата теплопостачання	0,7	0,7	0,9	0,8	0,9	1,2	1,9	2,2	1,5	214,3
Оплата водопостачання і водовідведення	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5	0,3	150,0
Оплата електроенергії	0,4	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	1,0	1,4	1,0	250,0
Оплата природного газу	0,08	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,6	0,9	0,82	1025,0
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	0,2	0,2	0,3	0,3	0,7	0,8	0,9	1,2	1,0	500,0
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	1,0	1,0	1,3	1,1	1,2	1,7	1,8	2,2	1,2	120,0
Виплата процентів (доходу) за зобов'язаннями	0,03	0,07	0,02	0,09	0,2	0,3	0,3	0,5	0,47	1566,7
Субсидії і поточні трансферти	8,2	9,2	9,4	9,4	11,9	17,9	25,6	37,3	29,1	354,9
Субсидії і поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	1,8	1,7	2,2	2,5	2,8	7,1	5,3	9,6	7,8	433,3
Поточні трансферти населенню	3,9	4,3	4,8	5,3	7,7	9,4	16,3	20,4	16,5	423,1
Капітальні видатки	3,3	2,8	5,0	7,6	8,3	14,3	22,5	26,0	22,7	687,9
Придбання основного капіталу	2,4	2,2	3,9	4,8	4,8	7,6	11,2	14,2	11,8	491,7
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	0,5	0,6	0,9	1,1	1,2	1,7	2,5	2,8	2,3	460,0

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Капітальне будівництво (придбання)	1,2	1,0	2,0	2,1	1,4	2,2	2,7	2,8	1,6	133,3
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	0,7	0,7	1,0	1,6	2,1	3,7	5,9	8,6	7,9	1128,6
Придбання землі і нематеріальних активів	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,01	0,0	0,0
Капітальні трансферти	0,9	0,5	1,1	2,7	3,5	6,6	11,3	11,7	10,8	1200,0
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	0,8	0,5	1,1	2,7	3,4	4,6	6,8	6,8	6,0	750,0
Капітальні трансферти населенню	0,02	0,01	0,01	0,01	0,03	0,03	0,02	0,35	0,33	1650,0
Нерозподілені видатки	0,02	-	-	-	-	-	-	-	-0,02	-100,0
Кредитування з вирахуванням погашення	-0,03	-0,05	-	0,04	-0,01	0,04	0,06	0,08	0,11	-366,7
Усього видатків місцевих бюджетів з урахуванням кредитування	25,0	27,7	33,8	40,4	53,5	75,8	104,9	139,0	114,0	456,0
Усього видатків зведеного бюджету України	55,5	60,3	75,8	102	142,0	175,5	227,6	309,2	253,7	457,1

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Ж

Таблиця Ж.8

Структура видатків бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за економічною бюджетною класифікацією за 2001-2008 роки*

Показники	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з:	
									2001 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Поточні видатки	87,0	90,2	85,2	81,1	84,5	81,2	78,6	81,4	-5,6	2,8
Видатки на товари і послуги	54,0	56,9	57,2	57,7	61,8	57,1	53,9	54,2	0,2	0,3
Оплата праці працівників бюджетних установ	24,2	26,5	27,0	28,3	31,8	29,4	28,1	28,8	4,6	0,7
Нарахування на заробітну плату	8,7	9,4	9,5	10,4	11,7	10,5	10,1	10,3	1,6	0,2
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	10,7	11,2	10,8	10,9	10,9	10,0	9,1	8,8	-1,9	-0,3
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	2,6	2,6	2,4	2,2	1,9	1,9	1,6	1,6	-1	0,0
Продукти харчування	3,2	3,4	3,2	3,0	3,3	3,1	2,7	2,7	-0,5	0,0
Видатки на відрядження	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	-0,1	0,0
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	5,9	5,9	5,8	5,1	4,9	4,6	4,6	4,4	-1,5	-0,2

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Оплата теплопостачання	2,7	2,6	2,5	2,0	1,6	1,6	1,8	1,6	-1,1	-0,2
Оплата водопостачання і водовідведення	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,4	0,4	-0,3	0,0
Оплата електроенергії	1,4	1,5	1,5	1,4	1,2	1,1	1,0	1,0	-0,4	0,0
Оплата природного газу	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,6	0,6	0,3	0,0
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	0,7	0,8	0,8	0,8	1,2	1,1	0,9	0,9	0,2	0,0
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	4,2	3,7	3,8	2,8	2,3	2,2	1,7	1,6	-2,6	-0,1
Виплата процентів (доходу) за зобов'язаннями	0,1	0,3	0,1	0,2	0,4	0,4	0,3	0,4	0,3	0,1
Субсидії і поточні трансферти	32,9	33,0	27,9	23,2	22,3	23,7	24,4	26,8	-6,1	2,4
Субсидії і поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	7,2	6,2	6,5	6,1	5,3	9,3	5,1	6,9	-0,3	1,8
Поточні трансферти населенню	15,7	15,6	14,3	13,2	14,4	12,4	15,5	14,7	-1	-0,8
Капітальні видатки	13,1	10,0	14,9	18,7	15,5	18,8	21,4	18,7	5,6	-2,7
Придбання основного капіталу	9,5	8,0	11,5	11,9	8,9	10,0	10,7	10,2	0,7	-0,5
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	1,8	2,1	2,7	2,8	2,2	2,3	2,4	2,0	0,2	-0,4
Капітальне будівництво (придбання)	4,9	3,5	5,9	5,2	2,7	2,9	2,6	2,0	-2,9	-0,6

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	2,7	2,4	3,0	3,9	4,0	4,9	5,6	6,2	3,5	0,6
Придбання землі і нематеріальних активів	0,03	0,01	0,02	0,02	0,01	0,02	0,02	0,01	-0,02	-0,01
Капітальні трансферти	3,6	2,0	3,3	6,8	6,6	8,7	10,8	8,4	4,8	-2,4
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	3,4	1,9	3,2	6,8	6,4	6,1	6,5	4,9	1,5	-1,6
Капітальні трансферти населенню	0,1	0,03	0,01	0,02	0,06	0,04	0,02	0,3	0,2	0,28
Нерозподілені видатки	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-0,1	X
Кредитування з вирахуванням погашення	-0,1	-0,2	-	0,10	-0,02	0,05	0,06	0,06	0,16	0,0
Усього видатків місцевих бюджетів з урахуванням кредитування	100	100	100	100	100	100	100	100	X	X
Усього видатків зведеного бюджету України	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Ж

Таблиця Ж.9

Динаміка видатків бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за економічною бюджетною класифікацією за 2001-2008 роки в % до видатків зведеного бюджету*

Показники	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з:	
									2001 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Поточні видатки	39,1	41,5	38,0	32,0	31,8	35,0	36,2	36,6	-2,5	0,4
Видатки на товари і послуги	24,3	26,2	25,5	22,7	23,3	24,7	24,8	24,4	0,1	-0,4
Оплата праці працівників бюджетних установ	10,8	12,3	12,0	11,1	12,0	12,7	13,0	12,9	2,1	-0,1
Нарахування на заробітну плату	4,0	4,3	4,2	4,1	4,4	4,6	4,7	4,6	0,6	-0,1
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	4,9	5,1	4,9	4,3	4,1	4,3	4,2	4,0	-0,9	-0,2
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	1,1	1,2	1,1	0,9	0,7	0,9	0,7	0,7	-0,4	0,0
Продукти харчування	1,4	1,5	1,5	1,2	1,3	1,3	1,2	1,2	-0,2	0,0
Видатки на відрядження	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	2,7	2,7	2,6	2,0	1,8	2,0	2,1	2,0	-0,7	-0,1

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Оплата теплопостачання	1,3	1,2	1,2	0,8	0,6	0,7	0,8	0,7	-0,6	-0,1
Оплата водопостачання і водовідведення	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	-0,2	0,0
Оплата електроенергії	0,7	0,7	0,7	0,6	0,5	0,5	0,4	0,5	-0,2	0,1
Оплата природного газу	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,3	0,2	0,0
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	0,4	0,3	0,4	0,3	0,5	0,5	0,4	0,4	0,0	0,0
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	1,8	1,7	1,7	1,1	0,8	1,0	0,8	0,7	-1,1	-0,1
Виплата процентів (доходу) за зобов'язаннями	0,1	0,1	0,03	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1
Субсидії і поточні трансферти	14,8	15,3	12,4	9,2	8,4	10,2	11,2	12,1	-2,7	0,9
Субсидії і поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	3,2	2,8	2,9	2,4	2,0	4,0	2,3	3,1	-0,1	0,8
Поточні трансферти населенню	7,0	7,1	6,3	5,2	5,4	5,4	7,2	6,6	-0,4	-0,6
Капітальні видатки	5,9	4,6	6,6	7,4	5,8	8,1	9,9	8,4	2,5	-1,5
Придбання основного капіталу	4,3	3,6	5,1	4,7	3,4	4,3	4,9	4,6	0,3	-0,3
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	0,9	1,0	1,2	1,1	0,8	1,0	1,1	0,9	0,0	-0,2
Капітальне будівництво (придбання)	2,2	1,7	2,6	2,0	1,0	1,3	1,2	0,9	-1,3	-0,3

Продовження додатку Ж

Продовження таблиці Ж.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	1,3	1,2	1,3	1,6	1,5	2,1	2,6	2,8	1,5	0,2
Придбання землі і нематеріальних активів	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,003	-0,017	-0,007
Капітальні трансферти	1,6	0,8	1,5	2,6	2,5	3,8	5,0	3,8	2,2	-1,2
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	1,4	0,8	1,5	2,6	2,4	2,6	3,0	2,2	0,8	-0,8
Капітальні трансферти населенню	0,04	0,02	0,01	0,01	0,02	0,02	0,01	0,1	0,06	0,09
Нерозподілені видатки	0,04	-	-	-	-	-	-	-	-0,04	X
Кредитування з вирахуванням погашення	-0,1	-0,1	-	0,04	-0,01	0,02	0,03	0,03	0,13	0,0
Усього видатків місцевих бюджетів з урахуванням кредитування	45,0	45,9	44,6	39,4	37,7	43,2	46,1	45,0	0,0	-1,1
Усього видатків зведеного бюджету України	100	100	100	100	100	100	100	100	X	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Додаток З

Динаміка фінансування державного і місцевих бюджетів за типом боргового зобов'язання

Таблиця 3.1

Динаміка фінансування Державного бюджету України за типом боргового зобов'язання за 2003-2009 роки*

(млн. гривень)

Показники	Станом на							Відхилення у 2009р. порівняно з 2003р.	
	01.01. 2003р.	01.01. 2004р.	01.01. 2005р.	01.01. 2006р.	01.01. 2007р.	01.01. 2008р.	01.01. 2009р.	млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Фінансування за борговими операціями	-604,7	-221,0	1139,6	-540,7	2017,6	4028,7	23417,4	24022,1	-3972,6
Запозичення	5169,4	7135,6	10345,2	13748,4	11860,4	10499,3	29445,6	24276,2	469,6
Внутрішні запозичення	2951,2	1215,9	4129,9	6896,6	1581,9	3573,0	23418,6	20467,4	693,5
Зовнішні запозичення	2218,2	5919,8	6215,3	6851,8	10278,5	6926,3	6027,0	3808,8	171,7
Погашення	5774,1	7356,6	9205,6	14289,1	9842,8	6470,6	6028,2	254,1	4,4
Внутрішні зобов'язання	2621,5	2019,1	3659,2	8341,1	4157,3	2366,8	3659,7	1038,2	39,6
Зовнішні зобов'язання	3152,6	5337,6	5546,4	5948,0	5685,5	4103,7	2368,4	-784,2	-24,9
Надходження від приватизації державного майна	603,4	2174,1	9501,5	20758,9	558,8	2458,8	482,3	-121,1	-20,1

Продовження додатку З

Продовження таблиці З.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Фінансування за активними операціями	-1118,0	-910,0	-424,7	-12272,5	1200,2	3355,3	-11399,1	-10281,1	919,6
Зміни обсягів депозитів і цінних паперів, що використовуються для управління ліквідністю	-417,6	180,0	-68,3	44,3	213,6	149,3	13770,0	14187,6	-3397,4
Зміни обсягів готівкових коштів	-700,4	-1090,0	-434,7	-12316,9	986,6	3206,0	510,6	1211,0	-172,9
Загальне фінансування	-1119,4	1043,1	10216,5	7945,7	3776,6	9842,9	12500,7	13620,1	-1216,7

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку 3

Таблиця 3.2

**Динаміка фінансування бюджету Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя
за типом боргового зобов'язання за 2003-2009 роки***

(млн. гривень)

Показники	Станом на:							Відхилення у 2009р. порівняно з 2003р.	
	01.01. 2003р.	01.01. 2004р.	01.01. 2005р.	01.01. 2006р.	01.01. 2007р.	01.01. 2008р.	01.01. 2009р.	млн. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Фінансування за борговими операціями	-32,0	737,7	1052,3	1279,8	-27,5	1521,4	-842,0	-810,0	2531,3
Запозичення	-716,4	1082,2	1142,4	1464,0	5,7	1650,3	241,5	957,9	-133,7
Внутрішні запозичення	-716,4	282,5	79,0	201,5	5,7	165,1	241,5	957,9	-133,7
Зовнішні запозичення	–	799,8	1063,3	1262,5	–	1485,2	–	X	X
Погашення	-684,4	344,6	90,1	184,2	33,3	128,9	1083,5	1767,9	-258,3
Внутрішні зобов'язання	-684,4	344,6	90,0	184,1	33,3	128,9	356,8	1041,2	-152,1
Зовнішні зобов'язання	–	–	0,1	0,1	–	–	726,7	726,7	X
Фінансування за активними операціями	548,0	-1274,0	-259,8	-1419,1	-48,3	-3662,6	2524,4	1976,4	360,7
Зміни обсягів депозитів і цінних паперів, що використовуються для управління ліквідністю	9,5	-65,0	-366,1	-395,0	-50,2	-992,1	389,3	379,8	3997,9

Продовження додатку 3

Продовження таблиці 3.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Зміни обсягів готівкових коштів	538,5	-1209,0	-218,6	-1056,4	-24,9	-2632,6	12645,8	12107,3	2248,3
Фінансування за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку	–	–	324,9	32,2	26,7	-37,9	74,6	74,6	X
Загальне фінансування	816,0	-536,4	792,5	-139,3	-75,8	-2141,2	1682,4	866,4	106,2

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Додаток И
Складання проекту бюджету держави

Таблиця И.1

Етапи складання проекту бюджету на загальнодержавному рівні*

Термін (місяць)	Зміст етапу та його складових
1	2
	Підготовка та прийняття Основних напрямів бюджетної політики на наступний рік і розробка попередніх показників проекту бюджету
січень, лютий	<p>Міністерство економіки та з питань євроінтеграції розробляє прогностичні макропоказники економічного і соціального розвитку країни на плановий і наступні три роки і доводить їх до Міністерства фінансів України (до 15.02).</p> <p>Міністерство фінансів (Департамент з бюджету) надсилає листи головним розпорядникам бюджетних коштів стосовно надання Міністерству інформації щодо очікуваних структурних змін проти поточного року у прогностичних обсягах видатків на наступний рік (до 28.02).</p> <p>Міністерство фінансів України розробляє попередній прогноз доходів державного і місцевих бюджетів (до 20.02), варіанти пропозицій щодо збалансування бюджету та розподілу бюджетних ресурсів (до 28.02)</p>
березень	<p>Міністерство фінансів розробляє проект Декларації цілей та завдань бюджету на наступний бюджетний рік (Бюджетну декларацію) і подає Кабінету Міністрів України для схвалення (до 01.03).</p> <p>Кабінет Міністрів України схвалює Бюджетну декларацію (до 05.03).</p> <p>Міністерство фінансів разом з іншими центральними органами влади уточнюють попередні прогнози макропоказників економічного і соціального розвитку України на плановий та наступні три роки (до 10.03).</p>

Продовження додатку И

Продовження таблиці И.1

1	2
березень	<p>Структурні підрозділи Міністерства фінансів уточнюють основні бюджетні показники і подають їх Управлінню державного бюджету та бюджетної політики разом з поясненнями.</p> <p>Управління державного бюджету та бюджетної політики розробляють попередні показники граничних видатків державного бюджету і доводять до структурних підрозділів Міністерства фінансів разом з проектом Основних напрямів бюджетної політики на наступний рік (до 31.03).</p>
квітень	<p>НБУ готує та подає до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України проект Основних засад грошово-кредитної політики та кошторис НБУ на наступний рік (до 01.04).</p> <p>Міністерство фінансів розробляє і здійснює оцінку попередніх показників доходів і видатків проекту зведеного і державного бюджету на наступний рік.</p> <p>Міністерство фінансів розподіляє прогнозний обсяг доходів місцевих бюджетів у розрізі адміністративно-територіальних одиниць, уточнює методику їхнього обчислення та формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів.</p> <p>Структурні підрозділи Міністерства фінансів здійснюють попередній розподіл видатків державного бюджету на плановий та на три наступні роки у розрізі головних розпорядників та окремих бюджетних програм.</p>
травень	<p>Міністерство фінансів подає на розгляд Кабінету Міністрів України проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний рік, попередні показники проекту зведеного бюджету на наступний рік з розподілом на державний і місцеві бюджети, пропозиції щодо формування взаємовідносин з місцевими бюджетами, проект рішення Кабінету Міністрів та інші матеріали (до 10.05).</p> <p>Кабінет Міністрів України розглядає проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний рік, попередні показники бюджету, прогнозні макропоказники економічного та соціального розвитку України на наступний рік, приймає рішення і подає їх до Верховної Ради України (до 26.05).</p>

Продовження додатку И

Продовження таблиці И.1

1	2
	Підготовка пропозицій до проекту Державного бюджету України на наступний рік для схвалення Кабінетом Міністрів України
червень	<p>Парламентські слухання з питань бюджетної політики на наступний бюджетний рік під час пленарних засідань Верховної Ради України та прийняття Верховною Радою України постанови про схвалення або прийняття до відома Основних напрямів бюджетної політики, поданих Кабінетом Міністрів України (01.06).</p> <p>Міністерство фінансів розсилає головним розпорядникам бюджетних коштів інструктивні матеріали щодо складання бюджетних запитів та граничні обсяги видатків Державного бюджету України на плановий рік і прогнози видатків на наступні три роки.</p>
липень	<p>Головні розпорядники бюджетних коштів розробляють бюджетні запити та подають їх за встановленою формою Міністерству фінансів.</p> <p>Міністерство фінансів аналізує отримані від головних розпорядників бюджетних коштів запити та пропозиції щодо обсягу видатків і визначає їх відповідність Основним напрямам бюджетної політики (до 15.07).</p> <p>Міністерство фінансів доводить до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій інструктивні матеріали щодо складання місцевих бюджетів на наступний рік та методичні рекомендації і розрахунки прогнозу обсягів доходів, міжбюджетних трансфертів та показників, на підставі яких здійснювалося їхнє визначення.</p> <p>Рада міністрів АРК, обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації представляють Міністерству фінансів проекти місцевих бюджетів на наступний рік за встановленою формою з обґрунтуванням і поясненням показників (до 25.07).</p>

Продовження додатку И

Продовження таблиці И.1

1	2
серпень	<p>Структурні підрозділи Міністерства фінансів аналізують отримані від Ради міністрів АРК, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, погоджують показники бюджетів (до 05.08).</p> <p>Міністерство фінансів готує пропозиції Кабінету Міністрів України щодо проекту Державного бюджету України, прогнозних показників зведеного бюджету, обґрунтування особливостей формування місцевих бюджетів та показників міжбюджетних відносин та подає їх на розгляд Кабінету Міністрів України (до 15.08).</p>
	Підготовка проекту Державного бюджету України для подання до Верховної Ради України
серпень	<p>Кабінет Міністрів України розглядає проект Закону України про Державний бюджет України і приймає відповідне рішення.</p> <p>Міністерство фінансів доопрацьовує проект Державного бюджету України відповідно до зауважень Кабінету Міністрів України та разом з необхідними матеріалами подає на підпис Прем'єр-міністру України.</p> <p>Мінфін готує всі необхідні матеріали, що подаються до Верховної Ради України разом із проектом Закону України про Державний бюджет України на плановий рік відповідно до вимог Бюджетного кодексу.</p> <p>Міністерство фінансів доводить до Ради міністрів АРК, обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій уточнені розрахунки прогнозних обсягів міжбюджетних трансфертів, методичку їхнього визначення, яка щорічно затверджується постановою Кабінету Міністрів України, та інші показники, необхідні для складання місцевих бюджетів.</p>
вересень	Кабінет Міністрів України за наслідками розгляду проекту Закону України про Державний бюджет України на наступний рік приймає постанову про його схвалення і подає на розгляд Верховній Раді України (до 15.09) та для опублікування до редакції газети „Урядовий кур'єр” (до 22.09).

*Складено автором на основі [47; 173]

Продовження додатку И

Таблиця И.2

Послідовність процедур складання проектів місцевих бюджетів*

Термін (місяць)	Зміст процедур та їхніх складових
1	2
червень	Міністерство фінансів доводить Раді міністрів АРК, місцевим державним адміністраціям та виконавчим комітетам відповідних рад інформацію про особливості складання розрахунків до проектів бюджетів на наступний бюджетний рік.
липень - серпень	Місцеві фінансові органи доводять до головних розпорядників коштів та виконавчих комітетів сільських, селищних, міських (міст районного підпорядкування) рад інструкції з підготовки бюджетних запитів.
до 1 серпня	Приймаються спільні рішення та укладаються угоди про об'єднання коштів відповідних бюджетів для виконання власних повноважень.
до 15 вересня	Після схвалення Кабінетом Міністрів України проекту закону про Державний бюджет України Міністерство фінансів доводить місцевим державним адміністраціям та виконавчим органам відповідних рад розрахунки прогнозних обсягів міжбюджетних трансфертів, методику їх визначення та інші показники, необхідні для складання проектів місцевих бюджетів.
жовтень - листопад	Місцеві фінансові органи готують проекти рішень про місцеві бюджети.
до 27 листопада	У тижневий термін після ухвалення проекту закону про Державний бюджет України у другому читанні Кабінет Міністрів України доводить Раді міністрів АРК, місцевим державним адміністраціям та виконавчим органам відповідних рад положення та показники міжбюджетних відносин (обсяги міжбюджетних трансфертів і текстові статті, що визначають особливості міжбюджетних відносин на наступний бюджетний рік).

Продовження додатку И*Продовження таблиці И.2*

1	2
у двотижневий термін після опублікування закону про Державний бюджет України	Місцеві фінансові органи (виконкоми місцевих рад) подають проекти місцевих бюджетів для розгляду на засіданнях Ради міністрів АРК, колегіях місцевих державних адміністрацій, виконкомів місцевих рад, і після схвалення – відповідним радам на розгляд і затвердження.

*Складено автором на основі [47; 173]

Продовження додатку И

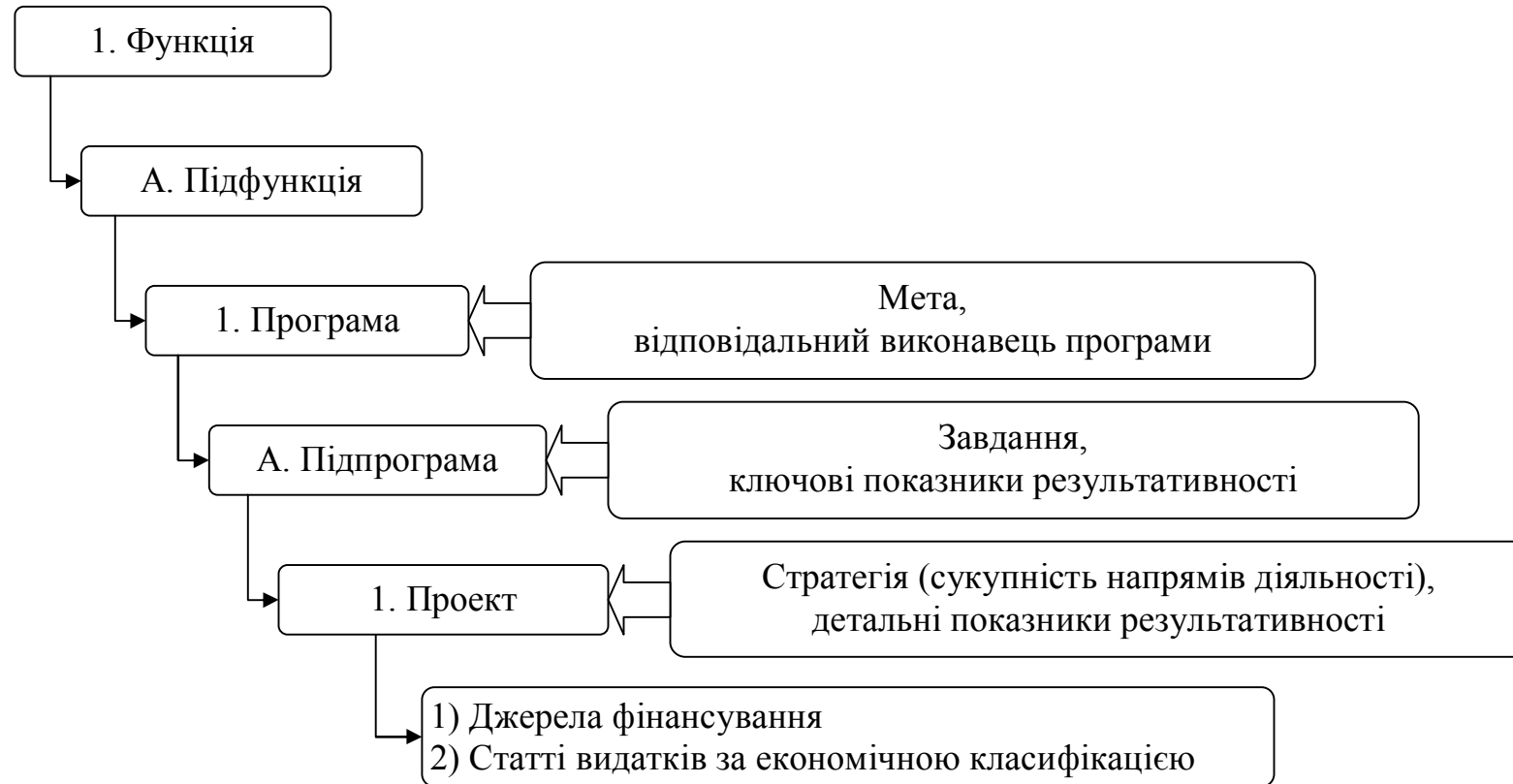

Рис. И.1. Структура програмного бюджету та коду програмної класифікації*

*Складено автором на основі [52]

Додаток К

**Таблиця результатів розрахунків регресійних залежностей при
прогнозуванні доходів зведеного бюджету України**

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Податкові надходження

Переменные: x1, x2

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-14,34	25,74
Ст.ошиб.	17,96	3,557
Значим.	0,5402	0,0007

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	2,783E4	1	2,783E4
Остаточн	3189	6	531,5
Вся	3,101E4	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,94719	0,89717	0,88003	23,055	52,35	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	217,3	29,23	70,99
10	243,1	31,32	76,07
11	268,8	33,66	81,74
12	294,5	36,19	87,91
13	320,3	38,89	94,46

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	3,254	0,2626
Ст.ошиб.	0,06479	0,01283
Значим.	0	0

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	2,896	1	2,896
Остаточн	0,04148	6	0,006913
Вся	2,938	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,99292	0,98588	0,98353	0,083144	418,9	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	275,3	10,03	24,37
10	357,9	10,75	26,12
11	465,4	11,56	28,07
12	605,1	12,43	30,18
13	786,9	13,35	32,43

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Податки на доходы, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості

Переменные: x1, x3

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-2,779	10,24

Продовження додатку К

Ст.ошиб. 7,419 1,469
 Значим. 0,7195 0,0008

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 4401 1 4401
 Остаточн 544 6 90,66
 Вся 4945 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,9434 0,89001 0,87167 9,5215 48,55 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Xпрогн	Yпрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	89,35	12,07	29,32
10	99,59	12,93	31,41
11	109,8	13,9	33,76
12	120,1	14,95	36,3
13	130,3	16,06	39,01

Модель: экспонента $Y = \text{EXP}(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	2,529	0,2406
Ст.ошиб.	0,05841	0,01157
Значим.	0	0

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 2,431 1 2,431
 Остаточн 0,03372 6 0,00562
 Вся 2,465 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,99314 0,98632 0,98404 0,074966 432,6 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Xпрогн	Yпрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	109,3	5,05	12,27
10	139	5,412	13,14
11	176,9	5,816	14,13
12	225	6,254	15,19
13	286,2	6,72	16,32

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Прибутковий податок з громадян / податок з доходів фізичних осіб

Переменные: x1, x4

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-1,168	4,901
Ст.ошиб.	4,366	0,8645
Значим.	0,7924	0,0017

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 1009 1 1009
 Остаточн 188,3 6 31,39
 Вся 1197 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,91798 0,84269 0,81647 5,6027 32,14 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Продовження додатку К

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	42,94	7,103	17,25
10	47,84	7,611	18,49
11	52,75	8,179	19,86
12	57,65	8,795	21,36
13	62,55	9,45	22,95

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0+a_1*x)$

Коэфф.	a_0	a_1
Значение	1,855	0,2292
Ст.ошиб.	0,1071	0,02121
Значим.	0	0,0001

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	2,207	1	2,207
Остаточн	0,1133	6	0,01889
Вся	2,32	7	

Множеств R	R^2	R^2 прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,97527	0,95116	0,94302	0,13743	116,8	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	50,29	4,212	10,23
10	63,25	4,513	10,96
11	79,54	4,85	11,78
12	100	5,216	12,67
13	125,8	5,604	13,61

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Податок на прибуток підприємств

Переменные: x_1, x_5

Модель: линейная $Y = a_0+a_1*x$

Коэфф.	a_0	a_1
Значение	-1,639	5,339
Ст.ошиб.	3,236	0,6407
Значим.	0,6334	0,0004

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	1197	1	1197
Остаточн	103,5	6	17,24
Вся	1301	7	

Множеств R	R^2	R^2 прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,95941	0,92047	0,90721	4,1524	69,44	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	46,41	5,264	12,79
10	51,75	5,641	13,7
11	57,09	6,062	14,72
12	62,43	6,518	15,83
13	67,77	7,004	17,01

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0+a_1*x)$

Коэфф.	a_0	a_1
Значение	1,809	0,2522
Ст.ошиб.	0,04875	0,009654
Значим.	0	0

Продовження додатку К

Источник Сум.кв. Степ.св Средн.кв.др.
 Регресс. 2,672 1 2,672
 Остаточн 0,02349 6 0,003914
 Вся 2,695 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,99563 0,99129 0,98983 0,062566 682,5 0
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	59,08	1,846	4,485
10	76,03	1,978	4,805
11	97,84	2,126	5,164
12	125,9	2,286	5,553
13	162	2,457	5,967

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Податки на власність

Переменные: x1, x6

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 \cdot x$
 Коэфф. a0 a1
 Значение 0,25 0,15
 Ст.ошиб. 0,1232 0,0244
 Значим. 0,0871 0,0012

Источник Сум.кв.др. Степ.св Средн.кв.др.
 Регресс. 0,945 1 0,945
 Остаточн 0,15 6 0,025
 Вся 1,095 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,92899 0,86301 0,84018 0,15811 37,8 0
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	1,6	0,2004	0,4869
10	1,75	0,2148	0,5217
11	1,9	0,2308	0,5606
12	2,05	0,2482	0,6029
13	2,2	0,2667	0,6478

Модель: экспонента $Y = \text{EXP}(a_0 + a_1 \cdot x)$
 Коэфф. a0 a1
 Значение -0,8506 0,1554
 Ст.ошиб. 0,1033 0,02046
 Значим. 0,0004 0,0005

Источник Сум.кв.др. Степ.св Средн.кв.др.
 Регресс. 1,014 1 1,014
 Остаточн 0,1055 6 0,01758
 Вся 1,12 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,95173 0,90578 0,89008 0,13261 57,68 0
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	1,73	0,1407	0,3417

Продовження додатку К

11	2,36	0,162	0,3935
12	2,757	0,1742	0,4232
13	3,221	0,1872	0,4547

Модель: парабола $Y = a_0 + a_1 * x + a_2 * x^2$

Коэфф.	a0	a1	a2
Значение	0,01223	0,2046	0,001995
Ст.ошиб.	0,04371	0,0269	0,004747
Значим.	0,7853	0,0011	0,6915

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс.	1,167	2	0,5833
Остаточн	0,07151	5	0,0143
Вся	1,095	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,9668	0,9347	0,90858	0,11959	40,78	0,0015

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
--------	--------	---------	-----------

9	1,692	0,2462	0,6298
10	1,859	0,2638	0,6748
11	2,022	0,2835	0,7252
12	2,181	0,3049	0,7798
13	2,335	0,3276	0,8379

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Збори за спеціальне використання природних ресурсів

Переменные: x1, x7

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	0,45	0,8667
Ст.ошиб.	0,8364	0,1656
Значим.	0,6135	0,0024

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс.	31,55	1	31,55
Остаточн	6,913	6	1,152
Вся	38,46	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,90567	0,82025	0,79029	1,0734	27,38	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
--------	--------	---------	-----------

9	8,25	1,361	3,305
10	9,117	1,458	3,542
11	9,983	1,567	3,806
12	10,85	1,685	4,093
13	11,72	1,811	4,398

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	0,5058	0,1904
Ст.ошиб.	0,09146	0,01811
Значим.	0,0019	0,0002

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс.	1,523	1	1,523
----------	-------	---	-------

Продовження додатку К

Остаточн 0,08266   6 0,01378
 Вся 1,605   7

Множеств R   R² R²прив Ст.ошиб.   F   Значим
 0,97391 0,94851 0,93992 0,11737 110,5   0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн   Упрогн   Ст.ошиб   Довер.инт

9	9,202	0,9617	2,336
10	11,13	1,03	2,503
11	13,47	1,107	2,69
12	16,29	1,191	2,892
13	19,71	1,28	3,108

Хпрогн   Упрогн   Ст.ошиб   Довер.инт

9	9,202	0,9617	2,336
10	11,13	1,03	2,503
11	13,47	1,107	2,69
12	16,29	1,191	2,892
13	19,71	1,28	3,108

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ.   Файл: Внутрішні податки на товари та послуги

Переменные: x1, x8

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-12,79	12,74
Ст.ошиб.	9,57	1,895
Значим.	0,229	0,0009

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	6821	1	6821
Остаточн	905	6	150,8
Вся	7726	7	

Множеств R   R² R²прив Ст.ошиб.   F   Значим
 0,93961 0,88286 0,86334 12,282 45,22   0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн   Упрогн   Ст.ошиб   Довер.инт

9	101,9	15,57	37,82
10	114,7	16,68	40,52
11	127,4	17,93	43,55
12	140,1	19,28	46,83
13	152,9	20,72	50,32

Модель: экспонента $Y = \text{EXP}(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	2,181	0,3039
Ст.ошиб.	0,1247	0,02469
Значим.	0	0,0001

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	3,878	1	3,878
Остаточн	0,1536	6	0,02561
Вся	4,032	7	

Множеств R   R² R²прив Ст.ошиб.   F   Значим
 0,98076 0,96189 0,95554 0,16003 151,4   0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Продовження додатку К

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	136,4	6,512	15,82
10	184,9	6,978	16,95
11	250,5	7,499	18,21
12	339,5	8,064	19,59
13	460,1	8,665	21,05

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції

Переменные: x1, x9

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-0,4	1,467
Ст.ошиб.	0,5411	0,1072
Значим.	0,5075	0,0001

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	90,35	1	90,35
Остаточн	2,893	6	0,4822
Вся	93,24	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,98436	0,96897	0,9638	0,69442	187,4	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	12,8	0,8803	2,138
10	14,27	0,9433	2,291
11	15,73	1,014	2,462
12	17,2	1,09	2,648
13	18,67	1,171	2,845

Модель: экспонента $Y = \text{EXP}(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	0,4453	0,2676
Ст.ошиб.	0,07739	0,01533
Значим.	0,0016	0

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	3,009	1	3,009
Остаточн	0,05919	6	0,009864
Вся	3,068	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,99031	0,98071	0,97749	0,099319	305	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	17,36	0,7626	1,852
10	22,69	0,8172	1,985
11	29,65	0,8782	2,133
12	38,74	0,9444	2,294
13	50,63	1,015	2,465

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Інші податки

Переменные: x1, x10

Продовження додатку К

Модель: лінійна $Y = a_0 + a_1 \cdot x$

Коеф.	a_0	a_1
Значення	1,018	0,2571
Ст.ошиб.	0,08876	0,01758
Значим.	0,0001	0

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	2,777	1	2,777
Остаточн	0,07786	6	0,01298
Вся	2,855	7	

Множеств	R	R ²	R ² прив	Ст.ошиб.	F	Значим
	0,98627	0,97273	0,96818	0,11391	214	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	3,332	0,1444	0,3508
10	3,589	0,1547	0,3758
11	3,846	0,1663	0,4039
12	4,104	0,1788	0,4343
13	4,361	0,1921	0,4667

Модель: экспонента $Y = \text{EXP}(a_0 + a_1 \cdot x)$

Коеф.	a_0	a_1
Значення	0,1918	0,1214
Ст.ошиб.	0,03782	0,007489
Значим.	0,0028	0

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	0,6193	1	0,6193
Остаточн	0,01413	6	0,002356
Вся	0,6334	7	

Множеств	R	R ²	R ² прив	Ст.ошиб.	F	Значим
	0,98878	0,97769	0,97397	0,048535	262,9	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	3,613	0,127	0,3084
10	4,08	0,136	0,3304
11	4,607	0,1462	0,3551
12	5,202	0,1572	0,3819
13	5,873	0,1689	0,4103

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Неподаткові надходження

Переменные: x1, x11

Модель: лінійна $Y = a_0 + a_1 \cdot x$

Коеф.	a_0	a_1
Значення	2,443	6,557
Ст.ошиб.	3,652	0,7232
Значим.	0,533	0,0003

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	1806	1	1806
Остаточн	131,8	6	21,97
Вся	1938	7	

Множеств	R	R ²	R ² прив	Ст.ошиб.	F	Значим
----------	---	----------------	---------------------	----------	---	--------

Продовження додатку К

0,96539 0,93198 0,92064 4,6869 82,21 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	61,46	5,942	14,43
10	68,01	6,367	15,46
11	74,57	6,842	16,62
12	81,13	7,358	17,87
13	87,69	7,906	19,2

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	2,398	0,2104
Ст.ошиб.	0,08296	0,01643
Значим.	0	0,0001

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	1,859	1	1,859
Остаточн	0,06801	6	0,01134
Вся	1,927	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,98219	0,9647	0,95882	0,10647	164	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	73,06	2,46	5,974
10	90,17	2,636	6,402
11	111,3	2,832	6,879
12	137,3	3,046	7,398
13	169,5	3,273	7,949

Модель: логарифмическая $Y = a_0 + a_1 * LN(x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	5,234	20,15
Ст.ошиб.	7,48	5,054
Значим.	0,5149	0,0075

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	1407	1	1407
Остаточн	530,8	6	88,47
Вся	1938	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,85208	0,72604	0,68038	9,406	15,9	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	49,52	11,92	28,96
10	51,64	12,78	31,03
11	53,56	13,73	33,35
12	55,32	14,77	35,86
13	56,93	15,87	38,54

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Доходи від операцій з капіталом

Переменные: x1, x12

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
--------	----	----

Продовження додатку К

Значення -0,8607 0,8857
 Ст.ошиб. 0,6206 0,1229
 Значим. 0,2136 0,0007

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 32,95 1 32,95
 Остаточн 3,806 6 0,6344
 Вся 36,76 7

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим
 0,9468 0,89644 0,87918 0,7965 51,94 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	7,111	1,01	2,453
10	7,996	1,082	2,628
11	8,882	1,163	2,824
12	9,768	1,25	3,037
13	10,65	1,344	3,263

Модель: экспонента $Y = \text{EXP}(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф. a₀ a₁
 Значение -0,6863 0,343
 Ст.ошиб. 0,1834 0,03633
 Значим. 0,0098 0,0002

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 4,941 1 4,941
 Остаточн 0,3325 6 0,05542
 Вся 5,273 7

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим
 0,96796 0,93694 0,92643 0,23542 89,15 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	11,03	0,8967	2,178
10	15,54	0,9608	2,334
11	21,9	1,033	2,508
12	30,86	1,11	2,697
13	43,49	1,193	2,898

Модель: парабола $Y = a_0 + a_1 * x + a_2 * x^2$

Коэфф. a₀ a₁ a₂
 Значение 0,01088 0,2845 0,07043
 Ст.ошиб. 0,196 0,1206 0,02129
 Значим. 0,9569 0,0639 0,0213

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 35,32 2 17,66
 Остаточн 1,438 5 0,2875
 Вся 36,76 7

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим
 0,98025 0,96088 0,94524 0,53623 61,41 0,0008

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	8,276	0,7975	2,04
10	9,899	0,8545	2,186

Продовження додатку К

11	11,66	0,9183	2,349
12	13,57	0,9875	2,526
13	15,61	1,061	2,714

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Цільові фонди

Переменные: x1, x13

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-0,225	0,425
Ст.ошиб.	0,4971	0,09845
Значим.	0,6682	0,0054

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	7,586	1	7,586
Остаточн	2,443	6	0,4071
Вся	10,03	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,86974	0,75645	0,71586	0,63803	18,64	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	3,6	0,8089	1,965
10	4,025	0,8667	2,105
11	4,45	0,9314	2,262
12	4,875	1,002	2,433
13	5,3	1,076	2,614

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-0,8503	0,255
Ст.ошиб.	0,3118	0,06175
Значим.	0,0335	0,0065

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	2,73	1	2,73
Остаточн	0,961	6	0,1602
Вся	3,691	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,86003	0,73965	0,69626	0,4002	17,05	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	4,239	0,6558	1,593
10	5,47	0,7027	1,707
11	7,058	0,7552	1,834
12	9,108	0,8121	1,972
13	11,75	0,8726	2,119

Модель: парабола $Y = a_0 + a_1 * x + a_2 * x^2$

Коэфф.	a0	a1	a2
Значение	0,02088	0,1271	0,04006
Ст.ошиб.	0,1371	0,08437	0,01489
Значим.	0,8791	0,191	0,0427

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
----------	------------	---------	--------------

Продовження додатку К

Регресс. 9,325 2 4,663
 Остаточн 0,7034 5 0,1407
 Вся 10,03 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,96429 0,92986 0,90181 0,37507 33,14 0,0021
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	4,41	0,6618	1,693
10	5,298	0,7091	1,814
11	6,266	0,7621	1,949
12	7,315	0,8195	2,096
13	8,443	0,8806	2,252

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Всього доходів зведеного бюджету

Переменные: x1, x14

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$
 Коэфф. a0 a1
 Значение -12,75 33,6
 Ст.ошиб. 21,97 4,351
 Значим. 0,5869 0,0005

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 4,74E4 1 4,74E4
 Остаточн 4771 6 795,2
 Вся 5,217E4 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,95318 0,90855 0,89331 28,2 59,61 0
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	289,6	35,75	86,83
10	323,2	38,31	93,04
11	356,8	41,17	99,98
12	390,4	44,27	107,5
13	424	47,57	115,5

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$
 Коэфф. a0 a1
 Значение 3,637 0,2503
 Ст.ошиб. 0,06101 0,01208
 Значим. 0 0

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 2,631 1 2,631
 Остаточн 0,03679 6 0,006131
 Вся 2,668 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,99308 0,98621 0,98391 0,078302 429,1 0
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	361,2	11,27	27,37
10	464	12,08	29,33
11	595,9	12,98	31,52

Продовження додатку К

12	765,4	13,96	33,9
13	983	15	36,42

Модель: парабола $Y = a_0 + a_1 * x + a_2 * x^2$

Коэфф.	a0	a1	a2
Значение	1,188	16,68	2,275
Ст.ошиб.	7,77	4,782	0,8439
Значим.	0,8787	0,0177	0,0424

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс. 5,443E4 2 2,722E4

Остаточн 2260 5 452

Вся 5,217E4 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим

0,9781 0,95669 0,93936 21,26 60,22 0,0008

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн Упрогн Ст.ошиб Довер.инт

9	335,6	24,08	61,6
10	395,5	25,8	66
11	460	27,73	70,93
12	529	29,82	76,27
13	602,6	32,04	81,96

Додаток Л

Динаміка показників зведеного бюджету України та їхні прогнозні обсяги до 2013 р.

Показник	Вид залежності та статистичні оцінки, t - часовий інтервал, рік	Прогнозні значення	
1	2	3	
Податкові надходження (млрд. грн.)	$y = -14,34 + 25,74t, R = 0,9472$	2009	217,3
	$y = e^{3,254+0,2626t}, R = 0,9929$	2010	243,1
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості(млрд. грн.)	$y = -2,779 + 10,24t, R = 0,9434$	2011	268,8
	$y = e^{3,254+0,2626t}, R = 0,9929$	2012	294,5
Прибутковий податок з громадян / податок з доходів фізичних осіб (млрд. грн.)	$y = -1,168 + 4,902t, R = 0,9179$	2013	320,3
	$y = e^{1,855+0,2292t}, R = 0,9753$	2009	275,3
Податок на прибуток підприємств (млрд. грн.)	$y = -1,639 + 5,339t, R = 0,9594$	2010	357,9
	$y = e^{1,809+0,2522t}, R = 0,9956$	2011	465,4
		2012	605,1
		2013	786,9

Продовження додатку Л

1	2	3	
Податки на власність (млрд. грн.)	$y = 0,25 + 0,15t, R = 0,9289$	2009	1,6
	$y = e^{-0,8506+0,1554t}, R = 0,9517$	2010	1,8
		2011	1,9
		2012	2,1
		2013	2,2
	Збори за спеціальне використання природних ресурсів (млрд. грн.)	$y = 0,45 + 0,8667t, R = 0,9057$	2009
$y = e^{0,5058+0,1904t}, R = 0,9739$		2010	2,0
		2011	2,4
		2012	2,8
		2013	3,2
Внутрішні податки на товари та послуги (млрд. грн.)		$y = -12,79 + 12,74t, R = 0,9396$	2009
	$y = e^{2,181+0,3039t}, R = 0,9808$	2010	9,1
		2011	10,0
		2012	10,9
		2013	11,7
	Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції (млрд. грн.)	$y = -0,4 + 1,467t, R = 0,9844$	2009
$y = e^{0,4453+0,2676t}, R = 0,9903$		2010	11,1
		2011	13,5
		2012	16,3
		2013	19,7
Інші податки (млрд. грн.)		$y = 1,018 + 0,2571t, R = 0,9863$	2009
		2010	114,7
		2011	127,4
		2012	140,1
		2013	152,9
		2009	136,4
		2010	184,9
		2011	250,5
		2012	339,5
		2013	460,1
		2009	12,8
		2010	14,3
		2011	15,7
		2012	17,2
		2013	18,7
		2009	17,4
		2010	22,7
		2011	29,7
		2012	38,7
		2013	50,6
		2009	3,3
		2010	3,6
		2011	3,9
		2012	4,1
		2013	4,4

Продовження додатку Л

1	2	3	
	$y = e^{0,1918+0,1214t}, R = 0,9888$	2009 2010 2011 2012 2013	3,6 4,1 4,6 5,2 5,8
Неподаткові надходження (млрд. грн.)	$y = 2,443 + 6,557t, R = 0,9654$	2009 2010 2011 2012 2013	61,5 68,0 74,6 81,1 87,7
	$y = e^{2,39+0,2104t}, R = 0,9822$	2009 2010 2011 2012 2013	73,1 90,2 111,3 137,3 169,5
Доходи від операцій з капіталом (млрд. грн.)	$y = -0,8607 + 0,8857t, R = 0,9468$	2009 2010 2011 2012 2013	7,1 8,0 8,9 9,8 10,7
	$y = e^{-0,6863+0,343t}, R = 0,9679$	2009 2010 2011 2012 2013	11,0 15,5 21,9 30,9 43,5
Цільові фонди (млрд. грн.)	$y = -0,225 + 0,425t, R = 0,8697$	2009 2010 2011 2012 2013	3,6 4,0 4,5 4,9 5,3
	$y = e^{-0,8503+0,255t}, R = 0,8600$	2009 2010 2011 2012 2013	4,2 5,5 7,1 9,1 11,8
	$y = 0,02088 + 0,1271t + 0,04006t^2, R = 0,9643$	2009 2010 2011 2012 2013	4,4 5,3 6,3 7,3 8,4

Продовження додатку Л

1	2	3	
Всього доходів зведеного бюджету (млрд. грн.)	$y = -12,75 + 33,6t, R = 0,9532$	2009	289,6
		2010	323,2
		2011	356,8
		2012	390,4
		2013	424,0
	$y = e^{3,637+0,2503t}, R = 0,9931$	2009	361,2
		2010	464,0
		2011	595,9
		2012	765,4
2013		983,0	
$y = 1,188 + 16,68t + 2,275t^2,$ $R = 0,9781$	2009	335,6	
	2010	395,5	
	2011	460,0	
	2012	529,0	
	2013	602,6	

Додаток М

Таблиця результатів розрахунків регресійних залежностей при прогнозуванні доходів Державного бюджету України

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Податкові надходження

Переменные: x1, x2

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-16,14	19,85
Ст.ошиб.	12,62	2,5
Значим.	0,2476	0,0005

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	1,654E4	1	1,654E4
Остаточн	1575	6	262,4
Вся	1,812E4	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,95556	0,9131	0,89861	16,2	63,04	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	162,5	20,54	49,88
10	182,3	22,01	53,45
11	202,2	23,65	57,44
12	222	25,43	61,77
13	241,9	27,33	66,37

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	2,752	0,2933
Ст.ошиб.	0,05808	0,0115
Значим.	0	0

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	3,614	1	3,614
Остаточн	0,03334	6	0,005557
Вся	3,648	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,99542	0,99086	0,98934	0,074543	650,4	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	219,8	6,149	14,94
10	294,7	6,589	16
11	395,2	7,081	17,2
12	529,9	7,614	18,49
13	710,5	8,182	19,87

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Податки на доходи, податки на прибутки, податки на збільшення ринкової вартості

Переменные: x1, x3

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
--------	----	----

Продовження додатку М

Значение -2,889 5,523
 Ст.ошиб. 2,85 0,5644
 Значим. 0,3515 0,0002

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 1281 1 1281
 Остаточн 80,27 6 13,38
 Вся 1361 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,97007 0,94103 0,93121 3,6576 95,75 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	46,81	4,637	11,26
10	52,34	4,968	12,07
11	57,86	5,339	12,97
12	63,38	5,742	13,95
13	68,9	6,17	14,98

Модель: экспонента $Y = \text{EXP}(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф. a0 a1
 Значение 1,619 0,283
 Ст.ошиб. 0,07756 0,01536
 Значим. 0 0

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 3,365 1 3,365
 Остаточн 0,05945 6 0,009909
 Вся 3,424 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,99128 0,98264 0,97974 0,099544 339,6 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	64,47	2,597	6,309
10	85,57	2,783	6,76
11	113,6	2,991	7,264
12	150,7	3,216	7,812
13	200	3,456	8,394

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Збори за спеціальне використання природних ресурсів

Переменные: x1, x4

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф. a0 a1
 Значение 0,075 0,2583
 Ст.ошиб. 0,1478 0,02927
 Значим. 0,6329 0,0003

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 2,803 1 2,803
 Остаточн 0,2158 6 0,03597
 Вся 3,019 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,96359 0,9285 0,91659 0,18966 77,92 0

Продовження додатку М

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна експериментальним даним>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	2,4	0,2404	0,584
10	2,658	0,2576	0,6258
11	2,917	0,2769	0,6725
12	3,175	0,2977	0,7232
13	3,433	0,3199	0,777

Модель: експонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-0,87	0,2135
Ст.ошиб.	0,06689	0,01325
Значим.	0,0001	0

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	1,915	1	1,915
Остаточн	0,04422	6	0,007369
Вся	1,959	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,98865	0,97743	0,97367	0,085846	259,8	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна експериментальним даним>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	2,863	0,08422	0,2046
10	3,544	0,09025	0,2192
11	4,388	0,09698	0,2356
12	5,432	0,1043	0,2533
13	6,725	0,1121	0,2722

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Внутрішні податки на товари та послуги

Переменные: x1, x5

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-13,1	12,58
Ст.ошиб.	9,507	1,883
Значим.	0,2161	0,0009

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	6645	1	6645
Остаточн	893,1	6	148,9
Вся	7538	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,93889	0,88152	0,86177	12,201	44,64	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна експериментальним даним>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	100,1	15,47	37,57
10	112,7	16,57	40,25
11	125,3	17,81	43,26
12	137,8	19,15	46,52
13	150,4	20,58	49,99

Модель: експонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
--------	----	----

Продовження додатку М

Значение 2,132 0,3081
 Ст.ошиб. 0,1261 0,02497
 Значим. 0 0,0001

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 3,986 1 3,986
 Остаточн 0,1571 6 0,02618
 Вся 4,143 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,98086 0,96208 0,95576 0,16181 152,2 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	134,8	6,415	15,58
10	183,5	6,874	16,7
11	249,7	7,387	17,94
12	339,8	7,944	19,29
13	462,4	8,536	20,73

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції

Переменные: x1, x6

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$
 Коэфф. a0 a1
 Значение -0,4 1,467
 Ст.ошиб. 0,5411 0,1072
 Значим. 0,5075 0,0001

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 90,35 1 90,35
 Остаточн 2,893 6 0,4822
 Вся 93,24 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,98436 0,96897 0,9638 0,69442 187,4 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	12,8	0,8803	2,138
10	14,27	0,9433	2,291
11	15,73	1,014	2,462
12	17,2	1,09	2,648
13	18,67	1,171	2,845

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$
 Коэфф. a0 a1
 Значение 0,4453 0,2676
 Ст.ошиб. 0,07739 0,01533
 Значим. 0,0016 0

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 3,009 1 3,009
 Остаточн 0,05919 6 0,009864
 Вся 3,068 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,99031 0,98071 0,97749 0,099319 305 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Продовження додатку М

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	17,36	0,7626	1,852
10	22,69	0,8172	1,985
11	29,65	0,8782	2,133
12	38,74	0,9444	2,294
13	50,63	1,015	2,465

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Інші податки

Переменные: x1, x7

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	0,1571	0,02619
Ст.ошиб.	0,05148	0,01019
Значим.	0,022	0,0413

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс.	0,02881	1	0,02881
Остаточн	0,02619	6	0,004365
Вся	0,055	7	

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
0,72375 0,52381 0,44444 0,066069 6,6 0,0009

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	0,3929	0,08376	0,2034
10	0,419	0,08975	0,218
11	0,4452	0,09645	0,2343
12	0,4714	0,1037	0,2519
13	0,4976	0,1114	0,2707

Модель: парабола $Y = a_0 + a_1 * x + a_2 * x^2$

Коэфф.	a0	a1	a2
Значение	0,005084	0,08082	-0,004376
Ст.ошиб.	0,02038	0,01254	0,002213
Значим.	0,8065	0,002	0,1036

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс.	0,03946	2	0,01973
Остаточн	0,01554	5	0,003108
Вся	0,055	7	

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
0,84702 0,71744 0,60442 0,05575 6,348 0,0429

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	0,3781	0,1174	0,3002
10	0,3757	0,1258	0,3217
11	0,3647	0,1351	0,3457
12	0,3449	0,1453	0,3717
13	0,3163	0,1562	0,3994

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Неподаткові надходження

Переменные: x1, x8

Продовження додатку М

Модель: лінійна $Y = a_0 + a_1 * x$

Коефф.	a_0	a_1
Значення	2,086	5,756
Ст.ошиб.	3,035	0,601
Значим.	0,5222	0,0002

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	1392	1	1392
Остаточн	91,03	6	15,17
Вся	1483	7	

Множеств	R	R ²	R ² прив	Ст.ошиб.	F	Значим
	0,96881	0,9386	0,92837	3,895	91,72	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	53,89	4,938	11,99
10	59,65	5,291	12,85
11	65,4	5,686	13,81
12	71,16	6,114	14,85
13	76,91	6,57	15,96

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коефф.	a_0	a_1
Значення	2,251	0,2132
Ст.ошиб.	0,0879	0,01741
Значим.	0	0,0001

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	1,909	1	1,909
Остаточн	0,07636	6	0,01273
Вся	1,985	7	

Множеств	R	R ²	R ² прив	Ст.ошиб.	F	Значим
	0,98058	0,96154	0,95513	0,11281	150	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	64,68	2,195	5,332
10	80,04	2,352	5,713
11	99,06	2,528	6,139
12	122,6	2,718	6,602
13	151,7	2,921	7,094

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Доходи від операцій з капіталом

Переменные: x1, x9

Модель: лінійна $Y = a_0 + a_1 * x$

Коефф.	a_0	a_1
Значення	-0,01786	0,2179
Ст.ошиб.	0,2993	0,05927
Значим.	0,9532	0,0105

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	1,993	1	1,993
Остаточн	0,8854	6	0,1476
Вся	2,879	7	

Продовження додатку М

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим
 0,83214 0,69245 0,64119 0,38413 13,51 0,0001
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	1,943	0,487	1,183
10	2,161	0,5218	1,267
11	2,379	0,5608	1,362
12	2,596	0,603	1,465
13	2,814	0,648	1,574

Модель: парабола $Y = a_0 + a_1 * x + a_2 * x^2$
 Коэфф. a0 a1 a2
 Значение 0,01078 0,1231 0,01412
 Ст.ошиб. 0,1147 0,07056 0,01245
 Значим. 0,926 0,1402 0,3086

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	2,387	2	1,193
Остаточн	0,492	5	0,0984
Вся	2,879	7	

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим
 0,91054 0,82908 0,76072 0,31369 12,13 0,013
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	2,263	0,4535	1,16
10	2,654	0,486	1,243
11	3,074	0,5222	1,336
12	3,522	0,5616	1,436
13	3,998	0,6034	1,543

Модель: логарифмическая $Y = a_0 + a_1 * \text{LN}(x)$
 Коэфф. a0 a1
 Значение 0,0679 0,6749
 Ст.ошиб. 0,3703 0,2502
 Значим. 0,8541 0,0349

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	1,577	1	1,577
Остаточн	1,301	6	0,2169
Вся	2,879	7	

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим
 0,74023 0,54795 0,4726 0,46572 7,273 0,0006
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Модель: экспонента $Y = \text{EXP}(a_0 + a_1 * x)$
 Коэфф. a0 a1
 Значение -1,234 0,2251
 Ст.ошиб. 0,2769 0,05482
 Значим. 0,0047 0,0067

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	2,129	1	2,129
Остаточн	0,7574	6	0,1262
Вся	2,886	7	

Продовження додатку М

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,85882 0,73757 0,69384 0,3553 16,86 0
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	2,209	0,4181	1,015
10	2,767	0,4479	1,088
11	3,466	0,4814	1,169
12	4,341	0,5177	1,257
13	5,437	0,5562	1,351

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Цільові фонди

Переменные: x1, x10

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$
 Коэфф. a0 a1
 Значение -0,01786 0,1095
 Ст.ошиб. 0,1775 0,03514
 Значим. 0,9199 0,0203

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	0,5038	1	0,5038
Остаточн	0,3112	6	0,05187
Вся	0,815	7	

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,78624 0,61817 0,55453 0,22774 9,714 0,0002
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	0,9679	0,2887	0,7012
10	1,077	0,3094	0,7514
11	1,187	0,3324	0,8075
12	1,296	0,3575	0,8683
13	1,406	0,3841	0,933

Модель: степенная $Y = EXP(a_0) * x^{a_1}$
 Коэфф. a0 a1
 Значение -1,67 0,5231
 Ст.ошиб. 0,5389 0,3641
 Значим. 0,0208 0,1995

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	0,9475	1	0,9475
Остаточн	2,755	6	0,4592
Вся	3,703	7	

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,50587 0,25591 0,13189 0,67764 2,063 0,083
 Гипотеза 0: <Регрессионная модель неадекватна экспериментальным данным>

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$
 Коэфф. a0 a1
 Значение -1,925 0,2106
 Ст.ошиб. 0,4314 0,08544
 Значим. 0,0047 0,0476

Продовження додатку М

Источник Сум.кв. Степ.св Средн.кв.др.
 Регресс. 1,863 1 1,863
 Остаточн 1,839 6 0,3066
 Вся 3,703 7

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим
 0,70938 0,50323 0,42043 0,55368 6,078 0,0013
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна експериментальным данным>

Xпрогн	Yпрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	0,9712	0,2571	0,6245
10	1,199	0,2755	0,6692
11	1,48	0,2961	0,7192
12	1,827	0,3184	0,7734
13	2,255	0,3421	0,831

Модель: логарифмическая $Y = a_0 + a_1 \cdot \ln(x)$
 Коэфф. a0 a1
 Значение 0,09023 0,2903
 Ст.ошиб. 0,2348 0,1587
 Значим. 0,713 0,1153

Источник Сум.кв.др. Степ.св Средн.кв.др.
 Регресс. 0,2918 1 0,2918
 Остаточн 0,5232 6 0,0872
 Вся 0,815 7

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим
 0,59837 0,35805 0,25106 0,29529 3,346 0,0154
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна експериментальным данным>

Модель: гипербола $Y = a_0 + a_1/x$
 Коэфф. a0 a1
 Значение 0,6235 -0,4372
 Ст.ошиб. 0,192 0,4393
 Значим. 0,0173 0,64

Источник Сум.кв.др. Степ.св Средн.кв.др.
 Регресс. 0,1154 1 0,1154
 Остаточн 0,6996 6 0,1166
 Вся 0,815 7

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим
 0,37636 0,14165-0,0014103 0,34146 0,9901 0,6377
 Гипотеза 0: <Регрессионная модель неадекватна експериментальным данным>

Модель: оптимума $Y = x/(a_0 + a_1 \cdot x + a_2 \cdot x^2)$
 Коэфф. a0 a1 a2
 Значение -0,1234 7,961 -0,9084
 Ст.ошиб. 2,297 1,413 0,2494
 Значим. 0,9582 0,0031 0,0152

Источник Сум.кв.др. Степ.св Средн.кв.др.
 Регресс. 184,3 2 92,15
 Остаточн 197,4 5 39,49
 Вся 381,7 7

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим
 0,69483 0,48279 0,2759 6,284 2,334 0,1922

Продовження додатку М

Гіпотеза 0: <Регресійна модель неадекватна експериментальним даним>

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Всього доходів Державного бюджету України

Переменные: x1, x11

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-12,85	26,38
Ст.ошиб.	16,93	3,352
Значим.	0,5187	0,0005

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	2,924E4	1	2,924E4
Остаточн	2831	6	471,8
Вся	3,207E4	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,95484	0,91171	0,897	21,722	61,96	0

Гіпотеза 1: <Регресійна модель адекватна експериментальним даним>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	224,6	27,54	66,88
10	251	29,51	71,67
11	277,4	31,71	77,02
12	303,7	34,1	82,82
13	330,1	36,64	88,99

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	3,312	0,2604
Ст.ошиб.	0,05919	0,01172
Значим.	0	0

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	2,849	1	2,849
Остаточн	0,03462	6	0,00577
Вся	2,883	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,99398	0,98799	0,98599	0,075963	493,7	0

Гіпотеза 1: <Регресійна модель адекватна експериментальним даним>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
9	285,9	8,395	20,39
10	370,9	8,996	21,85
11	481,2	9,667	23,48
12	624,4	10,4	25,25
13	810,2	11,17	27,13

Додаток Н

**Динаміка показників Державного бюджету України та їхні прогнози
обсяги до 2013 р.**

Показник	Вид залежності та статистичні оцінки, t - часовий інтервал, рік	Прогнозні значення	
1	2	3	
Податкові надходження (млрд..грн)	$y = -16,14 + 19,85t, R = 0,9556$	2009	162,5
	$y = e^{2,752+0,2933t}, R = 0,9954$	2010	182,3
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості(млрд..грн)	$y = -2,889 + 5,523t, R = 0,9701$	2011	202,2
	$y = e^{1,619+0,283t}, R = 0,9913$	2012	222,0
Збори за спеціальне використання природних ресурсів (млрд..грн)	$y = 0,075 + 0,2583t, R = 0,9636$	2013	241,9
	$y = e^{-0,87+0,2135t}, R = 0,9887$	2009	219,8
Внутрішні податки на товари та послуги	$y = -13,1 + 12,58t, R = 0,9389$	2010	294,7
	$y = e^{2,132+0,3081t}, R = 0,9809$	2011	395,2
Внутрішні податки на товари та послуги (млрд..грн)	$y = -13,1 + 12,58t, R = 0,9389$	2012	529,9
	$y = e^{2,132+0,3081t}, R = 0,9809$	2013	710,5

Продовження додатку Н

1	2	3	
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції (млрд. грн.)	$y = -0,4 + 1,467t, R = 0,9844$	2009 2010 2011 2012 2013	12,8 14,3 15,7 17,2 18,7
	$y = e^{0,4453+0,2676t}, R = 0,9903$	2009 2010 2011 2012 2013	17,4 22,7 29,7 38,7 50,6
Інші податки (млрд. грн.)	$y = 0,1571 + 0,02619t, R = 0,7238$	2009 2010 2011 2012 2013	0,4 0,4 0,4 0,5 0,5
	$y = 0,005084 + 0,08082t - 0,004376t^2, R = 0,8470$	2009 2010 2011 2012 2013	0,4 0,4 0,4 0,3 0,3
Неподаткові надходження (млрд. грн.)	$y = 2,086 + 5,756t, R = 0,9688$	2009 2010 2011 2012 2013	53,9 59,7 65,4 71,2 76,9
	$y = e^{2,251+0,2132t}, R = 0,9806$	2009 2010 2011 2012 2013	64,7 80,0 99,1 122,6 151,7
Доходи від операцій з капіталом (млрд. грн.)	$y = -0,1786 + 0,2179t, R = 0,8321$	2009 2010 2011 2012 2013	1,9 2,2 2,4 2,6 2,8
	$y = e^{-1,234+0,2251t}, R = 0,8588$	2009 2010 2011 2012 2013	2,2 2,8 3,5 4,3 5,4
Цільові фонди (млрд. грн.)	$y = -0,01786 + 0,1095t, R = 0,7862$	2009 2010 2011 2012 2013	1,0 1,1 1,2 1,3 1,4

Продовження додатку Н

1	2	3	
	$y=e^{-1,925+0,2106t}, R=0,7094$	2009 2010 2011 2012 2013	1,0 1,2 1,5 1,8 2,3
Всього доходів Державного бюджету України (млрд. грн.)	$y = -12,85 + 26,38t, R = 0,9548$	2009 2010 2011 2012 2013	224,6 251,0 277,4 303,7 330,1
	$y = e^{3,312+0,2604t}, R = 0,9939$	2009 2010 2011 2012 2013	285,9 370,9 481,2 624,4 810,2

Додаток П

Етапи розгляду та затвердження бюджету на загальнодержавному рівні*

Термін (місяць)	Зміст етапу та його складових
1	2
	Представлення проекту бюджету Верховній Раді України
вересень	<p>Не пізніше 15.09 Кабінет Міністрів України подає до Верховної Ради України проект закону про державний бюджет на наступний рік разом з необхідними додатками.</p> <p>20.09 Міністр фінансів України представляє проект бюджету на пленарному засіданні Верховної Ради України.</p> <p>Голова комітету Верховної Ради України з питань бюджету виступає з доповіддю про відповідність поданого проекту бюджету рішенню Верховної Ради України щодо Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період.</p> <p>За результатами обговорення поданого 20.09 проекту бюджету Верховна Рада України визначається щодо прийняття його до розгляду або відхилення.</p> <p>22.09 Проект закону про Державний бюджет підлягає обов'язковій публікації у газеті „Урядовий кур'єр”.</p>
	Перше читання проекту закону про державний бюджет
вересень	З 21.09 проект закону про Державний бюджет України розглядається народними депутатами України, у комітетах, депутатських фракціях та групах.

Продовження додатку II

1	2
жовтень	<p>До 01.10 (06.10, якщо проект бюджету був прийнятий до розгляду після повторного подання) подаються пропозиції суб'єктів права законодавчої ініціативи до проекту закону.</p> <p>До 15.10 (20.10, якщо проект бюджету був прийнятий до розгляду після повторного подання) Комітет Верховної Ради України з питань бюджету розглядає пропозиції суб'єктів права законодавчої ініціативи і готує висновки та пропозиції до проекту закону про Державний бюджет України.</p> <p>20.10 (25.10, якщо проект бюджету був прийнятий до розгляду після повторного подання) перше читання проекту закону про державний бюджет починається з доповіді Голови Комітету Верховної Ради України з питань бюджету. Верховна Рада України приймає рішення щодо висновків та пропозицій до проекту закону про Державний бюджет України, схвалення яких вважається прийняттям проекту закону про Державний бюджет України у першому читанні.</p>
	Друге читання проекту закону про державний бюджет
жовтень листопад	<p>З 21.10 (26.10, якщо проект бюджету був прийнятий для розгляду після повторного подання) Кабінет Міністрів України доопрацьовує проект закону відповідно до Бюджетних висновків, складає порівняльну таблицю щодо їх врахування з вмотивованими поясненнями щодо неврахованих пропозицій.</p> <p>З 03.11 (08.11, якщо проект бюджету був прийнятий для розгляду після повторного подання) Кабінет Міністрів України подає Верховній Раді України доопрацьований проект закону. Комітет Верховної Ради України з питань бюджету розглядає ці документи і готує висновки та пропозиції щодо поданого законопроекту до другого читання.</p>

Продовження додатку II

1	2
	20.11. Друге читання проекту закону про Державний бюджет України на пленарному засіданні Верховної Ради України, на якому приймаються рішення про загальний обсяг дефіциту (профіциту), загальний обсяг доходів і видатків, обсяг міжбюджетних трансфертів та інші положення, необхідні для формування місцевих бюджетів.
	Третє читання проекту закону про державний бюджет
листопад грудень	<p>З 21.11 Комітет Верховної Ради України з питань бюджету доопрацьовує проект закону про державний бюджет після його другого читання.</p> <p>До 25.11 доопрацьований проект закону про Державний бюджет України представляється для розгляду Верховною Радою України у третьому читанні.</p> <p>До 01.12 Закон про Державний бюджет України приймається Верховною Радою України.</p> <p>Прийнятий закон про Державний бюджет України подається для підписання Президенту України, після чого набуває чинності.</p> <p>За умови підписання Президентом України Закону України про Державний бюджет України у двотижневий термін після оприлюднення тексту закону відбувається затвердження бюджетів міст державного та обласного значення, обласних та районних бюджетів.</p>

*Складено автором на основі [47]

Додаток Р

Динаміка планових і фактичних обсягів доходів Державного бюджету України за 2001-2008 роки (млрд. грн.)*

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Відхилення у 2008 р. порівняно з 2001 р.	
									млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Податкові надходження по плану	23,5	29,6	34,4	44,4	74,9	91,5	115,4	170,9	147,4	627,2
фактично	22,0	28,9	35,7	44,9	74,5	94,8	116,7	167,9	145,9	663,2
у тому числі:										
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості, по плану	6,5	10,2	11,7	13,4	23,1	26,0	28,6	42,2	35,7	549,2
фактично	6,2	8,2	13,1	16,7	24,1	25,9	34,0	47,5	41,3	666,1
Збори за спеціальне використання природних ресурсів, по плану	0,7	0,6	0,8	0,9	1,4	2,1	1,9	2,8	2,1	300,0
фактично	0,6	0,6	0,7	1,0	1,2	1,5	1,9	2,4	1,8	300,0
Внутрішні податки на товари та послуги, по плану	14,5	16,4	18,6	25,0	42,3	55,6	76,1	112,9	94,8	653,8
фактично	13,0	17,5	17,9	21,9	42,2	59,8	70,4	105,3	92,3	710,0
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, по плану	1,6	2,2	3,1	4,9	7,9	7,5	8,5	12,6	11,0	687,5
фактично	1,9	2,4	3,8	5,1	6,7	7,4	10,0	12,3	10,4	547,4

Продовження додатку Р

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інші податки, по плану	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,2	100,0
фактично	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,2	100,0
Неподаткові надходження, по плану	15,7	11,8	15,7	18,1	28,8	32,1	35,6	47,4	31,7	201,9
фактично	14,2	12,6	15,8	22,4	28,2	35,8	42,1	52,8	38,6	271,8
Доходи від операцій з капіталом, по плану	0,1	0,7	0,5	0,7	0,7	1,7	1,7	5,3	5,2	5200,0
фактично	0,3	0,5	0,8	0,9	0,7	0,6	1,8	2,1	1,8	600,0
Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій, по плану	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	-	-
фактично	0,2	0,3	0,2	0,4	0,2	0,2	0,1	0,1	-0,1	-50,0
Цільові фонди, по плану	0,3	0,1	0,2	0,2	0,2	0,6	0,7	0,8	0,5	166,7
фактично	0,4	0,2	0,2	0,2	0,2	0,7	0,9	1,0	0,6	150,0
Офіційні трансферти від органів державного управління, по плану	2,3	3,1	2,4	1,6	1,8	1,4	3,8	7,4	5,1	221,7
фактично	2,5	2,9	2,4	1,6	1,5	1,6	4,3	7,7	5,2	208,0
Усього доходів Державного бюджету України, по плану	42,0	45,4	53,3	65,2	106,7	127,5	157,3	231,9	189,9	452,1
фактично	39,7	45,5	55,1	70,3	105,3	133,5	165,9	231,7	192,0	483,6

*Складено автором на основі [32; 33; 34; 35; 36; 160; 161; 162; 163; 164; 165; 166; 167]

Додаток С

**Кореляційна залежність запланованих і фактичних обсягів доходів
Державного бюджету України**

Показник	Вид залежності
Податкові надходження, млрд. грн.	$y = 0,6498 + 0,9925x, R = 0,9993$.
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості, млрд. грн.	$y = -1,352 + 1,153x, R = 0,9900$; $y = e^{1,777+0,05517x}, R = 0,9441$; $y = -0,002868 + 1,02x + 0,002635x^2$, $R = 0,9863$.
Збори за спеціальне використання природних ресурсів, млрд. грн.	$y = 0,1213 + 0,7973x, R = 0,9669$; $y = e^{-0,7954+0,633x}, R = 0,9529$; $y = 0,01002 + 0,9559x - 0,04562x^2$, $R = 0,9731$.
Внутрішні податки на товари та послуги, млрд. грн.	$y = 1,241 + 0,9354x, R = 0,9958$; $y = e^{2,572+0,02094x}, R = 0,9508$.
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, млрд. грн.	$y = 0,4695 + 0,9491x, R = 0,9784$; $y = e^{0,6365+0,1678x}, R = 0,9537$.
Інші податки, млрд. грн.	$y = 0,025 + x, R = 0,8528$; $y = 0,6731 + 0,2801 \ln(x), R = 0,8666$; $y = e^{0,04973} \cdot x^{0,974}, R = 0,8513$; $y = e^{-2,201+3,466x}, R = 0,8367$.
Неподаткові надходження, млрд. грн.	$y = -1,844 + 1,163x, R = 0,9882$; $y = e^{2,14+0,04172x}, R = 0,9687$.
Доходи від операцій з капіталом, млрд. грн.	$y = 0,5106 + 0,3171x, R = 0,8222$; $y = 0,104 + 0,8549x - 0,09078x^2$, $R = 0,8863$.
Цільові фонди, млрд. грн.	$y = -0,01057 + 1,253x, R = 0,9900$; $y = e^{-1,997+2,633x}, R = 0,9759$.
Офіційні трансферти від органів державного управління, млрд. грн.	$y = -0,09195 + 1,06x, R = 0,9936$; $y = e^{0,1435+0,2754x}, R = 0,9559$.
Усього доходів Державного бюджету України, млрд. грн.	$y = -32,6 + 5,399x, R = 0,9864$; $y = e^{3,189+0,05047x}, R = 0,9726$.

Додаток Т

Таблиця результатів розрахунків регресійних залежностей запланованих і фактичних обсягів доходів Державного бюджету України

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Податкові надходження

Переменные: x1, x2

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	0,6498	0,9925
Ст.ошиб.	1,324	0,01515
Значим.	0,6436	0

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	1,809E4	1	1,809E4
Остаточн	25,3	6	4,217
Вся	1,812E4	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,9993	0,9986	0,99837	2,0535	4291	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості

Переменные: x3, x4

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-1,352	1,153
Ст.ошиб.	1,55	0,0671
Значим.	0,5794	0

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	1334	1	1334
Остаточн	27,09	6	4,515
Вся	1361	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,99	0,9801	0,97678	2,1248	295,5	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	1,777	0,05517
Ст.ошиб.	0,1818	0,007867
Значим.	0,0002	0,0007

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	3,052	1	3,052
Остаточн	0,3724	6	0,06206
Вся	3,424	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,94406	0,89125	0,87313	0,24913	49,17	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Модель: парабола $Y = a_0 + a_1 * x + a_2 * x^2$

Коэфф.	a0	a1	a2
--------	----	----	----

Продовження додатку Т

Значення-0,002868 1,02 0,002635
 Ст.ошиб. 0,9932 0,09625 0,003644
 Значим. 0,9931 0,0004 0,5062

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 1324 2 662,1
 Остаточн 37,03 5 7,406
 Вся 1361 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,9863 0,9728 0,96192 2,7214 89,4 0,0005
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Збори за спеціальне використання природних ресурсів

Переменные: x5, x6

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$
 Коэфф. a0 a1
 Значение 0,1213 0,7973
 Ст.ошиб. 0,1361 0,08584
 Значим. 0,5892 0,0003

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 2,822 1 2,822
 Остаточн 0,1963 6 0,03272
 Вся 3,019 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,96694 0,93497 0,92413 0,18089 86,26 0
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$
 Коэфф. a0 a1
 Значение -0,7954 0,633
 Ст.ошиб. 0,1303 0,08218
 Значим. 0,0013 0,0005

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 1,779 1 1,779
 Остаточн 0,1799 6 0,02999
 Вся 1,959 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,95298 0,90817 0,89286 0,17316 59,34 0
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Модель: парабола $Y = a_0 + a_1 * x + a_2 * x^2$
 Коэфф. a0 a1 a2
 Значение 0,01002 0,9559 -0,04562
 Ст.ошиб. 0,06457 0,09677 0,05387
 Значим. 0,8769 0,0005 0,5605

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 2,859 2 1,429
 Остаточн 0,1602 5 0,03203
 Вся 3,019 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,97311 0,94694 0,92572 0,17898 44,62 0,0013

Продовження додатку Т

Гіпотеза 1: <Регрессионная модель адекватна експериментальним даним>

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Внутрішні податки на товари та послуги

Переменные: x7, x8

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	1,241	0,9354
Ст.ошиб.	1,961	0,03518
Значим.	0,5547	0

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	7475	1	7475
Остаточн	63,42	6	10,57
Вся	7538	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,99578	0,99159	0,99018	3,2512	707,2	0

Гіпотеза 1: <Регрессионная модель адекватна експериментальним даним>

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	2,572	0,02094
Ст.ошиб.	0,1554	0,002787
Значим.	0	0,0006

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	3,745	1	3,745
Остаточн	0,3981	6	0,06634
Вся	4,143	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,95075	0,90392	0,88791	0,25757	56,45	0

Гіпотеза 1: <Регрессионная модель адекватна експериментальним даним>

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Податки на міжнародну торгівля та зовнішні операції

Переменные: x9, x10

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	0,4695	0,9491
Ст.ошиб.	0,572	0,08185
Значим.	0,5525	0,0001

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	89,26	1	89,26
Остаточн	3,982	6	0,6637
Вся	93,24	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,97841	0,95729	0,95017	0,81471	134,5	0

Гіпотеза 1: <Регрессионная модель адекватна експериментальним даним>

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	0,6365	0,1678
Ст.ошиб.	0,151	0,02161
Значим.	0,006	0,0005

Продовження додатку Т

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	2,79	1	2,79
Остаточн	0,2777	6	0,04628
Вся	3,068	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,95367	0,90949	0,89441	0,21512	60,29	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Інші податки

Переменные: x11, x12

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	0,025	1
Ст.ошиб.	0,06495	0,25
Значим.	0,7126	0,0074

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	0,04	1	0,04
Остаточн	0,015	6	0,0025
Вся	0,055	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,8528	0,72727	0,68182	0,05	16	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Модель: логарифмическая $Y = a_0 + a_1 * LN(x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	0,6731	0,2801
Ст.ошиб.	0,09511	0,06585
Значим.	0,0007	0,0058

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	0,0413	1	0,0413
Остаточн	0,0137	6	0,002283
Вся	0,055	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,86659	0,75098	0,70947	0,047778	18,09	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Модель: степенная $Y = EXP(a_0) * x^{a_1}$

Коэфф.	a0	a1
Значение	0,04973	0,974
Ст.ошиб.	0,3512	0,2431
Значим.	0,8867	0,0074

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	0,4995	1	0,4995
Остаточн	0,1868	6	0,03113
Вся	0,6862	7	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,85315	0,72786	0,6825	0,17642	16,05	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
--------	----	----

Продовження додатку Т

Значение -2,201 3,466
 Ст.ошиб. 0,2406 0,926
 Значим. 0,0003 0,0098

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 0,4805 1 0,4805
 Остаточн 0,2058 6 0,0343
 Вся 0,6862 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,83674 0,70013 0,65015 0,18519 14,01 0
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Неподаткові надходження

Переменные: x1, x2

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 \cdot x$
 Коэфф. a0 a1
 Значение -1,844 1,163
 Ст.ошиб. 2,068 0,0735
 Значим. 0,5895 0

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 1448 1 1448
 Остаточн 34,7 6 5,783
 Вся 1483 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,98823 0,9766 0,9727 2,4047 250,4 0
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Модель: экспонента $Y = \text{EXP}(a_0 + a_1 \cdot x)$
 Коэфф. a0 a1
 Значение 2,14 0,04172
 Ст.ошиб. 0,1229 0,004368
 Значим. 0 0,0002

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 1,863 1 1,863
 Остаточн 0,1226 6 0,02043
 Вся 1,985 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,96865 0,93827 0,92799 0,14292 91,2 0
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Доходи від операцій з капіталом

Переменные: x3, x4

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 \cdot x$
 Коэфф. a0 a1
 Значение 0,5106 0,3171
 Ст.ошиб. 0,189 0,08961
 Значим. 0,0347 0,0123

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 1,946 1 1,946
 Остаточн 0,9325 6 0,1554

Продовження додатку Т

Вся 2,879 7

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим
0,82223 0,67606 0,62207 0,39424 12,52 0,0001

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Модель: экспонента $Y = \text{EXP}(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф. a0 a1
Значение -0,628 0,286
Ст.ошиб. 0,2235 0,1059
Значим. 0,03 0,0347

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
Регресс. 1,583 1 1,583
Остаточн 1,303 6 0,2172
Вся 2,886 7

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим
0,74059 0,54847 0,47321 0,46606 7,288 0,0006

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Модель: парабола $Y = a_0 + a_1 * x + a_2 * x^2$

Коэфф. a0 a1 a2
Значение 0,104 0,8549 -0,09078
Ст.ошиб. 0,139 0,08805 0,0282
Значим. 0,5075 0,0005 0,0234

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
Регресс. 2,261 2 1,131
Остаточн 0,6173 5 0,1235
Вся 2,879 7

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим
0,88632 0,78555 0,69978 0,35138 9,158 0,0221

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країни та міжнародних організацій

Переменные: x5, x6

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф. a0 a1
Значение 0,09333 0,8667
Ст.ошиб. 0,1016 0,6971
Значим. 0,6031 0,2596

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
Регресс. 0,01408 1 0,01408
Остаточн 0,05467 6 0,009111
Вся 0,06875 7

Множеств R R² R²прив Ст.ошиб. F Значим
0,4526 0,20485 0,072323 0,095452 1,546 0,1715

Гипотеза 0: <Регрессионная модель неадекватна экспериментальным данным>

Модель: логарифмическая $Y = a_0 + a_1 * \text{LN}(x)$

Коэфф. a0 a1
Значение 0,4679 0,125
Ст.ошиб. 0,2082 0,1006
Значим. 0,0642 0,2596

Продовження додатку Т

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 0,01408 1 0,01408
 Остаточн 0,05467 6 0,009111
 Вся 0,06875 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,4526 0,20485 0,072323 0,095452 1,546 0,1715
 Гипотеза 0: <Регрессионная модель неадекватна экспериментальным данным>

Модель: экспонента $Y = \text{EXP}(a_0+a_1*x)$
 Коэфф. a0 a1
 Значение -2,233 4,272
 Ст.ошиб. 0,4865 3,338
 Значим. 0,0042 0,2471

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 0,3422 1 0,3422
 Остаточн 1,253 6 0,2089
 Вся 1,595 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,46314 0,2145 0,083579 0,45702 1,638 0,1507
 Гипотеза 0: <Регрессионная модель неадекватна экспериментальным данным>

Модель: гипербола $Y = a_0+a_1/x$
 Коэфф. a0 a1
 Значение 0,3533 -0,01733
 Ст.ошиб. 0,1182 0,01394
 Значим. 0,0239 0,2596

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 0,01408 1 0,01408
 Остаточн 0,05467 6 0,009111
 Вся 0,06875 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,4526 0,20485 0,072323 0,095452 1,546 0,1715
 Гипотеза 0: <Регрессионная модель неадекватна экспериментальным данным>

Модель: оптимума $Y = x/(a_0+a_1*x+a_2*x^2)$
 Коэфф. a0 a1 a2
 Значение 5,218E-12 9,167 -25
 Ст.ошиб. 0,1179 2,586 16,74
 Значим. 0,9955 0,0167 0,1943

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 0,05208 2 0,02604
 Остаточн 0,5556 5 0,1111
 Вся 0,6076 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,29277 0,085714 -0,28 0,33333 0,2344 0,7999
 Гипотеза 0: <Регрессионная модель неадекватна экспериментальным данным>

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Цільові фонди

Переменные: x7, x8

Модель: линейная $Y = a_0+a_1*x$
 Коэфф. a0 a1

Продовження додатку Т

Значение -0,01057 1,253
 Ст.ошиб. 0,03365 0,07278
 Значим. 0,7602 0

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 0,7988 1 0,7988
 Остаточн 0,01617 6 0,002695
 Вся 0,815 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,99003 0,98016 0,97686 0,051909 296,5 0
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Модель: экспонента $Y = \text{EXP}(a_0 + a_1 * x)$
 Коэфф. a0 a1
 Значение -1,997 2,633
 Ст.ошиб. 0,111 0,2401
 Значим. 0 0,0001

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 3,527 1 3,527
 Остаточн 0,176 6 0,02933
 Вся 3,703 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,97595 0,95247 0,94455 0,17127 120,2 0
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Офіційні трансферти від органів державного управління

Переменные: x9, x10

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$
 Коэфф. a0 a1
 Значение -0,09195 1,06
 Ст.ошиб. 0,1722 0,04931
 Значим. 0,6161 0

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 30,15 1 30,15
 Остаточн 0,3912 6 0,0652
 Вся 30,54 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,99357 0,98719 0,98506 0,25534 462,4 0
 Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Модель: экспонента $Y = \text{EXP}(a_0 + a_1 * x)$
 Коэфф. a0 a1
 Значение 0,1435 0,2754
 Ст.ошиб. 0,1207 0,03454
 Значим. 0,2792 0,0004

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.
 Регресс. 2,033 1 2,033
 Остаточн 0,192 6 0,032
 Вся 2,225 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим
 0,95589 0,91373 0,89935 0,17888 63,55 0

Продовження додатку Т

Гіпотеза 1: <Регресійна модель адекватна експериментальним даним>

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Усього доходів Державного бюджету України

Переменные: x11, x12

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1			
Значение	-32,6	5,399			
Ст.ошиб.	10,35	0,3679			
Значим.	0,0195	0			

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс. 3,12E4 1 3,12E4

Остаточн 869,3 6 144,9

Вся 3,207E4 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим

0,98635 0,97289 0,96837 12,037 215,3 0

Гіпотеза 1: <Регресійна модель адекватна експериментальним даним>

Модель: экспонента $Y = \text{EXP}(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1			
Значение	3,189	0,05047			
Ст.ошиб.	0,1387	0,004931			
Значим.	0	0,0002			

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс. 2,727 1 2,727

Остаточн 0,1561 6 0,02602

Вся 2,883 7

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим

0,97255 0,94584 0,93682 0,16132 104,8 0

Гіпотеза 1: <Регресійна модель адекватна експериментальним даним>

Додаток У

Складові стадії виконання державного та місцевого бюджетів*

Зміст складових стадії виконання бюджету	Виконавці	Термін виконання
1	2	3
Затвердження бюджетного розпису відповідно до бюджетних призначень	Міністр фінансів, керівники місцевих фінансових органів	У місячний термін після набрання чинності законом, рішеннями місцевих рад
Забезпечення виконання бюджету	Кабінет Міністрів України, Рада Міністрів АРК, місцеві державні адміністрації, виконавчі комітети місцевих рад	Протягом року
Загальна організація та управління виконанням бюджету, координація діяльності учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету	Міністерство фінансів України, Міністерство фінансів АРК, місцеві фінансові органи	Протягом року
Здійснення операцій з коштами бюджету, розрахунково-касове обслуговування розпорядників бюджетних коштів, контроль бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень, прийнятті зобов'язань, проведенні платежів, ведення бухгалтерського обліку та складання звітності про виконання бюджету	Державне казначейство України, його територіальні органи	Протягом року
Моніторинг та оперативний аналіз виконання бюджету	Міністерство фінансів України, Міністерство фінансів АРК, місцеві фінансові органи	Протягом року

Продовження додатку У

1	2	3
Забезпечення своєчасного та повного надходження доходів до бюджету	Органи стягнення	Протягом року
Здійснення видатків	Розпорядники бюджетних коштів	Протягом року
Організація та проведення контролю за використанням бюджетних коштів	Головне контрольно-ревізійне управління України, його територіальні органи, інші контролюючі органи	Протягом року
Внесення змін до закону про державний бюджет та рішень місцевих рад про бюджети	Верховна Рада України за пропозиціями Кабінету Міністрів України, місцеві ради за пропозиціями місцевих державних адміністрацій та виконкомів місцевих рад	У разі необхідності

*Складено автором на основі [47]

Додаток Ф

Динаміка середнього рівня доходів місцевих бюджетів на одну особу наявного населення

Таблиця Ф.1

Динаміка середнього рівня доходів бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя у розрахунку на одну особу наявного населення (без міжбюджетних трансфертів) за 2001-2007 роки*

(гривень на одну особу)

Регіони (області)	Середній рівень доходів							Відхилення у 2007р. порівняно з 2001р.	
	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	у грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Україна	364,5	403,1	472,2	480,2	643,6	852,0	1254,6	890,1	244,2
Автономна Республіка Крим	550,0	476,0	544,0	574,6	699,8	846,8	1255,5	705,5	128,3
Вінницька	180,0	219,7	285,9	265,4	367,2	500,8	726,0	546,0	303,3
Волинська	184,4	241,7	268,9	270,8	375,8	488,0	759,5	575,1	311,9
Дніпропетровська	390,2	463,4	572,5	575,4	800,2	973,8	1379,3	989,1	253,5
Донецька	366,6	423,6	518,6	531,0	721,0	920,5	1317,2	950,6	259,3
Житомирська	174,9	216,5	270,6	279,9	405,0	544,2	797,4	622,5	355,9
Закарпатська	186,3	205,2	274,1	255,5	374,8	480,9	686,8	500,5	268,7
Запорізька	378,0	457,1	554,1	554,2	715,4	920,1	1227,3	849,3	224,7

Продовження додатку Ф

Продовження таблиці Ф.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Івано-Франківська	177,4	217,7	277,8	287,8	396,0	514,8	766,3	588,9	332,0
Київська	325,0	308,2	399,1	439,4	619,2	849,0	1440,9	1115,9	343,4
Кіровоградська	202,8	247,8	296,7	305,9	422,1	544,2	746,0	543,2	267,9
Луганська	246,3	308,2	363,7	374,3	513,3	675,9	949,2	702,9	285,4
Львівська	235,4	286,3	354,4	377,1	489,3	644,2	924,2	688,8	292,6
Миколаївська	290,3	365,5	432,5	412,2	512,7	690,5	923,0	632,7	217,9
Одеська	348,3	402,2	487,5	519,2	649,9	924,7	1327,2	978,9	281,1
Полтавська	295,1	363,6	449,5	447,7	605,7	770,3	1129,2	834,1	282,6
Рівненська	179,0	264,3	308,6	316,8	419,1	581,1	825,2	646,2	361,0
Сумська	267,3	295,7	346,0	337,8	452,2	580,7	825,3	558,0	208,8
Тернопільська	140,9	186,3	228,0	226,3	302,6	374,1	557,0	416,1	295,3
Харківська	317,5	392,4	479,2	474,9	609,2	751,4	1114,1	796,6	250,9
Херсонська	208,2	254,0	296,7	303,1	408,4	533,7	773,5	565,3	271,5
Хмельницька	176,5	227,4	278,4	292,9	390,1	500,5	755,8	579,3	328,2
Черкаська	221,6	272,9	329,8	334,8	453,5	598,7	838,6	617,0	278,4

Продовження додатку Ф

Продовження таблиці Ф.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Чернівецька	176,7	215,7	280,3	293,9	415,0	570,4	751,4	574,7	325,2
Чернігівська	209,1	259,8	310,5	301,2	434,4	537,8	772,9	563,8	269,6
м. Київ	1770,9	1624,1	1614,5	1615,1	2164,2	3108,1	4836,6	3065,7	173,1
м. Севастополь	372,7	509,8	632,2	603,3	721,8	978,0	1469,1	1096,4	294,2

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Ф

Таблиця Ф.2

Динаміка середнього рівня доходів бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя у розрахунку на одну особу наявного населення (враховуючи міжбюджетні трансферти) за 2002-2007 роки*

(гривень на одну особу)

Регіони (області)	Середній рівень доходів						Відхилення у 2007р. порівняно з 2002р.	
	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	у грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	586,0	717,5	834,6	1139,5	1622,1	2301,7	1715,7	292,8
Автономна Республіка Крим	606,2	770,3	967,6	1219,0	1636,3	2482,1	1875,9	309,5
Вінницька	459,7	618,1	705,2	975,6	1401,7	1929,2	1469,5	319,7
Волинська	532,1	626,1	758,0	1071,3	1511,0	2132,3	1600,2	300,7
Дніпропетровська	580,1	726,1	832,3	1139,3	1656,3	2058,6	1478,5	254,9
Донецька	512,3	647,4	786,6	1032,3	1552,4	2122,3	1610,0	314,3
Житомирська	462,8	617,4	764,0	1025,8	1499,8	2061,3	1598,5	345,4
Закарпатська	498,1	639,0	733,3	1010,1	1465,7	1977,8	1479,7	297,1
Запорізька	581,9	719,4	787,8	1141,5	1577,5	2231,6	1649,7	283,5
Івано-Франківська	461,0	619,7	726,7	1065,0	1442,3	2005,9	1544,9	335,1

Продовження додатку Ф

Продовження таблиці Ф.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Київська	558,7	715,9	858,7	1109,6	1682,9	2634,5	2075,8	371,5
Кіровоградська	464,9	594,9	773,0	1015,0	1425,1	1915,9	1451,0	312,1
Луганська	461,8	555,9	700,5	898,3	1330,7	1827,4	1365,6	295,7
Львівська	516,6	650,0	743,5	1013,9	1461,0	2000,1	1483,5	287,2
Миколаївська	541,7	680,9	733,6	992,6	1466,8	1939,6	1397,9	258,1
Одеська	556,2	685,4	836,4	1060,6	1567,5	2261,2	1705,0	306,5
Полтавська	551,5	696,8	800,7	1075,6	1487,7	2123,6	1572,1	285,1
Рівненська	529,3	668,4	795,2	1052,0	1541,9	2105,0	1575,7	297,7
Сумська	493,6	621,4	684,1	972,4	1345,3	1892,6	1399,0	283,4
Тернопільська	458,2	598,1	669,4	958,0	1327,3	1834,9	1376,7	300,5
Харківська	581,6	680,0	794,5	1004,8	1451,1	2008,1	1426,5	245,3
Херсонська	463,1	560,4	692,5	996,0	1422,3	1952,2	1489,1	321,6
Хмельницька	463,5	613,5	750,0	1026,3	1463,7	2025,6	1562,1	337,0
Черкаська	487,0	663,2	748,1	1041,0	1661,1	2019,7	1532,7	314,7
Чернівецька	447,0	609,2	705,5	1025,3	1557,0	2091,7	1644,7	367,9

Продовження додатку Ф*Продовження таблиці Ф.2*

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Чернігівська	496,9	633,5	736,0	1028,5	1392,2	1978,5	1481,6	298,2
м. Київ	1714,5	1742,4	1816,6	2716,2	3463,8	5772,0	4057,5	236,7
м. Севастополь	663,9	822,2	996,5	1209,2	1798,2	2717,2	2053,3	309,3

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Додаток X

Динаміка середнього рівня видатків місцевих бюджетів на одну особу наявного населення

Таблиця X.1

Динаміка середнього рівня видатків бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя у розрахунку на одну особу наявного населення (без міжбюджетних трансфертів) за 2001-2007 роки*

(гривень на одну особу)

Регіони (області)	Середній рівень видатків							Відхилення у 2007р. порівняно з 2001р.	
	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	у грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Україна	459,5	514,3	656,8	817,7	1105,5	1546,6	2075,1	1615,6	351,6
Автономна Республіка Крим	555,0	590,7	725,1	942,8	1175,1	1620,4	2234,2	1679,2	302,6
Вінницька	345,8	440,4	608,9	698,4	967,1	1347,9	1816,0	1470,2	425,2
Волинська	402,8	521,2	616,5	754,7	1056,4	1438,5	2006,5	1603,7	398,1
Дніпропетровська	450,2	499,1	615,2	793,0	1056,4	1468,1	1884,7	1434,5	318,6
Донецька	428,6	460,0	566,3	748,7	984,8	1476,1	1844,5	1415,9	330,4
Житомирська	368,8	459,1	597,8	755,9	1023,8	1464,2	1945,2	1576,4	427,4
Закарпатська	412,1	481,1	599,2	729,3	997,8	1410,1	1865,6	1453,5	352,7
Запорізька	426,4	507,5	600,8	738,5	1062,8	1468,8	2016,8	1590,4	373,0

Продовження додатку X

Продовження таблиці X.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Івано-Франківська	413,4	458,1	610,3	717,8	1049,3	1390,8	1931,7	1518,3	367,3
Київська	552,0	534,1	679,4	814,9	1072,8	1566,8	2263,2	1711,2	310,0
Кіровоградська	391,3	456,7	586,1	757,8	1007,2	1391,1	1825,9	1434,6	366,6
Луганська	380,8	446,4	538,0	685,2	891,5	1284,4	1704,0	1323,2	347,5
Львівська	411,0	470,1	598,0	737,7	985,4	1378,9	1862,0	1451,0	353,0
Миколаївська	419,1	485,7	632,5	731,0	974,3	1424,6	1826,4	1407,3	335,8
Одеська	409,8	495,2	599,9	799,0	1000,3	1450,5	2075,9	1666,1	406,6
Полтавська	427,9	492,6	625,4	751,7	1034,2	1420,5	1949,9	1522,0	355,7
Рівненська	401,2	508,5	640,9	794,8	1046,8	1482,9	2002,7	1601,5	399,2
Сумська	429,5	464,9	601,9	680,3	942,0	1315,4	1765,3	1335,8	311,0
Тернопільська	388,8	451,8	584,1	670,8	947,6	1291,4	1746,1	1357,3	349,1
Харківська	451,9	520,7	646,7	775,5	987,9	1386,6	1816,1	1364,2	301,9
Херсонська	383,1	452,3	558,3	690,6	976,8	1385,0	1839,4	1456,3	380,1
Хмельницька	371,3	453,6	603,0	741,2	1008,8	1402,2	1925,5	1554,2	418,6
Черкаська	408,7	465,2	612,4	751,6	1039,9	1541,3	1924,0	1515,3	370,8

Продовження додатку X

Продовження таблиці X.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Чернівецька	370,4	434,9	591,9	702,1	1010,7	1509,5	1932,0	1561,6	421,6
Чернігівська	410,4	480,0	607,4	741,3	1010,4	1371,9	1867,1	1456,7	354,9
м. Київ	1093,5	1033,4	1451,1	1847,5	2633,7	3371,0	4611,6	3518,1	321,7
м. Севастополь	503,3	600,6	850,4	1001,1	1241,5	1749,2	2424,7	1921,4	381,8

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку X

Таблиця X.2

Динаміка середнього рівня видатків бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя у розрахунку на одну особу наявного населення (враховуючи міжбюджетні трансферти) за 2002-2007 роки*

(гривень на одну особу)

Регіони (області)	Середній рівень видатків						Відхилення у 2007р. порівняно з 2002р.	
	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	у грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	575,3	706,3	851,3	1136,6	1620,4	2255,7	1680,4	292,1
Автономна Республіка Крим	609,5	750,4	954,4	1190,8	1663,4	2391,5	1782,0	292,4
Вінницька	449,4	615,6	701,4	972,3	1397,4	1894,7	1445,3	321,6
Волинська	523,3	616,5	754,7	1056,6	1457,4	2080,0	1556,7	297,5
Дніпропетровська	565,1	692,6	848,7	1118,5	1601,0	2010,3	1445,2	255,7
Донецька	510,4	628,1	793,2	1041,9	1553,1	2027,0	1516,6	297,1
Житомирська	459,1	597,8	759,5	1024,4	1490,9	1999,6	1540,5	335,5
Закарпатська	492,5	611,2	736,6	1004,3	1451,1	1923,4	1430,9	290,5
Запорізька	579,5	707,1	824,9	1137,9	1560,8	2158,1	1578,6	272,4

Продовження додатку Х

Продовження таблиці Х.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Івано-Франківська	461,0	615,1	718,0	1051,0	1427,0	1983,6	1522,6	330,3
Київська	548,0	694,2	825,4	1086,3	1619,3	2417,7	1869,7	341,2
Кіровоградська	459,5	589,8	760,6	1011,6	1426,5	1885,8	1426,3	310,4
Луганська	456,3	547,6	689,6	899,2	1308,9	1789,2	1332,9	292,1
Львівська	492,5	621,7	756,0	1002,4	1442,9	1948,9	1456,4	295,7
Миколаївська	518,2	675,0	764,7	984,4	1453,0	1882,6	1364,4	263,3
Одеська	544,9	665,2	839,6	1026,1	1508,5	2195,3	1650,4	302,9
Полтавська	538,7	680,7	792,1	1069,1	1478,0	2051,0	1512,3	280,7
Рівненська	518,3	648,3	801,0	1055,5	1524,2	2069,9	1551,6	299,4
Сумська	478,6	622,1	694,3	952,0	1342,7	1830,7	1352,1	282,5
Тернопільська	453,8	584,1	670,8	947,7	1326,1	1806,4	1352,6	298,1
Харківська	554,7	686,9	805,5	1019,0	1443,4	1922,3	1367,6	246,5
Херсонська	454,1	558,9	690,6	977,0	1414,9	1908,5	1454,4	320,3
Хмельницька	458,6	606,8	744,4	1014,7	1447,5	1988,7	1530,1	333,6
Черкаська	482,2	626,2	759,6	1039,9	1653,1	1999,7	1517,5	314,7

Продовження додатку X

Продовження таблиці X.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Чернівецька	445,6	600,3	702,4	1012,1	1549,5	2051,1	1605,5	360,3
Чернігівська	494,1	618,9	749,4	1011,9	1402,4	1926,6	1432,5	289,9
м. Київ	1688,4	1794,5	2060,0	2800,2	3702,7	6019,6	4331,2	256,5
м. Севастополь	600,6	850,4	1001,1	1244,2	1755,0	2626,2	2025,6	337,3

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Додаток Ц

Динаміка залишків дебіторської заборгованості бюджетних установ

Таблиця Ц.1

Динаміка залишків дебіторської заборгованості бюджетних установ, що утримуються за рахунок Державного бюджету України за 2002–2008 роки (млн. грн.)*

Показники	Станом на:							Відхилення у 2008р. порівняно з 2002р.	
	01.01. 2002р.	01.01. 2003р.	01.01. 2004р.	01.01. 2005р.	01.01. 2006р.	01.01. 2007р.	01.01. 2008р.	млн. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Всього	5144,5	4847,3	5854,6	7453,0	7749,9	7383,7	9392,7	4248,2	82,6
Доходи	3546,5	3274,4	282,7	325,0	310,6	304,9	328,5	-3218,0	-90,7
Видатки з них:	1598,0	1572,8	5571,9	7127,9	7439,3	7078,7	9064,2	7466,2	467,2
Видатки на товари і послуги	729,8	712,7	834,3	871,5	828,2	690,4	1026,2	296,4	40,6
Оплата праці працівників бюджетних установ	17,2	25,8	10,1	8,3	2,7	1,9	2,1	-15,1	-87,8
Заробітна плата	14,3	22,6	7,4	5,2	2,0	1,1	1,3	-13,0	-90,9
Нарахування на заробітну плату	21,0	20,9	18,6	18,0	21,3	19,7	23,2	2,2	10,5
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	342,3	354,7	385,2	413,0	386,2	159,3	308,8	-33,5	-9,8

Продовження додатку Ц

Продовження таблиці Ц.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	43,6	41,8	53,8	45,3	47,4	24,9	29,5	-14,1	-32,3
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	20,8	13,7	10,7	20,7	22,0	20,9	43,5	22,7	109,1
Продукти харчування	24,1	21,9	13,5	9,9	8,5	3,8	38,5	14,4	59,8
Оплата транспортних послуг та утримання транспортних засобів	16,0	14,8	10,9	8,2	18,0	9,3	5,4	-10,6	-66,3
Послуги зв'язку	7,4	6,3	-	5,6	7,0	4,2	5,7	-1,7	-23,0
Видатки на відрядження	5,4	4,8	8,7	6,4	5,2	5,1	4,9	-0,5	-9,3
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	152,3	116,7	95,0	79,3	59,2	57,9	34,5	-117,8	-77,3
Оплата теплопостачання	53,0	33,6	24,5	23,1	14,1	15,8	11,0	-42,0	-79,2
Оплата водопостачання і водовідведення	20,2	15,2	13,7	11,3	8,0	8,4	2,9	-17,3	-85,6
Оплата електроенергії	51,4	37,1	29,9	25,8	21,2	21,0	10,9	-40,5	-78,8
Оплата природного газу	9,6	10,6	11,5	9,8	9,1	8,2	6,7	-2,9	-30,2
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	18,2	20,3	15,3	9,3	6,8	4,5	3,2	-15,0	-82,4
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	191,6	189,9	316,7	346,5	353,6	296,9	324,8	133,2	69,5

Продовження додатку Ц

Продовження таблиці Ц.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Субсидії і поточні трансферти	39,3	40,5	43,7	56,3	60,1	46,8	38,8	-0,5	-1,3
Поточні трансферти населенню	7,5	8,1	10,9	21,2	14,5	5,6	6,3	-1,2	-16,0
Придбання основного капіталу	674,2	762,1	958,1	1210,8	1200,8	981,3	1756,9	1082,7	160,6
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	67,4	55,5	111,3	274,4	195,8	161,7	786,3	718,9	1066,6
Капітальне будівництво (придбання)	570,6	666,5	810,1	887,0	956,9	781,2	853,8	283,2	49,6
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	36,2	40,1	36,7	49,4	48,1	38,4	116,8	80,6	222,7
Створення державних запасів і резервів	13,7	3,2	51,8	3670,5	3567,7	3479,2	2757,6	2743,9	20028,5
Придбання землі і нематеріальних активів	-	-	-	4,8	3,8	4,9	11,4	11,4	X
Капітальні трансферти	17,4	15,6	124,9	224,8	431,6	368,2	718,0	700,6	4026,4
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	1,6	7,4	115,9	205,6	389,5	297,9	693,7	692,1	43256,3
Капітальні трансферти населенню	14,1	8,2	9,0	19,2	42,0	70,2	24,4	10,3	73,0
Нерозподілені видатки	-	-	-	37,5	37,5	37,5	37,5	37,5	X
Інша заборгованість	123,6	38,8	3559,1	-	-	-	-	-123,6	-100,0

Продовження додатку Ц

Продовження таблиці Ц.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Кредитування з вирахуванням погашення	-	-	-	1051,7	1309,7	1470,6	2717,8	2717,8	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Ц

Таблиця Ц.2

Структура залишків дебіторської заборгованості бюджетних установ, що утримуються за рахунок Державного бюджету України за 2002-2008 роки [31; 32; 33; 34; 35; 36]

(у %)

Показники	Станом на:							Відхилення у 2008р. порівняно з:	
	01.01. 2002р.	01.01. 2003р.	01.01. 2004р.	01.01. 2005р.	01.01. 2006р.	01.01. 2007р.	01.01. 2008р.	01.01. 2002р.	01.01. 2007р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Всього	100	100	100	100	100	100	100	X	X
Доходи	68,9	67,6	4,8	4,4	4,0	4,1	3,5	-65,4	-0,6
Видатки з них:	31,1	32,4	95,2	95,6	96,0	95,9	96,5	65,4	0,6
Видатки на товари і послуги	14,2	14,7	14,3	11,7	10,7	9,4	10,9	-3,3	1,5
Оплата праці працівників бюджетних установ	0,3	0,6	0,2	0,1	0,04	0,03	0,02	-0,28	-0,01
Заробітна плата	0,3	0,5	0,1	0,1	0,02	0,02	0,01	-0,29	-0,01
Нарахування на заробітну плату	0,4	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2	-0,2	-0,1
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	6,7	7,3	6,6	5,5	5,0	4,2	3,3	-3,4	-0,9

Продовження додатку Ц

Продовження таблиці Ц.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	0,8	0,9	0,9	0,6	0,6	0,3	0,3	-0,5	0,0
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,5	0,1	0,2
Продукти харчування	0,5	0,5	0,2	0,1	0,1	0,1	0,4	-0,1	0,3
Оплата транспортних послуг та утримання транспортних засобів	0,3	0,3	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	-0,2	0,0
Послуги зв'язку	0,1	0,1	-	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Видатки на відрядження	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	3,0	2,4	1,6	1,1	0,8	0,8	0,4	-2,6	-0,4
Оплата теплопостачання	1,0	0,7	0,4	0,3	0,2	0,2	0,1	-0,9	-0,1
Оплата водопостачання і водовідведення	0,4	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,03	-0,37	-0,07
Оплата електроенергії	1,0	0,8	0,5	0,3	0,3	0,3	0,1	-0,9	-0,2
Оплата природного газу	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,1	0,0
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	0,4	0,4	0,3	0,1	0,1	0,1	0,03	-0,37	-0,07
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	3,7	3,9	5,4	4,6	4,5	4,0	3,5	-0,2	-0,5

Продовження додатку Ц

Продовження таблиці Ц.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Субсидії і поточні трансферти	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,6	0,4	-0,4	-0,2
Поточні трансферти населенню	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0
Придбання основного капіталу	13,1	15,7	16,4	16,2	15,5	13,3	18,7	5,6	5,4
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	1,3	1,1	1,9	3,7	2,5	2,2	8,4	7,1	6,2
Капітальне будівництво (придбання)	11,1	13,8	13,9	11,9	12,4	10,6	9,1	-2,0	-1,5
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	0,7	0,8	0,6	0,7	0,6	0,5	1,2	0,5	0,7
Створення державних запасів і резервів	0,3	0,1	0,9	49,2	46,0	47,1	29,4	29,1	-17,7
Придбання землі і нематеріальних активів	-	-	-	0,1	0,05	0,1	0,1	0,1	X
Капітальні трансферти	0,3	0,3	2,1	3,0	5,6	5,0	7,6	7,3	2,6
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	0,03	0,1	2,0	2,8	5,0	4,0	7,4	7,37	3,40
Капітальні трансферти населенню	0,2	0,2	0,1	0,3	0,6	1,0	0,3	0,1	-0,7
Нерозподілені видатки	-	-	-	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	-0,1
Інша заборгованість	2,4	0,8	60,8	-	-	-	-	-2,4	X
Кредитування з вирахуванням погашення	-	-	-	14,1	16,9	19,9	28,9	28,9	9,0

Продовження додатку Ц

Таблиця Ц.3

Динаміка залишків дебіторської заборгованості бюджетних установ, що утримуються за рахунок бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за 2002-2008 роки (млн. грн.)*

Показники	Станом на:							Відхилення у 2008р. порівняно з 2002р.	
	01.01. 2002р.	01.01. 2003р.	01.01. 2004р.	01.01. 2005р.	01.01. 2006р.	01.01. 2007р.	01.01. 2008р.	млн. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Всього	417,1	314,3	443,0	590,6	701,5	782,3	1153,9	736,8	176,6
Доходи	17,6	20,5	22,2	28,3	33,8	38,5	54,0	36,4	206,8
Видатки з них:	399,5	293,9	420,8	562,3	667,7	743,9	1099,9	700,4	175,3
Видатки на товари і послуги	182,8	132,5	116,2	114,5	86,3	67,5	92,2	-90,6	-49,6
Оплата праці працівників бюджетних установ	8,2	5,1	5,0	3,0	2,5	1,8	0,6	-7,6	-92,7
Заробітна плата	8,2	5,1	5,0	3,0	2,5	1,8	0,6	-7,6	-92,7
Нарахування на заробітну плату	14,6	15,6	14,4	13,6	15,1	8,0	4,8	-9,8	-67,1
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	87,4	63,5	42,7	26,7	23,7	15,1	15,1	-72,3	-82,7
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	13,7	10,3	8,3	3,7	2,6	1,0	0,6	-13,1	-95,6

Продовження додатку Ц

Продовження таблиці Ц.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	8,8	6,7	4,5	2,8	2,7	1,0	7,0	-1,8	-20,5
Продукти харчування	23,1	15,7	10,3	6,7	7,6	4,5	1,7	-21,4	-92,6
Оплата транспортних послуг та утримання транспортних засобів	6,1	4,7	3,4	2,5	2,1	1,4	0,7	-5,4	-88,5
Послуги зв'язку	1,1	1,2	0,9	0,8	0,8	0,8	1,1	0,0	0,0
Видатки на відрядження	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,0	0,0
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	57,7	38,6	41,4	66,5	39,0	38,4	65,8	8,1	14,0
Оплата теплопостачання	31,0	21,5	16,5	40,2	15,9	20,6	40,5	9,5	30,6
Оплата водопостачання і водовідведення	3,9	2,7	2,3	2,6	2,4	2,1	2,3	-1,6	-41,0
Оплата електроенергії	6,7	5,5	8,6	10,9	8,0	7,6	10,9	4,2	62,7
Оплата природного газу	5,4	3,6	11,4	10,8	10,9	7,2	11,7	6,3	116,7
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	10,7	5,3	2,6	2,1	1,7	0,9	0,5	-10,2	-95,3
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	14,6	9,5	12,3	4,4	5,8	3,9	5,5	-9,1	-62,3
Субсидії і поточні трансферти	63,7	71,2	81,4	72,8	75,8	63,3	44,3	-19,4	-30,5
Поточні трансферти населенню	19,9	30,8	51,6	46,1	46,5	39,3	36,9	17,0	85,4

Продовження додатку Ц

Продовження таблиці Ц.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Придбання основного капіталу	142,6	80,5	108,4	121,2	194,0	253,8	256,5	113,9	79,9
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	109,4	24,3	25,9	11,4	29,2	135,5	77,0	-32,4	-29,6
Капітальне будівництво (придбання)	17,0	42,4	71,3	91,9	125,8	59,0	66,2	49,2	289,4
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	16,1	13,8	11,4	17,9	39,0	59,4	113,5	97,4	605,0
Капітальні трансферти	5,4	9,6	13,3	33,0	40,8	49,7	332,8	327,4	6063,0
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	5,4	9,6	12,8	32,9	40,7	49,7	332,8	327,4	6063,0
Інша заборгованість	4,9	0,08	101,6	-	-	-	-	-4,9	-100,0
Кредитування з вирахуванням погашення	-	-	-	220,8	270,8	309,4	374,1	374,1	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Ц

Таблиця Ц.4

**Структура залишків дебіторської заборгованості бюджетних установ, що утримуються за рахунок бюджетів
Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за 2002-2008 роки***

(у %)

Показники	Станом на:							Відхилення у 2008р. порівняно з:	
	01.01. 2002р.	01.01. 2003р.	01.01. 2004р.	01.01. 2005р.	01.01. 2006р.	01.01. 2007р.	01.01. 2008р.	2002 р.	2007 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Всього	100	100	100	100	100	100	100	X	X
Доходи	4,2	6,5	5,0	4,8	4,8	4,9	4,7	0,5	-0,2
Видатки з них:	95,8	93,5	95,0	95,2	95,2	95,1	95,3	-0,5	0,2
Видатки на товари і послуги	43,8	42,2	26,2	19,4	12,3	8,6	8,0	-35,8	-0,6
Оплата праці працівників бюджетних установ	2,0	1,6	1,1	0,5	0,4	0,2	0,1	-1,9	-0,1
Заробітна плата	2,0	1,6	1,1	0,5	0,4	0,2	0,1	-1,9	-0,1
Нарахування на заробітну плату	3,5	5,0	3,2	2,3	2,1	1,0	0,4	-3,1	-0,6
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	20,9	20,3	9,7	4,5	3,4	1,9	1,3	-19,6	-0,6
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	3,3	3,3	1,9	0,6	0,4	0,1	0,1	-3,2	0,0

Продовження додатку Ц

Продовження таблиці Ц.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	2,1	2,1	1,0	0,5	0,4	0,1	0,6	-1,5	0,5
Продукти харчування	5,5	5,0	2,3	1,1	1,1	0,6	0,1	-5,4	-0,5
Оплата транспортних послуг та утримання транспортних засобів	1,5	1,5	0,8	0,4	0,3	0,2	0,1	-1,4	-0,1
Послуги зв'язку	0,3	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,2	0,0
Видатки на відрядження	0,1	0,1	0,1	0,03	0,03	0,0	0,0	-0,1	0,0
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	13,8	12,3	9,3	11,3	5,6	4,9	5,7	-8,1	0,8
Оплата теплопостачання	7,4	6,8	3,7	6,8	2,3	2,6	3,5	-3,9	0,9
Оплата водопостачання і водовідведення	0,9	0,8	0,5	0,4	0,3	0,3	0,2	-0,7	-0,1
Оплата електроенергії	1,6	1,7	1,9	1,8	1,2	1,0	0,9	-0,7	-0,1
Оплата природного газу	1,3	1,2	2,6	1,8	1,6	0,9	1,0	-0,3	0,1
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	2,6	1,7	0,6	0,4	0,2	0,1	0,0	-2,6	-0,1
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	3,5	3,0	2,8	0,7	0,8	0,5	0,5	-3,0	0,0
Субсидії і поточні трансферти	15,3	22,6	18,4	12,3	10,8	8,1	3,8	-11,5	-4,3
Поточні трансферти населенню	4,8	9,8	11,6	7,8	6,6	5,0	3,2	-1,6	-1,8

Продовження додатку Ц

Продовження таблиці Ц.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Придбання основного капіталу	34,2	25,6	24,5	20,5	27,7	32,4	22,2	-12,0	-10,2
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	26,2	7,7	5,9	1,9	4,2	17,3	6,7	-19,5	-10,6
Капітальне будівництво (придбання)	4,1	13,5	16,1	15,6	17,9	7,5	5,7	1,6	-1,8
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	3,9	4,4	2,5	3,0	5,6	7,6	9,8	5,9	2,2
Капітальні трансферти	1,3	3,0	3,0	5,6	5,8	6,4	28,8	27,5	22,4
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	1,3	3,0	2,9	5,6	5,8	6,4	28,8	27,5	22,4
Інша заборгованість	1,2	0,01	22,9	-	-	-	-	-1,2	X
Кредитування з вирахуванням погашення	-	-	-	37,4	38,6	39,6	32,4	32,4	-7,2

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Додаток Ш

Динаміка залишків кредиторської заборгованості бюджетних установ

Таблиця Ш.1

Динаміка залишків кредиторської заборгованості бюджетних установ, що утримуються за рахунок Державного бюджету України за 2002–2008 роки (млн. грн.) [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Показники	Станом на:							Відхилення у 2008р. порівняно з 2002р.	
	01.01. 2002р.	01.01. 2003р.	01.01. 2004р.	01.01. 2005р.	01.01. 2006р.	01.01. 2007р.	01.01. 2008р.	млн. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Всього	2933,3	3430,2	2889,3	3314,2	4172,8	4761,0	5240,4	2307,1	78,7
Доходи	73,5	122,8	189,7	279,9	303,3	518,6	724,3	650,8	885,4
Видатки з них:	2859,9	3307,4	2700,6	3034,3	3869,5	4242,4	4516,1	1656,2	57,9
Видатки на товари і послуги	1829,1	1755,5	1145,4	994,6	639,3	710,5	308,1	-1521,0	-83,2
Оплата праці працівників бюджетних установ	70,2	90,8	94,9	50,8	42,6	20,4	7,3	-62,9	-89,6
Заробітна плата	55,9	59,5	55,1	29,7	12,6	7,7	4,4	-51,5	-92,1
Нарахування на заробітну плату	16,4	15,3	18,1	9,5	4,8	2,7	1,9	-14,5	-88,4
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	1099,1	988,3	727,5	590,5	396,5	399,5	199,2	-899,9	-81,9

Продовження додатку Ш

Продовження таблиці Ш.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	66,2	77,8	40,9	35,3	22,0	31,4	43,7	-22,5	-34,0
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	14,7	27,0	11,0	2,6	1,6	7,7	0,6	-14,1	-95,9
Продукти харчування	225,1	165,7	125,0	85,8	68,0	48,4	45,4	-179,7	-79,8
Оплата транспортних послуг та утримання транспортних засобів	34,5	41,4	27,4	24,1	14,0	27,6	5,6	-28,9	-83,8
Послуги зв'язку	125,3	85,3	-	76,3	80,7	75,3	18,3	-107,0	-85,4
Видатки на відрядження	34,1	40,5	32,5	25,8	12,1	11,3	6,7	-27,4	-80,4
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	328,6	285,9	180,2	128,1	67,8	58,8	31,2	-297,4	-90,5
Оплата теплопостачання	112,9	91,5	71,0	52,1	23,5	20,2	8,1	-104,8	-92,8
Оплата водопостачання і водовідведення	47,2	50,0	32,1	18,4	9,7	10,6	2,6	-44,6	-94,5
Оплата електроенергії	109,3	107,4	59,2	46,4	29,4	23,0	18,4	-90,9	-83,2
Оплата природного газу	37,8	21,9	10,9	6,5	1,8	2,3	1,4	-36,4	-96,3
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	21,4	15,2	7,0	4,7	3,4	2,6	0,7	-20,7	-96,7
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	280,8	334,6	92,2	189,9	115,5	135,5	59,0	-221,8	-79,0

Продовження додатку Ш

Продовження таблиці Ш.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Субсидії і поточні трансферти	273,5	819,9	484,6	358,5	912,3	1144,0	318,2	44,7	16,3
Поточні трансферти населенню	216,8	693,5	451,2	164,7	715,0	692,4	315,9	99,1	45,7
Придбання основного капіталу	238,1	223,2	173,6	158,7	75,6	152,1	44,9	-193,2	-81,1
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	82,0	67,3	77,7	78,0	21,1	59,3	16,3	-65,7	-80,1
Капітальне будівництво (придбання)	93,9	105,7	61,8	47,6	43,3	34,9	9,1	-84,8	-90,3
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	62,3	50,2	34,1	33,1	11,2	57,9	19,4	-42,9	-68,9
Створення державних запасів і резервів	496,3	455,1	543,1	399,3	437,3	450,8	456,7	-39,6	-8,0
Придбання землі і нематеріальних активів	-	-	-	1,1	0,05	3,3	0,3	0,3	X
Капітальні трансферти	4,7	49,9	16,1	34,1	241,7	20,4	38,9	34,2	727,7
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	1,0	47,2	14,4	33,6	240,9	19,8	38,4	37,4	3740,0
Капітальні трансферти органам державного управління інших рівнів	3,2	1,4	0,8	0,5	0,3	0,1	0,0	-3,2	-100,0
Капітальні трансферти населенню	0,4	1,3	0,9	-	0,5	0,5	0,5	0,1	25,0
Інша заборгованість	18,1	3,1	336,7	-	-	-	-	-18,1	-100,0
Кредитування з вирахуванням погашення	-	-	-	1087,9	1563,2	1761,3	3349,0	3349,0	X

Продовження додатку Ш

Таблиця Ш.2

Структура залишків кредиторської заборгованості бюджетних установ, що утримуються за рахунок Державного бюджету України за 2002-2008 роки [31; 32; 33; 34; 35; 36]

(у %)

Показники	Станом на:							Відхилення у 2008р. порівняно з:	
	01.01. 2002р.	01.01. 2003р.	01.01. 2004р.	01.01. 2005р.	01.01. 2006р.	01.01. 2007р.	01.01. 2008р.	01.01. 2002р.	01.01. 2007р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	11
Всього	100	100	100	100	100	100	100,0	0,0	0,0
Доходи	2,5	3,6	6,5	8,4	7,3	10,8	13,8	11,3	3,0
Видатки з них:	97,5	96,4	93,5	91,6	92,7	89,2	86,2	-11,3	-3,0
Видатки на товари і послуги	62,4	51,2	39,6	30,0	15,3	14,9	5,9	-56,5	-9,0
Оплата праці працівників бюджетних установ	2,4	2,6	3,3	1,5	1,0	0,4	0,1	-2,3	-0,3
Заробітна плата	1,9	1,7	1,9	0,9	0,3	0,2	0,1	-1,8	-0,1
Нарахування на заробітну плату	0,5	0,4	0,5	0,3	0,1	0,1	0,04	-0,46	-0,06
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	37,5	28,9	25,3	17,8	9,5	10,1	3,8	-33,7	-6,3

Продовження додатку Ш

Продовження таблиці Ш.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	11
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	2,3	2,3	1,4	1,1	0,5	0,7	0,8	-1,5	0,1
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	0,5	0,8	0,4	0,1	0,0	0,2	0,01	-0,49	-0,19
Продукти харчування	7,7	4,8	4,3	2,6	1,6	1,0	0,9	-6,8	-0,1
Оплата транспортних послуг та утримання транспортних засобів	1,2	1,2	0,9	0,7	0,3	0,6	0,1	-1,1	-0,5
Послуги зв'язку	4,3	2,5	-	2,3	1,9	1,6	0,3	-4,0	-1,3
Видатки на відрядження	1,2	1,2	1,1	0,8	0,3	0,2	0,1	-1,1	-0,1
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	11,2	8,3	6,1	3,9	1,6	1,2	0,6	-10,6	-0,6
Оплата теплопостачання	3,9	2,7	2,5	1,6	0,6	0,4	0,2	-3,7	-0,2
Оплата водопостачання і водовідведення	1,6	1,5	1,1	0,6	0,2	0,2	0,05	-1,55	-0,15
Оплата електроенергії	3,7	3,1	2,0	1,4	0,7	0,5	0,4	-3,3	-0,1
Оплата природного газу	1,3	0,6	0,4	0,2	0,04	0,05	0,03	-1,27	-0,02
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	0,7	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	0,01	-0,69	-0,09
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	9,6	9,8	3,2	5,7	2,8	2,9	1,1	-8,5	-1,8

Продовження додатку Ш

Продовження таблиці Ш.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	11
Субсидії і поточні трансферти	9,3	23,9	16,8	10,8	21,9	24,2	6,1	-3,2	-18,1
Поточні трансферти населенню	7,4	20,2	15,6	5,0	17,1	14,7	6,0	-1,4	-8,7
Придбання основного капіталу	8,1	6,5	6,0	4,8	1,8	3,2	0,9	-7,2	-2,3
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	2,8	1,9	2,7	2,4	0,5	1,2	0,3	-2,5	-0,9
Капітальне будівництво (придбання)	3,2	3,1	2,1	1,4	1,0	0,7	0,2	-3,0	-0,5
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	2,1	1,5	1,2	1,0	0,3	1,3	0,4	-1,7	-0,9
Створення державних запасів і резервів	16,9	13,3	18,8	12,0	10,5	9,5	8,7	-8,2	-0,8
Придбання землі і нематеріальних активів	-	-	-	0,03	0,01	0,1	0,01	0,01	-0,09
Капітальні трансферти	0,2	1,4	1,4	1,0	5,8	0,4	0,7	0,5	0,3
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	0,03	1,3	1,3	1,0	5,8	0,4	0,7	0,67	0,3
Капітальні трансферти органам державного управління інших рівнів	0,1	0,04	0,03	0,02	0,02	0,01	0,0	-0,1	-0,01
Капітальні трансферти населенню	0,02	0,04	0,03	-	-	0,01	0,01	-0,01	0,0
Інша заборгованість	0,6	0,1	11,7	-	-	-	-	-0,6	0,0
Кредитування з вирахуванням погашення	-	-	-	32,8	37,4	37,0	63,9	63,9	26,9

Продовження додатку Ш

Таблиця Ш.3

Динаміка кредиторської заборгованості бюджетних установ, що утримуються за рахунок бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за 2002-2008 роки (млн. грн.)*

Показники	Станом на:							Відхилення у 2008р. порівняно з 2002р.	
	01.01. 2002 р.	01.01. 2003р.	01.01. 2004р.	01.01. 2005р.	01.01. 2006р.	01.01. 2007р.	01.01. 2008р.	млн. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Всього	1569,6	1792,7	1429,4	1115,8	3104,3	3197,4	1864,5	294,9	18,8
Доходи	10,8	7,8	8,8	15,3	20,8	26,2	38,5	27,7	256,5
Видатки з них:	1558,8	1784,8	1420,6	1100,5	3083,5	3171,2	1826,0	267,2	17,1
Видатки на товари і послуги	924,6	789,5	571,4	489,4	290,0	284,4	125,1	-799,5	-86,5
Оплата праці працівників бюджетних установ	261,3	268,6	194,3	155,9	57,0	96,2	39,5	-221,8	-84,9
Заробітна плата	260,4	265,1	192,7	155,9	57,0	96,2	39,5	-220,9	-84,8
Нарахування на заробітну плату	102,0	97,2	70,3	60,7	23,9	36,5	14,5	-87,5	-85,8
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	251,9	168,6	112,0	99,0	77,4	58,7	28,5	-223,4	-88,7
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	24,2	14,1	9,5	6,2	4,5	3,1	1,3	-22,9	-94,6

Продовження додатку Ш

Продовження таблиці Ш.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	42,3	37,3	25,3	13,4	8,5	5,4	3,3	-39,0	-92,2
Продукти харчування	60,4	39,7	25,5	19,4	12,2	10,0	5,0	-55,4	-91,7
Оплата транспортних послуг та утримання транспортних засобів	21,8	11,9	8,3	6,9	3,8	2,8	1,4	-20,4	-93,6
Послуги зв'язку	15,9	9,6	4,5	2,9	1,6	2,9	0,8	-15,1	-95,0
Видатки на відрядження	19,4	15,8	9,4	7,8	3,7	3,0	1,1	-18,3	-94,3
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	271,9	222,0	169,7	151,9	119,5	85,3	36,5	-235,4	-86,6
Оплата теплопостачання	136,7	115,2	86,5	82,7	56,6	39,6	12,7	-124,0	-90,7
Оплата водопостачання і водовідведення	34,4	31,2	23,7	19,9	13,3	7,0	2,5	-31,9	-92,7
Оплата електроенергії	48,9	41,2	27,9	21,1	13,9	6,9	1,9	-47,0	-96,1
Оплата природного газу	17,5	12,9	19,1	17,3	13,7	11,9	11,3	-6,2	-35,4
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	34,4	21,5	12,5	10,9	22,0	20,0	8,2	-26,2	-76,2
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	18,0	17,3	15,8	13,9	8,5	4,7	5,1	-12,9	-71,7
Субсидії і поточні трансферти	485,2	852,9	686,7	236,8	2315,9	2293,6	1218,1	732,9	151,1
Поточні трансферти населенню	377,4	704,8	520,0	117,2	2229,6	2215,9	1174,2	796,8	211,1

Продовження додатку Ш

Продовження таблиці Ш.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Придбання основного капіталу	134,9	117,1	15,8	126,7	181,6	182,8	116,3	-18,6	-13,8
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	25,4	21,8	45,2	9,7	5,7	9,2	11,2	-14,2	-55,9
Капітальне будівництво (придбання)	28,0	29,9	27,0	67,5	90,2	42,4	27,3	-0,7	-2,5
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	81,5	65,3	17,3	49,5	85,7	131,2	77,7	-3,8	-4,7
Капітальні трансферти	5,6	25,4	17,3	43,4	54,2	111,9	4,1	-1,5	-26,8
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	5,6	25,4	-	43,4	54,1	111,5	3,6	-2,0	-35,7
Інша заборгованість	8,5	-	27,1	-	-	-	-	-8,5	-100,0
Кредитування з вирахуванням погашення	-	-	-	204,3	241,9	298,5	362,5	362,5	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Продовження додатку Ш

Таблиця Ш.4

**Структура кредиторської заборгованості бюджетних установ, що утримуються за рахунок бюджетів Автономної
Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за 2002-2008 роки***

(у %)

Показники	Станом на:							Відхилення у 2008р. порівняно з:	
	01.01. 2002 р.	01.01. 2003р.	01.01. 2004р.	01.01. 2005р.	01.01. 2006р.	01.01. 2007р.	01.01. 2008р.	2002р.	2007р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Всього	100	100	100	100	100	100	100	X	X
Доходи	0,7	0,4	0,6	1,4	0,7	0,8	2,1	1,4	200,0
Видатки з них:	99,3	99,6	99,4	98,6	99,3	99,2	97,9	-1,4	-1,4
Видатки на товари і послуги	58,9	44,0	40,0	43,9	9,3	8,9	6,7	-52,2	-88,6
Оплата праці працівників бюджетних установ	16,6	15,0	13,6	14,0	1,8	3,0	2,1	-14,5	-87,3
Заробітна плата	16,6	14,8	13,5	14,0	1,8	3,0	2,1	-14,5	-87,3
Нарахування на заробітну плату	6,5	5,4	4,9	5,4	0,8	1,1	0,8	-5,7	-87,7
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	16,1	9,4	7,8	8,9	2,5	1,8	1,5	-14,6	-90,7

Продовження додатку Ш

Продовження таблиці Ш.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	1,5	0,8	0,7	0,6	0,1	0,1	0,1	-1,4	-93,3
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	2,7	2,1	1,8	1,2	0,3	0,2	0,2	-2,5	-92,6
Продукти харчування	3,8	2,2	1,8	1,7	0,4	0,3	0,3	-3,5	-92,1
Оплата транспортних послуг та утримання транспортних засобів	1,4	0,7	0,6	0,6	0,1	0,1	0,1	-1,3	-92,9
Послуги зв'язку	1,0	0,5	0,3	0,3	0,05	0,1	0,0	-1,0	-100,0
Видатки на відрядження	1,2	0,9	0,7	0,7	0,1	0,1	0,1	-1,1	-91,7
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	17,3	12,3	11,9	13,6	3,8	2,7	2,0	-15,3	-88,4
Оплата теплопостачання	8,7	6,4	6,0	7,4	1,8	1,2	0,7	-8,0	-92,0
Оплата водопостачання і водовідведення	2,2	1,7	1,7	1,8	0,4	0,2	0,1	-2,1	-95,5
Оплата електроенергії	3,1	2,3	2,0	1,9	0,4	0,2	0,1	-3,0	-96,8
Оплата природного газу	1,1	0,7	1,3	1,6	0,4	0,4	0,6	-0,5	-45,5
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	2,2	1,2	0,9	1,0	0,7	0,6	0,4	-1,8	-81,8
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	1,1	1,0	11,1	1,2	0,3	0,1	0,3	-0,8	-72,7
Субсидії і поточні трансферти	31,0	47,7	48,0	21,2	74,6	71,7	65,3	34,3	110,6

Продовження додатку Ш

Продовження таблиці Ш.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Поточні трансферти населенню	24,0	39,3	36,3	10,5	71,8	69,3	63,0	39,0	162,5
Придбання основного капіталу	8,6	6,5	8,3	11,4	5,9	5,7	6,2	-2,4	-27,9
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	1,6	1,2	1,1	0,9	0,2	0,3	0,6	-1,0	-62,5
Капітальне будівництво (придбання)	1,8	1,7	3,2	6,0	2,9	1,3	1,5	-0,3	-16,7
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	5,2	3,6	4,0	4,4	2,8	4,1	4,2	-1,0	-19,2
Капітальні трансферти	0,4	1,4	1,2	3,9	1,7	3,5	0,2	-0,2	-50,0
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	0,4	1,4	-	3,9	1,7	3,5	0,2	-0,2	-50,0
Інша заборгованість	1,2	-	1,9	-	-	-	-	-1,2	-100,0
Кредитування з вирахуванням погашення	-	-	-	18,3	7,8	9,3	19,4	19,4	X

*Складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров М. Я. Формування бюджетної політики економічного зростання / Азаров М. Я. // Фінанси України. – 2006. – № 9. – С. 3-9.
2. Аллахвердян Д. А. Кредитно-финансовая система СРСР / Д. А. Аллахвердян. – М.: Наука, 1982. – 365 с.
3. Анализ хозяйственной деятельности в бюджетных и научных учреждениях: учебное пособие / [В. Г. Демьянишин, Д. Н. Киселев, В. В. Смиринский и др.]; под ред. В. Г. Демьянишина. – Киев: УМК ВО, 1989. – 134 с.
4. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / Володимир Андрущенко. – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
5. Артемьева С. С. Бюджетная система Российской Федерации. Учебное пособие / С. С. Артемьева. – Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2001. – 116 с.
6. Атамась Н. Монетарна і фіскальна політика в системі державного регулювання економіки / Наталія Атамась // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 4 (13). – С. 58-68.
7. Аткинсон Э. Б. Лекции по экономической теории государственного сектора / Э. Б. Аткинсон, Д. Э. Стиглиц. – М.: Аспект-Пресс, 1995. – 832 с.
8. Бабич А. М. Государственное и муниципальные финансы: учебник для вузов / А. М. Бабич, Л. Н. Павлова. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 2000. – 687 с.
9. Бабич А. М. Государственные и муниципальные финансы / А. М. Бабич. – М.: Финансы, 1999. – 230 с.
10. Бабич В. П. Государственное управление финансами в рыночной экономике / В. П. Бабич, И. В. Сало. – К.: УкрИНТЭИ, 1994. – 100 с.
11. Базилевич В. Д. Державні фінанси: навчальний посібник / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. – К.: Атіка, 2002. – 368 с.
12. Балаян Г. Г. Информационное моделирование научно-технических программ / Г. Г. Балаян. – М.: Наука, 1990. – 248 с.

13. Баранова К. К. Бюджетный федерализм и местное самоуправление в Германии / К. К. Баранова. – М.: Дело и Сервис, 2000. – 240 с.
14. Батура О. В. Державне казначейство України: місце і роль у виконанні бюджету / Батура О. В., Огданський К. М. // Фінанси України. – 2003. – № 11. – С. 3-10.
15. Бачурин А. В. Экономическое содержание бюджета при социализме / А. В. Бачурин. – М.: Госфиниздат, 1957. – 182 с.
16. Бернар И. Толковый экономический и финансовый словарь: французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология: [в 2 т.] / Бернар И., Колли Ж. К. – М.: Междунар. отношения, 1997. – т. I (A-F). – 784 с.
17. Бескид Й. Теоретичні засади бюджетної децентралізації: нормативна та позитивна теорія бюджетного федералізму / Йосип Бескид // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 4 (13). – С. 116-121.
18. Білуха М. Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту: підручник / М. Т. Білуха. – К.: Вища школа, 1994. – 364 с.
19. Бланкарт Шарль. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Шарль Бланкарт; пер. з нім. С. І. Терещенко, О. О. Терещенка; за наук. редакцією В. Федосова. – К.: Либідь, 2000. – 653 с.
20. Бобров Є. А. Аналіз причин виникнення світової фінансової кризи та її вплив на економіку України / Бобров Є. А. // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 33-43.
21. Боголепов Д. Краткий курс финансовой науки / Д. Боголепов. – М.: Пролетарий, 1925. – 281 с.
22. Болтинова О. В. Стадии бюджетного процесса в зарубежных странах. Учеб. пособие / О. В. Болтинова. – М.: Профобразование, 2002. – 96 с.
23. Большая советская энциклопедия: словари и энциклопедии на Академикe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/85227/Доктрина>
24. Большой экономический словарь: 26500 / [ред. Азрилияна А. Н.]. – 7-е изд., доп. – Москва: “Инс-тут новой экон.”, 2007. – 1472 с.

25. Борисов А. Б. Большой Экономический словарь / А. Б. Борисов. – М.: Книжный мир, 2001. – 895 с.
26. Бречко О. Податкове регулювання: стабілізаційний та стимулюючий інструментарій економічних процесів / Олександр Бречко // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 2 (3). – С. 61-72.
27. Буковецкий А. И. Введение в финансовую науку / А. И. Буковецкий. – Л.: Государственное финансовое издательство СССР, 1929. – 251 с.
28. Буковинський С. А. Концептуальні підходи до формування перспективного бюджетного плану / Буковинський С. А. // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 21-28.
29. Бутаков Д. Д. Реформирование бюджетных систем: опыт Восточной Европы / Бутаков Д. Д. // Финансы. – 2000. – № 9. – С. 53-56.
30. Бушмин Е. Роль и место бюджетных процедур в системе государственных финансов / Бушмин Е. // Вопросы экономики. – 2003. – № 5. – С. 42-49.
31. Бюджет України за 2000 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2001. – 314 с.
32. Бюджет України за 2002 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2003. – 264 с.
33. Бюджет України за 2005 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2006. – 292 с.
34. Бюджет України за 2006 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2007. – 301 с.
35. Бюджет України за 2007 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2008. – 295 с.
36. Бюджет України за 2008 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2009. – 301 с.
37. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: у 6 т. / [редкол.: М. Я. Азаров, (голова) та ін.]. – К.: НДФІ, 2004. Т. 1: Пріоритети бюджетної політики та економічне зростання в Україні /

[М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, В. М. Геєць (кер. авт. кол.) та ін.]. – 2004. – 640 с.

38. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: у 6 т. / [редкол.: М. Я. Азаров, (голова) та ін.]. – К.: НДФІ, 2004. Т. 2: Соціальна спрямованість бюджетної політики / [М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Е. М. Лібанова та ін.]. – 2004. – 376 с.

39. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: у 6 т. / [редкол.: М. Я. Азаров, (голова) та ін.]. – К.: НДФІ, 2004. Т. 3: Розвиток системи податків як основи зміцнення державних фінансів / [М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфименко та ін.]. – 2004. – 308 с.

40. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: у 6 т. / [редкол.: М. Я. Азаров, (голова) та ін.]. – К.: НДФІ, 2004. Т. 4: Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі / [М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, О. І. Амоша (кер. авт. кол.) та ін.]. – 2004. – 368 с.

41. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: у 6 т. / [редкол.: М. Я. Азаров, (голова) та ін.]. – К.: НДФІ, 2004. Т. 5: Реформування міжбюджетних відносин і зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування / [М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, В. Г. Бодров та ін.]. – 2004. – 400 с.

42. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: у 6 т. / [редкол.: М. Я. Азаров, (голова) та ін.]. – К.: НДФІ, 2004. Т. 6: Підвищення ефективності боргової політики держави / [М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, О. І. Барановський та ін.]. – 2004. – 348 с.

43. Бюджетна система України: навчальний посібник / [Булгакова С. О., Василенко Л. І., Єрмошенко Л. В. та ін.]; за заг. ред. С. О. Булгакової. – К.: Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2002. – 228 с.

44. Бюджетна система України: навчальний посібник / [С. І. Юрій, Й. М. Бескид, В. Г. Дем'янишин та ін.]; під ред. Юрія С. І. та Бескида Й. М. – К.: НІОС, 2000. – 400 с.

45. Бюджетна система: Вишкіл студії: навчальний посібник / [Юрій С. І., Бескид Й. М., Дем'янишин В. Г. та ін.]; за ред. С. І. Юрія, Й. М. Бескида. – Київ: Таксон, 2002. – 256 с.

46. Бюджетний кодекс України. Затверджений Верховною Радою України 21.06.2001 р. № 2542-III із змінами та доповненнями. – Вінниця: Книга-Вега, 2004. – 108 с.

47. Бюджетний кодекс України: закон, засади, коментар / [О. В. Турчинов, Ц. Г. Огонь, Г. С. Фролова та ін.]; за редакцією О. В. Турчинова і Ц. Г. Огня. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 320 с.

48. Бюджетний менеджмент: навчальний посібник / [Л. В. Панкевич, М. А. Зварич, П. Я. Могиляк, Б. І. Хомічак]. – К.: – Знання, 2006. – 293 с.

49. Бюджетний менеджмент: підручник / [В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.]; за заг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.

50. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2006 рік / [І. Ф. Щербина, А. Ю. Рудик, Т. С. Бабич, В. В. Зубенко]. – К.: Департамент з впровадження програмно-цільового методу бюджетування на центральному рівні РМБУ, 2006. – 148 с. – (Проект “Реформи місцевих бюджетів в Україні”, RTI International).

51. Бюджетний процес в Україні: збірник нормативно-інструктивних матеріалів / [С. Б. Ільїних, З. М. Луценко, С. І. Мельник та ін.]. – К.: Міленіум, 2003. – 196 с.

52. Бюджетний процес та міжбюджетні відносини на рівні місцевих бюджетів району: навчальний посібник / [С. І. Мельник, В. Серкс, С. Б. Ільїних та ін.]. – К.: Міленіум, 2003. – 266 с.

53. Б'юкенен Джеймс М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави / Б'юкенен Джеймс М., Масгрейв Річард А.; пер. з англ. – К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2004. – 175 с.

54. Василик О. Д. Бюджетна система України: підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.

55. Василик О. Д. Державні фінанси України: навчальний посібник / О. Д. Василик. – К.: Вища школа, 1997. – 383 с.
56. Василик О. Д. Державні фінанси України: підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 608 с.
57. Василик О. Д. Зміцнення фінансового становища держави / Василик О. Д., Павлюк К. В. // Фінанси України. – 1998. – № 7. – С. 5-9.
58. Василик О. Д. Податкова система України: навчальний посібник / О. Д. Василик. – К.: ВАТ “Поліграфкнига”, 2004. – 478 с.
59. Василик О. Д. Теоретичні основи побудови бюджетного механізму / Василик О. Д. // Фінанси України. – 2000. – № 11. – С. 138-140.
60. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник / О. Д. Василик. – К.: НІОС, 2000. – 416 с.
61. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник / О. Д. Василик. – К.: НІОС, 2003. – 416 с.
62. Василик О. Д. Фінансова стабілізація як фактор економічного зростання / Василик О. Д., Павлюк К. В. // Фінанси України. – 1998. – № 12.–С. 5-11.
63. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2007. – 1736 с.
64. Виконання місцевих бюджетів на основі положень Бюджетного кодексу України: навчальний посібник / [С. І. Мельник, С. Б. Ільїних, І. Ф. Щербина та ін.]. – К.: Міленіум, 2002. – 280 с.
65. Вовна Н. Наукова парадигма доходів місцевих бюджетів / Наталія Вовна // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 2 (11). – С. 49-62.
66. Вступ до Бюджетного кодексу: навчальний посібник. – К.: Міленіум, 2001. – 123 с.
67. Геєць В. М. Політика економічного зростання на основі розширення внутрішнього споживання та її наслідки / Геєць В. М. // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 14-33.

68. Гелбрейт Джон Кеннет. Суспільство блага / Гелбрейт Джон Кеннет. – К.: Скарби, 2003. – 158 с.
69. Глонти В. Проблемы становления бюджетного федерализма в Грузии / Глонти В. // Финансы и кредит. – 2003. – № 11(125). – С. 52-54.
70. Годме Поль Мари. Финансовое право / Годме Поль Мари; пер. с франц. Р. О. Халфиной. – М.: Прогресс, 1978. – 430 с.
71. Гончарук А. Г. Вплив бюджетної політики на розвиток національної економіки / Гончарук А. Г. // Фінанси України. – 2006. – № 12. – С. 33-39.
72. Горегляд В. Взаимоотношения бюджета и финансового сектора экономики / Горегляд В. // Экономист. – 2002. – №11. – С. 14-20.
73. Горегляд В. Старая концепция нового бюджета / Горегляд В. // Вопросы экономики. – 2002. – № 10. – С. 4-15.
74. Государственные финансы: учеб. пособие для студентов экон. вузов и факультетов / [В. М. Федосов, Л. Д. Буряк, Д. Д. Бутаков и др.]; под. ред. В. М. Федосова, С. Я. Огородника и В. Н. Суторминой. – К.: Лыбидь, 1991. – 276 с.
75. Государственный бюджет: от подготовки до исполнения. Министерство экономики, финансов и планирования. – Париж, 1995. – 159 с.
76. Гранатуров В. М. Податковий ризик держави: визначення та класифікація / Гранатуров В. М., Ясенова І. Б. // Фінанси України. – 2007. – № 10. – С. 86-95.
77. Грицюк Т. В. Бюджетное регулирование, макроэкономическая стабильность и экономический рост / Грицюк Т. В. // Финансы и кредит. – 2003. – № 13 (127). – С. 14-26.
78. Гришанова О. А. Регулирующие доходы бюджетов субъектов федерации и их статус в новой редакции Бюджетного кодекса Российской Федерации / Гришанова О. А. // Финансы и кредит. – 2004. – № 28 (166). – С. 31-37.
79. Гусев С. И. О роли федерального казначейства в финансовой системе государства / Гусев С. И., Швецов Ю. Г. // Финансы. – 2004. – № 11. – С. 23-25.

80. Даниленко А. І. Проблеми фінансової політики України й розвитку фінансово-монетарних важелів її реалізації / Даниленко А. І. // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 51-58.

81. Дем'янишин В. Бюджетна звітність як інформаційна база для аналізу виконання бюджетів / Василь Дем'янишин // Економічний аналіз: збірник наукових праць кафедри економічного аналізу / гол. ред. Шкарабан С. І. – Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет, 2007. – Випуск 1 (17). – С. 86-90.

82. Дем'янишин В. Бюджетне нормування: прагматика і проблематика / Василь Дем'янишин // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 2(3). – С. 41-49.

83. Дем'янишин В. Бюджетне планування та його особливості в умовах демократичних перетворень / Василь Дем'янишин // Світ фінансів. – 2004. – Вип. 1. – С. 62-71.

84. Дем'янишин В. Бюджетне фінансування та його особливості в сучасних умовах / Василь Дем'янишин // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 2(11). – С. 34-48.

85. Дем'янишин В. Бюджетний дефіцит та його вплив на кризову ситуацію в Україні / Василь Дем'янишин // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2007. – №5. – С. 120-123.

86. Дем'янишин В. Г. Бюджетна доктрина держави: детермінізм фінансової науки та бюджетної політики / Дем'янишин В. Г. // Вісник економічної науки України. – 2008. – № 1 (13). – С. 17-21.

87. Дем'янишин В. Г. Бюджетний механізм держави: сутність та роль у регулюванні соціально-економічних процесів / В. Г. Дем'янишин // Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць / наук ред. І. К. Боднар. – К., 2007. – Вип. 11 (78). – С. 3-11.

88. Дем'янишин В. Г. Бюджетний устрій та розвиток бюджетної системи України / Дем'янишин В. Г. // Фінансова система України: збірник наукових праць / відп. ред. І. Д. Пасічник. – Острог: Видавництво “Національний університет “Острозька академія”, 2005. – Ч. 1. – С. 42-49.

89. Дем'янишин В. Г. Виконання бюджетів: концептуалізація, проблеми та напрями удосконалення / Дем'янишин В. Г. // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий збірник / за заг. ред. І. Г. Ткачук. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2008. – Вип. 4. – Т. 2. – С. 14-20.

90. Дем'янишин В. Г. Ефективність бюджетної політики та шляхи її підвищення в сучасних умовах / Дем'янишин В. Г. // Фінансова система України: збірник наукових праць / відп. ред. І. Д. Пасічник.. – Острого: Видавництво “Національний університет “Острозька академія”, 2007. – Вип. 9. – Ч. 1. – С. 72-83.

91. Дем'янишин В. Г. Концептуальні засади бюджетного дефіциту в Україні / Дем'янишин В. Г. // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць / відп. ред. А. А. Покотілов. [Випуск 228: В 4 т. – Т. III]. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – С. 717-726.

92. Дем'янишин В. Г. Концептуальні засади бюджетного процесу в Україні / Дем'янишин В. Г. // Финансы, учет, банки: сборник научных трудов / под общ. ред. П. В. Егорова. – Донецк: ДонНУ, Каштан, 2007. – Выпуск 13. – С. 30-37.

93. Дем'янишин В. Г. Концептуальні засади бюджетного регулювання та його розвиток у контексті адміністративно-територіальної реформи / Дем'янишин В. Г. // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: збірник наукових праць / гол. ред. В. В. Прядко. [Вип. 8: Економічні науки]. – Чернівці, 2007. – С. 119-129.

94. Дем'янишин В. Г. Концептуальні засади бюджетної доктрини України / Дем'янишин В. Г. // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №11 (77). – С. 133-140.

95. Дем'янишин В. Г. Концептуальні засади доходів бюджетів та їхнього розподілу між ланками бюджетної системи / Дем'янишин В. Г. // Фінансова система України: збірник наукових праць / відп. ред. І. Д. Пасічник. – Острого: Видавництво “Національний університет “Острозька академія”, 2007. – Вип. 9. – Ч. 1. – С. 72-83.

Видавництво “Національний університет “Острозька академія”, 2006. – Вип. 8. – Ч. 1. – С. 78-89.

96. Дем’янишин В. Г. Неподатковий механізм мобілізації доходів бюджету / Дем’янишин В. Г. // Науковий вісник національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2007. – №4 (39). – С. 53-60.

97. Дем’янишин В. Г. Перспективи розвитку бюджетного прогнозування в Україні / Дем’янишин В. Г. // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць / відп. ред. А. А. Покотілов. [Випуск 249: В 6 т. – Т. VI]. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – С. 1478-1484.

98. Дем’янишин В. Г. Принципи формування сучасної бюджетної політики / Дем’янишин В. Г. // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць / гол. ред. А. А. Покотілов. [Випуск 226: В 3 т. – Т. II]. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – С. 446-454.

99. Дем’янишин В. Г. Проблеми правового забезпечення бюджетної політики України / Дем’янишин В. Г. // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць / відп. ред. А. А. Покотілов. [Випуск 230: В 3 т. – Т. II]. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – С. 569-577.

100. Дем’янишин В. Г. Теоретична концептуалізація бюджету держави / В. Г. Дем’янишин // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №9 (75). – С. 3-11.

101. Дем’янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: монографія / Дем’янишин В. Г. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 496 с.

102. Дем’янишин В. Г. Формування та розвиток податкового механізму в економіці України / Дем’янишин В. Г. // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2007. – №3 (38). – С. 92-102.

103. Дем’янишин В. Г. Шляхи вирішення економічних проблем у процесі розгляду і затвердження бюджетів / Дем’янишин В. Г. // Економіка: проблеми

теорії та практики: збірник наукових праць / відп. ред. А. А. Покотілов. [Випуск 231: В 9 т. – Т. VI]. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – С. 1063-1071.

104. Дем'янишин В. Г. Шляхи удосконалення бюджетного планування в Україні / Дем'янишин В. Г. // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць / відп. ред. А. А. Покотілов. [Випуск 250: В 9 т. – Т. VIII]. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – С.1894-1900.

105. Дем'янишин В. Інформаційне забезпечення бюджетної політики в Україні / Василь Дем'янишин // Наукові записки: збірник наукових праць кафедри економічного аналізу / гол. ред. Шкарабан С. І. – Тернопіль: Тернопільський державний економічний університет, 2006. – Випуск 15. – С 118-120.

106. Дем'янишин В. Концептуальні засади видатків бюджетів та їхнього розподілу між ланками бюджетної системи / Василь Дем'янишин // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2007. – №3. – С. 62-78.

107. Дем'янишин В. Концептуальні засади місцевих бюджетів / Василь Дем'янишин, Анатолій Малайчук // Світ фінансів. – 2006. – Вип. 1(6). – С. 5-18.

108. Дем'янишин В. Проблеми сутності та складу видатків місцевих бюджетів / Василь Дем'янишин, Аліна Тулюлюк // Світ фінансів. – 2008. – № 3 (16). – С. 135-144.

109. Дем'янишин В. Складання проекту бюджету держави: прагматика, проблематика та шляхи удосконалення / Василь Дем'янишин // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 4(13). – С. 100-115.

110. Дем'янишин В. Теоретичні засади бюджетного механізму держави / Дем'янишин В. // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2008. – №1. – С. 56-67.

111. Дем'янишин В. Теоретичні засади бюджетної політики / Василь Дем'янишин // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 1(10). – С. 19-34.

112. Дем'янишин В. Теоретичні та організаційні основи бюджетного контролю в Україні / Василь Дем'янишин // Вісник ТАНГ. – 2004. – №6. – С. 45-60.

113. Демьянишин В. Г. Совершенствование бюджетного нормирования в механизме обеспечения бюджетного процесса / Демьянишин Василий Григорьевич // Финансовая теория и политика современного государства / редактор Величко Адамов. – Велико Тырново: АБАГАР, 2002. – С. 49-56.

114. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету / [М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфименко та ін.]. – К.: НДФІ, 2004. – 712 с.

115. Державне регулювання економіки. Підручник / [І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога]. – К.: Атіка, 2000. – 592 с.

116. Державне управління, державна служба і місцеве самоврядування: Монографія / [Андрушко Василь Климович, Баранчук Віктор Миколайович, Дем'янишин Василь Григорович та ін.]; за заг. ред. проф. Ю. Ю. Оболенського. – Хмельницький: “Поділля”, 1999. – 570 с.

117. Державний бюджет України / [Юрій С. І., Бескид Й. М., Дем'янишин В. Г. та ін.]; під ред. Юрія С. І., Бескида Й. М. – Тернопіль: ТОВ “ЦДМС”, 1998. – 277 с.

118. Державний фінансовий контроль: ревізія та аудит / [Германчук П. К., Стефанюк І. Б., Рубан Н. І. та ін.]. – К.: НВП “АВТ”, 2004. – 424 с.

119. Державні фінанси в транзитивній економіці: навчальний посібник / [Карлін М. І., Горбач Л. М., Новосад Л. Я. та ін.]; за заг. ред. д. е. н., проф. Карліна М. І. – К.: Кондор, 2003. – 220 с.

120. Деркач Н. И. Бюджет и бюджетный процесс на Украине / Н. И. Деркач, Л. П. Гордеева. – Днепропетровск: Пороги, 1995. – 256 с.

121. Длугопольський О. В. Концептуальні засади функціонування державного сектору у глобалізованій економіці / Длугопольський О. В. // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 11-22.

122. Дорош Н. І. Аудит: Теорія і практика / Н. І. Дорош – К.: Знання, 2006. – 495 с.

123. Дрозд І. К. Єдність зовнішнього та внутрішнього контролю в системі фінансово-економічного контролю / Дрозд І. К. // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 135-140.

124. Дяченко Я. Я. Пріоритетні напрями державного впливу на формування доходів бюджету / Дяченко Я. Я., Колесник Л. М., Цугунян А. М. // Фінанси України. – 2008. – № 7. – С. 34-52.

125. Дьяченко В. П. Товарно-денежные отношения и финансы при социализме / В. П. Дьяченко. – М.: Наука, 1974. – 156 с.

126. Економічна енциклопедія: у 3 т. / [відп. ред. С. В. Мочерний та ін.]. – К.: Видавничий центр “Академія”. – Т. 1. – 2000. – 864 с.

127. Економічна енциклопедія: у 3 т. / [відп. ред. С. В. Мочерний та ін.]. – К.: Видавничий центр “Академія”. – Т. 2. – 2001. – 848 с.

128. Економічна енциклопедія: у 3 т. / [відп. ред. С. В. Мочерний та ін.]. – К.: Видавничий центр “Академія”. – Т. 3. – 2002. – 952 с.

129. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / [Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І.]; за заг. ред. С. В. Мочерного. – Львів: Світ. – Т. 1. – 2005. – 616 с.

130. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / [Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І.]; за заг. ред. С. В. Мочерного. – Львів: Світ. – Т. 2. – 2006. – 568 с.

131. Економічні проблеми ХХІ століття: міжнародний та Український виміри / [С. І. Юрій, Є. В. Савельєв, В. В. Адамик та ін.]; за ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. – К.: Знання, 2007. – 595 с.

132. Єгоров В. О. Ресурси фінансової системи і стратегія економічного зростання / Єгоров В. О. // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 133-142.

133. Єпіфанов А. О. Бюджет і фінансова політика України / А. О. Єпіфанов, І. В. Сало, І. І. Д'яконова. – К.: Наукова думка, 1997. – 303 с.

134. Єфименко Т. І. Деякі підходи до розв'язання проблем взаємоузгодженості термінів і нормативно-правових понять у сфері фінансів / Єфименко Т. І. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 4-6.

135. Єфименко Т. І. Основні напрями трансформації податкової системи в Україні / Єфименко Т. І. // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 9-13.
136. Єфименко Т. І. Податковий кодекс України: питання ефективності та суспільної злагоди / Єфименко Т. І. // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 3-11.
137. Жаліло Я. Економічна стратегія як категорія економічної науки / Жаліло Я. // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 19-27.
138. Желюк Т. Адміністративний аудит як інструмент оцінки ефективності використання бюджетних коштів для виконання загальнодержавних програм / Тетяна Желюк // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 2 (3). – С. 50-60.
139. Жибер Т. В. Удосконалення процесу бюджетування в Україні / Жибер Т. В. // Фінанси України. – 2009. – № 8. – С. 76-81.
140. Журавель Г. П. Теорії бухгалтерського обліку: студії: монографія / Журавель Г. П., Хомин П. Я. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 400 с.
141. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 2-ге видання, виправлене та доповнене. – Львів: Видавництво “Центр Європи”, 1997. – 576 с.
142. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 4-те видання, виправлене та доповнене. – К.: Т-во “Знання”, КОО; Л.: Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ. 2002. – 566 с.
143. Зайчикова В. В. Особливості нормативно-правового регулювання у галузі суспільних фінансів / Зайчикова В. В. // Фінанси України. – 2007. – № 4. – С. 44-57.
144. Зайчикова В. В. Прогнозування доходів місцевих бюджетів у процесі міжбюджетного регулювання / Зайчикова В. В. // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С. 69-81.
145. Закон України “Про аудиторську діяльність” від 22.04.1993р. зі змінами і доповненнями, внесеними Законом України № 762-IV від 15.05.2003р. // Вісник Верховної Ради України. – 2003. – № 30. – С. 247.

146. Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16.07.1999р. № 996-XIV із змінами і доповненнями. // Все про бухгалтерський облік. – 2000. – Спец. вип. – С. 5-8.

147. Закон України “Про бюджетну систему України” від 5.12.1990р. В редакції Закону України від 29.06.1995р. № 253/95 ВР // Закони України. Офіційне видання. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – С. 48-71.

148. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про державний бюджет України на 2005 рік” та деяких інших законодавчих актів України” від 25.03.2005р. № 2505-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 13. – С. 57-175.

149. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про державну податкову службу в Україні” від 05.02.1998р. № 83/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 29. – Ст. 190.

150. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про систему оподаткування” від 18.02.1997р. № 77/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 16. – Ст. 119.

151. Закон України “Про Державний бюджет України на 1992 рік” від 18.06.1992р. № 2477-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 35. – Ст. 513.

152. Закон України “Про Державний бюджет України на 1993 рік” від 09.03.1993р. № 3091-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 20. – Ст. 212.

153. Закон України “Про Державний бюджет України на 1994 рік” від 01.02.1994р. № 3898-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 20. – Ст. 120.

154. Закон України “Про Державний бюджет України на 1995 рік” від 06.05.1995р. № 126/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 16. – Ст. 111.

155. Закон України “Про Державний бюджет України на 1996 рік” від 22.03.1996р. № 96/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 16. – Ст. 71.

156. Закон України “Про Державний бюджет України на 1997 рік” від 27.06.1997р. № 404/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 33. – Ст. 207.

157. Закон України “Про Державний бюджет України на 1998 рік” від 30.12.1997р. № 796/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 21. – Ст. 109.

158. Закон України “Про Державний бюджет України на 1999 рік” від 31.12.1998р. № 378-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 8. – Ст. 59.

159. Закон України “Про Державний бюджет України на 2000 рік” від 17.02.2000р. // Офіційний вісник України. – 2000. – № 11. – С. 1-76.

160. Закон України “Про Державний бюджет України на 2001 рік” від 7.12.2000р. // Офіційний вісник України. – 2000. – № 52. – С. 2-84.

161. Закон України “Про Державний бюджет України на 2002 рік” від 20.12.2001р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 2. – С. 68-217.

162. Закон України “Про Державний бюджет України на 2003 рік” від 26.12.2002р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 2. – С. 6-135.

163. Закон України “Про Державний бюджет України на 2004 рік” від 27.11.2003р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 49. – С. 7-199.

164. Закон України “Про Державний бюджет України на 2005 рік” від 25.03.2005р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 13. – С. 57-273.

165. Закон України “Про Державний бюджет України на 2006 рік” від 20.12.2005р. № 3235-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 52. – С. 48-228.

166. Закон України “Про Державний бюджет України на 2007 рік” від 19.12.2006р. № 489-V // Офіційний вісник України. – 2006. – № 52. – С. 54-201.

167. Закон України “Про Державний бюджет України на 2008 рік” від 28.12.2007р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 1. – С. 9-178.

168. Закон України “Про Державний бюджет України на 2009 рік” від 26.12.2008р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 100. – С. 103-282.

169. Закон України “Про державні цільові програми” від 18.03.2004р. № 1621-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 14. – С. 13-20.

170. Закон України “Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні” від 26.01.1993р. № 2939-ХІІ з послідуючими змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 13. – Ст. 110.

171. Закон України “Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим” від 24.12.1998р. // Офіційний вісник України. – 1999. – № 1.

172. Закон України “Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту” від 22.12.1998р. №331-ХІV / Офіційний вісник України. – 1999. – №7. – Ст. 231.

173. Закон України “Про Кабінет Міністрів України” від 16.05.2008р. № 279-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 5. – Ст. 241.

174. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05.1997р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – С. 379-429.

175. Закон України “Про місцеві державні адміністрації” від 9.04.1999р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20-21. – С. 426-443.

176. Закон України “Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетними та державними цільовими фондами” від 21.12.2000р. № 2181/III // Вісник податкової служби України. – 2001. – № 1.

177. Закон України “Про Рахункову палату Верховної Ради України” від 11.07.1996р. № 315/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 43. – Ст. 212.

178. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки “Про бюджетні права Української РСР і місцевих Рад народних депутатів”. – К., 1985. – 48 с.

179. Запатріна І. В. Бюджетна політика стимулювання економічного зростання та механізми її реалізації / Запатріна І. В., Лебеда Т. В. // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 38-45.

180. Запатріна І. В. Програмно-цільовий метод бюджетування у контексті стратегічного та середньострокового планування / Запатріна І. В., Лебеда Т. В. // Фінанси України. – 2006. – № 10. – С. 18-31.

181. Запатріна І. В. Узгодження поняття “субсидія” в законодавстві України відповідно до норм СОТ / Запатріна І. В. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 20-24.

182. Засади формування бюджетної політики держави: Наук. монографія / [М. М. Єрмошенко, С. А. Єрохін, І. О. Плужніков та ін.]; за наук. редакцією д. е. н., проф. М. М. Єрмошенка. – К.: НАУ, 2003. – 284 с.

183. Затонацька Т. Г. Підходи до аналізу фіскальної політики (1998-2004 роки) / Затонацька Т. Г., Ставицький А. В. // Фінанси України. – 2006. – № 2. – С. 91-100.

184. Зверяков М. І. Перспективи формування нової якості економічного зростання / Зверяков М. І. // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 59-66.

185. Игудин А. Г. Актуальные проблемы межбюджетных отношений / Игудин А. Г. // Финансы. – 2005. – № 10. – С. 15-19.

186. Игудин А. Г. Некоторые проблемы межбюджетных отношений / Игудин А. Г. // Финансы. – 2003. – № 5. – С. 8-11.

187. Игудин А. Г. О принципах реформирования межбюджетных отношений в Российской Федерации / Игудин А. Г. // Финансы. – 1998. – № 8. – С. 7-12.

188. Илларионов А. Эффективность бюджетной политики в России в 1994-1997 годах / А. Илларионов // Вопросы экономики. – 1998. – № 2. – С. 22-36.

189. Іващук О. Т. Кількісні методи фінансового прогнозування / Іващук О. Т. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 181 с.

190. Іващук О. Т. Методи економетричного аналізу даних у системі “STADIA”: навчальний посібник / Іващук О. Т., Кулаїчев О. П. – Тернопіль: ТАНГ, 2001. – 151 с.
191. Інноваційна стратегія українських реформ / [Гальчинський А., Геєць В., Кінах А., Семиноженко В.]. – К.: Знання України, 2004. – 338 с.
192. Інтернет-економіка: бізнес, фінанси, безпека: навчальний посібник / [Реверчук С. К., Ковалюк О. М., Крупка І. М. та ін.]; за ред. д. е. н., проф. С. К. Реверчука. – Львів: ВПВ Льв ЦНТЕІ, 2002. – 205 с.
193. Казначейська система виконання бюджету: підручник / [Булгакова С. О., Єрмошенко Л. В., Сушко Н. І. та ін.]. – К.: Київ. державний торг.-економічний університет, 2000. – 250 с.
194. Каленський М. М. Доходи державного бюджету як дзеркало економіки держави / Каленський М. М. // Фінанси України. – 2006. – № 9. – С. 10-17.
195. Калюга Є. В. Економіко-правові засади понятійного апарату податкового законодавства / Калюга Є. В. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 47-50.
196. Канцуров О. О. Застосування термінології міжнародних стандартів бухгалтерського обліку у нормативно-правовій базі України / Канцуров О. О. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 51-58.
197. Карапетян О. Вплив державного боргу на макроекономічний розвиток: концептуальні підходи / Ольга Карапетян // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 3-4 (4-5). – С. 87-94.
198. Квасовський О. Р. Проблеми наукової систематизації принципів оптимального оподаткування / Квасовський О. Р. // Фінанси України. – 2006. – № 2. – С. 101-112.
199. Кириленко В. До питання про суть і функції фінансової політики держави / Віталій Кириленко // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 4 (13). – С. 94-99.
200. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) / О. П. Кириленко. – К.: НІОС, 2000. – 384 с.

201. Кириленко О. П. Місцеві фінанси: навчальний посібник / О. П. Кириленко. – Тернопіль: Астон, 2004. – 140 с.
202. Кириленко О. П. Удосконалення практики розроблення бюджетних резолюцій / Кириленко О. П. // Фінанси України – 2007. – № 2. – С. 3-12.
203. Кириленко О. П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика): навчальний посібник / О. П. Кириленко. – Тернопіль: Астон, 2002. – 212 с.
204. Киселев Д. Н. Контроль и ревизия в учреждениях народного образования / Д. Н. Киселев, Р. И. Саранчук, В. Г. Демьянишин. – М.: Финансы и статистика, 1990. – 176 с.
205. Кізима А. Актуальні аспекти податкового прогнозування та планування в Україні / Андрій Кізима // Світ фінансів. – 2006. – Вип. 2 (7). – С. 66-75.
206. Клець Л. Є. Бюджетний менеджмент: навчальний посібник / Л. Є. Клець. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 640 с.
207. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики). Монографія / О. М. Ковалюк. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – 396 с.
208. Ковальчук С. В. Фінанси: навчальний посібник / С. В. Ковальчук, І. В. Форкун. – Львів: “Новий Світ – 2000”, 2006. – 568 с.
209. Колесов А. С. Бюджетный процесс: сущность и совершенствование / Колесов А. С. // Финансы. – 2003. – № 11. – С. 8-11.
210. Колісник О. Управління бюджетним дефіцитом / Олег Колісник // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 3-4 (4-5). – С. 102-110.
211. Комков Н. И. Программно-целевое управление: возможности и перспективы адаптации к условиям рыночной переходной экономики / Н. И. Комков, Я. В. Маркова // Проблемы прогнозирования. – 1998. № 3. – С. 105-119.
212. Кондратюк С. Я. Послуги Державного казначейства: суть і тенденції розвитку / Кондратюк С. Я. // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 16-24.

213. Кондратюк С. Я. Становлення і розвиток казначейської системи в Україні / Кондратюк С. Я., Борисенко В. М. // Фінанси України. – 2003. – № 7. – С 17-26.

214. Конституція України: Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004 р. – К.: Велес, 2007. – 48 с.

215. Концепция реформирования бюджетного процесса в Российской Федерации в 2004-2006 годах (одобрена постановлением правительства РФ от 22 мая 2004 г. № 249) // Финансовый бизнес. – 2004. – № 7/8. – С. 3-15.

216. Концепція застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2002 року № 538-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=52487&cat_id=51705.

217. Концепція перебудови системи державних субсидій, що надаються галузям національної економіки. Затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31.03.2003р. №182-р. – К., 2003.

218. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.05.2005 р. № 158-р // Офіційний вісник України. – 2005. – № 22. – С. 75-84.

219. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період 2008-2015 рр. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.10.2008 р. № 1347-р // Офіційний вісник України. – 2008. – № 82. – С. 166-177.

220. Костіна Н. І. Фінанси: система моделей і прогнозів: навчальний посібник / Костіна Н. І., Алексєєв А. А., Василик О. Д. – К.: Четверта хвиля, 1998. – 304 с.

221. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України: навчальний посібник / В. І. Кравченко. – К.: Знання, КОО, 1999. – 487 с.

222. Кравченко В. І. Фінанси місцевих органів влади України: Основи теорії та практики / В. І. Кравченко. – К.: НДФІ, 1997. – 276 с.

223. Крайник О. П. Регулювання економічного розвитку регіону / О. П. Крайник. – К.: НДФІ, 2007. – 296 с.

224. Криниця О. С. Зміцнення фінансової бази місцевого та регіонального самоврядування / Криниця О. С. // Фінанси України. – 1998. – № 2. – С. 38-47.

225. Крисоватий А. І. Гармонізація оподаткування у парадигмі загальнодержавних інтересів / Крисоватий А. І., Кошук Т. В. // Фінанси України. – 2004. – № 2. – С. 109-117.

226. Крисоватий А. І. Оподаткування і ринок: умови та можливості поєднання: Монографія / А. І. Крисоватий. – Тернопіль: Видавництво “Карп’юка”, 2000. – 246 с.

227. Крисоватий А. І. Податкові трансформації та економічне зростання / Крисоватий А. І., Кошук Т. В. // Фінанси України. – 2008. – № 9. – С. 10-24.

228. Крисоватий А. І. Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації податкової політики в Україні: Монографія / А. І. Крисоватий. – Тернопіль: Карт-бланш, 2005. – 371 с.

229. Крисоватий А. Концептуалізація теоретичних підвалин оподаткування / Андрій Крисоватий // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 1. – С. 50-64.

230. Крисоватий А. Фінансові школи та логос теорії оподаткування / Андрій Крисоватий // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 3-4 (4-5). – С. 53-68.

231. Крупка М. І. Основи економічної теорії: підручник / М. І. Крупка, П. І. Островерх, С. К. Реверчук. – К.: Атіка, 2001. – 344 с.

232. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М. І. Крупка. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. – 608 с.

233. Кудряшов В. П. Бюджетна резолюція: пропозиції з удосконалення / Кудряшов В. П. // Фінанси України. – 2006. – № 12. – С. 21-32.

234. Кудряшов В. П. Державна підтримка економічного зростання в Україні / Кудряшов В. П. // Фінанси України. – 2008. – № 9. – С. 42-53.

235. Кудряшов В. П. Дослідження засад розвитку фінансової системи України / Кудряшов В. П. // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С 151-155.
236. Кудряшов В. П. Засади бюджетної політики розвитку / Кудряшов В. П. // Фінанси України. – 2007. – № 7. – С. 3-19.
237. Кудряшов В. П. Поняття бюджетної системи та її децентралізації / Кудряшов В. П., Сіленков Б. В. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 25-32.
238. Кудряшов В. П. Створення Стабілізаційного фонду в Україні: концептуальні підходи / Кудряшов В. П. // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С 71-82.
239. Кудряшов В. П. Фінансування бюджету та економічне зростання / Кудряшов В. П. // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 98-111.
240. Кузнецова С. А. Методологічні аспекти забезпечення якості бухгалтерської інформації / Кузнецова С. А. // Фінанси України. – 2007. – № 7. – С. 122-127.
241. Кузьмінський Ю. А. Методологія бухгалтерського обліку в контексті реформування / Кузьмінський Ю. А., Кочубей М. Є. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 59-63.
242. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Т. Ф. Куценко. – К.: КНЕУ, 2002. – 256 с.
243. Лавров А. М. Среднесрочное бюджетирование, ориентированное на результаты: международный опыт и российские перспективы / Лавров А. М. // Финансы. – 2004. – № 3. – С. 9-14.
244. Лагутін В. Д. Бюджетна та монетарна політика: координація в трансформаційній економіці: Монографія / В. Д. Лагутін. – К.: Київ нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 248 с.
245. Лазаришина І. Д. Організаційно-методологічні аспекти інституційного регулювання понятійного апарату бухгалтерського обліку / Лазаришина І. Д. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 64-67.
246. Лазебник Л. Л. Сутність та компоненти фінансової політики / Лазебник Л. Л. // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 66-73.

247. Лаптев И. И. Налоговая политика и интересы общества / Лаптев И. И., Кузнецов Л. Д. // Налоговый вестник. – № 3. – 1997. – С. 3-7.
248. Лахтіонова Л. А. Поняття категорії “витрати” відповідно до національних стандартів бухгалтерського обліку і міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності / Лахтіонова Л. А. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 68-74.
249. Либерман Я. Г. Государственный бюджет и проблемы социалистического воспроизводства / Я. Г. Либерман. – М.: Финансы, 1966. – 259 с.
250. Ловінська Л. Г. Уніфікація термінології бухгалтерського обліку – передумова створення національної системи бухгалтерського обліку в Україні / Ловінська Л. Г. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 33-40.
251. Лондар С. Л. Вхідження України у світовий економічний простір та трансформація фінансових визначень / Лондар С. Л. // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 39-49.
252. Лукинов І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя) / І. Лукинов. – К.: НАН України. Інститут економіки, 1997. – 456 с.
253. Луніна І. Міжбюджетні відносини в Україні: концептуальні підходи до реформування / Луніна І. // Економіка України. – 2002. – № 5. – С. 10-15.
254. Луніна І. Політичні та економічні фактори зміни рівня державних видатків / Луніна І. // Економіка України. – 2004. – № 6. – С. 12-19.
255. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин / Луніна І. О. / Наукове видання. – К.: Наукова думка, 2006. – 432 с.
256. Луніна І. О. Державні фінанси України в перехідний період / І. О. Луніна. – К.: Форт, 2000. – 296 с.
257. Луніна І. О. Формування місцевих бюджетів в контексті завдань адміністративно-територіальної реформи / Луніна І. О. // Економіка України. – 2006. – № 1. – С. 23-31.

258. Лучка А. Казначейське обслуговування місцевих бюджетів: теоретичні основи та вітчизняна практика / Андрій Лучка // Світ фінансів. – 2006. – Вип. 1 (6). – С. 19-31.

259. Лучко М. Р. Питання консолідованої фінансової звітності у контексті реформування бухгалтерського обліку в Україні / Лучко М. Р. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 75-82.

260. Лушин С. Бюджетная реформа / Лушин С. // Экономист. – 2005. – № 2. – С. 38-45.

261. Лютий І. О. Бюджетна політика і стабільність соціально-економічного розвитку України / Лютий І. О., Демиденко Л. М., Субботович Ю. Л. // Фінанси України. – 2006. – № 10. – С. 3-12.

262. Лютий І. О. Новітні тенденції розвитку фінансової системи держави / Лютий І. О. // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 24-29.

263. Львовчкін С. В. Макрофінансова стабілізація в Україні в контексті економічного зростання: Монографія / С. В. Львовчкін. – К.: Наша культура і наука, 2003. – 423 с.

264. Макконелл К. Экономикс. / К. Макконелл, С. Брю. – М.: Республика, 1992. – 399 с.

265. Мартинюк І. На сторожі інтересів бюджету / Мартинюк І. // Казна. – 2002. – № 9. – С. 6-8.

266. Марцин В. С. Планування як основна складова процесу фінансової діяльності / Марцин В. С. // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 23-31.

267. Мельник В. М. Вплив бюджетно-податкового регулювання на розвиток промислового виробництва в Україні / Мельник В. М., Мельничук Г. С. // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 44-52.

268. Мельник В. М. Обмежувальна та стимулююча роль податків / Мельник В. М. // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 31-37.

269. Мельник В. М. Фіскальна політика держави в умовах фінансової кризи / Мельник В. М. // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 11-17.

270. Мельник П. В. Розвиток податкової системи у перехідній економіці / П. В. Мельник. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. – 362 с.

271. Методичні рекомендації щодо проведення аудиту ефективності використання бюджетної програми: Наказ Головки КРУ від 02.04.2003 р. №75 // Фінансовий контроль. – 2003. – № 3(16). – С. 43-51.

272. Микитюк І. Основні вимоги до побудови єдиної системи державного фінансового контролю / Ігор Микитюк // Світ фінансів. – 2006. – Вип. 2 (7). – С. 109-113.

273. Місцеві фінанси: підручник / [О. П. Кириленко, О. Р. Квасовський, А. В. Лучка та ін.]; за ред. О. П. Кириленко. – К.: Знання, 2006. – 677 с.

274. Мітіліно Н. І. Основи фінансової науки / Н. І. Мітіліно. – К.: Держ. вид-во України, 1999. – 389 с.

275. Мних Є. В. Адаптивність змістових характеристик економічних понять і категорій у системі бухгалтерського обліку та контролю / Мних Є. В. // Фінанси України. – 2006. – №8. – С. 83-86.

276. Мысляева И. Н. Государственные и муниципальные финансы: учебник / И. Н. Мысляева. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 272 с.

277. Мярковський А. І. Бюджетний кодекс України в контексті бюджетної реформи / Мярковський А. І. // Фінанси України. – 2009. – № 8. – С. 3-18.

278. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України “Про затвердження Тимчасових методичних рекомендацій щодо розроблення державних цільових програм” від 08.05.2003р. №114. – К.: Мінекономіки та євроінтеграції України, – 2003.

279. Науменкова С. В. Сучасна модель фінансової системи: порівняльний аналіз основних підходів / Науменкова С. В., Міщенко С. В. // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 44-56.

280. Нигматулин Р. Об оптимальной доле государственных расходов в ВВП и темпах экономического роста / Нигматулин Р. // Вопросы экономики. – 2003. – № 3. – С. 125-131.

281. Нижник Н. Синергетичні основи оптимізації державного управління / Нижник Н., Черленяк І., Олуйко В. // Вісник державної служби України. – 2003. – № 4. – С. 62-70.
282. Никитский А. А. Основы финансовой науки и политики / А. А. Никитский. – М.: Польза, 1913. – 254 с.
283. Нитти Ф. Основные начала финансовой науки / Ф. Нитти; пер. с итал. И. Шрейдера. – М.: Издание М. и С. Сабашниковых, 1904. – 623 с.
284. Новицький В. Є. Податкове регулювання в системі інструментів соціально-економічного розвитку: питання методології / Новицький В. Є. // Фінанси України. – 2007. – № 10. – С. 60-73.
285. Новосад Л. Фіскальне адміністрування в Україні: проблеми теорії та практики / Лілія Новосад // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 1. – С. 65-70.
286. Огонь Ц. Г. Дієвість державного контролю в процесі виконання дохідної частини бюджету України / Огонь Ц. Г. // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 12 (54). – С. 48-55.
287. Огонь Ц. Г. Домінанти фінансової стабільності в розвитку зобов'язань держави / Огонь Ц. Г. // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 32-41.
288. Огонь Ц. Г. Доходи бюджету України: теорія і практика: Монографія / Ц. Г. Огонь. – К.: Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2003. – 580 с.
289. Огонь Ц. Г. Доходи бюджету як домінанта фінансової стабільності держави / Огонь Ц. Г. // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 19-27.
290. Огонь Ц. Г. Доходи місцевих бюджетів та напрями їх реструктуризації / Огонь Ц. Г. // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 3-12.
291. Огонь Ц. Г. Програмно-цільовий метод та ефективність бюджетних програм / Огонь Ц. Г. // Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 20-29.
292. Озеров И. Х. Основы финансовой науки / И. Х. Озеров. – М.: Типография т-ва И. Д. Сытина, 1914. – 364 с.
293. Олійник Д. С. Питання вдосконалення контролю виконання місцевих бюджетів / Олійник Д. С. // Фінанси України. – 2008. – № 7. – С. 84-91.

294. Онишко С. В. Проблеми та можливості модернізації інституту податкової політики в Україні / Онишко С. В., Онишко С. В. // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №6. – С. 129-137.

295. Онишко С. В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку: Монографія / С. В. Онишко. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – 434 с.

296. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навчальний посібник / В. М. Опарін. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2001. – 240 с.

297. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навчальний посібник / В. М. Опарін. – 4-те вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2007. – 240 с.

298. Опарін В. М. Фіскальні засоби стимулювання економічного зростання / Опарін В. М., Фельдгольц М. М. // Фінанси України. – 2006. – № 10. – С. 61-70.

299. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): Монографія / В. Опарін. – К.: КНЕУ, 2005. – 240 с.

300. Основи інформаційних систем бухгалтерського обліку: навчальний посібник / [Юринець В. Є., Крупка М. І., Сажинець С. Й., Смаль З. В.]. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 258 с.

301. Павловський М. А. Макроекономіка перехідного періоду: Український контекст / М. А. Павловський. – К.: Техніка, 1999. – 336 с.

302. Павлюк К. В. Багаторічне бюджетування в країнах ОЕСР та перспективи розвитку середньострокового бюджетного планування в Україні / Павлюк К. В., Ахмед Т. В. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 87-101.

303. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: Монографія / К. В. Павлюк. – К.: НДФІ, 2006. – 584 с.

304. Павлюк К. В. Досвід реформування державних фінансів у нових країнах – членах Європейського Союзу / Павлюк К. В., Іголкін І. В. // Фінанси України. – 2007. – №2. – С. 44-55.

305. Павлюк К. В. Казначейське обслуговування місцевих бюджетів / Павлюк К. В. // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 68-75.

306. Павлюк К. В. Концептуальні підходи до аналізу державних видатків / Павлюк К. В., Ахмед Т. В. // Фінанси України. – 2007. – № 8. – С. 73-90.
307. Павлюк К. В. Організація виконання державного бюджету / Павлюк К. В. // Фінанси України. – 1998. – № 3. – С. 37-45.
308. Павлюк К. В. Оцінка виконання бюджетних програм: результативні показники / Павлюк К. В. // Фінанси України. – 2005. – № 2. – С. 70-77.
309. Павлюк К. В. Розвиток казначейської системи виконання державного бюджету / Павлюк К. В. // Фінанси України. – 2006. – № 2. – С. 78-90.
310. Павлюк К. В. Фінансові ресурси держави / К. В. Павлюк. – К.: НІОС, 1998. – 176 с.
311. Падалка В. М. Економічне прогнозування річних доходів бюджету міста Києва / Падалка В. М., Красноступ Н. І, Крапивка В. І // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 53-57.
312. Панасюк Б. Податковий кодекс – барометр становища у суспільстві / Панасюк Б. // Економіка України. – 2002. – № 12. – С. 12-20.
313. Панасюк Б. Я. Державне регулювання економіки як мистецтво / Панасюк Б. Я. // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 42-55.
314. Панкевич Л. Бюджет – важливий інструмент реалізації державної політики / Панкевич Л. // Казна. – 2002. – № 6. – С. 5-6.
315. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: навчальний посібник / Ю. В. Пасічник. – К.: Знання-Прес, 2002. – 495 с.
316. Пасічник Ю. В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: Монографія / Ю. В. Пасічник. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2005. – 642 с.
317. Петкова Л. О. Удосконалення системи міжбюджетних відносин у контексті адміністративно-територіальної реформи в Україні / Петкова Л. О., Задувайло Л. М. // Фінанси України. – 2006. – №9. – С. 47-55.
318. Петрик О. А. Концептуальні основи й перспективи інтеграції і гармонізації аудиту в Україні / Петрик О. А. // Фінанси України. – 2006. – №8. – С. 102-112.

319. Петровська І. О. Фінанси (з елементами статистики фінансів). Навчальний посібник / І. О. Петровська, Д. В. Клиновий. – К.: ЦУЛ, 2002. – 300 с.

320. Письменна Т. Шляхи побудови ефективної системи державного фінансового контролю / Тетяна Письменна // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 1 (10). – С. 51-59.

321. Піхоцький В. Ф. Удосконалення і розвиток державного фінансового контролю та аудиту за надходженням коштів Державного бюджету України та їх використанням / Піхоцький В. Ф. // Фінанси України. – 2007. – №3. – С. 75-82.

322. Плєскач В. Л. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління державними фінансами / Плєскач В. Л. // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 18-28.

323. Плєскач В. Л. Концептуальні підходи щодо створення інформаційно-аналітичної системи моніторингу доходів і видатків бюджетів регіонів / Плєскач В. Л. // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 41-55.

324. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”. Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. №87 // Все про бухгалтерський облік. – 2000. – Спец. вип. – С. 9-11.

325. Положення про Міністерство фінансів України. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2006р. № 1837 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=66747&cat_id=28093

326. Полозенко Д. В. Державний бюджет України і його грошове наповнення / Полозенко Д. В. // Фінанси України. – 2004. – № 3. – С. 19-26.

327. Полозенко Д. В. Доходи бюджету України і напрями їх реструктуризації / Полозенко Д. В. // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 155-157.

328. Полозенко Д. В. Планово-індикативне й бюджетне планування в умовах ринку / Полозенко Д. В. // Фінанси України. – 2008. – № 7. – С. 72-77.

329. Полозенко Д. В. Фінансова система України і бюджетний процес: сутність та шляхи їх удосконалення / Полозенко Д. В. // Фінанси України. – 2006. – № 11. – С. 18-25.

330. Попов В. Ю. Основні напрями удосконалення фінансових механізмів розподілу в Україні / Попов В. Ю. // Фінанси України. – 2007. – № 8. – С. 44-53.

331. Попова В. В. Якісні параметри розвитку національної макроекономічної системи / Попова В. В. // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 52-60.

332. Порядок проведення органами державної контрольно-ревізійної служби аудиту ефективності виконання бюджетних програм. Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10.08.2004р. № 1017 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 32. – С. 35-37.

333. Порядок проведення органами державної контрольно-ревізійної служби аудиту фінансової та господарської діяльності бюджетних установ. Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 31.12.2004 р. № 1777 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 1. – С. 34-36.

334. Порядок складання, розгляду, затвердження та основні вимоги до виконання кошторисів бюджетних установ. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2002р. № 228 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=228-2002-%EF>

335. Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році”. – К.: Держкомстат України, 2004. – 472 с.

336. Послання Президента України до Верховної Ради України від 30.04.2002 р. “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки” //

Інноваційне законодавство України: Повне зібрання нормативно-правових актів. – К., 2003. – Т. 1. – С. 70-76.

337. Про затвердження Роз'яснень щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Роз'яснень щодо застосування кредитування бюджету. Наказ Державного казначейства України № 194 від 04.11.2004р. // Все про бухгалтерський облік. – Липень, 2005.

338. Про Основні напрями бюджетної політики на 2000 рік (бюджетна резолюція). Постанова Верховної Ради України від 1 липня 1999 р. № 895-XIV // Офіційний вісник України. – 1999. – № 28. – С. 66-68.

339. Про Основні напрями бюджетної політики на 2001 рік (бюджетна резолюція). Постанова Верховної Ради України від 22 червня 2000 р. № 1827-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 26. – С. 44-46.

340. Про Основні напрями бюджетної політики на 2002 рік. Постанова Верховної Ради України від 21 червня 2001 р. № 2543-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 40. – Ст. 196.

341. Про Основні напрями бюджетної політики на 2003 рік. Постанова Верховної Ради України від 4 липня 2002 р. № 32-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 28. – С. 3-8.

342. Про Основні напрями бюджетної політики на 2004 рік. Постанова Верховної Ради України від 19 червня 2003 р. № 987-IV. – К., 2003. – 11 с.

343. Про Основні напрями бюджетної політики на 2005 рік. Постанова Верховної Ради України від 24 червня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – С. 541.

344. Про Основні напрями бюджетної політики на 2006 рік. Постанова Верховної Ради України від 21 червня 2005 р. № 2678-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 27. – С. 367.

345. Про Основні напрями бюджетної політики на 2007 рік. Постанова Верховної Ради України від 27 липня 2006 р. № 42-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 40. – С. 352.

346. Про схвалення Декларації цілей та завдань бюджету на 2009 рік (Бюджетної декларації). Постанова Кабінету Міністрів України від 5.03.2008 р. № 160. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control/uk/doccatalog/list?currDir=45077>

347. Про схвалення Декларації цілей та завдань бюджету на 2010 рік (Бюджетної декларації). Постанова Кабінету Міністрів України від 25.02.2009 р. № 151. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control/uk/doccatalog/list?currDir=45077>

348. Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.09.2002р. № 538-р // Офіційний вісник України. – 2002. – № 38. – Ст. 1793.

349. Програмно-цільовий метод формування бюджету: навчальний посібник / [З. В. Перун, О. З. Романюк, Н. Н. Товста та ін.]. – К.: Унісерв, 2002. – 132 с.

350. Пушкар М. С. Створення інтелектуальної системи обліку: монографія / Пушкар М. С. – Тернопіль: Карт-бланш, 2007. – 152 с.

351. Пушкарева В. М. Русская финансовая наука о природе бюджета и становлении бюджетного процесса в Российской империи / Пушкарева В. М. // Финансы. – 2003. – № 4. – С. 73-75.

352. П'ятаченко Г. О. Становлення та розвиток фінансів України. 1917-2003 / Г. О. П'ятаченко, Л. В. Кухарець. – К.: НДФІ, 2005. – 784 с.

353. Радіонова І. Ф. Економічне зростання за участі державних фінансів / Радіонова І. Ф. // Фінанси України. – 2008. – № 1. – С. 33-46.

354. Райзберг Б. А. Системный подход в перспективном планировании / Б. А. Райзберг, Е. П. Голубкова, Л. С. Пекарский. – М.: Экономика, 1975. – 271 с.

355. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 496 с.

356. Ревизия и контроль в бюджетных и научных учреждениях: учебное пособие / [М. П. Черный, В. Г. Демьянишин, О. В. Дышкант и др.]; под ред. М. П. Черного. – Киев: УМК ВО, 1989. – 116 с.

357. Ревун В. І. Про реформування й модернізацію податкової системи / Ревун В. І. // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 27-34.

358. Ревуцька Л. Теоретична концептуалізація та реалії функціонування податкової системи України / Людмила Ревуцька // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 3-4 (4-5). – С. 69-74.

359. Регіони України. 2007: Стат. зб. Ч. І-ІІ / Держкомстат України. – К., 2007. – 345 с.

360. Регулювання міжбюджетних відносин: Україна і європейський досвід: Наукова монографія / [В. Г. Бодров, О. П. Кириленко, Н. І. Балдич та ін.]; за ред. В. Г. Бодрова. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – 296 с.

361. Ровинский Н. Н. Государственный бюджет СССР / Н. Н. Ровинский. – М.: Госфиниздат, 1951. – 444 с.

362. Родионова В. М. Государственный бюджет СССР и его роль в сбалансированном развитии экономики / В. М. Родионова. – М.: Финансы и статистика, 1985. – 143 с.

363. Родионова В. М. Дискуссионные вопросы сущности и функций советских финансов. Учебное пособие / В. М. Родионова. – М.: Финансы и статистика, 1984. – 55 с.

364. Романенко О. Р. Фінанси: Підручник / О. Р. Романенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.

365. Романів Є. М. Аудит адміністративної діяльності в бюджетній сфері / Романів Є. М., Волянський І. Р. // Фінанси України. – 2003. – № 9. – С. 128-132.

366. Романюк М. В. Податкова система та інвестиційна привабливість економіки України / Романюк М. В. // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 38-42.

367. Рубан Н. І. Аудит ефективності бюджетних коштів / Рубан Н. І. // Фінанси України. – 2004. – № 1. – С. 138-143.

368. Рубан Н. І. Концептуальні засади контролю за виконанням бюджетної програми / Рубан Н. І. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 7-12.

369. Савченко А. Г. Бюджет повної зайнятості та фіскальна політика / Савченко А. Г., Соломенко С. М. // Фінанси України. – 2007. – № 4. – С. 3-12.

370. Сафонова Л. Д. Бюджетний менеджмент: навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни / Л. Д. Сафонова. – К.: КНЕУ. – 2001. – 186 с.

371. Сивульський М. І. Основні пріоритети бюджетного процесу / Сивульський М. І. // Фінанси України. – 2006. – № 10. – С. 13-17.

372. Сидорова Н. В. Теоретичні основи бюджетного права / Н. В. Сидорова. – Х.: Бізнес Інформ, 1998. – 236 с.

373. Симоненко В. К. Основи єдиної системи державного фінансового контролю в Україні (макроекономічний аспект) / В. К. Симоненко, О. І. Барановський, П. С. Петренко. – К.: Знання України, 2006. – 280 с.

374. Синчак В. П. Ретроспектива податкових принципів у контексті сучасних наукових підходів / Синчак В. П. // Фінанси України. – 2008. – № 2. – С. 98-106.

375. Сіденко В. Р. Потенціал економічного розвитку України в контексті європейської інтеграції / Сіденко В. Р. // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 143-150.

376. Сіленков Б. Впровадження програмно-цільового планування фінансового розвитку регіону / Борис Сіленков // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 1 (10). – С. 195-201.

377. Складання, розгляд та затвердження місцевих бюджетів на основі положень Бюджетного кодексу України: навчальний посібник / [С. І. Мельник, І. Ф. Щербина, Дж. Хансен та ін.]. – К.: Міленіум, 2002. – 276 с.

378. Скрипник А. В. Фактори ризику виконання планових показників бюджету України / Скрипник А. В., Паянок Т. М. // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 31-44.

379. Словарь философских терминов / [научная редакция профессора В. Г. Кузнецова]. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 731 с. – (Библиотека словарей “ИНФРА-М”).

380. Словник сучасної економічної теорії Макмілана. / [За ред. Девіда І. Пирса; пер. англ.]. – К.: Арт Ек, 2000. – 640 с.

381. Слухай С. В. Удосконалення формування доходів місцевих бюджетів в Україні / Слухай С. В., Гончаренко О. В. // Фінанси України. – 2007. – № 8. – С. 63-72.

382. Слухай С. В. Формування доходів місцевих бюджетів у контексті трансформації податкової системи / Слухай С. В., Здерка Н. Я. // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 12-20.

383. Сльозко Т. М. Види обліку: новітня інтерпретація / Сльозко Т. М. // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 118-128.

384. Соколев М. М. Очерки финансовой науки / М. М. Соколев. – Второе изд. – Петроград: Пролетарий, 1926. – 214 с.

385. Сова О. Особливості зв'язку дефіциту державного бюджету та інфляції / Олена Сова // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 3-4 (4-5). – С. 95-101.

386. Современный толковый словарь русского языка Ефремовой: словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/efremova/159371/Доктрина>

387. Соколовська А. М. До питання про податкову реформу в Україні / Соколовська А. М. // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 55-61.

388. Соколовська А. М. Методологічні та методичні аспекти визначення податкового навантаження на працю, капітал і споживання / Соколовська А. М. // Фінанси України. – 2008. – № 1. – С. 65-76.

389. Соколовська А. М. Податкова політика в Україні у контексті її впливу на розвиток економіки / Соколовська А. М. // Фінанси України. – 2006. – № 9. – С. 65-81.

390. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення / А. М. Соколовська. – К: Знання-Прес, 2004. – 454 с.

391. Соколовська А. М. Податкова система України: теорія та практика становлення / А. М. Соколовська. – К.: НДФІ, 2001. – 372 с.

392. Сопко В. В. Економіко-правові основи й напрями уніфікації і адаптації термінології бухгалтерського обліку та контролю до потреб міжнародної стандартизації / Сопко В. В. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 113-124.

393. Сорокина Т. В. Государственный бюджет: учебное пособие для учреждений, обеспечивающих высшее образования по специальности “Финансы и кредит” / Т. В. Сорокина. – Мн.: БГЭУ, 2003. – 289 с.

394. Становлення доктрини фінансової системи України: Монографія / [С. І. Юрій, О. М. Десятнюк, О. П. Кириленко та ін.]; за ред. С. І. Юрія, О. М. Десятнюк – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 192 с.

395. Старостенко Н. В. Розподіл бюджетних ресурсів між рівнями влади: теоретичні підходи і можливості їх застосування в Україні / Старостенко Н. В. // Фінанси України. – 2004. – № 6. – С 38-45.

396. Статистична інформація. Національні рахунки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

397. Статистичний щорічник України за 2005 рік / [за ред. О. Г. Осауленка]. – К.: Державний комітет статистики. Видавництво “Консультант”, 2006. – 576 с.

398. Стефанюк І. Б. Вплив дефініцій на якість фінансового контролю / Стефанюк І. Б. // Фінанси України. – 2008. – № 9. – С. 25-34.

399. Стефанюк І. Б. До нової якості бюджетного контролю через аудит ефективності / Стефанюк І. Б. // Економіка, фінанси, право. – 2003. – № 2. – С. 7-12.

400. Стефанюк І. Б. Застосування термінології стандартів аудиту INTOSAI у вітчизняній системі державного фінансового контролю / Стефанюк І. Б. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 16-19.

401. Стефанюк І. Б. Нова парадигма розвитку державної контрольно-ревізійної служби / Стефанюк І. Б. // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 3-11.

402. Стефанюк І. Б. Теоретико-методологічні засади застосування контролінгу в системі державного регулювання економіки / Стефанюк І. Б. // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 149-156.

403. Стігліц Джозеф Е. Економіка державного сектора / Стігліц Джозеф Е.; пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. – К.: Основи, 1998. – 854 с.

404. Стоян В. Бюджет і бюджетна політика держави / Віра Стоян // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 1(2). – С. 95-101.

405. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) “Шляхом Європейської інтеграції” / [авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін.]. / Нац. ін-т стратегіч. дослідж.; Ін-т екон. прогнозування НАН України; М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІОЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

406. Стратегія розвитку державної контрольно-ревізійної служби на період до 2015 року. Затверджена наказом Головкиру від 06.03.2009 р. № 46 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/53242;jsessionid=288B52B5A0235F380F5C4E1F10902DBC>

407. Стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16.01.2007 р. № 34 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gdo.kiev.ua/files/db.php?god=2007&st=152>

408. Стукало Н. В. Деякі аспекти формування фінансової політики України в умовах глобалізації / Стукало Н. В. // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 24-30.

409. Сутормина В. Н. Финансы капиталистических государств: учебник для студентов вузов специальности “Финансы и кредит” / В. Н. Сутормина. – К.: Вища школа, 1976. – 304 с.

410. Суторміна В. М. Держава-податки-бізнес / Суторміна В. М., Федосов В. М, Андрущенко В. Л.; за ред. проф. В. М. Федосова. – К.: Либідь, 1992. – 328 с.

411. Сухарева Л. О. Аудит ефективності використання бюджетних коштів: протиріччя формування понятійного апарату / Сухарева Л. О., Федченко Т. В. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 125-131.

412. Сушко Н. І. Адаптація термінології міжнародних стандартів бухгалтерського обліку до потреб сектору державного управління / Сушко Н. І. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 132-136.

413. Таранов І. Європейський досвід оподаткування: податкові технології Латвійської республіки / Ігор Таранов // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 4 (13). – С. 163-172.

414. Таранов І. Теоретико-організаційні засади визначення фіскального потенціалу держави / Ігор Таранов // Світ фінансів. – 2006. – Вип. 2 (7). – С. 60-65.

415. Теорія фінансів: навчальний посібник / [Леоненко П. М., Юхименко П. І., Ільєнко А. А. та ін.]; за заг. ред. О. Д. Василика. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 480 с.

416. Терещенко О. О. Поняття “контролінгу” та “управлінський облік” у теорії і практиці / Терещенко О. О. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 137-145.

417. Тимченко О. М. Оптимізація структури доходів бюджету: застосування рейтингової оцінки / Тимченко О. М., Сибірянська Ю. В. // Фінанси України. – 2008. – № 7. – С. 17-27.

418. Толковый словарь Ожегова: словари и энциклопедии на Академике [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/50542>

419. Толковый словарь Ушакова: словари и энциклопедии на Академике [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/792014>

420. Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні / [за ред. академіка НАН України В. М. Гейця]. – Х.: Вид-во “Форт”, 2003. – 440 с.

421. Тропіна В. Б. Бюджетне забезпечення соціальної функції держави в Україні / Тропіна В. Б. // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 15-31.

422. Угода про позику (Проект розвитку системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку 15 липня 2004 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=996_048

423. Управління місцевим бюджетом за програмно-цільовим методом. Посібник для органів місцевого самоврядування. – К.: Департамент з впровадження програмно-цільового методу бюджетування на центральному рівні РМБУ, 2005. – 56 с. – (Проект “Реформа місцевих бюджетів в Україні”, RTI International).

424. Усач Б. Ф. Аудит за міжнародними стандартами: Монографія / Б. Ф. Усач. – К.: Знання, 2005. – 247 с.

425. Федосов В. М. Сутність і проблематика бюджетування: українські реалії / Федосов В. М., Бабич Т. С. // Фінанси України. – 2008. – № 1. – С. 3-23.

426. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: Монографія / Федосов В., Опарін В., Львовчкін С.; за наук. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.

427. Философский энциклопедический словарь / [редакторы-составители: Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко]. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 576 с.

428. Филюк Г. М. Вплив бюджетно-податкової політики на трансформацію ринкових структур в Україні / Филюк Г. М. // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 56-65.

429. Финансово-кредитный словарь: в 2 т. / [гл. редактор В. П. Дьяченко]. – М.: Госфиниздат. – Т.1. А-Л. – 1961. – 664 с.

430. Финансово-кредитный словарь: в 2 т. / [гл. редактор В. П. Дьяченко]. – М.: Госфиниздат. – Т.2. М-Я. – 1964. – 688 с.

431. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / [под. общ. ред. А. Г. Грязновой]. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 1168 с.

432. Філософський енциклопедичний словник / [голова редколегії В. І. Шинкарук]. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

433. Фільштейн Л. М. Фінанси України: Навчальний посібник / Л. М. Фільштейн. – К-д.: Державне Центрально-Українське видавництво, 1994. – 164 с.

434. Фінанси: вишкіл студії: навчальний посібник / [Юрій С. І., Кізіма Т. О., Злепко М. П., Тріпак М. М.]; за заг. ред. д. е. н., проф. Юрія С. І. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 357 с.

435. Фінанси: навч. посібник. / [В. С. Загорський, О. Д. Вовчак, І. Г. Благун, І. Р. Чуй]. – К.: Знання, 2006. – 247 с.

436. Фінанси: підручник / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко, В. Г. Дем'янишин та ін.]; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.

437. Фінансово-економічні механізми інноваційно-інвестиційного розвитку України: Колективна наукова монографія / [Кириченко О. А., Єрохін С. А., Дем'янишин В. Г. та ін.]; під наук. ред. д. е. н., проф. О. А. Кириченко. – К.: Національна академія управління, 2008. – 252 с.

438. Фінансово-кредитні важелі регулювання економіки України в перехідний період / [А. Л. Даниленко, О. Д. Василик, С. А. Буковинський та ін.]. – К.: Інститут економіки НАН України, 1998. – 242 с.

439. Формування і функціонування бюджетної системи України: монографія/ [С. О. Булгакова, О. Т. Колодій, Л. В. Єрмошенко та ін.]; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К.: Книга, 2003. – 344 с.

440. Фридман Л. Государственные расходы и экономический рост / Фридман Л., Видясов М., Мельянцеv В. // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 10. – С. 14-25.

441. Футоранська Ю. М. Передумови та шляхи реформування системи державного внутрішнього фінансового контролю в Україні / Футоранська Ю. М. // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 151-158.

442. Хомин П. Я. Парадигма й контроверзи бухгалтерського обліку та звітності (спроба консеквентного аналізу): монографія / Хомин П. Я., Журавель Г. П. – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – 299 с.

443. Хомин П. Я. Формування звітності в підсистемах фінансового, управлінського й податкового обліку: монографія / Хомин П. Я. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 288 с.

444. Чечуліна О. О. Контроль бюджетних повноважень при виконанні бюджетів / Чечуліна О. О. // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С. 64-68.

445. Чечуліна О. О. Організаційний аспект удосконалення понятійного апарату бухгалтерського обліку та фінансового контролю / Чечуліна О. О. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 13-15.

446. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / І. Я. Чугунов. – К.: НІОС, 2003. – 488 с.

447. Чугунов І. Я. Державний внутрішній фінансовий контроль: стратегія розвитку / Чугунов І. Я., Федосов В. М. // Фінанси України. – 2009. – № 4. – С. 3-12.

448. Чугунов І. Я. Інституційна архітектоніка бюджетної системи / Чугунов І. Я. // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 3-10.

449. Чугунов І. Я. Розвиток програмно-цільового методу планування бюджету / Чугунов І. Я., Запатріна І. В. // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 3-14.

450. Чугунов І. Я. Теоретико-методологічні засади вдосконалення програмно-цільового методу планування видатків бюджету / Чугунов І. Я., Самошкіна О. А. // Фінанси України. – 2004. – № 3. – С. 37-44.

451. Чумакова І. Ю. Аудит ефективності у державному фінансовому контролі зарубіжних країн / Чумакова І. Ю. // Фінанси України. – 2007. – № 8. – С. 137-146.

452. Шаблиста Л. М. Податки як засіб структурної перебудови економіки: Наукове видання / Л. М. Шаблиста. – К: Інститут економіки НАН України, 2000. – 217 с.

453. Швець В. Я. Концептуальні підходи до вдосконалення системи міжбюджетних відносин / Швець В. Я. // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 23-31.

454. Шляхи мінімізації впливу фінансової кризи на бюджет України / [Луніна І. О., Баліцька В. В., Короткевич О. В., Фролова Н. Б.] // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 22-32.

455. Шляхи розвитку підприємництва в умовах ринку / [Бойко Б. Ф., Андрушків Б. М., Дем'янишин В. Г. та ін.]; під ред. Андрушківа Б. М. – Тернопіль, 1992. – 186 с.

456. Шмідт А. Существует ли естественный предел роста государственных расходов? / Шмідт А. // Смешанная экономика. – М.: ВАНИНТИ, 1990.

457. Штурм Р. Бюджет / Р. Штурм; пер. А. С. Изгоева. – СПб.: Типография т-ва “Общественная польза”, 1907. – 598 с.

458. Шумська С. С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки / Шумська С. С. // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 55-64.

459. Щирба М. Економіко-правові основи аудиту в Україні / Маркіян Щирба // Світ фінансів. – 2006. – Вип. 2 (7). – С. 102-108.

460. Юринець, В. Є. Автоматизовані інформаційні системи у фінансах: навч. посібник / В. Є. Юринець, М. І. Крупка, З. В. Юринець. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 329 с.

461. Юрій С. І. Антологія бюджетного механізму. Монографія / С. І. Юрій, В. Г. Дем'янишин, Я. М. Буздуган. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 250 с.

462. Юрій С. І. Казначейська система: підручник / С. І. Юрій, В. І. Стоян, О. С. Даневич. – 2-ге вид. змін. й доп. – Тернопіль: Карт-бланш, 2006. – 818 с.

463. Якобсон Л. И. Экономика общественного сектора. Основы теории государственных финансов / Л. И. Якобсон. – М.: Наука, 1995. – 319 с.

464. Януль І. Є. Бюджетний процес в Україні та напрями його вдосконалення / Януль І. Є. // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С. 25-29.

465. Яремко І. Й. Адаптація облікової системи до умов сучасної економіки / Яремко І. Й. // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 146-152.

466. Ярошенко Ф. О. Бюджетна політика та економічне зростання: від моделей до реалій / Ф. О. Ярошенко // Наукові праці НДФІ. – 1996. – Випуск 1-2 (24-25). – С. 3-10.

467. Ясин Е. Бремя государства и экономическая политика / Ясин Е. // Вопросы экономики. – 2002. – № 11. – С. 4-30.

468. Alan J. Optimal long-run fiscal policy: Constraints, preferences and the resolution of uncertainty / Alan J., Auerbach, Kevin Hassett // Journal of Economic Dynamics & Control. – 2007. – №31. – P. 1451-1472.

469. António Afonso. The dynamic behaviour of budget components and output / António Afonso, Peter Claeys // Economic Modelling. – 2008. – №25. – P. 93-117.

470. Ari Aisen. The political economy of seigniorage / Ari Aisen, Francisco José Veiga // Journal of Development Economics. – 2008. – №87. – P. 29-50.

471. C. Emre Alper. The welfare effects of government's preferences over spending and its financing / C. Emre Alper, Oya Pinar Ardic, Ayşe Mumcu, Ismail Saglam // Economic Modelling. – 2008. – №25. – P. 1-12.

472. Diamond J. Measuring Efficiency in Government: Techniques and Experience / J. Diamond. – Washington: International Monetary Fund, 1990. – P. 147.

473. Dunn, William N. Public Policy Analysis / Dunn, William N. // An introduction. 2nd ed. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1994. – P. 322.

474. Edward E. Ghartey. The budgetary process and economic growth: Empirical evidence of the Jamaican economy / Edward E. Ghartey // Economic Modelling. – 2008. – P. 1-12.

475. Fabrizio Carmignani. The impact of fiscal policy on private consumption and social outcomes in Europe and the CIS / Fabrizio Carmignani // Journal of Macroeconomics. – 2008. – №30. – P. 575-598.

476. Gaetano Bloise. Infinite-maturity public debt and the fiscal theory of the price level / Gaetano Bloise, Pietro Reichlin // Journal of Economic Dynamics & Control. – 2008. – №32. – P. 1721-1731.

477. Grigory Kosenok. Individually rational, budget-balanced mechanisms and allocation of surplus / Grigory Kosenok, Sergei Severinov // Journal of Economic Theory. – 2008. – №140. – P. 126-161.

478. Günter Coenen. Fiscal consolidation in the euro area: Long-run benefits and short-run costs / Günter Coenen, Matthias Mohr, Roland Straub // Economic Modelling. – 2008. – №25. – P. 912-932.

479. Ingrid Ott. Growth strategies: Fiscal versus institutional policies / Ingrid Ott, Susanne Soretz // Economic Modelling. – 2008. – №25. – P. 605-622.

480. Ludger Linnemann. Balanced budget rules and macroeconomic stability with non-separable utility / Ludger Linnemann // Journal of Macroeconomics. – 2008. – №30. – P. 199-215.

481. Minoru Tachibana. Inflation zone targeting and the Federal Reserve / Minoru Tachibana // The Japanese and international economies. – 2008. – №22. – P. 68-84.

482. Narsavage G. L. Quality Management of Ambulatory and Home Care / Narsavage G. L. – University of Seraton, 1996. – P. 127.

483. Shankha Chakraborty. The development and structure of financial systems / Shankha Chakraborty, Tridip Ray // Journal of Economic Dynamics & Control. – 2007. – №31. – P. 2920-2956.

484. Steiss, Alan Walter. Strategic Management and Organizational Decision Making / Steiss, Alan Walter. Lexington, MA.: Lexington Books, 1985. – P. 71.

485. Torben M. Andersen. The macroeconomic policy mix in a monetary union with flexible inflation targeting / Torben M. Andersen // Journal of International Money and Finance. – 2008. – №27. – P. 411-437.

486. Zimmermann H. Finanz-und Steuerbelastungs-vergleiche, internationale / Zimmermann H., Hd WW, Bd. 3, Stuttgart. – S. 106-121.

487. Zimmermann H. Finanzwissenschaft / Zimmermann H., Henke K. 7., überarb. u. erw. Aufl. München: Vahlen, 1994. – 499 S.

05-23/172
14.12.2009

Спеціалізованій вченій раді Д 58.082.03
Тернопільського національного
економічного університету

Д О В І Д К А

про практичне застосування результатів дисертаційної роботи
ДЕМ'ЯНИШИНА ВАСИЛЯ ГРИГОРОВИЧА
на тему: "Формування і реалізація бюджетної доктрини України"

Дисертаційне дослідження Дем'янишина В. Г. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему: "Формування і реалізація бюджетної доктрини України" розглянуто фахівцями департаменту з питань науки та гуманітарної сфери Рахункової палати України. Найбільш вагомими висновками і результатами цього дослідження, зокрема: пропозиції автора щодо підвищення ефективності бюджетного контролю в частині проведення аналітичного спостереження за динамікою видатків на фінансування бюджетних програм із ходом та результатами виконання цих програм, одержаним економічним та соціальним ефектом; рекомендації щодо координації діяльності Рахункової палати України, Державної контрольно-ревізійної служби України та інших органів державного фінансового контролю у частині наповнення доходів бюджету та використання бюджетних коштів, використовуються у практичній діяльності Рахункової палати України, що сприяє підвищенню ефективності роботи в умовах транзитивної економіки.

Головний контролер-директор
Департаменту з питань науки
та гуманітарної сфери Рахункової
палати України

Я. А. Фліссак

УКРАЇНА

ГОЛОВНЕ КОНТРОЛЬНО-РЕВІЗІЙНЕ УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ

04070, м. Київ, вул. П.Сагайдачного, 4, тел. 417-82-22, факси 462-51-55, 417-61-66
E-mail: postmast@dkrs.gov.ua Код ЄДРПОУ № 20015950

15.12.2009 № 26-14/33

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про практичне застосування результатів дисертаційної роботи
ДЕМ'ЯНИШИНА ВАСИЛЯ ГРИГОРОВИЧА
на тему: "Формування і реалізація бюджетної доктрини України"**

У дисертації Дем'янишина В. Г. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему: "Формування і реалізація бюджетної доктрини України" обґрунтовано основні науково-практичні пропозиції щодо реалізації бюджетної доктрини у процесі фінансування соціально-економічних програм та напрямів розвитку і здійснення державного фінансового контролю за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів. Одержані наукові результати мають вагомое теоретичне й практичне значення. Окремі висновки і пропозиції, що містяться у дисертаційному дослідженні, зокрема: пропозиції стосовно реалізації Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю у частині упорядкування його основних форм і методів, рекомендації щодо координування діяльності органів Державної контрольно-ревізійної служби України з іншими органами державного фінансового контролю з питань контролю за ефективним, цільовим та раціональним використанням державних коштів знайшли практичне застосування у методичній та практичній діяльності Головного контрольно-ревізійного управління України, що сприятиме реалізації Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю в Україні.

Заступник Голови

Рибко І.Б. Стефанюк

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

№ 22-16/1343

“ 24 ” 11 2009 р.

Д О В І Д К А

**про практичне застосування результатів дисертаційної роботи
ДЕМ'ЯНИШИНА Василя Григоровича
на тему: „Формування і реалізація бюджетної доктрини України“**

Наукові узагальнення та результати дисертаційного дослідження Дем'янишина В.Г. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему: „Формування і реалізація бюджетної доктрини України“ поряд з іншими матеріалами, які досліджувалися Конституційним Судом України, використані при підготовці і прийнятті Рішення № 26-рп/2008 від 27 листопада 2008 року у справі за конституційним поданням Кабінету Міністрів України про офіційне тлумачення положення частини другої статті 95 Конституції України та словосполучення „збалансованість бюджету“, використаного в частині третій цієї статті (справа про збалансованість бюджету).

Заступник Голови,
заслужений юрист України

А. С. ГОЛОВІН

Науковий консультант судді,
професор, заслужений юрист України

В. Ф. ГОДОВАНЕЦЬ

708000

УКРАЇНА

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

46021 м. Тернопіль, вул. М. Грушевського, 8, тел.: 52-07-88, факс: 52-31-92, e-mail: oda @ te.gov.ua

24.11.2009 № 02-79-32

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про практичне застосування результатів дисертаційної роботи
ДЕМ'ЯНИШИНА Василя Григоровича**

Тернопільською обласною державною адміністрацією розглянуті пропозиції кандидата економічних наук, доцента кафедри фінансів Тернопільського національного економічного університету ДЕМ'ЯНИШИНА Василя Григоровича, які сформовані у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему: "Формування і реалізація бюджетної доктрини України" та використані в процесі розробки Концепції підготовки переведення народного господарства Тернопільської області до роботи в ринкових умовах, а також при складанні програми «Стратегія економічного та соціального розвитку Тернопільської області до 2015 року». При цьому підтверджується актуальність даної наукової роботи, її теоретичне, методологічне і практичне значення.

Застосування інтегрованого інструментарію прогнозування і планування обсягів місцевих бюджетів, а також уточнення важелів наповнення дохідної і використання видаткової частини місцевих бюджетів області, управління бюджетними резервами, розроблених Дем'янишиним В. Г., дали додаткові підстави Головному управлінню економіки облдержадміністрації для оптимізації основних параметрів фінансового забезпечення економічного і соціального розвитку Тернопільської області до 2015 року в частині передбачення грошового покриття видатків по власних і делегованих повноваженнях за рахунок майбутніх податкових і неподаткових надходжень та міжбюджетних трансфертів.

Крім того, запропонований Дем'янишиним В. Г. підхід щодо шляхів мобілізації наукового потенціалу для розроблення фінансових механізмів та інструментів підвищення конкурентоспроможності регіону використаний Головним управлінням економіки облдержадміністрації при формуванні стратегії розвитку господарського комплексу області.

**Перший заступник голови обласної
державної адміністрації,
кандидат економічних наук, доцент,
заслужений економіст України**

А. А. ФЛІССАК

815801

Тернопільський національний економічний університет
Ternopil National Economic University

Lvivska Str. 11, Ternopil, 46020, Ukraine
Tel./Fax +380 (352) 47 50 51
E-mail: academ@tneu.edu.ua
http://www.tneu.edu.ua

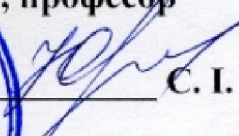
вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна
Тел./факс +380 (352) 47 50 51
E-mail: academ@tneu.edu.ua
http://www.tneu.edu.ua

№ 126-02/2575
На № _____ від _____

25 11 2009 р.

ЗАТВЕРДЖЕНО
Ректор Тернопільського
національного економічного
університету

д. е. н., професор

С. І. Юрій

Д О В І Д К А

про впровадження в навчальний процес результатів дисертаційного дослідження доцента кафедри фінансів Тернопільського національного економічного університету

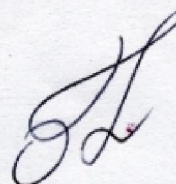
ДЕМ'ЯНИШИНА ВАСИЛЯ ГРИГОРОВИЧА

Результати науково-дослідної роботи доцента кафедри фінансів Дем'янишина В. Г. за темою дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук "Формування і реалізація бюджетної доктрини України" запроваджені кафедрою фінансів у навчальний процес за такими напрямками:

1. При викладанні курсу, підготовці навчально-методичного забезпечення та підручника з дисципліни "Фінанси".
2. При розробці програми курсу та при викладанні дисципліни "Бюджетна система".
3. При розробці програми курсу та при викладанні дисципліни "Бюджетний менеджмент".
4. При розробці програми курсу та при викладанні дисципліни "Бюджетна політика та бюджетне планування".
5. При підготовці тематики і методичних рекомендацій до підготовки, оформлення та захисту дипломних робіт за освітньо-кваліфікаційним рівнем "спеціаліст" і "магістр".

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду Д.58.082.03 Тернопільського національного економічного університету.

Завідувач кафедри фінансів,
д. е. н., професор

О. П. Кириленко

